

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

**İLKÖĞRETİM 6, 7 VE 8. SINIFLAR TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ
ÖYKÜLERİN METİN DİLBİLİMSEL YÖNTEMLERLE İNCELENMESİ VE
BU METİNLERİN ÖĞRENCİLERİN ANLAMA DÜZEYLERİNE ETKİSİ
(Malatya İli Örneği)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan SİNAN

HAZIRLAYAN

Sezgin DEMİR

ELAZIĞ 2008

II

T.C.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Bu tez / 02 / 2008 tarihinde aşağıda belirtilen jüri üyeleri tarafından
oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.**

Başkan

Üye

Üye (Danışman)

**Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ...../...../2008
tarih ve .....sayılı kararıyla onaylanmıştır.**

ÖN SÖZ

Bireyin, içerisinde doğup büyüdüğü aile ve çevresinden ilk olarak öğrendiği, çevresindeki diğer insanlarla iletişim kurmasını sağlayan çift eklemli göstergeler bütününe ana dili denir. Ana dili, aynı zamanda bireyin düşünce dünyasını şekillendiren, kültürel gelişimini ve bu gelişimin sürekliliğini sağlayan en önemli disiplindir. Bireye aynı zamanda ulus bilincini aşılama, bu yolla da ulus birliğini sağlamaktadır. Bu kadar önemli işlevlere ve görevlere sahip olan dil ne yazık ki 19. yüzyıla kadar hep başka inceleme alanlarına ait bilim dalları tarafından ele alınmıştır. Her ne kadar yazınbilim ve filoloji gibi bilim dalları dili kendi sınırlıkları içerisinde incelemişlerse de bu durum dil incelemeleri açısından yeterli olmamıştır. 1916 yılına gelindiğinde ise İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün "Genel Dilbilim Dersleri" adlı yapıtının yayınlanması ile birlikte inceleme alanı olarak sadece dili esas alan dilbilim kurulmuştur. Dilbilimin kurulmasından sonra tümceler arası bağlantıları konu alan, tümceden daha büyük yazılı metinleri de inceleyen metin dilbilim gelişir. Dokuma anlamına gelen metin sözcüğü aslında nasıl bir inceleme yolu izlememiz gerektiğini de kendi anlam dünyasında saklı tutar. Bu güne kadar bu dokuma, bir ürün, yapılmış bitmiş bir kumaş olarak ele alınmış, üzeri örtülmüş gizli bir anlamının olduğu sanılmıştır. Ancak günümüzde metin dilbiliminin de kurulmasıyla birlikte okur olarak dokumanın kendisine odaklanıyor, metnin kendi kendini üretmesi, dilsel birimleri sürekli olarak birbirine karması düşüncesi üzerinde duruyoruz. Bu yolla metin kendi kendini çözüyor ve her yeni okumada farklı anlamların ortaya çıkmasına zemin hazırlıyor.

6, 7 ve 8. sınıflar Türkçe ders kitaplarındaki öyküleri incelerken ise daha nesnel yaklaşabilmek amacı ile metin dilbilim yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. Bununla birlikte öykülerin dile ait özelliklerini açıklayabilmek, daha iyi anlayabilmek için yazın bilim yöntem ve tekniklerinden de yararlanılmıştır. Çalışmanın yazımı

esnasında çoklukla Türk Dil Kurumunun 2005 yılında yayımladığı **Yazım Kılavuzu** esas alınmıştır. Bununla birlikte ilgili terminolojiyi oluşturan alan çalışanlarının daha sık kullandıkları biçimler kullanılmıştır. Bir de bu terimlerin yazımının; dilbilim, metin dilbilim ve göstergebilim kaynakları ile birliktelik göstermesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın başlangıcından bitimine kadar büyük bir sabır örneği gösteren, emeğini ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam sayın Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan SİNAN'a, çalışmanın çeşitli aşamalarında değerli fikirlerinden yararlandığım saygıdeğer hocalarım Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ'e ve Yrd. Doç. Dr. Ercan ALKAYA'ya teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Aynı zamanda anketleri sabır ve özen ile dolduran öğrencilerime teşekkür ederim.

Sezgin DEMİR

ELAZIĞ / 2008

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****İlköğretim 6, 7 ve 8. Sınıflar Türkçe Ders Kitaplarındaki Öykülerin Metin
Dilbilimsel Yöntemlerle İncelenmesi ve Bu Metinlerin Öğrencilerin Anlama****Düzeylerine Etkisi****(Malatya İli Örneği)****Sezgin DEMİR****Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü****Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı****2008, Sayfa: XLI + 427**

Bu çalışmada 6, 7 ve 8. sınıflar Türkçe ders kitaplarındaki dokuz öykü metin dilbilim yöntem ve teknikleriyle incelenmiş; bu öykülerin ilköğretim öğrencilerinin anlama düzeylerine etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla çalışmamız birbirini destekleyen ve birbirinin devamı niteliğinde olan altı bölümden oluşmaktadır. İlk olarak öykülerin incelenmesinde kullanılacak olan metin dilbilim başta olmak üzere, dilbilim, göstergebilim ve yazınbilim yöntemleri kısaca tanıtılmıştır. Çalışmamızın beşinci bölümünde bu dokuz öykü bu yöntemler ışığında incelenmiş ve elde edilen veriler ortaya konulmuştur. Ele alınan öyküler yüzeysel, anlatsal ve derin yapı olmak üzere üç düzeyde ele alınmıştır. Somuttan soyuta doğru yapılan bu inceleme yolunda metin bir bütün olarak değerlendirilmiş, sözcelem öznesinin düşünce yapısı, yaşamı, diğer

yapıtları dikkate alınmamıştır. Bu yönü ile de çalışmamız geleneksel yazın incelemelerinden ayrılır. Yaptığımız inceleme sonucunda elde ettiğimiz verileri 2005 yılında hazırlanan Türkçe öğretim programındaki kazanımlarla ilişkilendirerek 6, 7 ve 8. sınıflar düzeyinde anketler hazırlanmıştır. Hazırlanan bu anketler, birbirinden farklı sosyoekonomik yapılara sahip olan Malatya il merkezindeki altı ilköğretim okulunda uygulanmıştır. Altıncı bölümde bu anketler sonucunda elde edilen bulgular yorumlanmış ve ana dili öğretiminde kullanılan bu öykülerin ilköğretim öğrencilerinin anlama düzeylerine etkileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada öykü türündeki anlatısal metinler, modern dilbilimin yöntem ve verileri ışığında incelenmiştir. Çalışma, ana dili öğretiminde kullanılacak öykülerin seçilmesinde belirli bir çerçeve belirleyecek niteliktedir.

Anahtar Sözcükler: Türkçe öğretimi, ana dili, dilbilim, metin dilbilim, göstergebilim, yazın, anlatı, ilköğretim okulu, yeni Türkçe öğretim programı

ABSTRACT

Masters Thesis

Scrutinizing Stories in Turkish Course Books for Primary Classes between 6, 7 and 8. by Text Linguistic Methods and the Effects of These Texts on Students'

Comprehension Level

(A sample for Province Malatya)

Sezgin DEMİR

Firat University, Institution of Social Sciences

Department of Turkish Education

2008, Page: XLI + 427

In this study, nine Stories Texts in Main Turkish Course Books for 6, 7 and 8. classess were scrutinized linguistic methods and techniques; and It was aimed to determine the effects of these texts on primary school students' comprehension level. Therefore, the study consists of six chapters, which support one another and continuation of each other. Firstly, methods of linguistics, semiotics and graphology and especially of text linguistics ,which are to be used in scrutinizing the stories are described in precise. In the fifth chapter of the study, the nine stories are scrutinized and

the obtained data are presented in the light of these methods. The stories are studied on three levels; superficially, narrative, and in detail. While scrutinized, the texts are evaluated as a whole from concrete to abstract: writer subject's frame of mind and life and other compositions are taken into consideration. In this regard, the study differs from studies on traditional literature. The data having been obtained after the studies are associated with gaining in the Turkish Teaching Programme and thereby, questionnaires, suitable for 6, 7 and 8. classes, have been prepared. The questionnaires were applied in six primary schools in province Malatya, which have different social-economic compositions from each other. In the six chapters, the data obtained after the questionnaires applied are commented on and the effects of the short stories, which are used in teaching mother language, on students' comprehension levels are tried to be determined

Narrative texts which are similar to stories are scrutinized in the study in the light of modern linguistics method and data. The study is of characteristics to constitute a certain frame for selecting stories to be used to teach mother language.

Key words: Teaching Turkish, mother language, linguistics, text linguistics, semiologics, literature, narrative, primary school, new Turkish teaching programme.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
TEZ ONAY FORMU	II
ÖNSÖZ	III
ÖZET	V
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	IX
ÇİZELGELER LİSTESİ	XXVIII
ŞEKİLLER LİSTESİ	XXX
EKLER LİSTESİ	XL
KISALTMALAR LİSTESİ	XLI
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. GİRİŞ	1
1. 1. PROBLEM DURUMU	2
1. 2. ARAŞTIRMANIN AMACI	8
1. 3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	9
1. 4. VARSAYIMLAR	9
1. 5. SINIRLILIKLAR	10
İKİNCİ BÖLÜM	
2. YÖNTEM	11
2. 1. ARAŞTIRMANIN MODELİ	12
2. 2. EVREN VE ÖRNEKLEM	12
2. 3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARININ GELİŞTİRİLMESİ	12
2. 4. VERİLERİN TOPLANMASI VE ÇÖZÜMLENMESİ	13

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DİLBİLİM VE METİN DİLBİLİM	15
3. 1. DİLBİLİM	15
3. 1. 1. Türkiye'deki Dilbilim Çalışmaları	18
3. 2. DİLBİLİM VE METİN DİLBİLİM	20
3. 3. GELENEKSEL YAZIN İNCELEMELERİ VE METİN DİLBİLİM	23
3. 4. TÜRKÇE ÖĞRETİMİ VE METİN DİLBİLİM	26
3. 5. ÇOCUK YAZINI	30
3. 6. METİN KAVRAMI	32
3. 6. 1. Metin Türlerine Genel Bir Bakış	33
3. 6. 1. 1. Metin Türü Olarak Öykülerin Genel Özellikleri	35
3. 6. 2. Metin Tiplerine Genel Bir Bakış	38
3. 6. 2. 1. Anlatısal Metinlerin Genel Özellikleri	39
3. 6. 2. 1. 1. Anlatının Evreleri	41
3. 6. 2. 2. Öykülerin Anlatısal Metinler Arasındaki Yeri	42
3. 7. ÖYKÜLERİN METİN DİLBİLİMSEL AÇIDAN YAPISI	43
3. 7. 1. Küçük Yapı Bakımından Öykülerin Özellikleri	44
3. 7. 1. 1. Öykülerin Betimlenmesi	45
3. 7. 1. 2. Öykülerde Bağdaşıklık	45
3. 7. 2. Büyük Yapı Bakımından Öykülerin Özellikleri	46
3. 7. 2. 1. Tutarlılık	46
3. 7. 2. 2. Niyet	47
3. 7. 2. 3. Bilgi Toplama	47

3. 7. 2. 4. Bilgi Vericilik	48
3. 7. 2. 5. Kabul Edilebilirlik	48
3. 7. 2. 6. Yerleme (Durumsallık)	48
3. 7. 2. 7. Yaşantısallık	49
3. 7. 3. Üst Yapı Bakımından Öykülerin Özellikleri	49
3. 7. 3. 1. Metinlerarası Özellikler	49
3. 7. 3. 2. Konu – Yorum	50
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
4. ÖYKÜLERİN METİN DİLBİLİMSEL ÇÖZÜMLENMESİNE	
YÖNELİK AÇIKLAMALAR	52
4. 1. ÖYKÜLERİN YAPISAL ÇÖZÜMLENMESİ	53
4. 1. 1. Yazar İle Anlatıcı Arasındaki İlişki	53
4. 1. 1. 1. Anlatıcı Tipleri	55
4. 1. 1. 1. 1. Anlatıcı – Gözlemci (Dışöyküsel Anlatıcı)	56
4. 1. 1. 1. 2. Benöyküsel Anlatıcı (İçöyküsel Anlatıcı - Başkahraman)	56
4. 1. 1. 1. 3. Elöyküsel Anlatıcı (İçöyküsel Anlatıcı - İkinci Dereceden Bir Kahraman)	57
4. 1. 2. Okur İle Dinleyici Arasındaki İlişki	57
4. 1. 3. Öykülerdeki Bakış Açısı (Odaklayım)	58
4. 1. 3. 1. Sıfır Odaklayım (Sınırsız Bakış Açısı)	58
4. 1. 3. 2. İç Odaklayım	59
4. 1. 3. 3. Dış Odaklayım	60
4. 1. 4. Öykülerin Dizimsel Bileşkelerinin İncelenmesi	61

4. 1. 4. 1. Yüzeysel Boyut (Söylemsel Boyut)	63
4. 1. 4. 2. Söz Dizimsel Anlatı Boyutu (Anlatısal Boyut)	65
4. 1. 4. 3. Temel Anlamsal Boyut (Derin Yapı)	65
4. 1. 5. Öykülerdeki İşlevler	67
4. 1. 5. 1. İşlevlerin Sıralanması	69
4. 1. 5. 1. 1. Betimleme	69
4. 1. 5. 1. 2. Anlatım	70
4. 1. 5. 1. 3. Toplumsallık	70
4. 1. 5. 1. 4. Çağrı	71
4. 1. 5. 1. 5. Yazınsallık İşlevi	71
4. 1. 6. Öykülerdeki Kahramanlar	72
4. 1. 6. 1. Kahramanların Tanımlanması	73
4. 1. 6. 1. 1. Kahramanların Adları	73
4. 1. 6. 1. 2. Kahramanların Yaşları	73
4. 1. 6. 1. 3. Kahramanların Fiziksel Özellikleri	73
4. 1. 6. 1. 4. Kahramanların Dili	74
4. 1. 6. 1. 5. Kahramanların Beceri Özellikleri	75
4. 1. 7. Öykülerin Bölümlenmesi	76
4. 1. 7. 1. Oluntular	76
4. 1. 7. 1. 1. Dönüşümler	76
4. 1. 7. 1. 1. 1. Art Arda Gelen Dönüşümler	77

4. 1. 7. 1. 1. 2. Sıralı Düzene	
Bağlı Dönüşümler (Aşamalı)	77
4. 1. 7. 1. 1. 3. Bağımsız Dönüşümler	77
4. 1. 7. 2. Kesitler (Dizimler)	78
4. 1. 8. Öykülerdeki Eylemler ve Görevleri	79
4. 1. 9. Zaman	80
4. 1. 9. 1. Öykülerdeki Zaman	80
4. 1. 9. 2. Kurmaca Zamanı – Öyküleme Zamanı	81
4. 1. 9. 2. 1. Süre (Öykülerin Ritmi)	82
4. 1. 9. 2. 1. 1. Duraklama	82
4. 1. 9. 2. 1. 2. Özetleme	83
4. 1. 9. 2. 1. 3. Sahneleme	84
4. 1. 9. 2. 1. 4. Eksiltme	84
4. 1. 9. 2. 2. Sıra	85
4. 1. 9. 2. 3. Sıklık	86
4. 1. 9. 2. 4. Süre	87
4. 1. 9. 2. 5. Kip	87
4. 1. 9. 2. 6. Ses	88
4. 1. 10. Öykülerde Uzamın İşlevi	88
4. 2. ÖYKÜLERİN SÖZ DİZİMSEL YAPILARI	
(ANLATISAL DÜZEY)	90
4. 2. 1. A. J. Greimas ve Eyleyensel Örnekçe	90
4. 2. 1. 1. Gönderici	92
4. 2. 1. 2. Özne	92
4. 2. 1. 3. Nesne	93
4. 2. 1. 4. Karşıt Eyleyen	94

4. 2. 1. 5. Yardımcı Eyleyen	94
4. 2. 1. 6. Alıcı / Gönderilen	95
4. 2. 2. Anlatı İzlenesi	97
4. 2. 2. 1. Dörtlü Şemaya Göre İnceleme	98
4. 2. 2. 1. 1. Sözleşme ya da Eyletim	99
4. 2. 2. 1. 2. Edinç	100
4. 2. 2. 1. 3. Edim	101
4. 2. 2. 1. 4. Tanınma ve Yaptırım	102
4. 3. GÖSTERGEBİLİMSEL DÖRTGEN YÖNTEMİYLE ÖYKÜLERİN İZLEKSEL DÜZEYİNİN İNCELENMESİ	103
4. 3. 1. Öykülerin Yorumlanması ve Üst Yapı	107
4. 3. 1. 1. Metinlerarası Özellikler	110
BEŞİNCİ BÖLÜM	
5. ÖYKÜLERİN İNCELENMESİ	112
5. 1. “KÜFECİ” ADLI ÖYKÜNÜN İNCELENMESİ	112
5. 1. 1. GENEL İZLEK (YÜZEYSEL YAPI)	113
5. 1. 1. 1. Öykünün Yapısal Çözümlemesi	113
5. 1. 1. 1. 1. Yazar ile Anlatıcı Arasındaki İlişki	114
5. 1. 1. 1. 2. Öyküdeki Bakış Açısı veya Odaklayım	116
5. 1. 1. 2. Öyküdeki Kahramanların İncelenmesi	118
5. 1. 1. 2. 1. Kahramanların Adları	118
5. 1. 1. 2. 2. Kahramanların Yaşları	119

5. 1. 1. 2. 3. Kahramanların Fiziksel Özellikleri	119
5. 1. 1. 2. 4. Kahramanların Dili	120
5. 1. 1. 2. 5. Kahramanların Beceri Özellikleri	121
5. 1. 1. 2. 6. Kahramanların Tanımlanması	121
5. 1. 1. 3. Kullanılan Eylemler ve Görevleri	123
5. 1. 1. 4. Öyküdeki Zaman	124
5. 1. 1. 4. 1. Öyküdeki Sıra	125
5. 1. 1. 4. 2. Öykünün Ritmi	126
5. 1. 1. 4. 3. Sıklık	129
5. 1. 1. 4. 4. Süre	130
5. 1. 1. 4. 5. Kip	131
5. 1. 1. 5. Öyküdeki Uzamın İşlevi	131
5. 1. 2. ÖYKÜDEKİ ANLATISAL DÜZEYİN İNCELENMESİ	132
5. 1. 2. 1. Öyküdeki Eyleyenlerin İncelenmesi	132
5. 1. 2. 1. 1. İsteyim Ekseni	133
5. 1. 2. 1. 2. İletişim Ekseni	133
5. 1. 2. 1. 3. Güç – İktidar Ekseni	134
5. 1. 2. 2. Öykünün Söz Dizimsel Yapısı	135
5. 1. 2. 2. 1. Anlatı İzlenesi	137
5. 1. 3. ÖYKÜNÜN TEMEL ANLAMSAL BOYUTU (DERİN YAPI)	140
5. 1. 3. 1. Göstergibilimsel Dörtgen Yöntemiyle Öykünün İncelenmesi	141

5. 2. “ARKADAŞIM” ADLI ÖYKÜNÜN İNCELENMESİ	145
5. 2. 1. GENEL İZLEK (YÜZEYSEL YAPI)	146
5. 2. 1. 1. Öykünün Yapısal Çözümlemesi	146
5. 2. 1. 1. 1. Yazar ile Anlatıcı	
Arasındaki İlişki	147
5. 2. 1. 1. 2. Öyküdeki Bakış Açısı	
veya Odaklayım	147
5. 2. 1. 2. Öyküdeki Kahramanların İncelenmesi	148
5. 2. 1. 2. 1. Kahramanların Adları	149
5. 2. 1. 2. 2. Kahramanların Yaşları	150
5. 2. 1. 2. 3. Kahramanların Fiziksel	
Özellikleri	150
5. 2. 1. 2. 4. Kahramanların Dili	151
5. 2. 1. 2. 5. Kahramanların Beceri	
Özellikleri	152
5. 2. 1. 2. 6. Kahramanların Tanımlanması	152
5. 2. 1. 3. Kullanılan Eylemler ve Görevleri	153
5. 2. 1. 4. Öyküdeki Zaman	154
5. 2. 1. 4. 1. Öyküdeki Sıra	154
5. 2. 1. 4. 2. Öykünün Ritmi	155
5. 2. 1. 4. 3. Sıklık	158
5. 2. 1. 4. 4. Süre	158
5. 2. 1. 4. 5. Kip	158
5. 2. 1. 5. Öyküdeki Uzamın İşlevi	159
5. 2. 2. ÖYKÜDEKİ ANLATISAL DÜZEYİN	
İNCELENMESİ	161

5. 2. 2. 1. Öyküdeki Eyleyenlerin İncelenmesi	161
5. 2. 2. 1. 1. İsteyim Ekseni	161
5. 2. 2. 1. 2. İletişim Ekseni	162
5. 2. 2. 1. 3. Güç – İktidar Ekseni	163
5. 2. 2. 2. Öykünün Söz Dizimsel Yapısı	163
5. 2. 2. 2. 1. Anlatı İzlenesi	165
5. 2. 3. ÖYKÜNÜN TEMEL ANLAMSAL BOYUTU (DERİN YAPI)	168
5. 2. 3. 1. Göstergibilimsel Dörtgen Yöntemiyle Öykünün İncelenmesi	169
5. 3. “MUSTAFA KEMAL’İN ASKERLERİ” ADLI ÖYKÜNÜN İNCELENMESİ	173
5. 3. 1. GENEL İZLEK (YÜZEYSEL YAPI)	174
5. 3. 1. 1. Öykünün Yapısal Çözümlemesi	174
5. 3. 1. 1. 1. Yazar ile Anlatıcı Arasındaki İlişki	174
5. 3. 1. 1. 2. Öyküdeki Bakış Açısı veya Odaklayım	175
5. 3. 1. 2. Öyküdeki Kahramanlarının İncelenmesi	175
5. 3. 1. 2. 1. Kahramanların Adları	176
5. 3. 1. 2. 2. Kahramanların Yaşları	176
5. 3. 1. 2. 3. Kahramanların Fiziksel Özellikleri	177
5. 3. 1. 2. 4. Kahramanların Dili	177
5. 3. 1. 2. 5. Kahramanların Beceri Özellikleri	178

5. 3. 1. 2. 6. Kahramanların Tanımlanması	178
5. 3. 1. 3. Kullanılan Eylemler ve Görevleri	178
5. 3. 1. 4. Öyküde Zaman	179
5. 3. 1. 4. 1. Öyküdeki Sıra	180
5. 3. 1. 4. 2. Öykünün Ritmi	181
5. 3. 1. 4. 3. Sıklık	184
5. 3. 1. 4. 4. Süre	184
5. 3. 1. 4. 5. Kip	185
5. 3. 1. 5. Öyküdeki Uzamın İşlevi	186
5. 3. 2. ÖYKÜDEKİ ANLATISAL DÜZEYİN İNCELENMESİ	188
5. 3. 2. 1. Öyküdeki Eyleyenlerin İncelenmesi	189
5. 3. 2. 1. 1. İsteyim Ekseni	189
5. 3. 2. 1. 2. İletişim Ekseni	190
5. 3. 2. 1. 3. Güç-İktidar Ekseni	191
5. 3. 2. 2. Öykünün Söz Dizimsel Yapısı	193
5. 3. 2. 2. 1. Anlatı İzlenesi	194
5. 3. 3. ÖYKÜNÜN TEMEL ANLAMSAL BOYUTU (DERİN YAPI)	197
5. 3. 3. 1. Göstergebilimsel Dörtgen Yöntemiyle Öykünün İncelenmesi	197
5. 4. “HAŞMET GÜLKOKAN” ADLI ÖYKÜNÜN İNCELENMESİ	201
5. 4. 1. GENEL İZLEK (YÜZEYSEL YAPI)	203
5. 4. 1. 1. Öykünün Yapısal Çözümlemesi	203

5. 4. 1. 1. 1. Yazar ile Anlatıcı Arasındaki İlişki	203
5. 4. 1. 1. 2. Öyküdeki Bakış Açısı veya Odaklayım	203
5. 4. 1. 2. Öyküdeki Kahramanların İncelenmesi	204
5. 4. 1. 2. 1. Kahramanların Adları	204
5. 4. 1. 2. 2. Kahramanların Yaşları	205
5. 4. 1. 2. 3. Kahramanların Fiziksel Özellikleri	205
5. 4. 1. 2. 4. Kahramanların Dili	206
5. 4. 1. 2. 5. Kahramanların Beceri Özellikleri	206
5. 4. 1. 2. 6. Kahramanların Tanımlanması	207
5. 4. 1. 3. Kullanılan Eylemler ve Görevleri	208
5. 4. 1. 4. Öyküdeki Zaman	209
5. 4. 1. 4. 1. Öyküde Sıra	209
5. 4. 1. 4. 2. Öykünün Ritmi	210
5. 4. 1. 4. 3. Sıklık	214
5. 4. 1. 4. 4. Süre	214
5. 4. 1. 4. 5. Kip	215
5. 4. 1. 5. Öyküdeki Uzamın İşlevi	215
5. 4. 2. ÖYKÜDEKİ ANLATISAL DÜZEYİN İNCELENMESİ	216
5. 4. 2. 1. Öyküdeki Eyleyenlerin İncelenmesi	216
5. 4. 2. 1. 1. İsteyim Ekseni	216
5. 4. 2. 1. 2. İletişim Ekseni	217

5. 4. 2. 1. 3. Güç-İktidar Eksen	218
5. 4. 2. 2. Öykünün Söz Dizimsel Yapısı	219
5. 4. 2. 2. 1. Anlatı İzlenesi	221
5. 4. 3. ÖYKÜNÜN TEMEL ANLAMSAL BOYUTU (DERİN YAPI)	225
5. 4. 3. 1. Göstergibilimsel Dörtgen Yöntemiyle Öykünün İncelenmesi	225
5. 5. “İHTİYAR ÇİLİNGİR” ADLI ÖYKÜNÜN İNCELENMESİ	228
5. 5. 1. GENEL İZLEK (YÜZEYSEL YAPI)	229
5. 5. 1. 1. Öykünün Yapısal Çözümlemesi	229
5. 5. 1. 1. 1. Yazar ile Anlatıcı Arasındaki İlişki	229
5. 5. 1. 1. 2. Öyküdeki Bakış Açısı veya Odaklayım	230
5. 5. 1. 2. Öyküdeki Kahramanların İncelenmesi	231
5. 5. 1. 2. 1. Kahramanların Adları	231
5. 5. 1. 2. 2. Kahramanların Yaşları	232
5. 5. 1. 2. 3. Kahramanların Fiziksel Özellikleri	233
5. 5. 1. 2. 4. Kahramanların Dili	233
5. 5. 1. 2. 5. Kahramanların Beceri Özellikleri	233
5. 5. 1. 2. 6. Kahramanların Tanımlanması	234
5. 5. 1. 3. Kullanılan Eylemler ve Görevleri	235
5. 5. 1. 4. Öyküdeki Zaman	236

5. 5. 1. 4. 1. Öyküdeki Sıra	236
5. 5. 1. 4. 2. Öykünün Ritmi	237
5. 5. 1. 4. 3. Sıklık	241
5. 5. 1. 4. 4. Süre	241
5. 5. 1. 4. 5. Kip	242
5. 5. 1. 5. Öyküdeki Uzamın İşlevi	242
5. 5. 2. ÖYKÜDEKİ ANLATISAL DÜZEYİN İNCELENMESİ	243
5. 5. 2. 1. Öyküdeki Eyleyenlerin İncelenmesi	243
5. 5. 2. 1. 1. İsteyim Ekseni	243
5. 5. 2. 1. 2. İletişim Ekseni	244
5. 5. 2. 1. 3. Güç-İktidar Ekseni	245
5. 5. 2. 2. Öykünün Söz Dizimsel Yapısı	246
5. 5. 2. 2. 1. Anlatı İzlenesi	248
5. 5. 3. ÖYKÜNÜN TEMEL ANLAMSAL BOYUTU (DERİN YAPI)	251
5. 5. 3. 1. Göstergibilimsel Dörtgen Yöntemiyle Öykünün İncelenmesi	251
5. 6. “TANIDIĞIM ÇOCUKLARDAN RÜSTEM” ADLI ÖYKÜNÜN İNCELENMESİ	254
5. 6. 1. GENEL İZLEK (YÜZEYSEL YAPI)	256
5. 6. 1. 1. Öykünün Yapısal Çözümlemesi	256
5. 6. 1. 1. 1. Yazar ile Anlatıcı Arasındaki İlişki	256
5. 6. 1. 1. 2. Öyküdeki Bakış Açısı veya Odaklayım	256

5. 6. 1. 2. Öyküdeki Kahramanların İncelenmesi	257
5. 6. 1. 2. 1. Kahramanların Adları	257
5. 6. 1. 2. 2. Kahramanların Yaşları	257
5. 6. 1. 2. 3. Kahramanların Fiziksel Özellikleri	258
5. 6. 1. 2. 4. Kahramanların Dili	258
5. 6. 1. 2. 5. Kahramanların Beceri Özellikleri	259
5. 6. 1. 2. 6. Kahramanların Tanımlanması	259
5. 6. 1. 3. Kullanılan Eylemler ve Görevleri	260
5. 6. 1. 4. Öyküdeki Zaman	261
5. 6. 1. 4. 1. Öyküdeki Sıra	261
5. 6. 1. 4. 2. Öykünün Ritmi	262
5. 6. 1. 4. 3. Sıklık	266
5. 6. 1. 4. 4. Süre	267
5. 6. 1. 4. 5. Kip	267
5. 6. 1. 5. Öyküdeki Uzamın İşlevi	268
5. 6. 2. ÖYKÜDEKİ ANLATISAL DÜZEYİN İNCELENMESİ	269
5. 6. 2. 1. Öyküdeki Eyleyenlerin İncelenmesi	269
5. 6. 2. 1. 1. İsteyim Ekseni	269
5. 6. 2. 1. 2. İletişim Ekseni	270
5. 6. 2. 1. 3. Güç - İktidar Ekseni	271
5. 6. 2. 2. Öykünün Söz Dizimsel Yapısı	271
5. 6. 2. 2. 1. Anlatı İzlenesi	273

5. 6. 3. ÖYKÜNÜN TEMEL ANLAMSAL BOYUTU	
(DERİN YAPI)	277
5. 6. 3. 1. Göstergebilimsel Dörtgen Yöntemiyle	
Öykünün İncelenmesi	277
5. 7. “KÜFE” ADLI ÖYKÜNÜN İNCELENMESİ	281
5. 7. 1. GENEL İZLEK (YÜZEYSEL YAPI)	282
5. 7. 1. 1. Öykünün Yapısal Çözümlemesi	282
5. 7. 1. 1. 1. Yazar ile Anlatıcı	
Arasındaki İlişki	283
5. 7. 1. 1. 2. Öyküdeki Bakış Açısı	
veya Odaklayım	283
5. 7. 1. 2. Öyküdeki Kahramanların İncelenmesi	283
5. 7. 1. 2. 1. Kahramanların Adları	284
5. 7. 1. 2. 2. Kahramanların Yaşları	284
5. 7. 1. 2. 3. Kahramanların Fiziksel	
Özellikleri	285
5. 7. 1. 2. 4. Kahramanların Dili	285
5. 7. 1. 2. 5. Kahramanların Beceri	
Özellikleri	286
5. 7. 1. 2. 6. Kahramanların Tanımlanması	287
5. 7. 1. 3. Kullanılan Eylemler ve Görevleri	288
5. 7. 1. 4. Öyküdeki Zaman	288
5. 7. 1. 4. 1. Öyküdeki Sıra	288
5. 7. 1. 4. 2. Öykünün Ritmi	289
5. 7. 1. 4. 3. Sıklık	293
5. 7. 1. 4. 4. Süre	293

5. 7. 1. 4. 5. Kip	294
5. 7. 1. 5. Öyküdeki Uzamın İşlevi	294
5. 7. 2. ÖYKÜDEKİ ANLATISAL DÜZEYİN İNCELENMESİ	295
5. 7. 2. 1. Öyküdeki Eyleyenlerin İncelenmesi	295
5. 7. 2. 1. 1. İsteyim Ekseni	295
5. 7. 2. 1. 2. İletişim Ekseni	296
5. 7. 2. 1. 3. Güç - İktidar Ekseni	297
5. 7. 2. 2. Öykünün Söz Dizimsel Yapısı	298
5. 7. 2. 2. 1. Anlatı İzlenesi	299
5. 7. 3. ÖYKÜNÜN TEMEL ANLAMSAL BOYUTU (DERİN YAPI)	302
5. 7. 3. 1. Göstergibilimsel Dörtgen Yöntemiyle Öykünün İncelenmesi	302
5. 8. “KUŞ YEMİ” ADLI ÖYKÜNÜN İNCELENMESİ	306
5. 8. 1. GENEL İZLEK (YÜZEYSEL YAPI)	307
5. 8. 1. 1. Öykülerin Yapısal Çözümlemesi	307
5. 8. 1. 1. 1. Yazar ile Anlatıcı Arasındaki İlişki	308
5. 8. 1. 1. 2. Öyküdeki Bakış Açısı veya Odaklayım	308
5. 8. 1. 2. Öyküdeki Kahramanların İncelenmesi	309
5. 8. 1. 2. 1. Kahramanların Adları	309
5. 8. 1. 2. 2. Kahramanların Yaşları	310
5. 8. 1. 2. 3. Kahramanların Fiziksel Özellikleri	310

5. 8. 1. 2. 4. Kahramanların Dili	311
5. 8. 1. 2. 5. Kahramanların Beceri Özellikleri	312
5. 8. 1. 2. 6. Kahramanların Tanımlanması	312
5. 8. 1. 3. Kullanılan Eylemler ve Görevleri	313
5. 8. 1. 4. Öyküdeki Zaman	314
5. 8. 1. 4. 1. Öyküdeki Sıra	314
5. 8. 1. 4. 2. Öykünün Ritmi	316
5. 8. 1. 4. 3. Sıklık	321
5. 8. 1. 4. 4. Süre	321
5. 8. 1. 4. 5. Kip	322
5. 8. 1. 5. Öyküdeki Uzamın İşlevi	322
5. 8. 2. ÖYKÜDEKİ ANLATISAL DÜZEYİN İNCELENMESİ	324
5. 8. 2. 1. Öyküdeki Eyleyenlerin İncelenmesi	324
5. 8. 2. 1. 1. İsteyim Ekseni	324
5. 8. 2. 1. 2. İletişim Ekseni	325
5. 8. 2. 1. 3. Güç-İktidar Ekseni	326
5. 8. 2. 2. Öykünün Söz Dizimsel Yapısı	327
5. 8. 2. 2. 1. Anlatı İzlenesi	328
5. 8. 3. ÖYKÜNÜN TEMEL ANLAMSAL BOYUTU (DERİN YAPI)	332
5. 8. 3. 1. Göstergibilimsel Dörtgen Yöntemiyle Öykünün İncelenmesi	333
5. 9. “SON KUŞLAR” ADLI ÖYKÜNÜN İNCELENMESİ	337
5. 9. 1. GENEL İZLEK (YÜZEYSEL YAPI)	339

5. 9. 1. 1. Öykülerin Yapısal Çözümlemesi	339
5.9. 1. 1. 1. Yazar ile Anlatıcı	
Arasındaki İlişki	339
5. 9. 1. 1. 2. Öyküdeki Bakış Açısı	
veya Odaklayım	341
5. 9. 1. 2. Öyküdeki Kahramanların İncelenmesi	341
5. 9. 1. 2. 1. Kahramanların Adları	341
5. 9. 1. 2. 2. Kahramanların Yaşları	342
5. 9. 1. 2. 3. Kahramanların Fiziksel	
Özellikleri	342
5. 9. 1. 2. 4. Kahramanların Dili	343
5. 9. 1. 2. 5. Kahramanların Beceri	
Özellikleri	343
5. 9. 1. 2. 6. Kahramanların Tanımlaması	345
5. 9. 1. 3. Kullanılan Eylemler ve Görevleri	346
5. 9. 1. 4. Öyküdeki Zaman	346
5. 9. 1. 4. 1. Öyküdeki Sıra	347
5. 9. 1. 4. 2. Öykünün Ritmi	348
5. 9. 1. 4. 3. Sıklık	352
5. 9. 1. 4. 4. Süre	353
5. 9. 1. 4. 5. Kip	353
5. 9. 1. 5. Öyküdeki Uzamın İşlevi	354
5. 9. 2. ÖYKÜDEKİ ANLATISAL DÜZEYİN	
İNCELENMESİ	355
5. 9. 2. 1. Öyküdeki Eyleyenlerin İncelenmesi	355
5. 9. 2. 1. 1. İsteyim Ekseni	355

5. 9. 2. 1. 2. İletişim Eksen	356
5. 9. 2. 1. 3. Güç - İktidar Eksen	357
5. 9. 2. 2. Öykünün Söz Dizimsel Yapısı	357
5. 9. 2. 2. 1. Anlatı İzlenesi	359
5. 9. 3. ÖYKÜNÜN TEMEL ANLAMSAL BOYUTU (DERİN YAPI)	362
5. 9. 3. 1. Göstergibilimsel Dörtgen Yöntemiyle Öykünün İncelenmesi	362
ALTINCI BÖLÜM	
6. BULGULAR VE YORUMLAR	366
6. 1. ALTINCI SINIFA AİT BULGULAR VE YORUMLAR	366
6. 2. YEDİNCİ SINIFA AİT BULGULAR VE YORUMLAR	376
6. 3. SEKİZİNCİ SINIFA AİT BULGULAR VE YORUMLAR	385
SONUÇ	397
KAYNAKÇA	401
EKLER	414
ÖZ GEÇMİŞ	427

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1: Türkçe ders kitaplarına yerleştirilen metinlerin türlerine göre dağılımı	4
Çizelge 2: Araştırma evreninde bulunan öğrencilere ait sayısal bilgiler	11
Çizelge 3: Anlatısal metinlerin genel yapısı	62
Çizelge 4: Anlatı izlencesinin evreleri	97
Çizelge 5: “Küfeci” adlı öykünün 1. kesitindeki betimleme ve yorumlama unsurları	127
Çizelge 6: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öyküde uzama yönelik durumsal ve artgönderimsel belirleyenler	187
Çizelge 7: “İhtiyar Çilingir” adlı öykünün 1. kesitindeki betimleme ve yorumlama unsurları	238
Çizelge 8: “Kuş Yemi” adlı öykünün 4. kesitindeki betimleme ve yorumlama unsurları	318
Çizelge 9: İlköğretim altıncı sınıf düzeyinde 1 ile 13. maddeler arasındaki öğrenci görüşleri	366
Çizelge 10: İlköğretim altıncı sınıf düzeyinde 14 ile 17. maddeler arasındaki öğrenci görüşleri	372
Çizelge 11: İlköğretim altıncı sınıf düzeyinde 18. madde ile ilgili öğrenci görüşleri	374
Çizelge 12: İlköğretim altıncı sınıf düzeyinde 19. madde ile ilgili öğrenci görüşleri	375
Çizelge 13: İlköğretim altıncı sınıf düzeyinde 20. madde ile ilgili öğrenci görüşleri	375

Çizelge 14: İlköğretim yedinci sınıf düzeyinde 1 ile 12. maddeler arasındaki öğrenci görüşleri	376
Çizelge 15: İlköğretim yedinci sınıf düzeyinde 13 ile 15. maddeler arasındaki öğrenci görüşleri	381
Çizelge 16: İlköğretim yedinci sınıf düzeyinde 16. madde ile ilgili öğrenci görüşleri	382
Çizelge 17: İlköğretim yedinci sınıf düzeyinde 17. madde ile ilgili öğrenci görüşleri	383
Çizelge 18: İlköğretim yedinci sınıf düzeyinde 18. madde ile ilgili öğrenci görüşleri	383
Çizelge 19: İlköğretim yedinci sınıf düzeyinde 19. madde ile ilgili öğrenci görüşleri	384
Çizelge 20: İlköğretim yedinci sınıf düzeyinde 20. madde ile ilgili öğrenci görüşleri	385
Çizelge 21: İlköğretim sekizinci sınıf düzeyinde 1 ile 11. maddeler arasındaki öğrenci görüşleri	386
Çizelge 22: İlköğretim sekizinci sınıf düzeyinde 12 ile 15. maddeler arasındaki öğrenci görüşleri	391
Çizelge 23: İlköğretim sekizinci sınıf düzeyinde 16. madde ile ilgili öğrenci görüşleri	393
Çizelge 24: İlköğretim sekizinci sınıf düzeyinde 17. madde ile ilgili öğrenci görüşleri	394
Çizelge 25: İlköğretim sekizinci sınıf düzeyinde 18. madde ile ilgili öğrenci görüşleri	394
Çizelge 26: İlköğretim sekizinci sınıf düzeyinde 19. madde ile ilgili öğrenci görüşleri	395
Çizelge 27: İlköğretim sekizinci sınıf düzeyinde 20. madde ile ilgili öğrenci görüşleri	396

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Sözcelem ve sözce arasındaki ilişki	54
Şekil 2: Yazar-anlatıcı, okur-dinleyici ilişkisi	55
Şekil 3: Metinsel iletişim	56
Şekil 4: Yazar ile okur arasındaki ilişki	58
Şekil 5: Arkadan Görü	59
Şekil 6: Birlikte Görü	60
Şekil 7: Dışarıdan Görü	61
Şekil 8: Dilin altı temel işlevi	68
Şekil 9: Sıralı düzene bağlı dönüşümler	77
Şekil 10: Bağımsız Dönüşümler	77
Şekil 11: Kurmaca zaman ile öyküleme zamanı arasındaki duraklama	83
Şekil 12: Kurmaca zaman ile öyküleme zamanı arasındaki özetleme	83
Şekil 13: Kurmaca zaman ile öyküleme zamanı arasındaki sahneleme	84
Şekil 14: Kurmaca zaman ile öyküleme zamanı arasındaki eksiltme	85
Şekil 15: Öyküleme zamanı ile öykü zamanı arasındaki sıra ilişkisi	86
Şekil 16: Kurmaca zaman ile öyküleme zamanı arasındaki süre ilişkisi	87
Şekil 17: Yazar/metin ile okur arasındaki kip ilişkisi	88
Şekil 18: Eyleyenler arasındaki sözleşme eksen	91
Şekil 19: Eyleyenler arasındaki iletişim eksen	92
Şekil 20: Gönderici, özne ve nesne arasındaki ilişki	93
Şekil 21: Eyleyenler arasındaki güç iktidar eksen	94
Şekil 22: Eyleyensel örnekçe	95
Şekil 23: Anlatılarda gerçekleşen deneyimsel dönüşümlerin eyleyensel örnekçe üzerinde gösterilmesi	96

Şekil 24: Anlatı izlencesine yönelik beşli şema	98
Şekil 25: Anlatı izlencesine yönelik dörtlü şema	99
Şekil 26: Edinç aşamasında özne tarafından kazanılan gücül ve edimsel kiplikler	101
Şekil 27: Göstergibilimsel dörtgen	105
Şekil 28: Göstergibilimsel dörtgen üzerinde (a_1) teriminin olumsuzlanıp ($\bar{a}_1$) terimine ve çelişkinlik ilişkisi ile de (a_2) terimine geçmesi	105
Şekil 29: Derin yapıdaki (a_1) ve (a_2) terimleri arasındaki karşıtlıktan doğan anlam	106
Şekil 30: Derin yapıdaki terimler arasındaki bağıntıların birbirine dönüşüm sırası	106
Şekil 31: “Küfeci” adlı öyküdeki sözcelem öznesi ile anlatıcı arasındaki ilişki	115
Şekil 32: “Küfeci” adlı öyküdeki yazar-anlatıcı, okur-dinleyici ilişkisi	115
Şekil 33: “Küfeci” adlı öyküdeki sıfır odaklayım (arkadan görü)	117
Şekil 34: “Küfeci” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki sıra ilişkisi	125
Şekil 35: “Küfeci” adlı öykünün ritim şeması	129
Şekil 36: “Küfeci” adlı öyküdeki sıklık ilişkisi	130
Şekil 37: “Küfeci” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki süre	130
Şekil 38: “Küfeci” adlı öyküde yazar/metin ile okur arasındaki kip ilişkisi	131
Şekil 39: “Küfeci” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan isteyim eksenini	133

Şekil 40: “Küfeci” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan iletişim eksenini	134
Şekil 41: “Küfeci” adlı öykünün özne ve nesne eyleyenleri arasındaki durum	134
Şekil 42: “Küfeci” adlı öykünün eyleyensel örnekçesi	135
Şekil 43: “Küfeci” adlı öykünün oluntuları arasındaki bağımsız dönüşümler	136
Şekil 44: “Küfeci” adlı öykünün dörtlü şemaya göre anlatı izlencesi	139
Şekil 45: “Küfeci” adlı öykünün beşli şemaya göre anlatı izlencesi	140
Şekil 46: “Küfeci” adlı öykünün derin yapısındaki anlam eksenini	142
Şekil 47: “Küfeci” adlı öykünün göstergebilimsel dörtgen yöntemi ile derin yapısı	143
Şekil 48: Okuma sırasında karşı metin oluşturulması	146
Şekil 49: “Arkadaşım” adlı öyküdeki iç odaklayım (birlikte görü)	148
Şekil 50: Dilsel birimin düz anlam düzeyinden yan anlam düzeyine geçişi	150
Şekil 51: “Arkadaşım” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki sıra ilişkisi	155
Şekil 52: “Arkadaşım” adlı öykünün ritim şeması	157
Şekil 53: “Arkadaşım” adlı öyküdeki sıklık ilişkisi	158
Şekil 54: “Arkadaşım” adlı öyküde yazar/metin ile okur arasındaki kip ilişkisi	159
Şekil 55: “Arkadaşım” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan isteyim eksenini	162
Şekil 56: “Arkadaşım” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan iletişim eksenini	162

Şekil 57: “Arkadaşım” adlı öykünün eyleyensel örnekçesi	163
Şekil 58: “Arkadaşım” adlı öykünün oluntuları arasındaki aşamalı dönüşümler	165
Şekil 59: “Arkadaşım” adlı öykünün dörtlü şemaya göre anlatı izlencesi	167
Şekil 60: “Arkadaşım” adlı öykünün beşli şemaya göre anlatı izlencesi	168
Şekil 61: “Arkadaşım” adlı öykünün derin yapısındaki anlam eksenini	169
Şekil 62: “Arkadaşım” adlı öykünün göstergebilimsel dörtgen yöntemi ile derin yapısı	171
Şekil 63: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki sıra ilişkisi	180
Şekil 64: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öyküde kurmaca olayların öykülemeye yansımaları	181
Şekil 65: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öykünün ritim şeması	183
Şekil 66: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öyküdeki sıklık ilişkisi	184
Şekil 67: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki süre	185
Şekil 68: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öyküde yazar/metin ile okur arasındaki kip ilişkisi	186
Şekil 69: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan isteyim eksenini	189
Şekil 70: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan iletişim eksenini	190

Şekil 71: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öykünün	
özne ve nesne eyleyenleri arasındaki durum	191
Şekil 72: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öykünün	
eyleyensel örnekçesi	193
Şekil 73: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öykünün oluntuları	
arasındaki birbirini izleyen dönüşümler	194
Şekil 74: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öykünün dörtlü	
şemaya göre anlatı izlencesi	196
Şekil 75: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öykünün	
derin yapısındaki anlam eksenini	197
Şekil 76: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öykünün	
göstergebilimsel dörtgen yöntemi ile derin yapısı	199
Şekil 77: “Haşmet Güllökkan” adlı öyküde öyküleme zamanı ile	
kurmaca zaman arasındaki eşsüremsel anlatımla kurulan sıra ilişkisi	209
Şekil 78: “Haşmet Güllökkan” adlı öykünün ritim şeması	213
Şekil 79: “Haşmet Güllökkan” adlı öyküdeki sıklık ilişkisi	214
Şekil 80: “Haşmet Güllökkan” adlı öyküde öyküleme zamanı ile	
kurmaca zaman arasındaki kip ilişkisi	215
Şekil 81: “Haşmet Güllökkan” adlı öykünün eyleyenleri arasında	
kurulan isteyim eksenini	217
Şekil 82: “Haşmet Güllökkan” adlı öykünün eyleyenleri arasında	
kurulan iletişim eksenini	217
Şekil 83: “Haşmet Güllökkan” adlı öykünün özne ve nesne	
eyleyenleri arasındaki durum	218
Şekil 84: “Haşmet Güllökkan” adlı anlatımın eyleyensel örnekçesi	219

Şekil 85: “Haşmet Gülkokan” adlı öykünün oluntuları arasındaki bağımsız dönüşümler	221
Şekil 86: “Haşmet Gülkokan” adlı öykünün dörtlü şemaya göre anlatı izlencesi	224
Şekil 87: “Haşmet Gülkokan” adlı öykünün derin yapısındaki anlam ekseni	226
Şekil 88: “Haşmet Gülkokan” adlı anlatının göstergebilimsel dörtgen yöntemi ile derin yapısı	227
Şekil 89: “İhtiyar Çilingir” adlı öyküdeki dış odaklayım (dışarıdan görü)	231
Şekil 90: “İhtiyar Çilingir” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki sıra ilişkisi	237
Şekil 91: “İhtiyar Çilingir” adlı öykünün ritim şeması	241
Şekil 92: “İhtiyar Çilingir” adlı öyküde yazar/metin ile okur arasındaki kip ilişkisi	242
Şekil 93: “İhtiyar Çilingir” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan isteyim ekseni	244
Şekil 94: “İhtiyar Çilingir” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan iletişim ekseni	245
Şekil 95: “İhtiyar Çilingir” adlı öykünün özne ve nesne eyleyenleri arasındaki durum	245
Şekil 96: “İhtiyar Çilingir” adlı öykünün eyleyinsel örnekçesi	246
Şekil 97: “İhtiyar Çilingir” adlı öykünün oluntuları arasındaki birbirini izleyen dönüşümler	247
Şekil 98: “İhtiyar Çilingir” adlı öykünün dörtlü şemaya göre anlatı izlencesi	250

Şekil 99: “İhtiyar Çilingir” adlı öykünün beşli şemaya göre anlatı izlencesi	251
Şekil 100: “İhtiyar Çilingir” adlı öykünün derin yapısındaki anlam eksenini	251
Şekil 101: “İhtiyar Çilingir” adlı öykünün göstergebilimsel dörtgen yöntemi ile derin yapısı	253
Şekil 102: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki sıra ilişkisi	262
Şekil 103: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı öykünün ritim şeması	266
Şekil 104: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki süre	267
Şekil 105: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı öyküde yazar/metin ile okur arasındaki kip ilişkisi	268
Şekil 106: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan isteyim eksenini	270
Şekil 107: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan iletişim eksenini	270
Şekil 108: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı öykünün eyleyensel örnekçesi	271
Şekil 109: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı öykünün oluntuları arasındaki birbirini izleyen dönüşümler	273
Şekil 110: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı anlatının dörtlü şemaya göre anlatı izlencesi	276
Şekil 111: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı öykünün beşli şemaya göre anlatı izlencesi	276

Şekil 112: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı öykünün derin yapısındaki anlam eksenini	278
Şekil 113: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı öykünün göstergebilimsel dörtgen yöntemi ile derin yapısı	279
Şekil 114: “Küfe” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki sıra ilişkisi	289
Şekil 115: “Küfe” adlı öykünün ritim şeması	293
Şekil 116: “Küfe” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki süre	293
Şekil 117: “Küfe” adlı öyküde yazar/metin ile okur arasındaki kip ilişkisi	294
Şekil 118: “Küfe” adlı öykünü eyleyenleri arasında kurulan isteyim eksenini	296
Şekil 119: “Küfe” adlı öykünü eyleyenleri arasında kurulan iletişim eksenini	296
Şekil 120: “Küfe” adlı öykünün özne ve nesne eyleyenleri arasındaki durum	297
Şekil 121: “Küfe” adlı öykünün eyleyensel örnekçesi	297
Şekil 122: “Küfe” adlı öykünün oluntuları arasındaki birbirini izleyen dönüşümler	298
Şekil 123: “Küfe” adlı anlatının dörtlü şemaya göre anlatı izlencesi	301
Şekil 124: “Küfe” adlı öykünün derin yapısındaki anlam eksenini	302
Şekil 125: “Küfe” adlı öykünün göstergebilimsel dörtgen yöntemi ile derin yapısı	304
Şekil 126: “Kuş Yemi” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki sıra ilişkisi	315

Şekil 127: “Kuş Yemi” adlı öyküde kurmaca olayların öykülemeye yansması	315
Şekil 128: “Kuş Yemi” adlı öykünün ritim şeması	320
Şekil 129: “Kuş Yemi” adlı öyküdeki sıklık ilişkisi	321
Şekil 130: “Kuş Yemi” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki süre	322
Şekil 131: “Kuş Yemi” adlı öyküde yazar/metin ile okur arasındaki kip ilişkisi	322
Şekil 132: “Kuş Yemi” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan isteyim ekseni	325
Şekil 133: “Kuş Yemi” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan iletişim ekseni	325
Şekil 134: “Kuş Yemi” adlı öykünün eyleyensel örnekçesi	326
Şekil 135: “Kuş Yemi” adlı öykünün oluntuları arasındaki birbirini izleyen dönüşümler	328
Şekil 136: “Kuş Yemi” adlı öykünün dörtlü şemaya göre anlatı izlencesi	331
Şekil 137: “Kuş Yemi” adlı öykünün beşli şemaya göre anlatı izlencesi	332
Şekil 138 : “Kuş Yemi” adlı öykünün derin yapısındaki anlam ekseni	334
Şekil 139: “Kuş Yemi” adlı öykünün göstergibilimsel dörtgen yöntemi ile derin yapısı	335
Şekil 140: “Son Kuşlar” adlı öyküdeki yazar-anlatıcı, okur-dinleyici ilişkisi	340
Şekil 141: “Son Kuşlar” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca	

zaman arasındaki sıra ilişkisi	347
Şekil 142: “Son Kuşlar” adlı öykünün ritim şeması	352
Şekil 143: “Son Kuşlar” adlı öyküde yazar/metin ile okur arasındaki kip ilişkisi	353
Şekil 144: “Son Kuşlar” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan isteyim ekseni	356
Şekil 145: “Son Kuşlar” öykünün eyleyenleri arasında kurulan iletişim ekseni	356
Şekil 146: “Son Kuşlar” adlı öykünün eyleysel örnekçesi	357
Şekil 147: “Son Kuşlar” adlı öykünün oluntuları arasındaki aşamalı dönüşüm	359
Şekil 148: “Son Kuşlar” adlı anlatımın dörtlü şemaya göre anlatı izlencesi	361
Şekil 149: “Son Kuşlar” adlı öykünün beşli şemaya göre anlatı izlencesi	362
Şekil 150: “Son Kuşlar” adlı öykünün derin yapısındaki anlam ekseni	362
Şekil 151: “Son Kuşlar” adlı öykünün göstergebilimsel dörtgen yöntemi ile derin yapısı	364

EKLER LİSTESİ

EK-1A: İzin Belgesi	414
EK-2A: İlköğretim 6. Sınıflar Düzeyinde Uygulanan Anket	415
EK-2B: İlköğretim 7. Sınıflar Düzeyinde Uygulanan Anket	419
EK-2C: İlköğretim 8. Sınıflar Düzeyinde Uygulanan Anket	423

KISALTMALAR LİSTESİ

1. K	Kahraman (anlatı kişisi)
2. Ö	Özne
3. N	Değer Nesne
4. G	Gönderici
5. A	Alıcı
6. d	Dönüşüm
7. İ	Anlatı izlencesi
8. a_x	Göstergebirim
9. ā_x	Göstergebirimin olumsuzu
10. O	Okur
11. MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
12. Çev.	Çeviren
13. Yay.	Yayınları
14. s.	Sayfa
15. yy.	Yüzyıl
16. Fr.	Fransızca

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Dil, insanlar arasında bildirişimi sağlayan, çift eklemlilik özelliği ile diğer iletişim araçlarından ayrılan; toplumsal ve uzlaşımsal bir araçtır. Dil öğretimi ve eğitiminin doğru şekilde yapılması bir ülke için sosyalleşmiş, milli ve manevi değerleri kazanmış bireylerin yetiştirilmesine imkân tanır.

Dil ile kültür arasındaki yakın ilişkiden kaynaklanan; dilin kültürün deposu olması özelliği, dil eğitiminin önemini bir başka açıdan ortaya koymaktadır. Dil kültürün deposu olmakla beraber kültürü geliştirip zenginleştirecek en etkili araçtır. Bireyleri belirli bir ortak kültür çerçevesinde yetiştirme amacına ulaşmanın en etkili yolu ana dili eğitiminde Türkçenin kullanıldığı ortak yazın ürünlerini kullanmaktan geçer. Bu nedendir ki dil öğretimini yazın yapıtlarından soyutlamak mevcut yöntemler ışığında pek de mümkün görülmemektedir. Yazın, dili estetik bir tarzda ve etkili bir şekilde kullanma olarak tanımlanmaktadır. Türkçe öğretiminde de amaç yine dili, estetik bir şekilde, yanlışsız ve doğru olarak konuşmak ve yazmak olduğuna göre, her iki öğretimde de estetik kaygının ötesinde bir amaç birliği vardır (Cemiloğlu, 2001: 3).

Yazın yapıtları içerisinde öykü türündeki metinler ana dili eğitimi açısından son derece önemlidir. Bunda öykülerin kısa metinler olmasının, nesnel gerçeklik ile çatışmasının, kurmaca olaylarının çocukların anlama düzeyine göre basit olması gibi özelliklerin etkisi vardır. Çünkü Türkçe öğretimi, nitelikli dilsel ve görsel uyaranlarla gerçekleştirilmeli ve öncelikle, öğrencilerin düşünce dünyalarını geliştirme sorumluluğu üstlenmelidir (Gömleksiz, 2007^b: 175). Bu amaçla ana dili öğretiminde kullanılacak ders kitaplarına seçilen öykülerin kazanımlara uygun, öğrencilerde okuma zevki uyandıracak nitelikte olması gerekmektedir. Bu çalışmada 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders

kitaplarındaki öyküler, metin dilbilimsel yöntemlerle incelemiş ve elde edilen veriler ışığında bu metinlerin 2005 yılında yayınlanan Türkçe öğretim programına uygunluğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. 1. PROBLEM DURUMU

Bir ülkede bir dilin çeşitli lehçeleri ve ağızları konuşulur. Bunlardan biri, diğerleri arasından sivrilerek, genelleşerek ülkenin yazın dili olarak ortaya çıkar. Yazın yapıtlarının üretilmesinden okul kitaplarına, yasa dilinden yazışmalara kadar bütün metinler bu lehçeye dayanır. Ülkenin resmi dili de çoğunlukla ön plana çıkan bu lehçe olur. İşte bu yazın dili, söyleyiş ve söz varlığı bakımından ölçünlü dil olarak kabul edilir (Aksan, 2001: 65). Ölçünlü dil olarak kabul edilen bu lehçenin özelliklerinin ve kurallarının ülke genelinde yaygınlaştırılması ve öğretilmesi ana dili öğretiminin temel amaçlarından biridir.

Ana dilimizin geleceğini olumsuz yönde etkileyebilecek en önemli etkenlerden biri 30 - 40 yıl içinde kendini gösteren gerilemedir. Ülkemizde hızlı nüfus artışı ve küçük yerleşim birimlerinde bile ortaöğretim düzeyinde okullar açılması, buna karşılık yeterli sayıda öğretmen bulunamaması ve öğretmenlerin çeşitli nedenlerle, önceki yıllardaki özenli ve sıkı öğrenimi görememeleri bu olumsuzluğun başlıca nedenlerindedir (Aksan, 2001: 145). Ülkemizde Türkçe ve yazın derslerini görerek lise eğitimini tamamlayan gençlerin ne yazık ki büyük bir bölümünün ana dillerine yeterince hâkim oldukları söylenemez. Bunda dil bilgisi öğretiminin ilköğretimde belli bir düzeyde ve öğrencinin kolaylıkla anlayabileceği, zevkle öğrenebileceği biçimde verilmemesi de etkilidir. Yine okuma alışkanlığının genelleştirilememesi, yazın dilimizde eskiden beri yerleşmiş anlatım kalıplarının ve deyimlerinin gençler tarafından bilinmemesine yol açmaktadır (Aksan, 2001: 156).

Türkçenin yazın dili olarak karma dilden (Osmanlıca) uzaklaşarak yeniden özüne dönüşünü, yeni bir kültür dili oluşturmasını, Cumhuriyet döneminde dil konusundaki devletin tutumuna, Türk Dil Kurumunun ve birçok bilim adamı ile yazarın emeklerine borçluyuz. Buna karşılık İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ve son yıllarda çok fazla artan İngilizce öğelerin akını da ana dili eğitimini olumsuz yönde etkilemektedir (Aksan, 2002: 195).

Ana dili öğretimi birey için bir çıraklık dönemi niteliğinde olup, öğrencinin derinleşmek için seçtiği bilim dalını inceleyip öğrenmesine ve toplum içinde yaşayıp çatışmasına yardım edecektir (Marshall, 1994: 19). Bu noktada ana dili öğretimi ile yazın öğretimini birbirinden ayırmak pek de mümkün değildir. Çünkü yazın yapıtları kullanılmadan, onlardan yararlanılmadan bir ana dili öğretimi yapmak çok da fazla olumlu sonuçlar ortaya çıkarmayacaktır. Yazın öğretiminin iki temel görevinin gerçekleşme düzeyi de ana dili öğretimi olumlu ya da olumsuz yönde etkileyecektir. Bunlardan birincisi öğrencinin dilbilimi bilgisini artırmak ve dil kullanma becerisini geliştirmektir. İkincisi ise öğrencinin görgüsünü zenginleştirmek ve onu değişik yönleriyle insanlığın durumlarıyla ilişkiye sokarak kişiliğini geliştirmektir (Marshall, 1994: 45). İşte doğru yapılacak dil öğretimi ortak kültürümüzün deposu olan Türkçemizi korumak ve zenginleştirmek açısından son derece önemlidir. Sekiz yıllık ilköğretim sürecinde Türkçe öğretiminden beklenen, öğrencinin; okuma, dinleme/izleme, konuşma ve yazma becerilerini Türkçemizin kurallarına uygun olarak geliştirmesidir. İlköğretim düzeyinde gerçekleştirilen Türkçe öğretiminde öğrenciye kazandırılmak istenilen temel beceriler şu şekilde tespit edilmiştir:

- Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma
- Eleştirel düşünme
- Yaratıcı düşünme
- İletişim kurma
- Problem çözme

- Araştırma
- Karar verme
- Bilgi teknolojilerini kullanma
- Girişimcilik

Bu temel becerilerin kazandırılmasında Türkçenin zenginliklerini ve inceliklerini yansıtacak nitelikteki sözlü ve yazılı yazın ürünlerinden yararlanmak ana dili eğitiminin başarısı açısından son derece önemlidir. Ana dili öğretimi esnasında yararlanılması amacıyla Türkçe ders kitaplarına yerleştirilen metinlerin türlere göre dağılımı ise aşağıdaki gibidir:

Çizelge 1: Türkçe ders kitaplarına yerleştirilen metinlerin türlere göre dağılımı.

TÜRLER	SINIFLAR		
	6	7	8
Şiir	√	√	√
Hikaye	√	√	√
Masal	√	√	√
Roman			√
Deneme	√	√	√
Makale			√
Fıkra		√	√
Eleştiri			√
Efsane	√	√	
Destan		√	√
Halk Hikayesi		√	√
Sözlü Kültürün Diğer Ürünleri (Atasözü, Tekerleme, Bilmece, Türkü, Mani vb.)	√	√	√
Fabl	√	√	
Mizahi Metinler	√	√	√
Mektup		√	
Anı	√	√	√
Günlük	√	√	
Sohbet (Söyleşi)		√	√
Gezi Yazısı	√	√	√
Biyografi	√	√	√
Otobiyografi			√
Tiyatro	√	√	√

Röportaj		√	√
Haber	√	√	√
Nutuk (Söylev)			√
Münazara	√	√	√
Açık Oturum (Panel, Forum, Sempozyum)			√
Konferans		√	√

Buna göre; “**6. Sınıfta;** şiir, hikâye, anı, masal, fabl, deneme, tiyatro, mektup
7. Sınıfta; şiir, hikâye, anı, deneme, tiyatro, sohbet (söyleşi), gezi yazısı, biyografi

8. Sınıfta; şiir, hikâye, anı, makale, roman, deneme, sohbet (söyleşi), eleştiri, destan

türlerinde metinlere mutlaka yer verilecektir. Bu türler dışındaki türlerde de metinlere yer verilerek öğrencilerin farklı türden metinlerle karşılaşması sağlanmalıdır” ([http://tkb.meb.gov.tr/TürkçeDersi\(6-8.Sınıflar\)ÖğretimProgramı](http://tkb.meb.gov.tr/TürkçeDersi(6-8.Sınıflar)ÖğretimProgramı) 17.09.2007 tarihli erişim).

Türkçe ders kitaplarına yerleştirilen metinlerde bulunması gereken özellikler ise şunlardır:

1. Metinler, Türk Millî Eğitiminin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olmalıdır.
2. Metinlerde millî, kültürel ve ahlâkî değerlere, milletimizin bölünmez bütünlüğüne aykırı unsurlar yer almamalıdır.
3. Metinlerde siyasî kutuplaşmalara ve ayrımcılığa yol açacak bölücü, yıkıcı ve ideolojik ifadeler yer almamalıdır.
4. Metinlerde öğrencilerin sosyal, zihinsel, psikolojik gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek cinsellik, karamsarlık, şiddet vb. öğeler yer almamalıdır.
5. Metinlerde insan hak ve özgürlüklerine, insanî değerlere aykırı öğeler yer almamalıdır.
6. Metinler, dersin amaçları ile kazanımlarını gerçekleştirecek nitelikte olmalıdır.

7. Metinler kitapların yanı sıra, dergi, gazete, ansiklopedi, ansiklopedik sözlük, resmî internet siteleri ile basılı materyallerin çevrim içi sunumlarından seçilebilir. Aynı kaynaktan ikiden fazla metin alınmamalıdır.
8. Metinler, öğrencilerin ilgi alanlarına ve seviyesine uygun olmalıdır.
9. Metinler, işlenecek süreye uygun uzunlukta olmalıdır.
10. Metinler, Türkçenin anlatım zenginliklerini ve güzelliklerini yansıtan eserlerden seçilmelidir.
11. Metinler; dil, anlatım ve içerik açısından türünün güzel örneklerinden seçilmelidir.
12. Metinlerde tutarlılık ve bütünlük olmalıdır.
13. Dünya edebiyatından seçilen metinlerin çevirilerinde, Türkçenin doğru, güzel ve etkili kullanılmış olmasına özen gösterilmelidir.
14. Metinler, öğrencilerin dil zevkini ve bilincini geliştirecek, hayal dünyalarını zenginleştirecek nitelikte olmalıdır.
15. Metinler, öğrenciye eleştirel bir bakış açısı kazandıracak özellikler taşımalıdır.
16. Metinler, öğrencinin kişisel gelişimine katkıda bulunacak ve onlara estetik bir duyarlılık kazandıracak nitelikte olmalıdır.
17. Metinler, öğrencilerin duyu ve düşünce dünyasını zenginleştirmek amacına yönelik olarak farklı yazar ve şairlerden seçilmelidir.
18. Metinler, yazar ve şairlerin yalnızca edebî yönlerini ön plana çıkarmalıdır.
19. Metinler, öğrenciye okuma sevgisi ve alışkanlığı kazandıracak nitelikte olmalıdır.
20. Yıl boyunca işlenecek okuma metinlerinin 1/2'si bütün hâlinde alınmalıdır. Şiirlerin bütün hâlinde alınması esastır. Şiir dışında bütün hâlinde alınan metinlerde eğitsel yönden uygun olmayan ifadeler varsa -metnin bütünlüğünü bozmamak kaydıyla en fazla bir cümle, cümlelerin bütünlüğünü bozmamak kaydıyla en fazla beş kelime çıkarılmalıdır.

21. Yıl boyunca işlenecek okuma metinlerinin 1/3'ünde metnin özünü ve anlam bütünlüğünü bozmamak kaydıyla kısaltma ya da düzenlemeye gidilebilir. Düzenleme sırasında metne cümle ya da paragraf düzeyinde ekleme yapılamaz.
22. Her metin, öğrencinin söz varlığını zenginleştirecek yeni öğrenilecek söz ve söz gruplarına yer vermeli; ancak bu oran metni oluşturan kelimelerin yüzde beşini geçmemelidir.
23. Yıl içinde -dinleme metinleri de dâhil olmak üzere- bir yazardan ikiden fazla metin işlenmemelidir.
24. Tek yazarlı ya da birden çok yazarlı ders kitaplarında yazarlar tarafından yazılan ya da hazırlanan metin sayısı ikiyi geçmemelidir.
25. Ders kitabındaki metinler, içeriğe uygun çeşitli görsel materyaller (fotoğraf, resim, afiş, grafik, karikatür, çizgi film kahramanları vb.) yanı sıra atasözü, özdeyiş, duvar yazısı veya sloganlarla desteklenebilir.
26. Ders kitabında temaları destekleyen serbest okuma metinlerine yer verilebilir.
27. Romandan, tiyatro metninden, biyografik ve otobiyografik eserlerden alınan bölüm kendi içinde bütünlük taşımalıdır” ([http://ttkb.meb.gov.tr/TürkçeDersi\(6-8.Sınıflar\)ÖğretimProgramı](http://ttkb.meb.gov.tr/TürkçeDersi(6-8.Sınıflar)ÖğretimProgramı) 17.09.2007 tarihli erişim).

Günümüzde geleneksel eğitim yaklaşımlarının yetersiz kalması ile birlikte yapılandırmacı yaklaşım ön plana çıkmış ve yeni Türkçe öğretim programı da bu doğrultuda hazırlanmıştır. Bu yaklaşımla amaçlanan, öğretmen merkezli eğitim ile öğrencilerin bilgi, beceri ve tutumlarını değiştirmek yerine; öğrenci merkezli yürütülecek bir eğitim anlayışıyla öğrencilerin zihinsel becerilerini geliştirmek ve bilgiyi yapılandırmalarını sağlamaktır (Gömleksiz, 2007^b: 174). Bu yüzden Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin öğrencilerin seviyelerine ve zihinsel gelişimlerine uygun olması son derece önemlidir. Bu çalışmanın amacı da 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders

kitaplarındaki öykülerin öğrencilerin anlama düzeylerine uygun olup olmadığı sorusu ile ilgilidir. Bu sebeple, “İlköğretim 6, 7, ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Öykülerin Metin Dilbilimsel Yöntemlerle İncelenmesi ve Bu Metinlerin Öğrencilerin Anlama Düzeylerine Etkisi” araştırma konusu olarak seçilmiştir.

1. 2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı; 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki öykülerin metin dilbilimsel yöntemlerle incelenmesi ve 2006-2007 eğitim öğretim yılında ilköğretim okullarında uygulanmaya başlanan yeni Türkçe programı ile ilişkisini ortaya koymaktır. Bu genel amaç çerçevesinde şu sorulara cevap aranmıştır:

Alt Amaçlar

1. Türkçe ders kitaplarındaki öyküler okuma metinlerinde bulunması gereken özellikleri taşımakta mıdır?
2. Bu metinler, Türkçe dersinde elde edilmek istenen kazanımlara öğrencilerin ulaşmasını sağlayacak nitelikte midir?
3. Bu metinler öğrencilerin anlama düzeyine uygun mudur?
4. 6, 7 ve 8. sınıf ders kitaplarına yerleştirilen bu öyküler basitten karmaşığa doğru yerleştirilmiş midir?
5. Bu metinler içerisinde milli ve evrensel kültüre ait unsurlar bulunmakta mıdır?
6. Bu metinler öğrencilerin elde etmesi hedeflenen kazanımlara ulaşma düzeylerinde sosyoekonomik yapının etkisi var mıdır?
7. Bu metinler Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma becerisini geliştirmeye uygun mudur?

1. 3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Ülkelerin ana dili eğitim politikasında ana dili eğitimi ve öğretimi önemli bir yere sahiptir. Bireyin kişisel gelişimi, ulusal kimliğinin oluşması, yurttaşlık bilincinin yerleştirilmesi açısından ana dili eğitimi ve öğretimi her zaman önemini ve tazeliğini korumaktadır (Sinan, 2006: 75). Bu yüzden Türkçe eğitiminin doğru yöntem ve tekniklerle, araçlarla yapılması son derece önemlidir. Ülkemizde ise Türkçe öğretimi daha çok buyurucu, sınırlar koyan, dilimizin zenginliklerini belirlemeye yönelik olmayan bir eğitim anlayışı ile yapılmaya çalışılmaktadır. Bu da sosyal gelişimini tamamlamamış, ulusal kimliğini tam anlamı ile kazanamamış bireylerin yetişmesine yol açmaktadır. Bunun sonucunda da ilköğretimden yükseköğretim kurumlarına kadar Türkçenin zenginliklerinden, inceliklerinden yoksun bir eğitim anlayışı yerleşmiştir.

Ana dili eğitiminde yapılması gereken ise dilimizin zenginliklerini ortaya çıkaracak dilbilim yöntem ve tekniklerinin ışığında bir eğitim anlayışını benimsemektir. Amacımız Türkçe derslerindeki kuralcı anlayıştan kurtularak, bireyin ana dilini doğru ve etkili şekilde kullanmasını sağlamak olmalıdır. Bu noktadan hareketle öyküler öncelikle metin dilbilimsel yöntemlerle incelenmiş, elde edilen tespitler de öğrenci görüşleri ile belirli bir noktada sınanmıştır.

1. 4. VARSAYIMLAR

1. Öyküleri incelemede kullanacak yöntem ve teknikler güncel metin dilbilimi yansıtacak niteliktedir.

2. Veri toplama aracı olarak geliştirilen anket araştırmanın amacını gerçekleştirecek niteliktedir.

3. Anketlerden elde edilen bulgular öğrencilerin gerçek düşüncelerini yansıtmaktadır.

4. Örneklem evreni temsil etmektedir.

1. 5. SINIRLILIKLAR

Bu araştırma;

1. 2006-2007 eğitim ğretim yılında, Malatya il merkezinde bulunan ve 2005 yılında yayınlanan Türkçe dersi ğretim programının uygulandığı altı ilköğretim okulu,
2. Bu ilköğretim okullarının 6, 7 ve 8. sınıflarında öğrenim gören ğrenciler,
3. Yeni ilköğretim programındaki Türkçe dersi ile sınırlıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın amacı ve alt amaçları kapsamında, araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve verilerin çözümlenmesine ait bilgiler verilmiştir.

Çizelge 2: Araştırma evreninde bulunan öğrencilere ait sayısal bilgiler.

	Öğrenci Sayıları			
	Sınıf	Mevcut Öğr. Sayısı	Ulaşılan Öğr. Sayısı	Geçerli Anket
Atatürk İlköğretim Okulu	6/A	35	31	25
	7/B	39	37	35
	8/A	35	27	25
Fırat İlköğretim Okulu	6/A	37	30	25
	7/B	41	38	35
	8/C	37	25	25
Abdulkadir Eriş İlköğretim Okulu	6/A	35	31	25
	7/A	42	37	35
	8/B	36	25	25
Hacı İbrahim Işık İlköğretim Okulu	6/F	33	30	25
	7/C	37	36	35
	8/A	33	29	25
Vakıfbank İlköğretim Okulu	6/A	32	29	25
	7/A	38	36	30
	8/B	30	27	25
Gaziosmanpaşa İlköğretim Okulu	6/B	36	33	25
	7/B	38	37	30
	8/B	30	28	25

Yukarıdaki çizelgede de görüleceği üzere araştırmanın evreninde 566 katılımcı bulunmaktadır. Bu 566 katılımcının işaretlemiş olduğu anketlerden birden fazla seçenek

işaretlenenler, boş bırakılanlar, eksik doldurulanlar değerlendirmeye alınmamıştır. Yapılan inceleme sonucunda değerlendirilen anket sayısı 500'dür.

2. 1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu araştırma, Türkçe ders kitaplarındaki öykü türündeki metinlerin metin dilbilimsel yöntemlerle incelenip, çalışma evrenindeki ilköğretim okullarının 6, 7 ve 8. sınıflarında öğrenim gören öğrencilerin görüşleri ile sınıanmasına dayalı olup, betimsel niteliktedir.

2. 2. EVREN VE ÖRNEKLEM

Bu araştırmanın evrenini, 2006-2007 eğitim öğretim yılında yeni Türkçe öğretim programının uygulandığı Malatya il merkezindeki ilköğretim okulları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Türkçe ders kitaplarındaki dokuz öykü ile Malatya il merkezinde altı ilköğretim okulundaki 500 katılımcı oluşturmaktadır.

2. 3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARININ GELİŞTİRİLMESİ

Bu çalışmada metinlerin çözümlenmesinde kullanılacak yöntem ve tekniklerin geliştirilmesi için dilbilim, metin dilbilim, göstergebilim ve yazın kaynakları taranarak sistematik bir çözümlene tekniği oluşturulmuştur. Bu çözümlene yöntem ve teknikleri ile Türkçe ders kitaplarındaki dokuz öykü incelenmiş, elde edilen verilerin sınıanması için öğrenci görüşlerine başvurulmuştur. Bunun için de yeni Türkçe programından hareketle öykülere yönelik yapılan metin dilbilimsel çözümlenenin ışığında öğrenci görüşlerinin alınmasını hedefleyen 6, 7 ve 8. sınıflara yönelik anket geliştirilmiştir. Anketin uygulanacağı okullar seçilirken bu okullar arasındaki sosyoekonomik yapı dikkate alınmış; üst, orta ve alt olmak üzere okullar üç düzeye ayrılmıştır. Okullara yönelik yapılan bu sınıflamada kullanılan mantıksal yol ise uzman

görüşüne başvurmuştur. Geliştirilen anket uygulanmadan önce örneklem olarak seçilen bu altı okul sosyoekonomik bakımdan üst, orta ve alt diye sınıflandırılırken Malatya İl Milli Eğitim Müdürlüğünden alınan bilgilerden, Malatya ilinde görevli ilköğretim müfettişlerinden, okulların fiziki durumlarının gözlemlenmesinden faydalanılmıştır. Kapsam geçerliğinin belirlenmesi amacıyla anket; Malatya İl Milli Eğitim Müdürlüğünde görev yapan iki ilköğretim müfettişi, İnönü ve Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümünde görev yapan iki öğretim üyesi, Malatya ilindeki beş ilköğretim okulunda görev yapan beş Türkçe öğretmenin görüşlerine sunulmuştur. Elde edilen görüş ve öneriler doğrultusunda maddelerin bir kısmı yeniden ele alınmış, bazıları anketten çıkarılmış, bazı maddeler de eklenmiştir.

Anket uygulanırken 6. sınıflarda 150, 8. sınıflarda da 150 katılımcının işaretlediği anketler değerlendirilmiştir. Her okulda sınıf bazında 25'er katılımcının işaretlediği anketler değerlendirilmeye alınmıştır. Ancak 7. sınıflarda 200 katılımcının anketinin değerlendirmeye alınmasından dolayı üst ve orta düzey okullarda 35'er katılımcının, alt düzey okullarda ise 30'ar katılımcının anketi değerlendirilmiştir. Bir başka şekilde ifade edersek 6. sınıfları temsil eden katılımcılar örneklemin %30'unu, 7. sınıfları temsil eden katılımcılar örneklemin %40'ını ve 8.sınıfları temsil eden katılımcılar da örneklemin %30'unu oluşturmaktadır.

2. 4. VERİLERİN TOPLANMASI VE ÇÖZÜMLENMESİ

Örnekleme alınan 9 (dokuz) öykü 6, 7 ve 8. sınıf MEB Türkçe ders kitaplarından alınmış ve metin dilbilimsel yöntemlerle incelenmiştir. Bu kitaplar Meral Ünal, M. Yavuz Öner, Nevin Bayrak tarafından yazılan 6. sınıf; Süheyla Doğruel, Selçuk Kurter, Muzaffer Gündoğdu tarafından yazılan 7. sınıf ile Ahmet Saraçoğlu, Cengiz Çimen ve Yunus Güzel tarafından yazılan 8. sınıf Türkçe ders kitaplarından oluşmaktadır. Anketler ise Malatya il merkezindeki altı okuldaki 6, 7 ve 8. sınıf

öğrencilerine uygulanmıştır. Bu amaçla gerekli izin alındıktan sonra, araştırmacının kendisi anketin uygulanacağı okullara gitmiş ve anketleri öğrencilere dağıtmıştır. Öğrencilerin anketleri doldurması için belirli bir süre verilmiş ve dağıtılan anketler geri toplanmıştır.

Anketler sonucunda elde edilen veriler bilgisayara yüklenmiş, değerlendirmede yüzde ve frekans teknikleri kullanılmıştır. Yapılan yorumlarda katılımcıların öğrenim gördükleri okulların sosyoekonomik yapıları dikkate alınmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİLBİLİM VE METİN DİLBİLİM

3. 1. DİLBİLİM

Bilindiği gibi dil; bildirişimi sağlayan bir dizge ya da bir iletişim aracı olarak tanımlanır. Ayrıca dilin çok sayıda kişi tarafından tanımlanmaya çalışıldığını da ekleyelim. Muharrem Ergin dil için ; *“İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimai bir müessesedir”* tanımını yapmıştır (Ergin, 1998:3). Tahsin Banguoğlu ise ; *“Dil insanların meramlarını anlatmak için kullandıkları bir sesli işaretler sistemidir”* der (Banguoğlu, 1998: 9). Mehmet Hengirmen ise; *“İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan ve sese, seslerin birlikteliğine, bu birlikteliklerin anlamlı olmasına ve anlamlı ses birliklerinin dizimine dayalı doğal araç”* olarak tanımlamıştır (Hengirmen, 1999: 117). Zeynep Korkmaz ise **Gramer Terimleri Sözlüğü’nde** dilin tanımını; **“İnsanlar arasında karşılıklı haberleşme aracı olarak kullanılan; duygu, düşünce ve isteklerin ses, şekil ve anlam bakımından her toplumun kendi değer yargılarına göre şekillenmiş ortak kurallarının yardımı ile başkalarına aktarılmasını sağlayan , seslerden örülü çok yönlü ve gelişmiş bir sistem”** biçiminde verir (Korkmaz, 1992: 48).

Ancak bu tanımların tam olarak insan dilinin tanımını yapamadığı ortadadır. Doğan Aksan da bu zorluğa dikkat çekmiş ve “Dil, bir anda, kısaca tanımlanamayacak kadar çok yönlü, insana özgü bir gerçek(lik)tir” şeklinde dili tanımlamıştır (Aksan, 2003^a: 9). İşte dilin aydınlatılmayı bekleyen konularını araştırmak ve kendine ait yöntemlerle açıklığa kavuşturmak dilbilimin temel görevidir. Dil, insana soyut düşünme

imkanı temin eden, bu sayede bilim, teknik, sanat ve kültürün gelişmesini sağlayan bir yapı, bir iletişim aracıdır. Dilbilim ise dili konu alan, inceleyen bilim dalıdır. Dili bir sözcükler toplamı olarak görmek, bu doğrultuda çalışmalar yürütmeye çalışmak yapılacak en büyük hatadır. Çünkü dil devingen bir yapıya sahip bir çevrendir (Yücel, 1993: 57). Bu doğrultuda dil öğretiminde yapılması gereken de saptamak ve açıklamak olmalıdır. Çünkü dilbilim, dil bilgisi gibi buyurucu değil belirleyicidir.

Dil denen olgunun tanımını yapmak oldukça zor bir iştir. Bu zorluğun sebeplerinden biri de “dil” sözcüğü ile konuşma yeteneğinin mi, konuşma tarzının mı, yoksa belirli bir grup insanın birbiriyle konuşmasını sağlayan aracın (Türkçe, Almanca, Fransızca...) mı kastedildiğidir. Türkçede her iki anlam için de “*dil*” sözcüğü kullanılmakta ve bu durum bu sorunun çözümünü biraz daha zorlaştırmaktadır. Fransızcada konuşma yeteneği, konuşma tarzı için “*language*”, belirli bir tek dil için de ise “*langue*” sözcükleri kullanılmaktadır (Porzig, 2003: 67). Bizde de Batı dillerindeki gibi bu iki kavramın farklı terimler ile karşılanması ana dili incelemelerinde ve öğretiminde yararlı olacaktır. Bilindiği gibi ana dili ; “Çocuklukla bir kişinin içinde doğup büyüdüğü aile ya da toplum çevresinde ilk öğrendiği dil” biçiminde açıklanmaktadır (Sinan, 2006: 75). Bütün dünyada ana dili eğitim ve öğretimine ciddiyetle yaklaşılr. Ana dili öğretiminde dilbilimin yöntem ve tekniklerinden yararlanılır.

Aksan’ın; “Dil nasıl, insanın fizik, düşünce ve ruh yapısıyla ve çeşitli eylemleriyle ilişkili ise, dilbilim de bütün bu eylemleri kendisine konu olarak alan öteki bilim dallarıyla sıkı sıkıya ilişkilidir” açıklaması dilbilimin diğer bilim dallarından yöntem olarak yararlanmasına dikkat çekmektedir (Aksan, 2003^b: 14). Hiç kuşkusuz dilbilim gerektiğinde; fizik, fizyoloji, felsefe, psikoloji, toplumbilim, budunbilim gibi bilim dallarından yararlanabilir. Günümüzde dilbilim nasıl başka bilim dallarının yöntem ve tekniklerinden yararlanıyorsa, başka bilim dalları da dilbilimin teknik ve yöntemlerinden, verilerinden yararlanabilmektedir.

Dilbilimde geleneksel dil bilgisi anlayışına karşı çıkılır: “...Dilbilgisi kuralcı ve buyurucu bir daldır. Bu bakımdan nesnel gözleme dayanan bilimle çelişir, yanlış/doğru karşıtlığının ötesine gitmez. Oysa XIX. yy. başlarında doğan dilbilim nesnel gözleme yönelen, durumları saptamayı amaçlayan bir daldır” (Vardar, 2001^a: 79). Berke Vardar, dil bilgisi anlayışı ile dil sorunlarına çözüm bulmanın zor olduğunu belirterek, dili doğal varlık olarak görmenin çözümü zorlaştırmaktan öteye gidemeyeceğini savunur. Dilbilimsel anlayışta ise dil doğal bir varlık olarak değil toplumsal bir olay olarak ele alınır. Modern dilbilimin kurucusu F. De Saussure bu görüşe sosyolog Durkheim’in etkisinde kalarak ulaşmıştır (Başkan, 2003^b: 18). Bu anlayışla yola çıkan bilgin dili bütün olarak ele almıştır. Saussure ile başlayan dil çalışmalarında dil, bir dizi sözcük sayılmaktan kurtarılmış; yine sözcüklerden kurulu fakat belli bir düzen, belli bir sistem gösteren bir mekanizma olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu akım 20. yy.ın ilk yarısında gelişmiş ve **yapısal lengüistik** adını almıştır (Başkan, 2003^b: 75). Yapısal dilbilim, dili tek tek sözcükler olarak değil, birbiriyle ilişkili öğelerden kurulu bir dizge olarak ele almış ve bu yönü ile de dil incelemelerine yeni yöntemler kazandırmıştır.

Saussure’nin yaptığı çalışmaları çok iyi kavrayan ve onu daha da geliştirerek dilbilimin yapısını değiştiren Amerikalı dilbilimci Noam Chomsky olmuştur. Aksan’ın “...Geleneksel dilbilgisinin ad, sıfat, fiil gibi kavramları eski önemlerini yitirmiş, düşünme ve anlatım kalıpları, dönüşümler önem kazanmıştır” açıklamasına yol açan durum da dönüşümsel-üretimsel dilbilgisinin sonucudur (Aksan, 1973: 3). Amerikalı dilbilimci Noam Chomsky’ye göre bir dilde bulunan bütün tümceler, sayısı birkaçı geçmeyen tümce tiplerine indirilebilirdi. Aynı işlerin ters yönde de yapılarak, bir dildeki bütün tümceler, sayısı belli olan tümce kalıplarının genişletilmesi ile üretilebilirdi. “İnsan dili, üretimsel lengüistiğe göre sonsuz sayıda tümcelerin, belli sayıda kurallar ile

üretilmesi ve anlaşılması ile işleyen bir sistem sayılmaktadır. Yapısal lengüistikte verilen tümceler analiz edilerek parçalarına ayrıldığı halde üretimsel lengüistikte tam tersine, verilen parçalar birleştirilerek bir sentez yapılmakta ve cümleler üretilmektedir” (Başkan, 2003^b: 121).

Diller ile konuşulduğu toplumun zihinsel ve sosyokültürel yapısı arasında sıkı bir ilişki, sıkı bir bağ vardır (Buran, 2006: 20). Hatta insanlar toplu halde yaşamakta olmasalardı, dile de ihtiyaç duymayacaklar, belki dil diye bir şey de olmayacaktı (Aksan, 2003^b: 64). Bu durum dilin toplumun bir aynası olduğunu göstermektedir. Zaten dilbilimci Humboldt, dil ile kültür arasındaki ilişkiye işaret etmiş ve bir ulusun dilinin incelenmesi ile o ulusun kültürünün de gözler önüne serilebileceğini savunmuştur. Gerçekten dil içerisindeki deyimler, atasözleri, kalıp sözler; kısacası söz varlığı incelendiğinde kültürel unsurlar da incelenmiş olacaktır. Bugün Türkçenin söz varlığındaki akrabalık bildiren sözlerin fazlalığı ve ayrıntılı oluşu akrabalık ilişkilerinin yakınlığını da gözler önüne sermektedir.

3. 1. 1. Türkiye’deki Dilbilim Çalışmaları

Cumhuriyet döneminde Türkiye’de dilbilimin en eski araştırmacısı 1933’te İstanbul Üniversitesinde verdiği dersler ile Ragıp Hulusi Özdem’dir. Birçok Doğu ve Batı dilini çok iyi bilen Özdem, ayrıca 1932 yılında Türk Dil Kurumunda çalışmıştır. Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümleri içinde edebiyattan ayrı bir alan olarak sürdürülen dilbilim çalışmalarına özellikle; İngilizce, Almanca ve Fransızca bölümlerinde yer verilmiştir. Türkiye’de dilbilim alanında çalışma yapan dilbilimcilerin çoğu filoloji ve dil öğretimi kökenlidir (Şenöz, 2005: 70-71). Dilbilim çalışmalarında en büyük sorunlarından biri çoğu yabancı dilde yazıldığı için anlaşılamayan ve geniş okur kitlelerine ulaşmayan bilimsel yayınlardır. Gerek Türkiye’de yapılan yabancı dilde

yayınlanan çalışmaların, gerekse de yurt dışında yapılan dilbilim çalışmalarının Türkçe olarak da yayınlanması bu bilim dalında çalışan araştırmacılara kolaylık sağlayacaktır.

Dilbilim araştırmalarında üretilen özgün Türkçe yapıtların genellikle Batı Dilleri Bölümlerinden çıkmış olması da dilbilim alanındaki başlıca özelliklerden biridir. Berke Vardar, Tahsin Yücel, Berna Moran, Akşit Göktürk gibi bilim adamları bu soruna dikkat çekmiş Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerindeki araştırmacıların birbirinden haberdar olmaları gerektiğini belirtmişlerdir (Şenöz, 2005: 75).

Türkiye’de yapılan dilbilim çalışmalarına bakıldığında Greimas’ın göstergebilimle ilgili kuramını, ilk olarak 1960’larda İstanbul Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümünde geliştirdiğini görüyoruz. Tahsin Yücel, bu görüşünü 21 Ekim 2004 tarihinde İstanbul Üniversitesinde düzenlenen “de la Litterature a la culture” (Edebiyattan Kültüre) adlı toplantıda dile getirmiştir (Şenöz, 2005: 77).

Dilbilim, Aralık 1991 tarihinde Üniversitelerarası Kurul ve Yüksek Öğretim Kurulu kararı ile bağımsız bölüm durumuna getirilmiştir. Öğretim dili Türkçedir (Şenöz, 2005: 82). İstanbul Üniversitesinde ders olarak okutulan dilbilim öğretimi, lisans programı olarak ilk defa Türkiye’de Hacettepe Üniversitesinde başlatılmıştır. Mersin Üniversitesinde 1999-2000 öğretim yılından itibaren İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Dilbilim Bölümüne dönüştürülmüştür. Öğretim dili İngilizcedir. Yine İzmir Dokuz Eylül Üniversitesinde 2001-2002 öğretim yılında Dilbilim Bölümü kurulmuştur. Derslerin %30’u İngilizce, geri kalanı Türkçedir (Şenöz, 2005: 83).

Yükseköğretim Yürütme Kurulu’nun 04.11.1997 tarih ve 97.39.2761 sayılı kararı ile Eğitim Fakültelerinde yeniden yapılanma süreci başlatılmış ve 1998-1999 eğitim-öğretim yılından itibaren yeniden düzenlenen öğretmen yetiştirme programları uygulamaya konulmuştur. 2006-2007 eğitim öğretim yılından beri de Genel Dilbilim dersi Türkçe Öğretmenliği Lisans Programında, IV. Yarıyılta 3 kredili zorunlu alan dersleri arasında yerini almıştır

(http://www.yok.gov.tr/egitim/ogretmen/programlar_aciklama.doc. 29.05.2007 tarihli erişim).

Bunların dışında üniversitelerdeki, yabancı dil, Türk Dili ve Edebiyatı, Türkçe Eğitimi Bölümlerinde dilbilim çalışmaları yürütülmektedir. Bu alanların yüksek lisans ve doktora dersleri arasında da dilbilim dersleri yer almaktadır.

3. 2. DİLBİLİM VE METİN DİLBİLİM

Dilbilim, Latince “lingua” (dil) sözcüğü üzerine kurulan “linguistique” terimi olarak ilk kez 1826’da kullanılmıştır (Zeynel Kıran, 2003^b: 9). Dilbilim, dili konu alır ve inceler. Dil bilgisinden farklı olarak belirli bir topluluk arasında iletişimi sağlayan dili değil, konuşma becerisini ele alır. Dil bilgisi kuralcıdır, belirli kurallar çerçevesinde bu doğrudur, bu yanlıştır şeklinde hareket eder. Buna karşılık dilbilim kuralcı yaklaşım göstermez, betimleyici ve belirleyicidir. Eşsüremsel bir inceleme ile konuşma dilini esas alır ve var olanı, kullanılanı gözler önüne serer. Hiçbir dile öncelik ve üstünlük tanımaz. Dil bilgisi özel dil ile ilgilidir, onunla sınırlı kalır. Ama dilbilim, dil yetisini incelediği için daha evrenseldir. Günümüz dilbiliminin temelleri William D. Whitney (1827-1894), Ferdinand de Saussure (1857-1913), Edward Sapir (1884-1939) ve Leonard Bloomfield (1887-1949) tarafından atılmıştır. Saussure, başta olmak üzere bu bilim adamları 19. yüzyıla kadar yapılan dil araştırmalarını yetersiz görmüş ve bir bildirişme aracı olan dili yapı bakımından kuramsal bir çerçevede kavramaya çalışmışlardır. 20. yüzyıl dilbilimi bu bilim adamlarının ve Prag okulunun çalışmaları ile beslenmiştir.

Bugün dilbilim farklı bilim dallarından yararlanır. Onların yöntem ve verilerini kullanır. Buna karşılık insanı konu alan diğer bilim dalları da dilbilimin ortaya koyduğu yöntem ve tekniklerden, verilerden faydalanır. Karşılıklı bu etkileşim sonucunda ses bilgisi, ses bilim, biçim bilim, söz dizim ve anlam bilime ek olarak sözcelem, edim bilim ve metinbilim alanları da dilbilimin ulamlarına eklenmiştir. Dallar arası etkileşim

sonucunda toplum dilbilim, ruh dilbilim, sinir dilbilim, bilimsel dilbilim ile uygulamalı dilbilim ortaya çıkmıştır (Zeynel Kiran, 2003^b: 12).

Dilbilim, filoloji ile de karıştırılmamalıdır. Yunancadan türeyen ve “dil sevgisi” anlamına gelen filolojinin birinci amacı; okunup anlaşılmasında zorluk çekilen eski metinleri açıklamak, onları canlı tutarak bir kültür geleneğinin kurulmasını sağlamak ve bu eski metinlerin unutulmasını engellemektir (Bayrav, 1998^a: 13). Filoloji, temel olarak “doğru” metinler sunmayı, eski metinleri açıklayarak günümüze aktarmayı ve anlaşılmasını sağlamayı hedefler. Metinler arasında yazınsal değere ve bu doğrultuda yapılacak sınıflandırmalara önem verir. Doğal olarak dil ile ilgisi de dolaylıdır. Dilbilim ise olgular arasında hiçbir ayırım yapmaz, doğrudan dil ile ilgilenir. Eşsüremsel bir inceleme yapar (Vardar, 2001^b: 32). Bir devrin bütün yazarları için ortak buyurumlar ve alışkanlıklar bütünü dildir. Dolayısıyla da yazın yapıtlarını çevreleyen ve içerisine alan bir yapıdır, dil: “Bütün yazınsal yaratımı gök, yer ve bunların birleşim çizgilerinin insan için bildik bir konut çizdikleri gibi kapsamı içerisine alır” (Barthes, 2003: 17). Bu durum yazın yapıtlarını incelerken dilbilimin yöntemlerinden, verilerinden yararlanmayı zorunlu kılmaktadır. Çünkü dilbilim; dili konu olarak alan, dili inceleyen bilimdir.

Yazınsal yapıtların çözümlenmesinde, yapıtı içerisinde üretildiği dilden koparmak, bağımsız olarak incelemek imkansızdır. Bu yüzden son otuz, kırk yıldır dilbilim ile beslenen **metin dilbilimi** gelişmiştir. Yazar tarafından oluşturulan metin kodu, metin dilbilimsel yöntemlerle çözülmeye çalışılır. Metin dilbiliminin temel amacı metnin ne aktardığını aramak değil, aktardığı şeyi nasıl oluşturduğunu tespit etmektir: “Metni çözümlenme, metnin işleyiş biçimini, belirlediği amaca nasıl ulaştığını, ya da okuyucu üzerinde bazı etkilerin nasıl yaratıldığını göstermek, incelenecek metnin mantıksal yapısını ve temel düşünce biçiminin bulunmasına katkı sağlamak, yazınsal etkinliğin mantıksal gelişimini ve tutarlılığını çözümlenektir” (Sığırcı, 2005: 174).

Yazınsal yapıtların kendine özgü şifresi, okur tarafından yazardan bağımsız olarak gerçekleştirilir ve çözülür. Bu yüzden bir metnin anlamı okurun öznel niyeti ile bulunur. Bir metnin anlamını bulmak, yazar tarafından oluşturulan ve metnin arkasında kaybolan metni bulmak değildir. Tam aksine metnin önünde, metnin açtığı ve okurun katkısı ile oluşan anlam evrenini bulmaktır (Kıran, 2004: 54). Okur, yapacağı metin dilbilimsel okuma ile metinle özel bir ilişki kurar; hem yeni bir dünya oluşturur, hem de önünde yeni dünyalar açılır.

Dil dışı gerçeklik bir bütündür ve bölünemez. Bir metin ne kadar gerçekçi olursa olsun, dil dışı dünya gerçekliğini tam olarak yansıtamaz; bu yüzden de boşluklar bulunur. “Okur bu boşlukları kendi deneyim, bilgi ve duygulanımlarına göre pek çok beti arasından seçme yaparak doldurur ve böylece metni kendi öznel bakış açısıyla okur, bir başka anlatımla metni yeniden dokur” (Kıran, 2004: 56). Her okurun bilgi birikiminin, kültür düzeyinin birbirinden farklı olacağı düşünülürse ister aynı okur, ister farklı okur tarafından yapılan her yeni okuma, farklı anlamların ortaya çıkmasına yol açar.

Yazınsal yapıtların, bir dizi kişiler, olaylar ve durumlar içerdiği; bu öğelerin belirgin nitelikli ulamlara bölünebileceği öteden beri bilinmektedir. Tiyatrodaki; saf kız, hain, sırdaş; engellenen aşk, cezalandırma, öç alma vb. durumlar örnek olarak gösterilebilir (Guiraud, 1994: 97). Metin dilbilimi, bu olguları yapılaşmış bir dizge olarak görür ve yazın yapıtlarını bu doğrultuda inceler. Bunun ilk örneği Rus biçimcilerinden V. Propp'un, yüz Rus halk masalına yönelik yaptığı incelemedir. Bu inceleme sonucunda Propp, anlatıların tümünde yer alan ve olayın bütününi özetleyecek otuz bir (31) işlev tespit eder.

3. 3. GELENEKSEL YAZIN İNCELEMELERİ VE METİN DİLBİLİM

Yazın eleştirisi, eski veya yeni yapıtları, yazarları incelemek, onları aydınlatmak, açıklamak ya da bu amaçlara ulaşmaya çabalamaktır. Basılmış olan her şeye yazın deme eğilimi oldukça eskidir. Bu tutum yazılı olan her eserin yazın incelemesi alanına girip girmemesi gerektiği sorununun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu soruna Terry Eagleton'un cevabı şu şekildedir: “Edebiyat sıradan dili dönüştürür ve yoğunlaştırır, günlük konuşmadan sistematik olarak sapar” (Eagleton, 2004: 18). Bu açıklama yazın eserlerini belirleyen temel ölçütlerden birinin kullandığı dil olduğunu göstermektedir. Çünkü yazın eserlerinde kullanılan dil, diğer yazılı yapıtlardan daha farklıdır: “Edebiyat diline özgü olan, onu diğer söylem biçimlerinden ayıran şey, günlük dili çeşitli yollarla ‘deforme’ etmesiydi: Edebi aygıtların baskısıyla günlük dil yoğunlaşıyor, vurgulanıyor, çarpıtılıyor, kısaltılıyor, içi dışına çıkarılıyor ve baş aşağı çevriliyordu” (Eagleton, 2004: 19). Yazının en önemli özelliklerinden biri de bir tür yaratıcılık göstermesidir. Yazın; dili kullanır, yaşantılar ve hayal gücü yazının kaynağıdır.

Yazının ne olduğu, nasıl incelenmesi gerektiği konusundaki görüşler ve tartışmalar çok eskilere Aristoteles'e kadar uzanır. Aristo ünlü “Poetika” adlı eserinde bir yazın eserinin nasıl olması gerektiğini, hangi özellikleri gösterirse başarılı sayılabileceğini açıklama çabası içerisine girer. Ancak bu kuralcı yaklaşım, bu kurala uymayan yazın yapıtlarının ortaya çıkması ile yetersiz kalır. Yazın için güzelin tek bir örneğinin bulunmadığını, yazın yapıtları ile töreler, kurumlar ve toplumlar arasında bağıntılar bulunduğunu ilk olarak 18. yüzyılda Mme de Staël ve Chateaubriand'da bulabiliriz. Bu tutum 19. yüzyıl yazın eleştirisinin daha sağlam yollar, daha verimli yöntemler bulmasını sağlamıştır (Carlson – Filloux, 2000: 20).

Yazın ile yazın incelemesi arasında bir ayırım yapmak gerekir: Yazın yaratıcıdır ve bir sanattır. Yazın incelemesi ise tam olarak bir bilim değilse bile, bir bilgi ya da öğrenme türüdür (Wellek, 2001: 19).

19. yüzyılda yazın yapıtları daha çok; yazın, hayatın ve yazarın aynasıdır görüşünü doğrulayacak şekilde üretilmiştir. Yazarlar, kahramanlarını görmek istedikleri gibi betimlemiş, öznel doğrularını evrensel ve sonsuz doğrular gibi yansıtmışlardır. Böyle bir yazın anlayışının hakim olduğu bir yüzyılda Sainte-Beuve bir eleştirmen olarak farklı bir tutum izlemiştir. O bir yazarı ya da yapıtı çağdaşlarından farklı olarak yargılamaya çalışmaz, onları betimlemeye ve anlamaya çalışır. Bu özelliği ile kuramcılara karşı çıkar, belirli bir kurala bağlı kalmaz (Carloni – Filloux, 2000: 29). Bu tutumu onun, 19. yüzyıl için çağdaşları arasında önemli biri olarak öne çıkmasını sağlamıştır. Onun yazın anlayışı geleneksel yazın anlayışına yakındır. Geleneksel yazın incelemelerinde de tıpkı Sainte-Beuve’de olduğu gibi yazarın yaşam öyküsü, kim olduğu önemlidir. Eserin, estetik ve yazınsal değeri pek ön plana çıkmaz. Metin dilbilim ise geleneksel yazın anlayışının bu eksikliğini giderir ve metni ön plana çıkarır. 19. yüzyılın önemli eleştirmenlerinden biri de H. Taine’dir. Yazın yapıtını toplum bilimsel bir yaklaşım ile incelemeye çalışır. Onu önemli kılan da bilimsel ve nesnel bir yol izlemesidir. Zayıflığı ise yazın yapıtını ırk, çevre ve zamana göre incelemeye çalışmasındadır (Carloni – Filloux, 2000: 45). H. Taine’den sonra yazınsal yapıtların incelenmesinde “Yeni Eleştiri” devri başlar. Eleştiriye ilgilendirenin eserin kendisi olduğunu savunan Valéry ve Gide, eserin üretildiği yer ve zamanın yazını ilgilendirmediğini savunurlar. Kurallardan hareket etmeyen; bıkmadan, usanmadan sorular soran Gide, okuyucularının aklını karıştırmaktan, soru işaretleri uyandırmaktan hoşlanır (Uçan, 2006: 29).

Yazına, yazın yapıtlarına yönelik olarak ortaya konulan bu yaklaşımlardan sonra bilimsellik ve nesnellik kaygısı ile yazınsal incelemede dilbilim kullanılmaya

başlanmıştır. Dilbilimin de etkisiyle yazının ve yazınsal incelemenin ilgi alanına her türlü metin girmiştir. Aynı zamanda dilbilim yöntem ve tekniklerinin yazın incelemelerinde kullanılması ile birlikte yazın yapıtına yönelik yapılan / yapılmaya çalışılan gereksiz açıklamalardan yazınsal eleştiri kurtarılmıştır: “Edebiyat eserini de bütün diğer dil ürünleri gibi bir inşa olarak kabul eden ve bu inşayı meydana getiren mekanizmaların da diğer bütün bilimlerin nesnelere gibi sınıflandırıp incelenebileceğini fark eden bu eleştiri, gevşek öznel gevezelikleri bertaraf etmiştir” (Eagleton, 2004: 137) Metin dilbilim; yazınsal eleştiriye yazın tarihinden, yazarın yaşam öyküsünden, eski çağlardan kalma güzellik tarif ve kurallarından kurtarmıştır.

1960’lı yıllara gelindiğinde dilbilim içerisinde tümce ötesi dilbilim çalışmalarının başlaması ile birlikte metinlerin incelenmesinde dilbilim yöntemlerinin kullanılmasının gerekliliği genel olarak kabul görmüştür. Tümce ötesi dilbilimin nesnesini ise söylem ve metinler oluşturmaktadır (Aydın, 2007: 120). Bu durum da dilbilimden metin dilbilimin doğmasına yol açmıştır. İletişimin temelinde tümcelerden daha büyük dilsel birimlerin yani metinlerin bulunduğu benimsenmesi metin dilbilimin kurulmasını zorunlu kılmıştır. Bu durum aynı zamanda metin dilbilimin nesnesi olan metinleri konuşan ve dinleyenden soyutlamadan ele almayı gerektirir. Tümcelerin anlamlarının tam ve kesin olarak içerisinde bulunduğu metinden çıkarıldığı hatırlanırsa metin dilbilimsel yöntemlerinin yazın incelemeleri için ne derece önemli olduğu ortaya çıkacaktır. Metin dilbilim, geleneksel yazın incelemelerinden farklı olarak diğer bilimsel alanlarda kullanılan birçok yöntemi kullanır. Dilbilim, söylem çözümleme kuramları, sözceleme kuramı ve göstergebilimi gibi birçok bilimsel alandan yararlanır.

Metin dilbilimin, yazınsal incelemelerde yöntem ve tekniklerinden yararlandığı göstergebiliminin temeli Sausure ve Hjelmslev gibi Avrupalı dilbilimciler tarafından atılmıştır. Yine terminolojisini kuranlar da Avrupalı dilbilimciler olmuştur.

Göstergebiliminin üç önemli ismi olan Greimas, Umberto Eco ve Barthes; Hegel, Kant ve Nietzsche gibi filozofların görüşlerinden de etkilenmişlerdir. Greimas, Hegel gibi yazınsal eserlerin tamamının kavramsal düşünceye ulaşabileceğini ve teorik söylemin kavramsal çatısı altında tek taraflı olarak yorumlanabileceğini savunmuştur. Umberto Eco'nun estetik dünyadaki kavramsallaştırma sınırlarını incelemesi, Kant'ta da olan bir görüştür. Barthes'in de bir ara Saussure'nin görüşlerinden uzaklaşıp Nietzsche'ye yaklaştığı; daha sonra yine Saussure ve Hegel'e dönüş yaptığı bilinmektedir (Zima, 2004: 171). Bu durum yazınsal yapıtların, dilsel olaylara farklı yaklaşımı ve açıklamasından dolayı felsefe ile yakınlaşmasından kaynaklanmaktadır: "Edebi sanat eserinin tüm dilsel fenomenler içinde ayrıcalıklı bir tutumu açıkladığı ve bu ayrıcalıklı tutumu nedeniyle de felsefeye oldukça yakın olduğu fenomenolojik araçlarla kanıtlanabilir gibi gözükmektedir" (Gadamer, 2002: 13).

3. 4. TÜRKÇE ÖĞRETİMİ VE METİN DİLBİLİM

Devingen dizgeler arasındaki her türlü iletişimi sağlayan durağan sistemlere, türüne ve gelişmişlik düzeyine bakmaksızın dil diyoruz. Bu yönü ile dil canlılar ile canlılar, canlılar ile makineler ve canlılar ile cansızlar arasındaki iletişimi sağlayan sistemler bütünüdür. Türkçe; gerek söz varlığı, gerek söz dizimi, gerekse de yazın ürünleri bakımından dünya üzerindeki en zengin dillerden biridir. Türklerde her ne kadar geçmişten gelen bir dilcilik geleneği bulunsa da Türk dili çalışmaları henüz yurt dışında ve Türkiye'de genel olarak dilbilim temeline oturtulmamış; yeni gelişmelere, yeni görüş ve okumalara gereğince ayak uyduramamıştır (Aksan, 1979: 45). Dilbilimin dili inceleyen bilim dalı olduğu düşünülürse başarılı bir Türkçe öğretiminde sorunları, dilbilim kavramları, yöntem ve teknikleri ile ele alınmalı ve çözüm yolları aranmalıdır. Eğitim ve öğretim sözcüklerinin çoğu kez aynı anlamda kullanılması kavramsal bir belirsizliğe yol açmaktadır. Bireyde davranış değişikliği meydana getirmek amacı ile

genellikle mekan sınırlaması olmadan gerçekleştirilen sürece eğitim denir. Buna karşılık öğretim ise planlı ve programlı şekilde daha çok okullarda yürütülen, davranış değişikliğini amaçlayan bir süreçtir (Demirel, 2005: 9). Bu çalışmada ise ilköğretim okullarında Türkçe derslerinde kullanılan metinlerin incelenmesinden dolayı ‘Türkçe öğretimi’ terimi kullanılmıştır. Çünkü; “(...) Türkçe öğretimi; sadece dinleme, konuşma, okuma, yazma, görsel okuma ve görsel sunu ile ilgili temel becerilerin geliştirilmesi değil, aynı zamanda metinler arası düşünme, anlama, sıralama, sınıflama, sorgulama, ilişki kurma, eleştirme, analiz-sentez yapma ve değerlendirme gibi zihinsel becerileri de geliştirme olarak” değerlendirilmektedir (Gömleksiz, 2007^b: 162). Bu doğrultuda yapılacak bir ana dili öğretimi için doğru yöntem ve tekniklerin, uygun araçların kullanılması gerekmektedir.

Türkçe öğretiminin bilimsel ölçütlerle gerçekleştirilmesi, başarılı olması; bireyin ulusal kimliğini kazanması, sosyalleşmesi açısından son derece önemlidir. “İnsanın doğumundan ölümüne kadar süren öğrenme, anlama ve yorumlama süreci içinde kendini gerçekleştirdiği bilinen bir husustur. Bu aşamada ana dili eğitiminin çocuğun bilişsel gelişimi üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğunu unutmamak gerekir” (Sinan, 2006: 77). Yapılan araştırmalar, lise ve dengi okulları bitirip yüksekokullara girebilen öğrencilerin gerekli dil becerilerini kazanmamış olduklarını ortaya çıkarmıştır (Ünalın, 2001: 171). Bir dile ait bilgi ve beceriye sahip olma sonsuz bir tümce dizisi için derin ve yüzeysel yapılar kararlaştırma, uygun biçimde ilişkilendirme; bu derin ve yüzeysel yapılar bir anlam yorumlamasıyla bir ses yorumlaması getirme becerilerini gerekli kılar (Chomsky, 2002: 52). Türkçe öğretimindeki başarısızlığın altındaki temel nedenlerden biri de ülkemizde ana dili öğretiminin bir dilin ifade inceliklerini belirlemeye çalışan, söz konusu dili veya dilleri karşılaştıran, ana dilinin ifade gücünü artırmanın yollarını gösteren dilbilimciler tarafından yapılmayıdır. Türkçe öğretiminde yanlış olan ise dil öğretimini gerçekleştirmeye çalışan öğretmenlerin genel olarak

benimsenmiş kuralları kavratmaya ve uygulamaya çalışmalarıdır. Yapılması gereken dilbilimin yöntem ve tekniklerinden yararlanmak; genel olarak dil, özel olarak da Türkçeye ilişkin bulgularla Türkçe öğretiminin gerçekleştirilmesini, dilbilimi ile Türkçe arasındaki ilişkinin sürekli canlı tutulmasını sağlamak olacaktır (Sağır, 2002: 6).

Ana dili öğretiminde önemli bir nokta da dili kullanma becerisinin, öğrencilere yazınsal yapıtların okutulmasıyla geliştirilmesidir. Çünkü yazınsal yapıtların okunmasıyla öğrenci mantıksal düşünme, açıklama biçimlerini geliştirme, çözümleme ve bireşim yeteneği, bir metni eleştirebilme, farklı yorumlar yapabilmek için akıl yürütme yetisi, önemli ve önemsizi birbirinden ayırma becerilerini kazanır (Günay, 2003^b: 11). Türkçe öğretiminin metin dilbilimsel yöntem ve tekniklerle yapılması bireyin yazın ile ilgili diğer yeteneklerini de geliştirmesinde yardımcı olur. Çünkü yazın, bireyi estetik ve moral yönden geliştirir:

“I. Estetik Yönden:

1. Edebiyatın değerinin bilinmesi;
2. Okuma zevkinin gelişmesi;
3. Dilin değerinin bilinmesi;
4. Edebiyata bağlı boş zamanların değerlendirilmesi;
5. Öbür sanatların değerlerinin bilinmesi.

II: Moral Yönden:

1. Öbür çağların anlaşılmasının geliştirilmesi;
2. Fikir namusunun geliştirilmesi, kültür mirasının değerinin bilinmesi;
3. Öbür ulusların anlaşılmasının gelişmesi;
4. Kişisel moral değerlerin güçlendirilmesi;
5. Öbür kültürlerin anlaşılmasının gelişmesi” (Marshall, 1994: 27).

Türkçe öğretiminde kullanılan metinlerin, metin dilbilimsel yöntemlerle incelenmesi; okura yazınsal yapıtın üzerindeki gizemi kaldırma olanağı sağlar. Okuma sırasında öğrencinin sahip olduğu sözlük bilgisini geliştirir; metinden doğan sorunların tartışılmasıyla eleştiri yapabilme gücünü geliştirir. Türkçe öğretmeni öğrencinin yazar ile özdeşleşmesini engellemeli; kendi bakış açısını seçmenin yollarını göstermelidir. Aksi halde metni kendi iç dinamikleri dışında anlamlandırmaya çalışacaktır. Öğrenciler bir metinde yer alan bilgilerin nasıl kurgulandığını, metin yapılarının işlevsel olarak yazar tarafından nasıl bağlandığını öğrenmelidir. Çünkü yazın eğitimi, yazın hakkında bilgi sahibi olmanın yanında, yazınsal metinlerin kurgulanış biçimleri ve metin türleri hakkında bilgi sahibi olmayı da gerektirir. Baurmann'a göre ana dili öğretiminde metin dilbilimsel yöntemleri kullanırken şu noktalara dikkat etmek gerekir:

“1. Durumsal özellikler: Çocuklar ve gençler için hangi bildirişim biçimlerinin günümüzde ve gelecekte önemli olduğunu belirlemek.

2. İşlevsel özellikler: Çeşitli metinlerin işlevlerini öğrenmek. Metin üretirken, metinleri anlamaya çalışırken bu işlevlerin farkında olmak ve bu işlevleri yerine getirmek.

3. Konusal özellikler: Metinlerdeki konuları belirlemek, bunları geliştirmek ya da konunun gelişimini izlemek.

4. Dilbilgisel özellikler: Dilbilgisel bağların düzgün kurgulanmasına dikkat etmek” (Şenöz, 2005: 61).

Dili laboratuvarında incelenecek bir denek olarak görme, onu ameliyat masasına yatırıp hiç değişmeyen kurallar ortaya koyma anlayışı artık geride kalmıştır. Okullarda öğrencilere dile ait kuralların öğretilmesinin yeterli olmadığı; ana dili eğitiminin, dili kullanma becerilerini geliştirme etkinliklerinin de yapılması gerektiği anlaşılmıştır (Yalçın, 2002: 16). Bunu gerçekleştirmenin en doğru yolu da dil incelemelerinin ve dil bilgisi konularının metinden hareketle öğretmek ve kavratmak olacaktır. Türkçe

öğretiminde kullanılacak metinler; ana dilin mecaz gücünü yansıtmalı; gerçekçi, akılcı, yalın olmalı; deyimleme gücüne sahip olmalıdır. Aynı zamanda metnin yüzeysel yapısındaki dilsel birimler arasında bağlaşıklık, bu dilsel birimlerin derin yapısındaki ilişkilerinde de bağdaşıklık özellikleri çocuğun dil gelişimine uygun olmalıdır. Doğru şekilde yapılacak olan bir ana dili eğitimi bireyin kibar, saygılı ve sabırlı konuşma yöntemlerini öğrenmesini, söz dağarcığını zenginleştirerek iş ve özel hayatında başarılı olmasını sağlar (Göğüş, 1993: 69).

3. 5. ÇOCUK YAZINI

Okula gitmeden önce, diğer insanların dilini anlayabilecek, sözcükleri telaffuz edebilecek, sözcük dağarcığını oluşturabilecek ve sözcükleri tümce içine yerleştirebilecek çocuk; aynı zamanda dinlediği basit bir öyküyü anlayabilmeli, basit ve karmaşık sözcükleri ayırt edebilecek bir anlayışa sahip olmalıdır (Yavuzer, 2002: 90). Okul öncesinde bu tür dilsel gelişim özelliklerini edinen çocuklar okulda gerçekleştirebilecek dil öğretim yöntemleri ve okudukları yazınsal yapıtlarla bu dilsel becerilerini ya daha da geliştirecek ya da geliştiremeyeceklerdir. Okul döneminde dilsel eğitim gerçekleştirilirken kullanılacak araçların başında çocuk yazını ürünleri olmalıdır. Avrupa’da ilk çocuk kitapları “chapbooks” adıyla İngiltere’de 17. yüzyılın sonlarında yazılmış ve 18. yüzyılda ülke genelinde yaygınlaşmıştır. Türk yazınında ise Tanzimat dönemine gelinceye kadar bir çocuk yazınından söz edilemez. Kitap halinde ilk çocuk yayını, küçük öykülerden oluşan Kayserili Doktor Rüşdi’nin yazdığı ve 1858 yılında basılan Nubet-ül Etfal’dır (Okay,1998: 111-113).

Genel bir ifade ile çocuklar için yazılmış bütün eserleri içine alan yazın alanına çocuk yazını diyoruz. Çocuk yazını terimiyle 2-14 yaşları arasındaki bireylerin ihtiyacını karşılayan bir yazın alanı kastedilir. “Gerçekten ‘çocuk edebiyatı’ deyimi, çocukluk çağında bulunan kimselerin hayal, duygu ve düşüncelerine yönelik sözlü ve

yazılı bütün eserleri kapsar” (Oğuzkan, 2001: 3). Çocuk yazını içerisindeki yapıtlarda aranan ölçütlerin başında ise; bilgilendirici, eğitici ve dil geliştirici olması gerektiği savunulur. Bunda çocuk yazınının genel yazın içerisinde kendine bir yer bulamayışının da etkisi vardır. Bu durum çocuk yazını sınırlayan, kısıtlayan bir durumun ortaya çıkmasına yol açar. Bu ise yazınsal yapıtlarda aranan estetik olma işlevi ile örtüşmez. “Bir çocuk kitabının edebiyat estetik değer taşıması için okuruna anlam oluşturma özgürlüğünü vermesi, okurun karşısında iktidar pozisyonunda durmaması gerekir” (Neydim, 2003: 19). Çocuk, iç dinamikleri içerisinde kendisine yorumlama olanağı sunan metinleri daha rahat kavrayacak ve gelecek yaşamına ışık tutacak tecrübeleri kazanacaktır. Çocuğu şekil verecek bir nesne olarak görmeyen, onu farklı bir birey olarak kabul eden, kendini anlatabilme yollarını gösteren yazınsal metinler bilişsel ve sosyal gelişim açısından daha faydalı olacaktır. Özellikle öykü türündeki metinler eğitim açısından sayısız olanaklar sunar: “Amacın anlatılmasında, hissettirilmesinde, olaylara karşı tavır alıştırma, paylaşarak ortak mekanların kullanılmasında hep çocuk hikayelerinin öğretici yanından yararlanılmaktadır” (Ciravoğlu, 1999: 77).

Gerek ülkemizde gerekse de dünyada çocuk yazını genel olarak ısmarlama bir yazın alanıdır. Ahlakın, psikolojinin, ticaretin emirleri arasında emekleyerek, yavaşça gideceği yeri aramakta; kendisini yazın alanı olarak ispatlamaya çalışmaktadır (Meriç, 1986: 13). Bu durumun temel nedenlerinden biri de çocuklara bağımsız bir yazın oluşturmanın gerekli olup olmadığı sorusudur. Bu soruyu Enginün, bağımsız bir çocuk yazını oluşturmak yerine yüksek bir değer taşıyan yazınsal yapıtı, çocukların anlayacağı şekilde basitleştirerek, hayalini canlandırarak benzetmelerle ve kısa tümcelerle anlatmak gerektiği şeklinde açıklamıştır (Enginün, 1987: 37).

Çocuklar için yazın; güzel vakit geçirme, eğlenme aracıdır. Bu yönü ile çocuk ruhunu besleyen, yaşam yolculuğunda çocuğun merakına ışık saçan kaynaklardan biri olan çocuk yazını kurmak zor bir iştir (Şirin, 1986,: 50).

3. 6. METİN KAVRAMI

Metin, Fransızca *texte*, İngilizcede *text* sözcükleri ile karşılanır. Bu sözcükler Latince “dokumak” anlamındaki *textus>texere* kelimesinden geçmişlerdir. Doğan Günay metni; “Belirli bir bildirişim bağlamında bir ya da birden çok kişi tarafından sözlü ya da yazılı olarak üretilen bir dil dizgesi bütünü” olarak tanımlar (Günay, 2003^b:35). Özdemir ise; “Dilsel bir üründür metin; okumaya konu olan, anlatımsal bir bütünlüğü bulunan sözcelerin oluşturduğu somut bir varlıktır” der (Özdemir, 1983: 32). Tanımında metinlerin dilsel bir ürün olmasına dikkat çeken Emin Özdemir’den farklı olarak Şenöz, metnin kültürel boyutu üzerinde durur: “Metinler, kültürel değişim süreci içinde bilginin kurgulandığı ve düzenlendiği dile dayalı biçimlerdir” (Şenöz, 2005: 13). Yine Akbayır, metinlerin bildirişim işlevi üzerinde durur (Akbayır, 2006: 215). Şerif Aktaş ise Edebiyatta Üslup ve Problemleri adlı eserinde metin adını verdiğimiz bütünün, muhteva ve şekil olmak üzere iki cephesi olduğuna dikkati çekerek bunların kesin hatlarla birbirinden ayrılamayacağını ifade eder (Aktaş, 1986: 48-49).

Son yıllarda farklı iletişim kanalları ile iletilebilen metinler; televizyon, film, reklam... gibi gösterge bütünlüğü de incelenmeye ve sınıflandırılmaya başlandı. Tanyolaç, metinleri şöyle sınıflandırır:

“1. Okunma amaçlı metinler: Bunlar sözlü değildir. Resmi metinler, kullanma kılavuzları, gazeteler, duyurular ve modern yazınsal metinler, vb.

2. Sözlü olarak okunması gereken yazılı metinler ve tiyatro metinleri, vb.

3. İlk biçimiyle sözlü, sonra yazıya geçirilmiş metinler, destanlar, masallar, vb.

4. Söylenmek üzere hazırlanmış, sözlü metinler, bir iletişim durumundaki karşılıklı konuşmalar, vb.” (Öztoğat, 2005: 25).

Haris, söylem terimini ilk defa kullanırken metin kavramı karşılığında kullanmıştı. Bu bakımdan söylem ile eşdeğer tutulan metinlerin basitlik ya da karmaşıklığı niceliksel ve niteliksel açıdan iki yönlü incelenebilir. Bir metnin basitliği

niceliksel açıdan iletinin içerdiği öge sayısı ile ilgilidir. Az sayıda kavramdan oluşan bir metin daha basit olacakken, daha fazla kavramdan oluşan metinler daha karmaşık olacaktır. Yine niteliksel açıdan ise, kavramların somut ya da soyutluğuna göre değişebilir. Somut kavramlarla ilgili metinler daha basit, soyut kavramlarla ilgili metinler daha karmaşıktır (Günay, 2003^b: 25).

Metin, kendisini oluşturan tümceler toplamı değil, kendine özgü bir bütündür. Buna karşılık her metin tümcelerle gerçekleşir: “Yani tümce, dilbilgisinin bir birimi olarak ele alınabilirken; metin, bildirişim işlevinin göz önüne alınmasını gerektiren devingen bir süreç olarak düşünülür” (Günay, 2003^b: 36). Bir metnin anlamı, bir okuyucuyla ortaya çıkar. Bu yüzden her metnin anlamı yoruma, öznelliğe açıktır. Ancak yorum yapılırken çok dikkatli olunmalı, metnin kendisinde olmayan hiçbir şey yorum olarak verilmemelidir.

3. 6. 1. Metin Türlerine Genel Bir Bakış

Yazınsal yapıtları türleri açısından incelemenin anlamı; her birinin özgül niteliklerini ortaya koymak yerine, birçok metinde geçerli olacak ortak kuralları belirlemektir (Todorov, 2004: 11). Derrida’ya göre metinlerin anlamı çelişkili, kaypak ve belirsizlikler taşıyan; yere sağlam basmayan bir yapıya sahiptir (Moran, 2003: 202). Anlamsal açıdan değişmez bir gerçek olan bu durum hem metnin anlamının okur tarafından her yeni okumada farklı bir şekilde tamamlanmasından; hem de içinde doğdukları dönem ve topluma göndermede bulunmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü her metin içinde doğduğu toplum ve dönemin dilini, kültürel özelliklerini yansıtır. Yapılacak olan metin çözümlemelerinde bu durum dikkate alınmalıdır.

Önemli bir diğer nokta da yazı dili ile yazın dili arasındaki farktır. Bu iki dil birbirine karıştırılmamalı yapılacak çözümleme ve eleştirilerde göz önünde bulundurulmalıdır. Yazı dilinin temel amacı toplum içerisinde insanlar arasında iletişim

kurmaktır. Bu yönü ile yazı dili daha geneldir. Buna karşılık yazın dili daha özeldir. Çünkü; “edebi dil, daha ziyade özel bir dil karakterini taşıdığından bilginler, edipler, şairler gibi akıllarındakini ve hislerindeki, yani düşüncelerini ve duyduklarını ifade etmek için ayrı bir vasıtaya muhtaç olanların dili olmuştur” (Üçok, 2004: 169). Bu yönü ile yazın dili yazı diline göre daha özeldir. Özel bir dil ile üretilen yazın yapıtları kullanılan tekniklere göre türlere ayrılır. Rus biçimcilerinden Boris Tomaşevski, metin türlerinin tespitinde kullanılan ölçütleri şu şekilde sıralar: “Ayrışma, özel tekniklerin kolayca birleşmelerini sağlayan bir iç yakınlıktan ileri geliyorsa, doğal ayrışmadan söz ederiz; ayrışma, özel yapıtlarda ortaya konmuş amaçlardan, yaratım, yönelme ve ilgi görme koşullarından ileri geliyorsa, yazınsal ve toplumsal ayrışmadan söz ederiz; ayrışmanın, eski yapıtlara ve yazınsal geleneklere öykünmeden ileri gelmesindeyse, tarihsel ayrışmadan söz ederiz” (Tomaşevski, 2005: 282).

Yazınsal yapıtların gösterdikleri bu özelliklere göre tespit edilen türler genellikle yazın ve kültür açısından taşıdıkları değerlere göre sınıflandırılır. Siyasal olaylara değinen, öven yazınsal yapıtlar seçkin tür; belirli bir iddiası olmayan, bazen biraz kaba olan eğlendirici öyküler ise halk türü içinde değerlendirilir, kabul edilir. Yazınsal metinleri diğer metinlerden ayıran en büyük farklardan biri de gelenekle oluşmuş kesin kalıplar içermeyişidir. Yazar seslendiği alıcıya göre yenilik, yaratıcılık eğilimlerine paralel olarak metni biçimlendirir. Roman, öykü, şiir gibi yazınsal metinlerde geleneğin etkisi genel geçer kalıplar dışında bir metin oluşturmaktır (Göktürk, 2002^a: 33). Hayatımızın bir parçası olan, her gün karşılaştığımız metinler Günay tarafından şu şekilde sıralanır:

1. Anlatılar: Kurmacaya dayalı olan veya olmayan bu metinlere; roman, öykü, masal, anı gibi metin türleri örnek verilebilir.

2. Şiirsel metinler: Mani, koşuk, manzume, şiir, şarkı vb.

3. Söyleşimsel metinler: Tiyatro anlatımı, çizgi film, altyazılı filmler vb.

4. Basın metinleri: Röportaj, bildirge, mülakat, haber yorumu, gazete, dergi vb.

5. Özel bilgilendirici metinler: Bilimsel dergilerde yer alan makaleler, çeşitli yazılar.

6. İşlevsel metinler: Kullanma kılavuzları, uyarıcı notlar, resmi işlerde kullanılan evraklar vb.

7. Öğretici metinler: Ders kitapları, ders fotokopileri vb.

8. Çözümleme ile ilgili metinler: İncelemeler, denemeler, makaleler vb.

9. Mesleki metinler: Rapor, tanıtım yazısı, mahkeme tutanağı, polis kaydı, bilgilendirici yazılar vb.

10. Haberleşme metinleri: Mektuplar, resmi yazışmalar vb.

11. Uyarıcı yazılar, panolar, pankartlar.

12. Afişler, el ilanları (Günay, 2003^b: 192).

Yaşamımız boyunca karşımıza çıkan ya da çıkması muhtemel olan bu metinler arasında anlatı ve söylemden oluşan ve olayların belirli bir bakış açısı ile anlatıldığı metin türlerine de “romanesk” denir. Masalları, romanları, öyküleri bu türlere örnek olarak gösterebiliriz (Günay, 2003^b: 339).

3. 6. 1. 1. Metin Türü Olarak Öykülerin Genel Özellikleri

Yazın yapıtları ortaya koyma insanoğlunun sahip olduğu duyguları, bilgileri, ideolojileri başka insanlarla paylaşma eğiliminden doğar. Öykü türü de bu özellikleri göstermekle beraber; çoğu zaman öykü, romanın küçük bir özeti olduğu iddiası ile yanlış şekilde yorumlanmıştır (Adalı, 2004: 275). Bu durum çoğu zaman bu anlatı türü ile ilgili olarak yapılacak araştırmaların da sınırlı olmasına etki etmiştir. Öyküye yönelik yapılan bu haksızlık, tanımının da yapılmasını zorlaştırmıştır. Öykü, Aysu Erden tarafından; “Kısa öykü düz yazı biçiminde yazılmış çok ve kurgusal bir anlatıdır.”

biçiminde tanımlanmıştır (Erden, 2002: 33). Bir başka tanımda bu yazın türünün yine kısalığına dikkat çekilir: “Belli bir zaman ve yerde birkaç kişinin başından geçen gerçeğe uygun bir olayı anlatan veya birtakım kimselerin karakterini çizen ve çoğu kez ancak birkaç sayfa tutan kısa yazılara hikaye denir” (Oğuzkan, 2001: 98). Öykü geçekten de bir kısa yazın türüdür. Bu özelliği zamanı az olan günümüz insanı için daha cazip olmasını sağladığı gibi her ortamda (otobüste, çay molasında, yemek aralarında...) kolayca okunabilmesini de sağlamaktadır.

Bazı araştırmacılar öykü ile hikayenin aynı olmadığına dair görüşler ileri sürmüşlerdir. Necati Mert, yazındaki bu sorunu şu şekilde dile getirir: “Yaşanmış, olup bitmiş anlatmayı öykü değil de hikaye görmek gibi hayli tutmuş hafifseyici bir eğilim var. Bu eğilime göre, Doğu’ya, sözlü geleneğe aittir hikaye, olay anlatmaktadır. Öykü ise Batılıdır. Yazı disiplindir. Anlatmaktan çok gösterir” (Mert, 2006: 12). Hikaye sözcüğü Arapça kökenli olmasına karşılık, Türklerde hikayenin İslamiyet’ten önceki dönemlere kadar uzandığı bilinmektedir. Eski Türklerde hikayelerin toplumsal bir görevi de vardı: “Eski Türk toplumlarında hikayenin amacı insanları dini-ahlaki yönden eğitmek, onların olgun insan olmalarını sağlamaktır” (Lekesiz, 2006: 25). Bugün Dede Korkut Hikayelerinin Türklerdeki toplumsal işlevi herkes tarafından bilinmektedir. Sadık Tural; “Dede Korkut destanlarındaki tahkiyenin de realist unsurlarıyla, üslubuyla modern tahkiyemizin işaret taşı sayılacağı muhakkaktır” der (Tural, 1982: 42). Hem doğu, hem Batı yazınlarında öykülere kaynaklık eden unsurlar benzerlik gösterir: “Yunan söylence ve destanlarıyla, Tevrat ve İncil’deki kıssalar Batı hikayeciliğine, Hint ve Cahiliyye devri Arap hikayeleriyle Türk destanları, Kur’an’daki kıssalar ve tasavvuftaki menkıbeler de Doğu hikayeciliğine kaynaklık etmiştir” (Lekesiz, 2006: 20). Batı’da özellikle Amerikalı yazarlar Irving, Hawthorne, Poe ve Melville öyküleriyle 19. yüzyıl başlarında kısa öykü dalında ilk örnekleri vermişlerdir. Erden, çeşitli kuramcılardan yararlanarak kısa öykünün genel özelliklerini şu şekilde sıralar:

“1. Kısa öykünün açılışında göndergesi olmayan adılların (ben, sen, o, vb.) öykünün giriş bölümünün sonuç bölümüne yakın olduğunu belirtmek amacıyla yazar tarafından, sıklıkla kullanılması.

2. Kısa öykünün sıklıkla bir tırnak içi konuşmasıyla bitirilmesi.

3. Kısa öykünün alaycı tesadüflerle veya okuyucunun zihninde soru işareti uyandıran olaylarla sonuçlandırılması.

4. Kısa öykünün sonucunun okuyucunun yorumuna bırakılması.

5. Kısa öykünün göze çarpan ve kendine özgü bir konuya, izleğe ve yapıya sahip olması.

6. Kısa öykünün planının yüzeyde gerçekçi ancak derin yapıda mitlere yönelik, düşsel ve şiirsel imgeler oluşturma geleneklerine bağlı olması.

7. Kısa öykünün hem hayal ürünü olayları yaratma, hem de çağdaş ölçütlerde imgeler oluşturma geleneklerine bağlı olması.

8. Kısa öykünün bazen bir değişim sürecini bazen de kısa bir anı içermesi” (Erden, 2002: 34).

Bütün bu özellikler aslında öykünün bir solukta okunmasını, okur üzerinde çok fazla etki bırakmasını sağlayan özelliklerdir. Öykünün asıl başarısı ise yazılarak somutlaştırılmamış olan unsurların, metnin derin yapısındaki imgelerle okura aktarılmasındadır. Bu özellik okurun sürekli aktif olmasını, bir hazine arar gibi derin yapıdaki soyut anlamsal unsurlar arasında gezinmesini sağlar. Öyküler hayatın bir bölümünü anlatır. Romandan farklı olarak bir tek şeyle ilgilenir. Roman bir bütünden, öykü sadece bir parçayı aktarır. Romanlar tamamlanmış bir kurguya sahipken, öyküler değildir. Öyküleri diğer yazın türlerinden ayıran önemli bir özelliği de sonucun öykünün bütününe kontrol edip yönetmesidir.

Öykülerin çocukların gerek hayal dünyalarına gerekse de kişisel gelişim ve öğrenmelerine birçok yararı vardır. Bunlar genel olarak hayat tecrübelerini

zenginleştirmek, farklı insan tipleri hakkında bilgi sahibi olmak, sahip oldukları değer yargılarının daha fazla açıklık kazanmasına yardımcı olmak, çocukların içinde yaşadıkları toplumsal ve kültürel ortama daha iyi ayak uydurmalarını sağlamak olarak özetleyebiliriz (Oğuzkan, 2001: 98). Bunların elde edilebilmeleri için gerek ders kitaplarında, gerekse de yazınsal okumalarda seçilecek öyküler çok önemlidir. Çocuğun sürekli bir değişim içerisinde olduğu düşünülürse öykülerimizin sürekli değişen bir olay örgüsüne sahip olması gereklidir. Öykülerdeki kişiler, olaylar çocuğun anlayacağı şekilde basit ve sade; akla aykırı olmayan bir olağanüstülüğe sahip olmalıdır. Öykü içerisindeki sözcük ve tümce tekrarı, çocuğun tekrarlar aracılığı ile öykünün bütününe ulaşmasını ve dil egzersizi yapmasını sağlar (Akbayır, 2006: 275).

3. 6. 2. Metin Tiplerine Genel Bir Bakış

Metinleri sınıflandırmak amacıyla kullanılan ölçütlerden bir tanesi de metnin tipidir. Metinleri tip bakımından sınıflandırırken metnin kendi yapısı içerisinde gösterdiği özellikler dikkate alınır. Bu bakımdan yapılacak bir sınıflandırmada yazarın niyeti önemlidir. Çünkü yazar okuyucusuna yönelik olarak yapacağı açıklamalar, betimlemeler ile tipi belirler. Yazarın bu niyeti metni farklı yönlerde etkileyebilir, Günay şöyle açıklar: “Yazarın niyeti şunlar olabilir: Bir öykü anlatmak olabilir (**anlatısal**), bir betimleme yapabilir (**betimleyici**), bir şey kanıtlamaya çalışabilir ya da bir şeyi eleştirebilir (**kanıtlayıcı**), bilgi verebilir (**açıklayıcı ya da göndergesel**), bir düşünceyi esinleyebilir ya da bir öneride bulunabilir (**buyurucu**), konuşmaya dayalı bir anlatımla düşüncesini açıklayabilir (**söyleşimsel**), alıcının duygularını söz sanatları ile süsleyerek açıklayabilir (**sözbilimsel**) ya da gelecekte haber verebilir (**önceden haber verici metinler**)” (Günay, 2003^b: 203).

Çözümleyeceğimiz öykü türüne ait metinlerde belirli bir anlatıcı, uzam, zaman, kahramanlar, birbiriyle bağlantılı olaylar dizisi, kurgulama, bakış açısı (odaklayım) kavramları yer aldığı için anlatısal metinlerin içerisinde değerlendirilir.

3. 6. 2. 1. Anlatısal Metinlerin Genel Özellikleri

Yazınsal yapıtlarda söylenmek istenilenler açıkça değil; imgelerle, simgelerle, dil oyunları ile okura duygusal olarak aktarılır. Özellikle öykülerde her şey, her anlam yazılarak yüzeysel yapıda somutlaştırılmaz. Zaten öykülerin başarısı da yazılmamış olanların derin yapıda simgelerle okura sunulmasındadır.

Anlatısal metinlerden söz edebilmek için; bir olay örgüsünün, belirli bir anlatıcı tarafından, belirli bir bakış açısı, belirli bir zaman kavramıyla, belirli bir uzam içerisinde, kendine ait bir kurgu ile anlatılması şarttır. Unutmamalıyız ki anlatıcı olmadan anlatı da olmaz. Anlatılarda dikkat etmemiz gereken temel ayrımların başında öykü (kurmaca) ile öykülemenin aynı şey olamadığı gelir. Öykü ya da kurmaca sözcelem durumu ile ilgili olup yazar tarafından kurgulanan olay örgüsüdür. Hayali bir kurgu olmasına karşın okur anlatısal metinleri okuduğunda bu olayların gerçekten yaşandığına inanmak ister ya da inanır: "... Biz yazarın baş kahraman olarak sunduğu kişinin serüveni ile kendimizi özdeşleştirerek, kahramanın yaptıklarını ve yapacaklarını izlemeye koyuluruz" (Günay, 2002: 55). Öyküleme (anlatım) ise kurgulanan öykünün anlatış biçimidir, edimidir. Anlatılar işte öykü ile öykülemenin birleşiminden oluşan metinlerdir.

Anlatılar, sözcenin bir türüdür ve söylemden farklıdır. Söylem sözcelem durumunun izlerini taşıırken, anlatılar sözcelem durumundan kopuk ve bağımsızdır. Anlatı yapı bakımından tümceye benzer. Ancak hiçbir anlatı bir tümceler toplamı değildir. Anlatılar kendi içerisinde bir bütündür. Barthes'in tanımıyla "Anlatı büyük bir tümcedir" (Barthes, 2005: 105). Anlatılarda sözce öznesi ile sözcelem öznesinin (yazar)

farklı olması; anlatılardan hareketle sözcelem öznesi hakkında bilgi sahibi olmamızı engeller. Bu durum anlatıları kendi içerisinde kalarak, metnin yapısına yönelik çözümleme yapmamızı gerektirir. Konu bütünlüğü içerisinde, kağıttan ve sözcüklerden oluşturulmuş, anlatı kişileri tarafından gerçekleştirilen, birbiriyle bağlantılı eylemlerin anlatıldığı metinlere **anlatı** denir. Anlatılarda olayların art arda gelmesi demek farklı olayların bağlantısız şekilde metin içerisinde bulunması değildir. Aksi halde metnin anlamı okur tarafından tamamlanamaz, metin içi anlamsal boşluklar doldurulamaz: “Eğer anlatıdaki olaylar arasında mantıksal ya da sebep-sonuç türü bir ilişkilendirme yapılamıyorsa, anlatı yetersiz ve başarısız olacaktır ya da okuyucudan beklenen metnin eksik kalmış kısmını doldurma işi gerçekleşmeyecektir” (Günay, 2002: 65). Eylemler arasındaki bu bağlantı, önce ile sonra arasında olumsuzdan olumluya, olumludan olumsuza doğru gerçekleşecek bir dönüşümü zorunlu kılar.

Metnin kendi iç yapısında gösterdiği “bağdaşıklık” ilişkisi ile metni oluşturan tümcelerın göndergeleri arasında bir ilişki vardır ve metni bir bütün olmasını sağlayan da budur. “İlerleme” ilkesiyle de tümcelerın birbirini izlemesiyle anlatılarda genişleme ve yayılma olanağı söz konusu olur ve sürekliliğı sağlar (Öztokat, 2005: 68). Birbiriyle bağlantılı bir eylemler örgüsünün mevcut olması anlatılarda bir artzamanlılık özelliğini ortaya çıkarır. Ancak her zaman öyküdeki olay ilerlemez, bazen yapılan betimlemeler ile öykü zamanı askıya alınır ve ilerleme olmaz. Betimlemelerde gerçekleşen bu eşzamanlılık özelliğı, anlatıların artzamanlılığı ile karşılaşsa da, metnin anlamının oluşmasında etkilidir. Çünkü anlamın ortaya çıkmasında belirgin özelliklerin betimlenmesi de önemlidir.

Emile Benveniste, söylem ve anlatı olmak üzere iki tür sözce olduğunu belirtir ve aralarındaki farkı da şu şekilde açıklar: Söylemin göndergeleri ya gerçek dünyaya aittir ya da kendi üzerinedir. Anlatılarda ise göndergeler metin içi bilgilere, sözcüklerden oluşturulmuş gerçek dışı bir dünyaya aittir. Bu iki sözce türü arasındaki

farkı, şu örneği vererek daha iyi açıklayabiliriz. İlköğretim 7. sınıf Türkçe ders kitabındaki “Arkadaşım” adlı anlatıdaki “Ateşim yükseldi, iştahım kesildi” sözcüsünü okuyan okur, yazarın hastalandığı ve doktora gitmesi gerektiği düşüncesine kapılmaz. Çünkü bu sözcüğün göndermeleri kurmaca dünyaya aittir ve anlatı içi bilgilere göre anlamlandırılır. Buna karşılık annesine “Ateşim yükseldi, çok hastayım” söylemini ileten sözcük öznesi karşısında alıcı konumundaki annenin tutumu farklı olacaktır. Anne, onu doktora götürmesi gerektiğini anlayacak, belki de panik yapacaktır. Bu da söylemin göndermelerinin dil dışı gerçek dünyaya ait olmasından kaynaklanmaktadır.

3. 6. 2. 1. 1. Anlatının Evreleri

Her anlatı başlangıç durumu, dönüştürücü öge, eylemler dizini, dengeleyici öge ve sonuç olmak üzere beş evreden oluşur:

1. Başlangıç Durumu

Anlatıların başlangıcında, kurulu bir düzenin anlatıldığı bölümdür. Bu kurulu düzen okura öyle aktarılır ki, okur bu düzenin daha önceden de var olduğuna inanır. Betimlemeler bu bölümde yapılır; uzam, zaman ve kişiler hakkında bilgiler verilir.

2. Dönüştürücü Öge

Kurulu düzeni değiştirecek, bozacak olayın gerçekleşmesinin anlatıldığı bölümdür. Kurulu düzenin bozulması ile eylemler başlar ve ilerleme ilkesi ile yeni gelişmeler, yayılmalar gerçekleşir.

3. Eylemler Dizini

Dönüştürücü ögenin anlatıya girmesi ile gerçekleşmeye başlayan eylemlerin anlatıldığı bölümdür. Düzensizlik devam eder; çatışmalar, eylemler gerçekleşir.

4. Dengeleyici Öge

Düzensizliğin giderilmesini sağlayan ve düzeni, dengeyi tekrar sağlayan beklenmedik olgu, bir olay ya da güç söz konusudur (Günay, 2003^b: 167).

5. Bitiş Durumu

Anlatıların sonuç bölümüdür. Bitiş durumunda ya anlatının başlangıç durumuna geri dönülür ya da yeni bir durum oluşur.

3. 6. 2. 2. Öykülerin Anlatısal Metinler Arasındaki Yeri

Sözcelem öznesi tarafından kurgulanan olay ya da olaylardan oluşan kurmaca (öykü) ile bu kurgulanan olayların anlatılma edimi olan öykülemenin birleşimi olan metinlere anlatı diyoruz. Anlatılarda temel işlevlerden biri de bildirişim özelliğidir. Roman ve öykü tür olarak birbirine benzer ve diğer anlatı türlerinden bazı farklarla ayrılır. Bu farklardan biri, roman ya da öykü yazarının denetlenemez olmasıdır. Bunun sonucunda da anlatılanların gerçeğe benzemesinin yetmesi de önemli farklardan biridir (Yücel, 1983: 14). Bu yönleri ile roman ile öykü birbirine benzerken yapısal olarak öyküyü romandan ayıran farklar da mevcuttur. Tahsin Yücel, öyküyü romandan ayıracak birinci ölçüt olarak uzunluk-kısalık karşıtlığına başvurabileceğini belirtir. Bu özelliği belirttikten sonra Huysmans'ın tek sayfalık romanlar düşlemesini ve Andre Gide ile Camus gibi yazarları örnek verip bunların da roman boyutundaki yapıtlarını sadece anlatı olarak adlandırmalarını örnek vererek bu ölçütün her zaman yeterli olmayacağını belirtir (Yücel, 2006: 109). Madem ki uzunluk-kısalık ölçütü öykü ile romanı birbirinden ayırmaya yetmiyorsa kullanacağımız ölçütler ne olmalıdır? Bu sorunun cevabı, romanın bağdaştırıcı bir biçim, öykünün de temel ilk biçim olması olarak verilebilir. Öyküler diğer anlatı türlerinden farklı olarak bir çelişki, bir uyum eksikliği, bir yanlışlık üzerine kurulu olup her şey tıpkı fıkralardaki gibi sonuca yöneliktir (Eyhenbaum, 2005^b: 191). Romanlarda sonuç bölümü bir güçlenme değil, aksine bir zayıflama anıdır, doruk nokta genellikle sonuç bölümünden önce bir yerlerde bulunur, bulunmalıdır. Bu nedenle romanlarda beklenmedik sonlara çok nadir rastlanır.

Uzunluk romanlarda sonuç bölümünün zayıflamasına yol açarken; öykülerin kısa olması doruk noktasının sonuç bölümünde bulunmasını kolaylaştırır.

Rus biçimcilerinden Boris Eyhenbaum, öyküyü tek bilinmeyenli bir denkleme, romanı ise çok bilinmeyenli bir denkleme benzetir. Öykünün bir giz; romanın ise bir bilmece ya da bulmaca olduğunu savunur (Eyhenbaum, 2005^b: 192). Kısa öykü (short story), 19. yüzyılda en çok Amerikan yazınında ele alınmış ve geliştirilmeye çalışılmıştır. Amerikan yazını daha çok İngiliz yazını içerisinde değerlendirilmesine karşılık, İngiliz yazınından farklı olarak romanı değil kısa öyküyü işlemiştir. Bunda o dönemde Amerikan eleştirisinin romana kötü gözle bakmasının da etkisi vardır.

Öykülerde sonuç bölümünün önemini belirtmek açısından Edgar Poe'nun öykülerini tıpkı Çinlilerin kitaplarını yazarken yaptıkları gibi sondan başlayarak yazma alışkanlığının olduğunu söylemesi önemlidir. Amerikan yazını açısından 19. yüzyıl kısa öykünün altın çağıdır. Yine 1880'li yıllarda Mark Twain, eğlendirici öyküler yazmaya başlamış ve böylece öyküyü fıkraya, mizaha yaklaştırmıştır (Eyhenbaum, 2005^b: 196). Bu uyumun temelinde fıkralarda da tıpkı öykülerde olduğu gibi sonuç bölümünün doruk noktası olmasının etkisi vardır.

3. 7. ÖYKÜLERİN METİN DİLBİLİMSEL AÇIDAN YAPISI

Sanatsal bir metin türü olan öykülerde, yüzeysel yapıda yazılmamış, somutlaştırılmamış olanlar okura derin yapıdaki simgelerle aktarılır. Öykülere yönelik yapılacak olan bu metin dilbilimsel çözümleme, öykülerin simgeleştirilmiş devingen yapısındaki gizil anlamları ortaya çıkarmaktır. Göstergibilim ortaya koymuştur ki bir sözcenin vericisi ile alıcısı her zaman birliktedir. Bu yasa anlatıcının yazar olmadığını bizlere gösterdiği gibi, dinleyicinin de okurla aynı kişi olmadığını bizlere göstermektedir. Bu durum tamamlanmış bir anlamsal yapıya sahip olan metnin anlamının oluşmasında okurun da aktif olduğunu bizlere göstermektedir. Barthes'in

tabiri ile sonsuza açık bir anlamsal yapıya sahip olan metinleri çözümlerken kesin olmayan biçimde saptamaya ve sınıflandırmaya çalışacağız (Barthes, 2005: 171).

Yazın yapıtlarında mevcut olan mantıksal ve zamansal düzen birbiri ile ilişki içerisindedir. Mantıksal düzen de genellikle anlatılardaki nedensellik söz konusudur. Bu durum doğal olarak anlatılardaki ilişkiler ağını oluşturur. Mantıksal düzendeki bu nedensellik durumu doğal olarak zamansallık düzeni ile birbirine bağlıdır. Bu bağlılık yazınsal yapıtların, doğal olarak da öykülerin hepsinde mevcuttur. Bu iki düzenin birbirinden ayrıldığı durumlar söz konusuysa da bu tür metinler yazınsal yapıtların dışına çıkar. Okur açısından mantıksal düzen zamansal düzenden daha güçlüdür ve daha çabuk algılanır (Todorov, 2001: 79). Todorov'a göre; "bir anlatıda iki tür bölüm vardır: bir denge veya dengesizlik durumunu betimleyen bölümler ile bu iki durumun birinden diğerine geçişi betimleyen bölümler" (Todorov, 2001: 89). Gerek yüzeysel boyutta somutlaştırılmamış unsurlar, gerekse de derin yapıda simge olarak kalan unsurlar arasındaki bu ilişkiler ağı anlatıların hepsinde mevcuttur. Anlatılardaki kahramanların bir kısmı mevcut dengeyi bozmaya bir kısmı tekrar sağlamaya çalışır. Bu durum çatışmaları, farklılıkları, zaman ve mekan değişikliklerini; dolayısıyla da anlamı ortaya çıkarır. Bu durumdan dolayı anlatılar ayrıntılı bir okumayı gerekli kılar. Ayrıntılı bir okuma da Günay'a göre betimlemek, çözümlmek ve yorumlamak olmak üzere üç aşamadan oluşur (Günay, 2003^b: 54). Bir metnin betimlenmesi küçük yapı, çözümlenmesi büyük yapı ve yorumlanması da üst yapı ile ilgilidir.

3. 7. 1. Küçük Yapı Bakımından Öykülerin Özellikleri

Öyküleri oluşturan tümceler birbirleri ile bağlantılı birimlerdir. Gerek anlamsal, gerekse de yapısal açıdan mevcut olan ilişkiler bu aşamada incelenir. Tekrar edilen unsurlar, geçmişe ve geleceğe yönelik gönderimler de bu aşamada ele alınır.

Anlatıların değişmez özelliklerinden olan denge ve dengesizlikler arasındaki geçişlerin sağlanması için gerekli olan eylemler ve bu eylemler ile zaman arasındaki ilişki de bu aşamada incelenir.

3. 7. 1. 1. Öykülerin Betimlenmesi

Metin dilbilimsel okumada öykülere yönelik, yüzeysel yapıda yapacağımız bu inceleme en kolay olanıdır. Buna karşılık anlatsal ve derin yapıda yapacağımız çözümlemede bizlere temel teşkil edeceğinden de gereklidir: “Betimlemek, daha sonra yapılacak çözümlemenin ve yorumlamanın üzerine kurulacağı, hareket noktasını oluşturacağı sağlam bir temel elde etmek için metin genelinde nesnel olarak bazı gözlemlerde bulunmak demektir” (Günay, 2003^b: 55). Öykülerin betimlemesindeki amaç tümceler arasındaki mevcut ilişkiler ağını tanımlamaktır. Çünkü her tümce birbiri ile, diğer paragrafla ve metnin tümü ile ilişki içerisindedir. Bu ilişkilerin incelenmesi bize metnin bütününe incelemede kolaylık sağlayacaktır. Yine metinde kullanılan dilin basit, sıradan ya da özenli bir dil olup olmadığı da bu aşamada irdelenir.

3. 7. 1. 2. Öykülerde Bağdaşıklık

“Bağdaşıklık, genel anlamıyla bir metindeki tümcelerin anlamsal ve sözdizimsel bağlantısı olarak tanımlanır” (Toklu, 2003: 127). Metnin yüzeysel yapısında ortaya çıkan tümceler arası ilişki **bağlaşıklık** terimi ile karşılanırken; bu ilişkilerin derin yapıdaki yansıması olan simgeler arası bağlantılar da **bağdaşıklık** terimi ile karşılanır. Başka bir ifade ile bir metnin; yüzey yapısındaki somut dilsel birimler arasındaki ardışık dil bilgisel bağlantıya bağlaşıklık ilişkisi denir. Bu dilsel birimlerin derin yapılar arasındaki kavramlar arası anlam ilişkisine bağdaşıklık denir (Kılıç, 2002: 114-115).

Metinlerdeki bu bağdaşıklık ilişkisini gönderimsel ve biçimsel-sözlüksel bağdaşıklık olmak üzere ikiye ayırır. Gönderimsel bağdaşıklık; şahıs zamirleri başta olmak üzere zamirler, işaret sıfatları, iyelik ekleri, yükleme hali eki ve şahıs ekleri ile sağlanır. Biçimsel-sözlüksel bağdaşıklık ise bağlaçlar ve zaman ekleri ile sağlanabilir (Aydın, 2007: 121). İlişkiler ağına yönelik olarak yapılacak bu inceleme bizleri öykülerin bütününe ulaşmamızda kolaylıklar sağlayacaktır.

3. 7. 2. Büyük Yapı Bakımından Öykülerin Özellikleri

Yazın, göndergesi olan kendi kendisiyle kurduğu ilişkiden dolayı öncelikle bir dil olarak değerlendirilmelidir. Bununla birlikte iletişimin tümcelerden daha büyük dilsel birimler olan sözcelerden oluştuğu düşüncesi metinlerin dilbilimin inceleme alanına girmesine neden olmuştur. Bir metnin yapısı tümceler arası örtüşmeden oluşur. İşlevi ise uyarı, bilgilendirme, bir işlemi yapma olabilir (Kılıç, 2002: 114). Bu açıdan bakıldığında bir metni oluşturan ilkeler şunlardır:

3. 7. 2. 1. Tutarlılık

Metin dilbilime göre bir yazınsal yapıt herhangi bir kurama, anlayışa uyup uymamasına göre değil de; kendi içerisinde tutarlı olup olmamasına göre, yapısına göre değerlendirilmelidir. Zaten Richard; “Bir yapıtın büyüklüğü iç tutarlılığından belli olur” (Yücel, 1983: 50) derken tutarlılığın metnin değeri açısından ne kadar önemli olduğunu belirtir. Bir metnin tutarlı olması demek; kendi aralarında bağlaşıp ve bağdaşık olan söz eylemlerden oluşması, kendinden önceki metinlerle olan bağı, örtüştüğü alanlar, aktardığı bilgi ve kullanımı demektir (Kılıç, 2002: 116). Bu açıdan bakıldığında tutarlılık bir metnin kabul edilebilirlik özelliği ile ilgilidir. Günay, **Metin Bilgisi** adlı kitabında bir metni tutarlılık açısından incelenirken dikkat edilecek noktaları şu şekilde sıralar:

a. Metni oluşturan öğelerin çizgisel gelişimi içerisinde izlek, kişi, yer ya da olay bakımından yinelenmesi açısından incelenebilir.

b. Tutarlılık, metindeki her yeni bilginin öncekilerle bağlantılı olması ile ilgilidir. Öykülerin kısalığından doğan yoğunluk gereksiz uzatmalardan, yersiz bilgilerden metni korur, korumalıdır.

c. Verilen bilgiler iyi bir şekilde düzenlenerek okura sunulmalıdır.

d. Metinlerde anlamsal açıdan söylenmek istenilen her şey söylenmesi gerekir. Özellikle yazınsal yapıtlarda eksilteli anlatımlara başvurulabilir. Ancak bu tür anlatımlar iyi kurulmalıdır. Aksi halde okur gerekli çıkarsamaları gerçekleştiremez ve eksilteli anlatımlarda gereksiz bilgi durumuna düşer.

e. Aynı zamanda metnin bütününde söylenenler birbiri ile tutarlı olmalıdır (Günay, 2003^b: 100-102-104).

3. 7. 2. 2. Niyet

Bu ölçüt yazarın metni üretirken; alıcıya yönelik, alıcı üzerinde oluşturmak istediği etkiyi inceler. Günay, “her vericinin bir niyeti vardır” derken bu ölçüte dikkat çeker. Doğal olarak her yazar bir yapıt üretirken alıcıyı hesaba katmak zorundadır (Günay, 2003^b: 107).

3. 7. 2. 3. Bilgi Toplama

Metnin anlamının tamamlanmış olmadığını, okur tarafından her yeni okumada farklı olarak yorumlanabilecek sonsuz bir yapıya sahip olduğunu daha önceden dile getirmiştik. Bu yüzden okur bazen metni anlamak için metin dışı bilgi kaynaklarına başvurabilir: “Metni anlamak için toplumsal bir bilgiye, yazarın yaşadığı ya da olayın geçtiği toplum ve döneme uygun bilgilere de gereksinim olabilir” (Günay, 2003^b: 108). Öyle anlatılar vardır ki okuru başka bilgi kaynaklarına başvurmaya zorunlu kılar.

Anlatıdaki olayların geçtiği dönem ve mekan hakkında ansiklopedik göndergelere sahip olmak okurun metni anlamasını daha da kolaylaştıracaktır.

3. 7. 2. 4. Bilgi Vericilik

Anlatılarda aktarılan bilgilerin bazıları okura yabancı olabilir. Buna karşılık okur bazen de bu bilgilere daha önceden sahiptir. Metnin içeriğine yönelik olan bilgi vericilik Kılınç'a göre; "Bir metnin okur açısından ne kadar bilgilendirici olduğunu, yine okur açısından içerik olarak ne düzeyde bilinip bilinmediğini araştırır" (Kılınç, 2002: 115). Bilgi vericilik okurun metinde ne bulduğu ile ilgilidir.

3. 7. 2. 5. Kabul Edilebilirlik

Bir metnin kabul edilebilirliği yazar, metin ve okur açısından olmak üzere üç boyutludur. Yazınsal yapıtı üreten yazar sonuçta belirli bir kültür düzeyine, sosyal çevreye ve dünya görüşüne sahiptir. Yazar açısından bu şekilde bakabileceğimiz kabul edilebilirlik; metnin niteliğine, tutarlılığına, anlaşılabilirliğine ve bilgi vericiliğine de bağlıdır. Metnin anlamına okurun da katkıda bulunduğu düşünülürse bilgi birikimi, kültür düzeyi, ait olduğu sosyal sınıf kabul edilebilirlik derecesini etkileyecektir. Sonuç olarak: "Kabul edilebilirlik, metin üreticisi ile metin alıcısı arasında ne kadar bilginin paylaşıldığı ve her ikisinin uzlaşmaları ne kadar dikkate aldığı ile yakın ilişkilidir" (Toklu, 2003: 131).

3. 7. 2. 6. Yerleme (Durumsallık)

Anlatılarda aktarılan olayların belirli bir "kişi-zaman-uzam" bileşeni içerisinde değerlendirilmesi anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Anlatılarda birinci yerleme metnin kim tarafından, ne zaman ve nerede üretildiği ile ilgilidir. İkinci yerleme ise anlatılan olayın, kurmacanın belirli bir kişi, zaman ve uzam bileşeninde incelenmesidir.

Bu ölçüt ile okur kurmaca ile gerçek dünya arasında bir bağ kuracak ve anlatıların inandırıcılığı artacaktır.

3. 7. 2. 7. Yaşantısallık

Yazar ile okurun toplum içerisindeki durumları, yaşama tarzları, kültür düzeyleri hem metnin üretilmesini, hem de anlamlandırılmasını etkileyecektir. İncelenecek metne bu doğrultuda yaklaşmak bizlere yarar sağlayacaktır.

3. 7. 3. Üst Yapı Bakımından Öykülerin Özellikleri

Metnin tür ve tip özelliklerine yönelik olarak yapılacak bir inceleme üst yapı ile ilgilidir. Bir metnin roman, öykü, şiir, deneme, makale, anı gibi türler ile; anlatısal, betimleyici, söyleşimsel, kanıtlayıcı, açıklayıcı metin tipleri arasından hangisine uyduğuna üst yapıya yönelik olarak yapılacak bir okumada karar verilir. Metin dilbilimsel çözümlemede öykülerdeki devingen anlamı tamamlamak, daha doğrusu farklı bakış açıları geliştirmek için yorumlamak şarttır. Yorum, “Metinde söylenmek istenen şeyi (metnin niyetini) yorumcunun kendi dili içinde açığa çıkarması, açması, yaymasıdır” (Tatar, 2004: 72). İnceleyeceğimiz anlatıları yorumbilim (hermeneutik) ışığında açıklarken metinlerin kendi aralarında ve diğer metinlerle gösterdiği ilişkileri de (metinlerarası özellikler) gözler önüne sermeye çalışacağız.

3. 7. 3. 1. Metinlerarası Özellikler

Anlama, çözümleme ve yorumlama şeklinde üçlü aşamada gerçekleşen dilbilimsel bir okumada yapacağımız en son iş metnin kendinden önceki ve sonraki metinlerle olan ilişkisini de ortaya koymaktır. Genette, bir metnin diğer metinlerle olan / olabilecek ilişkisini ötemetinsellik (Fr. transtextualite) ana başlığı altında beşe ayırır ve bir örnekçe (model) oluşturur. Bir metinde metinlerarası özellikleri; arametinsellik,

yanmetinsellik, üstmetinsellik, ilerimetinsellik ve önmetinsellik olarak sıralamaktadır (Rifat, 2005^a: 148). Biz de yapacağımız incelemede bu örnekçeye göre sınıflandırmalarda bulunacağız.

3. 7. 3. 2. Konu - Yorum

Konu, söylemde kendisinden bahsedilen, alıcının bildiği nesne ya da kişidir. Yorum ise sözcüde “konuya ilişkin olarak söylenen” düşünceler ve okura ait olan konuya yönelik yaklaşım ile açıklamalardır (Vardar, 2002: 225). Dilsel ürünler olan yazınsal yapıtları nesne olarak alan anlama, açıklama ve yorumlama da sonuçta dilsel bir etkinliktir. “Yazınsal metinler daima bir kültürel boyut içerisinde yorumlanır.” (Japp, 2003: 238). Uwe Japp’ın yaptığı bu açıklama yapacağımız yorumun kültür ve toplumsal değerlerden bağımsız olmayacağını göstermektedir. Yapacağımız açıklama ve yorumlama işleminde yararlanacağımız bilim ise yorumbilim (hermeneutik) olacaktır. Yorumbilim, filolojiden farklı olarak yazınsal yapıtlara zamansal olarak geriye dönük olarak yaklaşamaz: “Hermeneutiğin kendisi, geriye gidişli olmayan bir refleksiyondur; yani o özlemediği üzere, geçmişin içine dalamaz, tersine geçmişe hep bugünden bakar” (Japp, 2003: 267). Japp’ın bu açıklaması yorumun geçmişe yönelik olarak değil de, bugünden hareketle yapılması gerektiğini bizlere göstermiştir.

Doğal dillerin ekonomi özelliğinden dolayı bazı dilsel birimler kullanılmaz, bazı sözcükler yan anlamlar kazanır. Örneğin; “Ben ders çalışıyorum.” Sözcüğünde “Ben” ve “-um” dilsel birimleri aynı göndergeyi karşılar. Bu duruma **artıklık** denir ve eğer sözcüğü anlamsal açıdan güvence altına almak gerekmiyorsa “Ben” bağımsız biçimbirimi kullanılmaz. “Sözcüklerin zenginliğinin dil ekonomisinden kaynaklanan imkan, eserlerin zaten zaman içindeki mümkün değişmelerinin kaynağıdır” (Japp, 2003: 305). Yazınsal yapıtların zaman içerisinde anlamsal açıdan değişmesi, yazar ile yorumcu çağdaş olsa da nesnel yorum olmadığını bizlere göstermektedir. Bu yüzden

yapacağımız yorum öznel nitelikte olacaktır. Yine metin içerisinde bulunan soyut kavramlar nesnel yorumlar yapılmasına engeldir. Çünkü her insan soyut kavramları farklı yorumlar, farklı değerlendirir: “Soyut kavramlar, (mutluluk, eğitim) örneklerinde olduğu gibi, toplumlara ve kişilere göre ayrı ayrı yorumlandıklarından, sözcüklerin anlam sınırları, kesin olarak saptanamamaktadır” (Başkan, 2006: 141). Soyut kavramları karşılayan dilsel birimlerin anlam sınırlarının kesin olarak saptanamaması yapacağımız yorumların nesnel olmasını engelleyecektir. Ancak yapacağımız metin dilbilimsel çözümleme yorumlamayı zorunlu kılmaktadır. Yorumlama girişimini gerçekleştirirken yapının amacı üzerine tahminlerde bulunacağız. “Bu tahminin, organik bir bütün olarak görülen metnin tamamı tarafından onaylanması gerekir” (Eco, 1991: 38). Ancak bundan bir metin ile ilgili olarak bir tek yorumsal tahmin yapılabilir fikri anlaşılmalıdır. Metnin tutarlılığından hareketle sonsuz sayıda tahminlerde bulunulabilir. Aynı sayfayı okurken gülen okur olduğu gibi ağlayan okurların da bulunduğu gerçeği okumanın ve yorumlamanın yaratıcı bir eylem olduğu gerçeğini bir kez daha gözler önüne serer (Manguel, 2004: 116). Bu tür bir okuma aynı zamanda okur konumundaki ilköğretim öğrencilerini pasif durumdan aktif duruma geçirecektir. Çünkü öğrenme pasif bir süreç değildir. Aksine öğrenenin öğrenme sürecine aktif bir şekilde katılmasını gerekli kılan sürekli ve gelişimsel bir süreçtir (Gömlüksiz, 2007^a: 68). Bu yolla okur metin içerisindeki boşlukları kendi zihinsel gelişimi doğrultusunda doldurup metni yeniden yapılandıracaktır. Gerçekleşen bu eleştirel okuma sayesinde de bir tür karşı metin oluşturulacak ve metin alımlanacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖYKÜLERİN METİN DİLBİLİMSEL ÇÖZÜMLENMESİNE YÖNELİK

AÇIKLAMALAR

Metin dilbilim yöntemlerini geleneksel yazın incelemelerinden ayıran en önemli özelliklerden biri metnin kendi iç yapısı içerisinde değerlendirilmesidir. Eğer metnin anlamı metnin dışında, yazın tarihi içerisinde aranacak olursa öznel yargılar ortaya çıkacak; sürekli kabul görmüş yargılarla tek boyutlu bir inceleme söz konusu olacaktır. Bu çalışmada ise metin dilbilimsel yöntemler kullanılarak çok boyutlu bir inceleme yapılacaktır. Öyküleri incelemeye geçmeden önce yapılacak yüzeysel bir okuma metnin değerlendirilmesinde kolaylıklar sağlayacaktır. “Metnin ilk okunması, onu dil bakımından anlamaya dayalıdır” (Günay, 2003^b: 53). Bu okuma öyküyü dilsel düzeyde tanımamızı, birtakım fikirlere sahip olmamızı sağlayacaktır. Öykülerin yazarları; ne zaman, nerede yazıldıkları, başlık ile içerik arasındaki ilişki ve metin türü, metnin tipi hakkında bilgi sahibi olmak yapılacak incelemede yol gösterecektir.

Unutulmamalıdır ki metin dilbilimsel çözümleme ayrıntılı bir inceleme olup, üç aşamalı bir okuma ile gerçekleşecektir. Betimlemeye yönelik okuma tümceler arası ilişkileri ortaya koymaya ve öyküyü dilsel açıdan anlamaya yönelik olacaktır. Çözümlemeye yönelik okumada ise şu noktalara dikkat edilecektir: “Metnin anlam oluşumunu ortaya koyma, eyleyenler, anlatı izlencesi, metnin anlatısal yapısı, izleğin belirlenmesi, metinde kullanılan simgeleştirmelerin anlamlandırılması gibi metni yüzeysel ve derin yapı bakımından okuma aşamasını belirtir” (Günay, 2003^b: 54). Yorumlamaya yönelik okumada ise öyküler toplumsal, yazınsal, tarihsel ve bunlar gibi genel kabul gören ölçütlere göre değerlendirilecektir.

Öyküleri incelerken metinlerin içerik ve yapılarından kaynaklanan bazı sorunlar da ele alınacaktır. Bu sorunları Genette “anlatılan öykünün zamanı ile anlatının zamanı arasında yer alan bağıntılar; olayların anlatısı ile sözlerin anlatısı (diyaloglar, monologlar) arasındaki ilişkiler; anlatıdaki bakış açılarının değişikliği; anlatı düzeyleri; birinci kişinin ağzından anlatılar (benöyküsel anlatı: Fr. recit autodiegetique: anlatıcı anlatısının kahramanıdır; özöyküsel anlatı: Fr. recit homodiegetique: anlatıcı anlatısının gözlemcisidir ya da tanığıdır) ile üçüncü kişinin anlatıları (yadöyküsel anlatı: Fr. recit heterodiegetique) arasındaki ayırım; vb.” olarak sıralamaktadır (Rifat, 2005^a: 147).

4. 1. ÖYKÜLERİN YAPISAL ÇÖZÜMLENMESİ

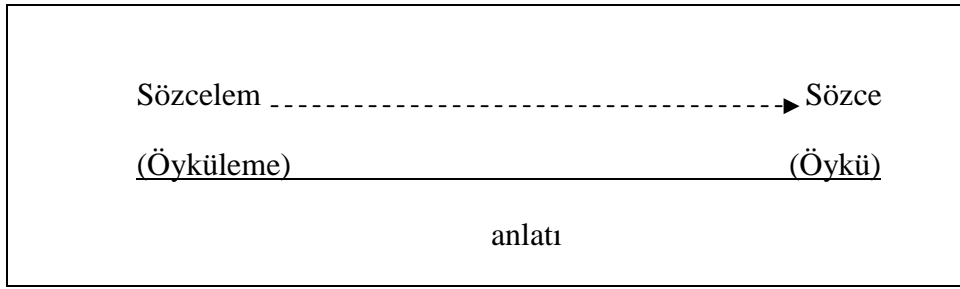
Yöntembilimsel açıdan yapısal çözümlemenin kökenini dilbilimin yeni gelişmelerinde bulabiliriz. Bu çözümle yöntemleri metinleri kendi iç yapısında değerlendirirken geleneksel yazın incelemelerinden, filolojiden ayrılır. Geleneksel yazın incelemelerinden ayrılmasını Barthes: “Bir metin, bizim için bir dile gönderme yapan bir sözdür, bir koda gönderme yapan bir bildiridir, bir edince (kompetans) gönderme yapan bir edimdir (performans)– bütün bu sözcükler de dilbilimcilerin sözcüklerdir.” şeklinde açıklar (Barthes, 2005: 150). Öyküleri çözümlerken ihtiyaç duyacağımız bir diğer şey de karşı-metin oluşturacak, sapmaları yakalayabilecek hayal gücüne sahip olmaktır.

4. 1. 1. Yazar İle Anlatıcı Arasındaki İlişki

Öyküleri yapısal açıdan incelerken yapacağımız ilk iş yazar ile anlatıcıyı birbirine karıştırmamaktır. Metin dilbilimsel okumada ilk olarak metin ile metin dışı öğeleri birbirinden ayırmamız gerekir. Aksi bir tutum ise yazar ile anlatıcının birbirine karışmasına yol açar. Unutmamalıyız ki yazar metnin tamamen dışında, gerçek dünyaya ait canlı bir varlıktır: “Yazar etiyile kemiğiyle metnin düzenleyicisi olup metin ile ilgili

her türlü sorumluluğu üstlenen kişidir. Anlatının metin-dışı gerçek kişisidir, çünkü yaşadığımız dünyaya aittir” (Kıran, 2003^a: 95). Anlatıcı ise metnin bir kesiti olup gerçek dünyaya ait değildir. Ancak okuma sırasında okur tarafından canlandırılır. Okuma bittiğinde onun gerçek dünya ile ilişkisi kesilir. Kısacası anlatıcı kavramı, anlatısal metinlerde öyküyü anlatan kişiyi kapsar ve metne aittir.

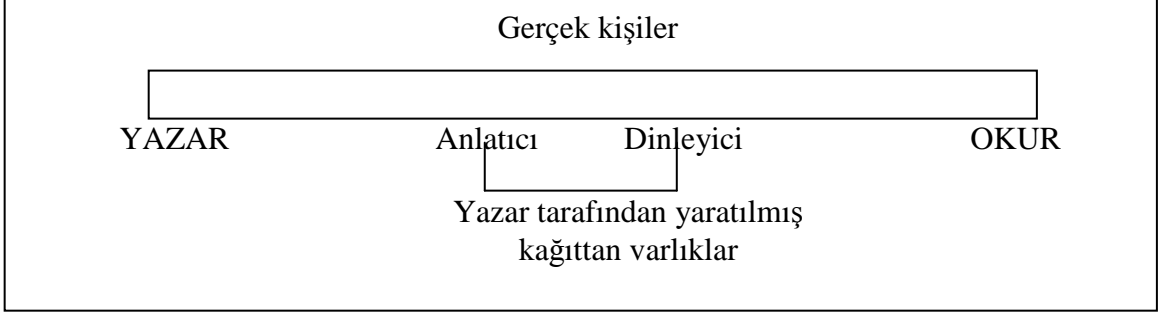
Eğer incelenecek öyküye sözce ve sözcelem olarak iki farklı açıdan bakılırsa yazar ile anlatıcı arasındaki farklar daha kolay görülecektir:

Şekil 1: Sözcelem ve sözce arasındaki ilişki (Öztokat, 2005: 121).

Sözcelem öznesinin yetkilendirdiği anlatıcı, öyküyü dinleyiciye anlatan bir sözce öznesidir. Anlatılarda gerek anlatıcının, gerek kahramanlarının söylemleri kimi zaman birbirine karışıp melez bir oluşum meydana getirilir. Bu tür anlatılarda “çokseslilik” söz konusudur. Roland Barthes’in “Bilindiği gibi dilsel bildirişimde ben ve sen kesinlikle birbirini varsayar; aynı biçimde, anlatıcısız ve dinleyicisiz (ya da okursuz) anlatı olamaz.” açıklaması anlatılarda anlatıcı ve dinleyicinin mutlaka bulunması gerektiğini ifade etmektedir (Barthes, 2005:125). Anlatılarda anlatıcının göstergeleri daima dinleyicinkilerden fazla olacaktır. “Yazınbilim yeterince öğretti bize: çözümlerimizin sağlığı gereği, herhangi bir anlatıda (şiirde, denemede, öyküde ya da romanda), anlatının kendi iç öğeleri olan ‘anlatıcı’ ile ‘dinleyici’yi kendilerinkine benzer işlevler yüklenen dış öğelerden: ‘yazar’ ile ‘okur’dan kesinlikle

ayırmamız gerekir” (Yücel, 2005^b: 170). Kısaca yazar ile okur gerçek dünyaya ait canlı varlıklardır. Anlatıcı ise yazar tarafından öyküyü anlatmakla görevlendirilmiş kurmaca bir varlıktır:

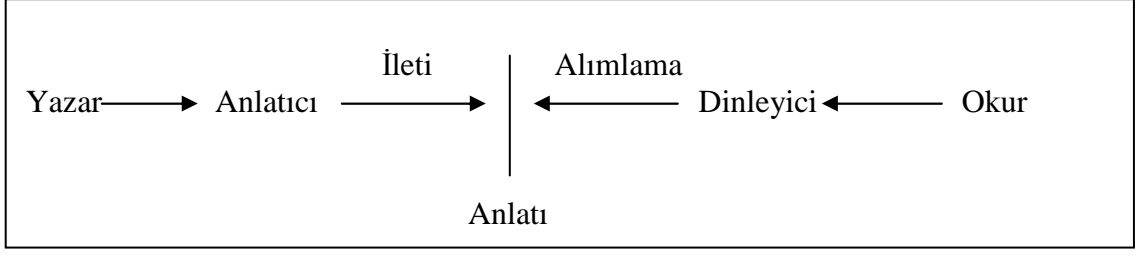

Şekil 2: Yazar-anlatıcı, okur-dinleyici ilişkisi (Kıran, 2002: 78)..

4. 1. 1. 1. Anlatıcı Tipleri

Anlatılarda öyküleme içerisindeki durumuna göre içöyküsel – dışöyküsel olarak ikiye ayrılırken; öykü kişisi olup olmama durumuna göre de benöyküsel ve elöyküsel anlatıcı olmak üzere ikiye ayrılır. Genette'nin ortaya koyduğu bu ayrıma göre: “Anlatıcı öykülemenin içinde birinci derecede bulunuyorsa “içöyküsel anlatıcı” olarak; öykülemenin dışında yer alıyor, ikinci dereceden bir anlatıcı gibi beliriyorsa “dışöyküsel anlatıcı” olarak tanımlanır. İkinci bir ayırım da anlatıcının öykünün içinde yer alma ya da almama koşuluyla ilgilidir. Anlatıcı anlattığı olayın içinde yer alan bir öykü kişisi ise “benöyküsel anlatıcı”; öykünün dışında yer alıyorsa “elöyküsel anlatıcı” olarak adlandırılır” (Öztoğat, 2005: 124). Bu noktadan hareketle öyküleme en önemli işlevlerden biri olan öyküyü aktarma görevini üzerine alan anlatıcının metinsel iletişim açısından yeri şu şekilde görselleştirilebilir:

Şekil 3: Metinsel iletişim.

Başlıca anlatıcı tipleri şunlardır:

4. 1. 1. 1. 1. Anlatıcı – Gözlemci (Dışöyküsel Anlatıcı)

Anlatılarda öykü kahramanı olarak yer almayan, olaylara karışmayan; sadece üçüncü tekil ağzı ile anlatımı gerçekleştiren anlatıcıdır. Kıran ; “Anlatıda “ben” diyerek, söz alır, ama olaylara karışmaz, olayların kahramanı olmaz. Anlatıda ikinci dereceden kahramandır; bir gözlemci olarak olayları anlatır; ne öyküyü ne kahramanları etkiler. Bu dışöyküsel anlatıcı, okura başka kahramanların başından geçenleri anlatır. (Y≠A≠K)” biçiminde açıklar (Kıran, 2003^a: 111).

4. 1. 1. 1. 2. Benöyküsel Anlatıcı (İçöyküsel Anlatıcı - Başkahraman)

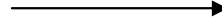
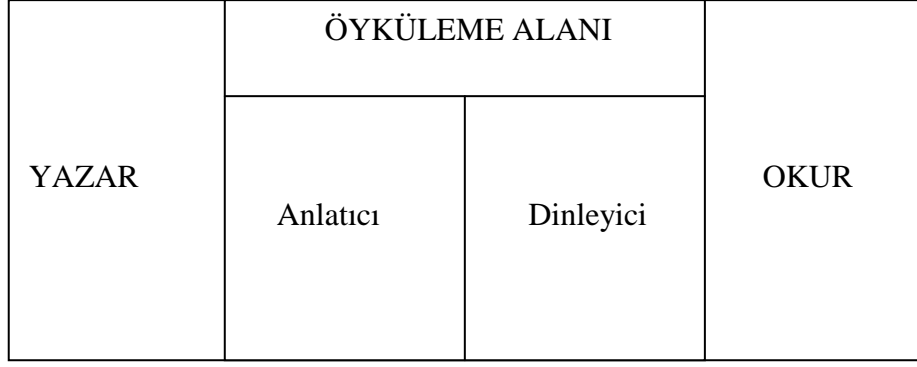
Sözcelem öznesinin anlatıcı olarak öyküdeki olayların başından geçtiği birinci dereceden bir kahramanı kullandığı anlatılardır. Sözcelem öznesi ile anlatıcı farklı, anlatıcı ile başkahramanın aynı kişilerin olduğu anlatılardaki anlatıcıdır: “Ben öyküsel anlatıcının başkahraman olduğu kurmaca yapıtlarda, yazar (Y), başkahraman (K) ya da anlatıcı (A) ile özdeşleşmez: Y≠A; Y≠K. Aynı bilince, belleğe deneyime sahip olan başkahraman (K) ile benöyküsel anlatıcı (A) ise tek bir kişi de birleşir: A=K.” (Kıran, 2003^a: 113).

4. 1. 1. 1. 3. Elöyküsel Anlatıcı (İçöyküsel Anlatıcı – İkinci Dereceden Bir Kahraman)

Sözcelem öznesinin anlatıcı olarak ikinci dereceden bir kahramanı kullandığı anlatılarda görülür. Elöyküsel anlatıcı olaylara çok fazla karışmaz, ama olayların tamamen dışında da değildir. Olayları görür, tanık olur. Bunun sonucunda da öyküleme gözlemlerini anlatır. “Bu tür bir anlatıda “ben” diyen kişi başkahraman değildir. İkinci derecede bir kahraman olmasına karşın çok önemlidir. Az da olsa olaylara karışır, kahramanları etkiler, olayları bir gözlemci, bir tanık olarak anlatır” (Y≠A=K₂) (Kıran, 2003^a: 111).

4. 1. 2. Okur İle Dinleyici Arasındaki İlişki

Sözcüklerin, duyu organları yoluyla algılanması ve anlamlandırılması, kavranması ve yorumlanmasına dayanan zihinsel sürece okuma denir (Yıldız, 2003: 84). Bu yüzden metnin dışındaki okur ile metnin yapısı içerisindeki dinleyici birbirinden tamamen farklıdır. Çözümleme yaparken nasıl yazar ile anlatıcıyı birbirinden ayırıyorsak, okur ile dinleyiciyi de birbirinden ayırmak zorunda olduğumuzu hiçbir zaman unutmamalıyız. Anlatılarda dinleyici ile okur hiçbir zaman aynı kişi değildir. Bu durum göstergebilimin bir sözcenin verici ve alıcısı bir arada bulunur kuralından doğar: “Anlatan nasıl yazar değilse, anlatılan da gerçek okuyucu değildir: Bir rolü, o rolü üstlenen aktörün kendisiyle karıştırmamak gerekir. Bu eşzamanlı belirme göstergebilim yasasının somutlanışından ibarettir; bu yasaya göre “ben” ve “sen” (daha doğrusu bir sözcenin vericisi ve alıcısı) her zaman birliktedir” (Todorov, 2001: 77). Çünkü iletişim dinleyici üzerinde amaçlanmış bir etki oluşturmayı amaçlar (Searle, 2006: 165). Bu durum da anlatıcı ve dinleyiciyi birlikte ele almayı gerektirir.

Anlatı

Şekil 4: Yazar ile okur arasındaki ilişki.

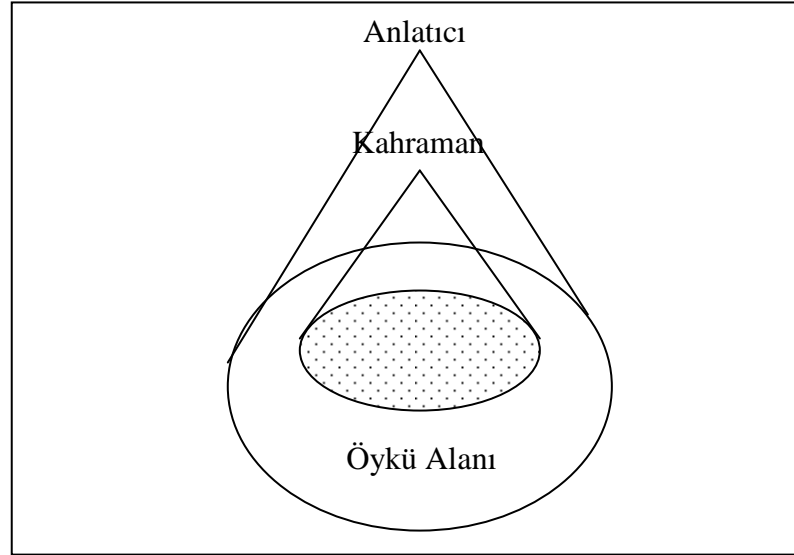
4. 1. 3. Öykülerdeki Bakış Açısı (Odaklayım)

Çözümleme yaparken konuşan kişi ile gören kişiyi kesinlikle birbirinden ayırmak gerekir. Odaklayım, Rus Biçimcileri ve Todorov tarafından “bakış” terimiyle ilk olarak ele alınmıştır. Bu terim Genette tarafından yeniden ele alınarak günümüzde yaygın olarak kullanılan “odaklama” olarak tespit edilmiştir (Öztoğat, 2005: 122). Kıran, bu terimi; “Metinde, varlıkları ve nesnelere betimlemek için seçilen bakış açısına odaklayım denir. Anlatıcı (kim konuşuyor?) ile odaklayımı (kim görüyor?) karıştırmamak gerekir” şeklinde açıklamaktadır (Kıran, 2003^a: 104). Odaklayımda amaç kahramanları, varlıkları, nesnelere kısaca okura tanıtmak ve okuru öykülemenin içine çekmektir. Anlatılarda üç tür odaklayım söz konusudur:

4. 1. 3. 1. Sıfır Odaklayım (Sınırsız Bakış Açısı)

Dışöyküsel anlatıcının kullanıldığı anlatılarda, her şeyi bilen, her şeyi gören bakış açısıdır. Bu tür anlatılarda “metni üreten yazarın seçtiği anlatıcı tipi, ‘her şeyi bilen’, ‘her şeye gücü yeten’, ‘her yerde var olan’ (omniscient, omnipuissant, omnipresent) bir anlatıcıdır” (Uçan, 2006: 59). Anlatıcı kahramanların içinden geçeni

bilir; her şeyi, her yeri görür. Her olay, her kahraman hakkında yorumlar yapar. Bundan dolayı **tanrısal bakış açısı** olarak da adlandırılır. Anlatıcı ile anlatı kişinin bakış açısı arasındaki ilişki sıfır odaklayımda anlatıcının anlatı kişisinden daha fazla şey bilmesi şeklinde ortaya çıkar. Arkadan görü (Fr. vision par derriere) şeklinde adlandırılan bu ilişki Günay tarafından şu şekilde tanımlanır: “**Arkadan görüde** anlatan, anlatı kişisinden daha çok şey bilir” (Günay, 2003^b: 129). Sözcelem öznesi tarafından bakış açısı olarak sıfır odaklayımın seçildiği anlatılardaki bu ilişki şu şekilde görselleştirilebilir:

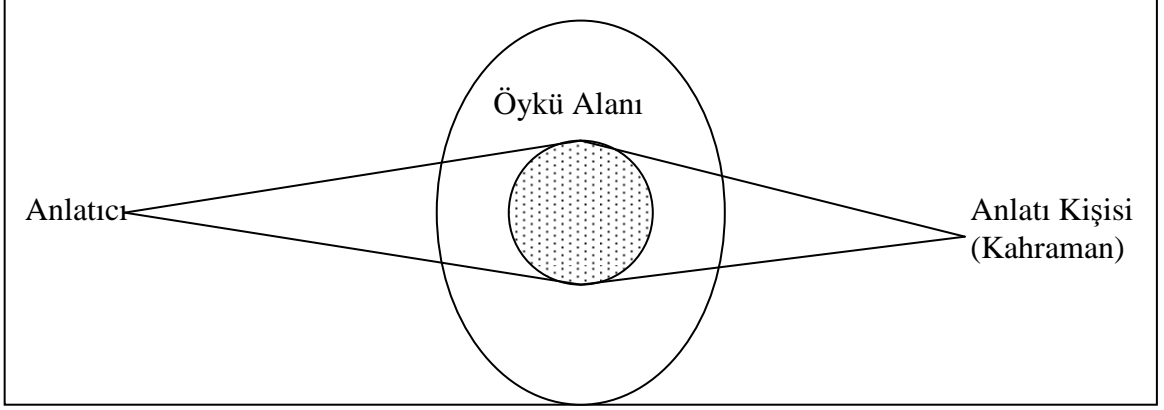

Şekil 5: Arkadan Görü.

4. 1. 3. 2. İç Odaklayım

Bu tür bakış açısında anlatan, kahraman ile kendisini özdeşleştirir. Kahraman kadar bilir, yani kahramanın bakış açısı ile olaylara, varlıklara bakar: “İç odaklayımda (=sınırlı bakış açısı), metni üreten yazar, kahramanın bakış açısıyla olayları anlatır. Üçüncü tekil şahısla anlatılan olaylarda, betimlemelerde, anlatıcı, kahramanın içinden geçenleri, düşündüklerini bilir. Ama bu biliş kahramanıyla sınırlıdır” (Uçan, 2006: 59).

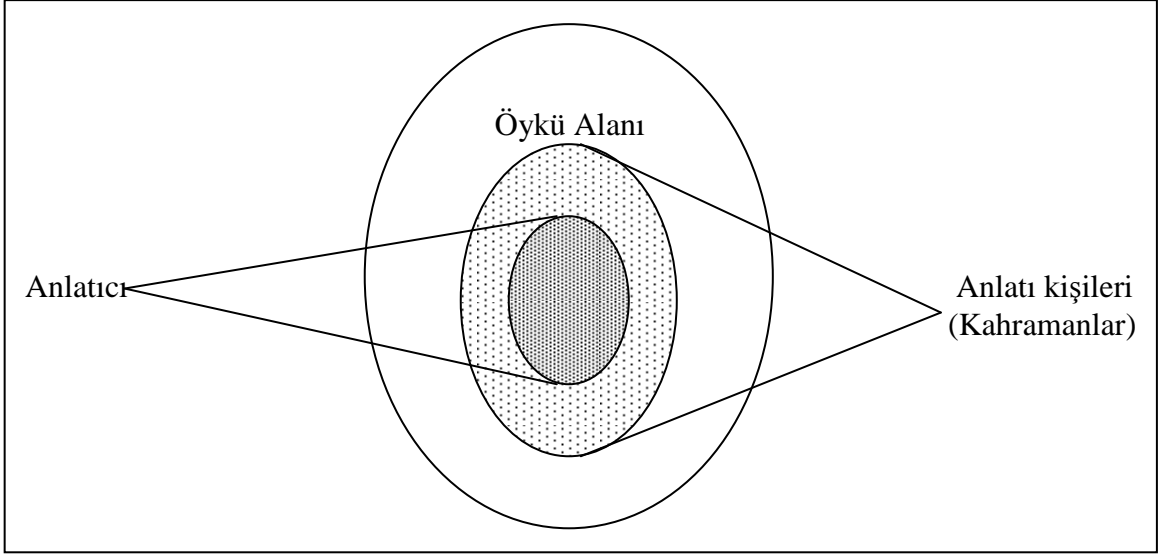
İç odaklayımda anlatıcı ile anlatı kahramanının bakış açıları arasındaki ilişki **birlikte görü** olarak adlandırılır: “Birlikte görüde (fr. vision avec) anlatan, anlatı kişisi olarak, anlatı kişilerinden birisinin bildiği kadarını bilir” (Günay, 2003^b: 129). Bu durum şu şekilde görselleştirilebilir:

Şekil 6: Birlikte Görü.

4. 1. 3. 3. Dış Odaklayım

Dış odaklayımda anlatıcı yine olayların dışındadır, fakat olaylara tanıktır. Gördüğü, duyduğu olayları aktarırken bazen olaylara yaklaşır ve ayrıntılı olarak daha çok bilgi verir. Bazen uzaklaşır ve yüzeysel anlatır. “Gördüğü ve duyduğunu (ya da gördüğünü ve duyduğunu zannettiği) şeyleri nesnel bir biçimde anlatır ve betimler. Böylece, yorum yapmaktan kaçınır” (Kıran, 2003^a: 106). Eğer sözcelem öznesi nesnel bir anlatım yapmak istiyorsa, öznelliği dışlıyorsa dış odaklayımı seçer. Dış odaklayımın bakış açısı olarak seçildiği anlatılarda anlatıcı ile anlatı kişileri arasında **dışarıdan görü** şeklinde bir ilişki ortaya çıkar. Anlatıcının bildikleri, anlattıkları; gördükleri ve tanık oldukları ile sınırlıdır ve anlatı kahramanlarından farklıdır: “Bu görme biçiminde anlatıcı, anlatı kişisinden daha az şey bilir. Yani anlatı kişisi söylerse, bir davranış yapar ve bu davranışın nedenini söylerse anlatıcı bunu öğrenecektir” (Günay, 2003^b: 129) Bu ilişki şu şekilde görselleştirilebilir:

Şekil 7: Dışarıdan Görü.

4. 1. 4. Öykülerin Dizimsel Bileşkelerinin İncelenmesi

Greimas'a göre bir söylem anlamı temelden yüzeye doğru üç ana katmanın birbiri ile eklenmesi sonucu oluşur. Derin yapıdaki temel anlambirimler, anlatısal düzeyde eyleyenlerin eylemlerinde ortaya çıkar. Okur eyleyenlerin bu eylemlerinden az çok anlambirimlere ulaşır. Yine hem bu anlambirimlerin bir kısmı, hem de eyleyenlerin eylemleri yüzeysel (söylemsel) düzeyde sözcüklere, sözcüklere yansır. Bazı anlambirimler ise derin düzeyde saklı kalır ve ancak geniş bir bilgi ve kültür birikimine sahip olan okur tarafından bulunup, yorumlanabilir. Hilmi Uçan, bu durumu; “genel olarak söylersek, göstergebilimsel çözümlemede ilk düzey olan ‘anlatı düzeyinden, ikinci olarak söylem düzeyinden ve son olarak da anlamsal-mantıksal düzeyden söz etmemiz gerekiyor” şeklinde açıklamaktadır (Uçan, 2006: 98). Peki bu düzey nedir, sorusuna verilecek cevap ise; “düzey (Benveniste’e göre) ya da sıra Hjelmsev’e göre) aynı basamakta yer alan ve kendi aralarında kurdukları ilişkilere göre tanımlanabilen birimlerden oluşur” şeklinde olacaktır (Öztoğat, 2005: 74).

Anlatılarda anlamın ortaya çıkmasını sağlayan bu üç düzeyin dizimsel ve anlamsal olarak eklemelenmesi Greimas tarafından şu çizelge ile gösterilmektedir:

Çizelge 3: Anlatısal metinlerin genel yapısı(Kıran, 2003^a: 138).

ÜRETİCİ SÜREÇ

Anlatısal yapılar	Dizimsel Bileşke	Anlamsal Bileşke
	Derin Yapı: Temel Sözdizim göstergebilimsel dörtgen	Temel anlam
	Yüzeysel yapı: anlatısal sözdizim; (Eyleyenler şeması ve işleyişi)	Anlatısal anlam
Söylemsel yapılar	Sözdizimsel söylem Söylemselleşme Oyunculaşma Zamansallaşma Uzamsallaşma	Söylemsel anlam İzlekselleşme Betikselleşme

Bu üç düzeyin derin yapıdan, anlatısal yapıya oradan da söylemsel yapıya eklemelenişi anlamın ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Biz ise çözümlemelerimizde bu yolun tam tersi istikamette bir yol izleyeceğiz. Unutmamamız gereken en önemli noktalardan biri de bu düzeyler arasında kesin çizgilerle bir ayırım bulunmadığıdır.

Anlatıları oluşturan bu üç düzey şunlardır:

- Yüzeysel boyut (söylemsel yapı)
- Sözdizimsel anlatı boyutu (anlatısal yapı)
- Temel anlamsal boyut (derin yapı).

Metin dilbilimsel yazın incelemesini, geleneksel yazın incelemelerinden ayıran en önemli farklardan biri de **bütünleşmedir**. Çünkü metin dilbilimsel yöntemlerle metin

okunursa sadece söylemsel yapıda görülenler değil, görülmeyenler de tespit edilir: “Sıralama bozukluğu ‘yatay’ bir okumayı yönlendirir, ama bütünleşme onun üstüne ‘dikey’ bir okuma oturtur” (Barthes, 2005: 135). Tabii ki bu tür bir okuma yüzeysel yapıda görülmeyen gizli anlamları da ortaya koyacaktır: “Yazılı bir anlatının bütününe kucaklamaya çalıştığımızda, bu anlatının en çok kodlanmış olan düzeyden (sesbirimsel düzey) kalkarak yavaş yavaş birleştirme özgürlüğünün uç noktası olan tümceye kadar yayıldığı, daha sonra, özgürlüğünün hala en üst aşamasında bulunan küçük tümce öbeklerinden (küçük kesitler) kalkarak güçlü ve sınırlı bir kod oluşturan büyük eylemlere kadar uzandığı görülür” (Barthes, 2005: 136).

4. 1. 4. 1. Yüzeysel Boyut (Söylemsel Boyut)

Yüzeysel yapı metnin sözcelem öznesi tarafından anlatılış biçimi ile ilgilidir. Sözcelem öznesinin anlatısını ortaya koyarken kahramanları, zaman ve uzam ile ilgili seçimleri hep bu boyutta sözceleme, bağımsız ve bağımlı biçimbirimlere, figürlere yansır. “Yüzeysel boyut, metnin yüzeyde nasıl dile getirildiğine dairdir. Başka bir deyişle, metnin dilsel ve biçimsel boyutudur” (Akerson, 2005: 146). Söylemsel boyut anlatıların içeriğinin söylem ve sözceleme yansıtıldığı düzeydir. Bu yansımalarından bir bölümü özne, nesne ve gönderici konumundaki eyleyenlerin rolleri üzerindeki figürlere yöneliktir. Söylemsel düzeyde yapılması gereken ilk iş aslında bu figürleri tespit edip ortaya koymak olmalıdır. Çünkü “figürler de kendi aralarında ilişkiler kurarlar ve değişik bağlamlarda değişik anlamlar üretebildikleri gibi, bütün figürler birleşip metni tek bir anlama doğru götürebilmeleri” metindeki anlam bütünlüğünü yakalamamızda bizlere yardımcı olur (Uçan, 2006: 106). Ayrıca söylemsel boyutta yapılması gereken bir başka tespit de kahramanların izleksel rollerini belirleme; onları bu roller çerçevesinde sınıflandırmak olmalıdır: “İzleksel rollerde, bir kişinin sınıflandırılması,

bir kişilik çözümlenmesi söz konusudur: bu kişi tatlı, cimri, cömert, sinirli, mutlu veya mutsuzdur; eyleyenlerin rollerinde ise bir eylem söz konusudur” (Uçan, 2006: 107).

Söylemsel boyutta yapılması gereken önemli bir inceleme de sözvarlığı açısından olmalıdır. Kıran; “Bir dilin sözvarlığında iki tür dilsel gösterge vardır: Birinci tür göstergeler yalnız kavramlara, ikinciler ise, sözcelem edimine ve durumuna göndermede bulunurlar” açıklaması ile bu incelemenin nasıl yapılması gerektiğine ışık tutar (Kıran, 2002: 180). Tek başlarına gücül göndermeleri bulunmayan adılar; özellikle de “ben, şimdi, burada, orada, dün...” gibi dilsel birimler ancak bir sözcelem durumunda anlam kazanırlar. Bunlar göndergesel işlevleri ile anlatının oluşturulmasında, okurun dizimsel üç bileşke boyutunda geçişler yapmasını sağlar: “BEN, ŞİMDİ, BURADA konuşan bir özne olarak kendini ortaya koyarak söylem durumunu hareket noktası ve merkez alıp uzam ve zamanı düzenler” (Kıran, 2002: 180). Bu durum, söylemden kurmacaya geçmemizi sağlayan kipsel, zamansal özellikler ile bakış açısını ortaya koymamızda bize yardımcı olur (Todorov, 2001: 62). Söylemsel boyutta eyleyenler, oyuncular (kahramanlar) olarak ortaya çıkar ve dilsel birimlere yansır. Aynı zamanda anlatı izlencelerinin mantıklı bir şekilde öncelik sonralık ilişkisine göre zincirlenmesine olanak tanır. Bu da zaman bildiren dilsel birimlerin ortaya konulması ile açıklanacaktır. Aynı zamanda anlatıda öykünün geçtiği uzamsal çerçeve de bu boyutta dile yansıtacak ve tespit edilebilecektir.

Yazın dili iki kullanım alanı olan bilgilendirme ve duygulandırma işlevlerinden ikincisini ön plana çıkarmalıdır. “O halde, bir sanat dalı olarak edebiyat ya da yazın, ‘dil’ denilen bildirim aracını kullanarak, karşıdaki kişiye duygusal bakımdan ve özel bir açıdan belli bir yenilik, bir başkalık, bir çeşitlilik getirmek zorundadır” (Başkan, 2003^a: 328). Yazın eserinin sahip olması gereken bu duygulandırma ve özgürlük özelliklerinin büyük bir kısmı söylemsel boyutta ortaya çıkar.

4. 1. 4. 2. Söz Dizimsel Anlatı Boyutu (Anlatısal Boyut)

Söz dizimsel anlatı boyutunda metinlerin olay örgüsü, akış planı ya da başka bir deyişle kurgusu incelenir. Söylemsel boyuttaki figürlerin, oyuncuların (kahramanların) rollerine, yani eylemlerine yansımaları tespit edilmeye çalışılır. Bu alanda çığır açan çalışma, bilindiği gibi Germen kökenli Rus araştırmacı Viladimir Propp'un, Rus halk masallarındaki değişmeyen işlevleri tespit etmesiyle başlamıştır. Viladimir Propp'un 1928 yılında Rusya'nın Leningrad şehrinde Masalın Biçimbilimi adıyla yayımladığı eserin önemi daha sonraları anlaşılmıştır (Propp, 2001: 8). Başta Greimas olmak üzere dilbilimciler Propp'un bu tespitlerini daha da geliştirmiş ve bütün anlatılarda anlatısal boyutta değişmeyen bir yapının olduğunu belirlemişlerdir. Anlatısal boyutta öncelikle "eyleyenler belirli bakış açılarıyla ortaya konur" ve gönderici, özne, nesne, alıcı, karşıt ve yardımcı eyleyenler bulunur (Kıran, 2003^a: 138). Eyleyenlerin bulunmasından sonra, bu eyleyenlerin durumları belirlenerek anlatı izlencesi belirlenecektir. Böyle bir inceleme anlatıdaki dönüşümleri ortaya koymaya yarar. Temel anlamsal boyutta soyut olarak beliren gücül değerlerin bir bölümü anlatısal düzeyde gerçekleşir, bir bölümü ise gücül değerde kalır. Bizim amacımız anlatısal boyutta gerçekleşen bu değerlerden hareketle, gerçekleşmeyen derin yapıda saklı kalan değerlere ulaşmaktır.

4. 1. 4. 3. Temel Anlamsal Boyut (Derin Yapı)

J. V. Vendryes; "Soyut düşünceler tasarlamak ve onları ifade etmek dilin insana sağladığı en büyük yarardır" diyerek soyut düşüncelerin insan yaşamındaki yeri ve önemine dikkat çekmiştir (Vendryes, 2001: 29). Anlatılarda da sözcelem öznesinin soyut düşünceleri, temel anlamsal boyutta yer alır. Bu düzeyde yapılacak inceleme tamamıyla bu soyut düşünceleri bulmaya yönelik olup, metnin derin anlamındaki zıtlıklardan yararlanarak tespit edilir: "Greimas'a göre, derin yapıyı oluşturan da,

asında insanın bireysel ve toplumsal varoluş sorunlarıdır. Bu varoluş değerleri ve biçimleri, derin yapının bileşenlerini oluşturur. Bu bileşenler de ancak mantıkla açıklanabilir ya da başka bir deyişle, bunlar mantığın kendi bileşenleridir. Mantığın bileşenleri, yaşamdaki temel karşıtıklardan oluşurlar ve en derin yapıda yer alırlar” (Akerson, 2005: 148). İşte bu karşıtıklardan doğan ve metnin derin yapısında gücül durumda bulunan değerlerin bir bölümü, yüzeysel yapıda gözlemlenebilir dilsel birimlere dönüşür.

Söylemsel ve söz dizimsel anlatı boyutları incelenirken ulaşılan sonuçlar, metnin derin yapısı incelenirken de kullanılacaktır. Aslında söylemsel ve söz dizimsel anlatı boyutunu incelemek, derin yapıyı incelemeye göre daha kolaydır; fakat asla gereksiz değildir. Derin yapı incelenirken yol gösterecek unsurlar da yapılan inceleme sonucunda ulaşılan bu tespitlerdir. İzlenecek yol ise; “metnin betisel (figüratif) yapısının çözümlenmesinin ardından, anlambirimcik çözümlenmesinin ışığında, sıklıkla beliren anlambirimlerin en küçük öğelerine (anlambirimciklere) ulaşarak, derin yapıda metnin ‘okunurluluğunu’ sağlayan ‘yerdeşlikleri’ saptamak” olacaktır (Öztoğat, 2005: 133). Böylece öykülerin derin yapıda saklı kalan gücül durumlardaki değerleri, karşıtıkları ve bu karşıtıklardan ortaya çıkan anlamlar belirlenmeye çalışılacaktır.

Sözcelem öznesinin sahip olduğu kültür birikimi, duygu ve düşünceler derin yapıdaki anlama yansır ve yaşar. Bazen bilinçli olarak bazen de farkına varmadan duygu ve düşüncelerini metnin derin anlamına yansıtır: “Sözceleme öznesinin (yazarın) dünyayı değerlendiriş biçimi, değerler dizgesi bu basamak ve bileşkede gücül olarak belirir; eyleyenler (ve / ya da oyuncular) tarafından üstlenilirse, söylemde gerçekleşirler” (Kıran, 2003^a: 138).

Sonuç olarak derin yapıda oluşan gücül anlamlar, anlatsal boyutta bir nesne ile birlikte ortaya çıkar ve izlekselleşerek anlatı izlencesini oluştururlar. Söylemsel boyutta

da anlatı izlencesini oluştururlar. Söylemsel boyutta da bu izlekselleşen anlamlar dilsel birimlerle, figüratif öğelerle anlatılırlar.

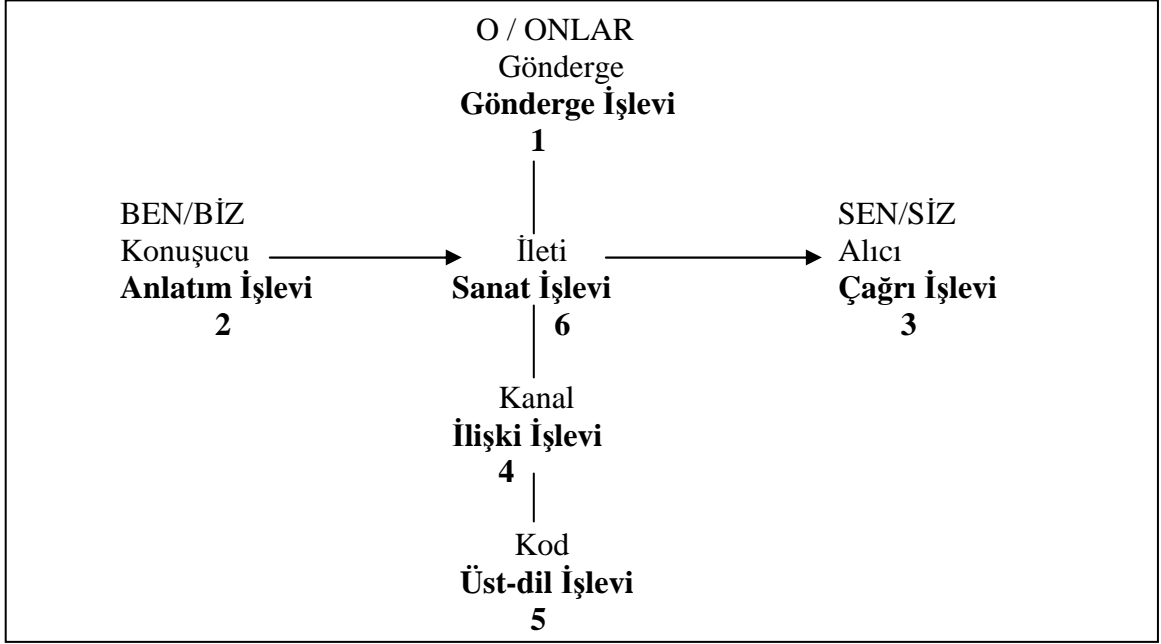
4. 1. 5. Öykülerdeki İşlevler

Bir anlatının anlaşılması demek, bir noktada işlevlerinin anlaşılmasıdır. Dilbilimsel yöntemler ile değişen ve değişmeyen unsurlar birbirlerinden ayrılır ve metnin değişmeyen yapısı ortaya konulmaya çalışılır: “Genetik açı kökeni açıklar, hepsi o kadar; ama yazınbilim için önemli olan, yazınsal işlevin anlaşılmasıdır” (Eyhenbaum, 2005^a: 47).

Vilademir Propp, Rus halk masallarını incelerken, işlevi, bir kişinin eylemini, olay örgüsünün akışı içinde taşıdığı anlam açısından tanımlamaktadır. Propp, masallara yönelik yaptığı inceleme sonucunda; kişiler ve gerçekleşme tarzları değişse de değişmeyen işlevler bulunduğunu ortaya koymuştur. Aynı zamanda masallardaki işlevlerin sayılarının sınırlı ve dizilişlerinin de aynı olduğunu belirlemiştir. Anlatılarda işlevlerin o kadar büyük önemi vardır ki derin yapıda soyut olarak yer alan işlevler; anlatsal yapıda eyleyenlerin eylemlerine, söylemsel yapıda da anlatıma ve dilsel birimlere yansır (Propp, 2001:38-39).

Barthes, anlatılarda yer alan işlevlerin aynı derecede önemli olmadığını belirtir: “Bazıları, anlatının (ya da bir anlatı parçasının) gerçek bağlantı yerlerini oluştururlar; bazılarıysa bağlantı-işlevlerini ayıran anlatı uzamını ‘doldurma’ya yararlar: Birincileri asal işlevler (ya da çekirdekler), ikincileriye, tümleyici niteliklerden ötürü bütünleyimler olarak adlandırılır”(Barthes, 2005: 112). Anlatılarda **asal işlevler** metnin kurgulanmasını, sonuçta da oluşturulmasını sağlarken; **bütünleyimler** gerilmiş olan bu asal işlevlerin aralarının doldurulmasına yarar. Bu durum da öykü ile öyküleme arasındaki geçiş ve bağlantıları sağlamaktadır. Bu çalışmada da işlevlere yönelik inceleme yapılırken bu ilişkileri ortaya koymaya çalışacağız.

Bir diğ er önemli nokta da bir dilsel iletinin gerçekleşmesinin dilin işlevleri ile ilişkili olduğudur. Anlatıların da bir tür dilsel ileti olduğ u; bir vericisi ile bir alıcısı olduğ u unutulmamalıdır. Bir iletişim sırasındaki dilin gerçekleştirdiğ i işlevleri ş u şekilde görselleştirebiliriz:

Şekil 8: Dilin altı temel işlevi (Kıran, 2002: 86).

Dilin bu altı işlevinden yazınsal (sanat) işlevi dışında kalan diğ er beş işlevi de yararçı (pragmatik) işlevlerdir. Doğal olarak bu beş işlev de metin dışına yöneliktir (İnce, 2002: 75). Bu incelemede ağırlıklı olarak bizi ilgilendiren ise sanatsal, yani yazınsal işlevidir. Roman Jakobsan'un, K.Bühler'in oluşturduğ u konuşucu, dinleyici ve göndergeden oluşan üçlü örneğ i geliştirerek ortaya koyduğ u bu altılı işlev çizelgesinde bizim için ön plana çıkan yazın işlevidir. Onun yazın yapıtlarında aradığı; "Bir dilsel bildiriye sanat yapıtına dönüştüren nedir?" sorusuna cevap bulmaktır (Jakobson, 1999: 204). Ona göre bir yapıt incelenirken yapılması gereken ilk iş aynı değ erdeki işlevleri önce belirlemek, daha sonra bunları birleştirmektir: " Yazınsal işlev, eşdeğerlilik

ilkesini seçme ekseninden birleştirim eksenine aktarır” (Jakobson, 1999: 215). Anlatılarda eşdeğer işlevleri seçip birleştirirken kullanacağımız yöntem ise Prag Okulunun ortaya koyduğu ‘**değiştirim**’ yöntemidir: “Değiştirim, yaşam gerçekliği içinde birbirine yakın olmayan sözceleri yaklaştırmaya ve bu temel üstünde bazı ayrımların önemli, bazılarının ise belirginlikten yoksun olduğunu gözlemlemeye dayanır” (Martinet, 1999: 228). Martinet’in bu şekilde açıkladığı değiştirim yöntemi ile aynı zamanda önemli ve önemsiz farklılıkları da tespit etmiş olacağız.

4. 1. 5. 1. İşlevlerin Sıralanması

Metinlerdeki işlevlerin belirlenmesi, o metni hem anlamamızı hem de türünü belirlememizi kolaylaştıracaktır. Kılıç’ın “bir metinde dilin birden çok işleviyle karşılaşmak olasıdır. Bir metinde dilin salt bir işlevinin kullanıldığını söylemek yanlış olur” şeklindeki açıklaması metinlerin aynı anda farklı işlevlere sahip olabileceğini bize göstermektedir (Kılıç, 2002: 33). Belirli bir konuda bilgi veren metinlerde **betimleyici**, belirli bir sıraya göre gerçekleşen olayları anlatan metinlerde anlatımsal ve alıcıyı etkilemeyi amaçlayan metinlerin ise **kanıtlayıcı** bir işleve sahip olduğu bilinmektedir.

Yazın yapıtlarına işlevleri açısından baktığımızda yapıtın yazınsal değerinin tam bu noktada ortaya çıktığını görüyoruz. Çünkü sözcem öznesi, işlevsel açıdan birbirine benzeyen dilsel birimler arasında önce seçim yapar, sonra benzerliklerden yararlanarak bağlantılar kurar. Yaptığı bu seçimler okur kitlesi üzerinde zaman farkı gözetmeksizin beğeni ve kabul görürse bu yapıt klasik olur. Öykülerdeki (metinlerdeki) işlevler ise şu başlıklar altında incelenecektir:

4. 1. 5. 1. 1. Betimleme

Betimleme, sözcem öznesi tarafından okura gerçek dünya ile ilgili bilgiler vermek, gerçek dünyaya ait olguları okura aktarmak amacı ile kullanılan işlevdir. Okur

bu işlev sayesinde öyküyü daha gerçekçi bulur ve olayları yaşanmış olarak kabul eder. Sözcelem öznesi betimleme işlevi sayesinde kolaylıkla okuru olayların içerisine çeker ve anlatının inandırıcılığını artırır. Bu yolla uzamı, zamanı ve oyuncuları okura tanıtır. Betimleme işlevinin ağır bastığı metinlerde ya da kesitlerinde dil-dışı gerçekliklere çok fazla rastlanır.

4. 1. 5. 1. 2. Anlatım

Anlatım işlevi iletişim esnasında daha çok göndericiye ait bilgileri okura verir. Anlatıcı ve sözcelem öznesine ait duygu, düşüncelere, deneyimlere ait bilgileri aktarır. “İlke olarak, bir konuşucu tarafından üretilen her ileti onun damgasını taşır, bize onun izini hissettirir” (Kıran, 2002: 88). Anlatım işlevinin en belirgin işlevi duygusal ve öznel olmasıdır.

Öykü ve roman gibi anlatılar anlatım işlevinin en fazla ortaya çıktığı türlerdir: “Dilin anlatım işlevinin en iyi somutlandığı yazın türleri roman, öykü ve şiirdir” (Kılıç, 2002: 35). Bunda özellikle sözcelem öznesinin öyküleme esnasında yaptığı seçimlerin de etkisi vardır.

4. 1. 5. 1. 3. Toplumsallık

Doğal dili, içerisinde kullanıldığı toplumdan bağımsız düşünmek imkansızdır. Toplumsal işlev kullanıldığı bağlama, yeni topluma göndermede bulunur. “Kişiler arasında toplumsal ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesi işlevidir” (Kılıç, 2002: 37).

Birer dilsel ileti olan anlatıları toplumdan bağımsız olarak düşünmek imkansızdır. Her yazınsal yapıt üretildiği toplumdan bağımsız olmadığı gibi, hiçbir yazar da ait olduğu toplumdan bağımsız olarak düşünülemez: “Her sanatkar, özellikle yeni sanatkarlar, içinde bulunduğu toplumun etkisi altındadır, yazacağı yahut vücuda getireceği eserde bu etkiden uzak kalamaz” (Yazıcı, 1985: 136). Biz de Türkçe ders

kitaplarındaki bu dokuz öyküyü incelerken milletimizden, kültürümüzden bağımsız olarak düşünmeyeceğiz. Etkileşmeyi gözler önüne sermeye çalışacağız: “İçinde yaşadıkları toplumdan ve dünyadan soyutlanamayacaklarına göre, sanatçı da eleştirmen de toplumdan aldıkları etkileri, kendi bireysel geçmişlerinin süzgecinden geçirdikten sonra yapıtlarına; romanlarına, öykülerine, şiirlerine, heykellerine, resimlerine, filmlerine ve doğallıklardır ki, eleştirilerine yansıtacaklardır” (Bek, 1996: 85).

4. 1. 5. 1. 4. Çağrı

İletişimin tek taraflı olmamasından, alıcı ve verici arasında gerçekleşmesinden kaynaklanan; alıcıya yönelik olan işlevlerdir: “Gönderici tarafından söylenen ya da yazılan dilsel birimlerin alıcıda uyandırdıkları etkidir bu işlev” (Kılıç, 2002: 39). Bu noktada yapılacak olan ise öykülere okur açısından bakmak olacaktır. Anlatının okur üzerindeki etkileri tespit edilmeye çalışılacaktır.

4. 1. 5. 1. 5. Yazınsallık İşlevi

Yazınsal işlev metnin yaratıcı ve sanatsal özelliklerinin karşılığıdır. Yazılı bir ileti olan öyküleri yazınsal işlev özellikleri bakımından incelerken okuru dışarıda bırakamayız. Çünkü okur, yazar tarafından üretilmiş metnin yarım kalan anlamını tamamlar: “Dilin yazınsal işlevi her ne kadar gönderici kaynaklı görünürse de, alıcının tepkisiyle bütünleşmediği sürece bu işlev tamamlanmamış olur” (Kılıç, 2002: 40). Kısaca yazarın biçeminin okur tarafından tamamlanması olarak tanımlayabileceğimiz yazınsallık, metnin taşıdığı anlam yani ileti ile bütünleşir. Ayrıca yazınsal yapıtlardaki ileti yapıtın kendisine dönük olmalıdır.

Sonuç olarak yazar tarafından yarım bırakılmış yazınsal yapıtlar okur tarafından algılanır ve anlamlandırılırsa; yani okura ulaşırsa tamamlanmış sayılır. Aksi halde o metin durağan ve hareketsiz olur: “Başkalarınınca alımlanan yani okuyucu ya da

dinleyici üzerinde bir etki yaratan metin, dilin yazınsal işlevini kullanmıştır”(Kılıç, 2002: 72).

4. 1. 6. Öykülerdeki Kahramanlar

Anlatılardaki oyuncular yani kahramanlar ile yazarı, gerçek hayattaki insanları birbirine karıştırmamak gerekir. Anlatı kahramanları, sözcüklerden oluşturulmuş kağıttan soyut varlıklardır. Yazar ise gerçek dünyaya ait, eti ve kemiği ile dil dışı birer gerçekliktir. “Özellikle genç okurlar, çoğu kez kahraman ile bireyi karıştırır. Birey, etten kemikten, çevresiyle, geçmişi ve geleceğiyle, tasarılarıyla, canlı bir varlıktır; oysa kahraman ancak anlatı çerçevesinde varlığını sürdüren kağıttan bir varlıktır” (Kıran, 2003^a: 142). Kıran anlatılardaki kahramanları baş kahraman(lar), ikinci derecede önemli kahramanlar ve arada bir görünen önemsiz rolleri olan kişiler olmak üzere üçe ayırır. Kahramanlar, dil dışı dünyada gerçekliği olmayan dilsel bir varlıklardır.

Okur, okuma esnasında elde ettiği ipuçları ile kahramanları tanımlamaya başlar. Bunda sözcelem öznesinin öyküleme içerisine yerleştirdiği motifler de gayet etkilidir: “Bir kişinin belirleyici özelliğini ortaya koymak, onun tanınmasını sağlayan bir tekniktir. Bir kişiye ilişkin belirleyici özellik terimini, bu kişiye ayrılmayacak biçimde bağlı olan motifler dizgesini adlandırmak için kullanıyoruz. Daha dar anlamda, belirleyici özellik teriminden kişinin ruhsal yapısını, karakterini tanımlayan motifleri anlıyoruz” (Tomaşevski, 2005: 274). Yapacağımız çözümlemede ise bu belirleyici motiflerden hareketle kahramanların fiziksel ve ruhsal yapılarını tanımlamaya çalışacağız.

4. 1. 6. 1. Kahramanların Tanımlanması

Kahramanların tanımlanması demek okur tarafından kahramanın belirli bir kimliğe büründürülmesidir. Sözcelem öznesi kahramanlara yönelik yapılacak tanımlamayı **dolaysız** ve **dolaylı tanımlama** olmak üzere iki yolla gerçekleştirir. Birinci yolda bilgiler doğrudan anlatıcı ya da herhangi bir kahraman tarafından aktarılır. Dolaylı anlatımda ise kahramanın fiziksel ve ruhsal yapısı hakkında ipuçları verecek bir olay, bir eylem ya da bir söz aktarılır. Okur bu ipuçlarından kahramanları tanımlamasına yarayacak çıkarımlarda bulunur. Kahramanları tanımlarken öykülemde yer alan şu noktalar bizlere fikir verecektir:

4. 1. 6. 1. 1. Kahramanların Adları

Anlatılarda kahramanların adları, kullandıkları unvanlar ya da sıfatlar ile fiziksel veya ruhsal yapıları arasında bir bağ bulunur: “Çoğunlukla simgesel bir değeri olan özel adı ile birlikte bir kimliği vardır.” (Günay, 2003^b: 133). Yapılması gereken ise kullanılan adlar, sıfatlar ve unvanlar ile kahramanların fiziksel, özellikle de ruhsal yapıları arasındaki bağı ortaya çıkarmaktır.

4. 1. 6. 1. 2. Kahramanların Yaşları

Kahramanların tanımlanmasında adları, unvanları ve sıfatları kadar yaşları da önemlidir. Okur, kahramanın yaşını bilirse onu daha iyi tanır ve öyküdeki olayları belirli bir süredizimsel zaman dilimi içerisine yerleştirir. Bu da öykülerin daha iyi anlaşılmasını, alınılanmasını sağlar.

4. 1. 6. 1. 3. Kahramanların Fiziksel Özellikleri

Fiziksel özellikler hakkında yapılan betimlemeler kahramanın okur tarafından tanımlanmasında oldukça önemlidir: “Fiziksel bir dış görünümü vardır. Anlatı kişininin

vücutundan, elbisesinden ve bu elbisenin kültürel bir koda gönderiminden söz edilebilir” (Günay, 2003^b: 134). Böylece okur, kahramanı belirli bir sosyal sınıf içerisine yerleştirir ve kendisi de kurmaca dünyada yerini alır. Çünkü kahramanın giyimine, dış görünüşüne göre onu zengin ya da fakir, kültürlü ya da eğitimsiz, köylü ya da şehirli gibi sınıflandırmalara tabi tutarız.

Ayrıca kahramanların cinsiyetleri de son derece önemlidir. Hiçbir metni içerisinde oluşturulduğu toplumdan bağımsız düşünemeyiz. Çünkü her birey, cinsiyetine göre toplum tarafından çeşitli görev ve sorumlulukları gerçekleştirmekle yükümlüdür: “Toplumsal açıdan bakıldığında, toplumda kadının ve erkeğin rolleri çok önceden belirlendiği için dilde bu rollerin yansımaları doğal olarak kendini hissettirmiştir. Dil ve toplum birbirlerine kenetlenmiş iki kavramdır” (Tanrıtanır, 2005: 39). Bu noktadan hareketle kahramanların kadın ya da erkek olmasının öyküleme de kullanılan dile yansımaları farklı olacaktır.

4. 1. 6. 1. 4. Kahramanların Dili

Kahramanların kullandıkları dil onların kültür seviyeleri, eğitim düzeyleri, sosyal sınıfları hakkında bilgi edinmemizi sağlar. Kahramanların dilini incelerken kullanılan dili asla kötü ya da iyi diye sınıflandırmayacağız. “Bir lehçe kendiliğinden ne iyidir ne de kötüdür. Yalnızca, bu lehçeyi konuşanların ekonomik, siyasal ve toplumsal durumlarına göre iyi veya kötü kabul edilebilir” kuralını unutmayıp sadece kahramanları belirli bir sosyal sınıfa yerleştirmede dili kullanacağız (Nida, 2003: 53).

Anlatılarda kahramanlar tarafından kullanılan dilleri incelemek onların düşünce yapıları hakkında da bizleri bilgi sahibi yapar: “Dil içerisinde üç esas veya maksat birleşir: fikri muhteva, fizik ve akustik unsur ve pratik haber verme gayesi. Bunlar birbirinden hiçbir suretle ayrılamazlar” (Üçok, 2004: 63). Kahramanların

özellikle sahnelemede kullandığı dilin incelenmesi; okura kahramanların düşünce yapısı, eğitim düzeyi ve amacı hakkında fikirde bulunma imkanı verir.

Vendryes'in; "diyalogu mümkün kılıyor dil, iyi kötü bildirişmeyi sağlıyor ve yalnızlıklardan çekip çıkarıyor insanları" şeklindeki açıklaması kuşkusuz dilin iletişim kurma amacına dikkat çekmektedir (Vendryes, 2001: 44). Anlatılarda ise kahramanların kullandıkları dil iki boyutludur. Birincisi dilin sahnelemede iki kahraman arasında iletişim kurmasıdır. Yani kahraman ile bir başka kahraman arasında diyalog kurar ($K_1 \leftrightarrow K_2$). İkincisi ve daha da önemlisi de kahraman ile okur arasında iletişim kurar ve aslında incelenmesi gereken de budur ($K \rightarrow O$). Bildirişimde "...Dinleyici üzerinde, davranma (etkileme) gereksinimi, tüm konuşma kullanımına egemendir" kuralı kahramanın kullandığı dilin okur üzerindeki etkisini daha da ön plana çıkarmaktadır (Frei, 2005: 45). Okurun sahip olduğu dil dışı ansiklopedik göndergeler kahraman ile okur arasındaki iletişim bağına daha da kuvvetlendirecektir. Unutulmamalıdır ki edimbilim açısından anlatı kahramanı tarafından oluşturulan söylemin ne söylediği kadar; ne zaman, nerede, nasıl, kim tarafından, kime, ne amaçla söylendiği de son derece önemlidir (Günay, 2004: 158). Yapılacak dilsel inceleme bu özelliklerin hepsini gözler önüne serebilmelidir.

4. 1. 6. 1. 5. Kahramanların Beceri Özellikleri

Anlatılarda kahramanların meslekleri, becerileri, beğenileri, zevkleri, yetenekleri hakkında verilen motifler kahramanları tanımlamamızda bizlere yardımcı olacaktır. Kahramanların sahip oldukları beceri özelliklerinden hareketle onların izleksel rollerini belirlemek, bu kağıttan varlıkların anlatı içerisindeki konumlarını belirlemek açısından son derece önemlidir.

Kahramanlar ile eyleyenler aynı varlık ya da kişiler değildir. Dolayısıyla izleksel roller ile eyleyenlerin rolleri de aynı değildir. İzleksel rollerin incelenmesinde,

eyleyenlerin incelenmesinden farklı olarak bir sınıflandırma söz konusudur: “İzleksel rollerde, bir kişinin sınıflandırılması, bir kişilik çözümlemesi söz konusudur: bu kişi tatlı, cimri, cömert, sınırlı, mutlu veya mutsuzdur; eyleyenlerin rollerinde ise bir eylem söz konusudur” (Uçan, 2006: 107). İzleksel rollerin incelenmesi kahramanların tanımlanmasına yardımcı olur.

4. 1. 7. Öykülerin Bölümlenmesi

Anlatılar; “en geleneksel tanımıyla başlangıçta yer alan D durumundan D₁ durumuna geçişi kapsayan anlamlı bir bütün” olarak tanımlanır (Öztoğat, 2005: 87). Bu yapı içerisinde gerçekleşen edimlerden hareketle bölümlenmesini ve yorumlanmasını sağlar. Anlatılar iki yolla bölümlenir: “Anlatısal içeriğe ve sunulan olaylara bağlı olarak yapılabilecek bölümlemenin yanı sıra, anlatıların temel yapılarına, örneğin anlatma biçimine ve anlatıya (fr. recit), anlatmaya (fr. narration), betimlemeye (fr. represantion) bağlı olarak da metin bölümlere ayrılabilir” (Günay, 2003^b: 152). Anlatılan olaylara bağlı olarak yapılan bölümlere oluntu; anlatma şekline bağlı olarak yapılan bölümlere de kesit denir.

4. 1. 7. 1. Oluntular

Oluntular anlatı içerisindeki olaylara; yani dönüşümlere bağlı kalarak yapılan bölümlerdir. Genel izleğin alt dönüşümlerini oluşturan her bölüm bir oluntu olarak değerlendirilir. Oluntuları tam anlamıyla anlayabilmek için öncelikle dönüşümleri kavramak gerekir.

4. 1. 7. 1. 1. Dönüşümler

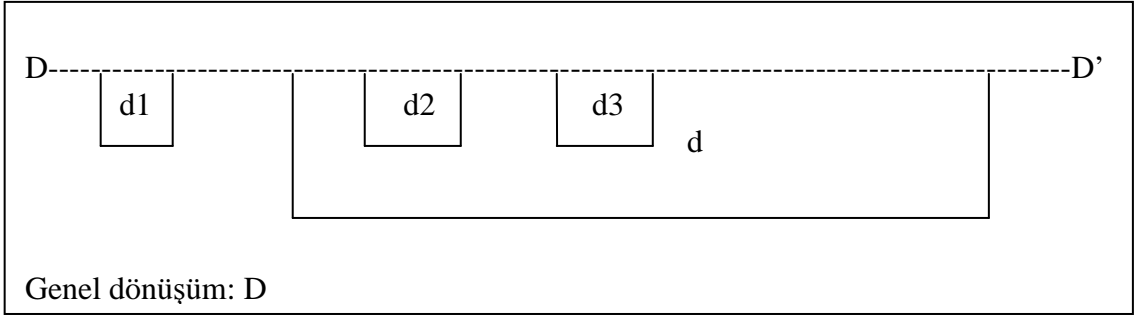
Dönüşüm, anlatılarda D durumundan D₁ durumuna geçişi kapsar. Anlatılarda oluntuları oluşturan üç tür dönüşüm vardır:

4. 1. 7. 1. 1. 1. Art Arda Gelen Dönüşümler

Kıran; “Anlatı tek bir genel dönüşüm değil de, bir dönüşümler dizisi içerir. İlk dönüşümden kaynaklanan durum, bir sonraki dönüşümün başlangıç durumunu oluşturur” açıklaması ile bizlere ölçüt oluşturmaktadır (Kıran, 2003^a: 67). Bu tür anlatılarda ilk dönüşümün bitişi olan durum, ikinci dönüşümün başlangıç durumunu oluşturur. Bu şekilde dönüşümler birbirini takip eder.

4. 1. 7. 1. 1. 2. Sıralı Düzene Bağlı Dönüşümler (Aşamalı)

Anlatılarda her zaman genel bir dönüşüm vardır. Diğer dönüşümler onu destekler ve tamamlar: “Ancak aynı anlatıda, genel anlatıyı değişik aşamalarda destekleyen, onun anlamsal oluşumuna katkı sağlayan alt anlatılar vardır ve bu küçük yapıli anlatıların her birinin de kendi içinde bir dönüşümü vardır.” (Günay, 2003^b: 153). Bu durum şu şekilde görselleştirilir:

Şekil 9: Sıralı düzene bağlı dönüşümler (Kıran, 2003^a: 65).

4. 1. 7. 1. 1. 3. Bağımsız Dönüşümler

Aynı metin içerisinde bazen birbirinden bağımsız anlatılar bulunabilir. Anlatılan dönüşümler farklı olaylara ait olmasına rağmen metin düzleminde aynı bütüne aittirler:

$$(D \quad a1 \quad D') + (D'' \quad a2 \quad D''')$$

Şekil 10: Bağımsız Dönüşümler (Kıran, 2003^a: 68).

Aslında iki tür dönüşüm vardır. Yukarıdakiler sadece dönüşümlerin anlatılardaki bir araya geliş düzenini göstermektedir. Çeşit olarak “**dönüştürme**” ve “**geçişli dönüşüm**” olmak üzere iki farklı yapıya sahiptir (Uçan, 2006: 122). Eğer durum öznesi ile edim öznesi aynı kişi ise dönüşlü dönüşüm söz konusudur. Durum öznesi ile edim öznesi farklı kişiler ise bu anlatıda geçişli dönüşüm vardır. Böyle bir dönüşümde durum öznesi eylemi başkasına gerçekleştirir.

4. 1. 7. 2. Kesitler (Dizimler)

Anlatısal yapıyı çözümlemede anlatıyı oluntulara ayırırken; söylemsel yapıyı çözümlemede kesitlere ayırırız.: “Yazılı ya da görsel göstergebilim, inceleyeceği her bütüncüyü öncelikle bir bütün olarak değerlendirir ve anlam katmanlarını ve anlamlama olgusunu daha iyi ortaya koyabilmek için kesitlemeye (fr. sequeze) girişir” (Günay, 2002: 173). Kesitlere ayırma işlevi tamamen yüzeysel yapıyı incelemeye yönelik olup, okurun kendi kişisel düşüncelerine bırakılmıştır. Barthes bu durumu; “Metnin, yani özdexsel gösterenin parçalara ayrılması. Bu kesitleme işlemi bana göre, tümüyle keyfi (rastlantısal) olarak yapılabilir” şeklinde açıklamıştır (Barthes, 2005: 155). Tabii ki kesitlere ayırırken birtakım dayanakların olması da şarttır.

Yaptığımız kesitleri bir başlık altında toplamak, sınıflandırma yapmak çözümlemede bize kolaylık sağlayacaktır. “Çok karışık özellikli olduğunu söylediğimiz metnin anlamsal yığını içinden kesitleri ortaya çıkarmak, eylemleri bir tür adı altında derleyip toparlamak demektir: Sözelimi Randevu, Yolculuk, Gezinti, Cinayet, Kaçırma, vb.” (Barthes, 2005: 162). Kesitlere ad bulma işlemi Barthes’in tanımıyla kesinlikle keyfi değildir. Önceki ve sonraki kesitlere bağlantı kurarak kesitlere ad bulunması gerekir.

Okurun yaptığı kesitlemenin yanında, yazarın gerçekleştirdiği kesitlemelerin de bulunabileceği unutulmamalıdır. Günay, bir metni kesitlere ayırırken şu ölçütlerden yararlanmak gerektiğini belirtir:

1. Yazarın yaptığı bölümlemeye uygun olarak yapılabilir.
2. Anlatılarda zorunlu olarak bulunan uzam ve zamana göre kesitlere yapılabilir.
3. Metin içerisinde yer alan mantıksal ilişkiler çerçevesinde kesitleme yapılabilir: fakat, bundan dolayı, lakin...
4. Kesitleme yapılırken eyleyenlerin varlığı ve yokluğundan hareketle kesitleme yapılabilir.
5. Anlatı kişinin yaptığı bir eylemin tekrarı, izleksel yapı tekrarları kesitlemede ölçüt olarak kullanılabilir.
6. Karşıtlık ve farklılıklardan yararlanarak da kesitleme yapılabilir (Günay, 2003^b: 162).

Yapılacak çözümlemede öyküler kesitlere ayırırken bu ölçütlerden bazen bir tanesi, bazen birkaçı kullanılacaktır. Sonuç olarak oluntuların anlatsal düzeydeki olaylara, kesitlerin de söylemsel düzeydeki biçime yönelik bir bölümleme yöntemi olduğu unutulmamalıdır.

4. 1. 8. Öykülerdeki Eylemler ve Görevleri

Anlatılarda derin yapıda soyut olarak yer alan işlevlerin yavaş yavaş anlam kazanmaya başladığı düzey, eylemlerin gerçekleştiği anlatsal boyuttur. Anlatılarda kullanılan eylemlerin çözümlenmesi metin dilbilimsel inceleme / okuma açısından son derece önemlidir: “Biz ise, tersine, bir anlatıdaki bütün eylemlerin, ne kadar önemsiz görünürlerse görünsünler, çözümlenmeleri gerektiğini ve betimlenmesi uygun bir düzen içine katılmaları gerektiğini düşünüyoruz.” (Barthes, 2005: 159).

Eylemlerin incelenmesi anlatılardaki zamansal yapıyı kavramak açısından da son derece önemlidir. Çünkü eylemler, içerisinde gerçekleştiği zaman dilimi ile bir bütün oluştururlar: “Eylemin, kendisiyle birlikte, ayrılmadığı zaman kavramını getirmesi, buna karşın, sıfatın söz konusu kavramla hiçbir bağlantısı olmaması, iki ulamı ayıran önemli bir özelliktir” (Guillaume, 1999: 129). Bu durum eylemleri diğer biçimbirimlerden ayırmamızı gerektirir. Ayrıca inceleyeceğimiz dokuz öyküdeki eylem-zaman ilişkisini de açıklamamızı sağlar.

Anlatılarda hareket bildiren eylemler çoğunlukla kullanılır. Buna karşın betimlemelerde de durum eylemlerinin çoğunlukta olduğu unutulmamalıdır.

4. 1. 9. Zaman

Kültürel ve çok boyutlu bir sorunsal olan zaman kavramının incelenmesi sözceleme durumunun incelenip, çözümlenmesi için son derece önemlidir. Günay; “Sözceleme durumu olarak adlandırılan zaman, yer ve eyleyenler bir sözcenin anlaşılması için zorunlu ögelerdir. Bu üç öge her sözcelemede vardır.” açıklaması ile zaman kavramının diğer kavramlarla ilişkisini gözler önüne sermiştir (Günay, 2002: 29). Anlatılarda bazen özerk, bazen de anlatı içindeki bir durum ile bağlantılı olarak bir zaman kullanılır. Bundan dolayı zaman sadece eylemlerle değil; zaman belirteçleri ve zaman ulaçları tarafından da gösterilebilir.

4. 1. 9. 1. Öykülerdeki Zaman

Öykülerdeki zaman kavramını açıklamak, aynı zamanda kipsel yapıları hakkında da bilgi sahibi olmamızda yararlı olacaktır: “Gerek Türkçede, gerek başka dillerde zamanları göstermeğe yarayan ekler ve takılar sadece ve mutlak olarak zamanı göstermezler; kiplerin belirmesine de az çok yardım ederler” (Üçök, 2004: 129). Zamana yönelik inceleme yaparken anlatılarda kurmaca zamanı ile öyküleme zamanı

olmak üzere iki tür zamanın olduğu ve bu iki zamanın da birbirinden farklı kavramlar olduklarını gözden kaçırmamak gerekir. Kurmaca (öykülenen) zaman süredizimsel zaman kavramı ile ilgilidir. Bu zaman yıl, ay ve saat gibi ölçü birimleri ile ölçülür. Öyküleme zamanı ise satır, sayfa veya sözcük sayısı gibi dilsel birimlerle ölçülür: (1
====→ Öyküleme zamanı / 2 → Öykü zamanı).

4. 1. 9. 2. Kurmaca Zamanı – Öyküleme Zamanı

İlk defa Rus Biçimcileri tarafından yazın kuramına katılan kurmaca zaman ile öyküleme zamanı ayrımı, anlatılardaki zamansal yapıyı kavramak açısından son derece önemlidir. Anlatıların yapısından kaynaklanan iki farklı zamansal durumun birbiri ile ilişki içerisinde olması çözümlemede kullanacağımız en önemli ayrımlardan biridir. Yücel, “ anlatının içeriğini oluşturan ve ‘gösterilen’ durumunda bulunan ‘öykü’ ile onu bize ulaştıran yazıyı ya da söylemden oluşan ve ‘gösteren’ durumunda bulunan ‘anlatı’ arasındaki, anlatılan olayları kapsayan ‘öykü süresi’ ile bu olayların dile getirilişini kapsayan ‘anlatı süresi’ arasındaki ayrımların gereğince belirlenmesini” yazın incelemesi açısından zorunlu görür (Yücel, 1983: 56).

Kurmaca zaman ya da öykü zamanı ilk defa Rus Biçimcilerinin terimi ile fabula anlatılan olayların içerisinde geçtiği zamandır. Kimi zaman anlatılan olayların yaşandığı tarihin gün, ay, yıl olarak belirtilmesi ile; kimi zaman anlatılan olayların yayıldıkları zaman sürelerinin belirtilmesi ile kurmaca zaman gösterilir. Öyküleme zamanı (anlatma zamanı) ise kurmacaya ilişkin olayların anlatıdaki dağılımı olarak açıklanabilir. Öyküleme zamanında, anlatıcı konuşan özne konumundadır. Anlatıcının daha önceden gördüğü, tanık olduğu veya yaşadığı olayları anlatırken geçen zamandır.

Anlatılarda genellikle öykü zamanında gerçekleşen olaylar süredizimsel sıra ile öyküleme zamanında anlatılır. Bundan başka artsüremsel, önsüremsel, eşsüremsel ve

katılımsal zaman söz konusudur. Bunlardan artsüremsel anlatımda daha önceden gerçekleşen olaylar anlatıcı tarafından anlatılır. Önsüremsel anlatımda öyküleme zamanında henüz gerçekleşmemiş olaylar anlatılır. Eşsüremsel anlatımda öyküleme zamanında gerçekleşen bir olay aynen anlatılır. Yine katılımsal anlatımda ise daha önceden açıkladığımız anlatma çeşitlerinden bazen birkaçı, bazen de hepsi aynı anda kullanılır.

4. 1. 9. 2. 1. Süre (Öykülerin Ritmi)

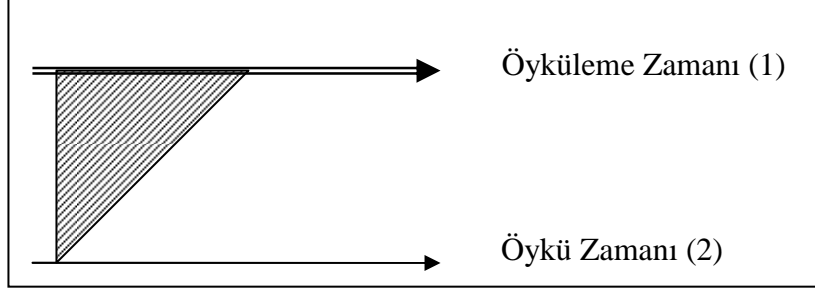
Anlatılarda kurmaca zaman ile öyküleme zamanı arasındaki ilişki öykülemenin ritmini oluşturur. Burada asıl önemli olan noktalardan biri de kurmaca zamanın dakikalar, saatler, günler gibi zaman birimleriyle; öyküleme zamanının ise bölümler, paragraflar, sayfalar ile ölçülmesidir (Kıran, 2003^a: 171).

Anlatılarda kurmaca zamanı ile öyküleme zamanı arasındaki ilişki hareketsiz, tekdüze değildir. Sözcelem öznesi (yazar) bu duruma dört yolla müdahale eder. Bunlar duraklama, özetleme, sahneleme ve eksiltmedir. Bu sayede yazar eserinin ritmini hızlandırıp, yavaşlatabilir. Yani okur anlatının belirli bölümlerini daha hızlı, bazı bölümlerini de daha yavaş okur ve bu durum yazarın kullandığı bu dört yoldan kaynaklanmaktadır.

4. 1. 9. 2. 1. 1. Duraklama

Sözcelem öznesinin, anlatısında ritmi sağlamak amacıyla kullandığı dört anlatısal yoldan biri olan duraklamada; kurmaca (öykü) zamanı yavaşlar, hatta bazen anlatılarda hiç ilerlemez. Buna karşılık dışöyküsel anlatıcının yaptığı betimlemeler ve açıklamalar ile öyküleme zamanı ilerler: “Duraklama anlatıda hiçbir olayın olmadığı, olayların akışını kesen anlatıcının yorumlama ya da betimlemelerine yer veren bir bölümdür” (Kıran, 2003^a: 171). Duraklama yapılan öyküyü, yani öyküdeki olayları

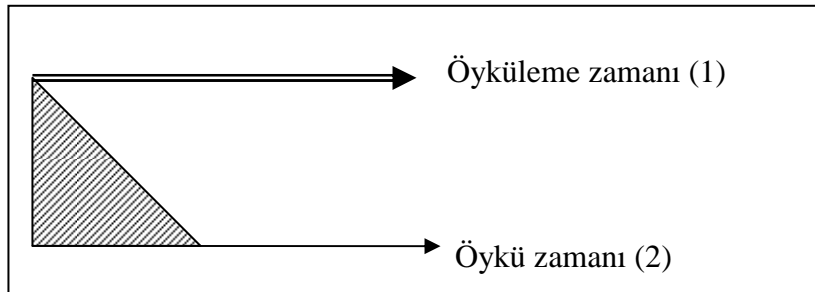
durdurmak; varlıklar ve olaylar ile ilgili betimlemeler ve yorumlamalar yapmaktır. Duraklamada anlatıcı tarafından yapılan betimlemeler ve açıklamalar, yorumlar sebebi ile okurun okuma hızı yavaşlar. Bu durum aşağıdaki gibi görselleştirilebilir:

Şekil 11: Kurmaca zaman ile öyküleme zamanı arasındaki duraklama.

4. 1. 9. 2. 1. 2. Özetleme

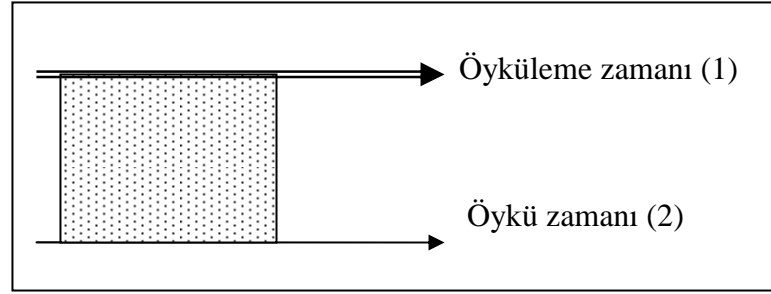
Öyküleme zamanının kurmaca (öykü) zamanından çok daha kısa olduğu anlatısal yoldur. Duraklamanın tam tersine haftalar, aylar; bazen de yıllar bir paragraf veya bir tümce ile anlatılabilir: “Özet ise durmanın tam tersine akışı hızlandıran bir öyküleme tekniğidir; uzun bir süreye sığabilecek olayları birkaç tümceyle özetleyerek sunmaya yarar” (Öztokat, 2005: 122). Bu durum okuma hızını, dolayısıyla da anlatının ritmini ve hızını artırır. Unutmamalıyız ki anlatılarda yalnızca olaylar değil; kişilerin sözleri ve ayrıntılar da özetlenir. Okur özetleme yapılan yerleri daha hızlı okur:

Şekil 12: Kurmaca zaman ile öyküleme zamanı arasındaki özetleme.

4. 1. 9. 2. 1. 3. Sahneleme

Kurmaca zamanı ile öyküleme zamanının birbiri ile çakıştığı, paralellik gösterdiği öyküleme yoludur. Anlatılarda kullanılan en ayrıntılı anlatım şeklidir. Karşılıklı konuşmalara yer verilir. Kıran'ın; “sahne anlatının en ayrıntılı bölümünü oluşturur, burada kişilerin sözleri, hareketleri ve olaylar ‘doğrudan’ büyük bir açıklıkla anlatılır” şeklinde açıkladığı bu anlatım yolu, okurun dikkatini çekmek ve okuru duygulandırmak amacı ile kullanılır (Kıran, 2003^a: 172). Bu anlatım yolu sayesinde öykülemedeki olaylar sanki okurun gözü önünde canlanır:

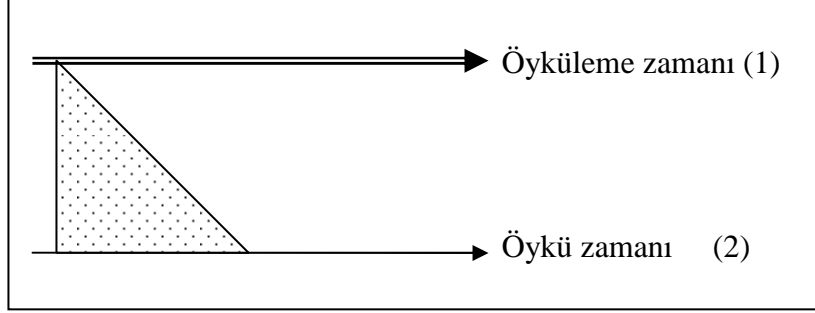
Şekil 13: Kurmaca zaman ile öyküleme zamanı arasındaki sahneleme.

Sahneleme de tıpkı özetleme gibi diğer anlatım yollarına geçiş ve bağlantı sürecidir.

4. 1. 9. 2. 1. 4. Eksiltme

Kurmaca zamanın öyküleme zamanında yer almadığı anlatım yoludur. Yani kurmaca olayları öykülemeye yansımaz, öykülemede yer almaz. Sözceleme öznesi okur üzerinde merak uyandırmak, okurun dikkatini canlı tutmak istediğinde bu anlatım biçiminden faydalanır. Eksiltme; “yazarın kahramanı ya da kahramanlarından birinin yaşamında bir bölümü karanlıkta bırakmak istediği zaman seçtiği” bir anlatım şekli olup, okurun bu atlanan bölümleri anlatının sonlarında keşfedip okumadan zevk

duymalarını sağlamak açısından son derece önemlidir (Kıran 2003^a: 185). Geleneksel bir anlatım yolu olup kimi zaman kahramanın hayatının bir bölümü, kimi zaman da olayların bir bölümü atlanır, anlatılmaz:

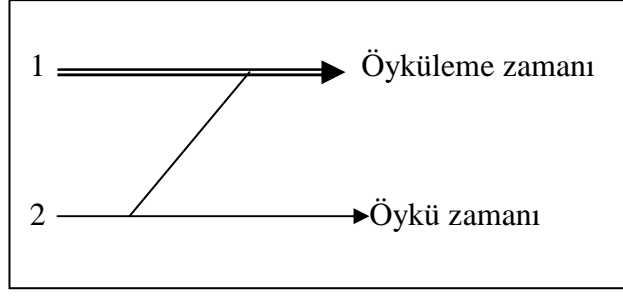

Şekil 14: Kurmaca zaman ile öyküleme zamanı arasındaki eksiltme.

Eksiltmede de tıki özetlemede olduğu gibi anlatının ritmi ve hızını artırır. Eksiltmelerde okura düşen görev ise sözcelem öznesinin öykülemeye serpiştirdiği figüratif öğeler ve ipuçlarından yararlanarak sezdirimlerde bulunmasıdır. Sezdirim, “bir bağlam ya da sözcelem durumunda verilen bilgilerden çıkarımlar yoluyla ulaşılabilecek bir bilgiyi” bulmayı karşılar ve bu durum okur açısından çok önemlidir (Günay, 2003^b: 70).

4. 1. 9. 2. 2. Sıra

Anlatıların sıra (düzen) bakımından incelenmesi; öykü içerisindeki olayların öyküleme içerisinde yer alışı açısından incelenmesidir. Anlatıların bazılarında öykü (kurmaca olaylar) öyküleme zamanına süredizimsel sıra ile yerleşir. Bazı anlatılarda ise bu süredizimsel sıra bozulur; geriye ve ileriye sapımlar yapılır. **Geriye sapımda** kurmaca zamanında gerçekleşen olaylar anlatılırken yaşanmış bitmiş olaylar geçmişteki olaylar anlatılır:

Şekil 15: Öyküleme zamanı ile öykü zamanı arasındaki sıra ilişkisi.

İleriye sapımda ise geleceğe yönelik bir anlatım yolu seçilmektedir: “Burada anlatıcı, öykülemeye geleceğe ilişkin öncelikle gelişir, onun için buna ileriye sapım denir” (Kıran, 2003^a: 171). Bu anlatım yoluna bilim-kurgu romanlarında çok fazla başvurulur.

4. 1. 9. 2. 3. Sıklık

Kurmacadaki olayların öykülemeye yansımaları, öykülemeye anlatılması ile ilgili özelliklerdir. Daha çok kurmaca olaylarının kaç kez anlatıldığı ile ilgilidir. Eğer kurmacaya ait bir olay öykülemeye bir kez anlatıldıysa burada “tekli anlatı” söz konusudur. Kurmacadaki bir olay öykülemeye birden fazla anlatıldıysa söylem açısından “yinelemeli anlatıdan” söz edilebilir. Bir de birbirine benzeyen birden fazla olayın, bir kez anlatıldığı durum vardır ki; burada da eylemsel açıdan yinelemeli anlatı söz konusudur. Sonuç olarak, kurmaca olayları öykülemeye dört şekilde yer alır:

“1 olay / 1 anlatma (1 kez geçen olayı 1 kez anlatmak)

n olay / n anlatma (n kez geçen olayı n kez anlatmak)

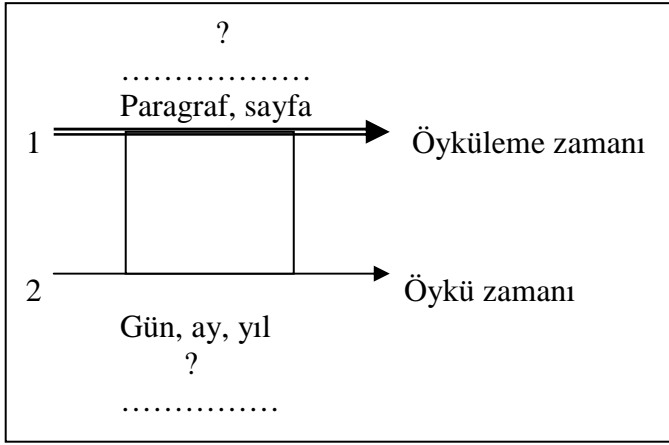
n olay / 1 anlatma (n kez geçen olayı 1 kez anlatmak)

1 olay / n anlatma (1 kez geçen olayı n kez anlatmak)” (Günay, 2003^b: 149).

Öyküleri sıklık açısından incelemek kurmaca ile öyküleme arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermemizde bize yardım edecektir.

4. 1. 9. 2. 4. Süre

Anlatılardaki süre, kurmaca zamanı ve öyküleme zamanı açısından olmak üzere iki şekilde birden ölçülür. Kurmaca zamanındaki süre saat, gün, ay, yıl gibi süredizimsel zaman ölçütleri ile ölçülürken; öykülemede paragraflar, sayfalar ile ölçülür: “Bir edebiyat metninde, kısacık bir anın anlatılması ya da kapalı ve küçük bir mekanın betimlenmesi sayfalarca sürebilir. Ya da aradan geçen birkaç yıl, hatta yüzyıl, iki üç tümceyle özetlenebilir” (Akerson, 2005: 161). Öykülerdeki süreyi incelerken aşağıdaki tablo kullanılacaktır:

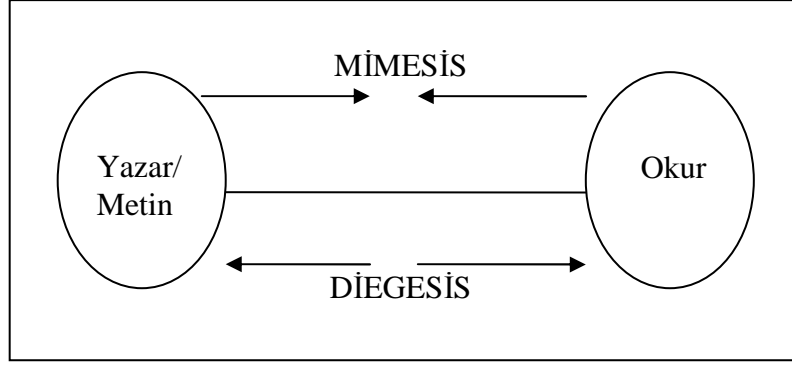

Şekil 16: Kurmaca zaman ile öyküleme zamanı arasındaki süre ilişkisi.

4. 1. 9. 2. 5. Kip

Kurmacadaki olayları kimin gördüğü, kimin yaşadığı ile ilgili olan kavram kiptir. Kurmacadaki olayların doğrudan, dolaysız anlatılması **mimesis**; anlatıcının işe karıştığı dolaylı anlatım ise **diegesis** terimleri ile tanımlanır. Sözcelem öznesi bu iki anlatım biçimi ile okurla arasındaki mesafeyi ayarlar. Mimesis ile okuyucuyu anlatıma dolayısıyla da kendisine yaklaştırırken; diegesis ile okuyucu ile arasına mesafe koyar. Bu durum anlatılarda yazar ile okuyucu arasındaki hareketli iletişimi sağlar.

Şekil 17: Yazar/metin ile okur arasındaki kip ilişkisi.

4. 1. 9. 2. 6. Ses

Kurmacadaki olayları öykülemeye anlatan sesin, yani anlatıcının kurmaca içerisinde yer alıp almaması ile ilgili olan kavramdır. Sese yönelik yapılacak bir çözümleme anlatıcının, anlatıdaki yerini belirlemekten başka bir şey değildir.

4. 1. 10. Öykülerde Uzamın İşlevi

Anlatılarda birbirlerini tamamlayan uzam, zaman ve oyuncular anlatıyı kendi içerisinde tanımlamayı sağlayacak görevli öğelerdir. Bunlardan biri değişince diğerleri de değişir. Bu üç temel öğenin birbiri ile uyum içerisinde olması ya da olmaması anlatının anlaşılmasını kolaylaştırır veya zorlaştırır: “Anlatıdaki kişi / uzam / zaman örtüşmesi, anlatıdaki ‘gerçeklik’i belirler. Bu da anlatı metnini okunur, zor okunur, veya okunmaz kılabilir” (Uçan, 2006: 53). Gerçeklik, uzam konusunda da ortaya çıkar. Her ne kadar unsurlar gerçekmiş gibi görünse de, gerçeğe yakın unsurlar kullanılsa da, yazının kendi iç yapısından kaynaklanan az ya da çok imgelerden oluşan bir uzam söz konusudur.

Zaman konusunda olduğu gibi uzamsallık da iki düzlemde ortaya çıkar: “Öykülemenin uzamıyla öykünün uzamları iki ayrı düzlemde gönderir. Öykülemenin uzamı sözcelem uzamına öykünün bir ‘burada / burası’ olarak algılanır, öykünün, yani sözcenin uzamı ise sözcelem uzamından ayrılan bir ‘orada / orası’ kategorisine göre

tanımlanır” (Öztokat, 2005: 128). Bir ilişkiler dizgesi olan uzamı incelerken açık mı ya da kapalı bir uzam mı olup olmadığı, kapsayan veya kapsanan bir uzam olup olmadığını belirlemek gerekir. Böyle bir incelemenin yapılabilmesi için anlatılarda uzamsal yapıyı ortaya koyan belirleyenleri tespit edip, sınıflandırmak gerekir. Uzamı gösteren belirleyenler, **durumsal** ve **artgönderimsel belirleyiciler** olmak üzere ikiye ayrılır (Günay, 2002: 30). Örneğin “Burada kitap okuyorum.” sözcesindeki “burada” işaret adlı durumsal bir belirleyicidir. Buna karşılık “Bu ev çok düzenli. Böylesini hiç görmedim.” sözcesindeki “böylesini” belgisiz adlı artgönderimsel bir belirleyicidir. İncelememizde anlatı içerisindeki uzamı tam anlamıyla ortaya koyabilmek için bu türden durumsal ve artgönderimsel belirleyicilerden yararlanarak uzamsal değerleri olan birimleri sınıflandıracğız.

Kağıt üzerinde okuma sırasında oluşan anlatılardaki uzam sözcelem öznesi tarafından iki şekilde ortaya çıkar: “Devinim halindeki bir gözlemcinin gözü bir film şeridi sunarken, devinimsiz bir gözlemcinin gözü durağan, tek tek, fotoğraflar sunacaktır” (Kıran, 2003^a: 203). Bunlardan birincisi öyküleme uzamına, ikincisi de betimleme uzamına göndermede bulunur. Öyküleme uzamında anlatıcı hareketlidir, gördüklerini ve tanık olduklarını anlatır. Betimlemede ise kurmacadaki olaylar durur ve anlatıcı tarafından betimleme yapılır.

Anlatılarda uzam etkisiz bir birim değil, tam tersine işlevleri olan, anlatı hakkında birtakım bilgilere sahip olmamızı sağlayan bir birimdir. Bununla birlikte “uzam” anlatılarda değişik eyleyensel görevlerde de bulunabilir: “Özne (başkahraman), yardımcı, ya da engelleyici gibi ... Bütün bunların dışında uzam, kahramanların düşüncelerinin, duygularının dolaylı olarak anlaşılmasına da yardımcı olur.” (Kıran, 2003^a: 205) Uzam; anlatılarda bazen öznenin nesnesinden ayrı düşmesini sağlayan engelleyici eyleyen, bazen özneyi gerekli kipliklerle donatan gönderici eyleyen, bazen

de öznenin ayrı olduğu nesnesine kavuşmasını sağlayan yardımcı eyleyen konumunda olabilir.

4. 2. ÖYKÜLERİN SÖZ DİZİMSEL YAPILARI (ANLATISAL DÜZEY)

Rus bilim adamı Propp, yüz Rus halk masalına yönelik yaptığı inceleme sonucunda, değişmeyen otuz bir işlev tespit etmiştir. Paris dilbilim okulunun kurucularından olan A. J. Greimas ise bu otuz bir işlevi gönderici, alıcı, özne, nesne, yardımcı ve engelleyici eyleyen olmak üzere altıya indirgemıştır. Tümce ve anlatılardaki eyleyeni; “fiil tarafından belirtilen oluşa (fr. proces) katılan varlık ya da nesnelere, belirtilen birimler” olarak açıklayan Tesniere, böylece eyleyen teriminin sınırlarını da çizmiştir (Günay, 2002: 62). Buradan da anlaşılacağı gibi eyleyenler ile oyuncular (kahramanlar) birbirine karıştırılmamalıdır. Anlatılarda oyuncular sözcüklerden yaratılmış birer insanken; eyleyenler insan olabileceği gibi; fakirlik, zenginlik, para, sağlık vb. somut ve soyut varlık ve kavramlar da olabilir. Anlatılar bu eyleyenlerin birbiri ile olan ilişkileri üzerine kurulu olan metinlerdir.

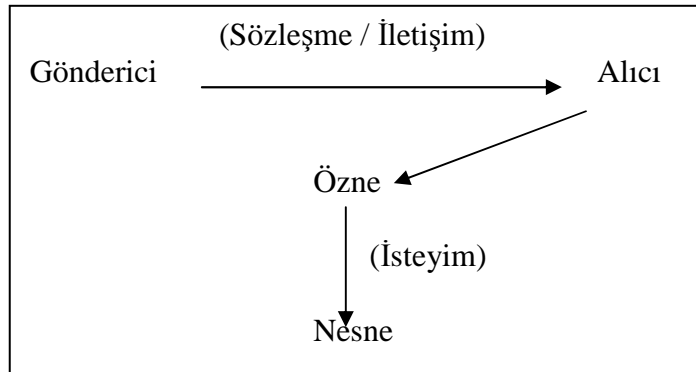
4. 2. 1. A. J. Greimas ve Eyleyensel Örnekçe

Türkiye’ye gelerek 1958 ile 1962 yılları arasında Ankara Üniversitesi ile İstanbul Üniversitesinde dilbilim ve anlambilim dersleri veren Greimas, mantıkçı Nusret Hızır’ın da etkisiyle simgesel mantık çalışmaları yapmıştır. Aynı zamanda İstanbul’da verdiği derslerle yapısal anlambilim yöntemini geliştirmeye de çalışmıştır (Rifat, 2005^a: 195). Daha sonra Fransa’ya giderek 1966’da Levi-Strauss ve Barthes’in desteği ve katılımı ile bu ülkedeki ilk dilbilim ve göstergebilim topluluğunu kurdu. 1973 yılında yayınladığı “Les actants, les acteurs et les figures” (Eyleyenler, Kişiler ve Figürler) adlı incelemesinde anlatıların söz dizimsel boyutundaki gönderen, gönderilen; özne, nesne; yardım eden, karşı çıkan birimlerini ele aldı. Bu eyleyenlerin anlatılarda

ortaya çıkış biçimlerini (figürler, kişiler) inceledi. “Dünyadaki anlamlar evrenini çözümlmeyi ve yeniden anlamlandırmayı amaçlayan, buna bağlı olarak ‘insan ile insan, insan ile dünya’ arasındaki ilişkileri inceleyen Greimas göstergebiliminin kuşkusuz en belirgin özelliği, kavramsal ve biçimsel açıdan bir üst dil oluşturmasıdır.” (Rifat, 2005^a: 201). Bu üst dil, birbirini tamamlayan ve birbirini denetleyen betimsel, yöntem bilimsel ve bilim kuramsal düzey olmak üzere üç boyuttan oluşur.

Greimas özne ve nesne eyleyenlerini anlatisallığın temeline yerleştirerek, eyleyen kavramını sorgular ve Propp’un tespit ettiği 31 işlevi altıya indirgeyerek eyleyensel örnekçeyi kurar. Bu eyleyensel örnekçe altı temel eyleyenden oluşur.

Anlatılarda söylem düzeyinde oyuncuların bireysel nitelikleri önemli iken; söz dizimsel düzeyde işlevler önemlidir. Eyleyen kavramı oyuncu kavramından daha geniş kapsamlıdır. İnsan da olabilir, hayvan da; somut da olabilir, soyut da. Eyleyenler anlatı izlencesi içerisinde birbiri ile yer değiştirebilir, birbirine dönüşebilir. Yani gönderici alıcı olabilir, özne aynı zamanda alıcı olabilir. Bu şekilde eyleyenlere “**ortak eyleyen**” denir. Anlatılarda özne ile nesne arasındaki ilişki somut bir eksende gerçekleşirken; gönderici ile alıcı arasındaki ilişki soyut bir eksende sözleşme ile gerçekleşir. Gönderici alıcıyı nesne hakkında bilgilendirerek onu özneye dönüştürür ve nesnenin peşine düşmesini sağlar:

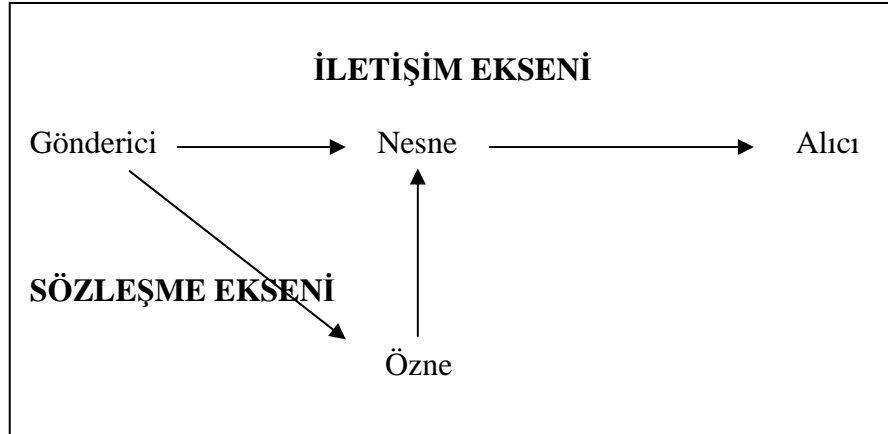

Şekil 18: Eyleyenler arasındaki sözleşme eksenini.

Gönderici, alıcıya nesne hakkında tanıtıcı bilgiler vererek; onun özneye dönüşmesini ve peşine düşmesini sağlar.

4. 2. 1. 1. Gönderici

Anlatıyı başlatan, alıcıyı / özneyi bilgilendiren, nesneye ulaşmak için özneyi zorlayan eyleyendir. “Gönderen, özneyi önce bir konuda bilgilendirir, bu konu ile ilgili olarak özneyi ikna eder ve son olarak da bu eylemi yapması için onu zorlar” (Günay, 2002: 96). Göndericinin amacı nesneyi alıcıya göndermektir. Bunu gerçekleştirirken de yaptırım gücünü ve bilgilendirme becerisini kullanır. Soyut eksende gerçekleştirdiği iletişim ile alıcıyı bilgilendirir, özneyi ya kışkırtacak etken bir tavır izler; ya da yaptırım aşamasında gerçekleşen sonuçları pekiştirir.

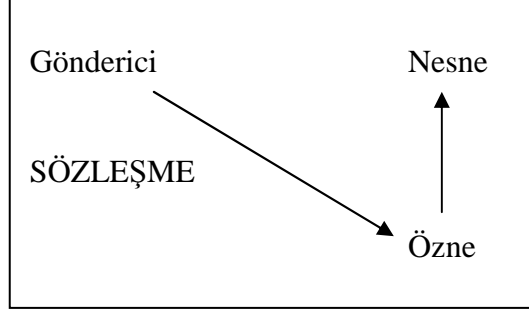

Şekil 19: Eyleyenler arasındaki iletişim eksenini

4. 2. 1. 2. Özne

Eyleyensel terimini ilk defa kullanan Tesniere, anlamsal bakımdan birinci eyleyen olarak eylemi yapanı, yani özneyi gösterir. Anlatılarda özne gönderen ile bir sözleşme yaparak anlatının başında ayrı olduğu (Ö U N) nesnesinin peşine düşer. Anlatılarda eyleyenlerin her zaman bir kişiyi göstermediğini daha önceden söylemiştik. Ancak anlatı izlencesinde özne diğerlerinden farklı olarak her zaman bir kişiyi gösterir

(Günay, 2002: 77). Özne, gönderici tarafından gerekli kipliklerle donatılır ve nesneye ulaşmak için harekete geçer. Özne anlatının başında nesneden ayrıyken sonunda ona kavuşur: $(\text{Ö} \cup \text{N}) \rightarrow (\text{Ö} \cap \text{N})$.

Şekil 20: Gönderici, özne ve nesne arasındaki ilişki.

4. 2. 1. 3. Nesne

Tesniere, anlamsal açıdan ikinci eyleyen olarak eylemin yöneldiği nesneyi gösterir. Anlatılarda öznenin elde etmeyi istediği, soyut ya da somut kişi veya varlıktır. Göstergebilim, geleneksel yazın incelemelerinden farklı olarak nesnenin de özne kadar önemli olduğunu; hatta ondan daha çok anlatıya egemen olabileceğini savunur: “Bir göstergebilim karşı çıktı bu yaklaşıma: özne ile nesneyi aynı düzeye koydu, nesnenin aynı zamanda özne, öznenin aynı zamanda nesne olabildiğini gösterdi, daha da iyisi, olguları özne ile nesnenin karşılıklı ilişkisi düzleminde çözümleyerek bakış açımızı değiştirdi” (Yücel, 1997: 49).

Özne ile nesne her zaman bir arada bulunmak zorundadır (Günay, 2002: 77). Bu zorunluluk özne ile nesne arasında isteyim ekseninin gerçekleşmesini sağlar. Somut düzlemde gerçekleşen bu isteyim ekseninde özne anlatının başından sonuna kadar nesnenin peşinden koşar, ona kavuşmaya çalışır.

“Anlatının herhangi bir anında özne ile nesne arasındaki ilişki bir anlatı sözcüsünü oluşturur. İki tür anlatı sözcüsü vardır: durum sözcüsü ve edim sözcüsü” (Kıran, 2003^a: 218). Durum sözcüsündeki durum öznesi bir eylemde bulunmazken, edim

sözcesindeki edim öznesi hareketlidir ve eylemlerde bulunur. Greimas'a göre **bağlaşimsal durum sözcesi** ($\text{Ö} \cap \text{N}$) ve **ayrışimsal durum sözcesi** ($\text{Ö} \cup \text{N}$) olmak üzere iki tür durum sözcesi vardır. Anlatıların sözleşme ekseninde olan durum sözcesi, isteyim ekseninde edim sözcesine dönüşür.

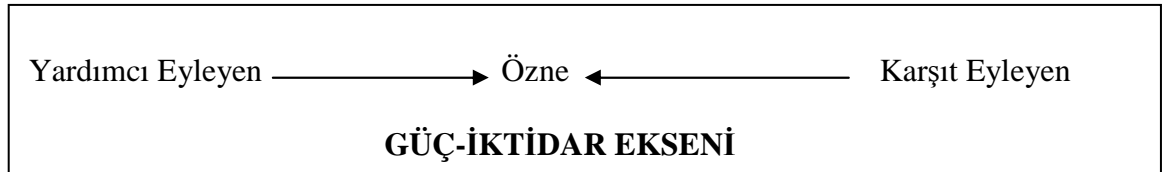
Söylem içerisinde dizimsel bağlantıyı kuran eyleyenler, söylemsel boyuttan anlatsal boyuta soyut kavramlara dönüşürler. Anlatıda öznenin nesnesi ile birlikte ($\text{Ö} \cap \text{N}$) ya da ayrı ($\text{Ö} \cup \text{N}$) olması durumlarına bir de “çekinme / ikilem” ($\text{Ö} ? \text{N}$) durumunu ekleyebiliriz: “Greimas’ın ayrılık / birliktelik karşıtlığına, Courtes ‘askıda kalma’ ya da ‘ortada kalma’ anlambirimciğiyle ifade edilebilecek üçüncü bir özellik önerir” (Kıran, 2004: 58).

4. 2. 1. 4. Karşıt Eyleyen

Öznenin nesnesine ulaşmak için edim sözcesinde gerçekleştirdiği eylemleri durdurmaya, engellemeye çalışan karşıt öznedir. Aynı nesneye ulaşmak, sahip olmak ister. Anlatılarda yardımcı eyleyen ve özne ile çatışır, mücadele eder. Yardımcı eyleyen, özne ve karşıt eyleyen güç-iktidar (mücadele) eksenini oluştururlar.

4. 2. 1. 5. Yardımcı Eyleyen

Yardımcı eyleyen, “öznenin arayışını kolaylaştıran, ona görevini yerine getirmede katkıda bulunan eyleyen” olarak tanımlanır (Rifat, 2005^a: 204). Karşı eyleyen ile çatışır, onunla mücadele eder, özne ve karşıt eyleyenle birlikte güç-iktidar eksenini oluşturur:

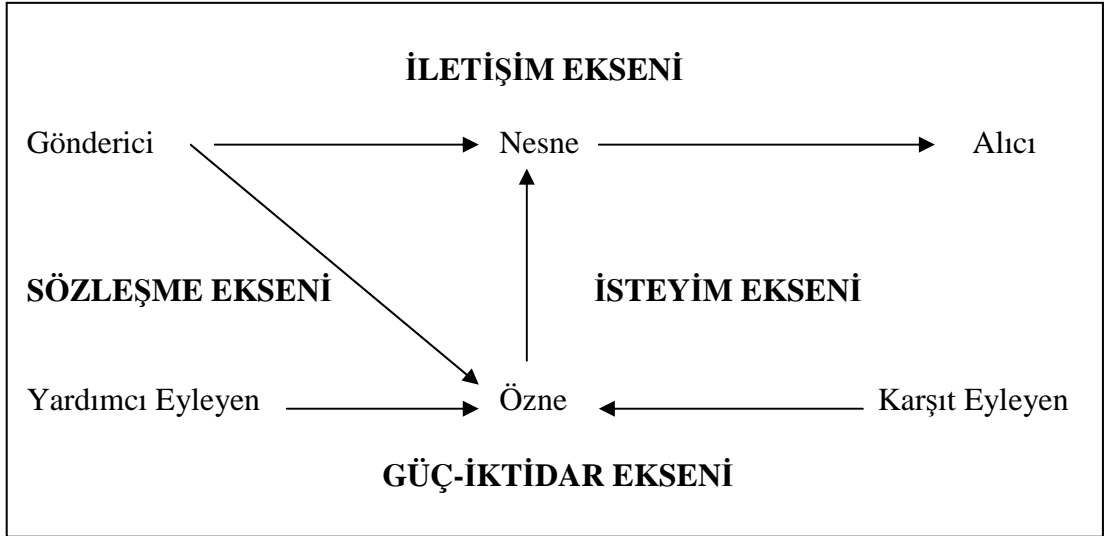
Şekil 21: Eyleyenler arasındaki güç iktidar eksenini.

Çözümleme yapılırken unutulmaması gereken şey ise anlatılarda yardımcı eyleyen ile karşıt eyleyen bazen birlikte bulunduğu, bazen sadece biri bulunduğu, bazen de ikisinin birden bulunmayabileceği hususudur.

4. 2. 1. 6. Alıcı / Gönderilen

Öznenin arayıp bulduğu nesneyi elde eden, gönderici ile iletişim eksenini oluşturan ve anlatıların sonunda ortaya çıkan eyleyendir. Eğer alıcı (A) anlatılarda yer almazsa, o zaman özne tanınmaz; cezalandırma veya ödüllendirme gibi yaptırımlar gerçekleşmez.

Anlatılardaki eyleyenler (gönderici, nesne, özne, alıcı, yardımcı eyleyen ve karşıt eyleyen) ile bunlar arasındaki ilişkilerden oluşan eyleyensel örnekçe şu şekilde görselleştirilir:

Şekil 22: Eyleyensel örnekçe.

Anlatıların çözümlenmesinde eyleyenlerin tespit edilip, eyleyensel örnekçe çerçevesinde incelenmesi okuyucuya olayların ve eylemlerin akışını sunacaktır.

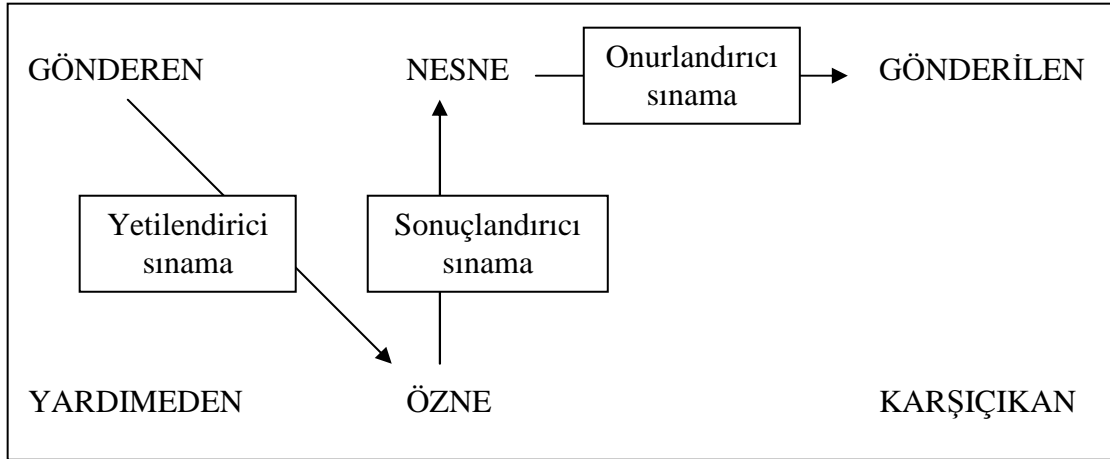
Anlatısal çözümlene yapılırken eyleyenler kadar, anlatılarda birbirini izleyen işlevsel dönümler de önemlidir. Bu dönüşümler birbirini tamamlayan üç deneyim şeklinde gerçekleşir:

“1. yetilendirici deneyim, yani öznenin belirli bir edimi gerçekleştirebilmesi için gerekli edinci kazanması, örneğin masal kahramanının devi öldürmesini sağlayacak niteliklerle donanması;

2. sonuçlandırıcı deneyim, yani öznenin izlencesini gerçekleştirebilmesi için gerekli eylemi başarması, örneğin masal kahramanının devi öldürmesi, tutsak kızı kurtarması;

3. onurlandırıcı deneyim, yani öznenin başarısının tanınması, örneğin devi öldürüp tutsak kızı kurtaran masal kahramanının kahraman niteliğinin başkalarının tanınım onaylanması” (Yücel, 2005^a: 158).

Anlatılarda işlevsel açıdan gerçekleşen bu üç deneyimsel dönüşüm eyleyensel örnekçe üzerinde şu şekilde görselleştirilebilir:

Şekil 23: Anlatılarda gerçekleşen deneyimsel dönüşümlerin eyleyensel örnekçe üzerinde gösterilmesi (Rifat, 2005^a: 205).

Eyleyenlerin işlevlerine göre tespit edildiği düşünülünce eyleyensel örnekçe ve işlevsel inceleme bu bağlamda birlikte yürütülür.

4. 2. 2. Anlatı İzlenesi

Anlatılardaki eylem örgüsünü incelemenin en kolay yolu anlatı izlenesinin belirlenmesidir. Anlatı izlenesi kısaca “birbirini izleyen ve birbirinden farklı iki durum arasındaki dönüşüm” şeklinde tanımlanır ve her anlatıda bulunur (Günay, 2003^a: 43). Anlatılarda başlangıçta mevcut olan durum, denge bozucu başka bir durum ile bozulur ve anlatının sonunda o başlangıç durumu ile ilgili başka bir duruma ulaşılır. Özne eylemlerdeki başarı durumuna göre ödüllendirilir veya cezalandırılır Anlatı izlenesi özne tarafından gerçekleşen eylemler sonucunda bir durum sözcесinin, bir edim sözcесiyle, başka bir durum sözcесine dönüşmesidir.

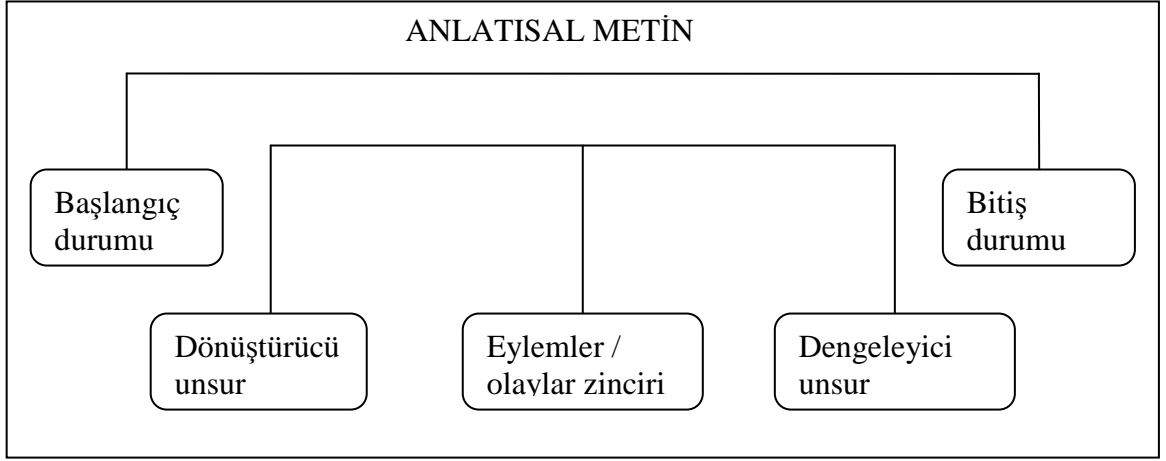
Anlatı izlenesi üzerinden eylem örgüsünü incelerken dikkat etmemiz gereken önemli bir husus da yetilendirici, sonuçlandırıcı ve onurlandırıcı deneyim olmak üzere üç aşamadan oluşan anlatı evreleridir. Bu üç anlatı evresinin de sırasıyla gerçekleşmesinin nedenini de Günay, şu şekilde açıklar: “Bilişsel boyutun edimsel boyuttan önce geleceğini söylemeye gerek yok. Çünkü kişi, önce öğrenecek, bilecek sonra da bunu uygulamaya koyacaktır” (Günay, 2002: 95). Bu üç anlatı evresi şu şekilde gösterilebilir:

Çizelge 4: Anlatı izlenesinin evreleri (Öztokat, 2005: 78).

Yetilendirici deneyim(Yönlendirme+Edinç)	Gönderici alıcıyı edimle ilgili bilgilendirir, öznenin koşullanmasını sağlar.
Sonuçlandırıcı deneyim (Edim)	Özne değer nesnesine ulaşmak üzere eylem(ler)de bulunur.
Onurlandırıcı deneyim (Değerlendirme)	Gönderici öznenin başarısını onaylar, ödüllendirir (ya da başarılı bulmaz; cezalandırır, görmezden gelir).

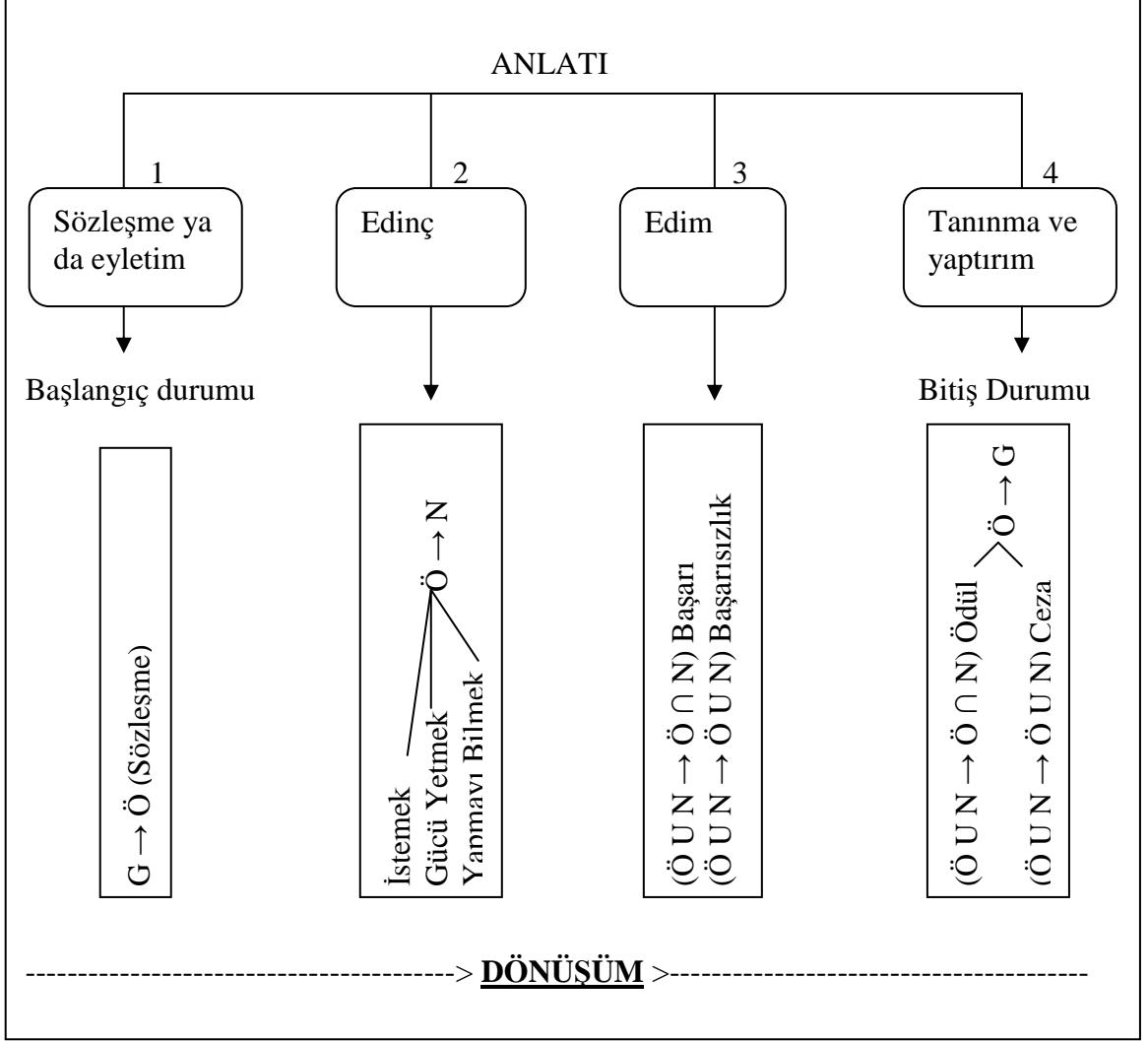
4. 2. 2. 1. Dörtlü Şemaya Göre İnceleme

Yazınsal yapıtlar metin dilbilimsel yöntemlerle incelenirken amaç eyleyenleri eylemlere göre tanımlamak ve bu yolla anlatının genel yapısını ortaya koymaktır. Bu türden bir inceleme yapılırken de yaygın olarak kullanılan anlatı şeması aşağıdaki gibi görselleştirebileceğimiz beşli şemadır:

Şekil 24: Anlatı izlencesine yönelik beşli şema.

“Kısacası, anlatı çizgesi, anlatı söz dizimindeki Özne / Nesne ilişkisini belirten durum sözcesiyle, bu sözcüyü dönüştüren edim sözcésinin mantıksal eklemlenişinden oluşan temel dizimdir” (Kıran, 2003^a: 248). Greimas, bu beşli şemayı çözüm ve bitiş durumunu birleştirerek daha da basitleştirmiştir. Türkçe ders kitaplarındaki öyküler incelenirken anlatı izlencesi olarak aşağıda görselleştirilen dörtlü şema kullanılacaktır.

Şekil 25: Anlatı izlencesine yönelik dörtlü şema.

4. 2. 2. 1. 1. Sözleşme ya da Eyletim

Anlatı izlencelerinde öznenin “bir durum değişimi sağlayabilmesi için önceden birtakım yetilerle donatılmış ya da bu yetileri kendi çabalarıyla edinmiş, göstergebilimsel terimiyle bir edinç kazanmış olması” gerektiği gerçeği koşullandırım olgusu diye adlandırılır (Yücel, 2005^a: 161). Sözleşme ya da eyletim aşamasında gönderen; özneyi belli, bir konuda bilgilendirir, onu ikna eder ve harekete geçirir. Gönderen (G) ile özne (Ö) arasında bir sözleşme yapılır, özne ayrı olduğu değer nesnesine kavuşmasını sağlayacak davranışlarda bulunması konusunda ikna edilir:

$$*\dot{I}_1 (G \rightarrow \dot{I}_2 (\ddot{O}_1 \rightarrow (\ddot{O}_2 \cap N_1)))$$

Burada gönderen (G) öyle bir şekilde davranır ki durum öznesini ($\ddot{O}_1$) ayrı olduğu değer nesnesine (N_1) kavuşması konusunda ikna eder. Anlatı izlencesindeki $\ddot{O}_1$ ve $\ddot{O}_2$ yani anlatının başındaki durum öznesi ile sonundaki durum öznesi aynı eyleyendir.

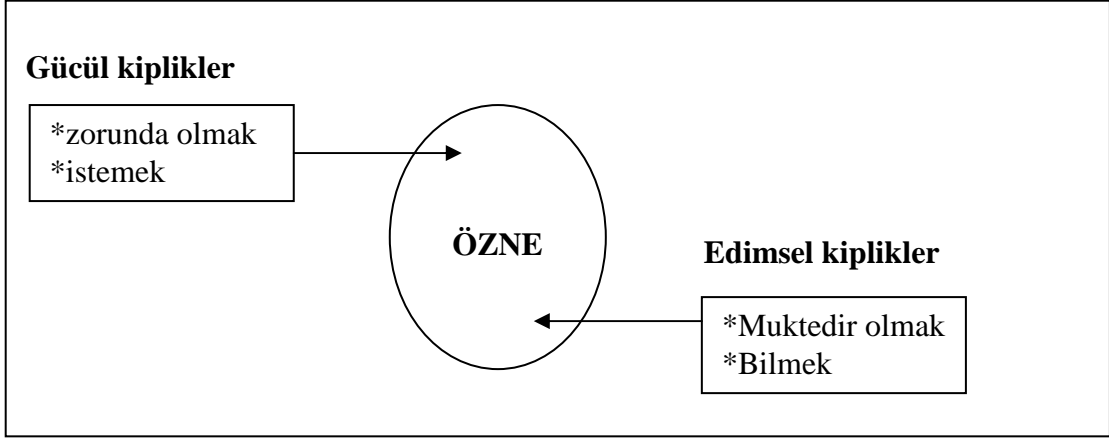
Günay; “Eyletim aşamasında da gönderen, öznenen her zaman bir şey yapmasını istemeyebilir. Yerine göre bir şey yapmamasını istemek (ya da yapmasını istememek) de gönderenin bir isteği olabilir” diyerek gönderen ile özne arasında gerçekleşen sözleşme aşamasına yönelik bir açıklama yapmıştır (Günay, 2002: 99). Gönderici ile özne eyleyenleri arasında yapılan sözleşme durum öznesinin anlatının başında kendisinde olmayan bir duruma, konuma veya bir varlığa yani değer nesneye sahip olma ya da sahip olmama üzerinedir:

$$*\text{Sözleşme: } \dot{I}_1 (G \rightarrow \dot{I}_2 (\ddot{O}_1 \rightarrow (\ddot{O}_2 \cap N_1)))$$

4. 2. 2. 1. 2. Edinç

Öznenin edim aşamasındaki sonuçlandırıcı deneyimi gerçekleştirebilmek, yani eylemleri gerçekleştirebilmek için gerek duyduğu dört kipliği kazandığı aşamadır. Anlatı izlencesinde öznenin gönderenle yaptığı sözleşme gereği yapması gereken eylemleri gerçekleştirebilmek için dört tür kipliğe ihtiyacı vardır. Bunlar **eylemi yapmaya zorunda olmak, eylemi yapmayı istemek; yapmak için gerekli güce sahip olmak (muktedir olmak) ve yapmayı bilmektir**. Edinç aşamasında öznenin kazandığı bu dört kiplik, edim aşamasında öznenin değer nesnesini arayışında eylemleri gerçekleştirmesini sağlayacaktır. Bu kipliklerden ilk ikisi eylemi yapmayı zorunda olmak ve yapmayı istemek “**gücül**” kipliklerdir. Gücül kiplikler öznenin eylemi gerçekleştirmeden önceki durumu ile ilgilidir: “Gücüllük, henüz bir eylemin olmadığını, ancak bu eylemin, zaman içinde olmaya yönelik bir durumu olduğunu belirtir” (Günay,

2002: 103). Edinç aşamasında öznenin kazandığı diğer iki kiplik olan yapmaya muktedir olmak ve yapmayı bilmek ise eylemi gerçekleştirme ile ilgilidir ve “*edimsel kiplikler*” olarak adlandırılır: “Yapmaya-muktedir olmak / ile /yapmayı-bilmek/ ile belirtilen edimsel kipliklerin (fr. modalite de l’actualite), işlemci öznenin kendi edinçleri olarak bir değeri vardır.” (Günay, 2002: 107).

Şekil 26: Edinç aşamasında özne tarafından kazanılan gücül ve edimsel kiplikler.

4. 2. 2. 1. 3. Edim

J. L. Austin ve J.R. Searle gibi dil felsefecileri tarafından savunulmuş olan “söz edimleri (speech acts)” teorisine göre bir tümce sözcelemek; söz vermek, vaat etmek, garanti etmek gibi birtakım söz edimleri ile öznenin kendisini yükümlülük altına almasıdır (Altınörs, 2003: 42). Yazınsal yapıtlarda edim aşamasında özne bir durum sözcesinden bir başka durum sözcesine geçişte edinç aşamasında edindiği kipliklerden (zorunda olmak, istemek, muktedir olmak, bilmek) yararlanır. Edimsel özne gücül kipliklerle edimsel kiplikleri birleştirerek değer nesneyi bulmak için gerekli olan eylemleri gerçekleştirir.

Yücel, edimi “yapma ve olma yüklemeleri arasında kurulan belirleyici bağıntının oluşturduğu bir yapı ya da olmayı koşullandıran yapma” olarak tanımlar

(Yücel, 2005^a: 161). Öznenin durum sözcüsinden bir başka durum sözcüsüne geçmek için gerçekleştirilmek zorunda olduğu sonuçlandırıcı deneyim edim aşamasında gerçekleşir. Gerçekleşen bu deneyim sonucunda özne ya değer nesnesine kavuşur, başarılı olur veya değer nesnesine kavuşmaz, başarısız olur:

*Başarı: $(\ddot{O} \cup N \rightarrow \ddot{O} \cap N)$

*Başarısızlık: $(\ddot{O} \cup N \rightarrow \ddot{O} \cup N)$

Özne bu aşamada bir durum sözcüsünden başka bir durum sözcüsüne geçebilmek için gerekli olan edim sözcüsünü gerçekleştirir.

4. 2. 2. 1. 4. Tanınma ve Yaptırım

Özne edinç aşamasında kazandığı gücül ve edimsel kiplikler ile gerekli olan edimleri gerçekleştirir ve anlatının son aşamasında yaptığı eylemleri değerlendirir. Durum sözcüsünden başka bir durum sözcüsüne olan dönüşümü denetler. Eğer özne, değer nesneye kavuşmuşsa gönderen ile yaptığı sözleşme gereği ödüllendirilmeyi bekler ve ödüllendirilir. Eğer özne başarısız ise gönderen tarafından cezalandırılır:

*Başarı: $(\ddot{O} \cup N \rightarrow \ddot{O} \cap N) \rightarrow \ddot{O} \ddot{D} \ddot{U} \ddot{L}$

*Başarısızlık: $(\ddot{O} \cup N \rightarrow \ddot{O} \cup N) \rightarrow \text{CEZA}$

Yaptırım aşamasında özne başarılı ise nesnesi ile birlikte gönderene gider ve ödüllendirilmeyi bekler. Eğer başarısız ise gönderen özneye doğru gider ve onu cezalandırır:

“a. özne $\rightarrow$ nesne $\rightarrow$ gönderen: Ödüllendirilme beklentisi ya da nesnenin verilmesi.

b. gönderen $\rightarrow$ özne: Bilme durumu ya da cezalandırma” (Günay, 2002: 131).

Eyletim aşamasında gönderen öznenin bilmesini, inanmasını ve sonunda da yapmasını isterken; yaptırımında ise sadece bilmesini ve inanmasını ister. Çünkü bu aşamaya gelinceye kadar edim aşaması gerçekleşmiştir.

Anlatılar incelenirken bu dört aşamanın dördünün de her zaman her anlatıda aynen bulunmayabileceği unutulmamalıdır.

$$*G \rightarrow \ddot{O} \rightarrow [(\ddot{O} \cup N) \rightarrow (\ddot{O} \cap N)]$$

Başlangıç Durumu   **Bitiş Durumu**

4. 3. GÖSTERGEBİLİMSEL DÖRTGEN YÖNTEMİYLE ÖYKÜLERİN İZLEKSEL DÜZEYİNİN İNCELENMESİ

Dilbilimci J. V. Vendryes; soyut düşünceler tasarlayıp, bu düşünceleri ifade etmeyi dilin insana sağladığı en büyük yarar olarak görür (Vendryes, 2001: 29). Çünkü bu soyut düşünceler sayesinde ki insanoğlu bilimde, teknikte, sanatta ve teknolojiye ilerleyebilmiştir. Her gelişmenin temelinde bu soyut düşünceler ve sonuçları yatar.

Dilbilimin yöntemlerinden yararlanan göstergebilimin inceleme alanında sadece yazın bulunmaz. Yaşamla ilgili dinsel söylem, hukuk, siyaset, bilim, reklam dili, görsel sanatlar da göstergebilimsel yöntemlerle incelenebilir. İncelenecek metin hangi alana ait olursa olsun, bizi ilgilendiren somut gerçeklikler değil; soyut içerik, temel düzendir (Vardar, 2001^c: 139). İşte göstergebilimsel dörtgen yöntemi metinlerin ortaya çıkmasını sağlayan soyut yapıyı incelemeye yöneliktir.

Doğrudan doğruya metni üretme aşamasını karşılayan bu soyut düzen, devingen bir yapıya sahiptir ve üretici (üreten) metin olarak adlandırılır: *“Üretilmiş metnin yapılandığı yerdir üreten metin. Göstergelerin içtepillerle donandığı aşamadır; anlam üretiminin asıl kaynağıdır. Bu açıdan üreten metin hem dilseldir hem de*

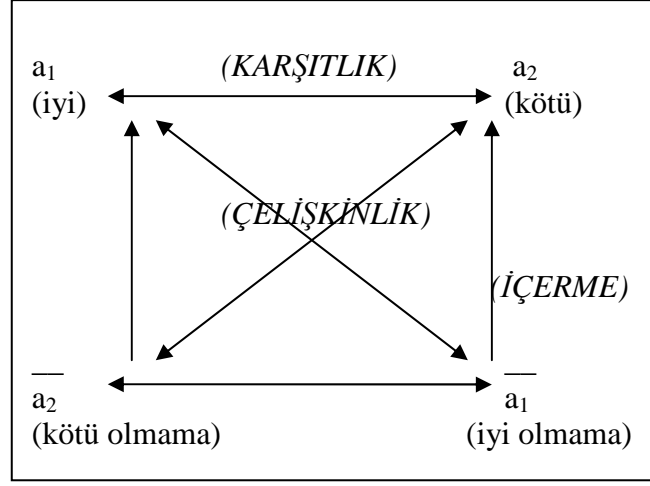

ı̇t tepisel” (Rifat, 2005^a: 142). Bu düzey gerek söylemsel, gerekse de betisel düzeyde gösterilenler, anlatılanlar dışında; gizil olarak bulunan gösterilmek istenilenler, anlatılmak istenilenler bulunur. Göstergebilimsel dörtgen ile yapılacak bir inceleme de bunları tespit etmeye yönelik olacaktır.

Göstergelerin gösteren ve gösterilen olmak üzere birbirinden ayrılmayan iki yüzünün biçim ve tz olmak üzere iki yönü vardır. Dilsel göstergelerin içerik bölümünü anlambirimcikler oluşturur. Biçim bölümünde herhangi bir ses birimi değiştirmek, tz bölümündeki anlamı tamamen değiştirirken; içerik bölümündeki anlambirimlerden birini değiştirmek de bu dilsel birimi tamamıyla değiştirecektir. Bu durum Saussure’nin, gösteren ve gösterileni kağıdın birbirini tamamlayan iki yüzüne benzettiği savıyla yakından ilgilidir. Dolayısıyla biçimde yapılacak bir değişiklik içeriği, içerikte yapılacak bir değişiklik de biçimi değiştirecektir.

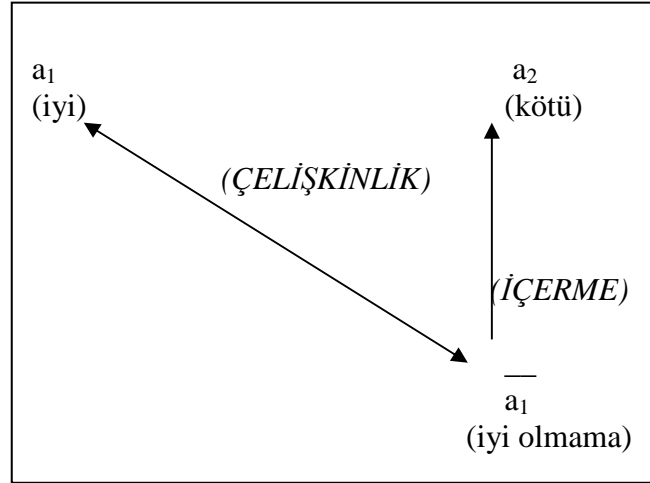
F. Saussure’e ait “anlam karşıtlıklardan doğar” savından hareketle bir metnin üretici aşaması olan temel anlamsal boyutun karşıtlıklar ve bağıntılara dayanan bir boyut olduğunu söyleyebiliriz. Temel anlamsal boyutta karşıtlık, çelişkinlik ve içerme olmak üzere üç tür bağıntı vardır ve bu bağıntılar göstergebilimsel dörtgen denilen bir örnekçe ile incelenir. Kıran; “göstergebilimsel dörtgen, tüm kavramsal karşıtlıkları zorunlu kılan ilişkilerin görsel bir biçimde yenedensunumudur” diyerek bu örnekçeyi açıklamıştır (Kıran, 2003^a: 272). Göstergebilimsel dörtgen ile metnin soyut üretici metine yönelik yapacağımız çalışma; bu düzeyde yer alan gstergebirimler arasındaki bağıntılara yönelik olacaktır.

Üretici metinlerdeki terimler arasında karşıtlık, çelişkinlik ve içerme olmak üzere üç tür bağıntı söz konusudur:

Şekil 27: Göstergebilimsel dörtgen.

Terimler arasındaki bu bağlantılar ilişkisine göre (a_1) teriminden (a_2) terimine geçebilmek için öncelikle (a_1) teriminden çelişkinlik bağlantısı ile ($\bar{a}_1$) terimine geçmek, ardından da içerme bağlantısı ile (a_2) terimine geçmek gerekir. Bu çelişkinlik bağlantısının gerçekleşmesi (a_1) teriminin olumsuzlanması ile ilgilidir:

Şekil 28: Göstergebilimsel dörtgen üzerinde (a_1) teriminin olumsuzlanıp ($\bar{a}_1$) terimine ve çelişkinlik ilişkisi ile de (a_2) terimine geçmesi.

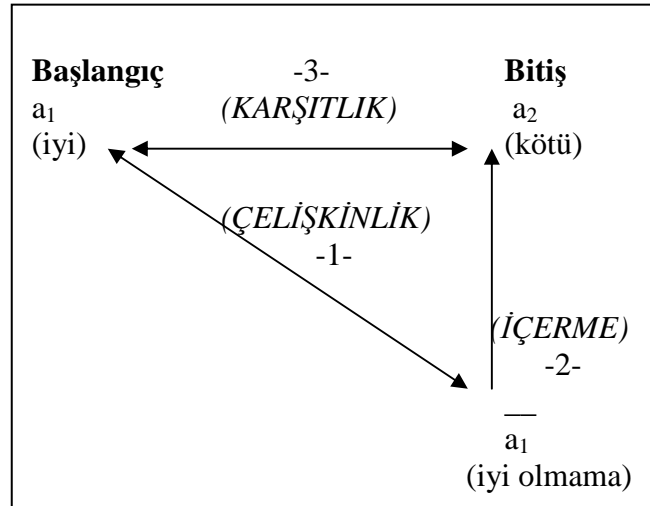
İşte anlam da (a_1) ile (a_2) terimleri arasındaki bu karşıtlıklardan doğar.

Şekil 29: Derin yapıdaki (a₁) ve (a₂) terimleri arasındaki karşıtıktan doğan anlam.

Terimler arasındaki bu bağıntılar metinlerin derin yapısındaki mantıksal dönüşümleri gösterir. Böylece metinlerin içeriğini oluşturan anlam evreni incelenmiş olur. Genel bir göstergebilimsel dörtgen her metne uygulanamaz. Metinlerin kapalı ürünler olduğu düşünülürse her metin için ayrı göstergebilimsel dörtgen/dörtgenler kurmak gerekir. Dörtgeni oluşturan terimler aynı sözcük türüne ait olmalıdır. Yani aynı anlam ekseninde bulunan (a₁) ve (a₂) ile ($\bar{a}_1$) ve ($\bar{a}_2$) aynı sözcük türüne ait olmalıdır. Örneğin; sevgi, masa, koşmak, uçak gibi terimler aynı sözcük türüne ait olmadıkları için aynı göstergebilimsel dörtgen üzerinde de yer alamazlar.

Soyut düzeyde ortaya çıkan bu devingen yapı başlangıç durumundan, bitiş durumuna doğru gerçekleşir:

Şekil 30: Derin yapıdaki terimler arasındaki bağıntıların birbirine dönüşüm sırası.

Yazın yapıtlarının incelenmesinde geleneksel inceleme yöntemleri ile metin dilbilimsel yöntemler arasındaki önemli bir fark da üretici metne yönelik oluşturulan göstergebilimsel dörtgendir. Göstergebilimsel dörtgen örnekçesine yönelik yapılan en önemli eleştiri; karmaşık anlam evrenleri olarak ortaya çıkan metinleri, birkaç soyut terime indirgeyerek incelemeye çalıştığına dairdir. Tahsin Yücel bu eleştiriye; “bir anlam evreni tek bir göstergebilimsel dörtgenle değil, birbirinden türeyen ve birbirini bütünleyen bir dizi göstergebilimsel dörtgenle çözümlenir” şeklindeki açıklaması ile cevap vermiştir (Yücel, 2005^a: 139).

4. 3. 1. Öykülerin Yorumlanması ve Üst Yapı

Bir yazınsal yapıt incelenirken yazarın amacı, metnin amacı ve okurun amacı olmak üzere anlam üretimine yönelik üç tür bakış açısından hareket edilebilir. Bu yüzden bir metni yorumlarken metinde yazarın ne demek istediğini, yapıtın ne demek istediğini ve okurun ne anladığını yorumlamak gerekir. Bu tür bir yorumda metnin ne söylemek istediği araştırılırken yazardan bağımsız olarak hareket edilmeli ve metnin kendi yapısına yönelmelidir. Yine okurun amacı da okurun sahip olduğu bilgi birikimi ile ilgilidir.

Önemli bir nokta da biçimsel açıdan tamamlanmış bir metnin yazara bağımlı olmadığıdır: *“Okura ulaşmış bir yapıt tümüyle yazarının değildir artık, bir bakıma aynı yapıt da değildir; doğru ya da yanlış, öznel ya da nesnel, tinsel ya da özdeksel, her türlü yoruma açık olması nedeniyle, çoğu kez yazarın bile usundan geçirmedeği, gizli anlamlarla yüklü, karmaşık bir alandır”* (Yücel, 1983: 7). Bu noktada her okurun bakış açısı, yorumlamasının diğerlerinden; hata yazar ve metinden farklı olması kadar doğal bir şey yoktur.

Türkçe ders kitaplarındaki dokuz öykünün hepsinin de aynı dil içerisinde, yani Türkçe ile üretilmesi yorumlama açısından bize yol gösterecektir. Tahsin Yücel’in;

“aynı dil içinde değişik söylemleri karşılaştırarak güzellikten ya da çirkinlikten söz ederiz” savından hareketle bu anlatılar sınıflandırılıp değerlendirilmiştir (Yücel, 1997: 171). Bir noktada onlar estetik değerleri açısından yorumlanmıştır. Bunu yaparken de soldan sağa veya yukarıdan aşağıya doğru yapılabilecek artsüremsel bir okuma yerine; anlamsal açıdan aynı değere sahip bağıntıları aynı sütunlarda toplayacak eşsüremsel bir okuma yöntemi kullanılmıştır. Bu tür bir yorumlama ile bu yazın yapıtlarının özgürlüğüne-tekilliğine doğru anlamsal bir yolculuk yapılmıştır. Bu metinlerin kendi iç yapısında saklı bulunan benzersiz anlamı ortaya çıkarılmaya, gözler önüne serilmeye, yorumlanmaya çalışılmıştır.

Yorumlama yapılırken dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da sanat yapıtındaki gerçeklik ile toplumsal gerçekliğin hiçbir zaman örtüşmeyeceğidir. Çünkü gerçeklik topludur ve kesitlere ayrılıp parçalanamaz. Bu yüzden sanat yapıtında gerçeği anlatmak aslında yalan söylemektir (Vardar, 2001^a: 175). Bir yazar yapıtında ne kadar gerçekleri anlattığını iddia ederse etsin, belirli bir noktada sanatsal gerçekliğe kayacak, yaşamdan kopacaktır.

Yapılan yorumla, metinlerdeki göstergeler arasındaki ilişkiden edimbilim ortaya çıkmıştır. Göstergebilimin bir kolu olan edimbilim “davranışın içindeki göstergelerin etkilerini, kullanımını ve kaynağını inceler” ve bu yolla yazınsal yapıtlara yönelik yoruma ışık tutar (Lyons, 2005: 59).

Yazın yapıtı içerisindeki bağıntılar kadar, metni yorumlayan okurun sahip olduğu bilgiler de her okumada farklı bir anlam üretilmesine yol açmaktadır. Bu noktada yazın yapıtının tükenmezliği ortaya çıkar ki yorumlama yapılırken buna da dikkat edilmelidir: “Büyük yazın yapıtlarının bir okumada tüketilemeyecek ölçüde çok boyutlu, çok katmanlı, çok izlekli olduğu, hatta, yüz kez üst üste de okunsa, düz bir okumayla hiçbir zaman tüketilemeyeceği, örneğin göstergebilimsel ve / ya da ruhçözümleyimsel okumaların zorunlu olduğu söylenir” (Yücel, 2005^b: 183). Bunun

içindir ki yorumlamada kullanılan göstergebilimsel okuma, metnin tükenmeyen anlam dünyasına yönelik bir yolculuktur. Yorumlama işleminde Descartes'ın ortaya koyduğu iki tür düşünce disiplininin destek alınmıştır: “(...) İçinde yaşadığımız toplumun yaşama biçiminin, törelerinin, inançlarının, değer ölçütlerinin belirlediği ve toplumdan topluma değişen ‘ortak düşünce’; bir de insanın ortak değer ölçütlerinin, inançların, törelerin etkisinden olabildiğince sıyrılarak oluşturmaya çalıştığı düşünce: kendi bireysel düşüncesi” (Yücel, 2006: 17). Bu çalışmada yapacağımız yorum, geleneksel yazın incelemelerinden farklı olacaktır. Çünkü yorum; “hem metnin hem de onu anlayan öznenin tarihsel-toplumsal bağlamları içinde anlamlandırılma çabası” olarak tanımlanır (Gören, 2004: 80).

Metinlere yönelik yapılacak bir yorumlamada akıldan çıkarılmaması gereken bir nokta da her metindeki her bilginin bütün çağları kapsayacak şekilde olmadığıdır. Bilgiler gelişebilir veya değişebilir. Bu yüzden yorumlanacak metinler üretildiği çağdaki bilgiler ışığında yorumlanmalıdır. Okurun kendisinde bulunan bilgi birikimi ışığında yapılacak yorum ise ayrı bir bölüm açılarak açıklanabilir.

Yorum sadece yazın yapıtlarına yönelik yapılacak bir inceleme değildir aslında. Yazın yapıtının dışında bir film, bir afiş, bir heykel, bir bina, bir köprü, bir sokak kavgası; kısacası hayatın kendisi yorumlanabilir. Bugün göstergebilimsel okuma yöntemleri hayatın farklı alanlarında kullanılabilir, kullanılmaktadır.

Yorum, metnin kendi iç yapısındaki karmaşık bağıntılar içerisindeki gizil olarak bulunan anlamı ortaya çıkarıp, belirli bir düzene sokmaktır: “Çünkü bilgi, her nesneyi içinde boğulduğu kütleden çekip çıkararak bu karışık bütüne düzen getirmek, onu anlaşılır kılmak demektir. Ama, bu, ‘her nesneye bir isim verilerek’ başarılabilmektedir” (Vendryes, 2001: 21). Metnin söylemsel boyutunda ortaya çıkan figüratif unsurlarla, anlatsal boyutta ortaya çıkan eylemler arasındaki bağıntıları, aradan

da metni derin yapısındaki devingen yapı içerisindeki bağıntıları; sahip olunan ortak ve bireysel düşünce disiplinlerinden yardım alınarak yorumlanmıştır.

4.3.1.1. Metinlerarası Özellikler

Her metin belirli bir kültüre aittir, dolayısıyla da ait olduğu kültürden; kendinden önceki metinden etkilenir. Aynı zamanda kendinden sonraki metinlerden de etkilenir. Julia Kristeva, Roland Barthes, Derrida, Gerard Genette ve Riffatere metinlerarasılık kuramının çıkış noktalarını tespit etmişlerdir: “Metinlerarası ilişkiler, edebiyatta, bir yazarın belli ve tek bir metne gönderme yapması ya da akımın oluşturduğu ortak özelliklere bağlı kalması şeklinde yorumlanabilir” (Akerson, 2005: 154).

Metin “kronolojik bir çizgiden, sayfanın üzerinde, yazılı duran ve arka arkaya dizilmiş belli sayıda sözcüklerden oluşmaz; gerçekte bir ağ örgüsüdür” ve bu yapısı okurun farklı metinler arasında gidip gelmesine, yeni metinlerarası ilişkiler kurmasına yol açar (Melikoğlu, 2004: 76). Metinlerin kendi içerisinde tutarlı olabilmesi için metin içi ve metin dışı olmak üzere iki tür bağlaşım söz konusudur. Metin içi bağlaşım metnin kendi iç yapısı içerisinde ortaya çıkar. Metin dışı bağlaşım ise metnin dışında bir unsura, bir metne göndermede bulunur. Hiçbir metin tamamlanmış, bitmiş bir metin değildir. Kendi dışındaki metinlerle sürekli ilişki içerisinde, devingen bir yapıya sahiptir. Aslında metne özgünlük kazandıran da bir metnin diğer metinlerle gösterdiği bu metinlerarasılıktır: “Metni temellendiren şey, kapalı, hesaplanabilecek bir iç yapı değildir ama, metni başka metinlere, başka kodlara, başka göstergelere açılma noktası’dır; metni yapan şey, metinlerarası ilişkidir” (Barthes, 2005: 173).

Yazınsal bir yapıya yönelik yapılacak metin dilbilimsel bir çözümlemenin tatmin edici sayılabilmesi için metinlerarası ilişkiler bağlamında da incelenmesi gerekir.

Çünkü bu doğrultuda yapılacak bir inceleme, yapıtın estetik değerini gözler önüne serecektir. Aksi takdirde çözümlene başarısız sayılacaktır.

Metinlerarası okumanın başlayabilmesi için okunan metindeki bir dil biriminin başka bir metni çağrıştırması yeterlidir. Okur zihinsel çağrışımlar ve karşılaştırmalarda bulunur. Okumanın bir anlamlandırma edimi olduğu düşünülünce; metinlerarasılığın okur için en güzel yanının sürekli dikkatli ve uyanık olmaya zorlaması olduğu söylenebilir: “Metinlerarasılık, her zaman dikkatli, yazınsal, kültürel birikimi ve donanımı yüksek okuyucular ister. Salt bir cümleden, bir sözcükten hareketle metinlerarasılık söz konusu olamaz. Birikimsiz bir okuyucu rastlantısal, sıradan, tamamen öznel saptamalar yapacaktır” (Uçan, 2006: 68). Kültürel bir okuma olduğu söylenebilir.

Metinlerarası ilişkiler söz konusu olunca sadece iki yazınsal yapıt arasındaki ikişki söz konusu değildir. Bir yazınsal yapıt ile bilimsel bir metin, gazete haberleri ya da başka bir kültürel unsur söz konusu olabilir. Metinlerarasılık alıntı ve aşırmadan daha çok; etkileme ve etkilenme olmak üzere iki zincirleme sürecin sonucunda ortaya çıkar. Zaten yazınsal yapıtta da önemli olan özgün bir ürün ortaya koyabilmektir.

Sonuç olarak metinlerarasılık, okurun zihninde farkında olmadan zincirleme bir okuma listesi oluşturur. Metinlerarasılık öğrenciyi okumaya teşvik eder, okumayı sevdirebilir, öğrenciye metinlerarası ilişkide, o zevk veren zengin birikimi gözleme ve bu birikimden yararlanma olanağı sunar (Uçan, 2006: 81).

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÖYKÜLERİN İNCELENMESİ

5. 1. “KÜFECİ” ADLI ÖYKÜNÜN İNCELENMESİ

İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan Talip Apaydın’a ait olan “Küfeci” adlı öykü bu kitaptaki anlatılar içerisinde metin türü olarak tek öykü örneğidir. Bu öyküde dikkat çeken ilk nokta metnin, 8. sınıf Türkçe ders kitabındaki Halide Edip Adıvar’a ait olan “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı öykü ile gösterdiği metinlerarası ilişkidir. Her iki yapıtta anlatının anlatısı olarak yer alan açıklamalar, yorumlar metinlerarası bağlantılar olarak göze çarpar. Çözümlemede metinlerarası ilişkiler göz önüne alınıp öyküler arasındaki benzerlik, karşıtlık ve paralellikler gerek genel izlek (yüzeysel yapı), gerek anlatısal, gerekse de derin yapı boyutunda tespit edilmiştir. Çözümlemede kolaylık sağlasın diye diğer öykülerde olduğu gibi sözcelere numara verilmiştir.

“On bir, on iki yaşlarında çok sevimli bir çocuktur. (1) Siyah saçları gözlerinin üstüne dökülmüş, kara kara parlayan gözlerinin içi gülüyordu. (2) Sırtında da kendisi gibi küçücük, temiz, güzel bir küfe vardı. (3) Genç bayan, fileleri küfeye doldurdu. (4) Çocuğun doğrulup kalkmasına yardım etmek için minik ellerinden tuttu. (5) O önde, hamal arkada yola koyuldular. (6) Çocuk, sırtındaki küfeyi güçlükle taşıyordu. (7) Acımişti çocuğa. (8) Filelerden birini alıp kendisi taşımak istedi. (9)

Hamal:

-Yok abla yok! (10) Ben götürürüm. (11) Ben bundan daha ağırını da taşıdım, diyerek vermek istemedi. (12) Biraz sonra çocuk sordu: (13)

-Abla, eviniz uzak mı? (14)

-Niçin sordun? (15) Yoksa götüremeyecek misin? (16) Alayım mı filelerin birini? (17)

-Yok abla, onun için değil. (18) Daha uzaksa geri dönemem. (19) Bu sokaktan ileri hiç gitmedim de... (20) Hava da karardı. (21) Kaybolurum diye korkuyorum. (22) Genç bayan da güldü: (23)

-Korkma, ben seni bu caddeye kadar geri getiririm. (24)

Bir iki sokak daha gittikten sonra bir kapının önünde durdular: (25)

-İşte geldik! (26)

Küçük hamal, hafifçe çömelerek, küfesini merdivene dayadı. (27) Omzunu kesen iplerden sıyrılarak derin bir nefes aldı. (28) Genç bayan, çantasını açtı. (29) Bozuk paraların içinden, iki tane lira, iki tane de yirmi beş kuruş seçerek çocuğa verdi. (30) Çocuk, avucundaki paralara bir süre sevinçle baktı: (31)

-Allah bereket versin abla! (32) Dedikten sonra paraları cebinden çıkardığı işlemeli bir keseye koydu. (33) Kesenin ağzını iyice büzüp sıkıca düğümledi. (34) Yine dikkatlice cebine yerleştirdi. (35) Genç bayan küfenin içinden fileleri aldı. (36) Çocuk, hemen davranarak fileleri kaptı: (37)

-İçeriye kadar ben götürüyüm abla. (38)

-Yok yok, sen bırak ben götürürüm. (39)

-Olmaz abla, içeriye kadar götürüyüm ki aldığım parayı hak edeyim. (40) Filenin birini çocuğa verdi. (41) Dairenin kapısının önünde fileyi çocuktan aldı. (42)

-Allaha ismarladık abla! (43)

-Güle güle! (44)

Genç bayan fileleri mutfağa götürdü. (45) Çocuğun etkisinden hala kurtulamamıştı. (46) Bu yaşta çalışan, hem de aldığını hak etmeye çalışan bir çocuk... (47) Bir an çocuğun hayatını merak etti. (48) Sürekli bir zil sesi onu bu düşüncelerinden sıyırdı. (49) Kapı çalıyordu. (50) Koştı kapıyı açtı. (51) Karşısında inci dişleri ile gülümseyen küfeci çocuğu görünce şaşırıldı. (52) Çocuğun kendisine doğru uzattığı elli lirayı görünce, şaşkınlığı bir kat daha arttı: (53)

-Ne, ne o? Diyebildi. (54) Çocuk gülümsüyordu: (55)

-Para, merdiven başında buldum inerken. (56) Bana para verirken çantanızdan düşürdünüz herhalde. (57)”

Talip APAYDIN

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı s. 47-48

5. 1. 1. GENEL İZLEK (YÜZEYSEL YAPI)

5. 1. 1. 1. Öykünün Yapısal Çözümlemesi

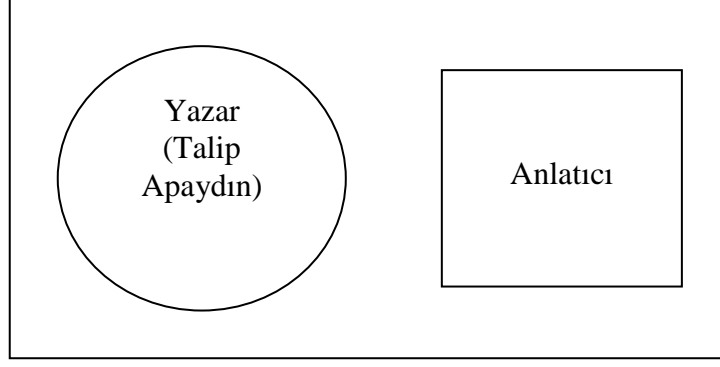
“Küfeci” adlı öyküyü betisel düzeyde incelerken yapılması gereken ilk iş kesitlere ayırmaktır. Bu yöntem sayesinde anlatıyı bileşenlerine rahatlıkla ayırıp, çözümlemedeki zorluklar aşılmaya çalışılmıştır. Kesitlere ayırmada ölçüt olarak da bağlaçlar, paragraflar, zamansal ve uzamsal bileşenler kullanılmıştır. Bu öykünün kişi, zaman ve uzama göre farklı özellikler göstermesi kesitlere ayırmada kolaylıklar

sağlamıştır. Özellikle uzamın Ö₁ görevindeki ‘küçük çocuk’a bazen güven, bazen de tedirginlik vermesini ölçüt olarak kullanacağız.

5. 1. 1. 1. 1. Yazar ile Anlatıcı Arasındaki İlişki

Yazar ile anlatıcı asla aynı kişi değildir. Anlatılarda yazar yani sözcelem öznesi etten, kemikten, dil dışı gerçek dünyaya ait canlı bir kişidir. Anlatıcı ise sözcelem öznesi tarafından yalnızca o anlatı için sözcüklerden, kağıttan yaratılmış; metin içerisinde hayat bulan biridir: “Anlatıcı; destan, masal, hikaye, roman gibi ‘epik’ karakterli metinlerde, sesini; şu veya bu tonda duyduğumuz; gizli veya açık kimliğine tanık olduğumuz bir varlıktır” (Tekin, 2003: 18). Anlatıcının fiziksel yapısı, ailesi, sosyal çevresi hep sözcüklerle sözcelem öznesi tarafından yaratılır. Bu durum bazen o kadar inandırıcı olur ki bizler de okuduğumuz bir romandaki, masaldaki veya öyküdeki kahramanı yazar ile bir tutar ya da gerçek hayatta ararız. Bunun için yazar ile anlatıcının aynı kişi olmadığı unutulmamalıdır. Tıpkı okur ile dinleyicinin aynı kişi olamayacağı gibi. Çünkü göstergebilimi göstermiştir ki bildirişimde verici ve alıcı birbirinden ayrılamaz, birlikte bulunur.

Anlatı türündeki metinlerin hepsinde bir anlatıcının bulunması bir gerçek olarak karşımıza çıkar. Bu öyküde anlatıcı hiçbir zaman olaylara karışmamakta, kahramanlarla konuşmamakta, sözcelem öznesi ile anlatıcı hiçbir zaman örtüşmemektedir. Bu özelliğe Kıran şu şekilde değinmektedir: “Bu durumda, yazar ile anlatıcı arasında hiçbir benzerlik yoktur; varsa bile okur bunu fark edemez. Buradaki ‘ben’ tamamen kurmacadır” (Kıran, 2003^a: 98).

Şekil 31: “Küfeci” adlı öyküdeki sözcelem öznesi ile anlatıcı arasındaki ilişki.

Öyküde sözcelem öznesi anlatıcı ile aynı kişi değildir. Aynı zamanda kahramanlarla da aynı kişi değildir: ($Y \neq A \neq K$). Sözcelem öznesi bu anlatıda anlatıcı-gözlemci tipi bir anlatıcı seçmiştir. “Anlatıda ‘ben’ diyerek, söz alır, ama olaylara karışmaz, olayların kahramanı olmaz. Anlatıda ikinci dereceden kahramandır; bir gözlemci olarak olayları anlatır; ne öyküyü ne kahramanları etkiler” (Kıran, 2003^a: 111). Bu tür anlatılarda anlatıcı, sözcelem öznesinden ve kahramandan farklıdır: ($Y \neq A \neq K$) Aynı zamanda anlatının genelinde 3. tekil kişinin kullanılması bir dışöyküsel anlatıcı olan anlatıcı-gözlemci tipinin kullanıldığını göstermektedir: “çocuktan (1), gülüyordu (2), doldurdu (4), tuttu (5), taşıyordu (7), acımişti (8)...” Bu anlatıdaki sözcelem öznesi-anlatıcı, dinleyici-okur ilişkisi şu şekilde gösterilebilir:

	ÖYKÜLEME ALANI		
YAZAR (Talip Apaydın)	Anlatıcı- Gözlemci	Dinleyici	OKUR

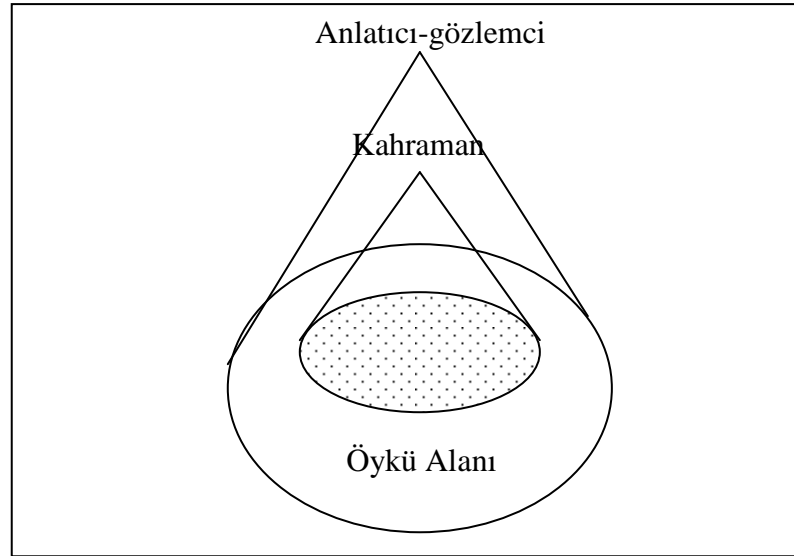
Şekil 32: “Küfeci” adlı öyküdeki yazar-anlatıcı, okur-dinleyici ilişkisi.

Bu anlatıda hiçbir zaman olaylara karışmayan, dışöyküsel anlatıcı olan anlatıcı - gözlemci, sözcelem öznesi tarafından seçilmiştir: (Y ≠ A ≠ K).

5. 1. 1. 1. 2. Öyküdeki Bakış Açısı veya Odaklayım

Yazında yorum kadar, nesnelere karşı duruş anlamına gelen perspektifin, yani bakış açısının da çok büyük önemi vardır. Hangi sanat dalı olursa olsun eşyalar daha çok sanatçının bulunduğu konuma, bakış açısına göre anlam ve işlev kazanırlar: “Sanatçının ‘eşya’ karşısındaki konumu, eşyaya bakış tarzı, nihayet eşyayı yorumlayış ve sunuş biçimi, sanat olaylarını doğurur. Sanat, bu anlamda, ‘özne’ (sanatçı) ile ‘nesne’ arasındaki ilişkinin (uzaklık ve yakınlığın, hatta iletişimin) estetik bir duyarlılıkla sunulması demektir” (Tekin, 2003: 46). Anlatılarda anlatıcı, kurmaca olayları anlatanı, bakış açısı ise kurmaca olayları göreni karşılar. Bu yüzden birbirine karıştırılmamalı, ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Betisel düzeyin tanıtılması, okuyucunun anlatının içerisine çekilmesi açısından odaklayım son derece önemlidir. “Metinde, varlıkları ve nesnelere betimlemek için seçilen bakış açısına odaklayım denir” (Kıran, 2003^a: 104). Bu öyküyü okuduğumuzda anlatıcının kendisinden “ben” diye söz etmediğini görüyoruz. Aynı zamanda öyküdeki olayların içerisine hiçbir zaman girmemektedir. Anlatıcı-gözlemci 1, 3, 4, 5, 6, 8, 9 numaralı sözcelemlerde yaptığı betimlemelerde hep bilinen geçmiş zamanı kullanmıştır: “çocuktu, vardı, doldurdu, tuttu, koyuldular, Acımişti, istedi.” Bu durum anlatının inandırıcılığını artırırken aynı zamanda anlatıcının her şeyi bildiğini gösterir. Öykünün hemen başında 2. sözcede ise şimdiki zamanın hikayesi kullanılmıştır: “Siyah saçları gözlerinin üstüne dökülmüş, kara kara parlayan gözlerinin içi güllüyordu.” Böylece anlatıya bir durağanlık kazandırırken aynı zamanda okurun öykünün anlam dünyasına girmesini sağlamıştır. Okur bu yolla anlatının kurmaca dünyasına çekilmiştir. Sözcelem öznesi bu yolla her şeyi bilen, her şeyi gören **sıfır odaklayımın (arkadan görü)** seçildiğini gösterir.

Anlatıcının kendisinden “ben” diye söz etmediği, hep üçüncü tekil kişi adlı “o”yu kullandığı bakış açısı olan sıfır odaklayımda anlatıcı her şeyi bilir. Destan anlatı türünden roman, öykü gibi diğer anlatı türlerine de geçen sıfır odaklayımda anlatıcı her şeyi bildiği için ‘**Tanrısal bakış açısı**’ da denir. Sıfır odaklayımda anlatıcının her zaman, her yerde olması, her şeyi bilmesi sözcelem öznesine büyük imkanlar verir. Öykümüzün 6. sözcesinde kullanılan “o” adlı bizim bu tespitimizi desteklemektedir: “*O önde, hamal arkada yola koyuldular. (6)*” Bu anlatıda olsun, diğer anlatılarda olsun sıfır odaklayımın kullanıldığı metinlerde anlatıcı, olayları yorumlayan, anlatan bir sestem başka bir şey değildir ($Y \neq A \neq K$). Boris Tomaşevski’ye göre sözcelem öznesinin her şeyi bildiği anlatılar daha nesnel bir yapıya sahiptir (Tomaşevski, 2005: 260).

Şekil 33: “Küfeci” adlı öyküdeki sıfır odaklayım (arkadan görü).

Öykü, metin dilbilimsel yöntemlerle incelenirken A. J. Greimas’ın ortaya koyduğu ve üretici süreci oluşturan temel anlamsal boyut, sözdizimsel boyut, yüzeysel boyut sıralamasının tam tersi bir istikamette çözümlenmiştir.

5. 1. 1. 2. Öyküdeki Kahramanların İncelenmesi

Anlatılarda kahramanlar sözcüklerden, tümcelerden, kağıttan yaratılan; ama sonuçta belirli bir insan kavramına dayanan varlıklardır. Okuma sırasında kahramanların fiziksel özellikleri, yaşları, adları, kullandıkları dil, ekonomik ve sosyal durumları, yetenek ve becerileri bazen açıkça; bazen de üstü kapalı olarak okurun zihninde oluşur. Bu tabii ki her okurda farklı farklı olacaktır. Bunda okurun sahip olduğu dil dışı ansiklopedik göndergelerin etkisi vardır.

5. 1. 1. 2. 1. Kahramanların Adları

Anlatılarda kahramanların adları ile anlatı arasında sözcelem öznesi tarafından bilinçli olarak bir bağ kurulur. Bundaki amaç okurun anlatının yüzeysel yapısından derin yapısına yapacağı yolculukta ona kolaylık sağlamaktır. Ancak bu öyküde kahramanların adları bize verilmemektedir. Adların yerine birtakım sıfatlar kullanılmıştır. Öyküde kullanılan “**genç bayan**” (4, 23, 29, 36, 45), “**abla**” (10, 14, 18, 32, 38, 40, 43) sıfatları K_2 için ad yerine kullanılmıştır. Özellikle K_2 için kullanılan “**abla**” sıfatı genellikle her seviyedeki okurun sahip olabileceği dil dışı ansiklopedik bir göndergedir. Sözcelem öznesinin daha 10. sözcede bu sözcüğü kullanması bir öncelemdir. Çünkü okur daha bu sözce ile K_1 'in K_2 tarafından korunacağını, en azından K_2 'nin K_1 'e yardıma bulunacağını anlar. K_2 için ise “**sevimli bir çocuk**” (1), “**çocuk**” (1, 5,7, 8, 13, 30, 31, 37, 42, 46, 47, 48, 52, 53, 55), “**hamal**” (6, 10, 27), “**küçük hamal**” (27), “**küfeci çocuk**” (52) sıfatları adı yerine kullanılmıştır. Özellikle çocuk ve küçük göstergeleri okurun düşüncesinde K_1 'in korunmaya muhtaç birisi olduğunu çağırıştırır, acıma hissi uyandırır. Tabii ki onu koruyacak olan da “**abla**” sıfatı ile adlandırılan K_2 'dir. Bu iki durum birbirini tamamlamaktadır. Yardıma muhtaç K_1 'i ona göre güçlü olan K_2 tamamlamaktadır.

5. 1. 1. 2. 2. Kahramanların Yaşları

Anlatıda K₁'in yaşı hakkında sözcelem öznesi K₂'ye göre daha fazla bilgi vermektedir. Anlatıcı daha öykünün 1. sözcesinde K₁'in yaşı konusunda okuru bilgilendirmektedir: “**On bir, on iki yaşlarında** çok sevimli bir çocuktur.” Bu sözceden çocuğun yaşı hakkında okur bilgi sahibi olur. K₂'nin yaşı ise daha belirsizdir. Ancak sözcelem öznesinin 4, 23, 29, 36, 45 numaralı sözcelerde kullandığı “**genç bayan**” sıfatı K₂'nin pek de yaşlı olmadığını göstermektedir. Yine K₁'in K₂ için kullandığı “**abla**” sıfatı (10, 14, 18, 32, 38, 40, 43) yaş olarak K₁'den büyük olduğunu göstermektedir. Burada K₁ ile K₂ arasında çok fazla yaş farkı olmaması K₁'in yapacağı eylemlerin önemini daha fazla artırmakta, okurun daha fazla meraklanmasına yol açmaktadır.

5. 1. 1. 2. 3. Kahramanların Fiziksel Özellikleri

Sözcelem öznesinin kahramanların fiziksel özelliklerini iyi bir şekilde betimlemesi, anlatısının inandırıcılığını artırmaktadır. Okur betimlemeler ile kahramanları düşler; sözcüklerden, kağıttan oluşan bu varlıklara kafasında ruh verir ve canlandırır. Okur, kahramanlar hakkında bilgi sahibi olur, fikir üretir.

Sözcelem öznesi, daha anlatının başında 1, 2 ve 3. sözcelerde K₁'i betimler: “*On bir, on iki yaşlarında çok sevimli bir çocuktur (1). Siyah saçları gözlerinin üstüne dökülmüş, kara kara parlayan gözlerinin içi gülüyordu (2). Sırtında da kendisi gibi küçücük, temiz güzel bir küfe vardı (3).*” Bu başarılı betimleme okurun K₁'i kısaca tanıyıp dil dışı gerçek dünya içerisinde bir yere koymasını sağlar. Aynı zamanda 5. sözcedeki “**minik ellerinden**” ile 27. sözcedeki “küçük hamal” betimlemelerinin birbiri ile uyum göstermesi anlatının tutarlılığı açısından son derece önemlidir: “Tutarlılığa bağlı olarak yapılacak bir tanımda metin, bütün yanları ile birbiriyle tutarlı olan dizgesel bir biçim olarak değerlendirilir” (Günay, 2003^b: 99). Yine 52. sözce K₂'nin fiziksel özellikleri ile ilgili bize bilgi vermektedir: “*Karşısında inci dişleri ile gülümseyen küfeci*

çocuğu görünce şaşırđı.” Sözcem öznesinin betimlemede kullandığı 3. sözcde aslında bir erken anlatıdır: “*Sırtında da kendisi gibi küçücük, temiz, güzel bir küfe vardı.*” Bu sözcde ile K₁’in hayatı kısaca özetlenmiş, kurmaca olay içerisinde gerçekleştireceği eylemler hakkında bir ön bilgi verilmiştir. K₁, ekonomik zorluklar çeken ve bu yüzden de hamallık yapan biridir. Bu noktada Halide Edip Adıvar’ın “**Tanıdığım Çocuklardan Rüstem**” adlı öyküsü ile paralellik göstermektedir. Bu öyküde de anlatı kişisi “**Rüstem**”, kardeşlerine ve annesine bakmak için gazete satmaktadır. K₂’nin ısrarına dayanamarak geçici bir süre hamallık yapmayı kabul eder. Sadece bu kadarı bile bu iki öykü arasında metinlerarası bir ilişki olduğunu gözler önüne sermeye yeter. Aynı zamanda “**Küfeci**” adlı anlatıda 2. sözcdeki “*gözlerinin içi gülüyordu*” betimlemesi ile 52. sözcdeki “*inci dişleri ile gülümseyen*” betimlemesi çocuğun yaptığı işin zorluğuna rağmen son derece mutlu olduğunu, işini severek yaptığını göstermektedir. Bu durum da okurun gözünde K₁’in değerini artırmaktadır.

Sözcem öznesi K₂’yi ise çok fazla betimlememiştir. Sadece “**genç bayan**” (4, 23, 29, 36, 45) sıfatı ile kısa ve yetersiz bir bilgi vermiştir. Bu durum da okurun K₂’yi merak etmesini, aynı zamanda da fiziksel görünüşü ile değil de yaptığı eylemle ön plana çıkmasını sağlamıştır.

5. 1. 1. 2. 4. Kahramanların Dili

Anlatılarda kahramanların kullandığı dil okurun anlatı kahramanlarını daha iyi ve daha yakından tanımasını sağlar. Onların sosyal mertebeleri, kültür düzeyleri, ekonomik seviyeleri hakkında çıkarımlarda bulunulmasını gerçekleştirir. Bazen sözcem öznesi bilinçli olarak anlatıdaki kahramanlarına yöresel ağız özelliklerini kullanır. Okur da bundan hareketle kahramanlarını belirli bir sosyal sınıfa dahil edebilir. Böylece gerek öykü, gerekse de kahramanlar daha rahat tanımlanır. Bu da öykülemenin gerçekçiliğini ve inandırıcılığını artırır. Bu anlatıda ise sözcem öznesi

kahramanlarına ölçünlü dili kullandırır. K₁'ye (10, 11, 12, 14, 18, 19, 20, 21, 22, 32, 38, 40, 43, 56, 57) numaralı sözcelerde; K₂'ye de (15, 16, 17, 24, 26, 39, 44, 54) numaralı sözcelerde ölçünlü dil kullandırılır. Bu durum hem K₁ ve K₂'nin okurun kafasında eğitim görmüş, kültürlü bir çevreye dahil olmasını sağlar. Böylece okur bilinçaltında hem öyküye hem de yapılacak eyleme daha fazla saygı duyar. K₁ ve K₂'nin konuşturulduğu sahnelerde konuşmalara sosyal mertebeler arasındaki farklar yansıtılmaz.

5. 1. 1. 2. 5. Kahramanların Beceri Özellikleri

Sözcelem öznesi 3 numaralı sözcede K₁'in sırtındaki küfe ile hamallık yaptığını anlatmaktadır. Yine 10, 11 ve 12 numaralı sözcelerde K₁'in K₂'nin yardım teklifini kabul etmemesi; “*Ben bundan daha ağırını taşıdım...*” demesi onun becerileri hakkında bilgi vermektedir. Fakat anlatı ilerledikçe bu durumun hiç de K₁'in dediği gibi olmadığını anlatıcının 28 numaralı sözcede yaptığı betimlemede anlaşılmaktadır: “*Omzunu kesen iplerden sıyrılarak derin bir nefes aldı.(28)*” K₁ kabul etmese de bu işi zorunluluktan yapmaktadır. Bu durum da okurun kafasında acıma hissinin oluşmasına yol açmaktadır. Sözcelem öznesinin sahneleme tekniği ile K₁'in ağzından söylediği 18, 19, 20, 21 ve 22. sözceler onun yaşının da küçük olmasından dolayı yolları yeterince bilmediğini göstermektedir. Bu durum okurun kafasındaki acıma hissini bir kat daha artırmaktadır. Ayrıca K₂'nin yapacağı eylemin daha fazla merak edilmesine yol açmaktadır.

5. 1. 1. 2. 6. Kahramanların Tanımlanması

Anlatı kahramanları kağıt üzerinde sözcelem öznesi tarafından yaratılan varlıklardır. Dil dışı dünyada yaşamaz, sadece kurmaca dünyada yaşarlar. Sözcelem öznesinin başarılı betimlemeleri, verdiği örnekler bu kahramanların inandırıcılığını ya

artırır ya da azaltır. Bu durum bazen, o kadar inandırıcı olur ki anlatı kişileri gerçek dünyada aranır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise anlatsal metinlerin dil felsefesi açısından hayali ifadeler olduğudur: “Hayali ifadeler bir olayı ifade etmezler. Bunlardan (masal, hikaye ve romanda) doğruluk veya yanlışlık söz konusu değildir” (Kocabaş, 2002: 35).

Sözcelem öznesi K₁'in ruhsal durumuna yönelik ilk ipucunu 2. sözcedeki “... **gözlerinin içi gülüyordu.**” deyimini ile verir. “Türkçede anlatılması güç soyut kavramların elle tutulur gözle görülür nesnelere benzetilerek somutlaştırılması eğilimi dikkati çeker. Bunun sonucunda insan organları kullanılarak yapılan hareketler ve bunlardan yeni anlamları anlatmak için deyimler kurulur” (Sinan, 2001: 260). Sözcelem öznesi daha anlatının başında kullandığı bu deyim ile K₁'in gerçekleştirdiği eylemden mutluluk duyduğunu okura hissettirir. Sözcelem öznesi, anlatıcının ağzından 1, 2, 3, 5 ve 27 numaralı sözcelerde yaptığı betimlemelerle, yine anlatıcının ağzından 45, 46, 47, 48 numaralı sözcelerde yaptığı özetlemelerle okurun K₁'i yakından tanımasını sağlamıştır. Özellikle 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56 ve 57. sözcelerde anlatıcı tarafından özetlenen K₁'in eylemi onu okura iyice tanıtmıştır. K₁, okurun kafasında ‘**küçük yaşına rağmen alın teri ile çalışan, hakkı olmayan bir parayı almayı iade eden güvenilir, sevimli bir çocuk**’ olarak tanıtılmıştır. K₁'in tanımlamasında 1, 2, 3, 5 ve 27 numaralı sözcelerde yapılan betimlemeler sözcelem öznesi tarafından yapılan bir tür dolaysız tanımlamadır: “Romancı bir kişinin ya da kahramanın fiziksel ya da ruhsal betimlemesini yapar. Bilgiler anlatıcı, bir başka kişi ya da kişinin kendisi tarafından verilir” (Kıran, 2003^a: 153). K₂'in tanımlaması için ayrıca sözcelem öznesi dolaylı tanımlama yollarını da kullanmıştır. Sözcelem öznesi tarafından bırakılan bu boşluklar da okur tarafından doldurulacaktır.

“Küfeci” adlı anlatıda K₂ konumunda bulunan bayanı yakından tanıyamıyoruz. Çünkü gerek betimlemeleri, gerekse de anlatıcı-gözlemcinin diğer kahramanın

konuşmaları bu noktada yetersiz kalıyor. Bu noktada K_2 'nin tanımlamasında dolaylı tanımlama söz konusudur: “Bir söz, bir eylem, bir yaşam biçimi roman kahramanları hakkında bilgi verebilir. Bu bilgileri yorumlamak okura düşer, ve bu bilgiler kahramanın betimlemesini tamamlar, bazen de değiştirir” (Kıran, 2003^a: 153). Kıran'ın bu şekilde açıkladığı dolaylı tanımlama aslında sözcelem öznesi tarafından bırakılan bir boşluktur. Umberto Eco'nun tespitine göre baktığımızda sözcelem öznesi bu boşluğu bilinçli olarak bırakır. Okur da sahip olduğu dil dışı ansiklopedik göndergelerle bu boşlukları tamamlar. Bu yüzden ki her okurun aynı metinden anladığı farklıdır. Belirli bir okuma birikimi olan kültürlü bir okurun bu tamamlamayı daha verimli yapacağı ortadadır. Sözcelem öznesinin K_2 ile ilgili bilinçli olarak bıraktığı bu boşlukları, okur sahip olduğu bilgi birikimi ile kendi kafasından tamamlar.

5. 1. 1. 3. Kullanılan Eylemler ve Görevleri

“Küfeci” adlı öykü yapılan bir eylem üzerine kuruludur. Bu eylem K_1 konumunda bulunan on bir, on iki yaşlarında bir çocuğun geçim sıkıntısından dolayı sırtındaki küfe ile yük taşımıştır. Bu anlatıda yapılan bu eylem zorunluluktan yapılmaktadır. Anlatının birinci oluntusunda K_1 para karşılığında küfesi ile K_2 'nin yükünü taşır. Yaptığı bu eylem K_1 'in yoksun olduğu N_1 'e (para) ulaşmasını sağlayacaktır. Bir noktada yaptığı bu eylem K_1 'in nesnesine ulaşmasında temel araçtır. K_1 ikinci oluntuda ulaşmak istediği nesneye fazlasıyla ulaşmasına rağmen, hak etmediği bu nesneyi K_2 'ye iade eder. Ancak yine de anlatının başında ayrı olduğu nesneye anlatının sonunda kavuşmuştur: $(\ddot{O}_1 \cup N_1) \rightarrow (\ddot{O}_1 \cap N_1)$ Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise K_1 ile $\ddot{O}_1$ 'in aynı kişi olduğudur.

Anlatıda yapılan eylemlerin dışındaki boşluklar sözcelem öznesi tarafından betimlemeler, özetlemeler, sahneler ile doldurulur. Aynı zamanda okurun bilgi birikimi,

kültür düzeyi, sahip olduğu dil dışı ansiklopedik göndergeler aracılığı ile yaptığı yorumlar da bu boşlukları doldurmada etkilidir.

5. 1. 1. 4. Öyküdeki Zaman

Anlatılarda iki tür zamandan söz edilir. Birincisi kurmaca zaman, ikincisi ise öyküleme zamanıdır. Kurmaca zaman olayların geçtiği, kahramanların olayları yaşadığı zamandır. Öyküleme zaman ise anlatıcının olayları anlattığı zamandır. İnceleme yaparken öyküleme zamanını ($\Rightarrow$ 1), kurmaca zamanını ise ($\rightarrow$ 2) şeklinde göstereceğiz.

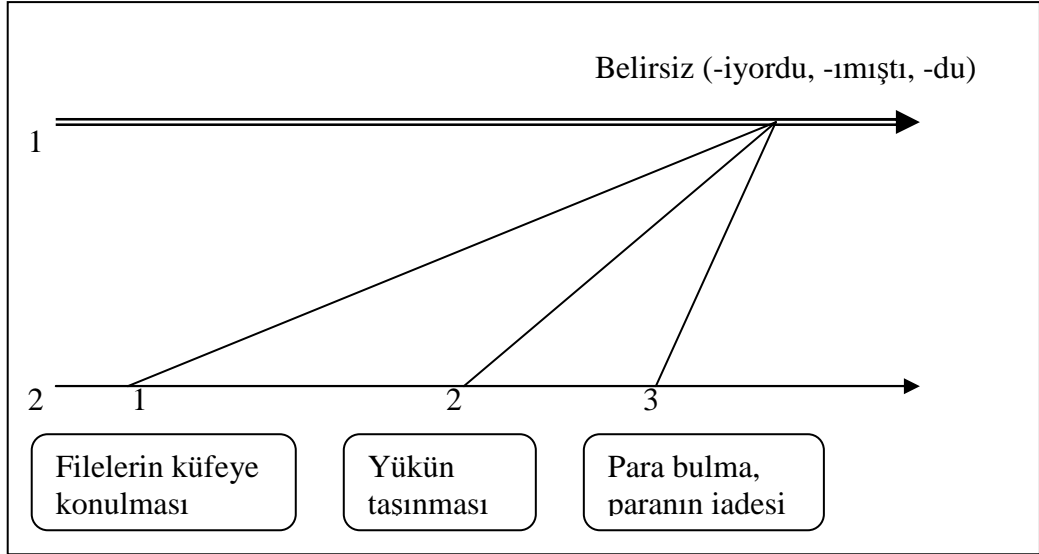
“Küfeci” adlı öyküde öyküleme zamanı belirsizdir. Yine de özellikle duraksamanın yapıldığı 1. kesitte kullanılan şimdiki zamanın hikayesi (2, 7); öğrenilen geçmiş zamanın hikayesi (8) ve bilinen geçmiş zaman (1, 3, 4, 5, 6, 8, 9) öykünün öyküleme zamanı hakkında bize bilgi vermektedir. Anlatıdaki 21. sözce ise kurmaca zamanını (öykü zamanı) kesin olmamakla birlikte bizlere sunmaktadır: “*Hava da karardı.*” (21) bu sözce kurmaca zamanının birkaç saatle, hatta dakikalarla sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu sözcede kullanılan “*da*” bağlacı özne konumundaki “*hava*” sözcüğünü okurun zihninde odaklaştırır ve havanın kararmasının ön plana çıkmasına yol açar: “*da* özne biçiminde konu olarak edeni tanıtmak, odak noktaya yerleştirmek için kullanılabilir. *İse* ile değiştirilebilir olan *da* izlediği özne ad öbeğini odaklaştırır” (Çelik, 1999: 26). Bu örnek okurun küçük yaştaki K_1 için zamanın ilerlemesinin tehlikeli bir durumun ortaya çıkmasına yol açacağını düşünmesine neden olur. Bu sözceyi dizgesel bağlamda takip eden 23. sözcede ise “*da*” bağlacı yine kendisinden önceki özne öbeğini okurun gözünde odaklaştırır ve koruyucu bir karakter olarak ortaya çıkmasına yol açar: “*Genç bayan da güldü: (23)*” Ayrıca öykünün iskeletini oluşturan K_1 'in küfe ile yük taşıması da sonuçta dakikalarla sınırlıdır. Öyküleme zamanı ise toplamda 57 sözcelik bir boyuta sahiptir. Biliyoruz ki kurmaca

zaman dakika, saat, ay, yıl gibi süredizimsel ölçütler ile tespit ediliyor. Öyküleme zamanı ise sözceler, paragraflar ve sayfalar ile tespit edilir. Sonuçta bu öyküde birkaç saatlik bir kurmaca olay, öyküleme zamanında 57 sözcü ile sözcülem öznesi tarafından anlatılmıştır.

Anlatılarda öyküleme zamanı ile kurmaca zamanı birbirlerine karşılaştırılırken üç tür ilişki ortaya çıkar: sıra, ritim (süre), sıklık. Bu özelliklerin incelenmesi anlatılardaki zaman kavramını incelemek açısından son derece önemlidir:

5. 1. 1. 4. 1. Öyküdeki Sıra

Öyküde sözcülem öznesi kurmaca zaman ile öyküleme zamanı ortaya koyarken artsüremsel bir anlatım şekli kullanmıştır. Yani öyküleme zamanından geriye sapım yolu ile sıradizimsel sırayı bozmuştur. Bu durumu şu şekilde görselleştirebiliriz:

Şekil 34: “Küfeci” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki sıra ilişkisi .

Bu anlatıda sözcülem öznesi sadece geriye sapım yöntemini kullanmıştır. Sıradizimsel sırayı bu şekilde bozmuştur.

5. 1. 1. 4. 2. Öykünün Ritmi

Anlatıların ritmi, sözcelem öznesinin öyküleme zamanı (1 ==→) ile kurmaca zamanı (2 →) arasında kurduğu ilişkiden ortaya çıkar. Bu noktada öyküleme zamanını sözceler, paragraflar ile ölçülürken; kurmaca zamanı dakika, saat, ay, yıl gibi süredizimsel ölçütlerle tespit edilecektir. Sözcelem öznesi anlatısındaki ritmi oluşturmak amacı ile duraklama, sahne, özetleme ve eksilti olmak üzere dört teknik kullanabilir. Öyküleme ve kurmaca zaman arasında ortaya çıkan bu ilişkilerden dolayı okur kimi zaman hızlanır, kimi zaman yavaşlar. Bu yolla anlatının ritmi ortaya çıkar. İncelemede kolaylık sağlaması için öncelikle anlatı kesitlere ayrılmıştır:

1. Kesit (Duraklama 1)

“On bir, on iki yaşlarında çok sevimli bir çocuktur.(1) Siyah saçları gözlerinin üstüne dökülmüş, kara kara parlayan gözlerinin içi gülüyordu.(2) Sirtında da kendisi gibi küçücük, temiz, güzel bir küfe vardı.(3) Genç bayan, fileleri küfeye doldurdu.(4) Çocuğun doğrulup kalkmasına yardım etmek için minik ellerinden tuttu.(5) O önde, hamal arkada yola koyuldular.(6) Çocuk, sırtındaki küfeyi güçlülkle taşıyordu.(7) Acımişti çocuğa.(8) Filelerden birini alıp kendisi taşımak istedi.(9)”

Birinci kesitte öyküleme zamanı ilerlerken, kurmaca zamanı çok az ilerleme göstermektedir. Bunda bu kesitte genel olarak betimlemelerin ağırlıkta olmasının da etkisi vardır. Özellikle 1, 2, 3 ve 5. sözcelerde K₁'in betimlenmesi öyküleme zamanının ilerlemesine (9 tümce), kurmaca zamanının ise çok fazla ilerlemesine neden olmuştur. Bu durum bu kesitte duraklama yönteminin kullanıldığını gösterir. Duraklama olduğu için okuma hızı yavaşlayacaktır. Sözcelem öznesi bu kesitte duraklamaya başvurarak hem yorumlama, hem de betimleme yapmıştır. Betimleme ve yorumlamada kullanılan unsurlar ise şunlardır:

Çizelge 5: “Küfeci” adlı öykünün 1. kesitindeki betimleme ve yorumlama unsurları.

SÖZCE	BETİMLEME UNSURLARI	YORUMLAMA UNSURLARI
1. Sözce	On bir, on iki yaşlarında	çok sevimli
2. Sözce	Siyah saçları gözlerinin üstüne dökülmüş, kara kara parlayan	
3. Sözce		kendisi gibi küçücük, temiz, güzel
4. Sözce	Genç	
5. Sözce	minik	

2. Kesit (Sahne 1)

“-Yok abla yok!(10) Ben götürürüm.(11) Ben bundan daha ağırını da taşıdım, diyerek vermek istemedi.(12) Biraz sonra çocuk sordu:(13)

-Abla, eviniz uzak mı?(14)

-Niçin sordun?(15) Yoksa götüremeyecek misin?(16) Alayın mı filelerin birini?(17)

-Yok abla, onun için değil.(18) Daha uzaksa geri dönemem.(19) Bu sokaktan ileri hiç gitmedim de...(20) Hava da karardı.(21) Kaybolurum diye korkuyorum.(22) Genç bayan da güldü:(23)

-Korkma, ben seni bu caddeye kadar geri getiririm.(24)

Bir iki sokak daha gittikten sonra bir kapının önünde durdular:(25)

-İşte geldik!(26)

Küçük hamal, hafifçe çömelerek, küfesini merdivene dayadı.(27) Omzunu kesen iplerden sıyrılarak derin bir nefes aldı.(28) Genç bayan, çantasını açtı.(29) Bozuk paraların içinden, iki tane lira, iki tane de yirmi beş kuruş seçerek çocuğa verdi.(30) Çocuk, avucundaki paralara bir süre sevinçle baktı:(31)”

Bu kesitte öyküleme zamanı ile kurmaca zaman (öykü zamanı) eşdeğer boyutta ilerlemiştir. Sözcelem öznesi bu kesitte ayrıntılı bir anlatım yoluna gitmiştir. K₁ ve K₂ arasındaki karşılıklı konuşmalar bu kesitte aktarılmıştır. Kurmaca olay olduğu gibi öykülemeye aktarılmıştır. Bu durum bu kesitte sahneleme tekniğinin kullanıldığını gösterir.

3. Kesit (Sahneleme 2)

“-Allah bereket versin abla!(32) Dedikten sonra paraları cebinden çıkardığı işlemeli bir keseye koydu.(33) Kesenin ağzını iyice büzüp sıkıca düğümledi.(34) Yine dikkatlice cebine yerleştirdi.(35) Genç bayan küfenin içinden fileleri aldı.(36) Çocuk, hemen davranarak fileleri kaptı:(37)

-İçeriye kadar ben götüreyim abla.(38)

-Yok yok, sen bırak ben götürürüm.(39)

-Olmaz abla, içeriye kadar götüreyim ki aldığım parayı hak edeyim.(40) Filenin birini çocuğa verdi.(41) Dairenin kapısının önünde fileyi çocuktan aldı.(42)

-Allaha ısmarladık abla!(43)

-Güle güle!(44)”

Öyküleme zamanı ile kurmaca zamanı bu kesitte de eşdeğer oranda ilerlemiştir. Sözcelem öznesi ayrıntılı bir anlatım yolu seçmiştir. 32, 38, 39, 40, 43, 44 numaralı sözcelerde K₁ ve K₂'nin karşılıklı konuşmaları; 33, 34, 35, 36, 37, 41, 42 numaralı sözcelerde kurmaca olaylar ayrıntılı şekilde anlatılmıştır. Bu durum da sahneleme tekniğinin kullanıldığını gösterir. 2. ve 3. kesitte sahneleme tekniği kullanıldığı için okuma hızı yavaşlayacaktır.

4. Kesit (Eksilti 1)

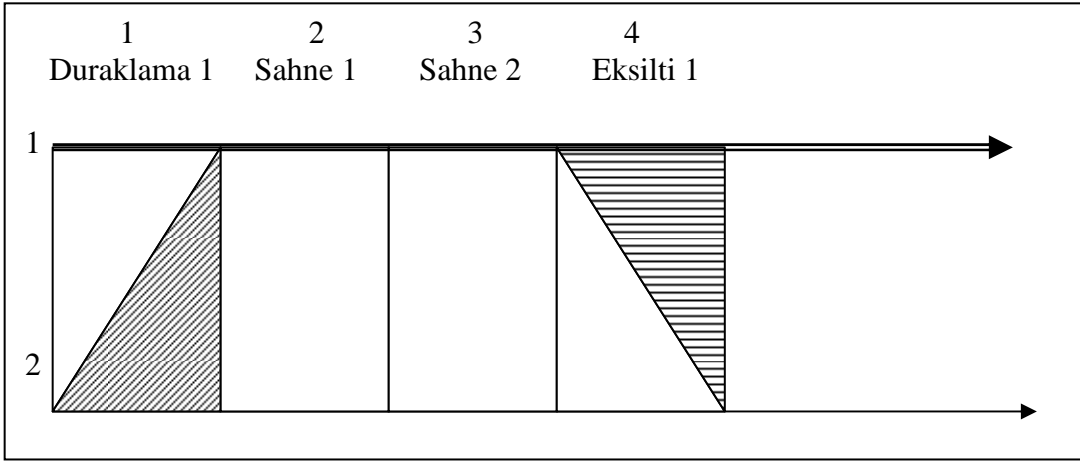
“Genç bayan fileleri mutfığa götürdü.(45) Çocuğun etkisinden hala kurtulamamıştı.(46) Bu yaşta çalışan, hem de aldığını hak etmeye çalışan bir çocuk...(47) Bir an çocuğun hayatını merak etti.(48) Sürekli bir zil sesi onu bu düşüncelerinden sıyırdı.(49) Kapı çalıyordu.(50) Koştur kapıyı açtı.(51) Karşısında inci dişleri ile gülümseyen küfeci çocuğu görünce şaşırıldı.(52) Çocuğun kendisine doğru uzattığı elli lirayı görünce, şaşkınlığı bir kat daha arttı:(53)

-Ne, ne o? Diyebildi.(54) Çocuk gülümsüyordu:(55)

-Para, merdiven başında buldum inerken.(56) Bana para verirken çantanızdan düşürdünüz herhalde.(57)”

Bu kesit eksiltili anlatıma bir örnektir. Çünkü bu kesitteki sözcelerin hiçbirinden K₂'nin para kaybettiği, K₁'in parayı nasıl bulduğu anlatıcı-gözlemci

tarafından anlatılmamıştır. Sözcelem öznesi 53, 56 ve 57. sözcelerde K_1 'in bulunduğu parayı okurun beklemediği bir şekilde iade ettiğini anlatıcı-gözlemciye anlattırmıştır. Bu durum kısa öykülerin en önemli özelliği olan beklenmedik son kuralına çok uymaktadır. Aynı zamanda K_1 'i okurun gözünde daha da büyütmektedir. Bütün bunlar bu kesitin eksiltili anlatım tekniğine örnek olduğunu göstermektedir. Sözcelem öznesinin öyküleme zamanı ile kurmaca zamanı birbirine çakıştırırken kullandığı bu yöntemler anlatımımızın ritmini oluşturur. “Küfeci” adlı öykü ritim açısından şu şekilde görselleştirilebilir:

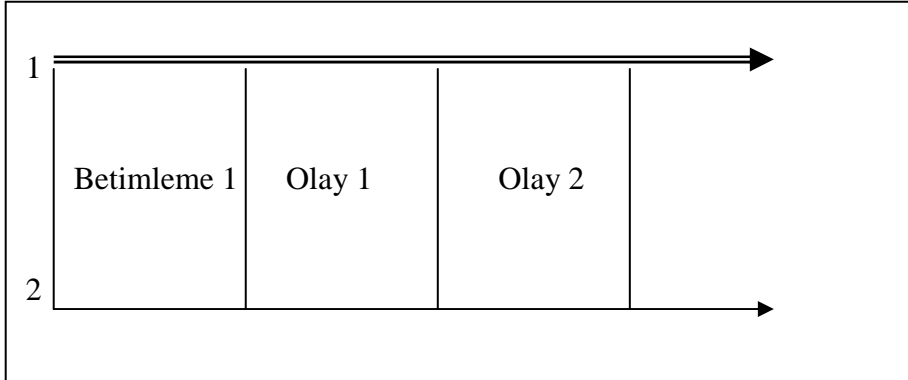
Şekil 35: “Küfeci” adlı öykünün ritim şeması.

Yukarıdaki tabloda boşluklar ilerlemeyi gösterir. Duraklamada yapılan betimlemelerin, yorumların etkisiyle; sahnelemede ise yapılan ayrıntılı anlatımın etkisiyle okur yavaş okur. Son kesitte yapılan eksiltili anlatım kesitin daha hızlı okunmasına yol açmıştır. Okuma hızındaki bu artış ve azalışlar ise metnin ritmini oluşturur. Buna göre “Küfeci” adlı öyküyü 1, 2 ve 3. kesitlerde daha yavaş okurken 4. kesitte daha hızlı okuruz.

5. 1. 1. 4. 3. Sıklık

“Küfeci” adlı anlatıda sözcelem öznesi her olayı bir kere anlatma yoluna gitmiştir. Yani kurmacadaki her olay, öykülemde bir kez anlatılmıştır. Bu da bu

öyküde tekil anlatı tekniğinin kullanıldığını göstermiştir. “... Öyküde bir kez olan bir olayın, bir kez anlatılmasıdır” (Kıran, 2003^a: 175). Bu durumu şu şekilde gösterebiliriz:

Betimleme 1 : $\ddot{O}_1$ ve $\ddot{O}_2$ 'nin betimlenmesi.

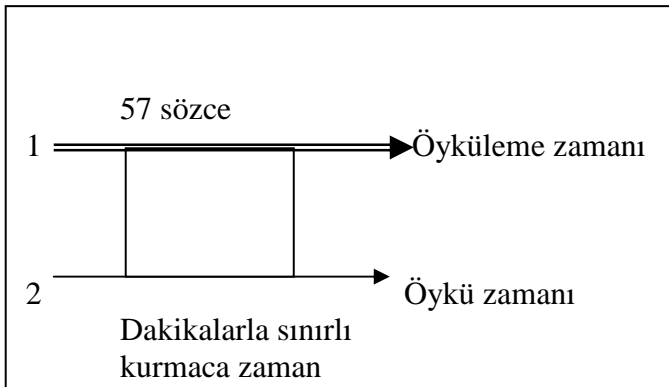
Olay 1 : Küfe ile $\ddot{O}_1$ tarafından yükün taşınması.

Olay 2 : $\ddot{O}_1$ 'in bulduğu parayı iade etmesi.

Şekil 36: “Küfeci” adlı öyküdeki sıklık ilişkisi.

5. 1. 1. 4. 4. Süre

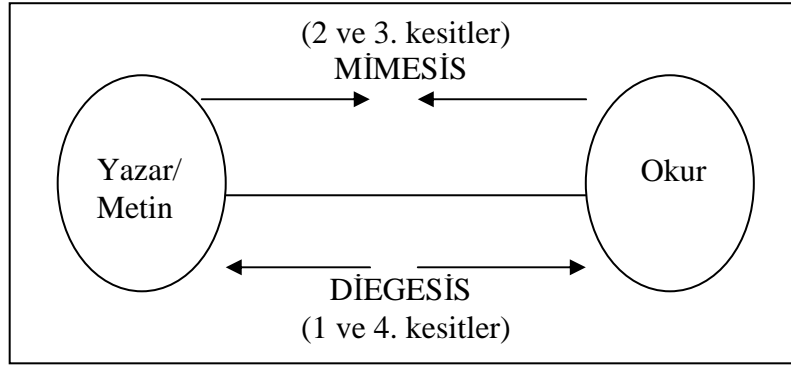
Öyküde kesin bir bilgi verilmemekle birlikte kurmaca olayların genelinde dakikalarla sınırlı olan bir kurmaca zamanın söz konusu olduğunu anlıyoruz. Dakikaları kapsayan bu kurmaca zaman, öyküleme zamanı içerisinde 57 sözcük bir ilerleme gösterir.

Şekil 37: “Küfeci” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki süre.

5. 1. 1. 4. 5. Kip

Kip kavramı kurmaca olayı kimin gördüğü ve kimin yaşadığı ile ilgili bir kavramdır. Yani kurmaca olay metin içerisinde okura nasıl aktarılır ile ilgilidir. Metnin 1. kesitinde yapılan duraklamanın, 4. kesitte de yapılan eksilteli anlatımın etkisi ile sözcelem öznesi dolaylı anlatım (diegesis) tekniğini kullanmıştır. Yine 2. ve 3. kesitlerde de kurmaca olay anlatı kişilerinin karşılıklı konuşmaları ve ayrıntılı anlatım tekniği kullanılarak öykülemeye yansıtılmıştır. Bunun sonucunda bu kesitlerde yazar / metin ile okur arasındaki mesafe azalır. Doğal olarak da sözcelem öznesi bu kesitlerde dolaysız anlatım (mimesis) tekniğini kullanmıştır:

Şekil 38: “Küfeci” adlı öyküde yazar/metin ile okur arasındaki kip ilişkisi.

5. 1. 1. 5. Öyküdeki Uzamın İşlevi

“Küfeci” adlı öyküde sözcelem öznesi uzamı kesin olarak, dil dışı gerçek dünyada da var olan bir yer olarak vermemiştir. Ancak 14, 19, 20, 24, 25, 42, 45 ve 56 numaralı sözceler uzam hakkında ipuçları vermektedir. Bu sözcelerden kurmaca olayların herhangi bir sokakta, herhangi bir daire girişinde, herhangi bir merdiven başında gerçekleştiğini iddia edebiliriz. Uzama anlam yükleyen insan olduğu ve de insanın varlığının, deviniminin uzam çerçevesinde anlam kazandığı düşünülürse anlatıdaki uzama gerekli anlamı yükleyecek ve anlatı kişilerini bu doğrultuda

tanımlayacak olan yine metni alımlayacak kişiler yani okur olacaktır. Uzamın gerçek dünyadaki bir yere göndermede bulunmaması, okurun kafasında merak uyandırırken, anlatının inandırıcılığı açısından uzamın etkisini azaltmaktadır (Alp, 2000: 109).

Anlatılarda uzam; yardımcı eyleyen, engelleyici eyleyen ya da gönderici eyleyen konumunda olabilir. $\ddot{O}_1$ 'in kullandığı 14, 19, 20. sözcelerde uzamı engelleyici eyleyen olarak görsek de $\ddot{O}_2$ 'nin 24. sözcedeki yardım garantisi uzamı engelleyici eyleyen olmaktan çıkarmıştır. Öykünün bu noktada tutarsızlık gösterdiği söylenebilir. Çünkü $\ddot{O}_2$, 24. sözcede $\ddot{O}_1$ 'e nasıl yardım edeceğini açıkça dile getirmiştir: “-*Korkma, ben seni bu caddeye kadar geri getiririm.(24)*” Ancak anlatının ilerleyen bölümlerinde bu yardımın yapıldığına dair herhangi bir ipucu yoktur. Bu durum da öykünün tutarlılığını sarsmıştır. Sonuçta uzam engelleyici eyleyen olmaktan çıkmış ve $\ddot{O}_1$ anlatının sonunda değer nesneye kavuşmuştur: $(\ddot{O}_1 \cup N_1) \rightarrow (\ddot{O}_1 \cap N_1)$. Bu öyküdeki uzam hareketi açık ve kapsayan uzamdan (sokak) kapalı ve kapsanan uzama (ev, mutfak) doğru gerçekleşmiştir.

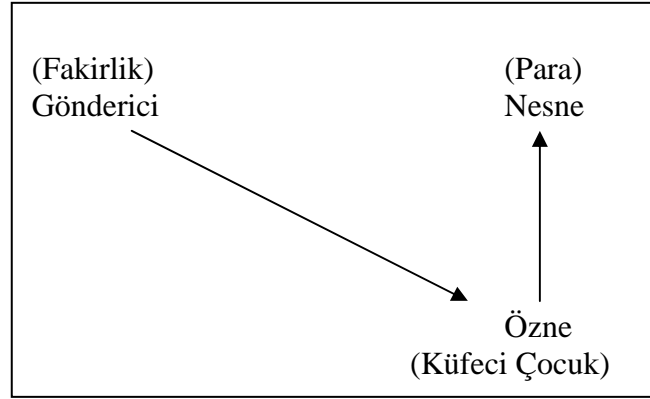
5. 1. 2. ÖYKÜDEKİ ANLATISAL DÜZEYİN İNCELENMESİ

5. 1. 2. 1. Öyküdeki Eyleyenlerin İncelenmesi

“Küfeci” adlı öykünün anlatısal düzeyi çözümlenirken, söylem düzeyinde somut kahramanlar olan kağıttan varlıklar işlevlerine indirgenerek soyutlaştırılmıştır. Greimas'ın bu yöntemiyle anlatının değişmeyen unsurları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bütün anlatılar genelde gönderici, özne, nesne, alıcı, yardımcı ve engelleyici olmak üzere altı eyleyenden; bu eyleyenler arasındaki isteyim, iletişim ve güç olmak üzere üç eksenden oluşur.

5. 1. 2. 1. 1. İsteyim Ekseni

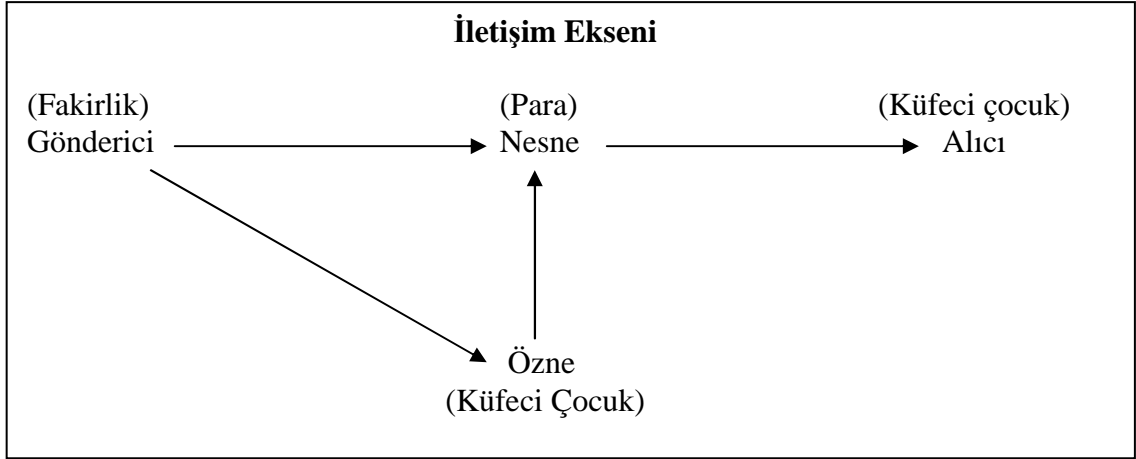
Anlatıda gönderici, cansız bir kavram olan fakirliktir. Anlatıda $\ddot{O}_1$ sebebi bilinmemekle birlikte değer nesnesi olan paradan yoksundur. Gönderici durumunda bulunan fakirlik $\ddot{O}_1$ 'i değer nesneye ulaşması için gerekli olan; güç, istek, bilgi ve görev ile donatarak harekete geçmesini sağlar ($G > \ddot{O}_1$). Bu öyküde gönderici (G) konumunda bulunan fakirlik (geçim sıkıntısı), $\ddot{O}_1$ konumunda bulunan ise küfeci çocuktur. N_1 konumundaki eyleyen ise para, alıcı ise yine küfeci çocuktur. Anlatının başında $\ddot{O}_1$ 'in N_1 'den yoksun olması ($\ddot{O}_1 \cup N_1$) bu iki eyleyen arasında isteyim ekseninin kurulmasını sağlamıştır. Anlatının sonunda ise $\ddot{O}_1$ ulaşmak istediği değer nesne konumundaki paraya ulaşmıştır, hatta daha fazlasına sahip olacakken bunu kabul etmemiştir. $\ddot{O}_1$ ile N_1 arasındaki isteyim eksenini şu şekilde gösterebiliriz:

Şekil 39: “Küfeci” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan isteyim eksenini.

5. 1. 2. 1. 2. İletişim Ekseni

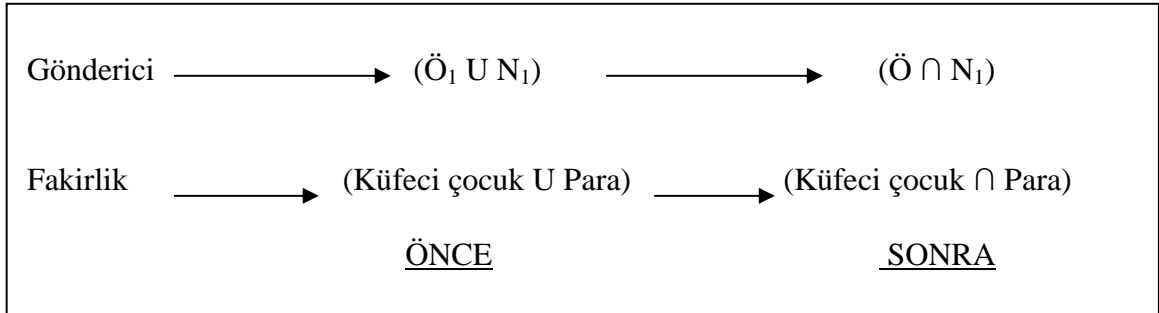
Anlatıda nesneyi elde edecek eyleyen yine $\ddot{O}_1$ konumundaki küfeci çocuktur. Dolayısıyla alıcı eyleyen $\ddot{O}_1$, yani küfeci çocuktur:

Şekil 40: “Küfeci” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan iletişim eksenini.

Anlatının sonunda $\ddot{O}_1$ nesnesine kavuşur. Yani iletişim eksenini gerçekleştirir.

Nesne hem $\ddot{O}_1$, hem de alıcı eyleyen konumunda bulunan küfeci çocuğa ulaşır:

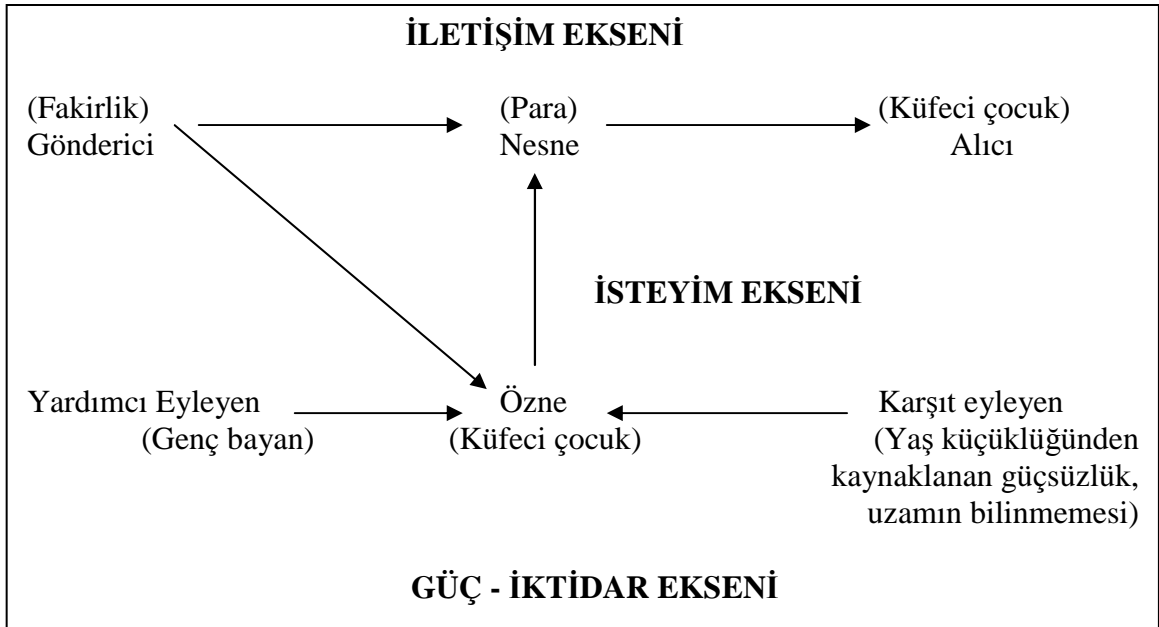

Şekil 41: “Küfeci” adlı öykünün özne ve nesne eyleyenleri arasındaki durum.

5. 1. 2. 1. 3. Güç – İktidar Ekseni

Anlatıda yardımcı eyleyen konumunda $\ddot{O}_2$ 'yi görüyoruz. Çünkü $\ddot{O}_1$ 'in görevini gerçekleştirirken engelleyici eyleyenlerden biri olan uzamın bilinmemesi engelini aşmasında ona yardım etmektedir. $\ddot{O}_1$ 'in 19 ve 20. sözcelerde dile getirdiği engelleyici eyleyeni aşmasında 24. sözcü ile kendisine yardımcı olmuştur: “-Korkma, ben seni bu caddeye kadar geri getiririm.(24)” Öykünün anlatısal düzeyinde karşıt eyleyen

konumunda Ö₁'in yaşının küçüklüğünden kaynaklanan güçsüzlüğünü ve uzamı yeterince tanımamasını görüyoruz. Anlatıcı-gözlemci özellikle 5, 7 ve 28. sözcelerde karşıt eyleyen konumunda bulunan Ö₁'in yaşının küçüklüğünden kaynaklanan güçsüzlüğü açıkça dile getirir: “Çocuğun doğrulup kalkmasına yardım etmek için minik ellerinden tuttu.(5) - Çocuk, sırtındaki küfeyi güçlkle taşıyordu.(7) - Omzunu kesen iplerden sıyrılarak derin bir nefes aldı.(28)” Sözcem öznesi bir başka karşıt eyleyen olan uzamın bilinmemesini de 14, 19 ve 20. sözcelerde Ö₁'in ağzından dile getirir: “- Abla, eviniz uzak mı?(14) - Daha uzaksa geri dönemem.(19) - Bu sokaktan ileri hiç gitmedim de...(20)” Ancak anlatıda bu iki karşıt eyleyeni ortadan kaldıran yine yardımcı eyleyen konumunda bulunan genç bayandır. “Küfeci” adlı anlatının eyleyensel seması şu şekildedir:

Şekil 42: “Küfeci” adlı öykünün eyleyensel örnekçesi.

5. 1. 2. 2. Öykünün Söz Dizimsel Yapısı

Anlatı en genel tanımıyla bir durumdan bir başka duruma geçiş olarak adlandırılır. Anlatılar söz dizimsel yapıları bakımından incelenmeden önce oluntulara

ayrılacak, oluntulara ayırmada da kurmaca olaylar ile dönüşümler ölçüt olarak kullanılacaktır.

Birinci Oluntu

Başlangıç Durumu: $\ddot{O}_1$ 'in para karşılığında yük taşınması: “*Genç bayan, fileleri küfeye doldurdu.(4)*”

Bitiş Durumu: $\ddot{O}_1$ 'in $\ddot{O}_2$ 'nin verdiği parayı alması: “*Bozuk paraların içinden, iki tane lira, iki tane de yirmi beş seçerek çocuğa verdi.(30)*”

Dönüşüm (d1): Filelerin taşınması.

İkinci Oluntu

Başlangıç Durumu: Zilin çalması: “*Sürekli bir zil sesi onu bu düşüncelerinden sıyırdı.(49)*”

Bitiş Durumu: Çocuğun geri gelip parayı iade etmesi: “*Bana para verirken çantanızdan düşürdünüz herhalde.(57)*”

Dönüşüm (d2): Bulunan paranın iadesi.

Bu anlatı birbirinden bağımsız gerçekleşen iki oluntudan meydana gelmektedir. Bundan dolayı bağımsız dönüşümler söz konusudur:

Filelerin taşınması		Bulunan paranın iadesi	
(D	d1	D')	+
$\ddot{O}_1$ 'in para karşılığında yük taşınması		$\ddot{O}_1$ 'in hakkı olan parayı alması.	
		(D''	d2
		Zil çalması	D''')
			Çocuğun geri gelmesi

Şekil 43: “Küfeci” adlı öykünün oluntuları arasındaki bağımsız dönüşümler.

5. 1. 2. 2. 1. Anlatı İzlenesi

Bir anlatının söz dizimsel yapısı incelenirken en yaygın yol beşli şema izlenesidir. Bu öykünün anlatı izlenesi incelenirken Greimas'ın çözüm ve bitiş durumunu birleştirdiği dörtlü şema kullanılacaktır.

1. Aşama: Sözleşme ya da Eyletim

Bu aşamada gönderici eyleyen ile özne arasında bir sözleşme, anlaşma yapılır. Özne yapılan sözleşme sonucunda yoksun olduğu değer nesneye ulaşmaya çalışmıştır. Bu öyküde gönderici konumunda bulunan eyleyen olarak sosyal bir durum olan fakirlik bulunmaktadır. Gönderici eyleyen $\ddot{O}_1$ 'e para karşılığında sırtındaki küfe ile yük taşıma görevini verir. $\ddot{O}_1$ konumunda bulunan küçük çocuk ise bu görevi gerçekleştirdiğinde N_1 (para) ile ödüllendirilmiştir. Anlatının başında $\ddot{O}_1$ değer nesne olan paradan ayrıdır ($\ddot{O}_1 \cup N_1$). Gönderici eyleyen yaşam koşullarının ağırlığı ile $\ddot{O}_1$ 'e görevi gerçekleştirmesi doğrultusunda baskı yapmaktadır. İşte tam bu noktada gönderici eyleyen ile $\ddot{O}_1$ arasında sözleşme yapılır: $\dot{I}_1 (G \rightarrow \dot{I}_2 (\ddot{O}_1 \rightarrow (\ddot{O}_2 \cap N_1)))$ Anlatının başındaki $\ddot{O}_1$ ile anlatının sonunda değer nesneye kavuşacak $\ddot{O}_2$ 'nin aynı kişi olduğu unutulmamalıdır.

2. Aşama (Edinç)

Gönderici eyleyenin, $\ddot{O}_1$ 'i görevi gerçekleştirirken ihtiyaç duyacağı gücül ve edimsel kipliklerle donattığı aşamadır. Bu kipliklerden birincisi zorunda olmaktır. $\ddot{O}_1$ gönderici eyleyen olan fakirliğin de etkisi ile görevi gerçekleştirmek zorundadır. İkincisi hamallık yapmayı istemektir. Sözcelem öznesi bu kipliği öykünün 2. sözcesinde ortaya koymaktadır: “*Siyah saçları gözlerinin üstüne dökülmüş, kara kara parlayan gözlerinin içi gülüyordu.*”(2) Üçüncü kiplik ise hamallık yapabilmek için gerekli olan güce sahip olmaktır. Ancak gönderici bu aşamada $\ddot{O}_1$ 'i bu edimsel kiplikle yeterince donatamamıştır. Çünkü karşıt eyleyenlerden biri olan çocuğun yaşının küçüklüğünden doğan güçsüzlük etkisini ortaya koymuştur. Özellikle 7. sözce bu durumu açıkça

göstermektedir: “Çocuk sırtındaki küfeyi güçlükle taşıyordu.”(7) Gönderici eyleyenin Ö₁'e yüklediği bir diğer edimsel kiplik ise hamallık yapmayı bilmektir. Özellikle 11 ve 12. sözceler bu kipliği açıkça ortaya koyar: “Ben götürürüm. (11) Ben bundan daha ağırlını da taşıdım, diyerek vermek istemedi.”(12) Ö₁, daha anlatının başında bu kipliklerle donatılır ve görevini yerine getirebilmek için harekete geçer. Amacı ise N₁'e yani değer nesne olan paraya ulaşmaktır.

3. Aşama (Edim)

Edinç aşamasında gerekli olan kipliklerle donatılan Ö₁, nesneye (paraya) ulaşmak için harekete geçer. Gerekli olan eylemleri de edim aşamasında gerçekleştirir. Ö₁'in ortaya koyduğu bu eylemler ise küfe ile yük taşınması (4. sözce), para bulunması (56. sözce) eylemleridir. Ö₁ bu eylemlerden birincisini edinç aşamasında donatıldığı kipliklerle gerçekleştirir. Bu aşamada anlatısal izlençe öznenin durumunu şu şekilde ortaya koyar:

$$(\underline{\text{Ö}_1 \cup \text{N}_1 / \text{Ö}_2 \cap \text{N}_1}) \quad \rightarrow \quad (\underline{\text{Ö}_1 \cap \text{N}_1, \text{N}_2 / \text{Ö}_2 \cup \text{N}_1, \text{N}_2})$$

Başlangıç Durumu

Bitiş Durumu

Ö₁'in edim aşamasında ortaya koyduğu eylemler N₁'e kavuşmasına neden olacaktır. Sonuçta bu eylemler Ö₁'i mutlu edecektir.

4. Aşama (Tanınma veya Yaptırım)

Özne, anlatı izlencesinin bu son aşamasında yaptığı eylemleri son kez gözden geçirip, ulaşmak istediği değer nesneye kavuşup kavuşmadığına bakar. Gönderici eyleyen ise öznenin görevi gerçekleştirip gerçekleştirmediğini kontrol eder. Görev gerçekleşmişse Ö₁ ödüllendirilecek, gerçekleşmemişse Ö₁ cezalandırılacaktır. Tanınma aşamasında ayrıca dengeleyici unsur ortaya çıkar. Bu öyküdeki dengeleyici unsur ise bulunan paranın Ö₂'ye iade edilmesidir. Bu sayede Ö₂'nin Ö₁'e olan güveni ve hayranlığı bir kat daha artar. Ö₁ ulaşmak istediği değer nesne olan paraya ulaşmıştır. Dolayısıyla da gönderici eyleyen tarafından ödüllendirilmiştir:

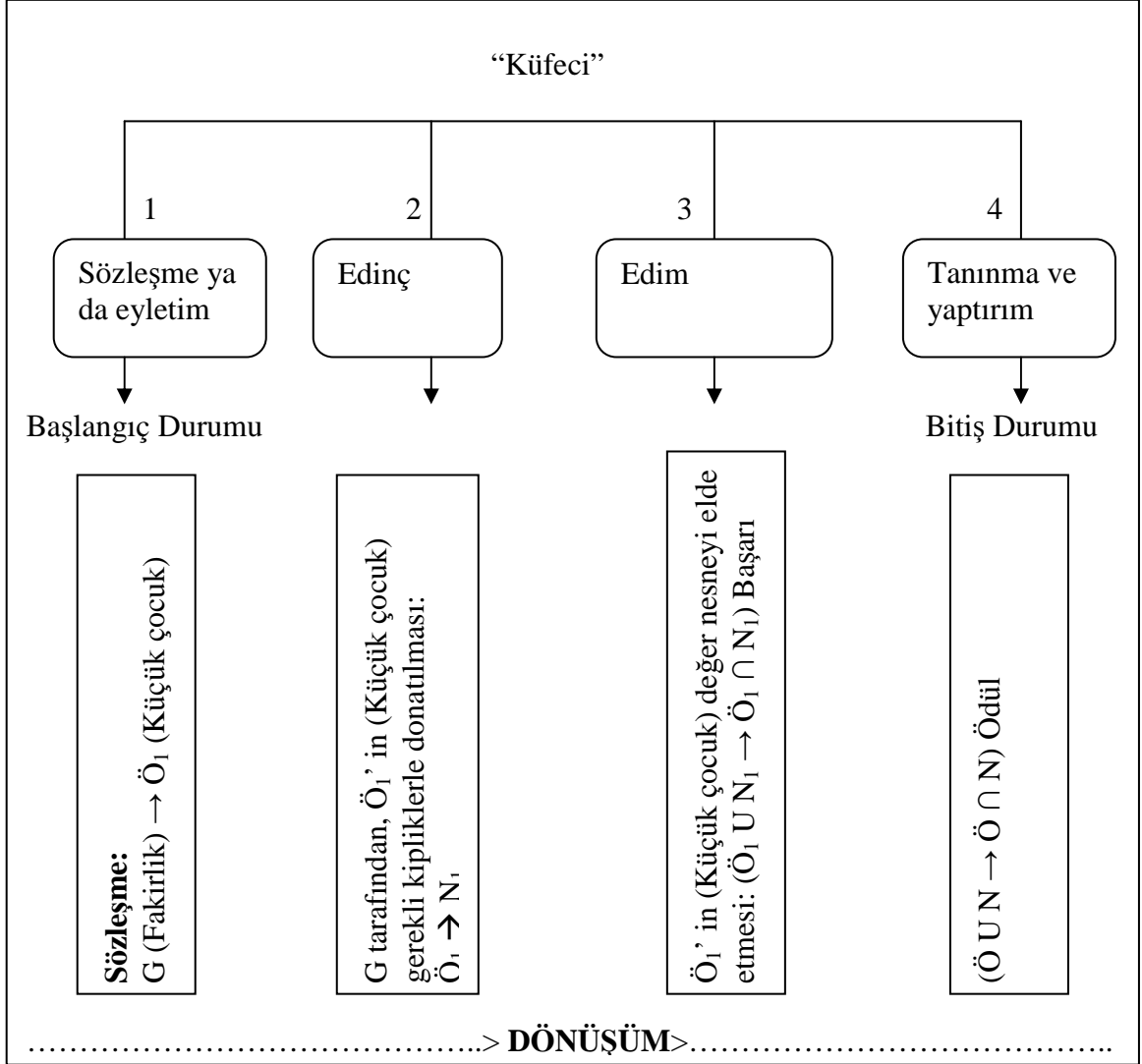
ÖYKÜ →

$$(\ddot{O}_1 \cup N_1 / \ddot{O}_2 \cap N_1) \rightarrow (\ddot{O}_1 \cap N_1, N_2 / \ddot{O}_2 \cup N_1, N_2) \rightarrow (\ddot{O}_1 \cap N_1 / \ddot{O}_1 \cup N_2 // \ddot{O}_2 \cup N_1 / \ddot{O}_2 \cap N_2)$$

Başlangıç Durumu

Son Durum

En Son Durum

Şekil 44: “Küfeci” adlı öykünün dörtlü şemaya göre anlatı izlencesi.

Gönderici eyleyen tarafından verilen görev yerine getirildiği için $\ddot{O}_1$ gönderici tarafından tanınır. $\ddot{O}_1$ anlatının başında sahip olmadığı N_1 'e sahip olur ($\ddot{O}_1 \cap N_1$). $\ddot{O}_1$ 'in başarılı eylemleri onun gönderici eyleyen tarafından ödüllendirilmesini sağlar. Bu anlatının başlangıç durumunu küçük çocuğun fakirliği ile bu sosyal durumdan kaynaklanan geçim sıkıntısı oluşturmaktadır. Edinç aşamasında gerekli olan kiplikler ile

(hamallık yapmak zorunda olmak, hamallık yapmayı istemek, gerekli olan güce sahip olmak, hamallık yapmayı bilmek) donatılan öykü öznesi, eylemleri gerçekleştirir. Bu eylemler ise küfe ile hamallık yapmak, hakkı olan parayı almak, bulduğu parayı iade etmektir. Bu aşamada $\ddot{O}_1$ ulaşmak istediği değer nesneye kavuştuğu için mutludur. Bu durum beşli şema ile şu şekilde gösterilebilir:

<p>1.Başlangıç Durumu: Fakirlik, geçim sıkıntısı.</p> <p>2.Dönüştürücü Öge: Filelerin küfeye konulması.</p> <p>3.1. Eylem / Olay: Filelerin taşınması.</p> <p>3.2. Eylem / Olay: Para bulunması.</p> <p>4.Dengeleyici Öge: Bulunan paranın iadesi.</p> <p>5.Sonuç Durumu: $\ddot{O}_1$'in değer nesnesi olan N_1'e ulaşması, $\ddot{O}_2$'nin de N_2'den ayrılmaması.</p>

Şekil 45: “Küfeci” adlı öykünün beşli şemaya göre anlatı izlencesi.

5. 1. 3. ÖYKÜNÜN TEMEL ANLAMSAL BOYUTU (DERİN YAPI)

Derin yapıda bulunan her şey söylem boyutunda sözcüklere dönüştürülerek somutlaştırılmaz, soyut olarak derin yapıda kalır. Dilbilimsel inceleme yöntemlerinin kabul ettiği aktif okur derin yapıdaki bu simgelerden hareketle, anlatılmamış olanı tamamlar. İşte metin dilbilimsel yöntemler tam bu noktada geleneksel yazın incelemelerinden ayrılır. Okur sahip olduğu dil dışı ansiklopedik göndergelerle, bu simgelerden hareketle metnin anlamını tamamlar. Her okur farklı bir bilgi ve kültür birikimine sahip olduğundan, her yeni okumada farklı anlamlar ortaya çıkar. Bu durum metinlerin derin yapısındaki simgelerin devingen olmasından kaynaklanır. Bu da metnin anlamının geleneksel yazın incelemelerinin ileri sürdüğü gibi tamamlanmış, bitmiş

olmadığının kanıtıdır. A. J. Greimas'ın ortaya koyduğu göstergebilimsel dörtgen yöntemi simgeler arasındaki bu devingen yapıyı incelemede kullanılır.

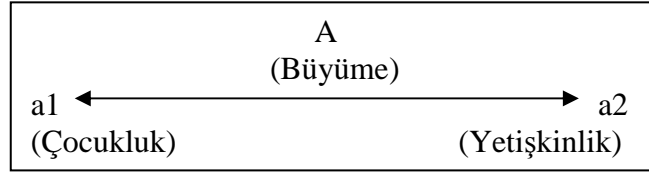
5. 1. 3. 1. Göstergebilimsel Dörtgen Yöntemiyle Öykünün İncelenmesi

Anlatıların derin yapısı metinlerin kendi içlerinde bulunan **karşıtlık**, **çelişkinlik** ve **içerme** ilişkilerinin üzerine kuruludur. Bu anlamsal ilişkilerin bir bölümü yüzeysel yapıda söylem olarak ortaya çıkarken; bir kısmı saklı kalır ve okur tarafından sahip olduğu dil dışı ansiklopedik göndergelerle tamamlanır. Greimas; Saussure ve Hjelmslev'in ortaya koyduğu düşünceleri daha da geliştirerek, göstergebilimsel dörtgeni oluşturmuştur. Metnin anlamı bu yöntemle incelenirken, göstergebirimciklerin kendi aralarında oluşturdukları anlam eksenlerinden yararlanır.

Göstergebilimsel dörtgen, göstergebirimcikler ile bunlar arasındaki karşıtlık, çelişkinlik ve içerme ilişkileri üzerine kurulu oldu için öncelikle göstergebirimcikler ve bu göstergebirimcikler arasındaki karşıtlık, çelişkinlik ve içerme ilişkileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

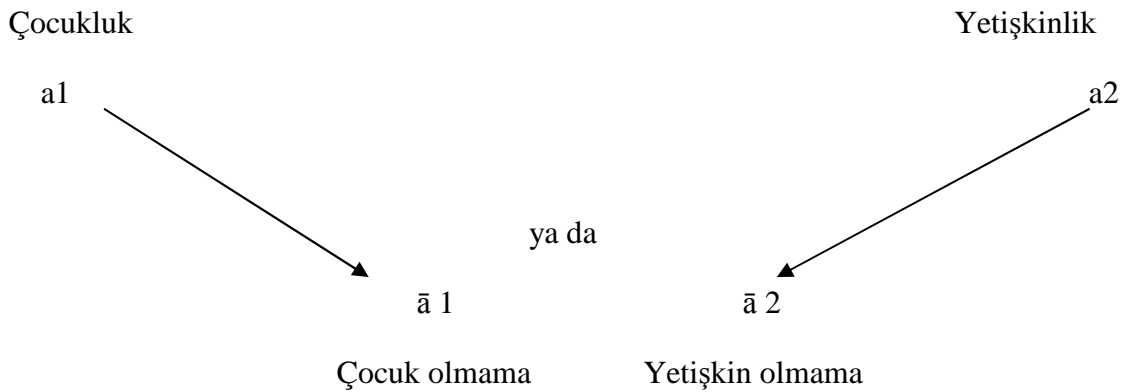
Bu anlatıda dizgesel anlamdaki en büyük karşıtlık çocukluk (a1) ve yetişkinlik (a2) arasındadır. Öykünün derin yapısı bu iki göstergebirimcik arasındaki karşıtlığa dayanır. Öyküde çocukluk (a1) göstergebirimciği daha anlatının başındaki 1 ve 3. sözcelerde söylemsel boyuta yansımıştır: ““*On bir, on iki yaşlarında çok sevimli bir çocuktü.(1) - Sirtında da kendisi gibi küüçük, temiz, güzel bir küfe vardı.(3)*” Ö₁ anlatı boyunca iki oluntuda gerçekleştireceği iki farklı eylemle çocukluk (a1) ile yetişkinlik (a2) göstergebirimcikleri arasında kurulan anlam ekseninde ilerler. Ö₁ ilk oluntuda geçim sıkıntısından dolayı gerçekleştirdiği ve aynı zamanda kendi yaşına pek de uygun olmayan yük taşıma eylemi ile yetişkinliğe geçişin ilk adımını atmıştır. Bu geçiş tam olarak değilse bile fiziksel açıdan olmuştur. Anlam eksenini üzerindeki asıl önemli

ilerlemeyi ise öykünün ikinci oluntusunda gerçekleştirmiştir. Metnin derin yapısının kurulu olduğu bu anlam eksenini şu şekilde gösterilebilir:

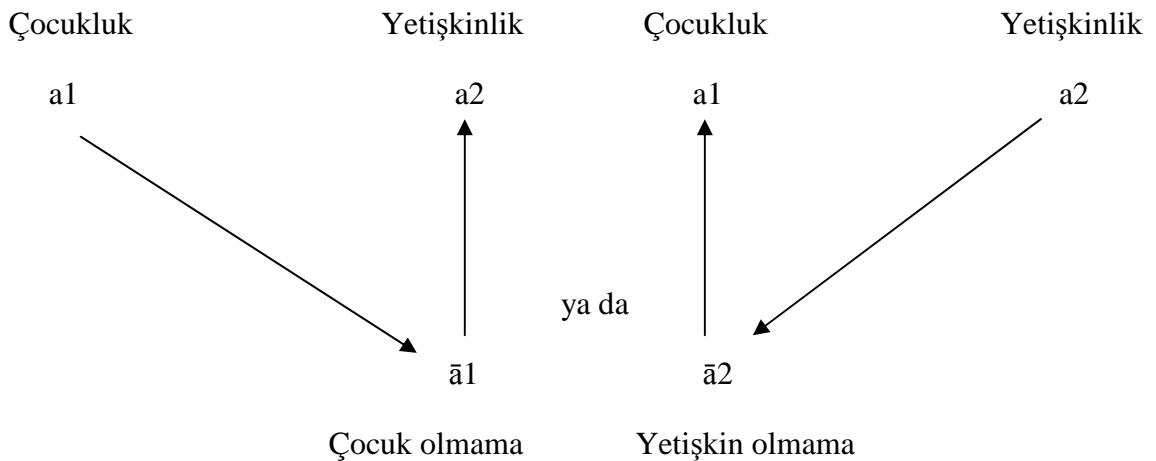

Şekil 46: “Küfeci” adlı öykünün derin yapısındaki anlam eksenini.

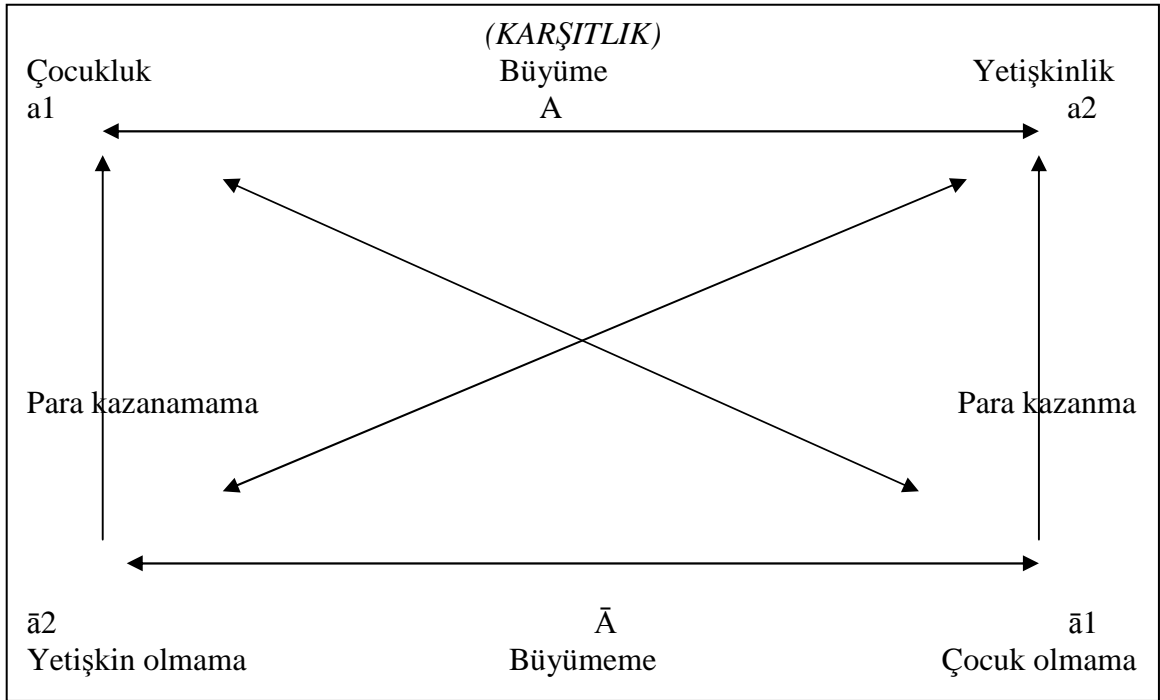
Çocukluk (a1) ve yetişkinlik (a2) arasındaki karşıtlığa dayanan bu anlam eksenini bir anda gerçekleşmemiştir, gerçekleşemez. Öncelikle çocukluk (a1) durumundan çelişkinlik ilişkisi ile çocuk olmama ($\bar{a}1$) durumuna geçiş gerçekleşmiştir:

Çocuk olmama ($\bar{a}1$) durumunun yetişkinlik (a2) gösterge birimciğini içerdiği düşünülürse derin yapıdaki simgeler arasındaki bu dönüşüm daha iyi kavranacaktır:

“Küfeci” adlı öyküde göstergebirimcikler arasındaki bu dönüşüm metnin derin yapısındaki devingen kurguyu gösterir:

Şekil 47: “Küfeci” adlı öykünün göstergebilimsel dörtgen yöntemi ile derin yapısı.

Anlatı, yukarıda gösterilen devingen yapının üzerine kurulmuştur. Yani öykünün iskeletini, özünü bu yapı oluşturur. Bu anlamsal ilişkilerin bir bölümü sözce olarak anlatıya yansırken, bir kısmı gizli kalır. Her okumada farklı anlamlar üretilmesinin sebebi bu değişken yapıdır. Bu devingen yapıda anlambirimleri oluşturan anlambirimcikler de şu şekilde sıralanabilir:

a1: / çocukluk/: “On bir, on iki yaşlarında çok sevimli bir çocuktuk.”, “kendisi gibi küçücük”, “minik ellerinden”, “Küçük hamal”, “Bu yaşta çalışan”

ā1: / çocuk olmama / : “Çocuk sırtındaki küfeyi güçlükle taşıyordu.”, “Ben götürürüm.”, “bundan daha ağırını da taşıdım, diyerek vermek istemedi.”

a2: / yetişkinlik / : “*Olmaz abla, içeriye kadar götüreyim ki aldığım parayı hak edeyim.*”, “*aldığını hak etmeye çalışan*”, “*kendisine doğru uzattığı elli lirayı*”, “*merdiven başında buldum*”

ā2: / yetişkin olmama / : “*Çocuğun kendisine doğru uzattığı*”, “*Çocuk gülümsüyordu*”

Sözcelem öznesi tarafından metnin derin yapısında bilinçli olarak bırakılan boşluklar, oluntular arasındaki boşluklar okur tarafından doldurulur. Bu devingen yapı her yeni okumada farklı şekilde alımlanacak, yeni anlamlar ortaya çıkacaktır. Göstergibilimsel okuma bu nedenledir ki farklı açılardan bir metne yaklaşabilme fırsatı sunmaktadır. Öğrenmenin bireyin yaşantıları, içerisinde yer aldığı toplumsal doku ve deneyimleriyle yakından ilgisi, metnin alımlanmasında okurun dahil olduğu sosyoekonomik yapının da etkili olmasını sağlayacaktır (Gömlüksiz, 2007^a: 68).

5. 2. “ARKADAŞIM” ADLI ÖYKÜNÜN İNCELENMESİ

Yedinci sınıf Türkçe ders kitabındaki “Arkadaşım” adlı öyküye yönelik çözümlemede metin; yazıldığı dönem ve uzam göz ardı edilmemekle beraber kendi iç dinamikleri içerisinde değerlendirilmiştir. Öncelikle söylemsel yapıda yer alan anlatı kişilerinin, uzamın ve diğer varlıkların daha yakından tanınmasını sağlayan figüratif unsurlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra anlatısal yapıdaki eylemler ve işlevsel unsurlar değerlendirilmiştir. En sonunda da derin yapıda yer alan ilişkiler ağı ortaya çıkarılmıştır.

“Okulların tatil olması ile birlikte, çocukluğun ateşli hastalıklarından kızamığa yakalanmışım. (1) Yüzümde kızıl benekler... (2) Ateşim yükseldi, iştahım kesildi. (3) Babama kalırsa, bu hastalık bana bir ders olmalıydı. (4) Çünkü arkadaşlarımla gereğinde fazla yakın olduğum için bana da bulaşmıştı. (5)

Arkadaşlarımın benimle görüşmesine, yanıma gelmelerine, izin verilmiyordu. (6) Onlar için tehlikeliydim şimdi. (7) Hastalığımı bulaştırabilirdim. (8) Annem ara sıra gelip baş ucumda oturuyor, ateşime bakıyordu. (9) Hastalığım hakkında çok soru soruyordum. (10) Babam kızılıyordu bana. (11) Büyüklerin zamanı gereksiz yere alınmamalı; büyükler zamanlarını boş yere harcamamalıydılar. (12)

Babam kızamık geçirip geçirmediğini hatırlamadığı için uzak duruyordu benden. (13) Aramızda kızıl benekler vardı. (14) Halimi hatırlayıp sorup çıkıyordu. (15) Bazen, elinde gazetesiyle gelip yatağıma uzak köşeye yerleştirdiği koltuğuna oturuyor, gazetesini okuyordu. (16) Sıkılıyordum. (17) Bunu biliyorlardı. (18) Bana arkadaşlık etmesi için odama bir kanarya getirildi. (19) Ancak onunla bir ilişki kurabilirdim; hastalığım ona bulaşmazdı. (20) Artık yalnız değildim. (21)

Kanarya ilk gün hep sustu. (22) Çok az kıpırdadı yerinden. (23) Sesi soluğu çıkmıyordu. (24) Onu anlıyordum. (25) Arkadaşlarımın gelip beni görmesine izin verilmiyordu. (26) Ya kanarya? (27) ... Çok küçüktü. (28) Arkadaşları vardı mutlaka. (29) Onu görmeye hiç kimse gelmeyecekti. (30) Yerini bile bilmiyorlardı. (31)

Konuğumun adını “Kızamık” koydum. (32)

Birbirimize alışmıştık. (33) Ötmek için ne sabahları bekliyordu, ne de benim ılık çalmamı. (34) Üstelik çeşit çeşit ötüyor, bir ötüşü sonuna kadar götürebiliyordu artık. (35) Yavaş yavaş birbirimizin dilinden daha iyi anlar olmuştuk. (36) Yüzümdeki kızamık izleri henüz silinmeden, ateşim düşmeye başladı, halsizliğimi üzerimden atıyor, hatta ara sıra yatağımdan kalkıp odamda dolaşıyordum. (37) Yanına gidip parmağını uzattığımda kendini okşatıyordu. (38) Bazen, yemini tek tek elimle veriyor, bittikçe suyunu değiştiriyordum. (39)

Hastalığım geçmişti ama ben onu bırakmak istemiyordum. (40) Sağlığıma tümüyle kavuşabilmem için mutlaka evden çıkmam gerektiğini düşünen annem ve babam beni bir güzel hazırladılar. (41)

Onlar beni kapıda bekleyedursun, ilk kez Kızamık'ı kafesten çıkardım. (42) Kafes kapısını kapadım. (43) Bazen, sevgi insanı şaşkına çeviriyor. (44) Elini ayağına dolaştırıyor. (45) Bir kanaryanın karşısında bile. (46) Dışarı salmadan önce Kızamık'ı öptüm. (47) Onu son görüşüm olmadığını bile bile esenleştirdim. (48) Benim gibi, o da geri dönecekti eve. (49)”

Erol HIZARCI

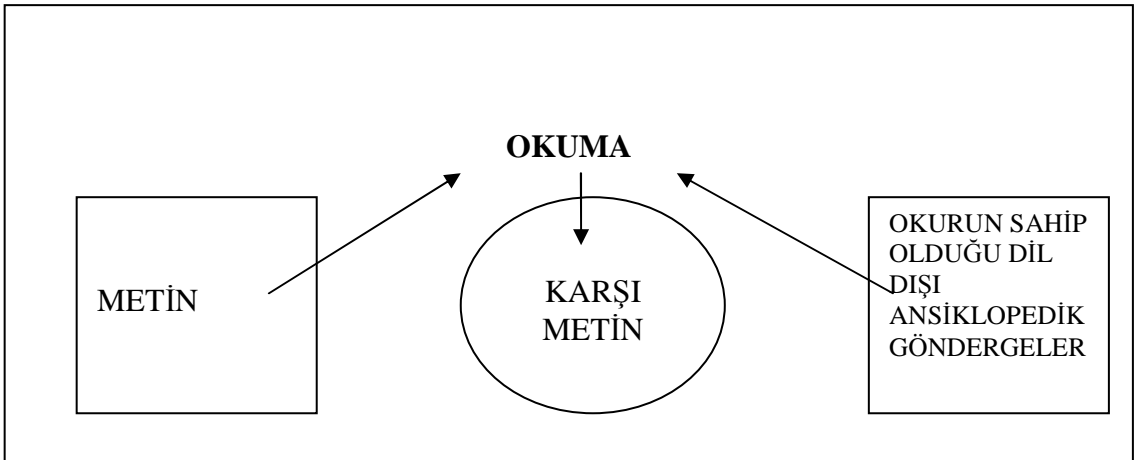
İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı s. 53-54

5. 2. 1. GENEL İZLEK (YÜZEYSEL YAPI)

Yüzeysel yapıya yönelik yapılacak çözümleme, tümceler arası bağlantıları anlamaya ve metni betimlemeye yönelik olacaktır.

5. 2. 1. 1. Öykünün Yapısal Çözümlemesi

Metinlere yönelik olarak yapılacak dilbilimsel inceleme metni kendi iç yapısı içerisinde değerlendirmeyi esas alır. Sözcelem öznesinin yaşamı, diğer eserleri bizi çok fazla ilgilendirmez. “Arkadaşım” adlı öykü incelenirken öncelikle kesitlere ayrılmış, betisel bir okuma gerçekleştirilmiş ve metin tanınmaya çalışılmıştır. Yine dilbilimsel okuma esnasında bir karşı-metin oluşturabilmek, yani metni yeniden dokumak, anlamsal açıdan tamamlamaya çalışmak için de hayal gücünden yararlanılmıştır:

Şekil 48: Okuma sırasında karşı metin oluşturulması.

Bir metne yönelik okuma sırasında bir karşı metin oluştururken amaç metinden kopuk yeni bir anlam üretmek değildir. Aksine yorumlanan metnin hangi çoğuldan, hangi simgeler arası ağlardan oluştuğuna yönelik farklı bakış açıları geliştirebilmektir. Metnin içerisinde bulunan simgeler arası ağlar, ideal bir metinde çok sayıdadır, birbirinden farklı yönlerde işler ve hep birlikte yazılabilir, bir çoğulluk oluştururlar. Okur ise bunlar arasında istediği bir işlemler ağından metne yaklaşabilir (Barthes, 2002: 17).

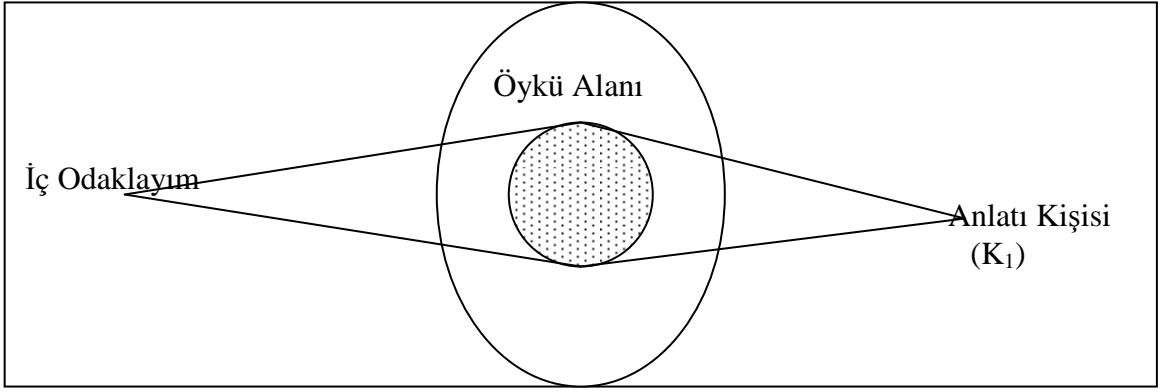
5. 2. 1. 1. 1. Yazar ile Anlatıcı Arasındaki İlişki

Çözümlemede belirlenmesi gereken ilk şey kurgulanan olay ya da olayları kimin anlattığıdır. Bunun için de yazar-anlatıcı-anlatı kişisi kavramlarını birbirlerine karıştırmamak gerekir. Anlatıcı, sözcelem öznesinden yetki alan ve kurgulanan olayı ya da olayları anlatan; okuma sırasında canlanıp, okuma bittiğinde ölen biridir. Bu öyküde anlatıcının metnin genelinde birinci tekil şahıs ağzını ve birinci tekil şahıs iyelik eklerini kullanması anlatıcı ile başkahramanın aynı kişi olduğunu gösterir. Bu durum metinde benöyküsel anlatıcının kullanıldığını gösterir. Benöyküsel anlatıcının kullanılması, okurun sözcelem öznesi ile anlatıcıyı birbirine karıştırmasına yol açabilir. Özellikle 7. sınıf öğrencisinin bu ayrımı yapamama olasılığı oldukça güçlüdür. Ancak aynı zamanda okur bunu bilinçaltında anı türüne yaklaştıracak, bu durum da metnin inandırıcılığını artıracaktır ($Y \neq A = K_1$).

5. 2. 1. 1. 2. Öyküdeki Bakış Açısı veya Odaklayım

Anlatıcıdan farklı olarak odaklayımda olayları gören ve betimleyen önemlidir. Çünkü anlatılarda kurgulanmış olay ne kadar gerçekçi anlatılırsa anlatılsın; okur olayları zihninde canlandırmak ister. Okurun bu isteğine verilecek en iyi cevap ise iyi bir betimlemedir.

Metinde olayları gören, betimleyen birinci derecedeki kahramandır. Onun gözü ve bakış açısı ile olaylar anlatılır. Daha metnin 2 ve 3. sözcelerinde bakış açısı olarak K_1 'in bakış açısı kullanılmıştır: “*Yüzümde kızıl benekler... (2) Ateşim yükseldi, iştahım kesildi. (3)*” Bunun yanı sıra 13, 14, 15, 16, 17, 19, 37, 38, 39 ve 47. sözceler anlatı boyunca betimlemelerin hep K_1 'in bakışı ile yapıldığını gösterir. Bu durum da bakış açısı olarak iç odaklayımın kullanıldığını gösterir. Çünkü anlatıcı kahraman ile kendisini özdeşleştirmiştir, kahraman kadar bilmekte ve kahraman kadar görmektedir. Bu durum aynı zamanda birlikte görü olarak da adlandırılır:

Şekil 49: “Arkadaşım” adlı öyküdeki iç odaklayım (birlikte görü).

Dizimsel bileşkelerin incelenmesi demek söylemsel, anlatısal ve derin yapının aşama aşama incelenmesidir. Bu üç boyutu incelerken sırasıyla hareket edilmiştir. Bu noktada öncelikle anlatı kişilerini tanımaya çalışılmıştır.

5. 2. 1. 2. Öyküdeki Kahramanların İncelenmesi

Anlatı kişileri, bu tip metinlerin en önemli unsurları olup; metnin anlaşılması açısından anlatı kişilerinin tanınması son derece önemlidir.

5. 2. 1. 2. 1. Kahramanların Adları

Metinde aynı zamanda anlatıcı olarak kullanılan K₁'in adı verilmemiştir. Bundaki en büyük sebep de anlatıda benöyküsel anlatıcının kullanılmasıdır. Çünkü sözcelem öznesi metinde birinci tekil şahıs ağzı kullanmıştır. Bununla birlikte sözcelem öznesi 32 ve 42. sözcelerde bu anlatı için önemli bir unsur olan kanaryaya “Kızamık” adını koymuştur. Bu sözcük anlatı boyunca 1, 13, 32, 37, 42 ve 47. sözcelerde **altı (6)** defa tekrar edilmiştir. Bu dilsel birimin metin içerisinde altı defa tekrar edilmesi yerdeşlik özelliğinin ön plana çıkmasına yol açmıştır: “Hem içerik, hem anlatım düzleminde dil öğelerinin yinelenmesiyle oluşan uyum” (Vardar, 2002: 224) olarak tanımlanan yerdeşlik metnin alımlanması açısından son derece önemlidir. Anlatının başında “kızamık” göstergesi düzanlamsal özellik sergilerken (1, 13, 37) anlatı sonuna doğru yananlamsal göstergeye dönüşür. Yani okur 32, 42 ve 47. sözcelerde bu dilsel birimi yananlamsal gösterge düzeyinde anlamlar. Sözcelem öznesinin 1, 13 ve 37. sözcelerde “kızamık” sözcüğünü düzanlamsal düzeyde kullanması metinde bu salınımın gerçekleşmesini sağlamıştır. Çünkü yananlamsal gösterge düzeyinde bir anlamlama yapabilmek için göstergelyi ilk önce düzanlam düzeyinde çözümlmek gerekir (Timur, 2001: 348). Metin içerisinde yananlam kazanan bir dilsel birim metnin anlamını bulanıklaştırarak sözcelem öznesi ile okur arasında bir iletişim kanalı oluşturur. “İşlevsel olarak yananlam, ilke gereği çift anlamı doğurarak iletişimin arılığını bulandırır: yazarla okurun düşsel söyleşimine sokulan, özenle hazırlanmış, istemli bir ‘gürültü’dür, kısacası bir karşıiletişimdir” (Barthes, 1999: 130). Bu görevi de anlatı içerisinde K₁'e yüklemiştir. Bu ismin kullanılmasında anlatıdaki kurmaca zamanının hastalık süresi ile sınırlı olmasının da etkisi vardır:

Şekil 50: Dilsel birimin düz anlam düzeyinden yan anlam düzeyine geçişi.

5. 2. 1. 2. 2. Kahramanların Yaşları

Metinde anlatı kişilerinin yaşları hakkında kesin bir bilgi verilmemekle beraber K₁'in küçük yaşta olduğu çıkarılmaktadır. Daha ilk sözcüde kullanılan “Okulların tatil olması” ve “çocukluğun ateşli hastalıklarından” dilsel birimleri K₁'in çocuk yaşta olduğunu okura hissettirmektedir. Bu fikrin oluşmasını 2. sözcüde desteklemektedir. Çünkü daha çok çocuklarda görülen kızamık hastalığının belirtileri K₁'de görülür: “Yüzümde kızıl benekler...(2)” Son olarak 12. sözcüde de bu görüşün doğruluğunu kesinler: “**Büyüklerin** zamanı gereksiz yere alınmamalı; **büyükler** zamanlarını boş yere harcamamalıydılar.(12)”

5. 2. 1. 2. 3. Kahramanların Fiziksel Özellikleri

Anlatı kişilerinin betimlenmesi, onların okurun zihninde canlandırılmasını ve daha yakından tanınmasını sağlar. Kahramanların fiziksel özellikleri, dış görünüşleri ve giyimleri belirli bir koda, kültürel sınıfa göndermede bulunur. Böylece okur kahramanını belirli bir sosyal sınıfa yerleştirir. Bu anlatıda sözcüde öznesi K₁ konumundaki benöyküsel anlatıcının fiziksel özelliklerine ait bilgilere, betimlemelere 2, 3, 8, 9, 14, 37 ve 40 numaralı sözcüde yer vermiştir. “Yüzümde kızıl benekler...(2)

Ateşim yükseldi, iştahım kesildi.(3)” sözceleri K₁’in kurmaca zaman içerisinde fiziksel bir hastalık geçirdiğine göndermede bulunmaktadır. Zaten K₁’in yoksun olduğu ve ulaşmak istediği değer nesne konumundaki arkadaşlığa engel olan da bu durumdur. Yine 8, 9 ve 14. sözcelerde fiziksel durum hakkında verilen bilgiler bu durumu pekiştirmektedir: “*Hastalığımı bulaştırabilirdim.(8) ... ateşime bakıyordu.(9) Aramızda kızıl benekler vardı.(14)*” Anlatıda 2 ve 14. sözcelerde “kızıl benekler” ve 37. sözcede de “kızamık izleri” dilsel birimleri ile K₁’in hastalığı açıkça ortaya konulmuştur. 37. sözce ile aynı zamanda kurmaca zaman ilerledikçe K₁’in fiziksel durumunda da bir değişiklik olduğunu göstermektedir. Yine 40. sözcedeki “*Hastalığım geçmişti...*” açıklaması da K₁’in fiziksel durumundaki değişikliğe göndermede bulunmaktadır. Anlatıda K₁’in cinsiyeti ile ilgili bir açıklama yapılmamıştır. Sözcelem öznesi diğer anlatı kişilerinin fiziksel durumları hakkında betimleyici bilgilere yer vermemiştir.

5. 2. 1. 2. 4. Kahramanların Dili

Kahramanların kullandıkları dil onların tanımlanması açısından son derece önemlidir. Bu anlatıda K₁’in yoksun olduğu nesne “arkadaşlık” olduğu için, sözcelem öznesi sahneleme tekniğini çok fazla kullanamamaktadır. Bu da K₁’in kullandığı dili incelememizi zorlaştırmaktadır. Anlatılarda kahramanların kullandıkları dil iki boyutludur. Birincisi anlatı kişilerini kendi aralarında kullandığı dildir (K₁ ↔ K₂). Bu anlatıda böyle bir kullanım örneği yoktur. “Arkadaşım” adlı anlatıda ağırlıklı olarak birinci ve üçüncü şahıs anlatım tekniğinin tercih edilmesi, iç-bakışı olanaklaştırdığı gibi buna ek olarak iç monologların yoğun olarak kullanılmasına yol açmıştır. Bu durum da iç yaşantılar, kaygılar, tedirginliklerin açıkça okura sunulmasına olanak sağlamaktadır. İkincisi ise anlatı kişileri ile okur arasında kullanılan dildir (K ↔ O). Aslında incelenmesi gereken de bu dildir. Çünkü okuru etkileyecek, onu yönlendirecek olan kahraman ile okur arasındaki dildir. Anlatı kişileri arasında kullanılan bir dil örneği

anlatıda örneklendirilmediği için anlatı kişilerini belirli bir sosyal sınıf içerisine yerleştirememiştir. Bu anlatıda benöyküsel anlatıcı, anlatı genelinde bilinen geçmiş zamanı kullanarak geçmişte yaşadığı bir olayı okura aktarmaktadır. Bu durum da bu öyküyü anı türüne yaklaştırmakta ve metnin inandırıcılığını artırmaktadır.

5. 2. 1. 2. 5. Kahramanların Beceri Özellikleri

“Arkadaşım” adlı anlatıda, anlatı kişilerinin becerileri, zevkleri ve yetenekleri hakkında çok fazla bilgi verilmemektedir. Bu durum anlatı kişilerini tanımlamamızı zorlaştırmaktadır.

5. 2. 1. 2. 6. Kahramanların Tanımlanması

Anlatı kahramanları kağıttan ve sözcüklerden yaratılmış, dil dışı dünyada yaşamayan, sadece kurmaca ve öyküleme de yaşayan varlıklardır. Kahramanların tanımlanması bir noktada sözcelem öznesinin başarılı betimlemelerine bağlıdır. Sözcelem öznesi yapacağı bu betimlemeler ve açıklamalar ile bu kağıttan varlıkları, kağıttan insanlara dönüştürür.

“Arkadaşım” adlı metinde anlatı kişilerinin tanımlanmasını kolaylaştıracak betimlemelere yer verilmemesi bu kişilerin eylemleri ile ön plana çıkmasını sağlamıştır. K₁'in hastalığı boyunca arkadaşlık arayışı; onun arkadaş canlısı, yalnızlığı sevmeyen biri olarak tanımlanmasını sağlar. Arkadaşlığa karşı aşırı duyulan isteğin, özlemin öykünün genelinde ağır basan duygu olması bu anlatı kişinin sözcelem öznesi tarafından okura sunulduğunu, tamamen kurgusal olduğunu göstermektedir: “Belirli bir insan yönsemesi (bir sevgi, bir tutku, vb.) son kertede abartılarak sunulursa, bunun her zaman değilse de, çoğu kez ‘verilmiş’ bir karakter oluşturduğunu biliyoruz” (Yavuz, 1987: 41). Kurmacanın sonuna doğru “Kızamık” adını koyduğu kanarya ile yakın

dostluk kurması bunun en büyük kanıtıdır. 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 44, 45, 46, 47, 48 ve 49. sözceler bu durumun kanıtı olarak anlatıda sunulmaktadır.

Diğer anlatı kişileri olan anne ile babanın 7. sözcedeki eylemleri onların koruyucu, kollayıcı, tedbir alan ve aynı zamanda da engelleyici kişiler olarak tanınmalarını sağlar: “*Arkadaşlarımın benimle görüşmesine, yanıma gelmelerine, izin verilmiyordu.(6)*” Yine bir diğer anlatı kişisi olan annenin 9. sözcedeki eylemi onun düşünceli, çocuğunun sağlığını merak eden bir ebeveyn olduğunu okura gösterir: “*Annem ara sıra gelip baş ucumda oturuyor, ateşime bakıyordu.(9)*” Bu durum Türk toplumundaki genel anne tipine uygunluk göstermektedir. Bu da okurun bu anlatı kişisini tanımlamasını kolaylaştırmaktadır. Ama bu anlatı kişilerinin değer kazanmalarını sağlayan asıl eylemleri 19. sözcede ortaya çıkar: “*Bana arkadaşlık etmesi için odama bir kanarya getirildi.(19)*” Bu eylem ile okurun gözündeki bir anda değer kazanırlar.

5. 2. 1. 3. Kullanılan Eylemler ve Görevleri

“Arkadaşım” adlı öyküde yaptığı eylemle ön plana çıkan bir anlatı kişisi bulunmamaktadır. Sadece K_1 'i koruyup kollamak, hastalığın bulaşmasını engellemek amacıyla anne ve baba onun başkaları ile görüşmesini engellemektedirler. Yapılan bu eylem K_1 'in arkadaşlarından yoksun kalmasını sağlamışsa da anlatı açısından son derece önemlidir. Yine aynı anlatı kişileri K_1 'e küçük bir kanarya getirerek onun bu kuşla arkadaşlık kurmasını sağlamışlardır. Böylece K_1 'in anlatının başında yoksun kaldığı değer nesneye yani arkadaşlığa geçici olarak kavuşması sağlanmıştır. Bu eylemler aynı zamanda anlatının iki oluntuda oluştuğunun da göstergesidir. Birinci eylemin gerçekleştiği bölüm anlatının birinci oluntusunu oluştururken, ikinci eylemin gerçekleştiği bölüm anlatının ikinci oluntusunu oluşturur: $(K_1 \cup N_1) \rightarrow (K_1 \cap N_1)$ Bu iki eylem kurmacanın temel yapı taşlarıdır ve öykünün iskeletini oluşturur. Boşluklar

ise yapılan betimlemeler, özetlemeler ve okurun sahip olduğu bilgi birikimi ile yaptığı yorumlarla doldurulur.

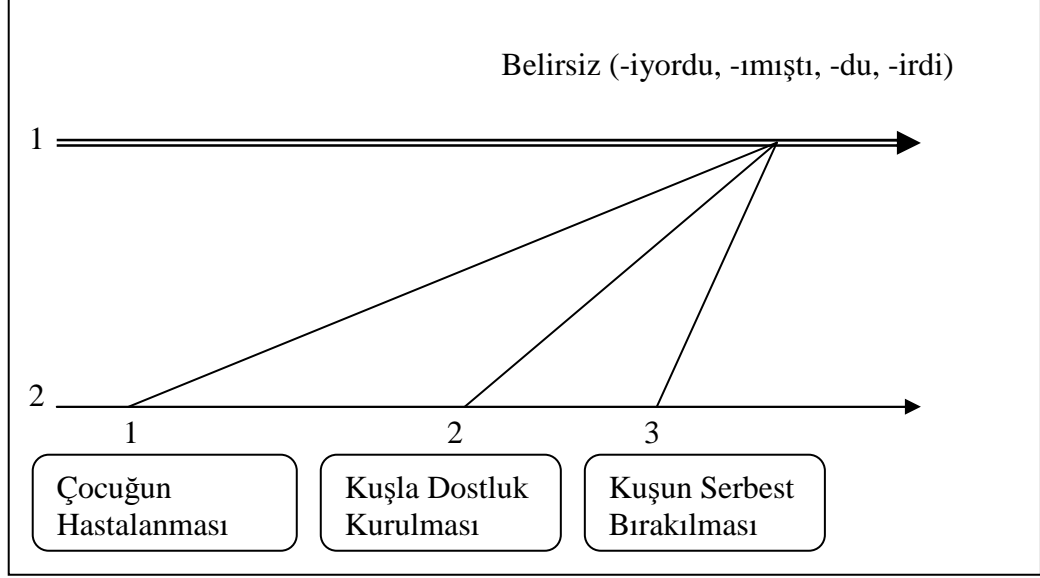
5. 2. 1. 4. Öyküdeki Zaman

Anlatılarda olayların geçtiği kurmaca zaman ile olayların anlatıldığı öyküleme zamanının birbiri ile ilişkisi söz konusudur. Bu iki zamanın birbirine karıştırılmaması, birbirinden farklı unsurlar olduğunun unutulmaması gerekir. Sözcelem öznesi daha anlatının başındaki 1.sözcede kurmaca zaman hakkında bizlere bilgi vermektedir: “Okulların tatil olması ile birlikte, çocukluğun ateşli hastalıklarından kızamığa yakalanmıştım.(1)” Bu sözce ile benöyküsel anlatıcı geçmişe, çocukluk yıllarına göndermede bulunmaktadır. Kurmaca olay çocukluk yıllarında, okulların tatil olduğu bir dönemde geçmektedir. Yine benöyküsel anlatıcının “Kanarya ilk gün hep sustu. (22)” sözcüsü kurmaca zamanın birkaç gün sürdüğünü göstermektedir. Anlatıda kurmaca zaman olarak kızamık hastalığının başlangıcı ile bitişi arasındaki süre kullanılmıştır. Yani yaklaşık olarak bir haftalık kurmaca zaman söz konusudur. Anlatıda genel olarak bilinen geçmiş zamanın kullanılması (1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 47, 48, 49) öyküleme zamanının geçmişe yönelik olduğunu gösterir.

5. 2. 1. 4. 1. Öyküdeki Sıra

Anlatıda sözcelem öznesi öyküleme zamanı ile kurmaca zamanı birbiri ile ilişkilendirirken artsüremsel bir anlatım yolunu tercih etmiştir. Çünkü geçmişte gerçekleştiği kurgulanan bir olayı okura sunmuştur. Bunu yaparken de geriye sapım yolunu kullanmıştır. Bu öyküde sıradizimsel sıra, geriye sapım yolu ile bozulmuştur. Anlatıda öğrenilen geçmiş zamanın hikayesi (1, 5, 33, 36, 40), bilinen geçmiş zaman (3,

4, 7, 12, 14, 19, 21, 22, 23, 28, 29, 32, 37, 41, 42, 43, 47, 48), şimdiki zamanın hikayesi (6, 9, 10, 11, 13, 15, 16, 17, 18, 24, 25, 26, 31, 34, 35, 37, 38, 39, 40), geniş zamanın hikayesi (8, 20), gelecek zamanın hikayesi (30, 49) kullanılarak artsüremsel bir anlatım tercih edilmiştir.

Şekil 51: “Arkadaşım” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki sıra ilişkisi.

5. 2. 1. 4. 2. Öykünün Ritmi

Anlatıların ritmi, öyküleme zamanı ile kurmaca zamanı arasındaki ilişkiden ortaya çıkar. Anlatının bazı bölümlerinin hızlı, bazı bölümlerinin yavaş okunması ile ilgilidir. Sözcelem öznesi anlatısındaki ritmi oluşturmak amacı ile duraklama, özetleme, sahneleme ve eksilti olmak üzere dört anlatım tekniğine başvurulabilir.

1. Kesit (Duraklama 1)

“Okulların tatil olması ile birlikte, çocukluğun ateşli hastalıklarından kızamığa yakalanmıştım.(1) Yüzümde kızıl benekler...(2) Ateşim yükseldi, iştahım kesildi.(3) Babama kalırsa, bu hastalık bana bir ders olmalıydı.(4) Çünkü arkadaşlarımla gereğinde fazla yakın olduğum için bana da bulaşmıştı.(5)”

Bu kesitte kurmaca zaman ilerleme göstermezken, öyküleme zamanı 5 sözcelik ilerleme göstermiştir. 1, 2 ve 3. sözcelerde K₁'in durumunun betimlenmesi; 4 ve 5. sözcelerde yapılan açıklama kurmaca zamanının ilerlemesini engellemiştir. Bundan dolayı da kurmaca zaman ilerlemiş, öyküleme zamanı 5 sözcelik ilerleme göstermiştir. Bu da bu kesitte duraklama tekniğinin kullanıldığının göstergesidir. Bu kesitte yapılan betimlemeler ve açıklamalar okuma hızının yavaşlamasına yol açmıştır.

2. Kesit (Özetleme 1)

“Arkadaşlarımın benimle görüşmesine, yanıma gelmelerine, izin verilmiyordu.(6) Onlar için tehlikeliydim şimdi.(7) Hastalığımı bulaştırabilirdim.(8) Annem ara sıra gelip baş ucumda oturuyor, ateşime bakıyordu.(9) Hastalığım hakkında çok soru soruyordum.(10) Babam kızırıyordu bana.(11) Büyüklerin zamanı gereksiz yere alınmamalı; büyükler zamanlarını boş yere harcamamalıydılar.(12)

Babam kızamık geçirip geçirmediğini hatırlamadığı için uzak duruyordu benden.(13) Aramızda kızıl benekler vardı.(14) Halimi hatırımlı sorup çıkıyordu.(15) Bazen, elinde gazetesiyle gelip yatağıma uzak köşeye yerleştirdiği koltuğuna oturuyor, gazetesini okuyordu.(16) Sıkılıyordum.(17) Bunu biliyorlardı.(18) Bana arkadaşlık etmesi için odama bir kanarya getirildi.(19) Ancak onunla bir ilişki kurabilirdim; hastalığım ona bulaşmazdı.(20) Artık yalnız değildim.(21)

Kanarya ilk gün hep sustu.(22) Çok az kıpırdadı yerinden.(23) Sesi soluğu çıkmıyordu.(24) Onu anlıyordum.(25) Arkadaşlarımın gelip beni görmesine izin verilmiyordu.(26) Ya kanarya?(27) ... Çok küçüktü.(28) Arkadaşları vardı mutlaka.(29) Onu görmeye hiç kimse gelmeyecekti.(30) Yerini bile bilmiyorlardı.(31)

Konuğumun adını “Kızamık” koydum.(32)

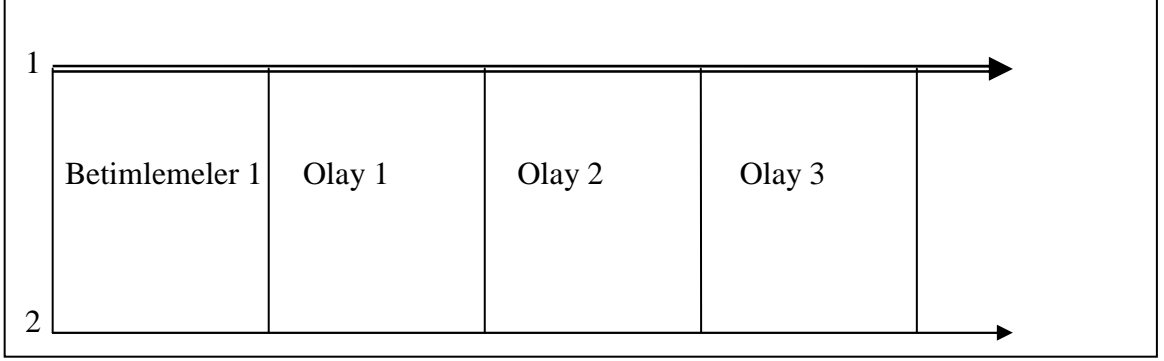
Birbirimize alışmıştık.(33) Ötmek için ne sabahları bekliyordu, ne de benim ıslık çalmamı.(34) Üstelik çeşit çeşit ötüyor, bir ötüşü sonuna kadar götürebiliyordu artık.(35) Yavaş yavaş birbirimizin dilinden daha iyi anlar olmuştuk.(36) Yüzümdeki kızamık izleri henüz silinmeden, ateşim düşmeye başladı, halsizliğimi üzerimden atıyor, hatta ara sıra yatağımdan kalkıp odamda dolaşıyordum.(37) Yanına gidip parmağımı uzattığımda kendini okşatıyordu.(38) Bazen, yemini tek tek elimle veriyor, bittikçe suyunu değiştiriyordum.(39)

Hastalığım geçmişti ama ben onu bırakmak istemiyordum.(40) Sağlığıma tümüyle kavuşabilmem için mutlaka evden çıkmam gerektiğini düşünen annem ve babam beni bir güzel hazırladılar.(41)”

5. 2. 1. 4. 3. Sıklık

“Arkadaşım” adlı anlatıda sözcelem öznesi, kurmacadaki olaya öykülemeye bir kez yer vermiştir. Bu da sözcelem öznesinin tekil anlatı tekniğini kullandığını gösterir.

Betimleme 1 : K_1 'in fiziksel durumu hakkında yapılan betimlemeler.

Olay 1 : K_1 'in özgürlüğünün kısıtlanması.

Olay 2 : K_1 'e kanarya getirilmesi.

Olay 3 : K_1 'in kanaryayı serbest bırakması.

Şekil 53: “Arkadaşım” adlı öyküdeki sıklık ilişkisi.

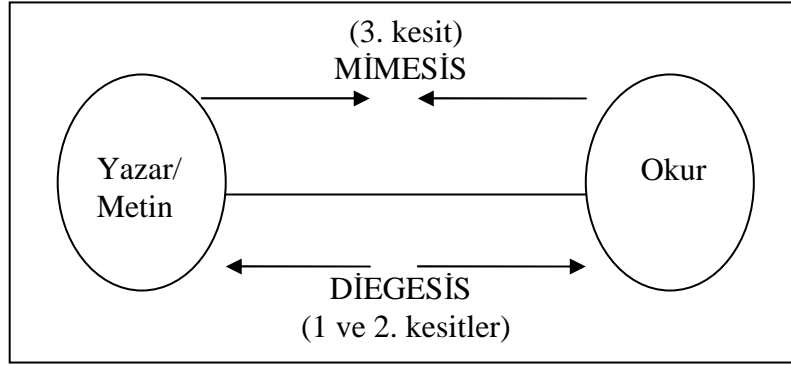
5. 2. 1. 4. 4. Süre

Sözcelem öznesi kurmaca zaman ile öyküleme zamanını birbirine ilişkilendirirken yaklaşık olarak bir haftalık kurmaca zamanını, öyküleme zamanında 8 paragraf, 49 sözce ile aktarmıştır. Yani bir haftalık kurmaca zaman, öyküleme zamanında 49 sözcük alan kaplamıştır.

5. 2. 1. 4. 5. Kip

Okur ile metin arasındaki iletişimi sağlayan kip kavramı sözcelem öznesinin metin içerisinde kullandığı dolaylı ve dolaysız anlatım teknikleri ile ilgilidir. “Arkadaşım” adlı anlatıdaki 1. kesitte duraklamanın etkisi ile betimlemeler ve yorumlar

fazladır. Böylece, kurmaca olayların benöyküsel anlatıcının ağzından anlatılmasını sağlar. Bu da okur ile metin arasındaki mesafeyi artırır. Aynı durum yine 2. kesitte benöyküsel anlatıcının ağzından yaptığı özetlemeler için de geçerlidir. Her iki kesitte de kurmaca olaylar benöyküsel anlatıcıya ait sözceler ile okura aktarıldığı için, dolaylı anlatım (diegesis) tekniği kullanılmıştır. Buna karşılık metnin son kesitinde sözcelem öznesi diğer kesitlere göre ayrıntılı anlatım tekniğini tercih etmiştir. Bu da okur ile metin arasındaki mesafeyi azaltır. Okur 1 ve 2. kesitlerde yazar ve metinden uzaklaşırken, 3. kesitte yapılan ayrıntılı anlatımın etkisi ile metne yaklaşır:

Şekil 54: “Arkadaşım” adlı öyküde yazar/metin ile okur arasındaki kip ilişkisi.

5. 2. 1. 5. Öyküdeki Uzamın İşlevi

Roman ile öykü arasındaki teknik benzerlik bu iki anlatı türü arasındaki farkları araştırmaya ve bu farkları ortaya koymaya yönelir. Bu yüzden de öykünün romana ait her şeyi, özellikle de mekanı daralttığını söyleyebiliriz. Ancak bu daraltma bir ihmal değil türün doğasından kaynaklanan bir yoğunlaştırma, bir inceltmedir (Bekiroğlu, 2006: 95). Bu yoğunlaştırma öykülerde diğer anlatı türlerinden farklı olarak daha simgeden imgeye doğru, daha simgesel ve daha güçlü bir anlatım olanağı sağlar. Tabii bu yoğunlaşmanın sadece uzamsal olarak değil, aynı zamanda tüm dizimsel ilişkiler düzeyinde gerçekleştiği unutulmamalıdır.

Oyuncular ve zamandan başka anlatıyı tanımlamamızı sağlayan bir diğer unsur uzamdır. Bu üç unsur birbirini tamamlar ve açıklar. Burada kurmaca olayların yaşandığı uzama göndermede bulunan 16, 19, 37, 41 ve 49 numaralı sözcelerdir. Bu sözceler sırası ile takip edildiğinde uzamın açık olarak ortaya çıktığı görülür. 16. sözcedeki “*yatağıma uzak köşeye yerleştirdiği koltuğuna*” ve 19. sözcedeki “*odama*” dilsel birimleri uzam olarak K₁'in odasının kullanıldığını gösterir. Yine 37. sözcedeki “*yatağımdan kalkıp odamda dolaşıyordum*” şeklindeki benöyküsel anlatıcının açıklaması uzamı açıkça ortaya çıkaran bir diğer unsurdur. 41. sözcedeki “*evden çıkmam gerektiğini*” ile 49.sözcedeki “*dönecekti eve*” açıklamaları uzam hakkında bizlere bilgi veren diğer metin içi unsurlardır. Bu sözceler sırası ile takip edildiğinde kurmacada uzam olarak odanın kullanıldığını görürüz. Kurmaca olayın genelinde ön plana çıkan kapalı/dar uzam kullanımı öyküde uzam-insan ilişkisinin işlevsel bakımdan önemini artırır. Öykünün genelinde ön plana çıkan kapalı/dar uzam, doğal ortamın karşısında yer alan yapay/taklit ortamdır (Kanter, 2006: 136). Uzam, en geniş anlamıyla, içinde yaşayan insanları yansıtan, onları etkileyen bir unsurdur. Yazınsal metinlerde, özellikle de anlatısal metinlerde uzam, zaman ve insan birbirini tamamlayan en önemli unsurlardır (Korkut, 1999: 126). Bu üç unsurun oluşturacağı yerleşme olmadan anlatısal metinlerden söz edilemez. Bu öyküde de K₁ içerisinde zorunlu olarak bulunduğu uzamın etkisi ile arkadaşlarından yoksun kalır. Bu durumun neden olduğu ruhsal gerginlik öykünün çıkış noktasıdır. Ancak 41 ve 46. sözcelerde de bu uzamı kapsayan ikinci bir uzam yani ev kullanılmaktadır. Anlatıda uzam olarak “ev” kullanılmasında K₁'in korunmaya muhtaç olmasının etkisi vardır. İnsan; herhangi bir felakete uğradığında, fiziksel ve ruhsal açıdan tehlikelerden korunmak için evine sığınmak ister (Korkmaz, 1999: 58) Anlatıda kapsanan uzam oda, kapsayan uzam da evdir.

Uzam anlatılarda aynı zamanda bir eyleyen olarak da görev üstlenebilir. Bu anlatıda uzam olarak kullanılan oda anlatının başında $\ddot{O}_1$ için karşıt eyleyen konumundadır. Ancak kurmaca ve öyküleme zaman ilerledikçe uzamın karşıt eyleyen olarak etkisi azalır.

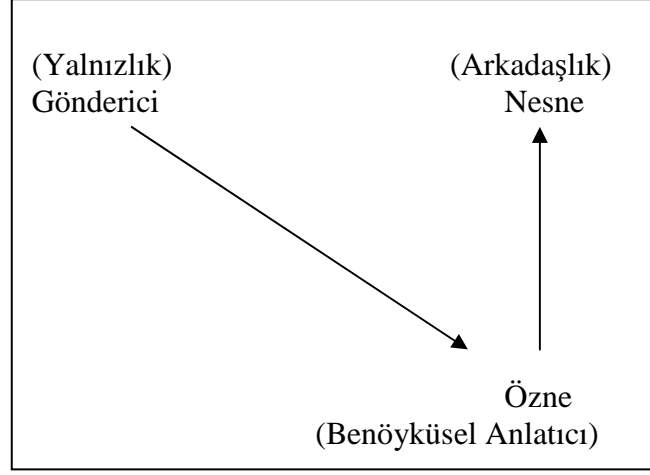
5. 2. 2. ÖYKÜDEKİ ANLATISAL DÜZEYİN İNCELENMESİ

5. 2. 2. 1. Öyküdeki Eyleyenlerin İncelenmesi

Anlatılardaki eylemlerin bildirdiği oluşa, aktif olarak katılan somut veya soyut varlık ve nesnelere eyleyen denir. Eyleyenler, anlatı kişilerinden farklı olarak insan olabileceği gibi; fakirlik, zenginlik, para, sağlık gibi somut veya soyut kavram ve nesne de olabilir. Greimas'ın ortaya koyduğu ve gönderici, özne, nesne, alıcı, karşıt ve yardımcıdan oluşan altılı eyleyensel örnekçe ile öykülerin söz dizimsel yapısını inceleyeceğiz. Bu düzeyde üretici metindeki soyut simgeler eyleyenler ile ortaya çıkar ve eylemlere dönüşür.

5. 2. 2. 1. 1. İsteyim Ekseni

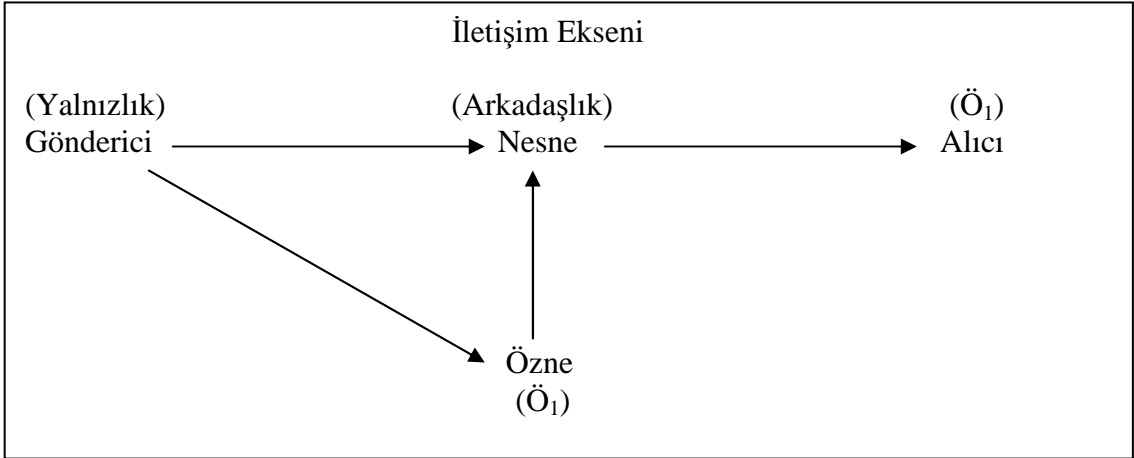
Bu anlatıda gönderici konumunda yalnızlık kavramı (G), özne konumunda ise benöyküsel anlatıcı ($\ddot{O}_1$) bulunur. Anlatılarda özne ile nesne arasındaki bu ilişki anlatı sözcesini oluşturur. Anlatının başında durum öznesi, durum nesnesi olan arkadaşlıktan ayırıcı ($\ddot{O}_1 \cup N_1$). $\ddot{O}_1$ 'in N_1 'den ayrı kalmasına neden olan da anne-baba, hastalık ve içerisinde bulunduğu uzamdır. G konumunda bulunan yalnızlık $\ddot{O}_1$ 'i nesneye ulaşması için gerekli olan gücül ve edimsel kipliklerle, yani güç, istek, bilgi ve görev ile donatarak onun harekete geçmesini sağlar ($G > \ddot{O}_1$). Durum sözcesinde $\ddot{O}_1$, N_1 'den ayırıcı ($\ddot{O}_1 \cup N_1$). Bu durum G'nin de etkisi ile $\ddot{O}_1$ ve N_1 arasında isteyim ekseninin kurulmasını sağlar:

Şekil 55: “Arkadaşım” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan isteyim eksenini.

5. 2. 2. 1. 2. İletişim Ekseni

Anlatıda nesneyi elde edecek eyleyen yani alıcı (A) yine benöyküsel anlatıcıdır ($\ddot{O}_1$). Doğal olarak bu öyküde iletişim eksenini G konumundaki yalnızlık, N_1 konumundaki arkadaşlık ve A konumundaki benöyküsel anlatıcı arasında kurulur:

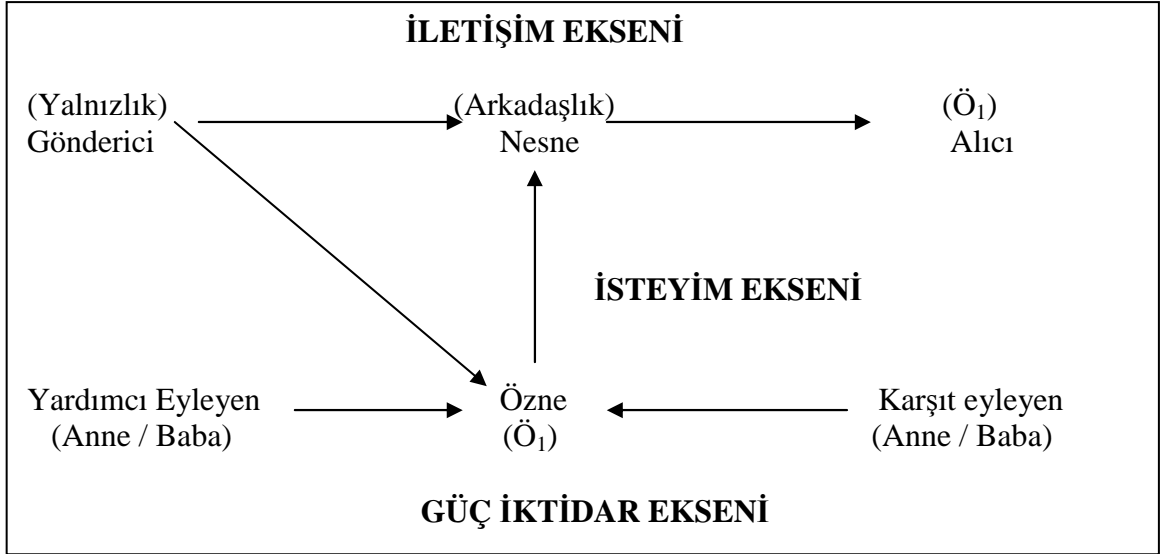

Şekil 56: “Arkadaşım” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan iletişim eksenini.

$\ddot{O}_1$ durum sözcesinde N_1 'den ayrıken, anlatının sonunda gerçekleştirdiği eylemlerle N_1 'e kavuşur.

5. 2. 2. 1. 3. Güç – İktidar Ekseni

Anlatıda yardımcı eyleyen konumunda anne ve baba bulunmaktadır. Çünkü Ö₁'in durum sözcesinde yoksun olduğu N₁'e kavuşması için kendisine “kanarya” getirerek yardımcı olmuşlardır. Bu durum sözcelem öznesi tarafından 19, 20 ve 21. sözcelerde açıkça ortaya konulmuştur: “*Bana arkadaşlık etmesi için odama bir kanarya getirildi (19). Ancak onunla bir ilişki kurabilirdim; hastalığım ona bulaşmazdı (20). Artık yalnız değildim (21).*” Edim sözcesinde Ö₁'e yardım eden anne ve baba durum sözcesinde anlatının başındaki durum sözcesinde karşıt eyleyen olarak ortaya çıkar: “*Arkadaşlarımın benimle görüşmesine, yanıma gelmelerine, izin verilmiyordu.(6)*” Anne ve baba durum sözcesinde karşıt eyleyen konumundayken edim sözcesinde de bu eyleyensel role ek olarak bir yandan da yardımcı eyleyen rolünü üstlenirler. Güç – iktidar ekseni de tam bu noktada kurulur:

Şekil 57: “Arkadaşım” adlı öykünün eyleyensel örneği.

5. 2. 2. 2. Öykünün Söz Dizimsel Yapısı

Anlatının izlenceleri açısından incelenmesi için öncelikle metni oluntulara ayıracağız.

Birinci Oluntu

Başlangıç Durumu: Ö₁'in hastalanması: *“Okulların tatil olması ile birlikte, çocukluğun ateşli hastalıklarından kızamığa yakalanmıştım.(1) Yüzümde kızıl benekler...(2) Ateşim yükseldi, iştahım kesildi.(3)”*

Bitiş Durumu: Ö₁'in iyileşip dışarıya çıkması: *“Sağlığıma tümüyle kavuşabilmem için mutlaka evden çıkmam gerektiğini düşünen annem ve babam beni bir güzel hazırladılar.(41)”*

Dönüşüm (d): Yalnızlık.

İkinci Oluntu

Başlangıç Durumu: Ö₁'in arkadaşları ile görüşmesine izin verilmemesi, yalnız kalması: *“Arkadaşlarımın benimle görüşmesine, yanıma gelmelerine, izin verilmiyordu.(6)”*

Bitiş Durumu: Kanaryanın getirilmesi: *“Bana arkadaşlık etmesi için odama bir kanarya getirildi.(19)”*

Dönüşüm (d1): Yalnızlık.

Üçüncü Oluntu

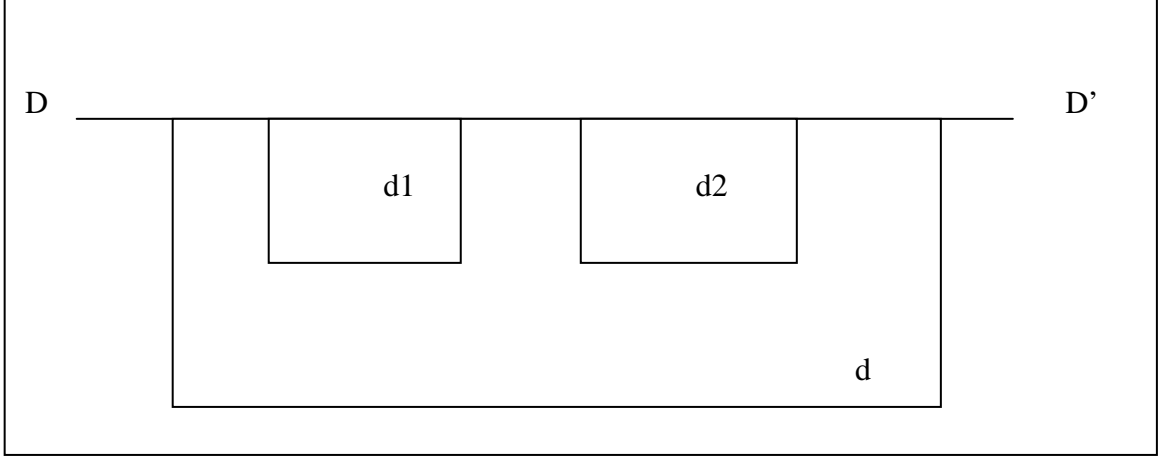
Başlangıç Durumu: Ö₁'in odasındaki kanarya ile arkadaşlık kurmaya çalışması: *“Ancak onunla bir ilişki kurabilirdim; hastalığım ona bulaşmazdı.(20) Artık yalnız değildim.(21)”*

Bitiş Durumu: Kanaryanın Ö₁ tarafından serbest bırakılması: *“Dışarı salmadan önce Kızamık'ı öptüm.(47) Onu son görüşüm olmadığını bile bile esenleştirdim.(48)”*

Dönüşüm (d2): Arkadaşlık.

Bu anlatıda ikinci ve üçüncü oluntu, birinci oluntunun içerisinde gerçekleşir.

Bu da öyküde aşamalı dönüşümün söz konusu olduğunu gösterir:

Şekil 58: “Arkadaşım” adlı öykünün oluntuları arasındaki aşamalı dönüşümler.

5. 2. 2. 2. 1. Anlatı İzlenesi

Anlatılardaki eylem örgüsünü incelemenin en kolay yolu anlatı izlenesini; yani bir durumdan başka bir duruma olan dönüşümü incelemektir:

1. Aşama: Sözleşme ya da Eyletim

Gönderici ile özne arasındaki anlaşmanın yapıldığı aşamadır. Öncelikle bilişsel evre geleceği için ilk aşamada gönderici ve özne arasında sözleşme yapılır. Gönderici konumundaki yalnızlık $\ddot{O}_1$ 'i yoksun olduğu değer nesneye yani arkadaşlığa ulaşması konusunda baskı yapar ($\ddot{O}_1 \cup N_1$). Gönderici eyleyen ile özne arasındaki sözleşme de tam bu aşamada gerçekleşir: $\dot{I}_1 (G \rightarrow \dot{I}_2 (\ddot{O}_1 \rightarrow (\ddot{O}_2 \cap N_1)))$. Burada G ile sözleşme yapan $\ddot{O}_1$ ile anlatının sonunda değer nesneye kavuşacak olan $\ddot{O}_2$ 'nin aynı kişi olduğu unutulmamalıdır.

2. Aşama: Edinç

Öznenin anlatı izlencesini gerçekleştirebilmek için sonuçlandırıcı deneyimi ortaya koyacağı yerdir. Göndericinin, özneyi değer nesneye ulaşması için gerekli olan gücül ve edimsel kipliklerle donatacağı aşamadır. Birinci kiplik olan zorunda olmak sözcelem öznesi tarafından 6. sözcede ortaya çıkar: “*Arkadaşlarımın benimle görüşmesine, yanıma gelmelerine, izin verilmiyordu.(6)*” Yine ikinci kiplik ise arkadaşlık kurmayı istemektir: “*Sıkılıyordum. (17)*” Üçüncüsü ise arkadaşlık kurmaya yeterli olmaktır: “*Ancak onunla bir ilişki kurabilirdim; hastalığım ona bulaşmazdı.(20)*” Son kiplik ise arkadaşlık kurmayı bilmektir. Ö_1 'in anlatı boyunca gerçekleştirdiği eylemler bu kipliği de kazandığını göstermektedir. Gönderici eyleyen, Ö_1 'in değer nesneye ulaşması için gerekli olan kipliklerle donatmıştır. Gerekli gücül ve edimsel kipliklerle donatılan değer nesne olan arkadaşlığı elde edebilmek için harekete geçer.

3. Aşama: Edim

Edinç aşamasında gerekli kipliklerle donatılan Ö_1 yoksun olduğu değer nesneye ulaşabilmek için harekete geçer, eylem ya da eylemleri gerçekleştirir. Ö_1 'in ortaya koyduğu eylemler 32, 34, 38 ve 39. sözcelerde açıkça metne yansır. Bu aşamada anlatsal izlençe öznenin durumunu şu şekilde ortaya koyar:

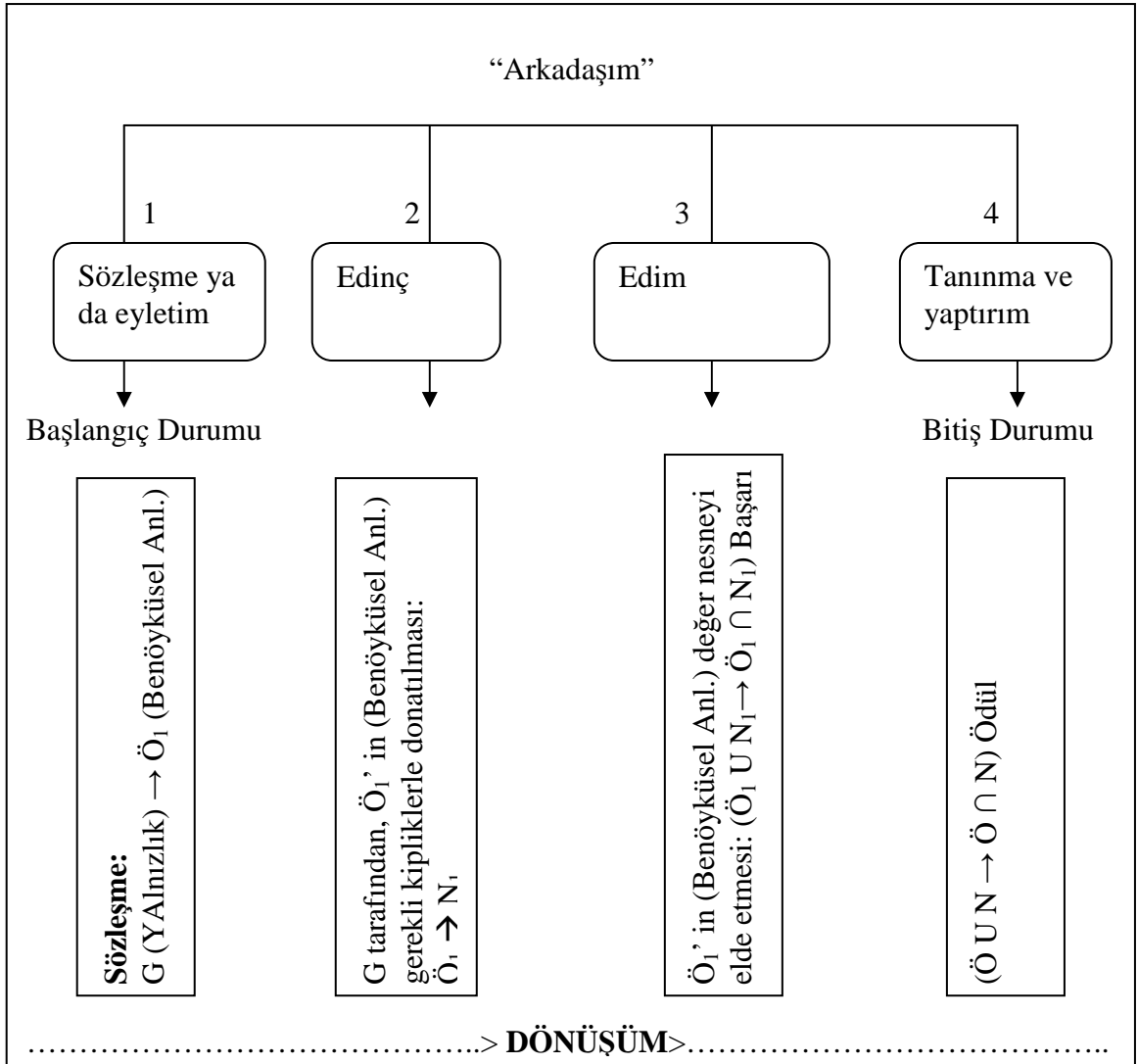
ÖYKÜ →

$(\text{Ö}_1 \cup \text{N}_1)$	→	$(\text{Ö}_1 \cap \text{N}_1)$
Başlangıç Durumu		Bitiş Durumu

Ö_1 'in edim aşamasında gerçekleştirdiği eylemler değer nesneyi elde etmesini sağlayacaktır.

4. Aşama: Tanınma ve Yaptırım

$\ddot{O}_1$ bu aşamada edim aşamasında gerçekleştirdiği eylemler sonucunda değer nesneye ulaşıp ulaşmadığını son kez kontrol eder. Aynı zamanda gönderici eyleyen de $\ddot{O}_1$ 'in değer nesneyi elde edip etmediğini kontrol eder. Bu metinde $\ddot{O}_1$ edim aşamasında gerçekleştirdiği eylemler ile N_1 'e ulaşmıştır. Bu durum da $\ddot{O}_1$ 'in ödüllendirilmesini sağlamıştır. Dengeleyici unsur olarak da $\ddot{O}_1$ 'in sağlığına kavuşması tanınma ve yaptırım aşamasında anlatı izlencesine yansır.

Şekil 59: “Arkadaşım” adlı öykünün dörtlü şemaya göre anlatı izlencesi.

Gönderici eyleyen tarafından verilen görev yerine getirildiği için $\ddot{O}_1$, gönderici tarafından tanınır. $\ddot{O}_1$ anlatının başında sahip olmadığı değer nesneye anlatının sonunda kavuşur ($\ddot{O}_1 \cap N_1$). Gönderici, özneyi başarılı eylemlerinden dolayı tanır ve ödüllendirir. Anlatının başlangıç durumu $\ddot{O}_1$ 'in hastalığından dolayı arkadaşlarından yoksun kalmasıdır. Edinç aşamasında $\ddot{O}_1$ gerekli olan kipliklerle (arkadaşlık kurmak zorunda olmak, arkadaşlık kurmayı istemek, arkadaşlık kurmak için gerekli güce sahip olmak, arkadaşlık kurmayı bilmek) donatılan $\ddot{O}_1$ gerekli eylemleri gerçekleştirir. Bu aşamada $\ddot{O}_1$ değer nesneye ulaştığı için mutludur: “*Hastalığım geçmişti ama ben onu bırakmak istemiyordum.(40)*” Öykü türündeki anlatıların en temel özelliklerinden biri de anlatı kişinin (karakterin) ruh halinde ya da bakış açısında gerçekleşen bir değişimi anlatmasıdır (Allen, 2007: 104). Bu öyküde de $\ddot{O}_1$ 'in arkadaşlığın önemini farkına varıp bir kuşla arkadaşlık kurması anlatılmaktadır. Bu durum beşli şema üzerinde de şöyle gösterilebilir:

1.Başlangıç Durumu: Hastalık, yalnızlık..

2.Dönüştürücü Öge: Kanaryanın getirilmesi.

3.3. Eylem / Olay: $\ddot{O}_1$ 'in kanarya ile arkadaşlık kurması.

4.Dengeleyici Öge: $\ddot{O}_1$ 'in sağlık durumunun düzelmesi.

5.Sonuç Durumu: $\ddot{O}_1$ 'in değer nesnesi olan N_1 'e ulaşması.

Şekil 60: “Arkadaşım” adlı öykünün beşli şemaya göre anlatı izlencesi.

5. 2. 3. ÖYKÜNÜN TEMEL ANLAMSAL BOYUTU (DERİN YAPI)

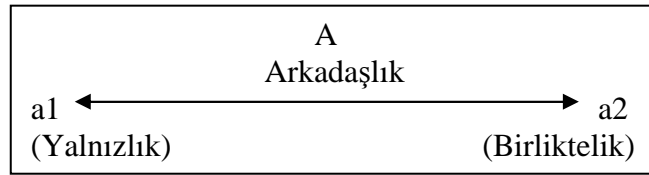
Derin yapı metinlerin yüzeysel ve anlatısal boyutlarının oluştuğu aşamadır. Dilin insanoğluna sağladığı en büyük kazanımlardan olan soyut düşünce sistemi bu aşamada yoğunlaşır. Üretici metin denilen bu aşamada; karşıtlık, çelişkinlik ve içirme

ilişkileri ile metnin derin yapısını oluşturan simgeler arası ilişkiler ağı incelenir. Greimas'ın bu üç temel ilişkiye dayalı olarak oluşturduğu göstergebilimsel dörtgen yöntemi ile metinlerin üretici aşamasına yönelik inceleme yapılmıştır.

5. 2. 3. 1. Göstergebilimsel Dörtgen Yöntemiyle Öykünün İncelenmesi

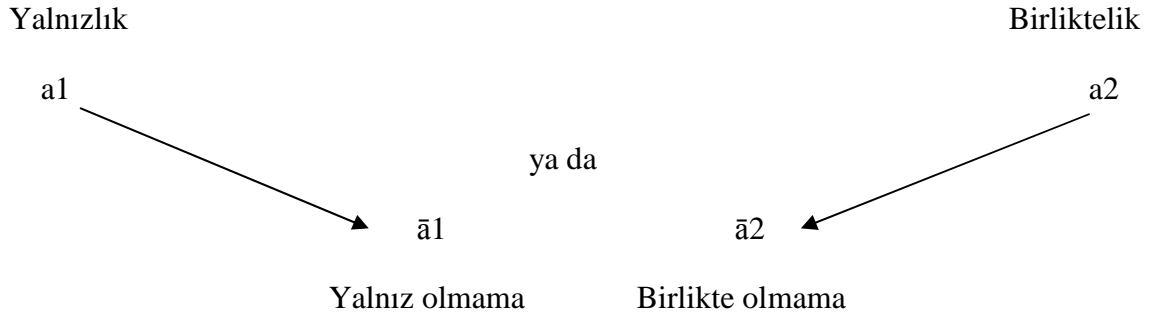
Bir metni göstergebilimsel dörtgen yöntemiyle incelemeden önce metnin derin yapısında gizil olarak bulunan simgeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken ise bu simgelerin aynı türden olduğudur. Daha sonra da bu simgeler arasındaki karşıtlık, çelişkinlik ve içleme ilişkileri; bu ilişkilerden hareketle de devingen yapı gözler önüne sermeye çalışılmıştır.

“Arkadaşım” adlı anlatıdaki en büyük karşıtlık yalnızlık (a1) ve birliktelik (a2) göstergebirimcikleri arasındadır. Metnin söylemsel boyutunda yalnızlık (a1) göstergebirimciği 6.sözcede ortaya çıkmıştır: “*Arkadaşlarımın benimle görüşmesine, yanıma gelmelerine, izin verilmiyordu.(6)*” Yine birliktelik (a2) göstergebirimciği de 21. sözcede açıkça söylemsel boyuta benöyküsel anlatıcının ağzından yansır: “*Artık yalnız değildim.(21)*” Bu iki simge arasındaki karşıtlık ilişkisi anlatıdaki aşamalı dönüşümler içinde metnin derin yapısını oluşturur:

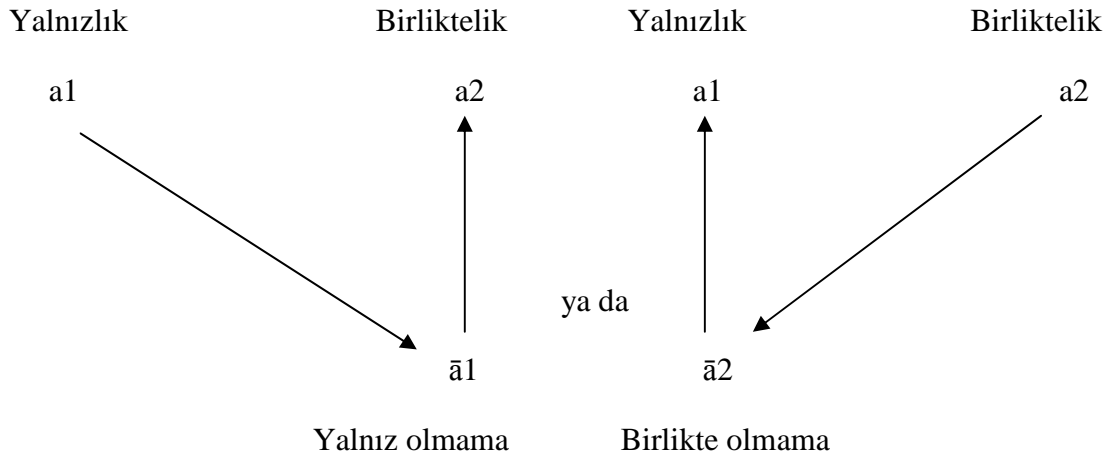

Şekil 61: “Arkadaşım” adlı öykünün derin yapısındaki anlam eksenini.

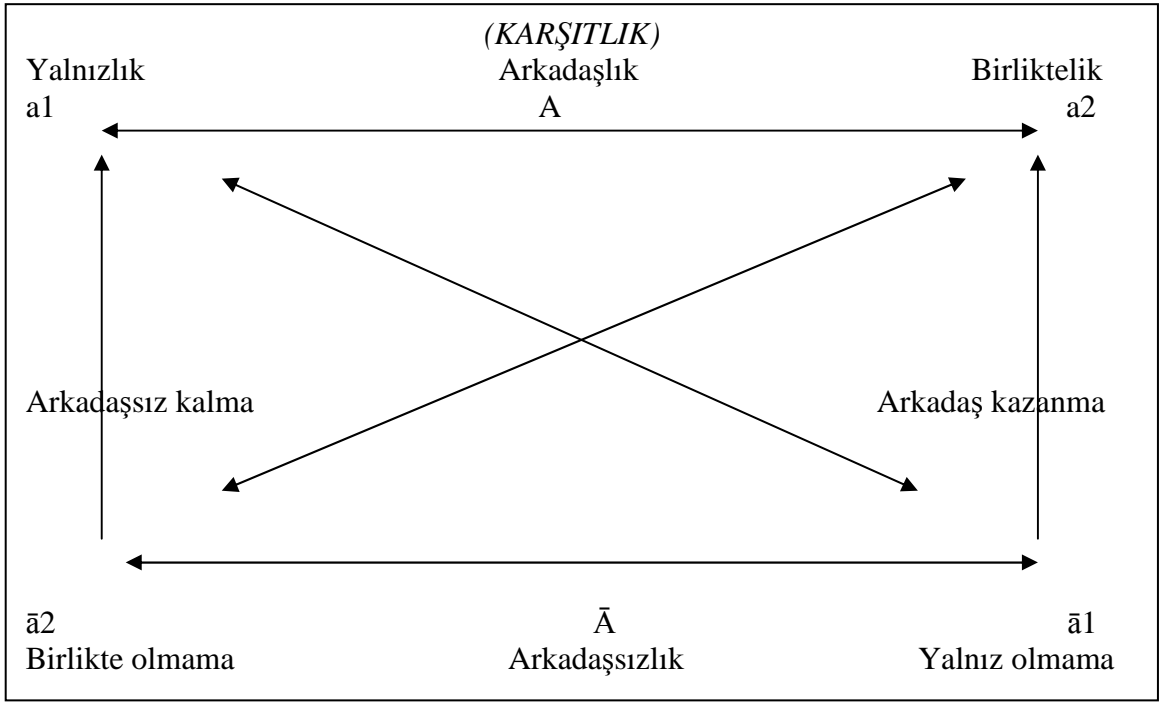
Tabi ki bu iki simge arasındaki karşıtlık ilişkisi bir anda oluşmamıştır. Öncelikle yalnızlık (a1) simgesinden çelişkinlik ilişkisi ile yalnız olmama (ā1) simgesine geçilmiş ya da bunun tam tersi gerçekleşmiştir:

Yalnız olmama ($\bar{a}1$) durumunun birliktelik ($a2$) göstergebirimciğini içerdiği düşünülürse bu durum daha iyi ve daha kolay anlaşılabilir:

Bu metinde gösterge birimcikler arasındaki bu ilişkiler ağı metnin derin yapısındaki devingen yapıyı şu şekilde oluşturur:

Şekil 62: "Arkadaşım" adlı öykünün göstergebilimsel dörtgen yöntemi ile derin yapısı.

Anlatı yukarıda gördüğümüz devingen yapının üzerine kurulmuştur. Kısacası bu ilişkiler ağı öykünün iskeletidir. Ancak bu ilişkiler ağının hepsinin söylemsel ve anlatsal boyuta yansımadağı unutulmamalıdır. Burada okurun ortaya koyacağı başarılı okuma ve yorumlar son derece etkili olacaktır. Çünkü sözcelem öznesi bir metni bir okurlar topluluğu için ürettiğinde sadece kendi niyetlerine göre değil, okuru da içine alan karmaşık bir etkileşimler zinciri içerisinde yorumlanacağını bilir (Eco, 2003: 77-78). Bu da her yeni okumada farklı anlamların ortaya çıkmasına yol açar. Metnin derin yapısını oluşturan anlam birimleri oluşturan anlam birimcikler ise şunlardır:

a1: / yalnızlık /: "Arkadaşlarımın benimle görüşmesine, yanıma gelmelerine izin verilmiyordu."(6)

ā1: / yalnız olmama / : “Birbirimize alışmıştık.” (33) Yavaş yavaş birbirimizin dilinden daha iyi anlar olmuştuk.” (36) “Benim gibi, o da geri dönecekti eve.” (49)

a2: / birliktelik / : “Bana arkadaşlık etmesi için odama bir kanarya getirildi.” (19) “Artık yalnız değildim.”(21) “Hastalığım geçmişti ama ben onu bırakmak istemiyordum. (40)”

ā2: / birlikte olmama / : “Dışarı salmadan önce Kızamık’ı öptüm.”(47) “Onu son görüşüm olmadığını bile bile esenleştirdim.” (48)

5. 3. “MUSTAFA KEMAL’İN ASKERLERİ” ADLI ÖYKÜNÜN İNCELENMESİ

Orhan Hançerlioğlu’na ait olan “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı parça metin tipi olarak anlatısal metin örneğidir. Çözümleme için öncelikle betimlemeye yönelik okuma ile tümceler arası ilişkiler ortaya konulmaya çalışılırken, aynı zamanda metin dilsel açıdan anlamaya çalışılmıştır. Çözümleme sırasında ise metnin anlam oluşumu; eyleyenler, anlatı izlencesi, metnin anlatısal yapısı, izleği ve metnin derin yapısında devinen şekilde bulunan simgeler gözler önüne serilmiştir.

Altı yaşında idim ama pek iyi hatırlıyorum. (1) Beyoğlu’nda Rumeli Hanı’nın caddeye bakan bir dairesinde otururduk. (2) Beyoğlu yine bugünkü gibi dar, kasvetli ve kalabalıktı. (3) Ben hemen bütün vaktimi odamın penceresinden sokağı seyretmekle geçirirdim. (4) Haftada birkaç kere, ılık yaz sabahlarında dadımla beraber Taksim Bahçesi’ne de giderdik. (5) Ama annem bu gezintilerimize üzüntü ile razı olur, biz yola çıkmadan evvel dadıma bin bir tembihte bulunurdu. (6) Zira o günlerde bahçelerimiz de sokaklarımız gibi bizim değildi. (7) Birbirine benzemeyen çeşit çeşit kılıklı, çeşit çeşit dilli bir sürü yabancı asker doldurmuştu şehrimizi... (8) Zavallı anneciğim bu dilleri dillimize, huyları huyumuza uymayan gururlu yabancıların, biricik oğluna bir kötülük etmelerinden korkardı. (9)

Taksim Bahçesi’nde alabildiğine yükselmiş taflanların arasında kendi başıma avare avare dolaşırdım. (10) Böyle sabahlardan birinde, taflanların arasındaki dar yollarda kendi alemimin içine gömülmüş iken kulağımda: (11)

-Yakında Anadolu gelecek... diyen öksürüklü bir sesin çınladığını hatırlıyorum. (12)

Bunu söyleyen beyaz sakallı, gözlüklü, sırtındaki hafif kamburu daha kolay taşıyabilmek istermişçesine bastonuna dayanarak yürüyen ve her haliyle etrafındaki iki kız çocuğuna korku değil de sokulmak, gittikçe daha fazla sokulmak duygusunu aşıl原因an sevimli bir ihtiyardı. (13)

-İşte o zaman bu yabancı askerlerin hepsi kaçacak delik arayacaklar, hele bir Anadolu gelsin de... (14)

İyi ama bu Anadolu da ne idi? (15) ... Oyuncak mı, kuş mu, ağaç mı? (16) ... İhtiyarın yanındaki çocuklar da her halde benim gibi düşünüp sormuş olacaklar ki az sonra öksürük nöbetlerinden ara bulan bu sesin, sözlerine şöyle devam ettiğini duydum: (17)

-Anadolu Mustafa Kemal’in askerleri demektir. (18) Bizim askerlerimiz... (19) Yakında gelecekler, yakında, hem pek yakında... (20)

O gün akşama kadar, küçük lakin hülyalı kafamda bu Anadol denilen Mustafa Kemal'in askerleri, bizim askerlerimiz sonsuz bir geçit resminin bitmez tükenmez orduları halinde geçtiler, geçtiler, geçtiler. (21)

Babam hemen her gün eve geç gelirdi. (22) O ılık nisan akşamı da öyle olmuştu. (23) Annemle beraber avizeden dökülen ışık yağmurundan kamaşan gözlerimizle kapıya baktık. (24) Gördük onu. (25) Babam elektriği eliyle kapadı. (26) Mumların ışığında kendisine hayretle bakan anneme: (27)

-Yarın... dedi. (28) Sultanahmet Meydanı'na bakan evlerden birinde bir oda kiraladım. (29) Hep beraber oraya gideceğiz... (30)

Annem onun ne demek istediğini anlamaya çalışarak sordu: (31)

-Niçin? (32)

-Ordu gelecek... (33) Anadolu'dan Mustafa Kemal'in askerleri geliyor yarın... (34)

Orhan HANÇERLİOĞLU

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı

5. 3. 1. GENEL İZLEK (YÜZEYSEL YAPI)

5. 3. 1. 1. Öykünün Yapısal Çözümlemesi

Metin, yüzeysel yapısı bakımından incelenmeden önce ilk olarak bağlaçlardan, paragraflardan, zamansal ve uzamsal bileşenlerden yararlanarak kesitlere ayrılmıştır.

5. 3. 1. 1. 1. Yazar ile Anlatıcı Arasındaki İlişki

Metin dışı bir öge olan sözcelem öznesi daha 1. sözcede anlatıcı seçimini yapmıştır: “*Altı yaşında idim ama pek iyi hatırlıyorum.(1)*” Bu sözce ile anlatıcı olarak benöyküsel anlatıcıyı seçmiştir. Her ne kadar benöyküsel anlatıcının kullanıldığı metinlerde sözcelem öznesi ile anlatıcı birbirine karıştırılsa da bu ikisi aynı kişi değildir. Yazar anlatıcıdan farklı gerçek dünyaya ait bir kişiyken; anlatıcı metne ait, okuma esnasında hayat bulan biridir ($Y \neq A = K_1$). Bu öyküde de benöyküsel anlatıcı olarak kullanılan başkahraman anlatı boyunca birinci tekil şahıs ağzını kullanır: “*hatırlıyorum (1), otururduk (2), geçirirdim (4), giderdik (5), dolaşırdım (10), kulağımda (11),*

hatırlıyorum (12), duydum (17), kafamda (21), Annemle, baktık (24), Gördük (25), Babam (26), anneme (27).” Metin içerisinde seçilen bu dilsel birimler sözcelem öznesinin anlatıcı olarak başkahramanı seçtiğini gösterir. Anlatıcı olarak benöyküsel anlatıcının kullanılması metnin inandırıcılığını artırırken; okurun da sözcelem öznesi ile anlatıcıyı birbirine karıştırmaya yol açar.

Her anlatıda muhakkak bir anlatıcı bulunur. Kurgulanan olay mutlaka bir anlatıcı tarafından aktarılır. Bu metinde kullanılan anlatıcı olaylara karışmakta, hatta çocukluğunda yaşadığı bir olayı anlatmaktadır.

5. 3. 1. 1. 2. Öyküdeki Bakış Açısı veya Odaklayım

Olaylara ve nesnelere bakış açısını karşılayan odaklayım öykülerin yapısal kurgusu açısından son derece önemlidir. Unutmamalıyız ki olayları anlatan, aktaran başka biridir; olayları gören de başka biridir. Bakış açısı, özellikle okuru öykünün içerisine çekmek, okurun ilgisini uyandırmak ve canlı tutmak için son derece önemlidir. Öyküde anlatıcı görevindeki benöyküsel anlatıcı birinci derecede bir kahraman olup, kurmaca olaylar onun bakış açısı ile anlatılır. Kahraman kadar olayları bildiği için bu anlatıda **iç odaklayım (birlikte görü)** söz konusudur.

5. 3. 1. 2. Öyküdeki Kahramanların İncelenmesi

Greimas'a göre bir anlatıdaki anlam derin yapıdan yüzeysel yapıya somutlanmaya kadar üç ana katmandan oluşur. Diğer öykülerde olduğu gibi tersten bir yol ile yüzeysel yapıya dilsel birimlerde somutlaşan anlamsal öğelerden, derin yapıya gizil olarak bulunan simgelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Yüzeysel yapıya yönelik yapılacak bir incelemede atılacak ilk adım anlatı kişilerini tanımaya yönelik olacaktır. Çünkü bir metne anlatı diyebilmek için gerekli olan üç öğe kişi, uzam ve zamandır. Bu yüzden de anlatı kişilerini tanımlanırken aşama aşama; ad, yaş, fiziksel özellikleri, dil

ve becerileri ortaya konulmuştur. Bu tanımlamada sözcelem öznesinin anlatıya yerleştirdiği motiflerden yararlanılmıştır. Bu motiflerden hareketle kahramanların fiziksel ve ruhsal yapıları tanımlanmıştır.

5. 3. 1. 2. 1. Kahramanların Adları

“Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı anlatı ile anlatı kişilerinin adları arasında bağ kurabilmemizi sağlayacak anlatı kahramanın adı sözcelem öznesi tarafından verilmemiştir. Anlatı kişilerinin adları yerine 4 ve 18 sözcelerdeki “Ben” (4), ve “benim”(17) birinci tekil şahıs adları ve 1, 4, 10, 12, 17 ve 29. sözcelerde kullanılan 1. tekil şahıs ekleri ile başkahraman karşılanmaktadır. Bu yolla dil dışı gerçek dünyada yeri olmayan anlatı kahramanlarını, eti ve kemiği ile dil dışı gerçek dünyaya ait olan sözcelem öznesi ile karışmasına yol açmaktadır. Bu durum da öykünün inandırıcılığını artırmaktadır. Öykü genelinde anlatı kişilerine yönelik bir isim kullanılmamıştır.

5. 3. 1. 2. 2. Kahramanların Yaşları

Anlatıda, anlatı kişilerinden başkahramanın yaşı hakkında 1.sözcede kesin bir bilgi verilmektedir: “*Altı yaşında idim ama pek iyi hatırlıyorum.(1)*” Ancak diğer anlatı kişilerinin yaşları hakkında bu kadar kesin bir bilgi metne yerleştirilmemiştir. Sadece 13. sözce ile bir diğer anlatı kişinin yaşı hakkında yaklaşık bir tahminde bulunabiliyoruz: “*Bunu söyleyen beyaz sakallı, gözlüklü, sırtındaki hafif kamburu daha kolay taşıyabilmek istermişçesine bastonuna dayanarak yürüyen ve her haliyle etrafındaki iki kız çocuğuna korku değil de sokulmak, gittikçe daha fazla sokulmak duygusunu aşıl原因an sevimli bir ihtiyardı.(13)*” Diğer anlatı kişilerinin yaşı daha da belirsizdir.

5. 3. 1. 2. 3. Kahramanların Fiziksel Özellikleri

Anlatı kişilerinin fiziksel özelliklerine yönelik olarak yapılacak betimlemeler, okurun kahramanı düşlemesini sağlar ve anlatının inandırıcılığını artırır. Bu betimlemeler sayesinde okur kahramanları belirli bir sosyal ve kültürel sınıfa dahil eder. Gerek kahramanın dış görünüşünden, gerek kıyafetlerinden yararlanarak bu sınıflandırmayı gerçekleştirir.

Sözcelem öznesi K_1 'in fiziksel özellikleri hakkında çok kesin bilgiler vermemektedir. Bu gizlilik okurun aynı zamanda benöyküsel anlatıcı olan K_1 'i merak etmesini sağlamaktadır. K_1 'i gizli tutmasında onu aynı zamanda benöyküsel anlatıcı olarak kullanmasının da etkisi vardır. Böylece olayların benöyküsel anlatıcının ağzından başarı ile aktarılmasını sağlamıştır. Ancak aynı gizlilik K_2 'nin betimlenmesinde uygulanmamıştır. Özellikle 13. sözce K_2 'nin fiziksel özelliklerini açıkça betimlemektedir: “*Bunu söyleyen beyaz sakallı, gözlüklü, sırtındaki hafif kamburu daha kolay taşıyabilmek istermişçesine bastonuna dayanarak yürüyen ve her haliyle etrafındaki iki kız çocuğuna korku değil de sokulmak, gittikçe daha fazla sokulmak duygusunu aşıl原因an sevimli bir ihtiyardı.(13)*”

5. 3. 1. 2. 4. Kahramanların Dili

Anlatı kişilerine kullandırılan dil, onların tanımlanmasında ölçüt oluşturur. Kullanılan dil ile anlatı kişileri belirli bir sosyal sınıfa daha kolay yerleştirilir. Bu öyküde sözcelem öznesi bütün anlatı kişilerine ölçünlü dili kullandırır. Benöyküsel anlatıcı konumundaki K_1 'e metnin genelinde; K_2 'ye 12, 14, 18,19 ve 20 numaralı sözcelerde; K_3 ile K_4 'e de 28, 29, 30, 32, 33 ve 34 numaralı sözcelerde ölçünlü dil kullandırılır. Metinde kullanılan gerek kahraman ile okur ($K \leftrightarrow O$), gerekse de kahraman ile kahraman ($K \leftrightarrow K$) arasında kullanılan dilde ölçünlü dil kullanılması anlatı kişilerinin

tanımlanmasında az da olsa yardımcı olmuştur. Onların kültürlü bir çevreden gelme ihtimalini güçlendirmiştir.

5. 3. 1. 2. 5. Kahramanların Beceri Özellikleri

Anlatı kişilerinin sahip oldukları beceri ve yetenekler ile ilgili kesin bilgiler metinde verilmemektedir.

5. 3. 1. 2. 6. Kahramanların Tanımlanması

Anlatı kişileri dil dışı gerçek dünyada yaşamayan, sadece öykü alanı içerisinde yer alan sözcükler ile kağıttan oluşturulmuş varlıklardır. Ancak anlatı içerisinde yapılan betimlemeler ve açıklamalarla bizler okur olarak onların gerçekten yaşadığına o kadar inanırız ki onları dil dışı dünyada da ararız. Bir anlatıda anlatı kişilerine yönelik olarak adlarına, yaşlarına, dil özelliklerine, fiziksel görünüşlerine, beceri ve yeteneklerine yönelik yapılan incelemelerin hepsi onların tanımlanmasını kolaylaştırır. Ancak bu metinde K₁'i tanımlanmasını kolaylaştıracak çok fazla bilgiye yer verilmemiştir. Bu durum da anlatının gizemini daha fazla artırmaktadır. Burada sözcelem öznesi tarafından bilinçli olarak bırakılan bu boşluklar okurun okuma esnasında oluşturduğu karşı metinde yeniden doldurulur, yani yeniden dokunur.

5. 3. 1. 3. Kullanılan Eylemler ve Görevleri

Anlatının başında K₁'in düzenli olarak gerçekleştirdiği bir eylemden kaynaklanan annesinin tedirginliği başlar. K₁'in 5. sözce ile dile getirdiği; “*Haftada birkaç kere, ılık yaz sabahlarında dadımla beraber Taksim Bahçesi’ne de giderdik.(5)*” eylemi 6. sözcede diğer bir anlatı kişinin tedirginliğine yol açmaktadır: “*Ama annem bu gezintilerimize üzüntü ile razı olur, biz yola çıkmadan evvel dadıma bin bir tembihte bulunurdu.(6)*” Bu tedirginliğin nedeni de 7, 8 ve 9 numaralı sözcelerde benöyküsel

anlatıcı tarafından açıklanmıştır. Zaten öykü de K₁'in düzenli olarak gerçekleştirdiği bu eylemle onun sebep olduğu gerilim üzerine kuruludur.

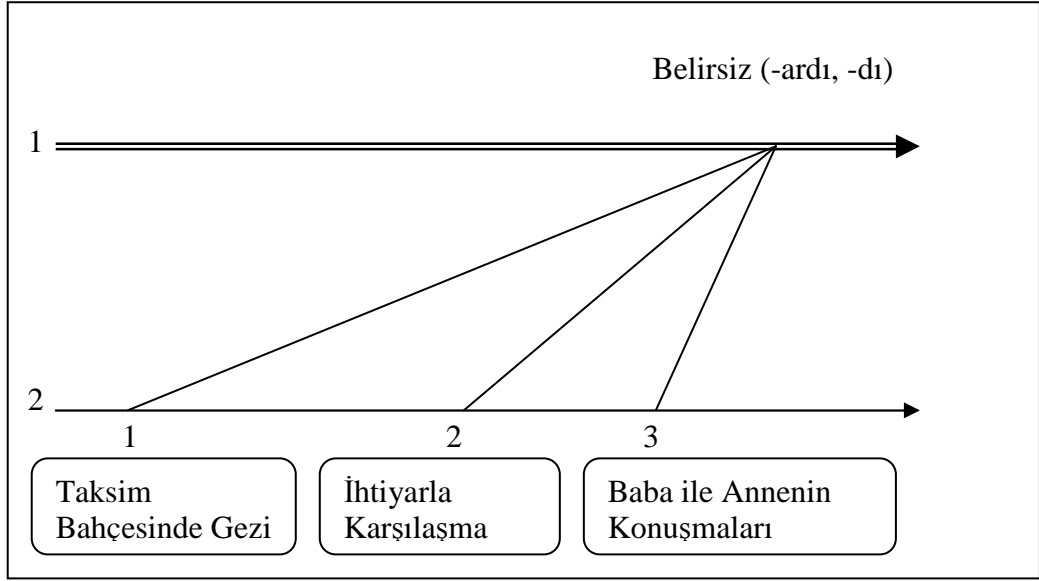
5. 3. 1. 4. Öyküde Zaman

Anlatılarda yer alan ve çok boyutlu bir sorunsal olan zaman kavramının incelenmesi, kipsel yapılar hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlayacağı gibi gerek kurmacanın gerekse de öykülemenin daha yakından tanınmasını sağlamıştır. Bu anlatı kurmaca ve öyküleme diye ikiye ayrılıp zamansal ilişki de bu doğrultuda çözümlenmiştir.

Sözcelem öznesi öyküleme zamanı ile ilgili kesin bir bilgi vermemektedir. Benöyküsel anlatıcının geniş zamanın hikayesini kullanması “**otururduk** (2), **geçirirdim** (4), **giderdik** (5), **bulunurdu** (6), **korkardı** (9), **dolaşırdım** (10), **gelirdi** (22)” öyküde yer alan durumun bilinen bir geçmiş zamanda sürekli şekilde yaşandığını gösterir. Bununla birlikte öyküleme zamanı olarak anlatıcının geçmişe yönelik bir anlatım tekniği kullandığını gösterir. Bu yüzden öyküleme zamanı hakkında kesin bir sonuç çıkarılamamıştır. Öykünün genelinde ağırlıklı olarak kullanılan bilinen geçmiş zamanda öykünün inandırıcılığına katkıda bulunmaktadır. Öyküleme zamanına göre kurmaca zaman daha belirgindir. Çünkü kurmaca olayın yaşandığı zaman İstanbul’un I. Dünya Savaşı’ndan sonra işgal edildiği 13 Kasım 1918 tarihi ile işgalden kurtulduğu 6 Ekim 1923 tarihleri arasında nisan ayına denk gelmektedir: “*O ılık nisan akşamı da öyle olmuştu. (23)*” Ancak metnin yüzeysel yapısına yerleştirilen zamanla ilgili ipuçlarından bu kesin tarihi çıkarmak her okur için pek de mümkün görünmemektedir. Çünkü nesnel gerçekliğe ait bu tarihsel bilgiye her okur sahip olmayabilir. Bir metnin tarihsel, sosyal ve politik süreçlerden ayrı olarak düşünülmemeyeceği dikkate alındığında metnin alımlayıcısı konumundaki öğrencilere dönem ile ilgili kısa bilgiler verilmesi faydalı olacaktır (Özyıldırım, 2001:71).

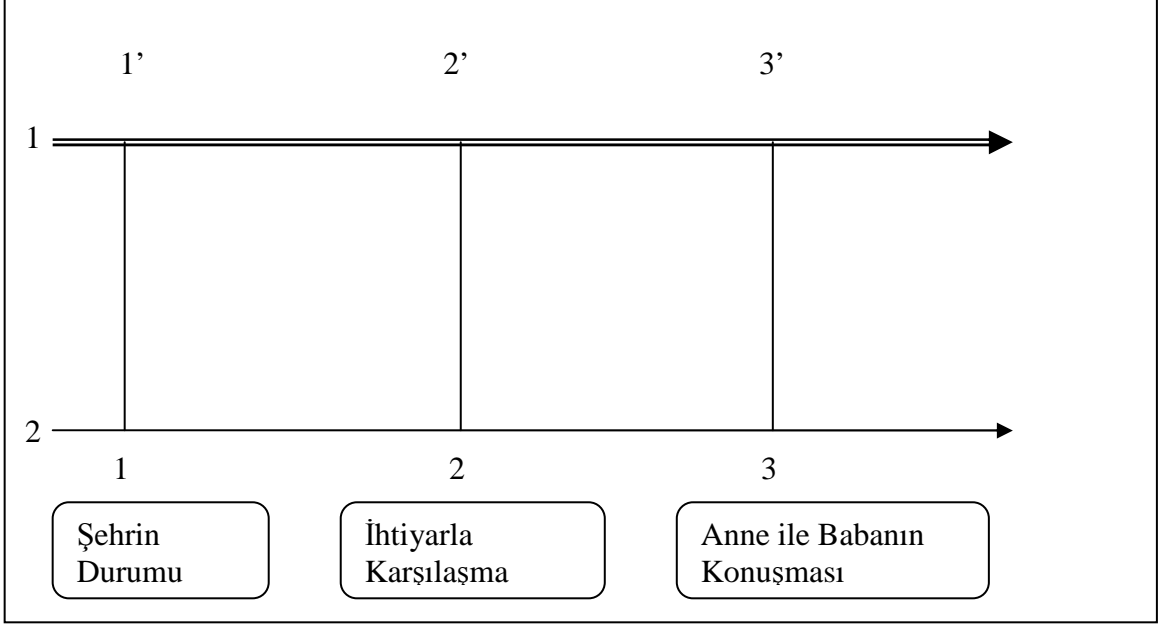
5. 3. 1. 4. 1. Öyküdeki Sıra

Anlatılarda öyküyü anlatan benöyküsel anlatıcının kurmaca zamana göre öykülemedeki yerini karşılayan “sıra” anlatıcının yerini belirlemek açısından son derece önemlidir. Benöyküsel anlatıcı kullandığı geniş zamanın hikayesi ve bilinen geçmiş zamanla sıradizimsel sırayı bozmuş ve artsüremsel bir anlatım yolu seçmiştir. Bu ilişki şu şekilde görselleştirilebilir:

Şekil 63: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki sıra ilişkisi.

Sözcelem öznesi kurmaca zamandaki olayları öyküleme zamanına yerleştirirken bir olayı bir kez anlatma tekniğini, yani tekil anlatı tekniğini kullanmıştır. Kurmacadaki olayların gerçekleşme sırasını bozmadan aynı sıra ile öyküleme zamanına aktarmıştır:

Şekil 64: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öyküde kurmaca olayların öykülemeye yansımaları.

5. 3. 1. 4. 2. Öykünün Ritmi

Öyküleme zamanının tümceler, paragraflar ve sayfalarla; kurmaca zamanının da dakika, saat, gün, ay gibi süredizimsel zaman ölçütleri ile ölçüldüğü unutulmamalıdır. Öykünün ritmi (süre) de bu iki zaman arasındaki ilişkiden kaynaklanır. Sözcelem öznesi öykünün ritmini sağlamak amacı ile duraklama, sahneleme, özetleme ve eksilti olmak üzere dört yoldan yararlanır.

1. Kesit (Özetleme 1)

“Altı yaşında idim ama pek iyi hatırlıyorum.(1) Beyoğlu’nda Rumeli Hanı’nın caddeye bakan bir dairesinde otururduk.(2) Beyoğlu yine bugünkü gibi dar, kasvetli ve kalabalıktı.(3) Ben hemen bütün vaktimi odamın penceresinden sokağı seyretmekle geçirirdim.(4) Haftada birkaç kere, ılık yaz sabahlarında dadımla beraber Taksim Bahçesi’ne de giderdik.(5) Ama annem bu gezintilerimize üzüntü ile razı olur, biz yola çıkmadan evvel dadıma bin bir tembihte bulunurdu.(6) Zira o günlerde bahçelerimiz de sokaklarımız gibi bizim değildi.(7) Birbirine benzemeyen çeşit çeşit kılıklı, çeşit çeşit dilli bir sürü

yabancı asker doldurmuştu şehrimizi...(8) Zavallı anneciğim bu dilleri dillimize, huyları huyumuza uymayan gururlu yabancıların, biricik oğluna bir kötülük etmelerinden korkardı.(9)”

Bu kesitte yıllarca süren işgal ve işgalin benöyküsel anlatıcı üzerindeki etkileri 1 ile 9. sözceler arasında özetlenmiştir. K₁ konumundaki altı yaşındaki bir çocuğun dünyası, yaşantısı özetlenmiştir. Yıllarla ölçülebilen kurmaca zaman 9 tümcede özetlenir. Özetlemenin etkisi ile okur bu bölümü daha hızlı okur.

2. Kesit (Sahneleme 1)

“Taksim Bahçesi’nde alabildiğine yükselmiş taflanların arasında kendi başıma avare avare dolaşırdım.(10) Böyle sabahlardan birinde, taflanların arasındaki dar yollarda kendi alemimin içine gömülmüş iken kulağımda:(11)

-Yakında Anadolu gelecek... diyen öksürüklü bir sesin çınladığını hatırlıyorum. (12)

Bunu söyleyen beyaz sakallı, gözlüklü, sırtındaki hafif kamburu daha kolay taşıyabilmek istermişçesine bastonuna dayanarak yürüyen ve her haliyle etrafındaki iki kız çocuğuna korku değil de sokulmak, gittikçe daha fazla sokulmak duygusunu aşıl原因an sevimli bir ihtiyardı.(13)

-İşte o zaman bu yabancı askerlerin hepsi kaçacak delik arayacaklar, hele bir Anadolu gelsin de...(14)

İyi ama bu Anadolu da ne idi?(15) ... Oyuncak mı, kuş mu, ağaç mı?(16) ... İhtiyarın yanındaki çocuklar da her halde benim gibi düşünüp sormuş olacaklar ki az sonra öksürük nöbetlerinden ara bulan bu sesin, sözlerine şöyle devam ettiğini duydum:(17)

-Anadolu Mustafa Kemal’in askerleri demektir.(18) Bizim askerlerimiz...(19) Yakında gelecekler, yakında, hem pek yakında...(20)”

Sözcelem öznesi 10 ile 20. sözceler arasında sahneleme tekniğini kullanmıştır. Benöyküsel anlatıcı K₂ (ihtiyar adamla) ile karşılaştığı anı ayrıntıları ile okura sunar. Yani kurmaca zaman ile öyküleme zamanı eşdeğer oranda ilerler.

3. Kesit (Özetleme 2)

“O gün akşama kadar, küçük lakin hülyalı kafamda bu Anadolu denilen Mustafa Kemal’in askerleri, bizim askerlerimiz sonsuz bir geçit resminin bitmez tükenmez orduları halinde geçtiler, geçtiler, geçtiler.(21)”

Bu sözce ile de benöyküsel anlatıcı görevindeki K₁'in yaklaşık olarak bir günü özetlenmiştir. Gerçekleştirdiği eylemler üstü kapalı olarak okura anlatılmıştır.

4. Kesit (Sahneleme 2)

“Babam hemen her gün eve geç gelirdi.(22) O ılık nisan akşamı da öyle olmuştu.(23) Annemle beraber avizeden dökülen ışık yağmurundan kamaşan gözlerimizle kapıya baktık.(24) Gördük onu.(25) Babam elektriği eliyle kapadı.(26) Mumların ışığında kendisine hayretle bakan anneme:(27)

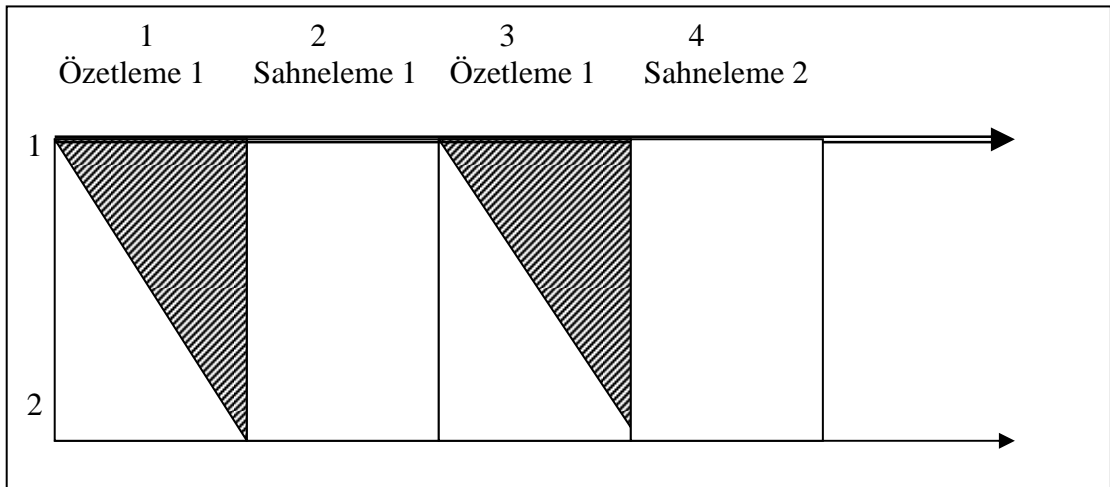
-Yarın... dedi.(28) Sultanahmet Meydanı'na bakan evlerden birinde bir oda kiraladım.(29) Hep beraber oraya gideceğiz...(30)

Annem onun ne demek istediğini anlamaya çalışarak sordu:(31)

-Niçin?(32)

-Ordu gelecek...(33) Anadolu'dan Mustafa Kemal'in askerleri geliyor yarın...(34)”

Sözcelem öznesi anlatının sonuna doğru tekrar ayrıntılı anlatım yolu olan sahnelemeyi seçmiştir. Sözcelem öznesi sahneleme tekniğini kullanarak okuru metne yaklaştırmış; metnin bu kesitinin yavaş ve dikkatli okunmasını sağlamıştır. Öykü anlatı türünde diğer anlatılara göre metnin sonunun daha önemli olması bu tekniğin yerinde kullanıldığının göstergesidir. Sözcelem öznesi kurmaca zamanı ile öyküleme zamanını birbirine karşılaştırırken duraklama, sahneleme, özetleme ve eksilti yöntemlerinden özetleme ve sahneleme olmak üzere iki tanesini kullanmıştır. Sözcelem öznesinin yaptığı bu tercihler anlatımımızın ritmini oluşturur:

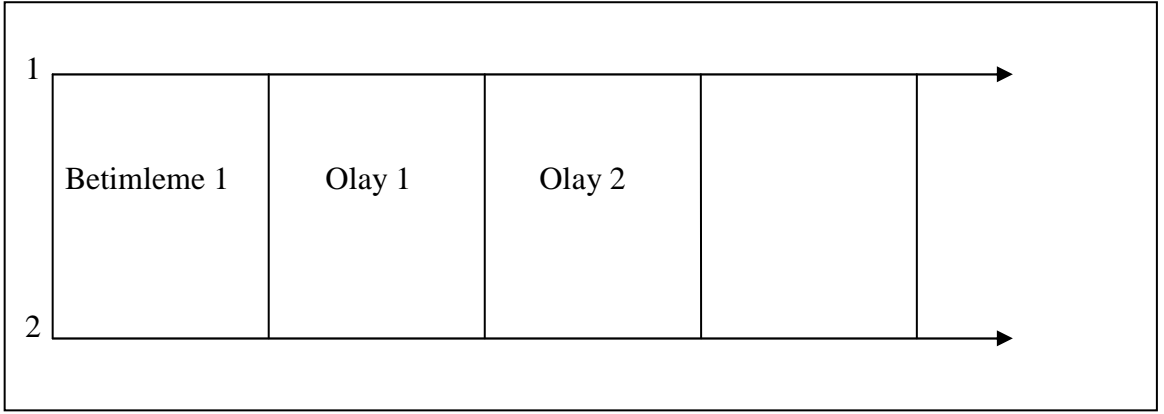
Şekil 65: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öykünün ritim şeması.

Özetlemelerin etkisiyle 1 ve 3. kesitler hızlı okunur. 2 ve 4. kesitler de sahneleme tekniği ile yapılan ayrıntılı anlatımın etkisiyle de daha yavaş okunur.

5. 3. 1. 4. 3. Sıklık

Bu anlatıda sözcelem öznesi kurmacadaki bir olayı öykülemeye bir kere anlatmıştır. Bu da bu kesitte tekil anlatı yolunun kullanıldığının göstergesidir.

Betimleme 1 : Kurmaca olayların yaşandığı uzamın betimlenmesi.

Olay 1 : K_1 'in K_2 ile karşılaşması.

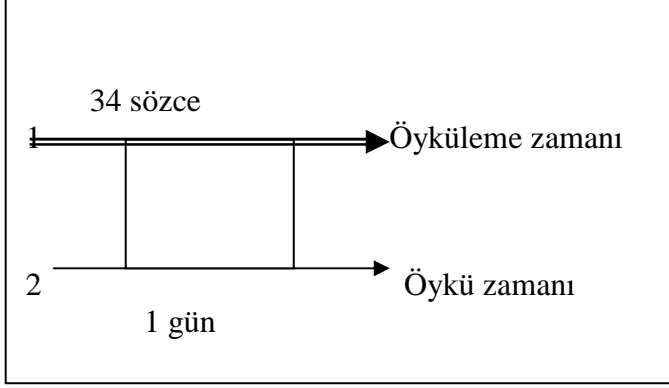
Olay 2 : K_1 'in anne ve babasının konuşmalarına tanık olması.

Şekil 66: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öyküdeki sıklık ilişkisi.

5. 3. 1. 4. 4. Süre

Kurmaca zamanı sınırlayıp belirleyen sözceler 11, 21, 22 ve 23. sözcelerdir. Sözcelem öznesi 11. sözce ile kurmaca zamanı başlatır: “*Böyle sabahlardan birinde, taflanların arasındaki dar yollarda kendi alemimin içine gömülmüş iken kulağımda: (11)*” Yine 22 ve 23. sözceler de kurmaca zamanı bitirir: “*Babam hemen her gün eve geç gelirdi. (22) O ılık nisan akşamı da öyle olmuştu. (23)*” Bu sözceler kurmaca

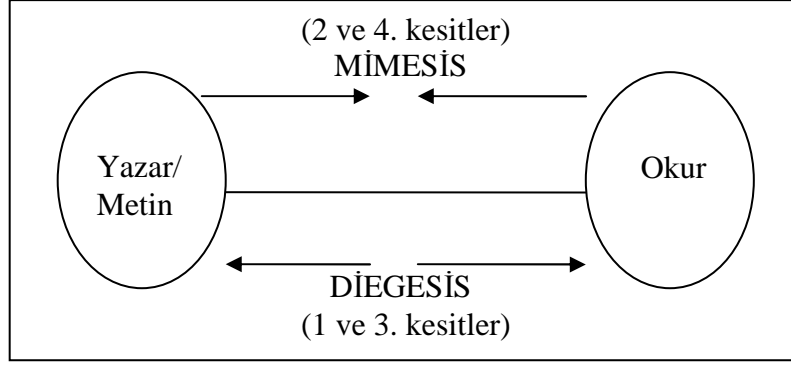
zaman olarak bir nisan gününün kullanıldığını gösterir. Sabahtan akşama kadar olan ve saatleri kapsayan kurmaca zaman öyküleme zamanında 34 sözcük alan kapsamıştır:

Şekil 67: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki süre.

5. 3. 1. 4. 5. Kip

Sözcelem öznesi anlatılarda kullandığı bazı yöntemlerle metin ile okur arasında hareketli bir iletişim durumu oluşturur. Özellikle 1 ve 3. kesitlerde özetleme yapılması okur ile yazar/metin arasındaki mesafenin artmasına yol açar. Sözcelem öznesi bu kesitlerde dolaylı anlatım (diegesis) tekniğini kullanarak kurmaca olayları benöyküsel anlatıcının ağzından aktarır. Ancak 2 ve 4. kesitlerde ise kurmaca olaylar ayrıntılı şekilde, anlatı kişilerinin karşılıklı konuşmalarına yer verilerek öyküleme içerisine yerleştirilmiştir. Bu durum da okurun kurmaca olaylara en ayrıntılı şekilde tanık olmasına ve metne yaklaşmasına yol açmıştır. Doğal olarak metnin 2 ve 4. kesitlerinde sözcelem öznesinin tercihi dolaysız anlatım (mimesis) olmuştur:

Şekil 68: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öyküde yazar/metin ile okur arasındaki kip ilişkisi.

5. 3. 1. 5. Öyküdeki Uzamın İşlevi

Uzam, zaman ve oyuncular birbirini tamamlayan; biri değişince diğerleri de değişen; anlatıyı tanıyıp kavramamızı sağlayan üç temel unsurdur. Bu üç unsur anlatının gerçekliğini ve inandırıcılığını etkiler. Çünkü bu üç unsurun birbiri ile örtüşmesi gerekir. Aksi halde metnin inandırıcılığı azalır, metin tutarsızlaşır. Okuma eyleminde; bizi koşullandıran, yönlendiren bazı bilgiler, göstergeler, imler vardır. Bunlardan bazıları bir tür ön koşuldur; bazıları ise gerçekleşen okumaya paralel olarak, okuma eylemiyle eşzamanlı ortaya çıkar (İnce, 2002: 90). Metin içerisinde uzamsal açıdan göndermede bulunan durumsal ve artgönderimsel belirleyenlerin gerek yazınsal gerçeklikle, gerekse de nesnel gerçeklikle uygunluk göstermesi okuru yönlendirmesi açısından son derece önemlidir. Anlatıda öykünün uzamına ilk gönderimi sözcem öznesi 2. sözcüde “*Beyoğlu’nda Rumeli Hanı’nın caddeye bakan bir dairesinde otururduk.(2)*” şeklinde ortaya koyar. Yine 3. sözcüde de “*Beyoğlu yine bugünkü gibi dar, kasvetli ve kalabalıktı.(3)*” şeklinde uzamı açıkça ortaya koymuştur. Bu sözcükler ile öykünün geçtiği uzam açıkça ortaya konulur ve kurmaca zaman ile uyum içerisinde okuru yönlendirir. “*Haftada birkaç kere, ılık yaz sabahlarında dadımla beraber Taksim Bahçesi’ne de giderdik.(5)*” sözcüğü ve “*Taksim Bahçesi’nde alabildiğine yükselmiş taflanların arasında kendi başıma avare avare dolaşırdım.(10)*” sözcüğü uzamı

gösteren diğer metinsel unsurlardır. Gerek 2 ve 3.sözcelerde uzam olarak gösterilen “Beyoğlu” gerekse de 5 ve 10. sözcelerdeki “Taksim Bahçesi” dil dışı ansiklopedik göndergedir. Bu iki uzam kapsanan; anlatıda adı geçmemesine rağmen İstanbul ise kapsayan uzam konumundadır. Dolayısıyla asıl göndermede bulunan uzam İstanbul’dur. Bu göndergeler öykünün inandırıcılığını artıran en önemli etkenlerdir. Özellikle 4 ve 9. sözceler arasında özetlenen uzamın durumu İstanbul’un işgaline göndermede bulunmakta ve okura bu kötü günleri yeniden hatırlatmaya çalışmaktadır. Öykünün uzamı aynı zamanda açık bir uzamdır. Yine 29. sözce uzama göndermede bulunur ve uzamı kesinler: “*Sultanahmet Meydanı’na bakan evlerden birinde bir oda kirladım.(29)*” Anlatılarda uzamı bize gösteren belirleyenleri doğru olarak tespit edip sınıflandırmak inceleme açısından son derece faydalı olacaktır. Anlatının geneline baktığımızda uzamı gösteren belirleyenleri şu şekilde gösterebiliriz:

Çizelge 6: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öyküde uzama yönelik durumsal ve artgönderimsel belirleyenler.

DURUMSAL BELİRLEYENLER	ARTGÖNDERİMSSEL BELİRLEYENLER
Beyoğlu’nda Rumeli Hanı’nın caddeye bakan bir dairesinde (2) / Beyoğlu (3) / sokağı (4) / Taksim Bahçesi’ne (5) / bahçelerimiz, sokaklarımız (7) / Taksim Bahçesi’nde alabildiğine yükselmiş taflanların arasındaki dar yollarda (11) / eve (22) / Sultanahmet Meydanı’na bakan evlerden birinde bir oda (29)	oraya (30)

Bütün bu durumsal belirleyenler ile artgönderimsel belirleyenler uzamı açıkça bizlere gösterir. Anlatıda uzamın önemli bir işlevi de değer nesne konumunda olmasıdır

(Ö₁ U N). Bu durumu benöyküsel anlatıcı 7 ve 8. sözcelerde açıkça dile getirmektedir: *“Zira o günlerde bahçelerimiz de sokaklarımız gibi bizim değildi.(7) Birbirine benzemeyen çeşit çeşit kılıklı, çeşit çeşit dilli bir sürü yabancı asker doldurmuştu şehrimizi...(8)”* Ö₁'in anlatının başında uzamdan yoksun olması kendisi ve ulusu için tehlikeli bir durum doğurmaktadır: *“Zavallı anneciğim bu dilleri dillimize, huyları huyumuza uymayan gururlu yabancıların, biricik oğluna bir kötülük etmelerinden korkardı.(9)”* Bu durum anlatının sonunda da değişmez, Ö₁ yine uzamdan yoksundur; ama bu durumun değişeceği anlatıda okura hissettirilir: *“-İşte o zaman bu yabancı askerlerin hepsi kaçacak delik arayacaklar, hele bir Anadolu gelsin de...(14)”* Mekanın hem fiziksel hem de toplumsal bir gerçeklik olması bu öyküde daha fazla ön plana çıkmıştır. *“Varlığı itibariyle fiziki bir olgu olan mekan, toplumsal olaylara, insan hallerine sahne olması, onları barındırması, bu olaylara yön ve şekil vermesi bakımından sosyolojik bir gerçekliktir aynı zamanda”* (Alver, 2007: 37). Öyküde de soyut düzlemde uzam olarak Beyoğlu, Rumeli ve özellikle de Sultanahmet meydanı ile bunları kapsayan İstanbul'un kullanılması öykü mekanının bu özelliğinin bir göstergesidir. Özellikle uzam olarak kullanılan açık uzam niteliğindeki Sultanahmet Meydanı İstanbul işgal altında iken toplumsal olayların merkezi konumundadır. Bu da alımlama esnasında kurmaca zaman ile nesnel gerçekliğe ait dönem arasında bağlantı kurulmasını kolaylaştırır. Anlatıda uzam, sözcem öznesi tarafından hareketli, devinim halindeki bir gözlemcinin gözü ile aktarılır. Bu durum da metindeki öyküleme uzamı ile ilgilidir.

5. 3. 2. ÖYKÜDEKİ ANLATISAL DÜZEYİN İNCELENMESİ

Anlatısal boyutta yapılacak çözümleme, söylemsel yapıdaki oyuncuları işlevlerine indirgeyerek eyleyenlere ulaşmaya yönelik olacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli şey oyuncular ile eyleyenlerin birbirine karıştırılmamasıdır. Bu

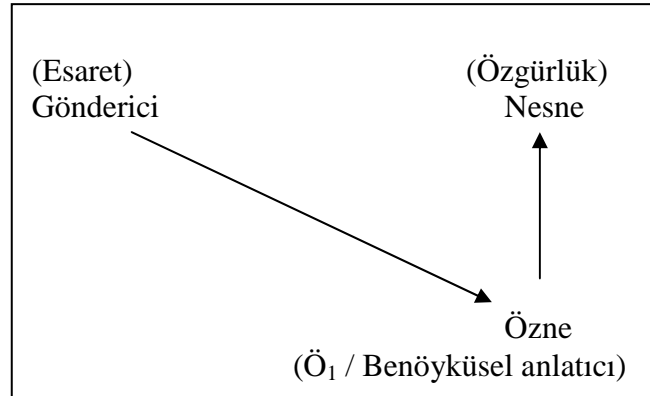
aşamada yapılacak ise bu eyleyenlerden hareketle değişmeyen eyleyensel örnekçeyi bulmaktır.

5.3.2.1. Öyküdeki Eyleyenlerin İncelenmesi

Eyleyensel örnekçeye göre inceleme yaparken Greimas'ın tespit ettiği gönderici, alıcı, özne, nesne, yardımcı ve karşıt eyleyenleri tespit etmek gerekir. Bu anlatıda gönderici konumunda bulunan eyleyen uzamın işgal edilmesi sonucunda oluşan esarettir. Uzamın işgal altında olması $\ddot{O}_1$ için tehlike durumunu oluşturmakta; $\ddot{O}_1$ 'in değer nesne konumundaki özgürlükten yoksun kalmasına yol açmaktadır. Gönderici $\ddot{O}_1$ 'i gerekli kipliklerle donatarak, eyleme geçmesi konusunda ona baskı yapar. Gönderici ile özne arasında yapılan sözleşme sonucunda güç, istek ve bilmek gibi kipliklerle donatır ($G \rightarrow \ddot{O}_1$).

5.3.2.1.1. İsteyim Ekseni

Gönderici konumundaki esaret, $\ddot{O}_1$ 'i gerekli kipliklerle donatarak harekete geçmesi konusunda belirli bir baskı yapar ($G \rightarrow \ddot{O}_1$). $\ddot{O}_1$; güç, istek ve bilmek gibi kipliklerle donatılır. Gönderici ile özne arasındaki bu yetilendirici sınama sonucunda özne ile nesne arasında isteyim ekseni kurulacaktır:

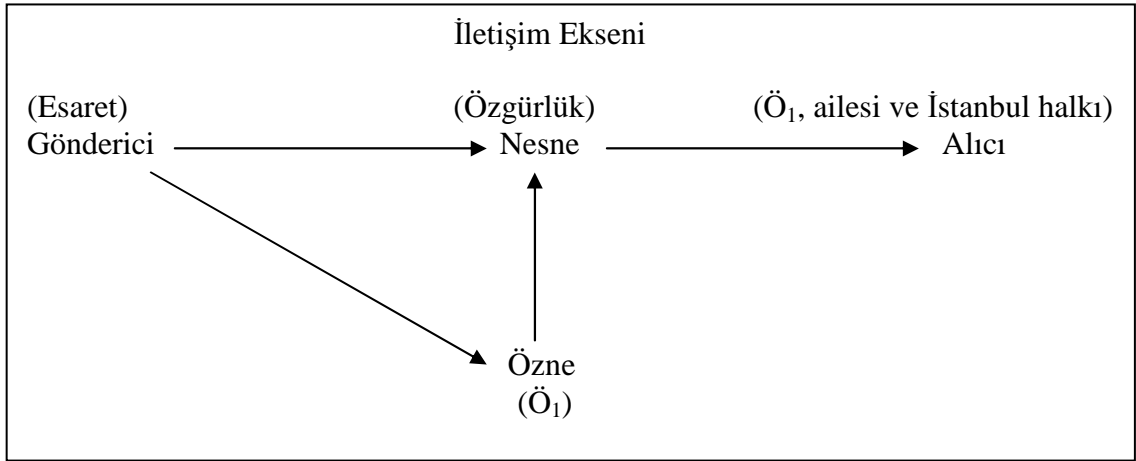

Şekil 69: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan isteyim ekseni.

Anlatıda gönderici konumundaki eyleyen esaret, $\ddot{O}_1$ konumundaki eyleyen de benöyküsel anlatıcıdır. $\ddot{O}_1$ 'in ulaşmak istediği değer nesne de özgürlüktür. Alıcı konumunda da başta $\ddot{O}_1$ ve ailesi olmak üzere bütün İstanbul halkı gelir. $\ddot{O}_1$ anlatının başında N_1 'den ayırır. İsteği ise anlatının sonunda N_1 'e kavuşmaktır ($\ddot{O}_1 \cup N_1$).

5. 3. 2. 1. 2. İletişim Ekseni

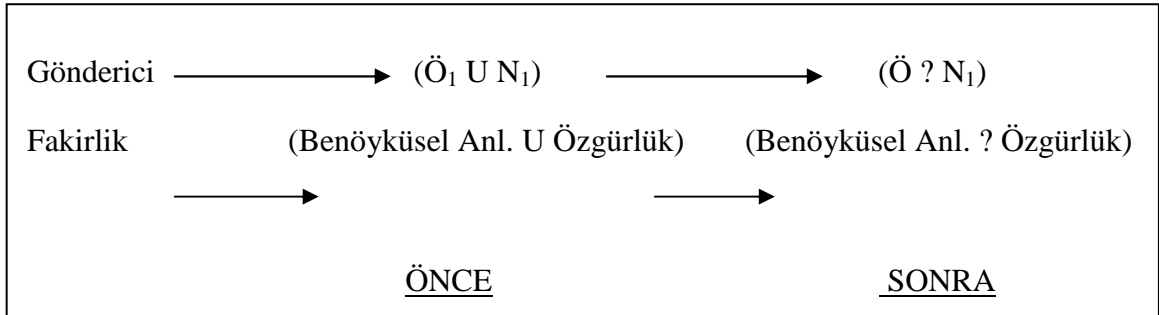
“Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öyküde nesneyi elde edecek / etmesi planlanan alıcı eyleyen konumunda $\ddot{O}_1$, ailesi ve bütün İstanbul halkı vardır.

Şekil 70: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan iletişim eksenini.

Ancak anlatının sonunda $\ddot{O}_1$ ayrı olduğu değer nesneye kavuşmaz. Anlatının sonunda kesin bir sonuç elde edilememiştir; yani bir belirsizlik vardır ($\ddot{O}_1 \neq N_1$). Anlatının sonunda okur olarak kesin bir yargıya varılamamaktadır. İşte tam bu noktada öğrencilerin sahip oldukları dil dışı ansiklopedik göndergeler devreye girecektir. Eğer okur konumundaki öğrenciler İstanbul’un düşman işgalinden kurtarıldığını biliyorlarsa ve gerekli bağlantıyı kurmuşlarsa metinde bırakılan bu boşluğu gerektiği gibi dolduracak, metni tarihsel gerçeklere uygun olarak alımlayacaktır: “Alımlayıcının

göstergeler toplamının, diyesi, yapıtın içerdiği iletiyi ve estetik beğeni düzeyini uygun alımlayabilmesi için göstergeleri/kodları işlemselleştirebilmesi gerekir. Bu süreçte yazarın olağan gösterge dizgesinin dışına çıkması ve tarihsel-toplumsal yaşanmışlıklara ya da olaylara gönderme yapması sonucunda ‘anıştı’ (reminises) niteliği kazanan göstergelerin çözümlenmesi, ilgili yapıtın doğru alımlanması bakımından önemlidir” (Kula-Sakallı, 2005: 21). Aksi halde metinde bırakılan boşluğu okur doğru şekilde tamamlayamayacaktır:

Şekil 71: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öykünün özne ve nesne eyleyenleri arasındaki durum.

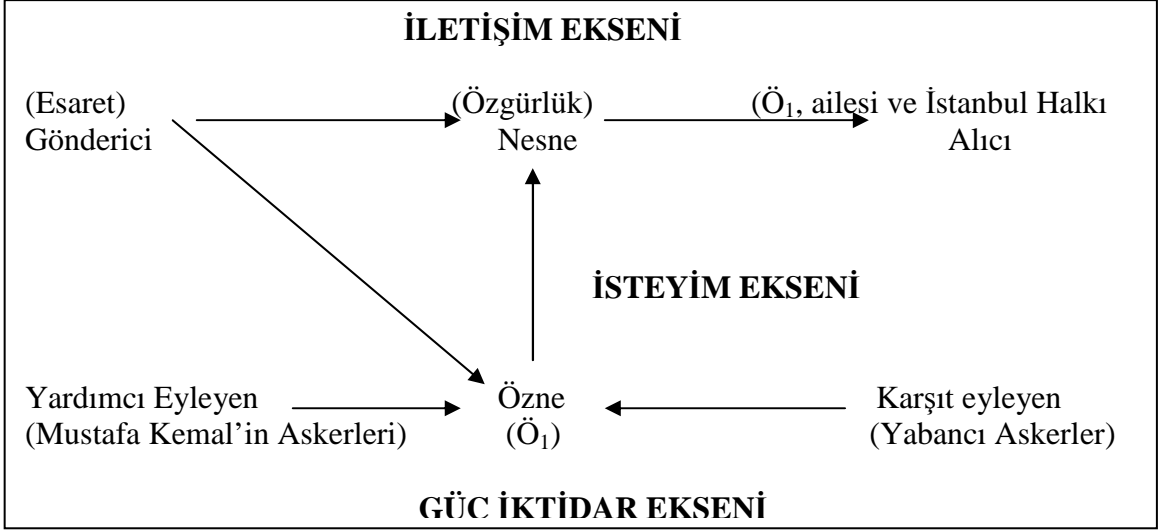
5. 3. 2. 1. 3. Güç-İktidar Ekseni

Anlatıda yardımcı eyleyen görevinde “Anadol” olarak adlandırılan Mustafa Kemal Atatürk’ün askerleri bulunur. Sözcelem öznesinin Türk askerlerine “Anadol” adını vermesindeki amacı hem ulusal mücadelenin Anadolu’dan başladığına dikkat çekmek, hem de “Anadolu” sözcüğünü kısaltarak Mustafa Kemal Atatürk’ün askerleri ile Anadolu’yu özdeşleştirmektir. Sözcelem öznesinin bu tercihi okurun dikkatinin bu sözcükte yoğunlaşmasını sağlamıştır. “Anadol” sözcüğü 12, 14, 15, 18 ve 21. sözcelelerde kullanılmıştır. Bu durum bu sözcük üzerinde yerdeşlik özelliğinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bilindiği gibi yerdeşlik; “anlambilim düzeyinde: bir deyim, tümcenin, tümce bölümünün, sözcüğün, semem’in tekrarı, bir terim ve o terimin tanımı, benzetme, mecaz” (Bayrav, 1999: 37) olarak tanımlanır ve bir metnin tutarlılığını,

yapısal bakımdan sağlamlığını ortaya koyan önemli bir olgudur. Sözcelem öznesi bu metinde beş kere bu sözcüğü kullanmış, okurun dikkatinin bu sözcükte yoğunlaşmasını sağlamıştır. Aynı zamanda anlatının son sözcesinde de “Anadolu” sözcüğünü kullanarak bu iki sözcük arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Zaten anlatı kişileri tarafından kurtarıcı gözüyle bakılan “Anadol” , bu yönü ile öykünün en önemli eyleyenlerinden biri olmuştur. Özellikle 14. sözce “Anadol” sözcüğü ile kastedilen Türk askerlerinin yardımcı eyleyen olduğunu gözler önüne serer: “-İşte o zaman bu yabancı askerlerin hepsi kaçacak delik arayacaklar, hele bir Anadol gelsin de...(14)” Ö₁ de yardımcı eyleyenden beklentilerini, 21. sözcede dile getirmiştir: “O gün akşama kadar, küçük lakin hülyalı kafamda bu Anadol denilen Mustafa Kemal’in askerleri, bizim askerlerimiz sonsuz bir geçit resminin bitmez tükenmez orduları halinde geçtiler, geçtiler, geçtiler.(21)”

Ö₁’in N₁’e ulaşmasını engelleyen karşıt eyleyen de yabancı askerlerdir. Anlatıda 7. sözce düşman askerlerinin özgürlüğe / uzama yani N₁’e öznenin ulaşmasını engelleyen karşıt eyleyen olduğunu göstermektedir: “Zira o günlerde bahçelerimiz de sokaklarımız gibi bizim değildi.(7)” Bundan başka özellikle 9. sözce yabancı askerlere karşı olan güvensizliğin göstergesidir: “Zavallı anneciğim bu dilleri dillimize, huyları huyumuza uymayan gururlu yabancıların, biricik oğluna bir kötülük etmelerinden korkardı.(9)” Son olarak 14. sözce yabancı askerlerin karşıt eyleyen konumunda olduğunu kesinler:

Şekil 72: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öykünün eyleysel örnekçesi.

5. 3. 2. 2. Öykünün Söz Dizimsel Yapısı

Metin, anlatı izlencesi bakımından incelenmeden önce oluntulara ayrılmıştır. Kullanılan ölçüt ise yine metin içerisindeki dönüşümler ile bu dönüşümler arasındaki bağlantılardır.

Birinci Oluntu

Başlangıç Durumu: Ö₁'in dışarı çıkması: “Haftada birkaç kere, ılık yaz sabahlarında dadımla beraber Taksim Bahçesi’ne de giderdik.(5)”

Bitiş Durumu: Ö₁'in dışarıya çıkması: “Taksim Bahçesi’nde alabildiğine yükselmiş taflanların arasında kendi başıma avare avare dolaşırdım.(10) Böyle sabahlardan birinde, taflanların arasındaki dar yollarda kendi alemimin içine gömülmüş iken kulağımda:(11) -Yakında Anadolu gelecek... diyen öksürüklü bir sesin çınladığını hatırlıyorum. (12)”

Dönüşüm (d): Gezi yapılması.

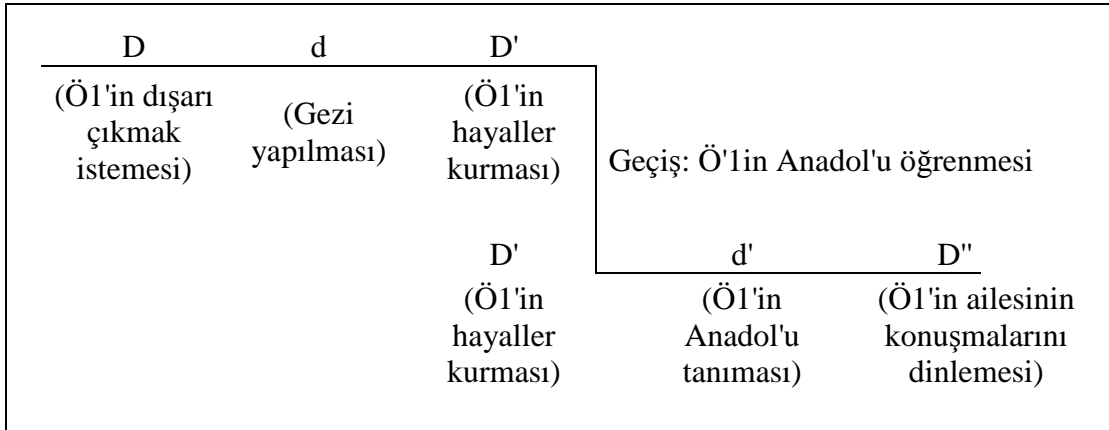
İkinci Oluntu

Başlangıç Durumu: Ö₁'in hayaller kurması: “O gün akşama kadar, küçük lakin hülyalı kafamda bu Anadol denilen Mustafa Kemal’in askerleri, bizim askerlerimiz sonsuz bir geçit resminin bitmez tükenmez orduları halinde geçtiler, geçtiler, geçtiler.(21)”

Bitiş Durumu: Ö₁'in babası ve annesinin konuşmalarını dinlemesi.

Dönüşüm (d2): Ö₁'in Anadolu’yu tanınması.

Bu durum aşağıdaki gibi görselleştirilebilir:

Şekil 73: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öykünün oluntuları arasındaki birbirini izleyen dönüşümler.

Bu anlatıda birbirini izleyen dönüşümler vardır. Birinci oluntudan oluşan dönüşüm ikinci oluntunun, ikinci oluntudan oluşan dönüşüm üçüncü oluntunun üzerinde kuruludur. Anlatı izlencesi de bu dönüşümler üzerine kuruludur.

5.3.2.2.1. Anlatı İzlencesi

Anlatıların temeli birbirine dönüşen eylemlerdir. Bütün anlatılarda bir durum sözcüğünden bir edim sözcüğüne; ondan da başlangıç durumu ile ilgili başka bir durum sözcüğüne dönüşüm söz konusudur. Anlatı izlencesi sonucunda Ö₁ ulaşmak istediği

nesneye ulaşırsa, anlatının başında yapılan sözleşme doğrultusunda ödüllendirilir; ulaşmıyorsa cezalandırılır.

1. Aşama: Sözleşme ya da Eyletim

Sözleşme ya da eyletim aşamasında gönderici ile özne arasında bir sözleşme yapılmıştır. Gönderici $\ddot{O}_1$ 'e özgürlüğe kavuşması, uzama sahip olması görevini vermiştir. Unutulmaması gereken bilişsel düzeyin edimsel düzeyden önce geldiğidir. Çünkü kişi önce öğrenecek sonra yapacaktır: $\dot{I}_1 (G \rightarrow \dot{I}_2 (\ddot{O}_1 \rightarrow (\ddot{O}_2 \cap N_1)))$.

2. Aşama: Edinç

Öznenin, gönderici tarafından eylemi yapması için gerekli olan gücül ve edimsel kipliklerle donatıldığı aşamadır. Özne anlatının başında gönderici ile yaptığı sözleşme sonucunda eylemi gerçekleştirmek için zorunda olmak, istemek üzere iki gücül kiplik; muktedir olmak ve bilmek olmak üzere de iki edimsel kiplikle donatılır. $\ddot{O}_1$ değer nesneye ulaşmak amacıyla gerçekleştireceği eylemlerde, ihtiyaç duyacağı kiplikleri edinç aşamasında kazanır. $\ddot{O}_1$ eylemi gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu istemek, gücü yetmek ve yapmayı bilmek kipliklerini bu aşamada kazanır.

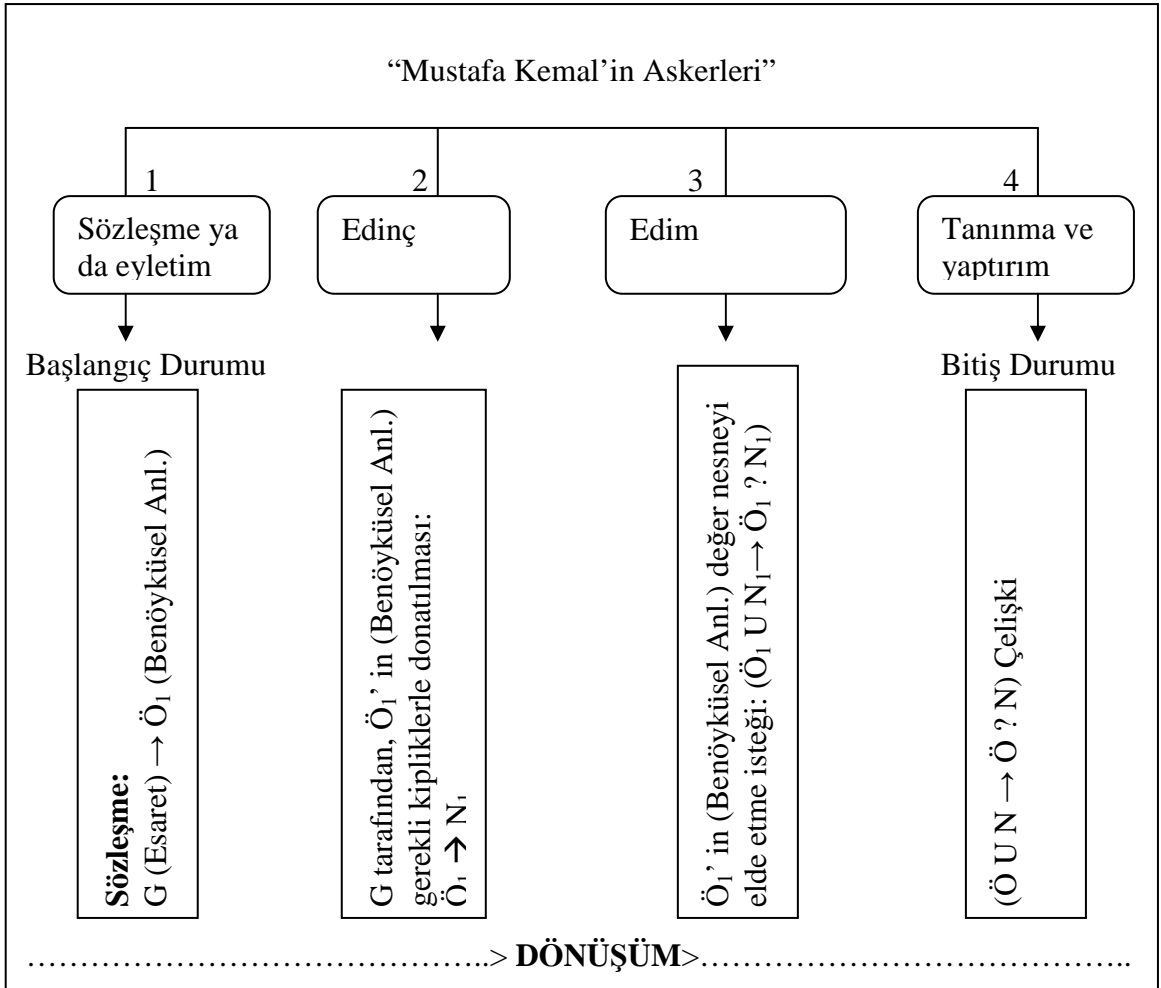
3. Aşama: Edim

Edinç aşamasında gerekli kipliklerle donatılan $\ddot{O}_1$ bu aşamada harekete geçer ve N_1 'e kavuşmak ister. Ancak bu anlatıda $\ddot{O}_1$, N_1 'e ulaşmak amacı ile çok fazla eylemde bulunmamıştır. Bir eylemin gerçekleşeceğinin işaretini benöyküsel anlatıcı 33 ve 34. sözcelerde vermiştir: “-Ordu gelecek...(34) Anadolu’dan Mustafa Kemal’in askerleri geliyor yarın...(35)” Bu aşamada $\ddot{O}_1$ nesneye kavuşmak için herhangi bir eylem yapmadığı için anlatının sonunda ikilem / çelişki durumu ortaya çıkmıştır: $(\ddot{O}_1 \cup N_1 \rightarrow \ddot{O}_1 ? N_1) \rightarrow \text{Çelişki}$.

4. Aşama: Tanınma ve Yaptırım

Edinç aşamasında kazanılan gücül ve edimsel kipliklerle $\ddot{O}_1$ bu aşamaya kadar eylemleri gerçekleştirmelidir. Ancak bu anlatıda $\ddot{O}_1$ ayrı olduğu değer nesneye kavuşmak için harekete geçmemiştir. Bunun sonucunda da anlatının sonunda çelişki / ikilem durumu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla gönderen de $\ddot{O}_1$ 'i ödüllendirmez veya cezalandırmaz. $\ddot{O}_1$ anlatının başında ayrı olduğu değer nesneyi, anlatının sonunda da henüz elde edememiştir:

$$G \rightarrow \ddot{O}_1 \rightarrow [(\ddot{O}_1 \cup N_1) \rightarrow (\ddot{O}_1 ? N_1)]$$

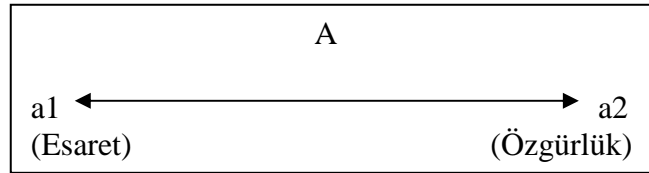
Şekil 74: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öykünün dörtlü şemaya göre anlatı izlencesi.

5. 3. 3. ÖYKÜNÜN TEMEL ANLAMSAL BOYUTU (DERİN YAPI)

Öykü türünün en önemli özelliklerinden biri de söylemsel ve anlatsal boyutta somutlaşmayan, derin boyutta soyut olarak yer alan simgelerdir. Öyküler genel olarak gücünü de bu anlatılmamış olandan alır. Üretici metin olarak adlandırılan derin yapı soyut, devingen bir ilişkiler ağıdır. Metnin söylemsel ve anlatsal boyutu da bu değişken yapı üzerine kuruludur. Göstergebilimsel dörtgen yöntemi ile yapılacak olan da bu soyut simgeleri belirlemek ve bu simgeler arasındaki ilişkiler ağını gözler önüne sermektir. Yazınsal göstergebilim yazın yapılarındaki anlam ve anlamlama olgularını ele alır. Dolayısıyla ele aldığı bir eseri eksiksiz bir biçimde, her yönü ile açıklamak gibi bir savı yoktur (Yücel, 2007: 94).

5. 3. 3. 1. Göstergebilimsel Dörtgen Yöntemiyle Öykünün İncelenmesi

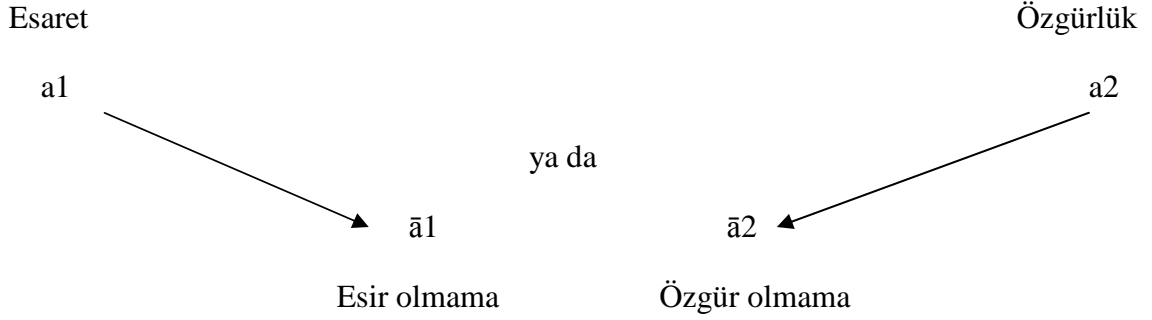
Metinlerin derin yapısındaki simgeler arasında karşıtlık, çelişkinlik ve içermek üzere üç tür ilişki ağı söz konusudur. Göstergebilimsel dörtgen yöntemi de bu ilişkiler ağı üzerine kuruludur. Bu anlatıda dizgesel olarak en büyük karşıtlık esaret (a1) ve özgürlük (a2) arasındadır. Söylemsel ve anlatsal boyutun ortaya çıkmasını sağlayan üretici metin de bu iki göstergebirimcik arasındaki karşıtlık, çelişkinlik ve içermek ilişkilerine dayanır:

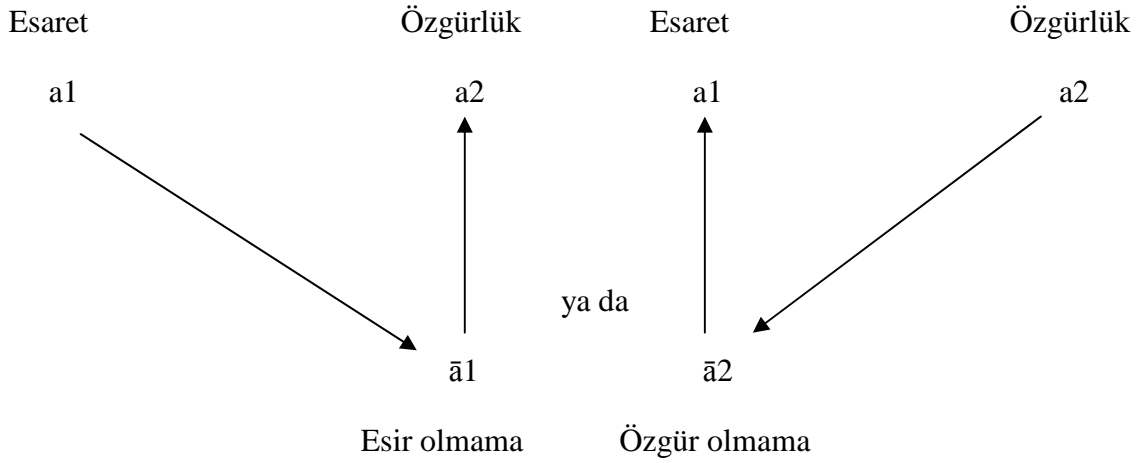
A : Uzama sahip olma (Yaşam Hakkı)

Şekil 75: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öykünün derin yapısındaki anlam eksenini.

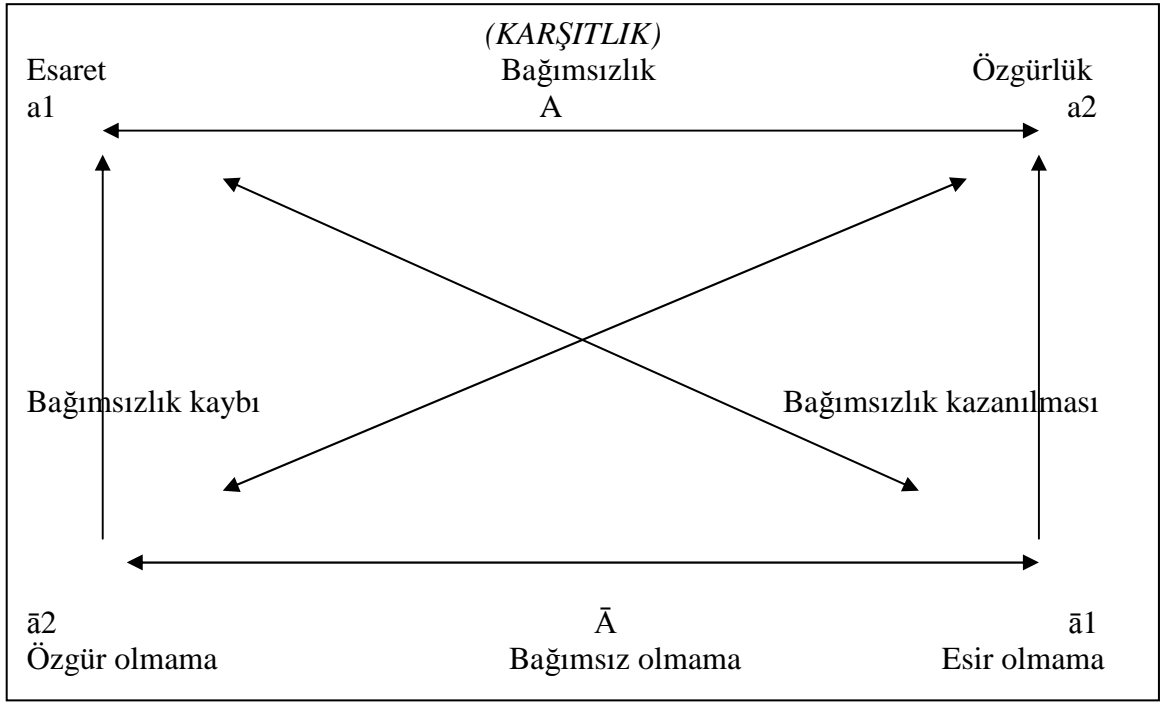
Ancak bu karşıtlık ilişkisi bir anda gerçekleşmemiştir. Öncelikle esaret (a1) durumundan esir olmama ($\bar{a}1$) durumuna geçiş söz konusudur:

Esir olmama ($\bar{a}1$) durumu özgürlük (a2) durumunu içermekte ve belirli bir dönüşüm gerçekleşmektedir:

Sonuç olarak “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı anlatıdaki derin yapıdaki karşıtlık, çelişkinlik ve içeme ilişkileri sonucunda soyut, devingen ilişkiler ağı göstergebilimsel dörtgen yöntemi ile şu şekilde görselleştirilebilir:

Şekil 76: “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öykünün göstergebilimsel dörtgen yöntemi ile derin yapısı.

Söylemsel ve anlatısal boyut bu göstergebilimsel dörtgen yöntemi ile gözler önüne serilen ilişkiler ağı üzerine kuruludur. Bu ilişkilerin bir bölümü metnin yüzeysel yapısında somutlaşır, bir kısmı derin yapıda gizli simgeler olarak devam eder. Yazılı metinlerde, her zaman kendisine emanet edilenleri saklama ve aktarma işlevlerinin yüklü olduğu unutulmamalıdır (Barthes, 2007: 32). Özellikle yakın tarihimizde yaşadığımız büyük acıları konu alan bu anlatıda bu özelliğin daha fazla önem kazandığı ortadadır. Metin bu yönü ile ön plana çıkmakta, yakın tarihimizi gelecek nesillere aktarma görevini üstlenmektedir. Alımlayıcı kitleden beklenen ise metin içerisinde gizil olarak yer alan bu bilgilere ulaşmasıdır. Bu durum metin içerisindeki bazı boşlukların okur tarafından doldurulmasını sağlar. Bu da her okur ve her yeni okuma için farklı bir anlamın ortaya çıkmasını sağlar.

a1: / esaret/: “bahçelerimiz de sokaklarımız gibi bizim değildi.”, “bir sürü yabancı asker doldurmuştu şehrimizi”, “yabancıların, biricik oğluna bir kötülük etmelerinden korkardı”

ā1: / esir olmama/ : “yabancı askerlerin hepsi kaçacak delik arayacaklar, hele bir Anadol gelsin de”

a2: / özgürlük / : “Anadol denilen Mustafa Kemal’in askerleri, bizim askerlerimiz sonsuz bir geçit resminin bitmez tükenmez orduları halinde geçtiler, geçtiler, geçtiler”, “ordu gelecek.”, “Anadolu’dan Mustafa Kemal’in askerleri geliyor yarın...”

ā2: / özgür olmama / : “Babam elektriği eliyle kapadı.”, “Mumların ışığında”

Burada dikkat edilmesi gereken nokta yazınsal metinlerin bir tek anlamı olmadığı, aksine anlamları olduğudur: “Metni oluşturan yazı’nın imleyen ve imlenenleri, yazarın bilerek kurduğu anlam alanının dışında sayısız anlam alanı oluşturabilirler” (Batur, 2003: 258). Dolayısıyla her okumada farklı anlamlar, farklı bir göstergebilimsel dörtgen ortaya çıkması doğaldır. Bu durum alımlamayı gerçekleştirecek okurun kültürel birikimi ile de yakından ilişkilidir.

5. 4. “HAŞMET GÜLKOKAN” ADLI ÖYKÜNÜN İNCELENMESİ

Ankara Belediyesi Temizlik İşleri Müdürlüğü Hesap İşleri Kaleminde yoklama masası memuru, Haşmet Gülkokan; Soma’da doğmuş, İstanbul’da büyümüş, Ankara’da Gümülcineli bir bayanla evlenmiş, iki de sevimli çocuk sahibi olmuş; kırk yaşlarında, kısaca boylu, buğday benizli, güler yüzlü, konuşkan bir adam.(1) İş saati bitip de kaleminden çıkınca doğru Şakir’in fırınına gidip ekmeğini alır, evin yolunu tutar.(2) Para kıt, geçim de dar ise de evdekiler yoktan anlamazlar; bulup buluşturup bir şeyler almalı, çantayı, kese kağıdını, ceplerini, kolunu koltuğu doldurup eve öyle gitmeli.(3) Araştırıp ucuzunu bulmadıkça dükkanlarda çene çalmadıkça çanta dolmaz!(4) Tanıdıklarından biri rastgelirse, durup konuşmak, söyleşmek, dedikodu etmek de var!(5) Kolay mı!(6) Haşmet Gülkokan gün olur ki evine sular karardıktan sonra varabilir.(7) Evden bilirler.(8) Merak etmezler.(9) Merak etmediklerini Haşmet de bilir, acele etmez, ağırdan alır.(10) Nasıl ki bu akşam da ağırdan alıyor.(11) Ekmeğini alıp doğru haldeki sakatatçıya uğradı:(12)

-Gülüm, bizim ciğer, diye sordu.(13)

-Hazır Haşmet Bey.(14)

-Ne?(15) Hazır mı?(16) Hay ömrüne bereket.(17) Hangi dağda kurtlar öldü.(18) Bense atlatacağın diye.(19) Bu ne yüzüzlüktür, ne kepezektir a şekerim!... diyecektim.(20) Sar şu ciğeri, koy şu çantaya, oh!(21) Ömür bee!(22)

Haşmet Brey yürür, karşığı sıraya geçip, balıkçıya:(23)

-İhsan Bey gülüm, çavelyaları boşaltmışsın!(24)

-Çıkıyor, Haşmet Bey, dere balığı var almaz mısın?(25)

-Yayın kafasından çorba, ooh!(26) Bayılırim!(27) Bilen olmalı da pişirmeli de Haşmet de yemeli de sen de karşısına geçip seyretmelisin.(28) Bak ne şeker olur.(29)

Haşmet Bey yanındaki, dükkanın önünde durup kalfaya:(30)

-Gülüm, salata malata alabilir miyiz?(31)

-Verelim bayım!(32)

-Ver ya, ver ama ne bileyim, bizim keseye uyar mı?(33)

-Üçünü otuz yedi paraya veriyoruz.(34)

-Aman gülüm, bu ne hesap!(35) Kuyumcu musun?(36) Yeşil salata alıyoruz.(37) Bu kadar ince hesap olur mu?(38) Bu mübarek ottur.(39)

-Ottur ama bize parayla veriyorlar.(40)

-Ee... siz parasız mı veriyorsunuz?(41)

-Haşmet Bey, köşedeki dükkanda salatalık, limon alır, halden çıkar.(42)

Haşmet Gülkokan sürüklenir.(43)

...

Beş on adım ötede, bakkalın önünde ilişir:(44)

Yüksek sesle dükkânın içine seslenir:(45)

-Bay Haktartar!(46) Gülüm neredesin?(47)

-Buyurun Haşmet Bey.(48)

-Şekerim bu portakalların hediyesi kaç?(49)

-Halis Dört Yol'dur Haşmet Bey.(50) Korkma al...(51) Son turfanda.(52) Bir daha geleceği de yok.(53)

-Eksik olma gülüm, almış kadar oldum.(54) Şimdilik hoşça kal da portakallar için başka gün konuşuruz.(55) Yalnız şunu da söyleyeyim ki bunlar biraz daha kurursa köpek kovalamaktan başka bir işe yaramaz.(56)

...

Haşmet söylenerek mahallesine indi, önünden geçtiği küçük bir evin bahçesinde, eski bir kilim silken bir adama:(57)

-Akşamlar aydın Bay Sabri, dedi.(58) Unu getirdiler mi, unu?(59)

-Getirmediler Haşmet Bey.(60)

-Getirirlerse beni unutma.(61) Çocuğun bacağı nasıl oldu?(62)

-İyidir kapanıyor.(63)

-Ben sana demedim mi?(64) Kapansın bakalım.(65)

Bu sırada Haşmet'in oturduğu evin bahçe kapısı açıldı, iki erkek çocuk koşup babalarına sarıldılar.(66) Haşmet bunları görünce:(67)

-Amanın şunlara bakın! dedi.(68) Yaradanın birliğine emanet.(69) Çocuk değil ay parçası!(70)

Çocuklardan sonra Haşmet'in karısı geldi.(71) Kocasının elindeki çantayı, paketleri aldı.(72)

Haşmet'in kendisi gibi güler yüzlü olan karısı, Tahsin ile karısına gülümsedi, sonra da kocasına:(73)

-Bitir artık Haşmet Bey dedi, senin bu halin ne olacak?(74) Bu ne kadar lakırdı?(75) Rahatsız olacaksın.(76)

-Kul olsun sana Haşmet!(77) Tanrım övmüş yaratmış!(78)

Karısı:(79)

-Ama, artık çok oluyorsun, yürü bakayım eve, dedi.(80)

Haşmet'i eve saktular.(81) Kapıyı kapayıp sürgülediler.(82)

Memduh Şevket ESENDAL

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı

5. 4. 1. GENEL İZLEK (YÜZEYSEL YAPI)

5. 4. 1. 1. Öykünün Yapısal Çözümlemesi

Yapacağımız incelemenin öncelikle bir yazınsal metne yönelik olduğu, nesnel gerçeklik çerçevesinde değil de yazınsal gerçeklik çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği unutulmamalıdır: “Bilim dilinde işaretler genellikle tek anlamlı, edebi dilde çok anlamlıdır. Bilim dili kesin bir açıklığa dayanırken, edebi dil birçok belirsiz unsuru taşır” (Özsarı, 2006: 166). Doğal olarak eleştirel okumada metnin kurgusal gerçekliği ve bu bağlamda nesnel gerçeklikle ne derecede temas kurduğu değerlendirilmiştir.

5. 4. 1. 1. 1. Yazar ile Anlatıcı Arasındaki İlişki

Anlatılarda; yazar ile anlatıcının aynı kişi olmadığı daha önceden belirtilmişti. Anlatıcılar; kurgulanmış olaylara karışıp karışmamalarına, kurgulanmış olaylardaki pozisyonlarına göre anlatıcı-gözlemci, elöyküsel anlatıcı ve benöyküsel anlatıcı olmak üzere üçe ayrılır. Bu öyküde anlatıcı hiçbir zaman olaylara karışmamakta, fiziksel olarak kurgulanmış olayların içinde yer almamaktadır. Anlatıcı ne sözcelem öznesidir, ne de bir anlatı kişisidir. Bu durum da bu metinde **anlatıcı-gözlemcinin** bulunduğunu kesinler. Anlatıcı, kurgulanmış olayların hepsini en ince ayrıntısına kadar bilir. Anlatıcı, sözcelem öznesinden, anlatı kişilerinden farklı biridir. Bu da anlatıda anlatıcı-gözlemci türünün kullanıldığını gösterir ($Y \neq A \neq K$). Metnin genelinde 3. tekil kişinin kullanılması da bu görüşü destekler: “doğmuş, büyümüş, evlenmiş, çocuk sahibi olmuş (1), alır, tutar (2), varabilir (7), bilir, etmez, alır (10), ağırdan alıyor (11), uğradı (12)...”

5. 4. 1. 1. 2. Öyküdeki Bakış Açısı veya Odaklayım

Öykü bir mikroskop gibi ayrıntılara büyük özen gösterebilir veya bir teleskop gibi neler olup bittiğini çabucak anlatarak kurmaca olaylara odaklanabilir (Culler, 2007: 130). Anlatılarda kurgulanmış olayları anlatan ile olayları gören aynı kişi değildir. Bu

da anlatıcı ile bakış açısını birbirine karıştırmamayı gerekli kılar. Yüzeysel yapıda okurun metnin içerisine çekilmesi için bakış açısı son derece önemlidir. Özellikle metnin başında 1 ile 12. sözcükler arasında ayrıntılı bilgiler veren anlatıcı, K₁ ile kurgulanmış olaylar hakkında her şeyi bilmektedir. Bu da her şeyi bilen, her şeyi gören tanrısal bakış açısının yani sıfır odaklayımın seçildiğini gösterir. Anlatı kişilerinin etrafında bir kamera gibi gezinmektedir. Anlatıcı, sıfır odaklayım kullanılan metinlerde her şeyi bildiği için sözcük özneseine büyük kolaylıklar sağlar. Bu anlatıda sıfır odaklayımın kullanılması anlatıcı-gözlemcinin daha nesnel bir anlatım kullanmasını sağlamıştır.

5. 4. 1. 2. Öyküdeki Kahramanların İncelenmesi

Memduh Şevket Esenal, Çehov'dan etkilenerek Türk öyküsüne yaşamın küçük ayrıntılarını, önemsiz gibi görünen bu ayrıntılardan yola çıkarak da insan yaşantısındaki kesitleri getirmiştir. “Olay” öyküsünden durum ve kesit öyküsüne, bireyin kendi dünyasını yansıtan öykü evrenine yönelik eserler verir (Andaç, 1995: 28). Bu yüzden bu eserdeki anlatı kişilerinin doğru olarak tanımlanması metnin anlaşılabilirliği açısından son derece önemlidir. Anlatı kişilerini tanımlamak, yapacağımız çözümlemelerde bizlere ışık tutacaktır. Kahramanları tanımlarken de adları, yaşları, fiziksel özellikleri, kullandıkları dil, becerileri gibi figuratif unsurlar dikkate alınacaktır.

5. 4. 1. 2. 1. Kahramanların Adları

Anlatı kişilerinin adları ile anlatı arasında bilinçli olarak bir bağ kurulması sıklıkla başvurulan bir yoldur. Bu metinde K₁'in adı olan “**Haşmet**” sözcüğü 1, 7, 10, 14, 23, 25, 28, 30, 42, 43, 48, 50, 57, 60, 67, 71, 73, 74, 77 ve 81 numaralı sözcüklerde toplam yirmi kere kullanılmıştır. Bu da bu ismin ve anlatı kişinin ön plana çıkmasına yol açmıştır. “**Haşmet**” sözcüğü Türk Dil Kurumu sözlüğünde “**görkem**” anlamına

gelmektedir. Yine aynı sözlükte “görkem” sözcüğü “Göz alıcı ve gösterişli olma durumu, debdebe, ihtişam, tantana, haşmet” anlamlarına gelmektedir (TDK Sözlük I. Cilt, 1998: 875, 955). Bu da bir karşıtlık durumunu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü sözcük öznesinin 1, 3, 4, 5 ve 7. sözcelerde verdiği bilgiler K₁’in; yani “Haşmet Gülkokan”ın kıt kanaat geçinen, kısa boylu bir memur olduğunu göstermektedir. Bu karşıtlık durumu anlatı kişinin ruhsal ve kişilik özelliklerine yönelik yapılan bir göndermedir. Burada “Haşmet” sözcüğü K₁’in fiziksel görünüşüne değil de kişilik özelliklerine konulan bir isimdir.

5. 4. 1. 2. 2. Kahramanların Yaşları

Anlatılarda kahramanlarının yaşları hakkında bilgi sahibi olmak onları tanımlamamızı ve belirli bir sosyal sınıfa yerleştirmemizi kolaylaştırır. Bu anlatıda yalnızca K₁’in yaşı hakkında 1. sözcüde bilgi verilmektedir: “*Ankara Belediyesi Temizlik İşleri Müdürlüğü Hesap İşleri Kaleminde yoklama masası memuru, Haşmet Gülkokan; Soma’da doğmuş, İstanbul’da büyümüş, Ankara’da Gümülcineli bir bayanla evlenmiş, iki de sevimli çocuk sahibi olmuş; kırk yaşlarında, kısaca boylu, buğday benizli, güler yüzlü, konuşkan bir adam.(1)*” Diğer anlatı kişilerinin yaşları hakkında kesin bir bilgi verilmemektedir.

5. 4. 1. 2. 3. Kahramanların Fiziksel Özellikleri

Anlatı kişilerinin fiziksel özellikleri, giyimi hakkında verilen bilgiler onların okur tarafından tanımlanmasını, belirli bir sosyal sınıf içerisine yerleştirmesini kolaylaştırır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken şey kahramanların fiziksel özelliklerine yönelik yapılan göndermeleri bulmaktır.

Bu anlatıda K₁’e yönelik yapılan “*kırk yaşlarında, kısaca boylu, buğday benizli, güler yüzlü, konuşkan bir adam.(1)*” betimlemesi fiziksel özelliklerine yönelik

tek bilgidir. Bu ilk sözcüde verilen bilgilerin dışında anlatının genelinde K_1 'in fiziksel özellikleri hakkında hiçbir bilgi verilmemektedir. Ancak bu sözcüde fiziksel özelliklere yönelik olarak yapılan bilgiler o kadar nettir ki okur kendi kafasında K_1 'i hemen belirli bir sosyal sınıf içerisine yerleştirir.

5. 4. 1. 2. 4. Kahramanların Dili

Kahramanların kullandıkları dil onları tanımlamamız açısından son derece önemlidir. Öykülerde anlatı kişilerinin kullandıkları dili incelerken asla doğru-yanlış sınıflandırmasına gidilmemiştir. Amaç, onları belirli bir sosyal sınıfa yerleştirmek, kültür ve bilgi birikimleri hakkında bilgi sahibi olmaktır. Anlatılarda kullanılan dil iki yönlüdür. Birinci yön anlatı kahramanlarının kendi aralarında kullandıkları dildir ($K_1 \leftrightarrow K_2$). Özellikle sahneleme tekniğinin kullanıldığı kesitlerde yapılacak inceleme bu yönü ile çok önemlidir. Bu noktada yapılması gereken sahneleme tekniğinin uygulandığı sözcülerdeki dil özelliklerini incelemektir. K_1 'e ait olan 13, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 28, 31, 35, 47, 49, 54, 77 ve 78 numaralı sözcülerde K_1 diğer anlatı kişilerine karşı son derece samimi bir dil kullanılmıştır. Özellikle 13, 24, 31, 35, 47, 54 numaralı sözcülerdeki “gülüm” ve 20, 49 numaralı sözcülerdeki “şekerim” sözcükleri K_1 'in çevresindeki insanlara karşı samimi bir dil kullandığını gösterir ve K_1 'i tanımlamamızı kolaylaştırır. Kullandığı samimi dile rağmen K_1 diğer anlatı kişilerine yönelik olarak ölçünlü dili kullanmıştır. Kullanılan dili incelerken ikinci yön ise anlatı kişileri ile okur arasında kullanılan dildir. Bu noktada kullanılan dil de sahnelemenin dışında kalan dildir. Daha çok bilgilendirici, açık bir dil kullanılmıştır ($K \rightarrow O$).

5. 4. 1. 2. 5. Kahramanların Beceri Özellikleri

Kahramanların meslekleri, becerileri, beğenileri, zevkleri, yetenekleri hakkında verilen bilgiler, motifler onları tanımlamamız açısından son derece önemlidir.

K₁ hakkında bu yönde verilen bilgiler son derece önemlidir: “*Ankara Belediyesi Temizlik İşleri Müdürlüğü Hesap İşleri Kaleminde yoklama masası memuru, Haşmet Gülkökan; Soma’da doğmuş, İstanbul’da büyümüş, Ankara’da Gümülcineli bir bayanla evlenmiş, iki de sevimli çocuk sahibi olmuş; kırk yaşlarında, kısaca boylu, buğday benizli, güler yüzlü, konuşkan bir adam.(1)*” Bu sözcüde ilk olarak K₁’in mesleği hakkında kesin bir bilgi verilmektedir: “*Ankara Belediyesi Temizlik İşleri Müdürlüğü Hesap İşleri Kaleminde yoklama masası memuru*” Bu bilgi K₁’in tanımlanmasını kolaylaştırırken, yine aynı sözcüde kişilik özelliklerine yönelik bilgiler verilmektedir: “*güler yüzlü, konuşkan bir adam*” Bu bilgiler okurun zihninde K₁’i tanımlamasını kolaylaştırır. Yine 2 ile 12. sözcüler arasında K₁ hakkında verilen bilgiler onun yoksulluğuna rağmen ailesini düşünen, onlar için çabalayan, akşamları eve az çok demeden bir şeyler götürmeye gayret gösteren, neşeli, konuşkan biri olarak tanımlanmasını sağlamıştır. Yine anlatının genelinde K₁ ortaya koyduğu eylemlerle bu becerileri sayesinde amacına ulaşmıştır.

5. 4. 1. 2. 6. Kahramanların Tanımlanması

Kahramanlar hakkında sözcelem öznesi tarafından öyküye yerleştirilen bütün bu bilgiler okurun onları tanımlamasını, belirli bir sosyal kültürel çevreye yerleştirmesini kolaylaştırmıştır. Sözcelem öznesi bazen o kadar inandırıcı olur ki, okur, bu anlatı kişilerini gerçek sanıp, gerçek dünyada arar.

Sözcelem öznesinin, anlatıcı-gözlemcinin ağzından 1 ile 10. sözcelerde yaptığı özetleme K₁’i tanımlar. Anlatıcı-gözlemci sıfır odaklayımı kullanmanın verdiği kolaylıkla K₁ hakkında okura çok net ve ayrıntılı bilgiler verir. Metnin 1. sözcüsünde mesleği, kişilik özellikleri açıklanır. K₁, okura kırk yaşlarında, kısa boylu, buğday benizli, güler yüzlü, konuşkan biri olarak tanıtılır. Yine 3. sözcüde geçim sıkıntısına rağmen ailesini düşünen çabalayan biri olarak tanıtılır. Anlatıcı-gözlemci K₁’in eş

durumundaki K₂ hakkında 73 numaralı sözcüde kısa boylu bir bilgi verir: “*Haşmet’in kendisi gibi güler yüzlü olan karısı, Tahsin ile karısına gülümsedi, sonra da kocasına:(73)*”

5. 4. 1. 3. Kullanılan Eylemler ve Görevleri

Anlatısal metinlerde, anlatı kişilerinin eylemleri son derece önemlidir. Bu anlatıda da en önemli eylem 3. sözcüde açıkça ortaya konur: “*Para kıt, geçim de dar ise de evdekiler yoktan anlamazlar; bulup buluşturup bir şeyler almalı, çantayı, kese kağıdını, ceplerini, kolunu koltuğu doldurup eve öyle gitmeli.(3)*” Her akşam bir görev haline gelen eylem, eve birkaç parça bir şey götürebilmektir. Yani eldeki kıt imkanlarla bir şeyler alıp evde bekleyenlere ailesine karşı olan sorumlulukları yerine getirebilmektir.

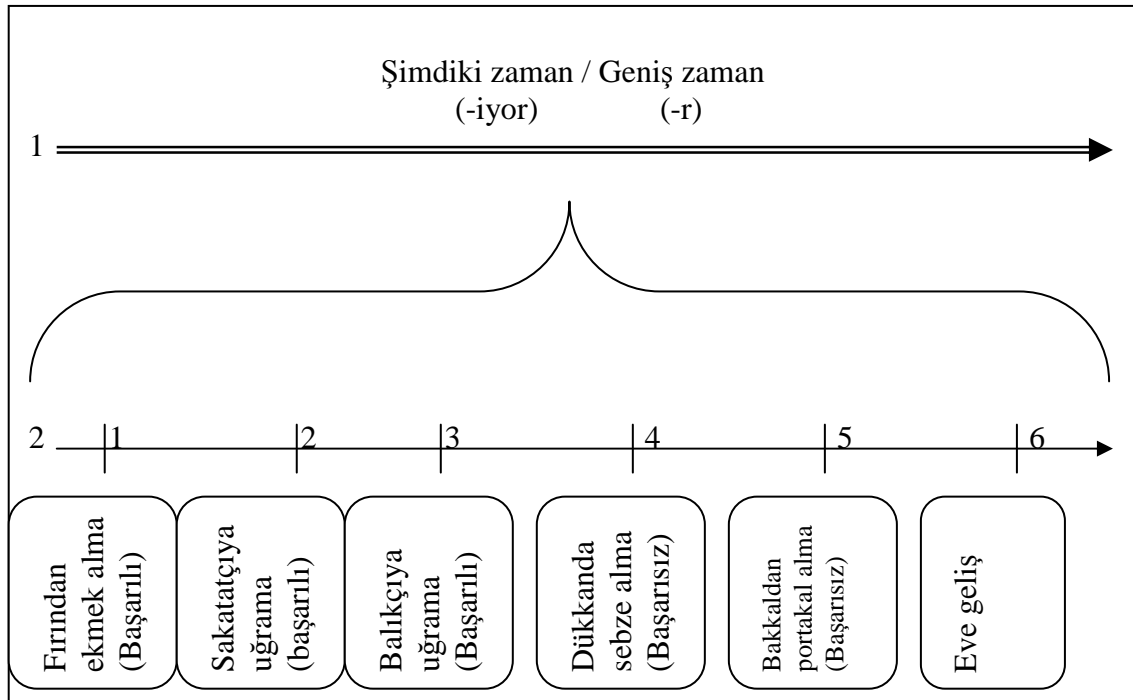
K₁'in amacı için ilk uğradığı yer sakatatçıdır. 12 ile 22. sözcüde arasında sakatatçıdaki eylemi gerçekleştirir. Burada başarılı bir eylem söz konusudur. 23 ile 29. sözcüde arasında da balıkçıda balık almaya çalışan K₁ başarısız bir eylem gerçekleştirir. Bir şey almadan balıkçıdan ayrılır. 30 ile 41. sözcüde arasında da başarısız bir eylem gerçekleştirir. Ancak 42. sözcüde tekrar başarılı bir eylem gerçekleşir: “*-Haşmet Bey, köşedeki dükkanda salatalık, limon alır, halden çıkar.(42)*” Anlatının diğer bölümlerindeki eylemler de başarısız olacaktır. Aslında bütün bu eylemler K₁'in her akşam iş dönüşünde gerçekleştirdiği / gerçekleştirmeye çalıştığı eylemlerdir. Anlatı boyunca gerçekleştirilen eylemleri planlı bir çaba göstererek anlamaya çalışmak, okuma sırasında alınacak zevkin azalmasına ve metnin de en önemli sanatsal işlevinden uzaklaşmasına yol açacaktır (Eco, 1998: 162). Bu metin için böyle bir tehlike de söz konusu olabilir.

5. 4. 1. 4. Öyküdeki Zaman

Bir anlatıda sözcelem durumunun incelenip anlaşılması için zaman kavramının tam olarak ele alınıp incelenmesi şarttır. Öyküde de kurmaca zaman (öykü zamanı) ile öyküleme zamanı arasındaki farkı ortaya koymak; bunları birbirine karıştırmamak gerekir. Bu öyküde kurmaca zaman belirli bir zaman dilimi olarak ortaya çıkmamaktadır. Buna karşılık anlatı birkaç saatlik bir zaman dilimini ele almaktadır. Öyküleme zamanı ile kurmaca zaman birbirine çakıştırılırken ortaya çıkan özellikler de şu başlıklar altında incelenmiştir:

5. 4. 1. 4. 1. Öyküde Sıra

Anlatıda kurmaca zaman ile öyküleme zamanı arasındaki ilişki incelenirken sözcelem öznesinin eşsüremsel bir anlatım yolu seçtiği görülmüştür. Yani öyküleme zamanı ile kurmaca zamanı birbiri ile çakışır, paralellik gösterir. Bu ilişki şu şekilde görselleştirilmiştir:

Şekil 77: “Haşmet Gülkökan” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki eşsüremsel anlatımla kurulan sıra ilişkisi.

Kurmacadaki her olay gerçekleşme sırasına göre öyküleme zamanına yerleştirilmiş ve okuyucuya aktarılmıştır. Herhangi bir çapraz ilişkiye yer verilmemiştir.

5. 4. 1. 4. 2. Öykünün Ritmi

Sözcelem öznesi öyküleme zamanı ile kurmaca zamanı arasındaki ilişkiyi oluştururken; duraklama, özetleme, sahneleme ve eksiltme olmak üzere dört teknikten yararlanabilir. Bu durum da okurun metni kimi zaman yavaş, kimi zaman da hızlı okumasını sağlar. Bu da metnin ritmini oluşturur. Öyküleme zamanı ile kurmaca zamanı arasındaki bu ilişki incelenirken kolaylık sağlaması için öncelikle metin kesitlere ayrılmıştır.

1. Kesit (Özetleme 1)

“Ankara Belediyesi Temizlik İşleri Müdürlüğü Hesap İşleri Kaleminde yoklama masası memuru, Haşmet Güllökan; Soma’da doğmuş, İstanbul’da büyümüş, Ankara’da Gümlüneli bir bayanla evlenmiş, iki de sevimli çocuk sahibi olmuş; kırk yaşlarında, kısaca boylu, buğday benizli, güler yüzlü, konuşkan bir adam.(1) İş saati bitip de kaleminden çıkınca doğru Şakir’in fırınına gidip ekmeğini alır, evin yolunu tutar.(2) Para kıt, geçimde dar ise de evdekiler yoktan anlamazlar; bulup buluşturup bir şeyler almaltı, çantayı, kese kağıdını, ceplerini, kolunu koltuğu doldurup eve öyle gitmeli.(3) Araştırıp ucuzunu bulmadıkça dükkanlarda çene çalmadıkça çanta dolmaz!(4) Tanıdıklarından biri rastgelirse, durup konuşmak, söyleşmek, dedikodu etmek de var!(5) Kolay mı!(6) Haşmet Güllökan gün olur ki evine sular karardıktan sonra varabilir.(7) Evden bilirler.(8) Merak etmezler.(9) Merak etmediklerini Haşmet de bilir, acele etmez, ağırdan alır.(10) Nasıl ki bu akşam da ağırdan alıyor.(11) Ekmeğini alıp doğru haldeki sakatatçıya uğradı:(12)”

Birinci kesitte K₁’in hayatı yıllar boyu alışkanlık haline getirdiği ve gerçekleştirdiği eylemler kısaca özetlenmiştir. Sözcelem öznesi, 1. sözcüde K₁’in hayatını kısaca özetlemiştir. Yine bu kesitteki diğer sözcelerde de her akşam yaptığı eylemler özetlenmiştir. Yani sözcelem öznesi, toplam 12 sözcüde K₁’in hayatını kısaca özetlemiştir. Kurmaca zaman yıllar ile ölçülürken, öyküleme zamanı 12 sözcük bir ilerleme göstermiştir. Bu kesitte özetleme tekniği kullanıldığı için okuma hızlanacaktır.

2. Kesit (Sahne 1)

“-Gülüm, bizim ciğer, diye sordu.(13)

-Hazır Haşmet Bey.(14)

-Ne?(15) Hazır mı?(16) Hay ömrüne bereket.(17) Hangi dağda kurtlar öldü.(18) Bense atlatacağsın diye.(19) Bu ne yüzüzlüktür, ne kepazeliktir a şekerim!... diyecektim.(20) Sar şu ciğeri, koy şu çantaya, oh!(21) Ömür bee!(22)

Haşmet Brey yürür, karşıki sıraya geçip, balıkçıya:(23)

-İhsan Bey gülüm, çavelyaları boşaltmışsın!(24)

-Çıkıyor, Haşmet Bey, dere balığı var almaz mısın?(25)

-Yayın kafasından çorba, oooh!(26) Bayılırım!(27) Bilen olmalı da pişirmeli de Haşmet de yemeli de sen de karşısına geçip seyretmelisin.(28) Bak ne şeker olur.(29)

Haşmet Bey yanındaki, dükkanın önünde durup kalfaya:(30)

-Gülüm, salata malata alabilir miyiz?(31)

-Verelim bayım!(32)

-Ver ya, ver ama ne bileyim, bizim keseye uyar mı?(33)

-Üçünü otuz yedi paraya veriyoruz.(34)

-Aman gülüm, bu ne hesap!(35) Kuyumcu musun?(36) Yeşil salata alıyoruz.(37) Bu kadar ince hesap olur mu?(38) Bu mübarek ottur.(39)

-Ottur ama bize parayla veriyorlar.(40)

-Ee... siz parasız mı veriyorsunuz?(41)

-Haşmet Bey, köşedeki dükkanda salatalık, limon alır, halden çıkar.(42)

Haşmet Gülkokan sürüklenir.(43)”

Sözcelem öznesi bu kesitte ayrıntılı bir anlatım yolu izlemiştir. Yani kurmaca zamanı ile öyküleme zamanı eşdeğer bir ilerleme gösterir. Kurmacadaki olaylar olduğu gibi öykülemeye yansımıştır. K₁'in diğer anlatı kişileri ile yaptığı konuşmalar aktarılmıştır. Sahneleme tekniğinin kullanıldığı yazınsal metinlerde gerek anlatı kişilerinin, gerekse de anlatıcının kullandığı dil, konuşma dilini gereğince yansıtması bakımından birtakım sorunlara sebep olur: “Yazınsal metinlerde konuşma dilini simgelemek, yalnız 29 harfli abeceyi ve birtakım yazım kurallarını kullanmak demek olmadığından, konuşulan dilin yazıda gösterilmesi konusunda kimi sorunların ortaya çıktığını varsaymak doğru olur” (Özünlü, 2001: 165). Konuşma dilinde iletişimi

destekleyen, gerçekleşmesinde çok etkili olan dil dışı unsurlar söz konusudur. Ancak yazı dilinde dil dışı unsurlar bulunmaz, sadece belirli sayıdaki harfler ve simgeler söz konusudur. Bu yüzden anlatı kişilerinin ve anlatıcının kullandıkları dilin tam anlamı ile konuşma dilini yansıtmaması beklenilmemelidir. Zaten bu durum yazınsal sorunların başında gelmektedir. Diğer anlatısal metinlerde olduğu gibi bu metinde de bu sorun söz konusudur. Bu kesitte sahneleme tekniğinin kullanılması aynı zamanda yavaş bir okuma gerçekleşmesine neden olacaktır.

3. Kesit (Sahne 2)

“Beş on adım ötede, bakkalın önünde ilişir:(44)

Yüksek sesle dükkanın içine seslenir:(45)

-Bay Haktartar!(46) Gülüm neredesin?(47)

-Buyurun Haşmet Bey.(48)

-Şekerim bu portakalların hediyesi kaç?(49)

-Halis Dört yol'dur Haşmet Bey.(50) Korkma al...(51) Son turfanda.(52) Bir daha geleceği de yok.(53)

-Eksik olma gülüm, almış kadar oldum.(54) Şimdilik hoşça kal da portakallar için başka gün konuşuruz.(55) Yalnız şunu da söyleyeyim ki bunlar biraz daha kurursa köpek kovalamaktan başka bir işe yaramaz.(56)”

Öyküleme zamanı ile kurmaca zamanı bu kesitte de eşdeğer bir ilerleme göstermiştir. Sözcelem öznesi ayrıntılı bir anlatım yolu seçmiş; K₁'in diğer anlatı kişisi ile olan konuşmalarına yer vermiştir. Sahneleme tekniğinin kullanıldığı bu kesitte de doğal olarak okuma hızı yavaşlayacaktır.

4. Kesit (Sahne 3)

“Haşmet söylenerek mahallesine indi, önünden geçtiği küçük bir evin bahçesinde, eski bir kilim silken bir adama:(57)

-Akşamlar aydın Bay Sabri, dedi.(58) Unu getirdiler mi, unu?(59)

-Getirmediler Haşmet Bey.(60)

-Getirirlerse beni unutma.(61) Çocuğun bacağı nasıl oldu?(62)

-İyidir kapanıyor.(63)

-Ben sana demedim mi?(64) Kapansın bakalım.(65)

Bu sırada Haşmet'in oturduğu evin bahçe kapısı açıldı, iki erkek çocuk koşup babalarına sarıldılar.(66) Haşmet bunları görünce:(67)

-Amanın şunlara bakın! dedi.(68) Yaradanın birliğine emanet.(69) Çocuk değil ay parçası!(70)

Çocuklardan sonra Haşmet'in karısı geldi.(71) Kocasının elindeki çantayı, paketleri aldı.(72)

Haşmet'in kendisi gibi güler yüzlü olan karısı, Tahsin ile karısına gülümsedi, sonra da kocasına:(73)

-Bitir artık Haşmet Bey dedi, senin bu halin ne olacak?(74) Bu ne kadar lakırdı?(75) Rahatsız olacaksın.(76)

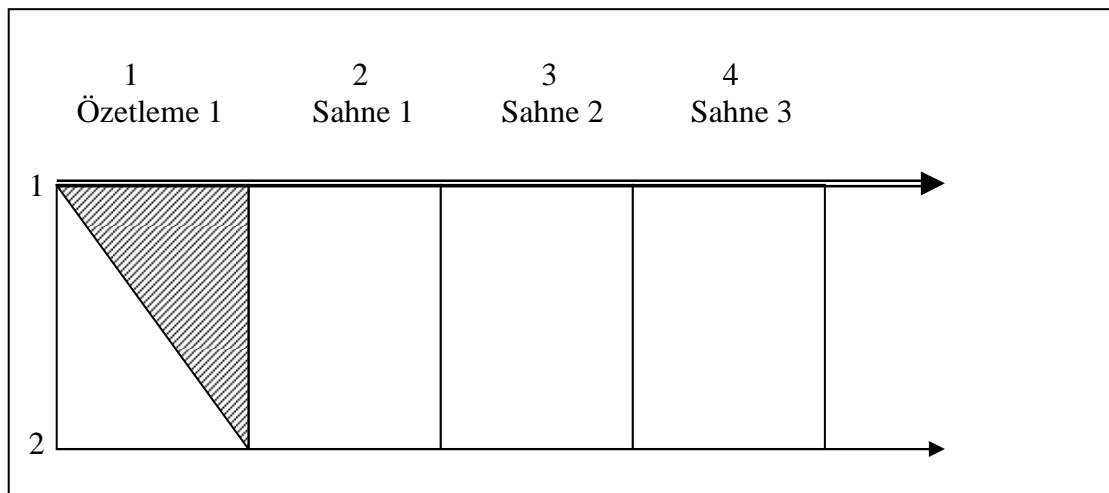
-Kul olsun sana Haşmet!(77) Tanrım övmüş yaratmış!(78)

Karısı:(79)

-Ama, artık çok oluyorsun, yürü bakayım eve, dedi.(80)

Haşmet'i eve soktular.(81) Kapıyı kapayıp sürgülediler.(82)"

Sahneleme tekniğinin kullanıldığı bu kesitte K₁'in diğer anlatı kişileri ile olan konuşmaları, onlara yönelik gerçekleştirdiği eylemleri en ayrıntılı şekilde öyküleme zamanına yansımıştır. Bu durum da okuma hızını yavaşlatmıştır. Sözcelem öznesinin öyküleme zamanı ile kurmaca zamanı birbirine çakıştırırken kullandığı bu teknikler anlatımızın ritmini oluşturur. Metni genel olarak ele aldığımızda da yavaş okunan bir metin olduğu söylenebilir:

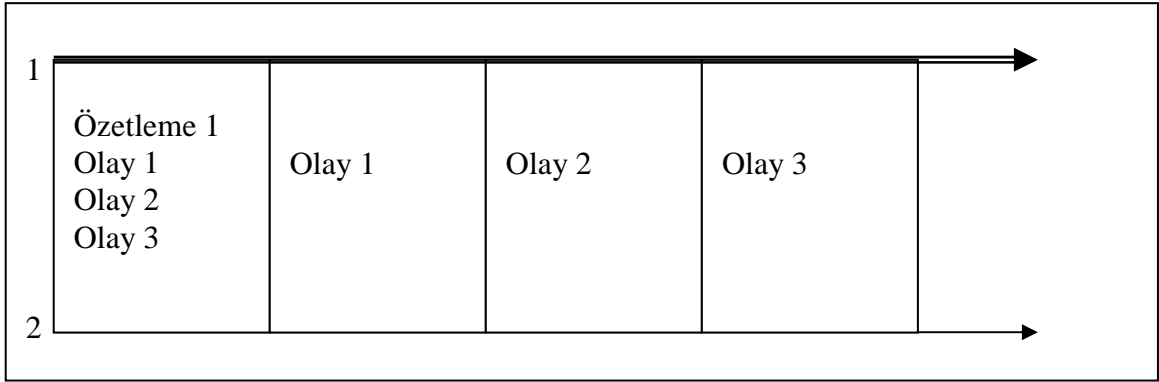

Şekil 78: “Haşmet Gülkökan” adlı öykünün ritim şeması.

Öykü genel olarak ele alındığında özetlemenin yapıldığı 1. kesitte okuma hızının arttığını; sahneleme tekniğinin kullanıldığı diğer kesitlerde de ayrıntılı anlatımın etkisiyle okuma hızının yavaşladığını görmekteyiz. Buna göre 1. kesitte okuma hızlı; 2, 3 ve 4. kesitler de yavaş okunacaktır.

5. 4. 1. 4. 3. Sıklık

Sözcelem öznesi anlatıda yinelemeli anlatı yolunu seçmiştir. Çünkü anlatının başında bir kez anlattığı bir olayı; 2, 3 ve 4. kesitte ayrıntılı şekilde bir kez daha anlatmıştır.

Şekil 79: “Haşmet Gülkokan” adlı öyküdeki sıklık ilişkisi.

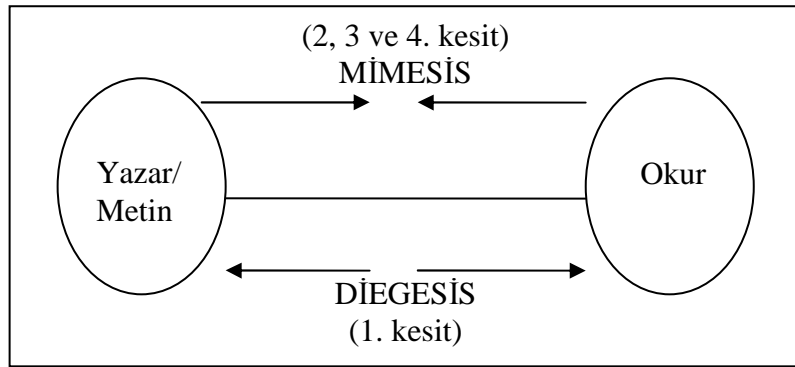
Birinci kesitte özeti verilen K_1 'in gerçekleştirdiği eylemler, diğer kesitlerde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

5. 4. 1. 4. 4. Süre

Kurmaca zamandaki süre saat, gün, ay, yıl gibi gerçek zaman ölçütleriyle; öyküleme zamanındaki süre ise tümce, paragraf ve sayfa sayısı ile ölçülür. Bu anlatımın 1. kesitinde yıllar 12 sözcüde anlatılmış; 2, 3 ve 4. kesitlerde ise birkaç saatlik süre 70 sözcü ile anlatılmıştır.

5. 4. 1. 4. 5. Kip

“Haşmet Gülkokan” adlı anlatıda 1. kesitte sözcelem öznesi dolaylı anlatım (diegesis) tekniğini kullanmıştır. Çünkü olayları bir anlatıcının ağzından aktarmıştır. Bu da yazar / metin ile okur arasında bir mesafenin ortaya çıkmasına yol açar. 2, 3 ve 4. sözcelerde ise dolaysız anlatım (mimesis) tekniği kullanılmıştır. Bu da yazar / metin ile okurun birbirine yaklaşmasını sağlamıştır:

Şekil 80: “Haşmet Gülkokan” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki kip ilişkisi.

5. 4. 1. 5. Öyküdeki Uzamın İşlevi

Sözcelem öznesi anlatının daha ilk sözcesinde uzam olarak dil dışı ansiklopedik bir göndergeye göndermede bulunur: “*Ankara Belediyesi Temizlik İşleri Müdürlüğü Hesap İşleri Kaleminde yoklama masası memuru, Haşmet Gülkokan; Soma’da doğmuş, İstanbul’da büyümüş, Ankara’da **Gümülcineli** bir bayanla evlenmiş, iki de sevimli çocuk sahibi olmuş; kırk yaşlarında, kısaca boylu, buğday benizli, güler yüzlü, konuşkan bir adam.(1)*” Bu da anlatının inandırıcılığını artırmıştır. Okur kurmacadaki olayları gerçek hayatta bir uzama yerleştirir. Anlatıda uzam olarak K₁’in eve giderken kullandığı yol kullanılmıştır. Yani yol kapsanan, Ankara şehri de kapsayan uzam konumundadır. Ankara’yı kapsayan uzam da Türkiye’dir. Bütün bu dil dışı

ansiklopedik göndergeler anlatının inandırıcılığını artırır. Anlatılarda, bazen uzam bir eyleyen konumunda da olabilir. Ancak bu anlatıda uzamın herhangi bir eyleyensel görevi yoktur.

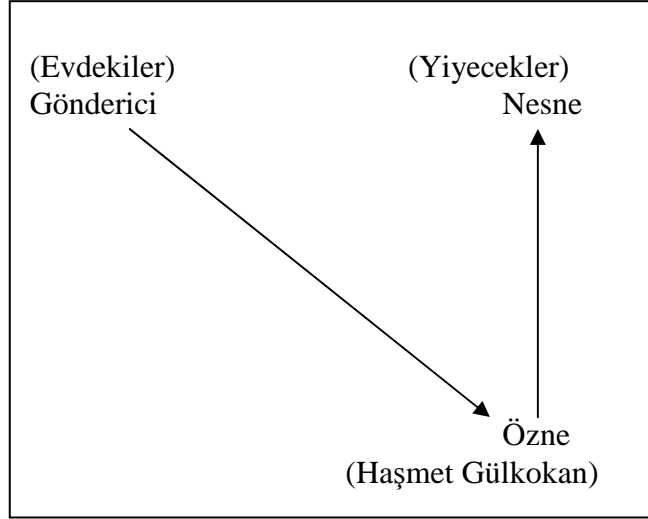
5. 4. 2. ÖYKÜDEKİ ANLATISAL DÜZEYİN İNCELENMESİ

5. 4. 2. 1. Öyküdeki Eyleyenlerin İncelenmesi

Anlatısal düzeyi çözümlenirken, söylem düzeyindeki somut kahramanlar işlevlerine indirgenerek soyut unsurlara, eyleyenlere ulaşılmıştır. Anlatılarda genel olarak gönderici, özne, nesne, alıcı, yardımcı ve karşıt olmak üzere altı eyleyen bulunur. Bazı anlatılarda ise bu eyleyenlerden bir veya birkaçı bulunmayabilir. Eyleyenleri incelenirken bu eyleyenler arasındaki isteyim, iletişim ve güç-iktidar eksenleri de bulunmuştur.

5. 4. 2. 1. 1. İsteyim Ekseni

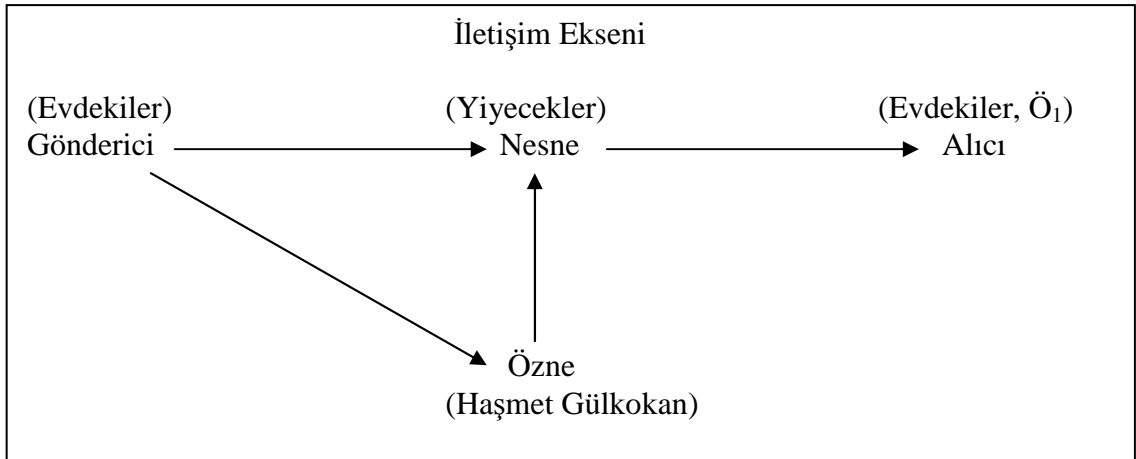
“Haşmet Gülkokan” adlı anlatıda gönderici konumunda bulunan eyleyen evdekiler, özne konumunda bulunan eyleyen ise Haşmet Gülkokan’dır. Yine nesne konumunda bulunan eyleyen de her akşam eve götüreceği yiyeceklerdir. Bütün bu bilgiler anlatıcı-gözlemci tarafından 3. sözcüde okura aktarılmıştır: “*Para kıt, geçim de dar ise de evdekiler yoktan anlamazlar; bulup buluşturup bir şeyler almalı, çantayı, kese kağıdını, ceplerini, kolunu koltuğu doldurup eve öyle gitmeli.(3)*” Bu sözcüden de anlaşılacağı gibi gönderici konumundaki evdekiler $\ddot{O}_1$ ’i değer nesneye ulaşması için gerekli olan güç, istek, bilgi ve görev ile donatır. Harekete geçmesi konusunda onu zorlar ($G > \ddot{O}_1$). $\ddot{O}_1$ ’in anlatının başında yoksun olduğu değer nesne ise ailesine götüreceği yiyeceklerdir ($\ddot{O}_1 \cup N_1$). Bu durum $\ddot{O}_1$ konumundaki Haşmet Gülkokan ile değer nesne (yiyecek) arasında isteyim ekseninin kurulmasını sağlamıştır. Bu eyleyenler arasındaki isteyim ekseni şu şekilde görselleştirilebilir:

Şekil 81: “Haşmet Gülkokan” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan isteyim eksenini.

5. 4. 2. 1. 2. İletişim Ekseni

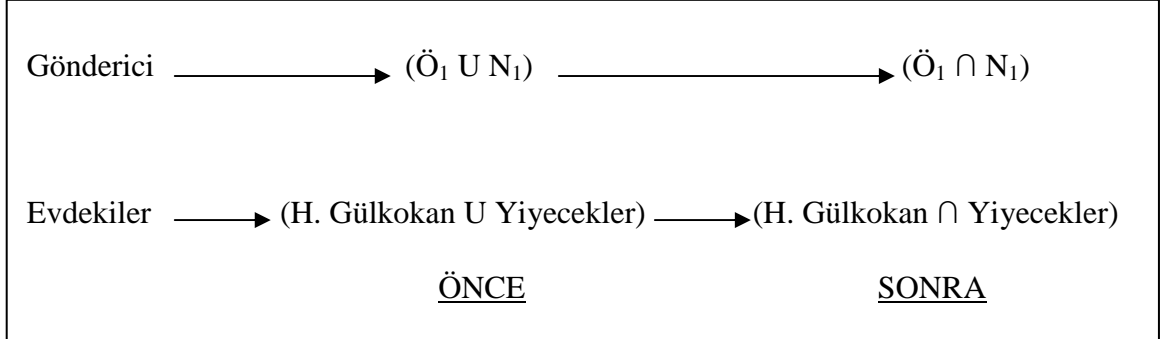
Anlatının sonunda değer nesneyi elde edecek eyleyen konumunda gönderici ile aynı kişiler, yani evdekiler bulunur. Çünkü anlatı boyunca gerçekleştirdiği eylemler ile değer nesneyi elde eden $\ddot{O}_1$, anlatının sonunda N_1 'i alıcı eyleyen konumundaki evdekilere ulaştırır. Bu durum da 72. sözcüde metne yansımıştır: “*Kocasının elindeki çantayı, paketleri aldı.(72)*”

Şekil 82: “Haşmet Gülkokan” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan iletişim eksenini.

Anlatının sonunda ise $\ddot{O}_1$ değer nesnesine kavuşmuş ve alıcıya ulaştırmıştır.

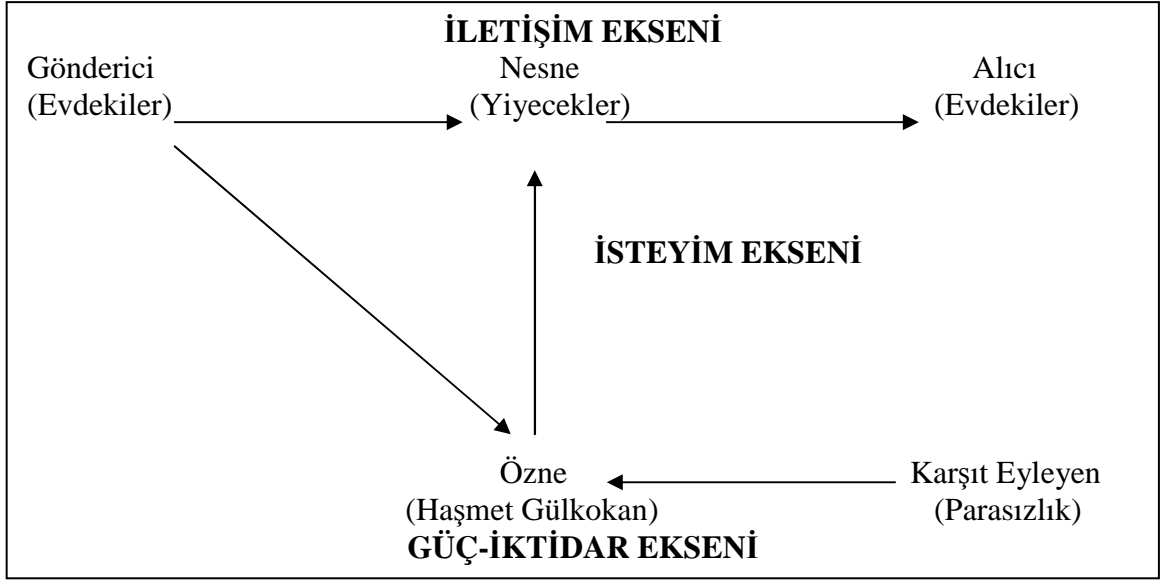
Bu da $\ddot{O}_1$ 'in gerçekleştirdiği eylemlerde başarılı olduğunu gösterir:

Şekil 83: “Haşmet Gülkokan” adlı öykünün özne ve nesne eyleyenleri arasındaki durum.

5. 4. 2. 1. 3. Güç-İktidar Ekseni

Öyküde yardımcı eyleyen konumunda herhangi bir unsur görülmemiştir. $\ddot{O}_1$ 'in eylemlerini gerçekleştirmesinde herhangi bir yardımcı eyleyen bulunmamaktadır. Buna karşılık karşıt eyleyen konumunda ise parasızlık durumu tespit edilmiştir. Karşıt eyleyen 3. sözcüde açıkça ortaya çıkmıştır: “*Para kıt, geçim de dar ise de evdekiler yoktan anlamazlar; bulup buluşturup bir şeyler almalı, çantayı, kese kağıdını, ceplerini, kolunu koltuğu doldurup eve öyle gitmeli.*(3)” Anlatıcı-gözlemci özellikle 3. sözcüde karşıt eyleyeni açıkça belirtmiştir. Bu da $\ddot{O}_1$ 'in karşıt eyleyenle olan mücadelesini tek başına gerçekleştireceğinin göstergesidir. Yani güç-iktidar ekseni diğer anlatılardan farklı olarak iki eyleyen arasında; yani $\ddot{O}_1$ ile karşıt eyleyen (parasızlık) arasında kurulmuştur:

Şekil 84: “Haşmet Gülkokan” adlı anlatının eyleyensel örnekçesi.

5. 4. 2. 2. Öykünün Söz Dizimsel Yapısı

Birinci Oluntu

Başlangıç Durumu: Ö₁'in sakatatçıya gelmesi: “*Ekmeğini alıp doğru haldeki sakatatçıya uğradı:(12)*”

Bitiş Durumu: Ö₁'in ciğer alması: “*Sar şu ciğeri, koy şu çantaya, oh!(21)*”

Dönüşüm (d1): Ciğerin alınması.

İkinci Oluntu

Başlangıç Durumu: Ö₁'in balıkçıya gelmesi: “*Haşmet Brey yürür, karşıki sıraya geçip, balıkçıya:(23)*”

Bitiş Durumu: Bir şey almaması: “*Bilen olmalı da pişirmeli de Haşmet de yemeli de sen de karşısına geçip seyretmelisin.(28)*”

Dönüşüm (d2): Balık alınmaması.

Üçüncü Oluntu

Başlangıç Durumu: Ö₁'in köşedeki dükkana gelmesi: “*Haşmet Bey yanındaki, dükkanın önünde durup kalfaya:(30)*”

Bitiş Durumu: Ö₁'in dükkandan ayrılması: “*-Haşmet Bey, köşedeki dükkanda salatalık, limon alır, halden çıkar.(42) Haşmet Gülkokan sürüklenir.(43)*”

Dönüşüm (d3): Salatalık, limon alınması.

Dördüncü Oluntu

Başlangıç Durumu: Ö₁'in bakkalın önüne gelmesi: “*Beş on adım ötede, bakkalın önünde ilişir:(44)*”

Bitiş Durumu: Ö₁'in bakkaldan bir şey almadan ayrılması: “*Yalnız şunu da söyleyeyim ki bunlar biraz daha kurursa köpek kovalamaktan başka bir işe yaramaz.(56)*”

Dönüşüm (d4): Portakal alınmaması.

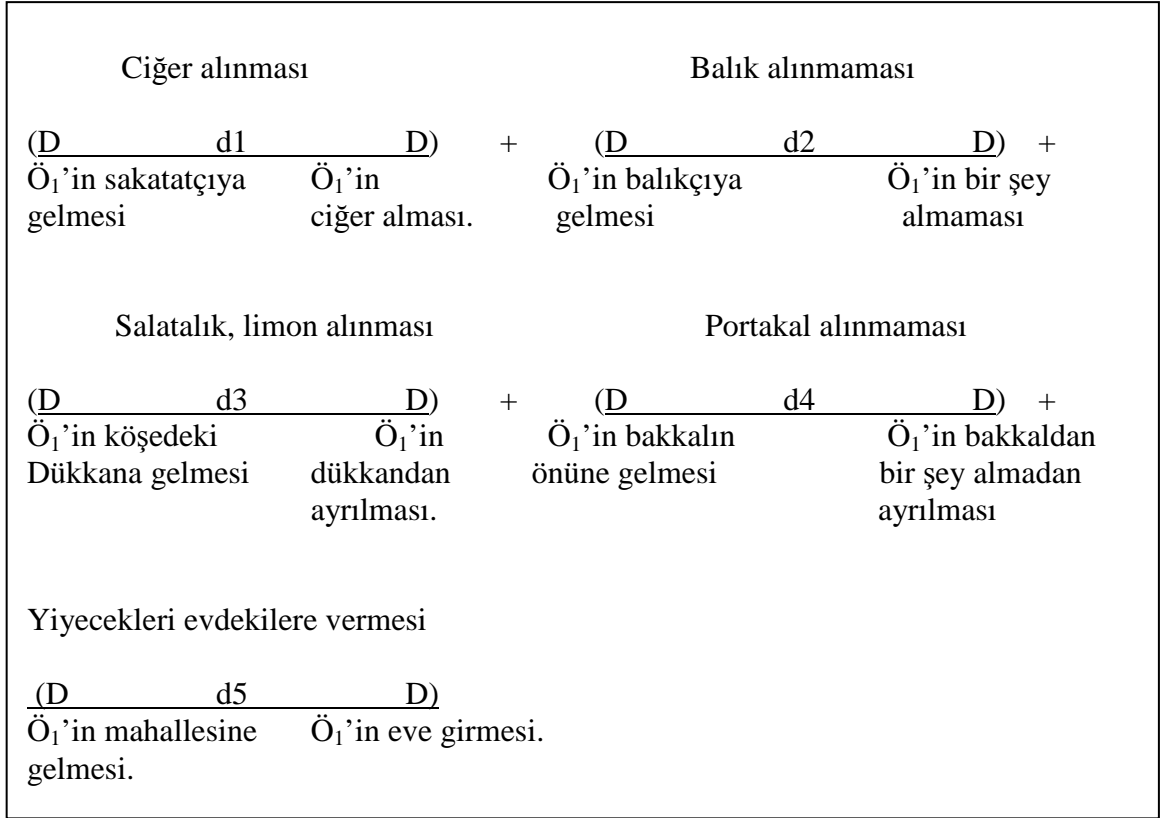
Beşinci Oluntu

Başlangıç Durumu: Ö₁'in mahallesine gelmesi: “*Haşmet söylenerek mahallesine indi, önünden geçtiği küçük bir evin bahçesinde, eski bir kilim silken bir adama:(57)*”

Bitiş Durumu: Ö₁'in eve girmesi: “*Haşmet'i eve soktular.(81) Kapıyı kapayıp sürgülediler.(82)*”

Dönüşüm (d5): Yiyecekleri evdekilere vermesi.

Bu anlatı birbirinden bağımsız gerçekleşen beş oluntudan oluşmaktadır. Bundan dolayı bağımsız dönüşümler söz konusudur:

Şekil 85: “Haşmet Gülkokan” adlı öykünün oluntuları arasındaki bağımsız dönüşümler.

5. 4. 2. 2. 1. Anlatı İzlenesi

Anlatılardaki eylem örgüsünü incelemenin en kolay yolu Greimas’a ait dörtlü şemayı kullanmaktır. Anlatı izlenesi bir durum sözcésinin, bir edim sözcési ile başka bir durum sözcésine dönüşmesidir. Anlatılarda giriş bölümünü oluşturacak bir durum, bu durumdan hareketle bir dönüş içeren bir değişiklik ve bu değişimin önemli olduğunu vurgulayacak bir sonuç bölümü bulunmalıdır (Culler, 2007: 123).

1. Aşama: Sözleşme ya da Eyletim

Gönderici ile özne arasında bir sözleşmenin yani anlaşmanın yapıldığı aşamadır. Sözleşme ya da eyletim aşamasında gönderici, özneyi yoksun olduğu değer nesneye kavuşmasını sağlayacak davranışlarda bulunması konusunda onu ikna eder. Bu

anlatıda gönderici konumundaki evdekiler; $\ddot{O}_1$ 'e anlatının başında yoksun oldukları değer nesneye (yiyeceklere) ulaşmasını sağlayacak eylemleri gerçekleştirmesi konusunda baskı yapmıştır: “*Para kıt, geçimde dar ise de evdekiler yoktan anlamazlar; bulup buluşturup bir şeyler almalı, çantayı, kese kağıdını, ceplerini, kolunu koltuğu doldurup eve öyle gitmeli.(3)*” Bu nokta gönderici eyleyen ile özne arasında sözleşmenin yapıldığı yerdir: $\dot{I}_1 (G \rightarrow \dot{I}_2 (\ddot{O}_1 \rightarrow (\ddot{O}_2 \cap N_1)))$. Eğer $\ddot{O}_1$ eylemlerinde başarılı olursa, anlatının sonunda gönderici tarafından tanınıp ödüllendirilecektir.

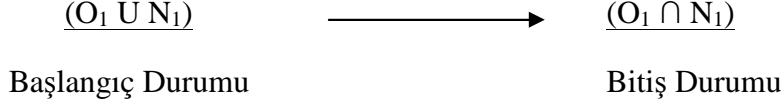
2. Aşama: Edinç

Gönderici eyleyenin, $\ddot{O}_1$ 'i eylemleri gerçekleştirirken ihtiyaç duyacağı gücül (zorunda olmak, istemek) ve edimsel (muktedir olmak, yapmayı bilmek) kiplikler ile donattığı aşamadır. Gönderici eyleyenin $\ddot{O}_1$ 'i donattığı ilk kiplik eylemi / eylemleri gerçekleştirmek zorunda olmaktır: “*evdekiler yoktan anlamazlar; bulup buluşturup bir şeyler almalı, çantayı, kese kağıdını, ceplerini, kolunu koltuğu doldurup eve öyle gitmeli.(3)*” Göndericinin, özneyi donattığı ikinci kiplik ise eylemleri gerçekleştirmeyi istemektir. Son olarak özneyi edimsel kipliklerle yani yapmaya muktedir olmak ve yapmayı bilmek kiplikleri ile donatacaktır. Bu edimsel kiplikler de metnin 4. sözcesinde ortaya çıkar: “*Araştırıp ucuzunu bulmadıkça dükkanlarda çene çalmadıkça çanta dolmaz!(4)*” $\ddot{O}_1$, anlatının edinç aşamasında donatıldığı bu kipliklerle, edim aşamasında harekete geçecektir.

3. Aşama: Edim

Anlatının başındaki durum sözcesinde $\ddot{O}_1$, değer nesneden yoksundur ($\ddot{O}_1 \cup N_1$). Edinç aşamasında donatıldığı gücül ve edimsel kipliklerle özne, edim sözcesinde harekete geçecek ve eylemleri gerçekleştirecektir. $\ddot{O}_1$ anlatının 12 ile 56. sözceleri arasında değer nesneye ulaşmak için gerekli olan eylemleri gerçekleştirir ve anlatının

sonunda değer nesneye ulaşır, alıcıya iletir. Yani özne, anlatının başındaki durum sözcüsinden bir edim sözcüğü ile başka bir durum sözcüsüne geçmeyi başarmıştır:

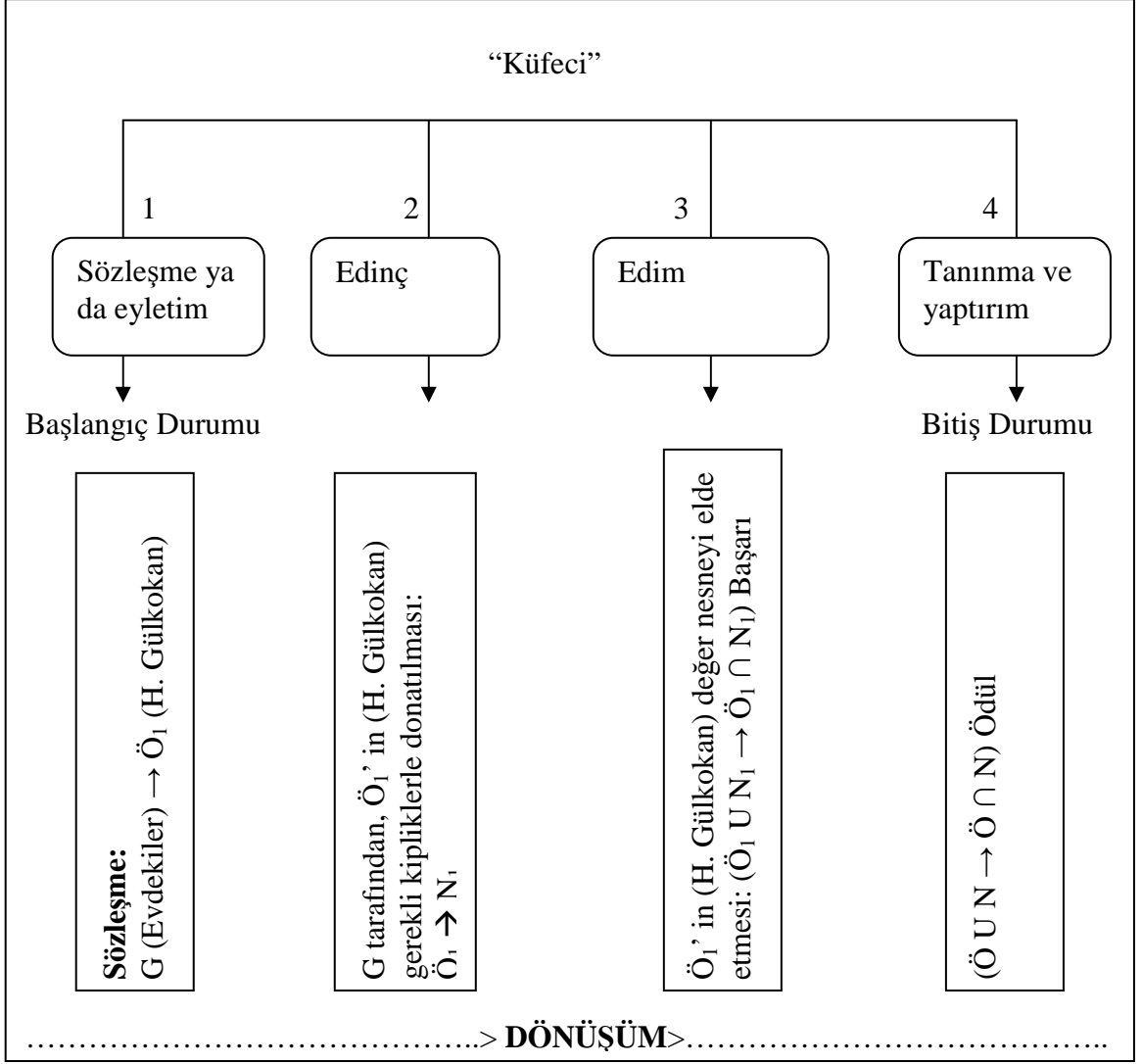
$\ddot{O}_1$ 'in edim aşamasında gerçekleştirdiği eylemler, değer nesneye kavuşmasını sağlayacaktır.

4. Aşama: Tanınma ve Yaptırım

$\ddot{O}_1$, edim aşamasında gücül ve edimsel kipliklerle değer nesneye kavuşmak için gerekli olan edimleri gerçekleştirmiştir. Anlatının bu son aşamasında da değer nesneye kavuşup kavuşmadığını son kez kontrol eder. $\ddot{O}_1$, anlatının sonunda değer nesneye kavuştuğu için anlatının sonunda gönderici eyleyen tarafından tanınır ve ödüllendirilir. Bu durum anlatının sonunda 66. sözcüde açıkça ortaya konulmuştur: “*Bu sırada Haşmet'in oturduğu evin bahçe kapısı açıldı, iki erkek çocuk koşup babalarına sarıldılar.(66)*” Anlatının sonunda ise $\ddot{O}_1$ görevi başarı ile gerçekleştirmiş ve gönderici eyleyen tarafından tanınıp ödüllendirilmiştir:

ÖYKÜ $\rightarrow (\ddot{O}_1 \cup N_1) \rightarrow (\ddot{O}_1 \cap N_1)$ Başarı.

Şekil 86: “Haşmet Gülkokan” adlı öykünün dörtlü şemaya göre anlatı izlencesi.

Gönderici eyleyen tarafından verilen görev yerine getirildiği için Ö₁, gönderici tarafından tanınıp ve ödüllendirilmiştir (Ö₁ ∩ N₁). Bu anlatının başlangıç durumunu Ö₁'in değer nesneden yoksun olma durum sözcüğü oluşturur. Edinç aşamasında gerekli olan gücül ve edimsel kipliklerle donatılan Ö₁; edim aşamasında değer nesneye kavuşmak için gerekli olan eylemleri gerçekleştirmiştir. Anlatının sonunda da değer nesneye kavuşmuştur. Bu da gönderici tarafından tanınmasını ve ödüllendirilmesini

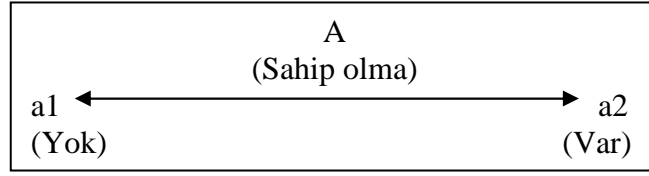
sağlamıştır. Dolayısıyla da Ö₁ anlatının sonunda son derece mutludur. Bu durum 68, 69, 70, 77 ve 78. sözcelerde açıkça ortaya çıkmıştır.

5. 4. 3. ÖYKÜNÜN TEMEL ANLAMSAL BOYUTU (DERİN YAPI)

Doğrudan doğruya metnin üretme aşamasını oluşturan bu soyut düzen, devingen bir yapıya sahiptir. Bu yapı içerisinde sadece metne yerleştirilenler değil; bunların dışında gizil olarak anlatılmak istenilenler de bulunur. Bu aşamada yapılacak bir incelemenin amacı da bu anlatılmak istenilenleri tespit etmektir. Bu yüzden de öncelikle metnin derin yapısındaki bu simgeleri ve bu simgeler arasındaki ilişkiler gözler önüne serilmiştir.

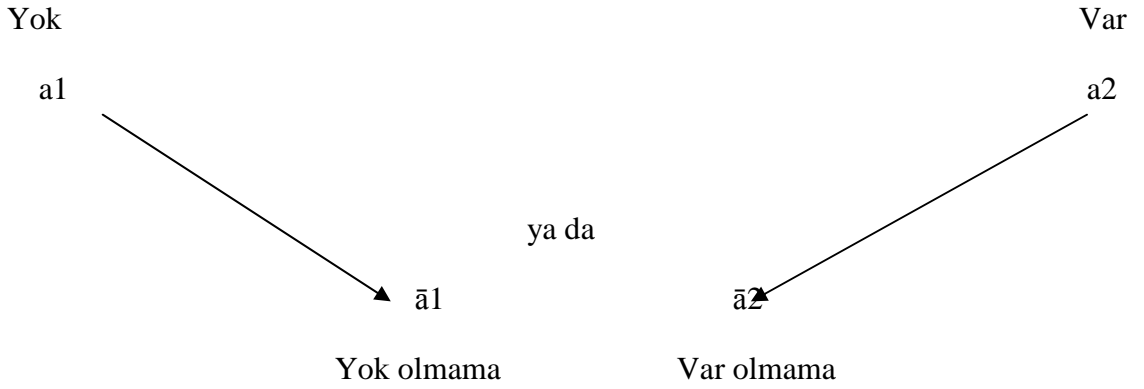
5. 4. 3. 1. Göstergebilimsel Dörtgen Yöntemiyle Öykünün İncelenmesi

Göstergebilimsel dörtgen yöntemi derin yapı içerisinde bulunan karşıtlık, çelişkinlik ve içirme ilişkileri üzerine kurulmuştur. Metnin anlamı derin yapıda gizil olarak bulunan göstergebirimcikler ile bunlar arasındaki anlam eksenlerinden yararlanılarak üretilmiştir. Buradaki temel karşıtlıklardan bir tanesi de “yok” ile “var” arasındaki anlam ekseni üzerine kuruludur. Öykünün derin yapısı dizgesel anlamdaki en büyük karşıtlığı oluşturan yok (a1) ile var (a2) üzerine kurulmuştur. Öyküde yok (a1) göstergebirimciği anlatının başındaki 3. sözcüde söylemsel boyuta yansır: “*evdekiler yoktan anlamazlar(3)*” Ö₁ de anlatı boyunca gerçekleştireceği eylemlerle yok (a1) göstergebirimciğinden var (a2) göstergebirimciğine geçmeye çalışır. Ö₁; yok (a1) ile var (a2) arasındaki anlam ekseninde ilerler. Bu iki göstergebirimcik arasındaki anlam ekseni şu şekilde gösterilebilir:

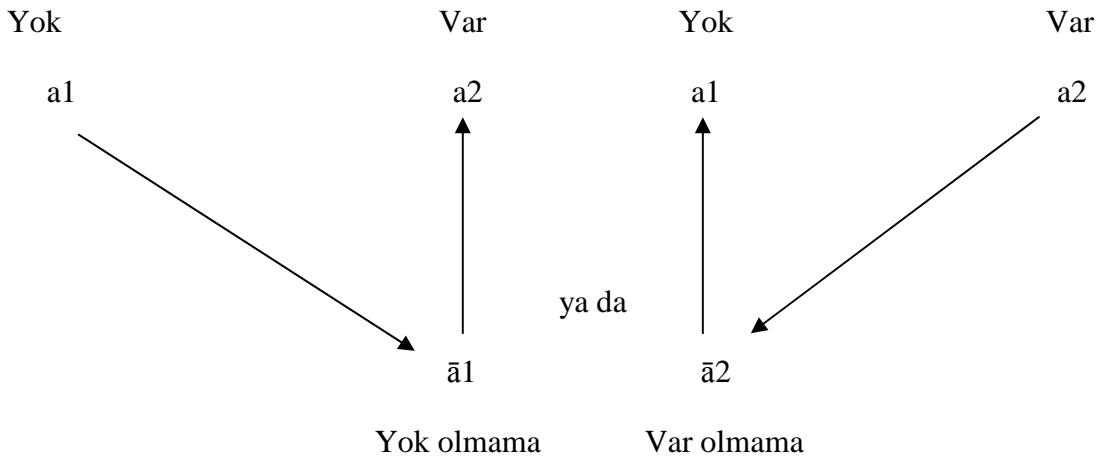

Şekil 87: “Haşmet Gülkokan” adlı öykünün derin yapısındaki anlam eksenini.

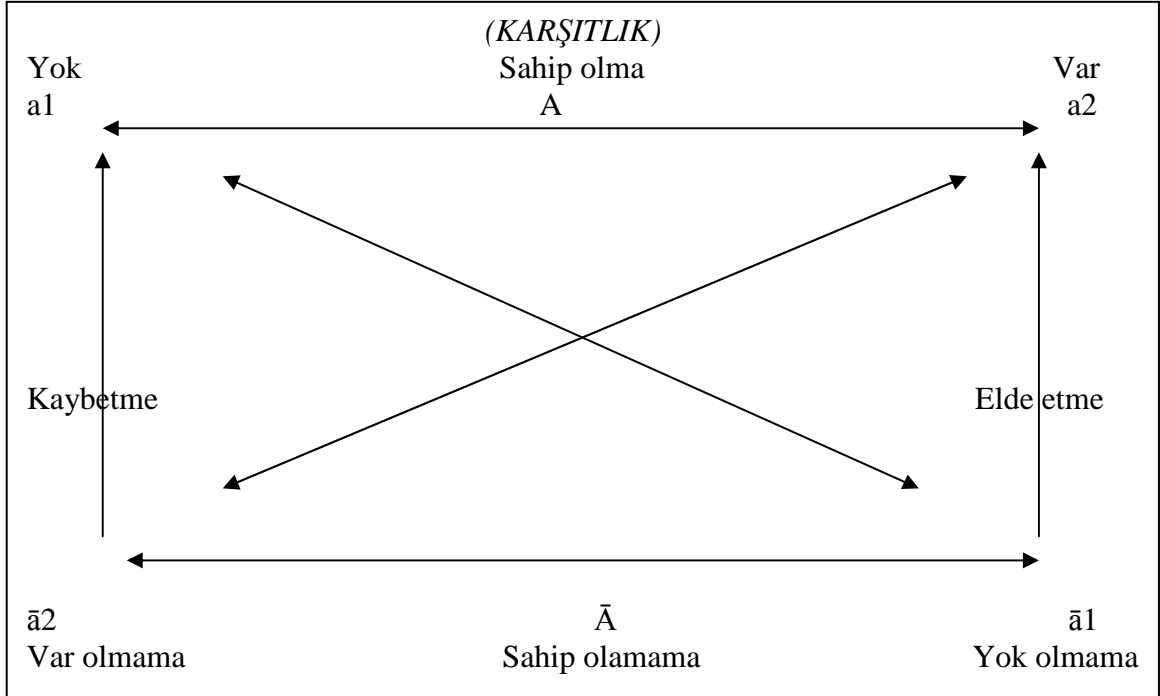
Yok (a1) ile var (a2) arasındaki karşıtlığa dayanan anlam eksenini bir anda gerçekleşmemiştir. Öncelikle yok (a1) durumundan çelişkinlik ilişkisi ile yok olmama ($\bar{a}1$) durumuna geçiş gerçekleşmiştir. Bunun tam tersi de düşünülebilir:

Yok olmama ($\bar{a}1$) durumunun var (a2) göstergibirimciğini içerdiği düşünülürse derin yapıdaki simgeler arasındaki bu devinden yapı daha iyi kavranacaktır:

Anlatıda metnin derin yapısında gerçekleşen bu dönüşüm anlatının derin yapısındaki devingen kurguyu gösterir:

Şekil 88: “Haşmet Gülkokan” adlı anlatının göstergebilimsel dörtgen yöntemi ile derin yapısı.

“Haşmet Gülkokan” adlı anlatı bu devingen yapı üzerine kurulmuştur. Yani anlatının üretici metnini bu dönüşümler oluşturmuştur. Bu devingen yapının bir kısmı yüzeysel ve anlatsal boyutta metne yansırken, bir bölümü metnin derin yapısında gizil olarak kalmıştır. Üretici metni oluşturan bu anlam birimleri oluşturan anlambirimcikler ise şunlardır:

a1: / yok /: “çanta dolmaz” (4), “çavelyaları boşaltmışsın” (24)

ā1: / yok olmama /: “yoktan anlamazlar”(3), “bulup buluşturup bir şeyler almalı, çantayı, kese kağıdını, ceplerini, kolunu koltuğu doldurup”

a2: / var /: “Kocasının elindeki çantayı, paketleri aldı.”

ā2: / var olmama /: “Para kıt”

5. 5. “İHTİYAR ÇİLİNGİR” ADLI ÖYKÜNÜN İNCELENMESİ

8. sınıf Türkçe ders kitabındaki ilk öykü olan “İhtiyar Çilingir” adlı öykü aşağıda verilmiştir.

Koyunpazarı’nda bir ufacık dükkan; bir küçük ocak yanıyor, bir ufak çocuk körük çekiyor, ihtiyarlamış, küçülmüş, ak sakallı, küçük yüzlü bir adam, gözünde çifte gözlük, mini mini halkaları ateşte ısıtıp zincir bağlıyordu.(1)

Ne hoş manzara!(2) Gözüm ilişti, dükkanın önünde kaldım.(3) Bir çilingir dükkanı.(4) Ufak kilitler, eski zaman kapı halkaları, rezeler, menteşeler, hayvan zincirleri...(5) Böyle ufak tefek şeyler yapıyor.(6) Bunlardan pek çok da yapmış, dükkanının ötesine berisine asmış.(7)

-Kolay gelsin, usta.(8)

-Kolaysa başına gelsin!(9)

Bir tarafa dayanıp durdum.(10) Adamcağız, benimle hiç meşgul olmuyor göründü.(11) Bir tarafı açık, ufak halkalar hazırlamış, bir halka takıp açık tarafının ateşte tutuyor, o hazır oluncaya kadar bir başkasının ateşten çekip ucunu dikkatle kapıyor, bir parça büküyor, onu tekrar ateşe verinceye kadar, bir önceki hazır oluyor.(12) Böyle düzenli çalışması sonucunda gayet düzgün ve kaliteli bir zincir ortaya çıkıyordu.(13)

Şüphesiz, eski binalarda gördüğümüz o süslü aletler, böyle dükkanlarda titiz bir çalışmayla yapılırdı.(14)

Ben oradayken, gençten bir adam geldi.(15) Elinde bir değnek vardı.(16) Demirciye uzattı.(17) Bu değneğin ucuna beş on halka geçirilecek.(18) Bu genç adam, onunla, her sabah akşam bağa giderken eşeği dürtecek.(19)

Demirci anladı.(20) Ses çıkarmadı.(21) Duvardan üç beş halka aldı.(22) Sanatını bilen bir adam sessizliğiyle.(23) Değneğe taktı.(24) Ancak, genç adam, alışılmışın aksine, değneğin yan tarafına bir halka daha taktırmak istiyordu.(25) Çilingirle aralarında karşılıklı bir konuşma başladı.(26) Çilingir, “Olmaz.” dedi.(27) “Bunun usulü böyledir.”(28)

Delikanlı usulü bozmakta ısrar ediyordu.(29)

-Canım sen tak.(30) Neyine gerek ...(31)

-Takılmaz evladım...(32) Ben kırk yıldır bu sanatı işlerim.(33)

-Canım, parasıyla değil mi?(34) Sen takıver, ötesine karışma!(35)

İhtiyar, belki ısrar etmeyip takacaktı; ancak “parasıyla” sözüne fena halde içerledi, daha fazla bir şey demeyerek değneği genç adamın elinden aldı, eski taktıklarını da sökerek geri verdikten sonra:(36)

-Biz para aşıklısı değiliz, var başka yerde yaptır, dedi.(37)

Para için çalışmadığını iddia eden bu fakir ihtiyar, şüphesiz, sanatının aşığıydı.(38) “Filan usta gitti, bu sanatı da götürdü.” diyecekler diye, bu dükkanı bekliyordu.(39) Onun anlayışına göre filan şey

filan şekilde yapılır, başka türlü sanata saygısızlık olurdu.(40) Bunu yıllarca, belki asırlarca ustalar böyle yapmışlar.(41) Öyle ya, onun arkasında bu yolda, bu işlerde gelmiş geçmiş ustalar vardı.(42) Yaptıkları işlerde son derece titiz davranırlardı.(43)

Evet, bu adam para aşkılı değildi.(44) O, ustalarının ilkelerini sürdüren bir ustaydı.(45) İşlediği sanatta, birikmiş emanetler bulunduğu inanıyordu.(46) Yetkili olmayan bir adamın, parayla onu değiştirmeye ne hakkı vardı...(47)

Memduh Şevket ESENDAL

İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı

5. 5. 1. GENEL İZLEK (YÜZEYSEL YAPI)

5. 5. 1. 1. Öykünün Yapısal Çözümlemesi

“İhtiyar Çilingir” adlı anlatının yüzeysel yapısına yönelik bir inceleme yapılırken ilk iş olarak metin kesitlere ayrılmıştır. Kesitlere ayırmada da diğer öykülerde kullanılan ölçütler; yani bağlaçlar, paragraflar, zamansal ve uzamsal unsurlar kullanılmıştır.

5. 5. 1. 1. 1. Yazar ile Anlatıcı Arasındaki İlişki

Yazar ile anlatıcının aynı kişi olmadığı daha önceden belirtilmişti. Bu noktada yapılan ilk iş metin ile metin dışı unsurları birbirinden ayırmaktır. Yazar metin dışı bir unsurken, anlatıcı metnin içinde var olan, gerçek dünyaya ait olmayan, okur tarafından canlandırılan, metni aktaran kişidir.

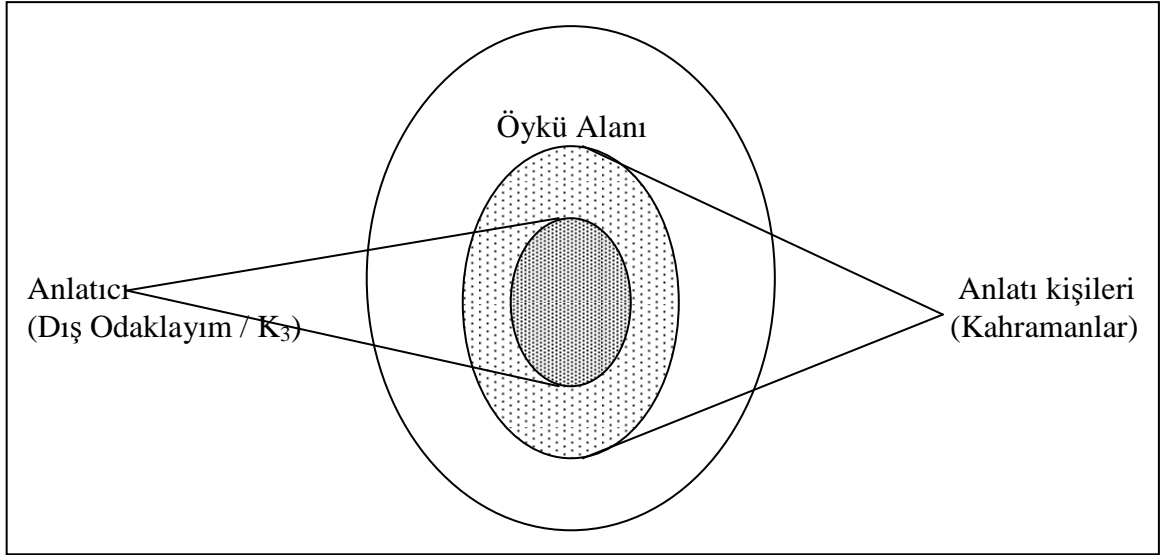
Anlatı türündeki metinlerin hepsinde bir anlatıcı mevcuttur. Bu değişmez bir kuraldır. Anlatıcı tipleri anlatıcının kurmacada yer alıp, almamasına göre belirlenmiştir. Bu öyküde anlatıcı kurmacadaki olay içerisinde ikinci dereceden bir kahraman olarak yer almıştır. Kurmacadaki olaya ikinci dereceden bir tanık konumundadır. Anlatıcının bu durumu 3. sözcüde, daha anlatının başında ortaya çıkar: “*Gözüm ilişti, dükkanın önünde kaldım.(3)*” Bu sözcü ve anlatıcının birinci tekil şahıs ağzı ile kurmacadaki

olayları aktarması, anlatıda elöyküsel anlatıcının kullanıldığının kanıtıdır. Yine 8. sözce ile K_1 (ihtiyar çilingir) ile diyaloga girmesi; 10. sözce ile de uzamdaki konumunu belirtmesi bu metinde **elöyküsel anlatıcının** kullanıldığını göstermiştir. Kurmacadaki olaylara tanıktır, ama olaylara müdahale etmez ($Y \neq A = K_2$).

Göstergebilimdeki; “verici ile alıcı bir arada bulunur” kuralından dolayı dinleyici ile okur da aynı kişi değildir. Dinleyici, öyküleme alanının içindeyken, okur bu alanın tamamen dışındadır. Anlatıda olaylara tanık olan ikinci dereceden bir anlatı kişinin ağzından kurmacadaki olaylar anlatılmıştır. Yani elöyküsel anlatıcı seçilmiştir ($Y \neq A = K_2$).

5. 5. 1. 1. 2. Öyküdeki Bakış Açısı veya Odaklayım

Anlatılarda, kurmacadaki olayları anlatan kadar gören de önemlidir. Bakış açısı, yani odaklayım bununla ilgilidir. Yani kurmacadaki olaylara, varlıklara karşı olan perspektifi karşılar. Bu metinde olayların dışında, fakat olaylara tanık olan; gördüğü, duyduğu olaylara bazen yaklaşarak, bazen uzaklaşarak anlatan bir bakış açısı kullanılmıştır. Anlatıda K_1 'in ve uzamın betimlendiği 1, 2, 4, 5, 6 ve 7. sözceler ikinci dereceden bir anlatı kişinin bakış açısı kullanılarak metne yansıtılmıştır. Özellikle 3. sözce uzamın betimlenmesinde kullanılan bakış açısını açıkça ortaya çıkarmıştır: “*Gözüm ilişti, dükkanın önünde kaldım.(3)*” Bu yüzden bu anlatıda, anlatıcı ile anlatı kişileri arasında dışarıdan görü şeklinde bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu da dış odaklayımın bu metinde sözcelem öznesi tarafından seçildiğini göstermiştir:

Şekil 89: “İhtiyar Çilingir” adlı öyküdeki dış odaklayım (dışarıdan görü).

5. 5. 1. 2. Öyküdeki Kahramanların İncelenmesi

Kahramanlar, yani anlatı kişileri dil-dışı gerçek dünyada bulunmayan; sözcüklerden, kağıttan yaratılmış cansız varlıklardır. Sözcelem öznesi anlatı kişilerinin adlarını, yaşlarını, cinsiyetlerini, mesleklerini, akrabalarını, fiziksel ve ruhsal durumlarını hep kendisi belirlemiştir. Okur da okumayı gerçekleştirirken sözcelem öznesi tarafından metne yerleştirilen bu bilgilerden hareketle anlatı kişilerini belirli bir sosyal sınıf içerisine yerleştirir.

5. 5. 1. 2. 1. Kahramanların Adları

Sözcelem öznesi, anlatılarda anlatı kişilerinin adları, onların sıfatları ile anlatı arasında bir bağ kurar. Okur bundan hareketle, anlatı arasında kurulan bu bağdan yararlanarak metnin anlam kapasitesini biraz daha kolay aralar. Bu anlatıda anlatı kişilerinin adları yerine çeşitli sıfatlar ve unvanlar kullanılmıştır. K_1 'in adı yerine “usta” (8, 39, 45), “demirci” (18, 20), “çilingir” (26, 27) ve “ihtiyar” (36, 38) unvanları sözcelem öznesi tarafından metne yerleştirilmiştir. Bu unvanların hepsi de K_1 'in okurun zihninde

tanımlanmasını kolaylaştırır. Bu unvanlardan “usta”, “demirci” ve “ihtiyar” sözcükleri ilköğretim çağındaki çocukların sahip olabilecekleri dil dışı ansiklopedik göndergeler içerisinde. Ancak 26 ve 27. sözcelerde kullanılan “çilingir” sözcüğü okurun zihninde merak uyandırabilir. Sözcelem öznesinin metnin başlığında da aynı sözcüğü kullanması okurun daha metni okumadan, metnin başında karşılaştığı bir öncelemdir. Okur metnin başlığından hareketle metnin içeriği hakkında tahminlerde bulunabilecektir. K₁ için kullanılan “adamcağız” (11) sözcüğü elöyküsel anlatıcının acıma hissi uyandırma amacıyla kullandığı bir sözcüktür. Yine aynı anlatı kişisi için kullanılan “usta” (8, 39, 45), “demirci” (18, 20) ve “çilingir” (26, 27) sözcükleri mesleğine yönelik olarak yapılan göndermelerdir. Yine ikinci anlatı kişisi için de “gençten bir adam” (15), “genç adam” (25, 36), “delikanlı” (29) ön adları K₁’in tanımlanmasını kolaylaştırmıştır. Elöyküsel anlatıcı konumunda bulunan K₃ hakkında da herhangi bir ad, ön ad anlatıda bulunmamaktadır.

5. 5. 1. 2. 2. Kahramanların Yaşları

Sözcelem öznesi, anlatıda K₁’in yaşı hakkında kesin bir bilgi vermemektedir. Buna karşılık sözcelem öznesi daha metnin başlığında K₁’in yaşı konusunda birtakım çıkarsamalarda bulunulmasını sağlayacak “ihtiyar” sözcüğünü kullanmıştır. Yine 33 ve 38. sözceler ile birlikte okur K₁’in yaşını az çok zihninde tamamlar: “*Ben kırk yıldır bu sanatı işlerim.(33)*” Bu sözce ile K₁’in meslek hayatı hakkında bir tahminde bulunan okur, K₁’in yaşını da az çok çıkarsamaktadır.

Metinde, K₂’nin yaşına da 15, 19, 25 ve 36. sözcelerde “genç adam”; 29. sözcede de “delikanlı” sözcükleri ile göndermede bulunulur. Sözcelem öznesi bir nokta da “ihtiyar” ile “genç / delikanlı” sözcükleri arasındaki karşıtlıktan yararlanır.

5. 5. 1. 2. 3. Kahramanların Fiziksel Özellikleri

Sözcelem öznesinin, anlatı kişilerinin fiziksel özelliklerini iyi bir şekilde betimlemesi, anlatının inandırıcılığını artırmıştır. Bu türden bir betimlemeye anlatının 1. sözcesinde rastlıyoruz: “*ihtiyarlamış, küçülmüş, ak sakallı, küçük yüzlü bir adam, gözünde çifte gözlük, (1)*” Bu başarılı betimleme, elöyküsel anlatıcının K₁ için kullandığı önadlarla, unvanlarla uygunluk gösterir. Bu da K₁'in okurun zihninde daha net tanımlanmasını sağlarken, metnin de kendi iç yapısında tutarlı olmasını sağlar. Buna karşılık elöyküsel anlatıcı diğer anlatı kişisi (K₂) hakkında betimlemelere çok fazla yer vermemiştir. Bu da okurun bu anlatı kişisini daha çok merak etmesini sağlamıştır.

5. 5. 1. 2. 4. Kahramanların Dili

Anlatı kişilerinin kullandıkları dil, onların belirli bir sosyal sınıf içerisine yerleştirilmesini, kültür düzeyleri hakkında bilgi sahibi olmamızı, eğitim düzeyleri hakkında tahminde bulunmamızı sağlamıştır. Bu öyküde K₁'in 9, 32, 33 ve 37. sözcelerde kullandığı dil ölçünlü dile uygundur. Aslında sözcelem öznesi bütün anlatı kişilerine ölçünlü dili kullandırmıştır. Buna karşılık K₁'in kullandığı dil onun karakter yapısı hakkında bizlere bilgi vermektedir. K₁, özellikle 37. sözce ile karakter yapısı hakkında kendisi okura bilgi vermektedir: “*-Biz para aşıkısı değiliz, var başka yerde yaptır, dedi.(37)*” Bu sözce hem K₁'in okur tarafından tanımlanmasını hem de metnin anlaşılmasını son derece kolaylaştırmıştır. Yine aynı şekilde K₂'nin 30, 31, 34 ve 35. sözcelerde kullandığı dil de okur tarafından tanımlanmasını sağlar.

5. 5. 1. 2. 5. Kahramanların Beceri Özellikleri

Kahramanların; anlatı içerisindeki konumlarını belirlemek, onların **izleksel** rollerini tespit etmek için beceri özelliklerini ortaya çıkarmak son derece önemlidir. Bu öyküde anlatı kişilerinin beceri özellikleri metnin temelini oluşturmaktadır. Özellikle

K₁'in beceri özellikleri son derece önemlidir. 12. sözce de K₁'in beceri özelliklerini açıkça ortaya koymaktadır: *“Bir tarafı açık, ufak halkalar hazırlamış, bir halka takıp açık tarafının ateşte tutuyor, o hazır oluncaya kadar bir başkasının ateşten çekip ucunu dikkatle kapıyor, bir parça büküyor, onu tekrar ateşe verinceye kadar, bir önceki hazır oluyor.(12)”* Bu sözce K₁'i açıkça bizlere tanıtmaktadır. Yine bu sözceyi takip eden 13. sözce de K₁'in mesleki becerilerini bizlere tanıtır: *“Böyle düzenli çalışması sonucunda gayet düzgün ve kaliteli bir zincir ortaya çıkıyordu.(13)”* Yine 8 ve 45. sözcelerdeki “usta” sözcüğü de K₁'in bu beceri özelliklerine göndermede bulunur. Metinde yer alan ve K₁'in beceri özelliklerine göndermede bulunan bütün bu bilgiler okurun zihninde K₁'in mesleğini son derece iyi yapan, işine önem veren biri olarak tanımlanmasını sağlar. Yine 44 ve 45. sözceler K₁'in mesleki anlayışını da gözler önüne sermiştir: *“Evet, bu adam para aşıkıysa değildi.(44) O, ustalarının ilkelerini sürdüren bir ustaydı.(45)”* K₁'in beceri özelliklerine yönelik bu kadar bilgi verilmesine karşılık K₂ ve K₃'ün becerileri, meslekleri hakkında çok fazla bilgi verilmemektedir. Sadece K₂'nin mesleği hakkında 19. sözcede bir göndermede bulunulur: *“Bu genç adam, onunla, her sabah akşam bağa giderken eşeği dürtecek.(19)”* Bu sözce K₃'ün çiftçilik yaptığını bizlere göstermektedir.

5. 5. 1. 2. 6. Kahramanların Tanımlanması

Elöyküsel anlatıcının 1. sözcede yaptığı betimlemeler K₁'in okurun zihninde canlanmasını sağlamıştır: *“ihtiyarlamış, küçülmüş, ak sakallı, küçük yüzlü bir adam, gözünde çifte gözlük, mini mini halkaları ateşte ısıtıp zincir bağlıyordu.(1)”* Yine anlatının başlığı ile K₁'in mesleğine göndermede bulunmuş, anlatının genelinde de K₁'in beceri özellikleri hakkında bilgiler sunmuştur. Özellikle 12 ve 13. sözcelerde K₁'in beceri özellikleri hakkında verdiği bilgiler okur tarafından tanımlanmasını kolaylaştırır. Bütün bu bilgiler K₁'in okurun zihninde yaşlı, işini titizlikle yapan,

mesleğini para için değil de titizlikle gerçekleştiren biri olarak tanımlanmasını sağlar. Elöyküsel anlatıcı 1.sözcede yaptığı betimlemeler ile dolaysız tanımlama; kişilik özelliklerini ve düşünce tarzını anlatan bir olayı ile de dolaylı tanımlama yolunu kullanmıştır.

K_2 bu anlatıda doğrudan tanımlanmamıştır. Yani K_2 'nin fiziksel ve ruhsal betimlemesi yapılmamıştır. Sözcelem öznesi dolaylı tanımlama yolunu kullanmıştır. Anlatıda aktarılan olayla K_2 'nin okur tarafından tanımlanması sağlanmak istenmiştir. Sözcelem öznesi K_1 'e yönelik daha belirgin betimlemeler yapmış, K_2 'nin tanımlanmasını da okura bırakmıştır. Bu da K_2 'nin her okur tarafından farklı tanımlanmasına yol açacaktır. Aynı zamanda K_1 'in de ön plana çıkmasını sağlayacaktır. Bunların dışında anlatıcı (K_3) ile sadece 1. sözcede geçen K_4 anlatı kişileri olarak metinde yer almaktadır. Bunlar hakkında da çok fazla bilgi metinde bulunmamaktadır.

5. 5. 1. 3. Kullanılan Eylemler ve Görevleri

Anlatıda K_1 'in gerçekleştireceği eylem kurmacadaki olay için son derece önemlidir. Çünkü bu eylem başarılı bir şekilde gerçekleştirildiği takdirde gönderici tarafından K_1 tanımlanıp ödüllendirilecektir. Aynı zamanda K_1 'in anlatının sonunda değer nesneye kavuşmasını sağlayacaktır. K_1 , anlatıda eylemi gereği gibi gerçekleştirmesine rağmen, göndericinin beklentilerini karşılamadığı için K_1 tanınmaz. Bu durum da 25. sözcede açıkça ortaya çıkmıştır: “*Ancak, genç adam, alışılmışın aksine, değneğin yan tarafına bir halka daha taktırmak istiyordu.(25)*” Bu da K_1 'in gönderici tarafından ödüllendirilmesini, yani K_1 'in değer nesneye ulaşmasını engeller ($K_1 \cup N_1$).

Kurmacadaki iskeleti oluşturan bu eylem dışındaki boşluklar, sözcelem öznesi tarafından betimlemeler, özetlemeler, sahnelemelerdeki diyaloglarla; okur tarafından da sahip olduğu dil dışı ansiklopedik göndergelerle doldurulmuştur.

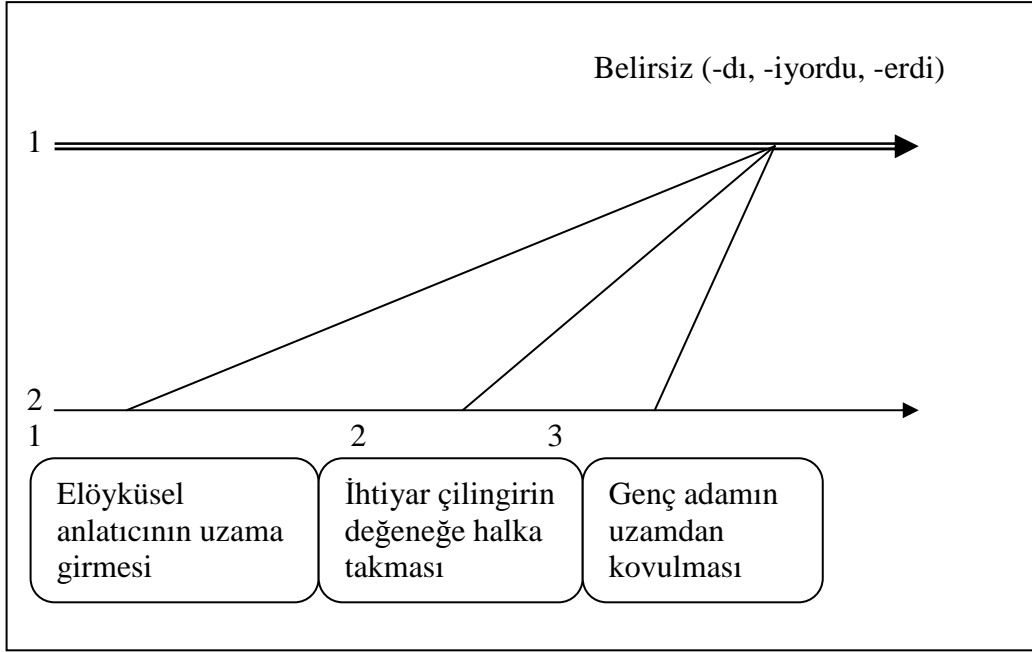
5. 5. 1. 4. Öyküdeki Zaman

Anlatıda kurmacadaki olayın geçtiği zamana yönelik kesin bir gönderge yoktur. Yani metinden hareketle kurmaca zaman kesin olarak belirlenmemektedir. Buna karşılık kurmaca olayın dakikalarla sınırlı olduğu, yani bir saatten az bir zaman dilimini kapsadığı tahmini olarak ileri sürülebilir. Anlatının genelinde bilinen geçmiş zamanın (3, 10, 11, 15, 16, 17, 20, 21, 22, 24, 26, 27, 36, 37, 38, 42, 43, 44, 45, 47), şimdiki zamanın hikayesinin (1, 13, 25, 29, 39, 46), geniş zamanın hikayesinin (14, 40) kullanılması öyküleme zamanı hakkında okura bilgi vermektedir. Sözcelem öznesi geçmişe yönelik bir kurmaca olayı aktarmıştır. Kısacası dakikalarla ölçülebilecek kurmaca bir olay 47 sözcelik öyküleme zamanı ile aktarılmıştır.

Anlatılarda kurmaca zaman ile öyküleme zamanı birbirine çakıştırılırken üç tür ilişki ortaya çıkar. Bu ilişkilerin incelenip çözümlenmesi metindeki zamansal ilişkiyi tespit etmek için gereklidir:

5. 5. 1. 4. 1. Öyküdeki Sıra

Metinde sözcelem öznesi, kurmaca zaman ile öyküleme zamanı birbirine çakıştırırken artsüremsel bir anlatım yolu kullanmıştır. Yani öyküleme zamanından geriye sapım yolu sıradizimsel sırayı bozmuştur. Bu durum şu şekilde gösterilebilir:

Şekil 90: “İhtiyar Çilingir” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki sıra ilişkisi.

Bu anlatıda sözcelem öznesi sadece geriye sapım yolunu kullanmıştır.

5. 5. 1. 4. 2. Öykünün Ritmi

Sözcelem öznesi, kurmaca zaman ile öyküleme zamanı arasındaki ilişkiye; duraklama, özetleme, sahneleme ve eksiltme olmak üzere dört teknikle müdahale eder. Bu durum da öykünün ritmini oluşturur. Okur metni ritminden dolayı kimi zaman yavaş, kimi zaman da hızlı okur. Metin kesitlere ayrılıp kullanılan bu teknikler tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Kesit (Duraklama 1)

“Koyunpazarı’nda bir ufacak dükkan; bir küçük ocak yanıyor, bir ufak çocuk köriük çekiyor, ihtiyarlamış, küçülmüş, ak sakallı, küçük yüzlü bir adam, gözünde çifte gözlük, mini mini halkaları ateşte ısıtıp zincir bağlıyordu.(1)

Ne hoş manzara!(2) Gözüm ilişti, dükkanın önünde kaldım.(3) Bir çilingir dükkanı.(4) Ufak kilitler, eski zaman kapı halkaları, rezeler, menteşeler, hayvan zincirleri...(5) Böyle ufak tefek şeyler yapıyor.(6) Bunlardan pek çok da yapmış, dükkanının ötesine berisine asmış.(7)”

Bu kesitte öyküleme zamanı 7 sözcelik bir ilerleme gösterirken, kurmaca zaman çok az ilerler. Bu da elöyküsel anlatıcının bu kesitte K_1 'e ve uzama yönelik olarak yaptığı betimlemelerden kaynaklanır. Elöyküsel anlatıcının 1. sözcede K_1 'i; 2, 4, 5, 6, 7. sözcelerde de uzamı betimlemesi, kurmaca zamanının ilerlemesini duracak seviyeye getirmiştir. Bu durum duraklama tekniğinin kullanıldığını gösterir. Metnin bu kesitinde yapılan betimlemeler, açıklamalar ve yorumların etkisi ile okuma hızı yavaşlar. Sözcelem öznesinin kullandığı betimleyici ve yorumlayıcı unsurlar da şunlardır:

Çizelge 7: “İhtiyar Çilingir” adlı öykünün 1. kesitindeki betimleme ve yorumlama unsurları.

SÖZCE	BETİMLEME UNSURLARI	YORUMLAMA UNSURALARI
1. Sözce	bir ufacık dükkan, bir küçük ocak, bir ufak çocuk, ak sakallı, küçük yüzlü bir adam, gözünde çifte gözlük	ihtiyarlamış, küçülmüş
2. Sözce		hoş manzara
4. Sözce	çilingir dükkanı	
5. Sözce	ufak kilitler, eski zaman kapı halkaları, rezeler, menteşeler, Hayvan zincirleri	ufak tefek şeyler

2. Kesit (Sahne 1)

“-Kolay gelsin, usta.(8)

-Kolaysa başına gelsin!(9)”

Bu kesitte elöyküsel anlatıcı ile K_1 arasında geçen karşılıklı bir konuşma aktarılmıştır. Kurmaca zaman ile öyküleme zamanı eşdeğer oranda ilerleme göstermiştir. Bu da bu kesitte sahneleme tekniğinin kullanıldığını gösterir.

3. Kesit (Duraklama 2)

“Bir tarafa dayanıp durdum.(10) Adamcağız, benimle hiç meşgul olmuyor göründü.(11) Bir tarafı açık, ufak halkalar hazırlamış, bir halka takıp açık tarafının ateşte tutuyor, o hazır oluncaya kadar bir başkasının ateşten çekip ucunu dikkatle kapıyor, bir parça büküyor, onu tekrar ateşe verinceye kadar, bir önceki hazır oluyor.(12) Böyle düzenli çalışması sonucunda gayet düzgün ve kaliteli bir zincir ortaya çıkıyordu.(13)

Şüphesiz, eski binalarda gördüğümüz o süslü aletler, böyle dükkanlarda titiz bir çalışmayla yapılırdı.(14)

Ben oradayken, gençten bir adam geldi.(15) Elinde bir değnek vardı.(16) Demirciye uzattı.(17) Bu değneğin ucuna beş on halka geçirecek.(18) Bu genç adam, onunla, her sabah akşam başa giderken eşeği dürtecek.(19)

Demirci anladı.(20) Ses çıkarmadı.(21) Duvardan üç beş halka aldı.(22) Sanatını bilen bir adam sessizliğiyle.(23) Değneğe taktı.(24) Ancak, genç adam, alışılmışın aksine, değneğin yan tarafına bir halka daha taktırmak istiyordu.(25) Çilingirle aralarında karşılıklı bir konuşma başladı.(26) Çilingir, “Olmaz.” dedi.(27) “Bunun usulü böyledir.”(28)

Delikanlı usulü bozmakta ısrar ediyordu.(29)”

Kurmaca zaman, bu kesitte çok fazla ilerleme göstermez. Buna karşılık öyküleme zamanı 20 sözcelik bir ilerleme göstermiştir. Sözcelem öznesi bu kesitte açıklamalar ve yorumlamalar yapmış, bu kurmaca zamanın ilerlemesini yavaşlatmıştır.

4. Kesit (Sahne 2)

“-Canım sen tak.(30) Neyine gerek ...(31)

-Takılmaz evladım...(32) Ben kırk yıldır bu sanatı işlerim.(33)

-Canım, parasıyla değil mi?(34) Sen takıver, ötesine karışma!(35)

İhtiyar, belki ısrar etmeyip takacaktı; ancak “parasıyla” sözüne fena halde içerledi, daha fazla bir şey demeyerek değneği genç adamın elinden aldı, eski taktıklarını da sökerek geri verdikten sonra:(36)

-Biz para aşıklısı değiliz, var başka yerde yaptır, dedi.(37)”

Sözcelem öznesi yine bu kesitte K₁ ile K₂ arasında geçen olayı, konuşmaları ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Bu da kurmaca zaman ile öyküleme zaman arasında eşdeğer bir ilerlemenin olduğunu gösterir. Bu durum da kesitte sahneleme tekniğinin

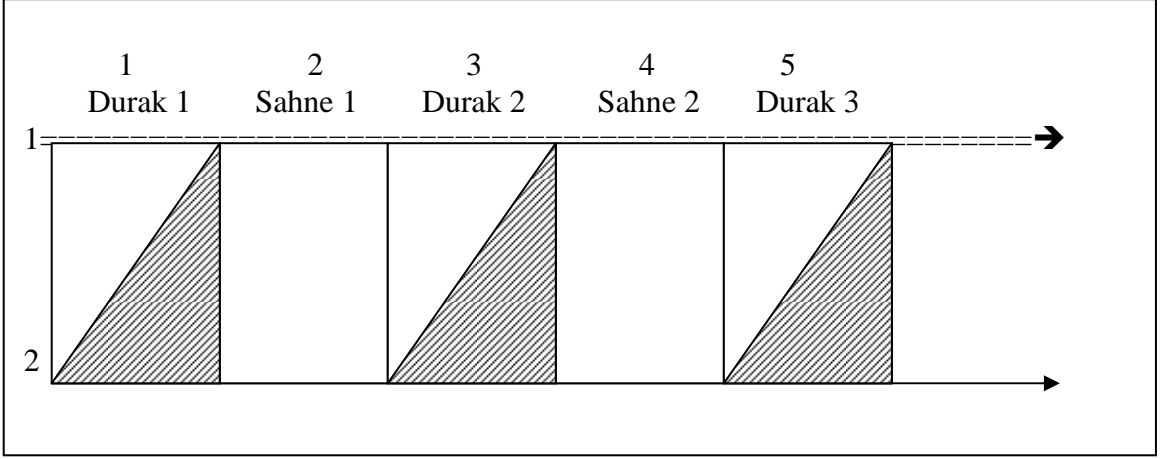
kullanıldığıının kanıtıdır. Aynı zamanda bu kesit kurmaca olayların ilerlemesi açısından son derece önemlidir. Çünkü K₂ 35. sözcüde gerçekleştirdiği etkisöz edimi ile K₁'e bir eylem gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Etkisöz edimi; bir düzsöz ediminde bulunup bir edimsöz edimini gerçekleştiren birinin, isteyerek ya da istemeyerek, dinleyenlerin ya da başkalarının üzerinde bazı sonuçlar yaratma edimidir (Searle, 2000: 23). Ancak K₂ gerçekleştirdiği bu etkisöz edimi ile K₁ üzerinde olumsuz bir etki yaratmış, bu edim ile amaçladığı değneğe fazladan halka taktırma eylemi gerçekleştirememiştir. Bunun sonucunda da K₁'in 37. sözcüdeki etkisöz edimi ile K₁'in uzamdan kovulmuştur: “-Biz para aşıklısı değiliz, *var başka yerde yaptır, dedi.(37)*” Bu sözcüde K₁ “emretme” yaptırıcısını kullanmıştır.

5. Kesit (Duraklama 3)

“Para için çalışmadığını iddia eden bu fakir ihtiyar, şüphesiz, sanatının aşığıydı.(38) “Filan usta gitti, bu sanatı da götürdü.” diyecekler diye, bu dükkani bekliyordu.(39) Onun anlayışına göre filan şey filan şekilde yapılır, başka türlü sanata saygısızlık olurdu.(40) Bunu yıllarca, belki asırlarca ustalar böyle yapmışlar.(41) Öyle ya, onun arkasında bu yolda, bu işlerde gelmiş geçmiş ustalar vardı.(42) Yaptıkları işlerde son derece titiz davranırlardı.(43)

Evet, bu adam para aşıklısı değildi.(44) O, ustalarının ilkelerini sürdüren bir ustaydı.(45) İşlediği sanatta, birikmiş emanetler bulunduğu inanıyordu.(46) Yetkili olmayan bir adamın, parayla onu değiştirmeye ne hakkı vardı...(47)”

Sözcelem öznesi bu kesitte tamamen elöyküsel anlatıcının açıklamalarına yer vermiştir. Kurmaca zaman yavaşlar, hatta ilerlemez. Buna karşılık öyküleme zamanı 10 sözcük ilerleme gösterir. Sözcelem öznesi üçüncü kez **duraklama tekniğini** kullanmıştır. Bu da okuma hızını yavaşlatır. Sözcelem öznesinin öyküleme zamanı ile kurmaca zamanını karşılaştırırken kullandığı bu yöntemler anlatının ritmini, yani okuma hızını belirler:

Şekil 91: "İhtiyar Çilingir" adlı öykünün ritim şeması.

Bu anlatıda 1, 3 ve 5. kesitlerde duraklama tekniğinin uygulanması ile; 2 ve 4. kesitlerde de sahneleme tekniğinin uygulanması nedeni ile metin yavaş bir hızda ile okunur. Metinde duraklama ve sahneleme tekniklerinin kullanılmasından dolayı bu öykü yavaş okunacak bir yapıya sahiptir.

5. 5. 1. 4. 3. Sıklık

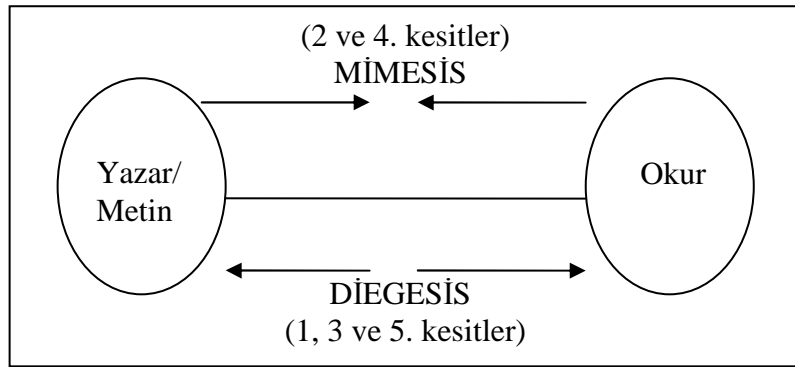
Anlatıda kurmacadaki bir olay, öykülemede bir kez anlatılmış, tekrar anlatım yoluna gidilmemiştir. Yani sözcelem öznesi tekil anlatı tekniğini kullanmıştır.

5. 5. 1. 4. 4. Süre

Anlatılardaki süre tespit edilirken kurmacadaki süre ile öykülemedeki süre ayrı ayrı ele alınmıştır. Kurmaca olayı kapsayan süre; saat, gün, ay, yıl gibi süredizimsel zaman ölçütleri ile belirlenir. Bu anlatıdaki kurmaca olay süredizimsel zaman olarak dakikalarla ölçülebilecek, bir saati geçmeyecek bir zaman dilimini kapsar. Bu süre öyküleme zamanında 47 sözcelik bir ilerleme göstermiştir. Yani 47 sözce ile kurmaca zaman öyküleme zamanına yansımıştır.

5. 5. 1. 4. 5. Kip

Metin dilbilimsel açıdan kip kavramı olayları kimin gördüğü, kimin yaşadığı ile ilgilidir. Bu metinde sözcelem öznesi 1, 3 ve 5. kesitlerde dolaylı anlatım (diegesis) tekniğini kullanmıştır. Doğal olarak bu kesitlerde okur ile arasına belirli bir mesafe koyar. 2 ve 4. kesitlerde ise sahneleme tekniğinin kullanılması ile birlikte dolaysız anlatım tekniği (mimesis) kullanılmıştır. Doğal olarak da bu kesitler okura yaklaşmıştır:

Şekil 92: “İhtiyar Çilingir” adlı öyküde yazar/metin ile okur arasındaki kip ilişkisi.

5. 5. 1. 5. Öyküdeki Uzamın İşlevi

Anlatılarda; anlatı kişileri, zaman ve uzam birbirini tamamlayan görevli öğelerdir. Bu öğeler anlatının kendi içerisinde tanımlanmasını sağlar. Bu öğelerden birinin değişmesi diğerlerinin de değişmesini yol açar. Bu üç ögenin birbirine uyum sağlayıp sağlamaması anlatının anlaşılabilirliğini kolaylaştırır ya da zorlaştırır. Anlatıda sözcelem öznesi uzamı kesin olarak dil dışı gerçek dünyada var olan bir yer olarak betimlememiş, metne de bu şekilde yerleştirmemiştir. Ancak metnin 1, 3 ve 4. sözceleri uzama göndermede bulunur, uzam hakkında ipuçları verir. Elöyküel anlatıcının 1. sözcede aktardığı "*Koyunpazarı'nda bir ufacık dükkân*"(1) kurmaca olayın geçtiği uzamı belirler. Yine 4. sözce de kapsanan uzamı ortaya koyar: "*Bir çilingir dükkânı.*"(4) Anlatıda "*çilingir dükkânı*" kapsanan uzam, "*Koyunpazarı*" ise kapsayan uzam

konumundadır. Bu da kurmacadaki olayın geçtiği uzamın çerçevesini belirler. Bu anlatıda uzam olarak kullanılan çilingir dükkanı ile Ö₁ konumundaki ihtiyar çilingir ve kurmaca zamanı birbiri ile uyum içerisindedir. Bu durum metnin anlaşılabilirliğini kolaylaştırır. “Edebiyat, dünyanın farklı yönlerini gösteren sözcüklerin düzenlenişidir, ama edebi yapıt kendi sözcüklerinin düzenlenişine bağlı olarak dünyanın bir görünümüdür” (Eco, 2001: 211). Doğal olarak sözcelem öznesi bu öyküde çocuklara yaşamın farklı bir yönünü göstermiştir.

5. 5. 2. ÖYKÜDEKİ ANLATISAL DÜZEYİN İNCELENMESİ

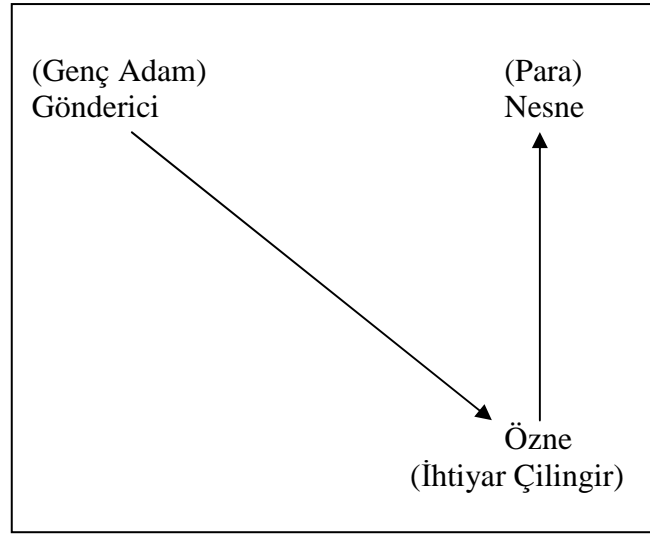
5. 5. 2. 1. Öyküdeki Eyleyenlerin İncelenmesi

Bu bölümde anlatıdaki değişmeyen işlevler tespit edilerek metin soyutlaştırılmıştır. Bu yöndeki bir incelemede öncelikle gönderici, özne, nesne, alıcı, yardımcı ve karşıt eyleyenler ile bunlar arasındaki isteyim, iletişim ve güç-iktidar eksenini tespit edilir.

5. 5. 2. 1. 1. İsteyim Ekseni

Anlatıda gönderici konumunda müşteri rolündeki genç adam, özne konumunda ihtiyar çilingir ve değer nesne konumunda da para eyleyenleri bulunur. Anlatılarda özne ile nesne arasındaki isteyim ekseni somut bir eksende kurulmuştur. Gönderici konumundaki genç adam, öncelikle Ö₁'i belirli bir görev konusunda bilgilendirmiştir. Gönderici ile özne arasındaki bu durum 17 ve 18. sözcelerde gerçekleşmiştir. Gerekli bilgilendirmenin yapıldığı elöyküsel anlatıcı tarafından 20. sözcede açıkça ortaya konulur: "*Demirci anladı. (20)*" Daha sonra gönderici özneyi bu görevi gerçekleştirmesi konusunda onu ikna eder. Bu durumun gerçekleştiği 21. sözcede açıkça ortaya çıkmıştır: "*Ses çıkarmadı. (21)*" Gönderici eyleyen konumundaki genç adam özneyi eylemi gerçekleştirmesi konusunda zorlar, baskı yapar. Bu durum da

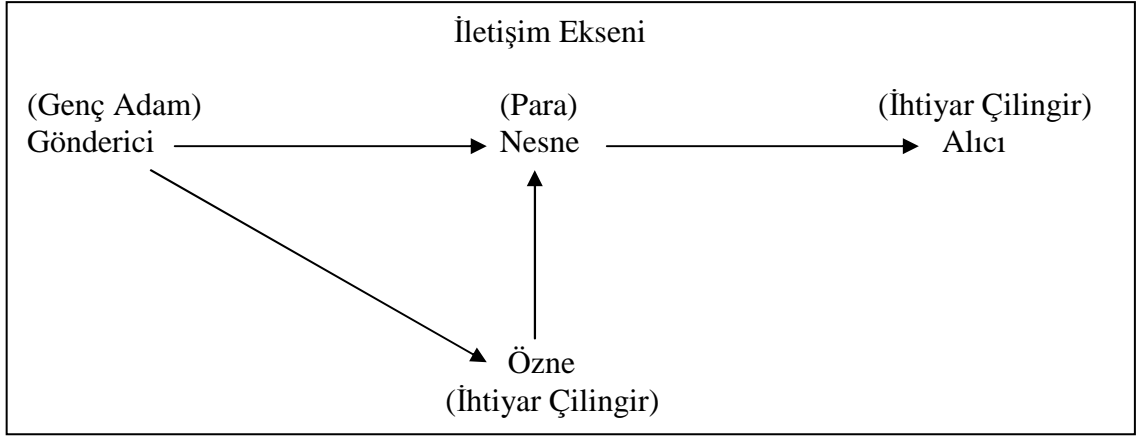
25. sözce ile elöyküsel anlatıcı tarafından metne yansıtılmıştır: "*Ancak, genç adam alışılmışın aksine, değneğin yan tarafına bir halka daha taktırmak istiyordu. (25)*" Gönderici tarafından yapılan bu zorlama 29, 30, 31, 34 ve 35. sözcelerde de devam eder ($G > Ö_1$). Göndericinin soyut ekseninde gerçekleştirdiği bilgilendirme, ikna etme ve zorlamadan sonra; öznenin değer nesneden yoksun olmasının da etkisi ile isteyim eksenini kurulmuştur. Anlatıda eyleyenler arasında kurulan isteyim eksenini şu şekilde görselleştirilebilir:

Şekil 93: “İhtiyar Çilingir” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan isteyim eksenini.

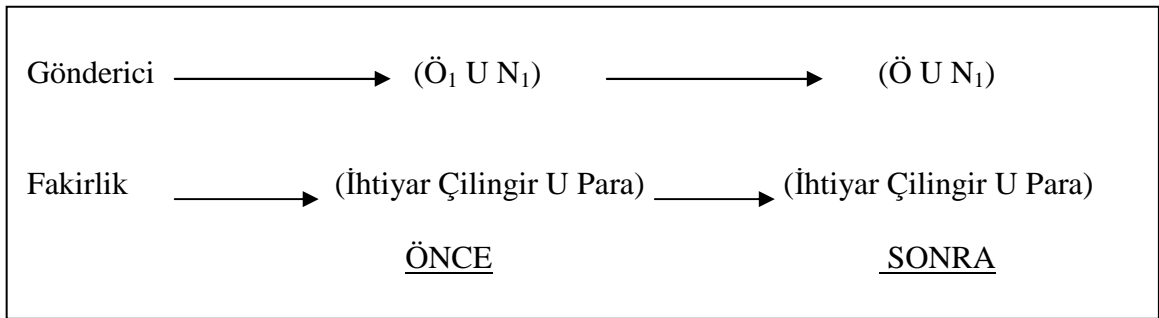
5. 5. 2. 1. 2. İletişim Ekseni

Anlatıda değer nesneyi elde edecek alıcı eyleyen yine $Ö_1$ konumundaki ihtiyar çilingir olduğu için iletişim eksenini gönderici (genç adam), değer nesne (para) ve alıcı (ihtiyar çilingir) arasında soyut ekseninde kurulur:

Şekil 94: “İhtiyar Çilingir” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan iletişim ekseni.

Anlatının sonunda $\ddot{O}_1$ değer nesneye kavuşmaz. Çünkü $\ddot{O}_1$ tarafından gerçekleştirilen eylem, gönderici eyleyen tarafından tanınmaz. Bu da $\ddot{O}_1$ 'in ödüllendirilmesini engellemiştir:

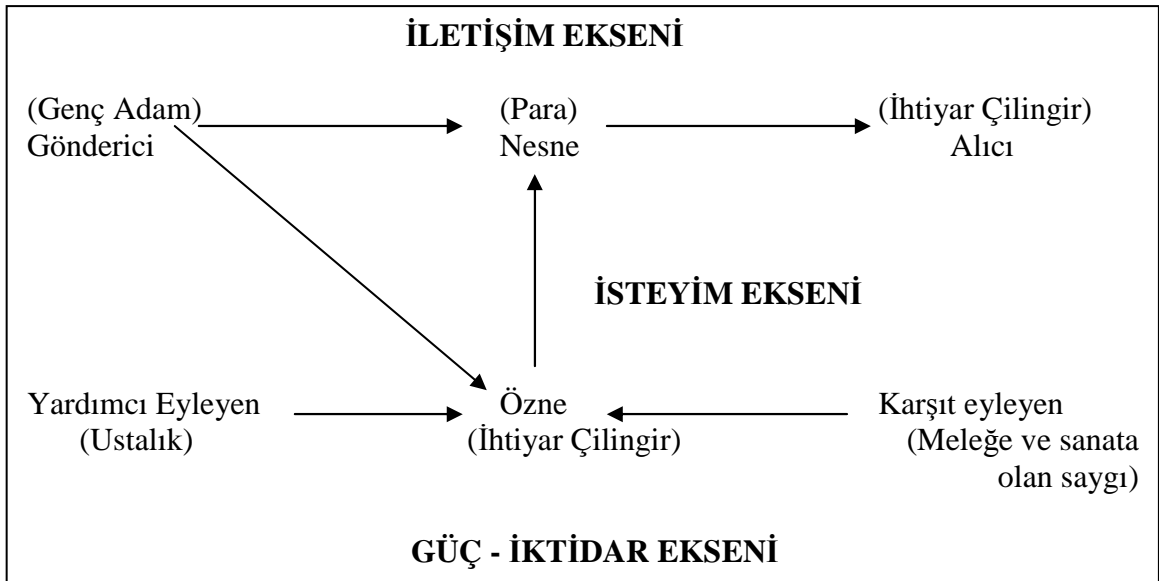

Şekil 95: “İhtiyar Çilingir” adlı öykünün özne ve nesne eyleyenleri arasındaki durum.

5. 5. 2. 1. 3. Güç-İktidar Ekseni

Anlatılarda, öznenin eylemi / görevi gerçekleştirmesine yardım eden eyleyen ile bu eylemi gerçekleştirmesini engelleyen karşıt eyleyen arasında bir mücadele gerçekleşir. Doğal olarak da yardımcı, özne ve karşıt eyleyen arasındaki eksenle güç-iktidar ekseni ortaya çıkar. Bu anlatıda $\ddot{O}_1$ 'in eylemi gerçekleştirmesine yardım eden eyleyen konumunda ustalık vardır. Metnin 12 ve 13. sözceleri bu duruma göndermede bulunur. Özellikle 13. sözcü $\ddot{O}_1$ 'in ustalığını açıkça ortaya koymuştur: "*Böyle düzenli*

çalışması sonucunda gayet düzgün ve kaliteli bir zincir ortaya çıkıyordu. (13)" Yine 8 ve 39. sözcelerde $\ddot{O}_1$ için kullanılan unvan, bu yardımcı eyleyene dikkat çeker. Yardımcı eyleyen 23 ve 24. sözcelerde açıkça ortaya çıkmaktadır: *"Sanatını bilen bir adam sessizliğiyle. (23) Değneğe taktı. (24)"* Karşıt eyleyen konumunda ise $\ddot{O}_1$ 'in meslek aşkı, sanatına duyduğu saygı bulunur. Bu eyleyen $\ddot{O}_1$ 'in değer nesneye kavuşması için gerekir. Gerekli eylemi gerçekleştirmesini engellemeye çalışır: *"Çilingir, "Olmaz." dedi(27) "Bunun usulü böyledir."(28)* Anlatı boyunca yardımcı eyleyen ile karşıt eyleyen arasındaki bu mücadele devam etmiştir. $\ddot{O}_1$ değer nesneye kavuşması için gerekli olan eylemi göndericinin istediği gibi yapmaz. Yani $\ddot{O}_1$ değer nesneye anlatının sonunda kavuşamaz. Bu anlatının eyleysel şeması şu şekilde görselleştirilebilir:

Şekil 96: "İhtiyar Çilingir" adlı öykünün eyleysel örnekçesi.

5. 5. 2. 2. Öykünün Söz Dizimsel Yapısı

Anlatılar, söz dizimsel yapısı bakımından incelenirken öncelikle metin oluntulara ayrılmıştır. Metin oluntulara ayrılırken de anlatı içerisindeki dönüşümler

ölçüt olarak kullanılmıştır.

Birinci Oluntu

Başlangıç Durumu: Değnekte halka yok. "*Elinde bir değnek vardı. (16)*"

Bitiş Durumu: Değneğe halka takıldı: "*Duwardan üç beş halka aldı. (22)*

Sanatını bilen bir adam sessizliğiyle. (23) Değneğe taktı. (24)"

Dönüşüm (d1): Ö1'in değneğe halka takması.

İkinci Oluntu

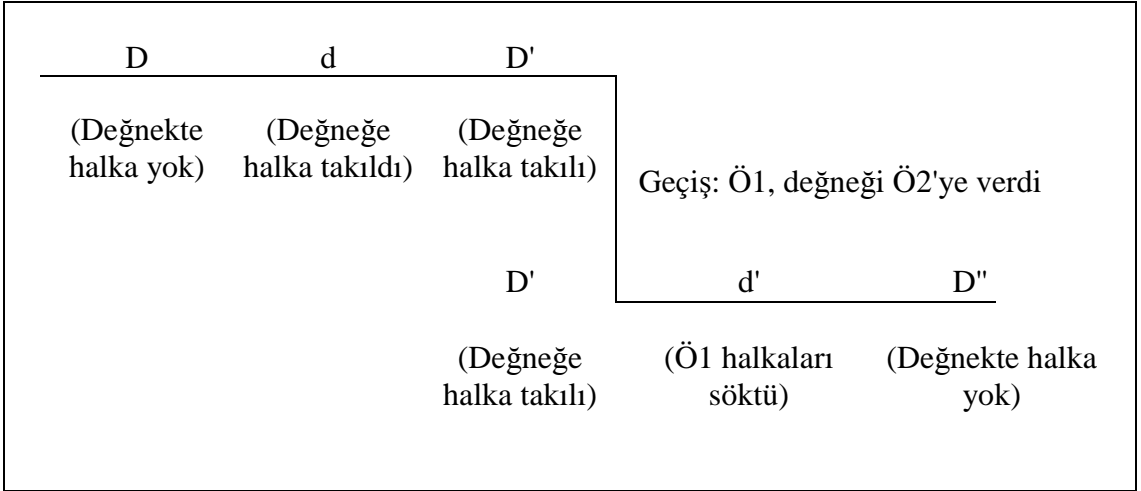
Başlangıç Durumu: Değneğe halka takıldı: "*Duwardan üç beş halka aldı.(22)*

Sanatını bilen bir adam sessizliğiyle.(23) Değneğe taktı.(24)"

Bitiş Durumu: Değnekte halka yok: "*İhtiyar, belki ısrar etmeyip takacaktı; ancak "parasıyla" sözüne fena halde içerledi, daha fazla bir şey demeyerek değneği genç adamın elinden aldı, eski taktıklarını da sökerek geri verdikten sonra:(36)*"

Dönüşüm (d2): Ö1 halkaları tekrar söktü.

Bu anlatıda birinci oluntunun bitiş durumu ikinci oluntunun başlangıç durumudur. Bu da anlatıdaki oluntuların birbirini izleyen dönüşümler şeklinde ortaya çıktığını gösterir:

Şekil 97: "İhtiyar Çilingir" adlı öykünün oluntuları arasındaki birbirini izleyen dönüşümler.

5. 5. 2. 2. 1. Anlatı İzlenesi

Anlatılardaki eylem örgüsünü ortaya çıkarmanın en kolay yolu anlatı izlenesinin belirlenmesidir. Anlatı izlenesi birbirini izleyen iki farklı durum arasındaki dönüşümdür. Anlatı izlenesini incelerken kullanılan yol ise A. J. Greimas'ın ortaya koyduğu dörtlü şemadır.

1. Aşama: Sözleşme ya da Eyletim

Bu aşamada gönderici eyleyen, özneyi önce bilgilendirmiş, sonra onu eylemi gerçekleştirmesi için ikna etmiş; daha sonra da eylemi gerçekleştirmesi için zorlamıştır. Yani gönderici eyleyen ile özne arasında bir sözleşme yapılmıştır. Bu anlatıda gönderici eyleyen konumunda bulunan “genç adam” Ö₁'e para karşılığında elindeki değneğe halka takma görevini vermiştir. Eğer eylem göndericinin istediği gibi gerçekleştirilirse anlatının sonunda gönderici tarafından ödüllendirilecektir. Tam bu noktada gönderici eyleyen ile özne arasında sözleşme yapılmıştır (G > Ö₁).

2. Aşama: Edinç

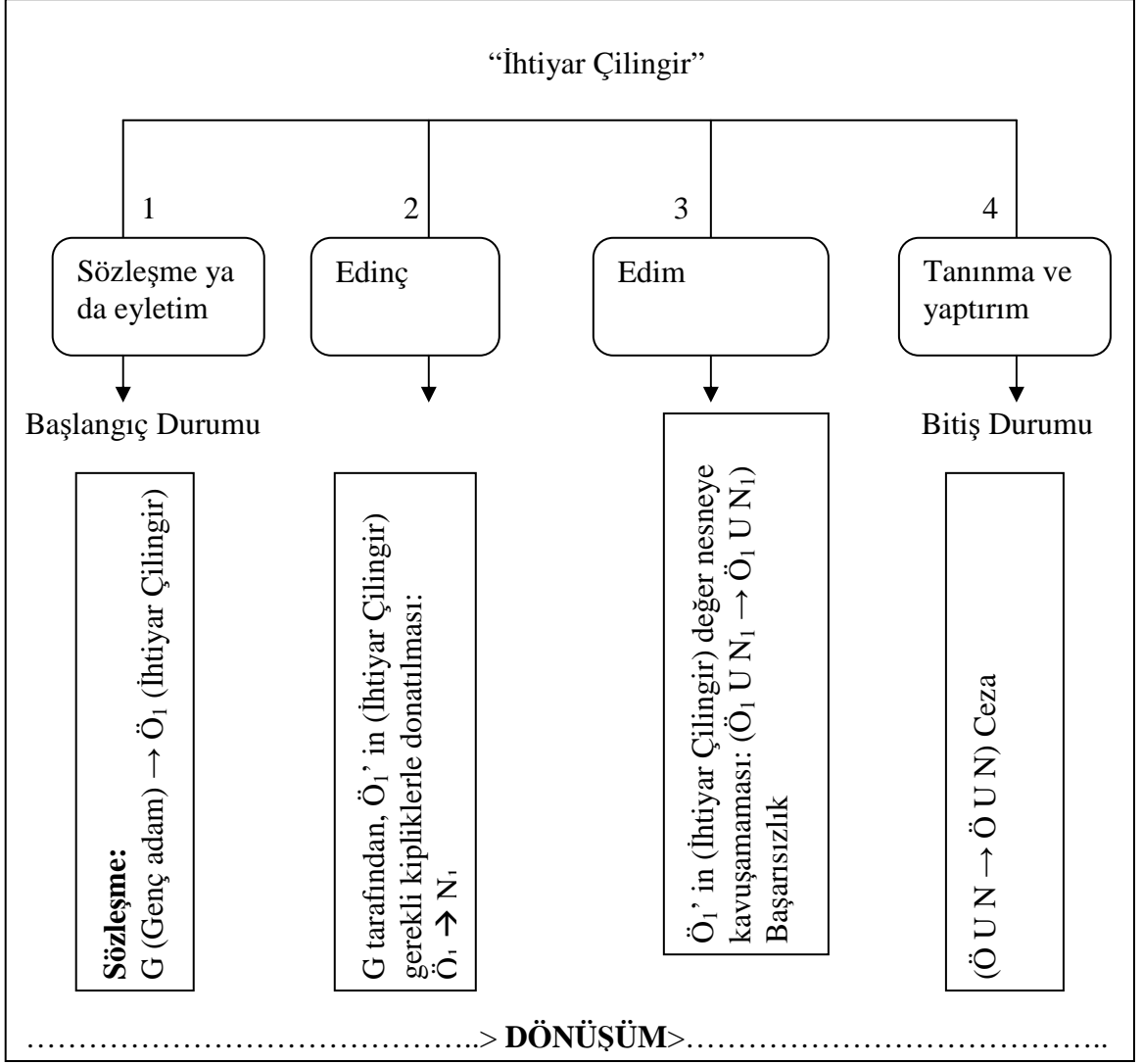
Gönderici eyleyenin, özneyi eylemi gerçekleştirmesi için gerekli olan gücül ve edimsel kipliklerle donattığı aşamadır. Gücül kipliklerden birincisi eylemi gerçekleştirmeye zorunda olmaktır. Gönderici eyleyen yaptığı meslek gereği eylemi gerçekleştirmek zorundadır. Yine anlatının başındaki durum sözcede değer nesneden yoksun olması eylemi gerçekleştirmesi konusunda bir baskıya yol açar. İkinci gücül kiplik ise eylemi gerçekleştirmeyi, yani değneğe halka takmayı istemektir. Üçüncü kiplik olarak da edimsel kipliklerden olan muktedir olmaktır. Yani halka takabilmektir. Özne son olarak da halka takmayı bilmek edimsel kipliği ile donatılır. Özellikle 23. sözce bu duruma göndermede bulunur: " *Sanatını bilen bir adam sessizliğiyle.(23)*" Bu aşamada Ö₁, eylemi gerçekleştirmek için gerekli olan bu gücül ve edimsel kipliklerle donatılmıştır.

3. Aşama: Edim

Edinç aşamasında eylemi gerçekleştirmek için gerekli olan gücül ve edimsel kipliklerle donatılan Ö₁ edim aşamasında eylemi gerçekleştirmek için harekete geçer. Ö₁, ilk olarak değneğe halkaları gerektiği gibi takar: "*Duvarдан üç beş halka aldı.(22) Sanatını bilen bir adam sessizliğiyle.(23) Değneğe taktı.(24)*" Ancak gerçekleştirdiği eylem gönderici eyleyen olan genç adam tarafından beğenilmeyince, o da halkaları tekrar söker: "*İhtiyar, belki ısrar etmeyip takacaktı; ancak "parasıyla" sözüne fena halde iççerledi, daha fazla bir şey demeyerek değneği genç adamın elinden aldı, eski taktıklarını da sökerek geri verdikten sonra:(36)*". Ancak son yaptığı eylem Ö₁'in değer nesneye (para) kavuşmasını engeller. Ö₁, değer nesneden vazgeçer. Ö₁'in edim aşamasında gerçekleştirdiği bu eylemler, anlatının sonunda değer nesneye kavuşmasını engellemiştir. Bu da Ö₁'i mutsuz etmiştir.

4. Aşama: Tanınma veya Yaptırım

Anlatı izlencesinin bu son aşamasında özne yaptığı eylemleri son kez kontrol etmiştir. Gönderici eyleyen de öznenin eylemi gereği gibi gerçekleştirep, gerçekleştirmedine bakmıştır. Görev gerçekleşmişse Ö₁ gönderici tarafından ödüllendirilecek, aksi halde Ö₁ cezalandırılacaktır. Ancak anlatıda gönderici eyleyen Ö₁'in gerçekleştirdiği eylemi beğenmez, yani Ö₁'in eylemini tanımaz. Bu durum 25. sözcede açıkça ortaya çıkmıştır: "*Ancak, genç adam alışılmışın aksine, değneğin yan tarafına bir halka daha taktırmak istiyordu. (25)*" Yine 30, 31, 34 ve 35. sözcelerde de eylem G tarafından beğenilmez. Bu da Ö₁'in gönderici tarafından ödüllendirilmesini, tanınmasını engellemiştir. Doğal olarak Ö₁ anlatının sonunda değer nesneye kavuşamaz.

Şekil 98: “İhtiyar Çilingir” adlı öykünün dörtlü şemaya göre anlatı izlencesi.

Gönderici eyleyen tarafından verilen görev istenildiği gibi yapılmadığı için $\ddot{O}_1$ gönderici tarafından tanınmaz. $\ddot{O}_1$, anlatının başındaki durum sözcesinde sahip olmadığı değer nesneye anlatının sonundaki durum sözcede de kavuşmaz. Doğal olarak da $\ddot{O}_1$, gönderici eyleyen tarafından tanınmaz ve ödüllendirilmez. Bu durum beşli şema ile şu şekilde gösterilebilir:

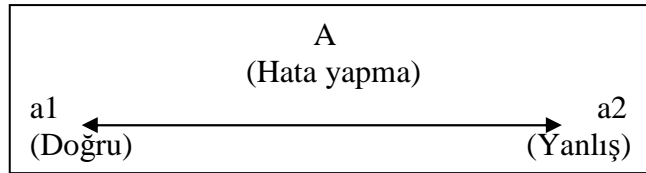
- 1.Başlangıç Durumu:** Ö₁'in değer nesneden yoksun olması, çalışması..
- 2.Dönüştürücü Öğe:** Ö₂'nin (genç adam) uzama girmesi.
- 3.1.Eylem / Olay:** Değneğe halkaların takılması.
- 3.2. Eylem / Olay:** Değnekteki halkaların sökülmesi.
- 4.Dengeleyici Öğe:** Ö₂'nin (genç adam) uzamdan kovulması.
- 5.Sonuç Durumu:** Ö₁'in değer nesneden yoksun olması, çalışmaya devam etmesi.

Şekil 99: “İhtiyar Çilingir” adlı öykünün beşli şemaya göre anlatı izlencesi.

5. 5. 3. ÖYKÜNÜN TEMEL ANLAMSAL BOYUTU (DERİN YAPI)

5. 5. 3. 1. Göstergebilimsel Dörtgen Yöntemiyle Öykünün İncelenmesi

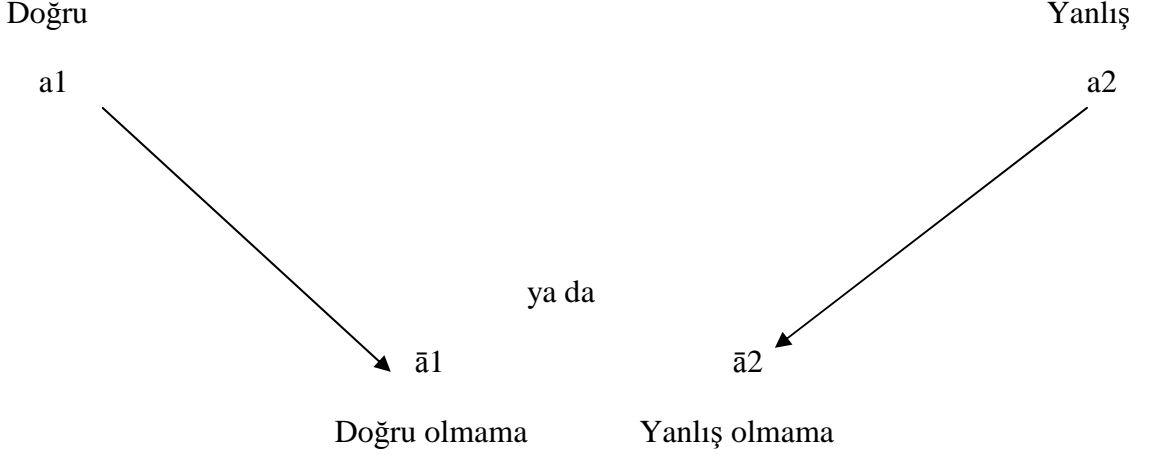
Anlatılar derin yapıdaki simgeler ve bunlar arasındaki karşıtlık, çelişkinlik ve içerme ilişkileri üzerine kuruludur. Metinlerin derin yapısı incelenirken göstergebilimsel yöntemler arasında oluşan anlam eksenlerinden yararlanılır. Bu anlatının derin yapısında bulunan en büyük karşıtlık doğru (a1) ve yanlış (a2) göstergebilimsel ifadeleri arasındadır. Anlatı kişileri kurmaca olay boyunca bu iki göstergebilimsel ifade arasında eylemleri gerçekleştirir, çatışmalar yaşar. Bu iki göstergebilimsel ifade arasında kurulan anlam eksenini üretici metin görevini üstlenmiştir:

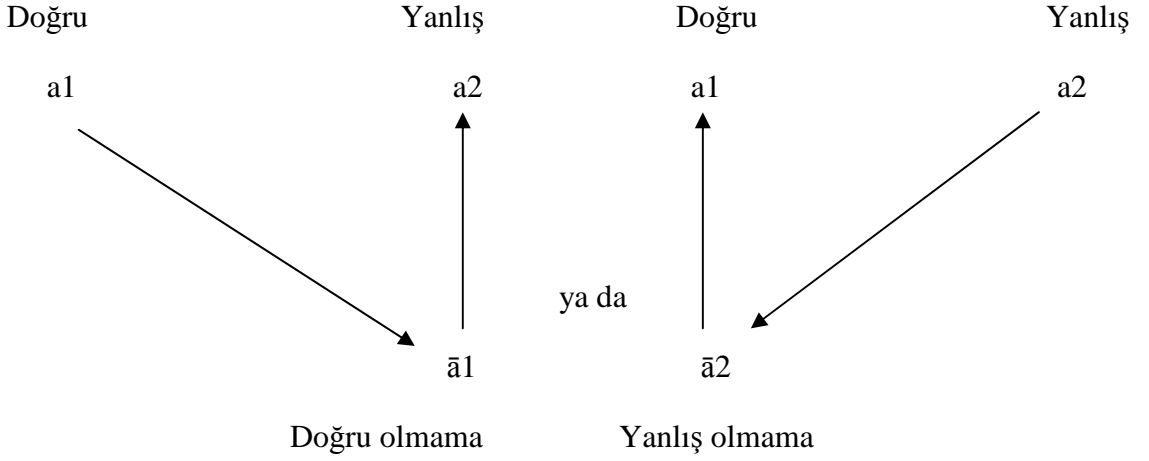
Şekil 100: “İhtiyar Çilingir” adlı öykünün derin yapısındaki anlam eksenini.

Bu iki göstergebilimsel ifade arasındaki karşıtlığa dayanan anlam eksenini bir anda gerçekleştirmemiştir. Öncelikle doğru (a1) göstergebilimsel ifadesinden çelişkinlik ilişkisi ile

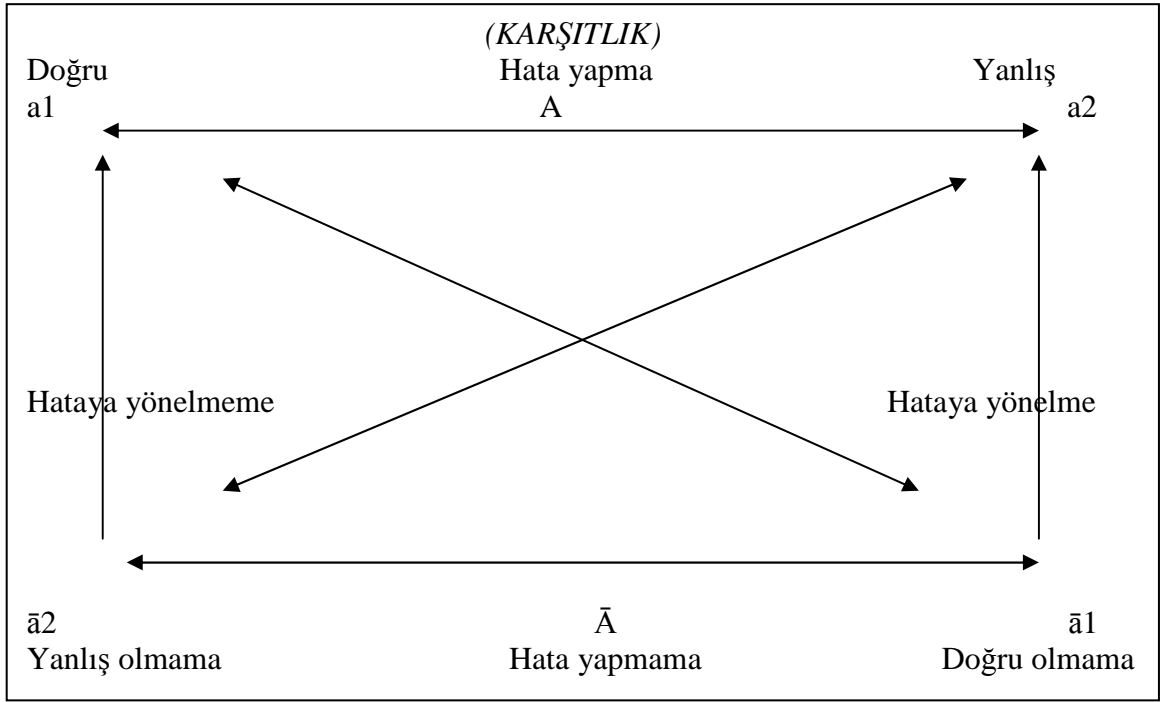
doğru olmama ($\bar{a}1$) göstergebirimciğine geçiş gerçekleşmiştir. Bunun tam tersi de düşünülebilir:

Doğru olmama ($\bar{a}1$) göstergebirimciğinin yanlış ($a2$) göstergebirimciğini içerdiği düşünülürse bu devingen yapıdaki simgeler arası dönüşüm daha rahat anlaşılır:

"İhtiyar Çilingir" adlı öyküde göstergebirimcikler arasındaki bu dönüşüm metnin derin yapısındaki gizil ve devingen kurguyu oluşturmuştur:

Şekil 101: “İhtiyar Çilingir” adlı öykünün göstergebilimsel dörtgen yöntemi ile derin yapısı.

Anlatının yüzeysel ve anlatsal yapısı metnin derin yapısındaki göstergebirimcikler arasındaki devingen yapının üzerine kurulmuştur. Yüzeysel ve anlatsal boyuttaki figüratif unsurlar, betimlemeler, eylemlerle göstergebirimcikler arasındaki boşluklar doldurulur. Metnin derin yapısındaki anlambirimlerin ortaya çıkmasını sağlayan anlambirimcikler ise şunlardır:

a1: / doğru /: “ak sakallı”, “Bunun usulü böyledir.”, “sanatının aşığıydı.”

ā1: / doğru olmama /: “alışılmışın aksine”, “usulü bozmakta ısrar ediyordu.”

a2: / yanlış /: “para aşıklısı”, sanata saygısızlık”

ā2: / yanlış olmama /: “Olmaz”, “Takılmaz”

5. 6. “TANIDIĞIM ÇOCUKLARDAN RÜSTEM” ADLI ÖYKÜNÜN İNCELENMESİ

Aşağıda Türk yazımında önemli bir yere sahip olan Halide Edip Adivar'ın 8. sınıf Türkçe ders kitabına alınmış olan bir öyküsü incelenmiştir.

(Halide Edip, çeşitli gözlemlerine dayanan hikayelerinin büyük bir kısmını, Birinci Dünya Savaşı sonralarında yazmış ve bu hikayelerini “Dağa Çıkan Kurt” adlı kitabında toplamıştır. Aşağıdaki hikaye, bu kitaptan alınmıştır.)

Kış vardı. (1) Dört buçukta karanlık bir gece başlıyordu. (2) Türbe’de tramvaydan inince, elimde getirdiğim birkaç konserve tenekesini nasıl taşıyacağımı düşünüyordum. (3) Tramvaydan inenlerin ayakları arasında iki çıplak el kadar ayak gördüm. (4) İnce bir ses “Tercüman” diye bağıyordu. (5) Gelip giden elektrikle karanlık arasında sarı, zayıf, küçücük bir mahluku. (6) Çağırarak için elimi omzuna koyunca, küçüklüğü, bende garip bir sevgi uyandırdı. (7)

-Paketlerimi götürür müsün çocuğum? (8)

-Gazete satıyorum., hanım teyze. (9)

Kandırdım. (10) Gazetelerini bir koltuğun altına koydu., zayıf kollarıyla tenekelere sarıldı. (11) İki küçük konserve tenekesinin onun kolları arasında ne kadar kocaman olduğunu görünce, yardım etmek zorunda kaldım. (12) Artık tenekeleri beraber taşıyorduk. (13) O önde, ben arkada tenekeleri beraber taşıyorduk... (14) Şehremanet’ini geçip rüzgarın uluduğu karanlık yokuşa dönünce, bu durumun yalnız taşımaktan daha çok zor olduğunu anladım. (15) Fakat, yürürken göğsüme dokunan bu çıplak, garip çocuk başı, soğuk taşlara zarif bir temasla dokunup giden çıplak ayaklarıyla, bende bir analık duygusu uyandırıyor. (16)

-Adın ne? (17)

-Rüstem. (18)

-Nerede oturuyorsun? (20)

-Şehzadebaşı’nda. (21)

-Annen var mı? (22)

-Var ya! (23)

-Kardeşlerin? (24)

Durdu: (25)

-Üç tane. (26)

-Ağabey filan? (27)

-Başımı salladı: (28)

-Hepsi küçük. (29) Ağabey benim. (30) Üçü de kız. (31) Biri memede. (32)

-Baban var mı? (33)

-Bir yıldır kayıp. (34) Muharebeye gitti. (35) Hiç haber alamadık. (36)

-Annen bir iş tutuyor mu? (37)

-Nasıl tutsun hanım teyze, hasta yatıyor. (38)

-Ona, size kim bakıyor? (39)

Bu defa isyanla, ayakları soğuk taşlara kakılıp kaldı. (40) Yokuşu süpürerek esen poyrazı yenmek için sesinde azıcık hırçın, fakat gurur ve kuvvet sezilen bir incelikle: (41)

-Ben yok muyum, ben anneme bakamaz mıyım? (42)

Diye haykırdı. (43)

Ses, içimde bir şey yırttı, gözlerim ıslanıyordu. (44) Neşeli olmakla Rüstem'in halini tabii buluyor gibi görünmeğe çalışıyordum. (45)

-Nasıl bakıyorsun, anlat bakayım, dedim. (46)

Anlattı. Sabahları "Tasvir", "İkdam" satıyormuş. (47) Bazen beş, hatta (bende nasıl etki bıraktığını görmek için başını çevirdi) yedi kuruş kazanıyormuş. (48) Öğleden sonra paket taşıyormuş. (49) Akşamları "Tercüman" satarmış. (50) Her gün on üç, on beş, yirmi kuruş bile kazanıyormuş. (51) O zaman henüz ekmek üç kuruşu geçmemişti. (52) Bütün bunları söylerken her halde küçük kafasını benden çok yüksek hissediyordu. (53) Öyle garip bir güveni, kuvveti vardı ki insan bu çocuğa bir iş gördürmeden mümkün değil bir şey veremezdi. (54) Oysa ben, hep onun zavallı, küçük ayaklarını düşünüyordum. (55)

-Rüstem, ayakkabıların var mı? (56)

Tuhaf bir sesle güldü. (57) Küçük kafasında, hayata gülmeyi öğrenmiş bir adam vardı. (58) Ayakkabı, o kadar gerekli değildi. (59)

-Bizim komşu bana "iğreti" bir çift ayakkabı verdi. (60) Koşamıyorum. (61) Hem de eskiyecek, belime soktum, akşam götüreceğim. (62)

İğreti kelimesinde epeyce durdu. (63) Geri vereceği ayakkabıları görmek için eğildim, iki kocaman takunyayı silah gibi beline sokmuştu. (64) Benim baktığımı görünce, ince yüzünü sevimli yapan bir gülümsemeyle gözlerimin içine güldü. (65)

Kapının önüne gelmiştik. (66) Ona kendi yaşında olan çocuklarımdan söz ettim, kendisini çağırdım. (67) Epeyce düşündü. (68) Vakti pek yoktu. (69) Misafirliğe gitmek adeti değildi. (70) Fakat bana geleceğine söz verdi. (71) Karanlık sokağı gözleriyle ölçtü. (72) Bellemeğe çalıştı. (73) Sonra başını okşadım. (74) Veda etti: (75)

-Allahısmarladık hanım teyze! (76)

Karanlıkta küçük ses "Tercüman" diye haykırarak kayboldu. (77)

Ondan sonra hep Rüstem'i bekledim. (78) Nerede "Tercüman" satan küçük gazeteci görsem yüzüne bakıyordum. (79) Günler geçti, Rüstem görünmedi. (80) Ekmek pahalandıkça içimde bir sızı ile Rüstem'i düşündüm. (81) Ne yapıyordu? (82)

Halide Edip ADIVAR

İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı

5. 6. 1. GENEL İZLEK (YÜZEYSEL YAPI)

Sanat eserleri ile bu sanat eserlerinin içerisinde oluşturulduğu zamanın ana karakteri ve baskın eğilimleri arasında sıkı bir ilişki olduğu unutulmamalıdır (Korkmaz, 2007: 32). Metnin başında ayraç içerisinde verilen açıklama paragrafı, sözcelem öznesinin bu öyküyü I. Dünya Savaşından sonra yazdığını kesinlemiştir. Metnin gerek örnek okur, gerekse de eleştirel okur tarafından alınması sırasında dönemle ilişkisi, dönemin sıkıntılarının yansımaları açıkça ortaya çıkacaktır.

5. 6. 1. 1. Öykünün Yapısal Çözümlemesi

5. 6. 1. 1. 1. Yazar ile Anlatıcı Arasındaki İlişki

Sözcelem öznesi ile anlatıcı asla aynı kişi değildir. Anlatıcı kurmacadaki olayı dinleyiciye anlatan, metin içerisinde yaşayan biridir. Sözcelem öznesi istediği kadar birinci tekil şahıs anlatımlarında kullansın, istediği kadar başından geçen olayları anlattığını iddia etsin anlatıcı ile asla örtüşmez. Bu metinde sözcelem öznesi metnin içinden ikinci dereceden bir anlatı kişisini anlatıcı olarak kullanmıştır. Anlatıcı olaylara çok fazla karışmamış, müdahale etmemiş; sadece tanık olmuştur. Her ne kadar birinci tekil şahıs ağzını kullansa da başkahraman değildir ($Y \neq A = K_2$). Sözcelem öznesi anlatıcı olarak ikinci dereceden bir anlatı kişisini; yani elöyküsel anlatıcıyı kullanmıştır. Anlatı genelinde birinci şahıs ağzının kullanılması elöyküsel anlatıcının kullanıldığını desteklemektedir (3, 4, 8, 10, 12, 14, 15, 45,46, 55, 64, 65, 66, 67, 74, 78, 79, 81).

5. 6. 1. 1. 2. Öyküdeki Bakış Açısı veya Odaklayım

Anlatılarda kurmacadaki olayı anlatan ile kurmacadaki olayı gören birbirine karıştırılmamalıdır. Birincisi anlatıcıyı, ikincisi ise bakış açısını karşılar. Elöyküsel anlatıcının şimdiki zamanın hikayesini kullanması (2, 3, 5, 13, 14, 16, 44, 45, 53, 55, 79, 82) okuru kurmaca olayın içerisine çekmiş ve metnin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Elöyküsel anlatıcı olarak kullanılan K_2 'nin kurmaca olaylar ile ilgili bilgilerin hepsini K_1 'den öğrenmesi, bu doğrultuda dinleyiciye / okura aktarması anlatıda **dış odaklayımın (dışarıdan görü)** kullanıldığını kesinler. Bu metinde anlatıcı dışarıdan gördükleri, öğrendikleri ile sınırlıdır. Her şeyi bilmez.

5. 6. 1. 2. Öyküdeki Kahramanların İncelenmesi

Anlatı kişileri metnin kendi içinde hayat bulan, sözcüklerden, kağıtlardan yaratılmış insanlardır. Asla onları gerçek dünyada aramamalıyız. Ancak metnin anlaşılması bir noktada anlatı kişilerinin tanımlanmasına bağlıdır. Anlatı kişilerini tanımlayabilmek için de sözcelem öznesi tarafından metin içerisine yerleştirilen figüratif unsurlardan, adlarından, yaşlarından, beceri özelliklerinden ve bunlar gibi unsurlardan yararlanacağız.

5. 6. 1. 2. 1. Kahramanların Adları

Anlatı kahramanlarının adları ile anlatılar arasında bir bağ olduğunu, kahramanların adlarının rasgele seçilmediğini daha önceden belirtmiştik. Metinde sözcelem öznesi K_1 görevindeki anlatı kişinin adı olarak “Rüstem” adını kullanmıştır. “Rüstem” sözcüğü Farsça kökenli olup “yiğit, kahraman” anlamlarına gelmektedir. K_1 , anlatı boyunca yaptığı eylemlerle adı ile uygunluk göstermektedir. Diğer anlatı kişisi olan elöyküsel anlatıcının adı ise sözcelem öznesi tarafından metne yerleştirilmemiştir. Buna karşılık K_2 'yi karşılması için 9, 38 ve 76. sözcelerde “hanım teyze” tamlaması kullanılmıştır. Bu da K_2 'nin yaşı ve cinsiyeti hakkında birtakım bilgiler elde etmemizi sağlar.

5. 6. 1. 2. 2. Kahramanların Yaşları

Sözcelem öznesi K_1 ve K_2 'nin yaşları konusunda kesin bir bilgi

vermemektedir. Buna karşılık K_1 'in ortalama yaşı hakkında ilk çıkarsama 6. sözceden hareketle yapılabilir: "*Gelip giden elektrikle karanlık arasında sarı, zayıf, küçücük bir mahluku.(6)*" Bu sözceden sonra daha fazla bilgi ise 54. sözcede ortaya çıkmıştır: "*Öyle garip bir güveni, kuvveti vardı ki insan bu **çocuğa** bir iş gördürmeden mümkün değil bir şey veremezdi.(54)*" Yine K_2 için 9, 38 ve 76. sözcelerde kullanılan "hanım teyze" tamlaması onun yaşı hakkında da az çok bilgi vermektedir. Bu tamlama K_2 'nin ilerlemiş bir yaşta olduğunu bizlere hissettirmektedir. Bu durum K_2 'nin K_1 'e koruma ve acıma hisleri ile yaklaşmasını sağlar: "*Fakat, yürürken göğsüme dokunan bu çıplak, garip çocuk başı, soğuk taşlara zarif bir temasla dokunup giden çıplak ayaklarıyla, bende bir analık duygusu uyandırıyordu.(16)*" K_2 'nin K_1 'e bir anne gibi yaklaşmıştır.

5. 6. 1. 2. 3. Kahramanların Fiziksel Özellikleri

Elöyküsel anlatıcı, anlatı boyunca K_1 'in betimlenmesine son derece önem vermiştir. Bu da K_1 'in okurun zihninde canlanmasını kolaylaştırmıştır. Elöyküsel anlatıcı anlatı boyunca 4, 5, 6, 7, 11, 12, 16, 41 ve 65. sözcelerde betimleyici unsurları kullanmıştır. K_1 'in betimlenmesinin anlatının geneline yayılması K_1 'in okurun zihninde tanımlanmasını kolaylaştırır. Onun zayıf, küçük, korunmaya muhtaç, fakir ve hayatın zorlukları ile küçük yaşına rağmen mücadele eden biri olarak tanımlanmasını sağlamıştır. Bu başarılı betimlemeye karşılık K_2 anlatı boyunca betimlenmemiştir. Bunda K_2 'nin elöyküsel anlatıcı olarak kullanılmasının da etkisi vardır.

5. 6. 1. 2. 4. Kahramanların Dili

Bu anlatıda K_1 'e 9, 18, 21, 23, 26, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 38, 42, 62 ve 76. sözcelerde; K_2 'ye de 8, 17, 20, 22, 24, 27, 33, 37, 39, 46 ve 56. sözcelerde ölçünlü dil kullandırılır. Bu da anlatı kişilerinin belirli bir sosyal sınıfa dahil edilmesini zorlaştırırken; anlatı kişilerinin kültürlü bir çevreden geldiği izlenimini uyandırır. K_1 'in

18, 21 ve 26. sözcelerde kullandığı ‘sıfır işaret’ olarak adlandırılan dilsel yapılar onun okurun zihninde izleksel rolü ile yücelmesini sağlamıştır. Çünkü K₁, elöyküsel anlatıcının sorularına kırık ifade şeklindeki dilsel birimlerle cevap vererek yetişkin ve güçlü bir insan tavrı sergilemiştir (Bayrav, 1998^b: 84).

5. 6. 1. 2. 5. Kahramanların Beceri Özellikleri

Anlatı kişilerinin becerileri, meslekleri hakkında verilen bilgiler onların tanımlanmasında büyük kolaylıklar sağlar. Bu anlatıda özellikle K₁, beceri özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. K₁'in mesleğine yönelik ilk gönderme 5. sözcede ortaya çıkar: “İnce bir ses “*Tercüman*” diye bağırtıyordu.(5)” Bundan sonra da anlatı boyunca K₁'in beceri özelliklerine yönelik bilgiler verilmesiyle devam eder. Mesleği hakkındaki ilk kesin bilgi de yine K₁'in kendi ağzından 9. sözcede ortaya çıkar: “-*Gazete satıyorum., hanım teyze.(9)*” Daha sonra 47, 48, 49, 50 ve 51. sözceler K₁'in tanımlanmasını kolaylaştırır. Buna karşılık K₂'nin ne mesleği ne de beceri özellikleri hakkında kesin bir bilgi verilmemektedir. Bu durum da K₂'nin hem merak edilmesini, hem de K₁'in ön plana çıkmasını sağlamıştır.

5. 6. 1. 2. 6. Kahramanların Tanımlanması

Metin içerisine yerleştirilen bütün bu bilgiler anlatı kişilerinin belirli bir sosyal sınıf, belirli bir kültürel çevreye yerleştirilmesini; kısaca tanımlanmasını kolaylaştırmıştır. Bu da okunan metnin anlamlandırılmasını sağlamıştır.

Sözcelem öznesinin elöyküsel anlatıcının ağzından 4, 5, 6, 7, 11, 12, 16 ve 41. sözcelerde verdiği betimleyici bilgiler ile 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53 ve 54. sözcelerde yaptığı özetlemeler okurun K₁'i tanımlanmasını kolaylaştırır. Okurun zihninde K₁ küçük yaşına rağmen hayat mücadelesini sürdüren, zorluklarla savaşan, adı gibi yiğit ve kahraman bir çocuk olarak tanımlanır. Bütün bunlar sözcelem öznesinin K₁ için

kullandığı dolaysız tanımlama tekniğine örnek olarak gösterilebilir. Sözcelem öznesinin K_1 'in ailesini geçindirmek için yaptığı eylemleri, işleri vermesi de dolaylı tanımlama tekniğine örnektir. Anlatı kişileri birlikte kullanıldıkları niteleyici sözcükler (ön adlar) ve eylemler (gerçekleşen hareketler) ile tanımlanabilirler (Erden, 1993: 94). Bu metinde elöyküsel anlatıcı görevindeki K_2 'nin tanımlanması da son derece zordur. Çünkü K_2 'nin tanımlanmasını sağlayacak bilgiler metinde yeterince verilmemiştir. Bu durum da K_2 'nin bir yandan merak edilmesini, bir yandan da eylemi ile ön plana çıkmasını sağlamıştır. K_2 'nin yeterince tanıtılmamasından kaynaklanan metin içi boşluklar, okurun sahip olduğu dil dışı ansiklopedik göndergelerle doldurulmasına neden olur. Bu yüzden de K_2 her yeni okumada farklı şekilde tanımlanacaktır. Halide Edip Adıvar, eserlerinde kendisinin de temsil ettiği çağdaş Türk kadını anlatı kişisi olarak ön plana çıkarır: “Bu kadın herşeyden önce kadındır. Sevgili, anne, eş, erkeğin ruhunda daima ‘saadet yuvası’ olan evin sahibesidir” (Kaplan, 2004: 113). Sözcelem öznesinin bu özelliği bu eserine de yansımış ve okurun takdirini kazanan bir anlatı kişisi (K_2) ortaya çıkmıştır.

5. 6. 1. 3. Kullanılan Eylemler ve Görevleri

Bu öykü yapılan bir eylem üzerine kuruludur. Çünkü bu eylem K_1 ve K_2 'nin bir araya gelmesini sağlamış ve kurmaca olayın ilerlemesine fırsat vermiştir. Her ne kadar 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki “Küfeci” adlı öykü ile metinlerarası bir ilişki söz konusuysa da bu anlatıda diğerinden farklı olarak eylem zorunluluktan yapılmaz. Gerçekleştirilen eylem K_1 'in K_2 'nin konserve kutularını taşımasına yardım etmektir. Öykünün kılınış özelliği bakımından sürme anlatan “taşımak” eylemi üzerine kurulu olması, K_1 'in K_2 tarafından tanınmasına fırsat verir (Aksan, 1997: 86). Bu eylem K_1 'e görev olarak yüklenir ve K_2 'nin K_1 'i yakından tanımasına imkan verir.

5. 6. 1. 4. Öyküdeki Zaman

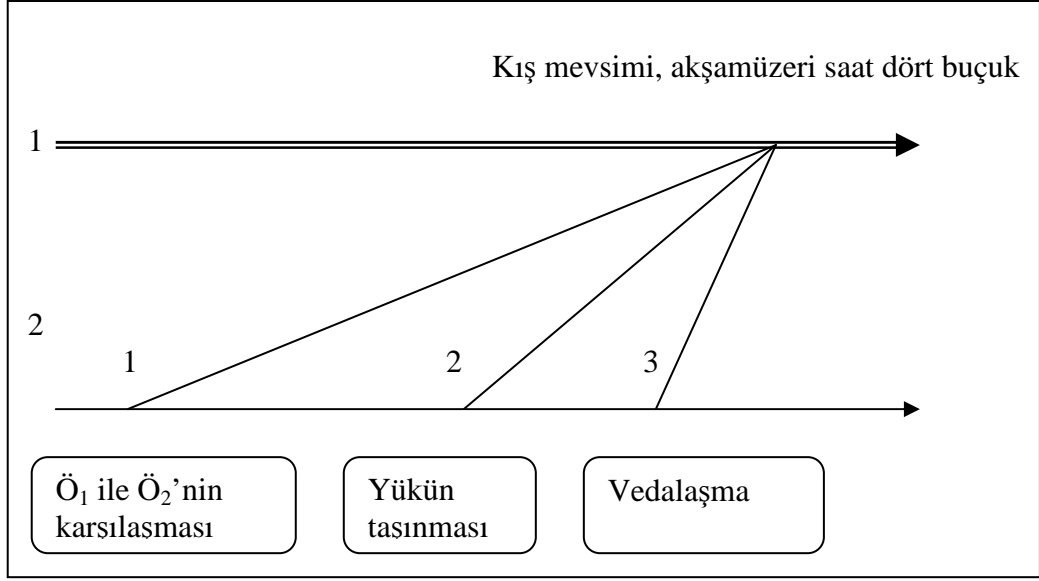
Metinde öyküleme zamanına yönelik ilk bilgi metnin başındaki açıklama paragrafında ortaya çıkmıştır: "*Halide Edip, çeşitli gözlemlerine dayanan hikayelerinin büyük bir kısmını, Birinci Dünya Savaşı sonralarında yazmış ve bu hikayelerini "Dağa Çıkan Kurt" adlı kitabında toplamıştır. Aşağıdaki hikaye, bu kitaptan alınmıştır.*" Bu bilgi okuru öyküleme zamanına götürür. Bununla birlikte elöyküsel anlatıcının bilinen geçmiş zaman (1, 4, 6, 7, 10, 11, 12, 15, 40, 43, 46, 48, 57, 58, 59, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 80, 81); şimdiki zamanın hikayesi (2, 3, 5, 13, 14, 16, 44, 45, 53, 55, 79, 82); öğrenilen geçmiş zamanın hikayesi (47, 49, 51) kullanması öyküleme zamanının geçmişe yönelik olduğunu gösterir. Olayların geçtiği kurmaca zaman ise daha ilk sözcüde ortaya konur: "*Kış vardı. (1)*" Bu sözcüde kurmaca olayların kış mevsiminde yaşandığını göstermektedir. Yine 2. sözcüde kurmaca zamanını okurun kafasında netleştirecek bilgilere sahiptir: "*Dört buçukta karanlık bir gece başlıyordu.(2)*" Bu iki sözcüde kurmaca olayların kış mevsiminde akşam üzeri dört buçuk gibi yaşandığını göstermektedir. Yine 72. sözcüde de kurmaca zamanının sonunu yüzeysel yapıya yansıtmıştır: "*Karanlık sokağı gözleriyle ölçtü.(72)*" Bu sözcü ile birlikte kurmaca zamanının dakikalarla sınırlı olduğu ortaya çıkmıştır.

Anlatılardaki zaman kavramını tam olarak tespit edebilmek için kurmaca zaman ile öyküleme zaman arasındaki sıra, süre ve sıklık kavramları incelenmiştir.

5. 6. 1. 4. 1. Öyküdeki Sıra

Sözcelem öznesi kurmaca zamanda yaşanan olayları aktarırken artsüremsel bir anlatım yolu izlemiştir. Yani öyküleme zamanından geriye sapım yolu ile sıradizimsel sırayı bozmuştur. Elöyküsel anlatıcının kullandığı bilinen geçmiş zamanın (1, 4, 6, 7, 10, 11, 12, 15, 40, 43, 46, 48, 57, 58, 59, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 80, 81); şimdiki zamanın hikayesinin (2, 3, 5, 13, 14, 16, 44, 45, 53, 55, 79, 82) ve

öğrenilen geçmiş zaman hikayesinin (47, 49, 51) kullanılması buna ispat olarak gösterilebilir:

Şekil 102: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki sıra ilişkisi.

Bu anlatıda sözcelem öznesi sadece geriye sapım yolunu kullanmıştır.

5. 6. 1. 4. 2. Öykünün Ritmi

Sözcelem öznesi, anlatının ritmini oluşturabilmek için öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki ilişkiden yararlanarak duraklama, sahneleme, özetleme ve eksilti tekniklerini kullanmıştır. Kullanılan bu teknikler sonucunda okur kimi zaman hızlanır, kimi zaman yavaşlar. Bu sayede anlatının ritmi oluşur.

1. Kesit: Duraklama 1

"Kış vardı.(1) Dört buçukta karanlık bir gece başlıyordu.(2) Türbe'de tramvaydan inince, elimde getirdiğim birkaç konserve tenekesini nasıl taşıyacağımı düşünüyordum.(3) Tramvaydan inenlerin ayakları arasında iki çıplak el kadar ayak gördüm.(4) İnce bir ses "Tercüman" diye bağııyordu.(5) Gelip giden elektrikle karanlık arasında sarı, zayıf, küçük bir mahluku.(6) Çağırma için elimi omzuna koyunca, küçüklüğü, bende garip bir sevgi uyandırdı.(7)

-Paketlerimi götürür müsün çocuğum?(8)

-Gazete satıyorum., hanım teyze.(9)

Kandırdım.(10) Gazetelerini bir koltuğun altına koydu., zayıf kollarıyla tenekelere sarıldı.(11)

İki küçük konserve tenekesinin onun kolları arasında ne kadar kocaman olduğunu görünce, yardım etmek zorunda kaldım.(12) Artık tenekeleri beraber taşıyorduk.(13) O önde, ben arkada tenekeleri beraber taşıyorduk...(14) Şehremanet'ini geçip rüzgarın uluduğu karanlık yokuşa dönünce, bu durumun yalnız taşımaktan daha çok zor olduğunu anladım.(15) Fakat, yürürken göğsüme okunan bu çıplak, garip çocuk başı, soğuk taşlara zarif bir temasla dokunup giden çıplak ayaklarıyla, bende bir analık duygusu uyandırıyordu.(16)"

Bu kesitte öyküleme zamanı ilerlerken kurmaca zamanı çok az ilerler. Eöyküsel anlatıcının 2, 4, 5, 6, 7, 11, 12 ve 16. sözcelerde yaptığı betimlemeler ile bu kesitteki yorumlar yüzünden kurmaca zaman çok fazla ilerlemez, öyküleme zamanı ise on altı sözcü ilerlemiştir. Bu yüzden bu kesitte duraklama tekniğinin kullanıldığı, dolayısıyla da okuma hızının yavaşladığı söylenebilir. Sözcelem öznesi bu kesitte duraklama tekniğinden yararlanarak betimleme ve yorumlama unsurları kullanmıştır. Duraklama tekniğinde kullanılan betimlemeler ve yorumlamaların etkisi ile okuma hızı yavaşlamıştır.

2. Kesit: Sahne 1

"-Adın ne?(17)

-Rüstem.(18)

Nerede oturuyorsun?(20)

-Şehzadebaşı'nda.(21)

-Annen var mı?(22)

-Var ya!(23)

-Kardeşlerin?(24)

Durdu:(25)

-Üç tane. (26)

-Ağabey filan?(27)

-Başını salladı: (28)

-Hepsi küçük.(29) Ağabey benim.(30) Üçü de kız.(31) Biri memede.(32)

-Baban var mı?(33)

-Bir yıldır kayıp.(34) Muharebeye gitti.(35) Hiç haber alamadık.(36)

-Annen bir iş tutuyor mu?(37)

-Nasıl tutsun hanım teyze, hasta yatıyor.(38)

-Ona, size kim bakıyor?(39)

Bu defa isyanla, ayakları soğuk taşlara kakılıp kaldı.(40) Yokuşu süpürerek esen poyrazı yenmek için sesinde azıcık hırçın, fakat gurur ve kuvvet sezilen bir incelikle: (41) -Ben yok muyum, ben anneme bakamaz mıyım?(42)

Diye haykırdı.(43)"

Bu kesitte K₁ ile K₂ arasındaki karşılıklı konuşmalara yer verildiği için kurmaca zaman ile öyküleme zamanı eşdeğer bir ilerleme göstermiştir. Sözcelem öznesi bu kesitte ayrıntılı anlatım yoluna gitmiştir. Kurmacadaki olay olduğu gibi öykülemeye aktarılmıştır. Bu yüzden bu kesitte sahneleme tekniği kullanılmıştır. Sahneleme tekniğinin etkisi ile okuma hızı da yavaşlamıştır.

3. Kesit: Özetleme 1

"Ses, içimde bir şey yırttı, gözlerim ıslanıyordu.(44) Neşeli olmakla Rüstem'in halini tabii buluyor gibi görünmeğe çalışıyordum.(45)

-Nasıl bakıyorsun, anlat bakayım, dedim.(46)

Anlattı. Sabahları "Tasvir", "İkdam" satıyormuş.(47) Bazen beş, hatta (bende nasıl etki bıraktığını görmek için başını çevirdi) yedi kuruş kazanıyormuş.(48) Öğleden sonra paket taşıyormuş.(49) Akşamları "Tercüman" satarmış.(50) Her gün on üç, on beş, yirmi kuruş bile kazanıyormuş.(51) O zaman henüz ekmek üç kuruşu geçmemişti.(52) Bütün bunları söylerken her halde küçük kafasını benden çok yüksek hissediyordu.(53) Öyle garip bir güveni, kuvveti vardı ki insan bu çocuğa bir iş gördürmeden mümkün değil bir şey veremezdi.(54) Oysa ben, hep onun zavallı, küçük ayaklarını düşünüyordum.(55)"

Bu kesitte K₁'in hayatını kazanabilmek için yaptığı işler 44 ile 55. sözceler arasında özetlenmiştir. Geniş bir kurmaca zaman dilimi, kısaca öyküleme zamanına yansımıştır. Belki de K₁'in yıllardır yaptığı eylemler on iki (12) sözce ile öyküleme zamanına yansımıştır. Bu yüzden bu kesitte özetleme tekniği kullanılmıştır. Bunun sonucunda da okuma hızı artmıştır.

4. Kesit: Sahne 2

"-Rüstem, ayakkabuların var mı?(56)

Tuhaf bir sesle güldü.(57) Küçük kafasında, hayata gülmeyi öğrenmiş bir adam vardı.(58) Ayakkabı, o kadar gerekli değildi.(59)

-Bizim komşu bana "iğreti" bir çift ayakkabı verdi.(60) Koşamıyorum.(61) Hem de eskiyecek, belime soktum, akşam götüreceğim.(62)

İğreti kelimesinde epeyce durdu.(63) Geri vereceği ayakkabıları görmek için eğildim, iki kocaman takunyayı silah gibi beline sokmuştu.(64) Benim baktığımı görünce, ince yüzünü sevimli yapan bir gülümsemeye gözlerimin içine güldü.(65)"

56, 61, 62, 66. sözcelerde K₁ ile K₂ arasındaki karşılıklı konuşmalara yer verilmiştir. Yine 57, 58, 59, 63, 64 ve 65. sözcelerde de gerçekleşen kurmaca olaylar ayrıntılı şekilde anlatılmıştır. Bunlar da kesitte sahneleme tekniğinin kullanıldığını gösterir. Sahneleme tekniğinin etkisi ile de okuma hızı yavaşlar.

5. Kesit: Duraklama 2

"Kapının önüne gelmiştik.(66) Ona kendi yaşında olan çocuklarımdan söz ettim, kendisini çağırdım.(67) Epeyce düşündü.(68) Vakti pek yoktu.(69) Misafirliğe gitmek adeti değildi.(70) Fakat bana geleceğine söz verdi.(71) Karanlık sokağı gözleriyle ölçtü.(72) Bellemeğe çalıştı.(73) Sonra başını okşadım.(74) Veda etti: (75)

-Allahısmarladık hanım teyze!(76)

Karanlıkta küçük ses "Tercüman" diye haykırarak kayboldu. (77)"

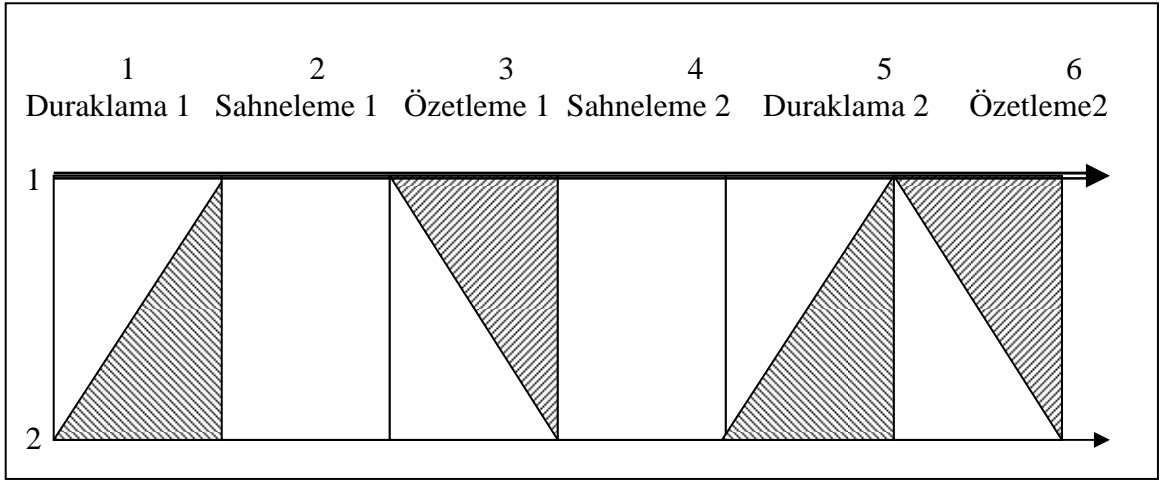
Bu kesitte kurmaca zaman yavaşlar ve öyküleme zamanı ilerler. Bunun sonucunda da elöyküsel anlatıcının kurmaca olayları aktarmasına imkan verilir. Kısacası duraklama tekniği kullanılmıştır. Doğal olarak da okuma hızı yavaşlamıştır.

6. Kesit: Özetleme 2

"Ondan sonra hep Rüstem'i bekledim.(78) Nerede "Tercüman" satan küçük gazeteci görsem yüzüne bakıyordum.(79) Günler geçti, Rüstem görünmedi.(80) Ekmek pahalandıkça içimde bir sızı ile Rüstem'i düşündüm.(81) Ne yapıyordu?(82)"

Metinde 78 ve 82. sözceler arasında K₂'nin, yani elöyküsel anlatıcının daha

sonraki yaşamı kısaca özetlenmiştir. Yani kurmaca zaman çok ilerler, öyküleme zamanına özet şeklinde yansır: "*Ondan sonra hep Rüstem'i bekledim.(78)*" Öyküleme zamanının kurmaca zamanından kısa olması, bu kesitte özetleme tekniğinin kullanıldığını yani okuma hızının da artacağını gösterir. Sözcelem öznesinin kurmaca zaman ile öyküleme zamanını birbirine karşılaştırırken kullandığı bu teknikler anlatının ritmini oluşturmuştur. Bu da şu şekilde gösterilebilir:

Şekil 103: "Tanıdığım Çocuklardan Rüstem" adlı öykünün ritim şeması.

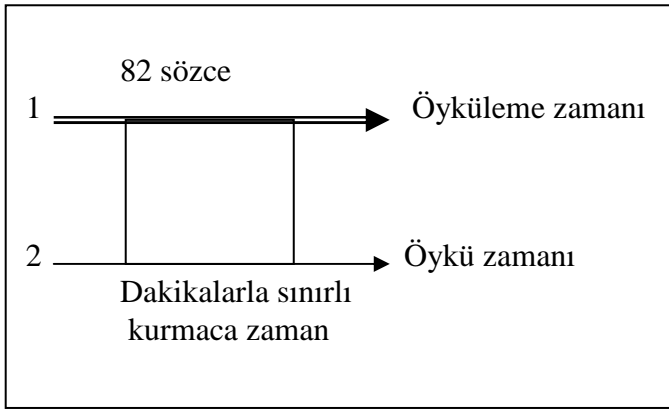
Yukarıdaki tabloda boşluklar ilerlemeyi göstermektedir. Birinci kesitte duraklamanın etkisi ile okuma yavaşlar. Yine ikinci kesitte sahneleme tekniğinin etkisi ile okuma hızı yavaşlar. Buna karşılık üçüncü kesitte özetlemenin etkisi ile okuma hızlanır. Bundan sonra okuma yine dördüncü kesitte sahnelemenin, beşinci kesitte de duraklamanın etkisi ile yavaşlar. Yapılan özetlemenin etkisi ile 6. kesitte de okuma hızlanacaktır.

5. 6. 1. 4. 3. Sıklık

Sözcelem öznesi bu öyküde kurmacadaki her olayı öykülemeye bir kez anlatmıştır. Bu durum da anlatıda tekil anlatı tekniğinin kullanıldığını kesimler.

5. 6. 1. 4. 4. Süre

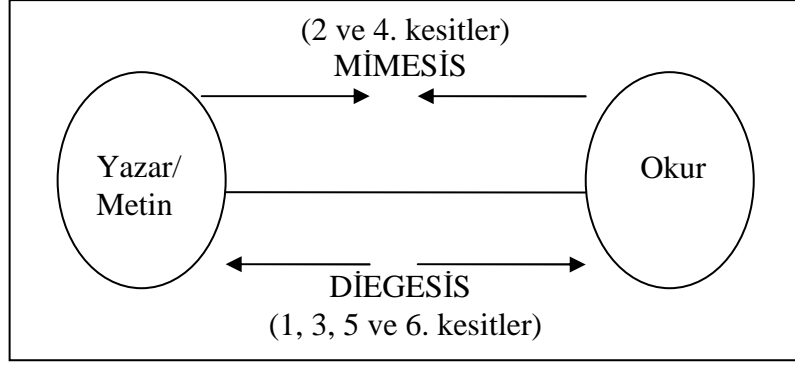
Anlatılardaki süreyi iki farklı yönden ölçmek gerekir. Bunlardan birincisi kurmaca zamanındaki süre, ikincisi ise öyküleme zamanındaki süredir. Kurmaca zamandaki olaylar dakikalarla ölçülebilecek bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşir. Bu zaman diliminin öykülemedeki yeri ise seksen iki (82) sözcüktür. Yani dakikalarla ölçülebilecek bir zaman dilimi seksen iki (82) sözcükle anlatılmıştır:

Şekil 104: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki süre.

5. 6. 1. 4. 5. Kip

Anlatıdaki kip kavramı sayesinde okur ile metin / yazar arasındaki mesafe kimi zaman azalır, kimi zaman artar. Kip kavramı anlatıdaki kurmaca olayı kimin anlattığı, kimin gördüğü ile ilgilidir. Kurmacadaki olaylar 2 ve 4. kesitlerde sahneleme tekniğinden yararlanılarak olduğu gibi doğrudan aktarıldığı için dolaysız anlatım (mimesis) tekniği kullanılmıştır. Bu yüzden 2 ve 4. kesitlerde okur ile metin / yazar arasındaki mesafe azalır. 1, 3, 5 ve 6. kesitlerde ise kurmaca olaylar aktarılırken elöyküsel anlatıcının kullanılması dolaylı anlatım (diegesis) tekniğinin kullanıldığını gösterir:

Şekil 105: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı öyküde yazar/metin ile okur arasındaki kip ilişkisi.

5. 6. 1. 5. Öyküdeki Uzamın İşlevi

Anlatılarda birbirini tamamlayan uzam, zaman ve oyuncular anlatının kendi içerisinde tanımlanmasına imkan sağlar. Bunlardan biri değişince diğer ikisi de değişir. Bu bağlamda oyuncular ve zaman incelendikten sonra kurmaca olayların yaşandığı uzam ele alınmıştır. Bu anlatıda uzam ile ilgili bilgiler 3, 15, 21 ve 66. sözcelerde verilir. Özellikle 15 ve 21. sözceler kurmaca olayların İstanbul’da yaşandığını göstermektedir: “*Şehremanet’ini geçip rüzgarın uluduğu karanlık yokuşa dönünce, bu durumun yalnız taşımaktan daha çok zor olduğunu anladım.(15)*” Bu sözcedeki Şehremanet, İstanbul’da bir semttir. Dolayısıyla dil dışı gerçek dünyada bulunan bir uzamdır. Yine K₁’e ait 21. sözcü bu uzamı kesinleştirmektedir: “*Şehzadebaşı’nda. (21)*” Dil dışı gerçek dünyada bulunan bu uzamlar metnin inandırıcılığını artırmaktadır. Bu anlatıda uzam olarak kullanılan Şehremanet kapsanan, İstanbul ise kapsayan uzamdır. Bütün bunları kapsayan uzam ise Türkiye’dir.

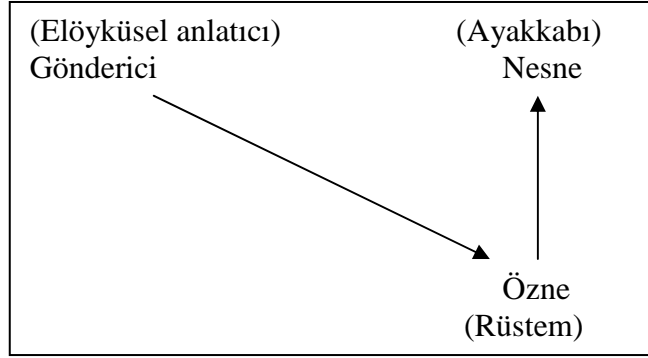
5. 6. 2. ÖYKÜDEKİ ANLATISAL DÜZEYİN İNCELENMESİ

5. 6. 2. 1. Öyküdeki Eyleyenlerin İncelenmesi

Öyküdeki anlatısal düzeyin incelenmesine yönelik olarak yapılacak bir incelemede ilk yapılması gereken, işlevleri tespit ederek eyleyenleri bulmaktır. Bu yöntemle metnin değişmeyen unsurları bulunmaya çalışılır. Anlatıların genelinde gönderici, özne, nesne, alıcı, yardımcı ve engelleyici olmak üzere altı eyleyen; bu eyleyenler arasında isteyim, iletişim ve güç-iktidar eksenleri bulunur.

5. 6. 2. 1. 1. İsteyim Ekseni

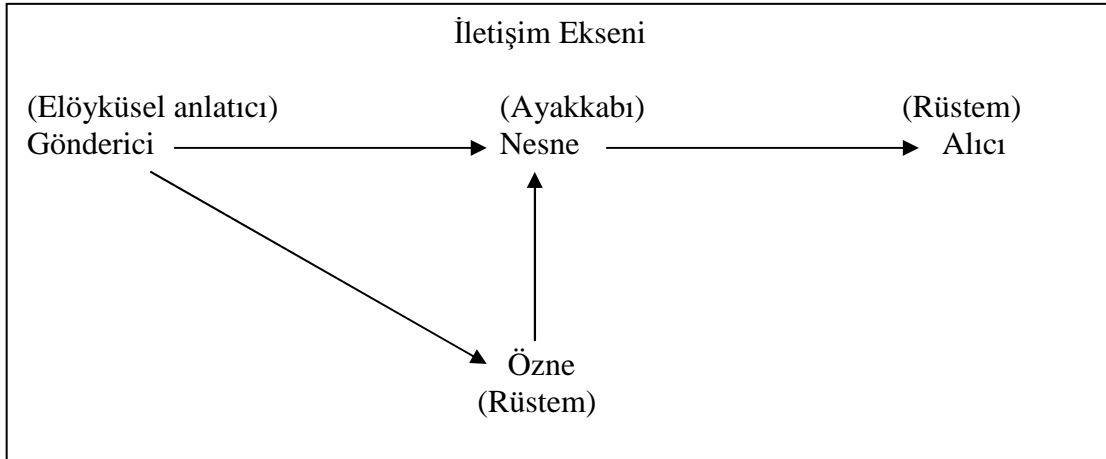
İsteyim ekseni göndericinin etkisi, baskısı ile özne ve değer nesne arasında kurulur. Bu anlatıda gönderici konumunda elöyküsel anlatıcı bulunur. Ö₁ konumunda da Rüstem bulunur. Gönderici konumundaki elöyküsel anlatıcının baskı ve isteğiyle Ö₁ eylemi gerçekleştirmek için harekete geçmiştir (G > Ö₁). Anlatıda değer nesne konumundaki eyleyen kesin olarak metne yerleştirilmemekle birlikte, okur sözcelem öznesinin metne yerleştirildiği ipuçlarından çıkarsamalarda bulunur. Metindeki 4. sözce değer nesneyi ortaya çıkarır: *"Tramvaydan inenlerin ayakları arasında iki çıplak el kadar ayak gördüm.(4)"* Zaman olarak da kış mevsiminin kullanıldığı düşünülürse Ö₁'in yoksun olduğu değer nesnenin ayakkabı olduğu açıkça ortaya çıkar (Ö₁ U N₁). Yine 16. sözce değer nesnenin "ayakkabı" olduğunu okura sezdirir: *"Fakat, yürürken göğsüme dokunan bu çıplak, garip çocuk başı, soğuk taşlara zarif bir temasla dokunup giden çıplak ayaklarıyla, bende bir analık duygusu uyandırtıyordu.(16)"* 40. sözce de değer nesneye göndermede bulunur: *"Bu defa isyanla, ayakları soğuk taşlara kakılıp kaldı.(40)"* Son olarak 56. sözcüde Ö₂ değer nesneyi açıkça belirtir: *"-Rüstem, ayakkabuların var mı?(56)"* Anlatının başında Ö₁'in değer nesne olan ayakkabıdan yoksun olması, bu iki eyleyen arasında isteyim ekseninin kurulmasını sağlamıştır.

Şekil 106: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan isteyim ekseni.

5. 6. 2. 1. 2. İletişim Ekseni

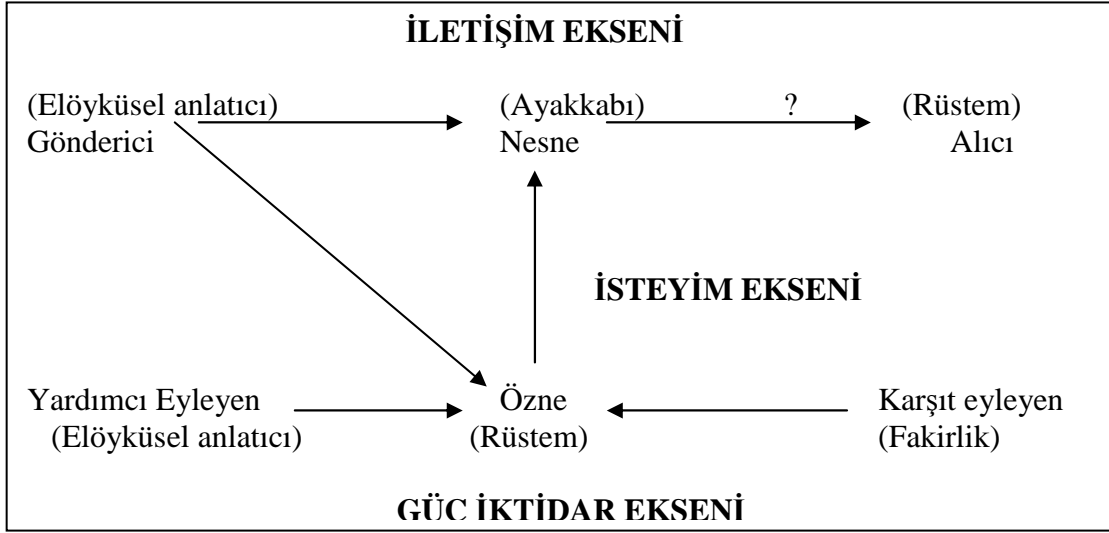
Anlatının başında değer nesneden yoksun olan eyleyen $\ddot{O}_1$ (Rüstem), anlatının sonunda değer nesneye kavuşması hedeflenen eyleyendir. Ancak anlatının sonunda $\ddot{O}_1$ 'in değer nesneye kavuşup kavuşmadığı belirsizdir. Yani çekinme / ikilem durumu ($\ddot{O}_1 ? N_1$) söz konusudur.

Şekil 107: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan iletişim ekseni.

5. 6. 2. 1. 3. Güç - İktidar Ekseni

Anlatıda yardımcı eyleyen konumunda Ö₁'in eylemi gerçekleştirilmesine yardım eden elöyküsel anlatıcı görevindeki Ö₂ bulunur. Bu durum 12. sözcüde açıkça ortaya konur: "*İki küçük konserve tenekesinin onun kolları arasında ne kadar kocaman olduğunu görünce, yardım etmek zorunda kaldım.(12)*" Karşıt eyleyen konumunda ise Ö₁'in değer nesneye sahip olmasına neden olan fakirlik bulunur. Bu eyleyen de anlatının genelinde okura sezdirilir. Sonuçta bu üç eyleyen arasında anlatı boyunca bir mücadele gerçekleşir. Bu anlatının eyleyensel şeması da şu şekilde gösterilebilir:

Şekil 108: "Tanıdığım Çocuklardan Rüstem" adlı öykünün eyleyensel örneği.

5. 6. 2. 2. Öykünün Söz Dizimsel Yapısı

Öykünün söz dizimsel yapısını amaçlayan bir inceleme öyküdeki eylem örgüsüne yönelik olacaktır. Bunun için de öncelikle öykülerdeki dönüşümlerden yararlanılarak metin oluntulara ayrılmıştır:

Birinci Oluntu

Başlangıç Durumu: Ö₂'nin tramvaydan inmesi: *"Türbe'de tramvaydan inince, elimde getirdiğim birkaç konserve tenekesini nasıl taşıyacağımı düşünüyordum.(3) "*

Bitiş Durumu: Ö₁'in yük taşımaya ikna olması: *"Kandırdım.(10) Gazetelerini bir koltuğun altına koydu., zayıf kollarıyla tenekelere sarıldı.(11)"*

Dönüşüm (d1): Ö₁ ile Ö₂'nin konuşması.

İkinci Oluntu

Başlangıç Durumu: Ö₁'in yük taşımaya ikna olması: *"Kandırdım.(10) Gazetelerini bir koltuğun altına koydu., zayıf kollarıyla tenekelere sarıldı.(11)"*

Bitiş Durumu: Eve gelinmesi: *"Kapının önüne gelmiştik.(66)"*

Dönüşüm (d2): Konserve tenekelerinin taşınması.

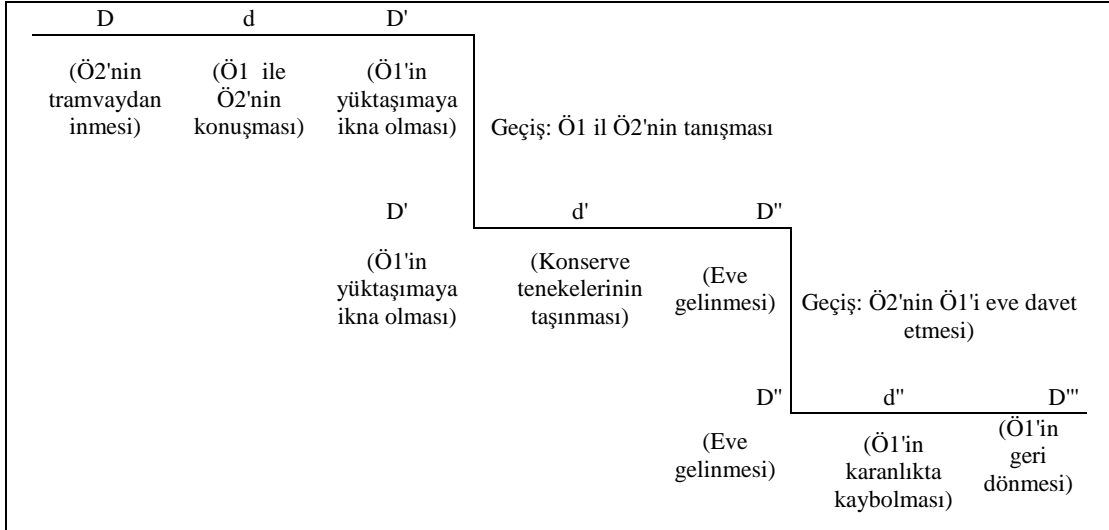
Üçüncü Oluntu

Başlangıç Durumu: Eve gelinmesi: *"Kapının önüne gelmiştik.(66)"*

Bitiş Durumu: Ö₁'in Ö₂ ile vedalaşarak geri dönmesi: *"Karanlıkta küçük ses "Tercüman" diye haykırarak kayboldu. (77)"*

Dönüşüm (d3): Ö₂'nin Ö₁'i merak etmesi.

Öykünün anlatı izlencesini oluşturan bu üç oluntu kendi aralarında birbirini izleyen dönüşümler şeklinde bağlantı kurarlar. Birinci oluntunun bitiş durumu ikinci oluntunun, ikinci oluntunun bitiş durumu da üçüncü oluntunun başlangıç durumunu oluştururlar. Bu yüzden metin anlatı izlencesi bakımından birbirini izleyen dönüşümler şeklindedir:

Şekil 109: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı öykünün oluntuları arasındaki birbirini izleyen dönüşümler.

Bu anlatıdaki eylem örgüsü birbirini izleyen dönüşümler şeklinde gerçekleşmiştir.

5. 6. 2. 2. 1. Anlatı İzlenesi

Anlatı izlenesi özne tarafından gerçekleştirilen eylemler ile bir durum sözcüsünün bir edim sözcüsü ile bir başka durum sözcüsüne dönüştürülmesidir. Anlatı izlenesine yönelik olarak yapılan bir incelemede kullanacak yol ise dörtlü şema olacaktır.

1. Aşama: Sözleşme ya da Eyletim

Öznenin bir durum değişimini sağlayabilmesi için önceden belirli birtakım yetilerle donatılması, yani *koşullandırım olgusunu* gerçekleştirilmesi gerekir. Bunun içindir ki bu aşamada gönderici ile özne arasında bir sözleşme, anlaşma yapılır. Özne anlatının başında yoksun olduğu değer nesneye yönelecek bir doğrultuda eylem ya da

eylemler gerçekleştirecektir. Bu anlatıda gönderici eyleyen konumunda Ö₂ görevindeki elöyküsel anlatıcı, özne görevinde de Rüstem bulunur. Bu iki eyleyen arasında bir sözleşme gerçekleşmiştir. Gönderici Ö₁'den yükünü taşıyabilmesi için kendisine yardım etmesini istemiştir. Bu durum da 8. sözcüde Ö₂ tarafından ortaya konulur: "*Paketlerimi götürür müsün çocuğum?(8)*" Her ne kadar Ö₁ başta buna 9. sözcü ile itiraz etse de sonra kabul eder. Gönderici Ö₁'i eylemi gerçekleştirmesi için ikna etmiştir: "*Kandırdım. (10)*" Tam bu noktada gönderici eyleyen ile özne arasında bir sözleşme yapılmıştır (G > Ö₁).

2. Aşama: Edinç

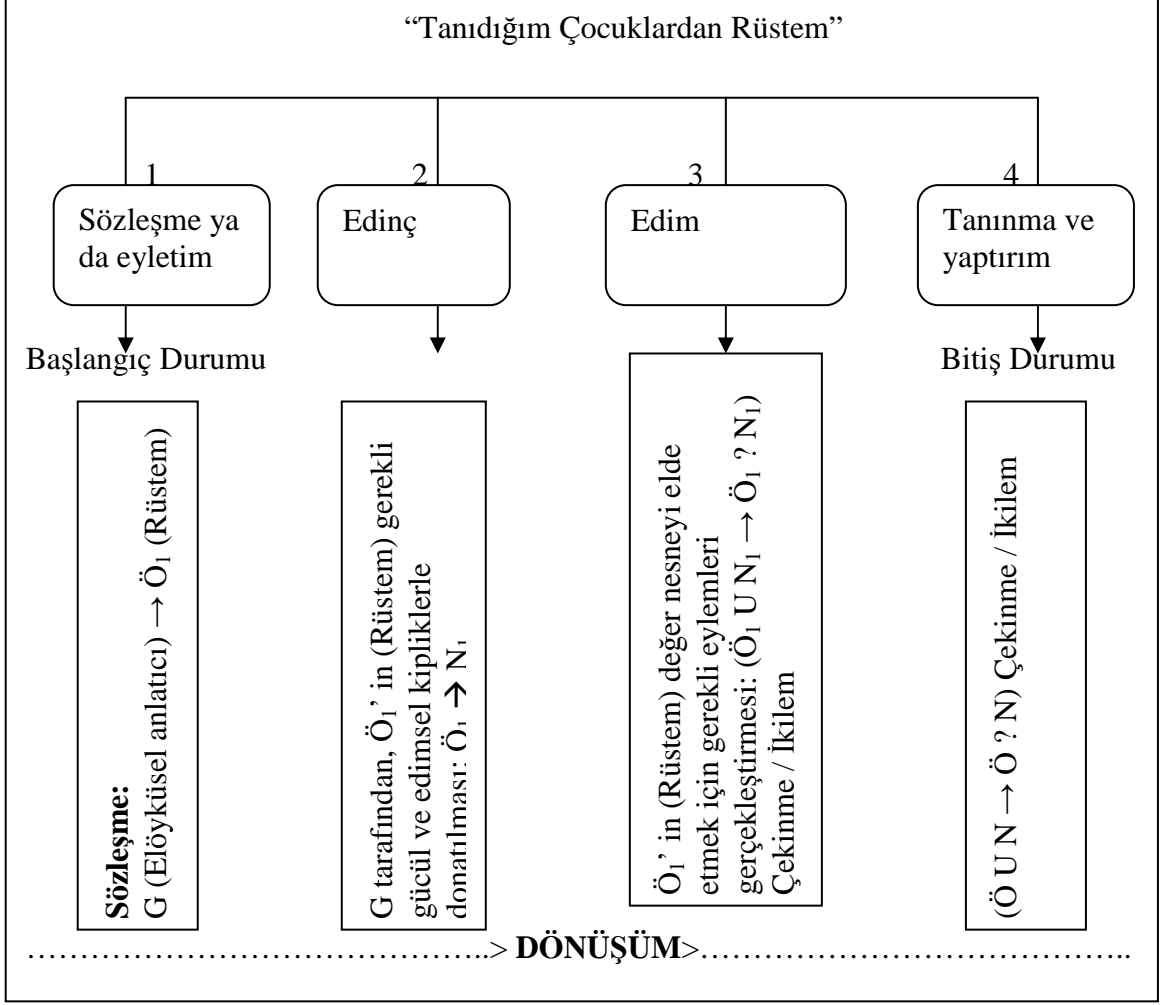
Öznenin edim aşamasında sonuçlandırıcı deneyimi gerçekleştirebilmesi için gerek duyduğu dört kipliği kazandığı aşamadır. Bu kipliklerden ilk ikisi ise yük taşımaya mecbur olmak ve yük taşımayı istemek şeklindeki gücül kipliklerdir. Bu gücül kiplikler Ö₁ tarafından bu aşamada elde edilir. Üçüncü kiplik ise yük taşımaya muktedir olmaktır. Yani gerekli güce sahip olmaktır. Ancak Ö₁ gerek yaşının küçüklüğünden; gerekse de fiziki bakımdan güçsüz olmasından dolayı yeteri kadar bu edimsel kiplikle donatılamamıştır. Bu durum da 11 ve 12. sözcelerde açıkça ortaya çıkmıştır: "*Gazetelerini bir koltuğun altına koydu, zayıf kollarıyla tenekelere sarıldı.(11) İki küçük konserve tenekesinin onun kolları arasında ne kadar kocaman olduğunu görünce, yardım etmek zorunda kaldım.(12)*" Edinç aşamasında öznenin kazanacağı son kiplik ise yük taşımayı bilmektir. Bu kipliğe Ö₁'in daha önceden sahip olduğunu da 49. sözcüden anlıyoruz: "*Öğleden sonra paket taşıyormuş.(49)*" Ö₁, anlatının başında bu gücül ve edimsel kipliklerle donatıldıktan sonra görevini gerçekleştirebilmek için harekete geçer.

3. Aşama: Edim

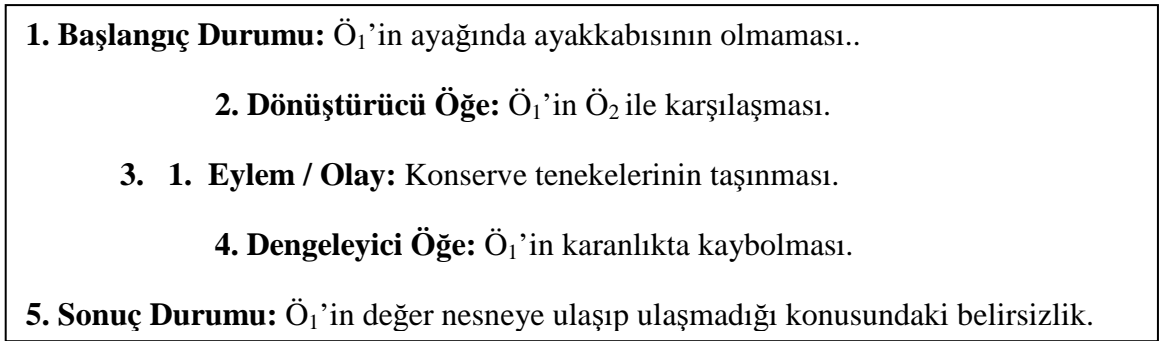
Edinç aşamasında, gerekli gücül ve edimsel kipliklerle donatılan özne edim aşamasında eylemleri gerçekleştirmiştir. $\ddot{O}_1$ tarafından gerçekleştirilen bu eylemler ise $\ddot{O}_2$ ile birlikte konserve kutularının taşınmasıdır (11, 12, 13, 14, 15). $\ddot{O}_1$ 'in bu aşamada gerçekleştirdiği eylemlerin sonucunda değer nesneye kavuşmasını sağlayıp sağlamadığı belirsizdir. Yani bir çekinme / ikilem ($\ddot{O}_1 ? N_1$) durumu söz konusudur.

4. Aşama: Tanınma veya Yaptırım

Anlatı izlencesinin bu son aşamasında özne gerçekleştirdiği eylemleri son kez kontrol eder. Bu eylemler sonucunda değer nesneye kavuşup kavuşmadığına bakar. Aynı zamanda gönderici eyleyen de öznenin eylemlerini kontrol eder. Görev gerçekleşmişse $\ddot{O}_1$ ödüllendirilecek, gerçekleşmemişse $\ddot{O}_1$ cezalandırılacaktır. $\ddot{O}_1$ eylemi başarı ile gerçekleştirmesine rağmen anlatının sonunda değer nesneyi elde edip etmediği belirsizdir. Bu da anlatının sonunda çekinme / ikilem ($\ddot{O}_1 ? N_1$) durumunun ortaya çıktığının göstergesidir. Courtes'in yazın incelemesine kazandırdığı askıda kalma ya da ortada kalma durumu gerçekleşmiştir.

Şekil 110: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı anlatının dörtlü şemaya göre anlatı izlencesi.

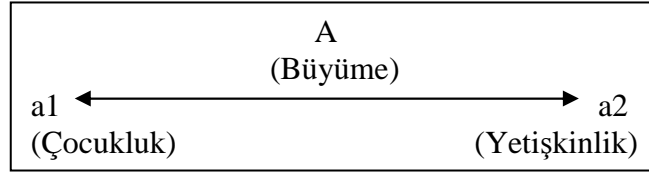
Şekil 111: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı öykünün beşli şemaya göre anlatı izlencesi.

5. 6. 3. ÖYKÜNÜN TEMEL ANLAMSAL BOYUTU (DERİN YAPI)

Metnin üretme aşamasını karşılayan, soyut bir yapıya sahip olan simgeler arası devingen yapının bulunduğu dizimdir. Bu devingen yapıya yönelik olarak yapılacak bir incelemede kullanılan yöntem ise diğer öykülerde olduğu gibi göstergebilimsel dörtgendir. Öncelikle derin yapıda saklı olan simgeler bulunmuştur. Daha sonra da bu simgeler arasındaki karşıtlık, çelişkinlik ve içerme ilişkilerini gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. A. Greimas'ın ortaya koyduğu göstergebilimsel dörtgen yöntemi simgeler arasındaki bu devingen yapıyı incelemede kullanılır.

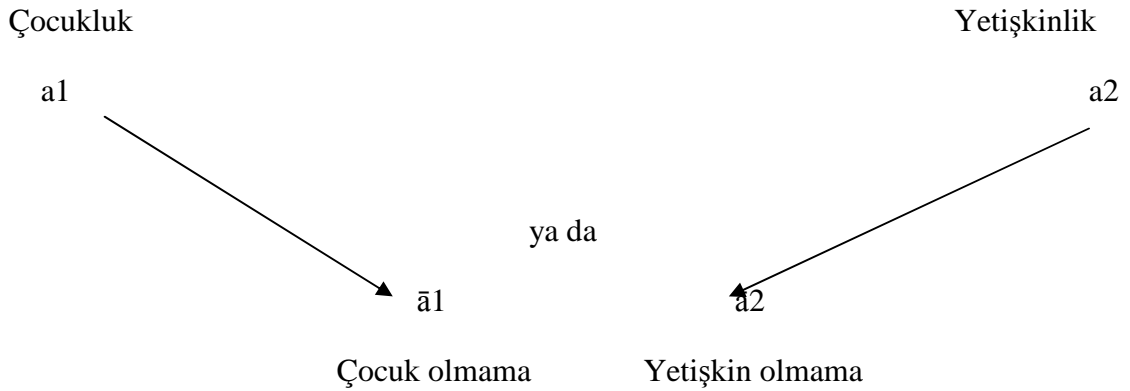
5. 6. 3. 1. Göstergebilimsel Dörtgen Yöntemiyle Öykünün İncelenmesi

Göstergebilimsel dörtgen yöntemiyle bir metnin derin yapısını incelerken öncelikle simgeler ile bu simgeler arasında kurulan anlam eksenlerini tespit etmek gerekir. Bu anlatıda dizgesel anlamda en önemli anlam eksenlerinden biri çocukluk (a1) ve yetişkinlik (a2) göstergebirimciği arasında karşıtlık ilişkisi ile kurulur. Çocukluk (a1) göstergebirimciği anlatının başında 4, 5 ve 6. sözcelerde okura hissettirilirken 16. sözcede açıkça söylemsel boyuta yansır: "*Fakat, yürürken göğsüme dokunan bu çıplak, garip çocuk başı, soğuk taşlara zarif bir temasla dokunup giden çıplak ayaklarıyla, bende bir analık duygusu uyandırıyordu.(16)*" Ö₁ anlatı boyunca çocukluk (a1) göstergebirimciğinden yetişkinlik (a2) göstergebirimciğine geçmeye çalışır. Bunu da kurmacada gerçekleştirdiği eylemlerle başarmaya çalışmıştır. Ö₁; küçük yaşına rağmen babası savaştan dönmediği, annesi hasta olduğu ve de evin büyüğü olduğu için ailesine bakmak zorunda kalmıştır. Elöyküsel anlatıcının 47, 48, 49, 50, 51 ve 52. sözcelerde özetlediği eylemleri Ö₁'in yetişkinlik (a2) göstergebirimciğine geçmek için ortaya koyduğu eylemlerdir. Anlatının derin yapısında saklı olan bu anlam ekseni şu şekilde gösterilebilir:

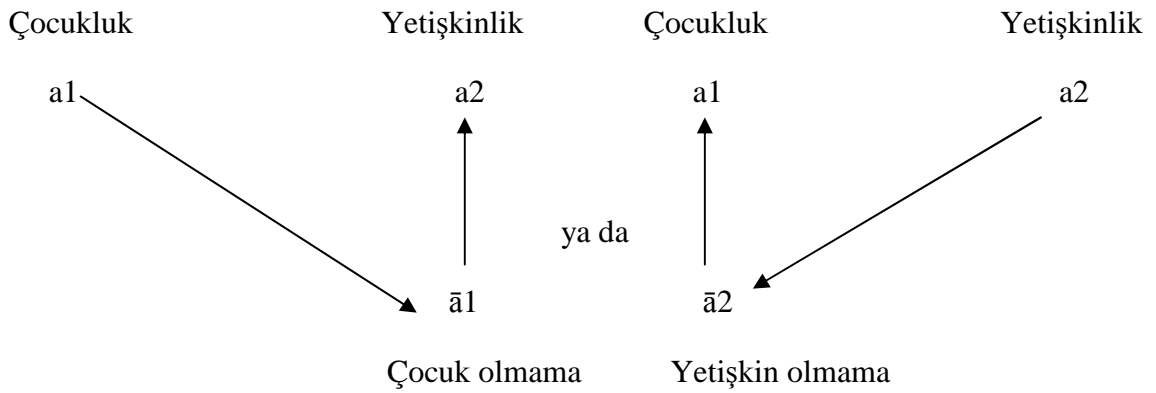

Şekil 112: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı öykünün derin yapısındaki anlam eksenini.

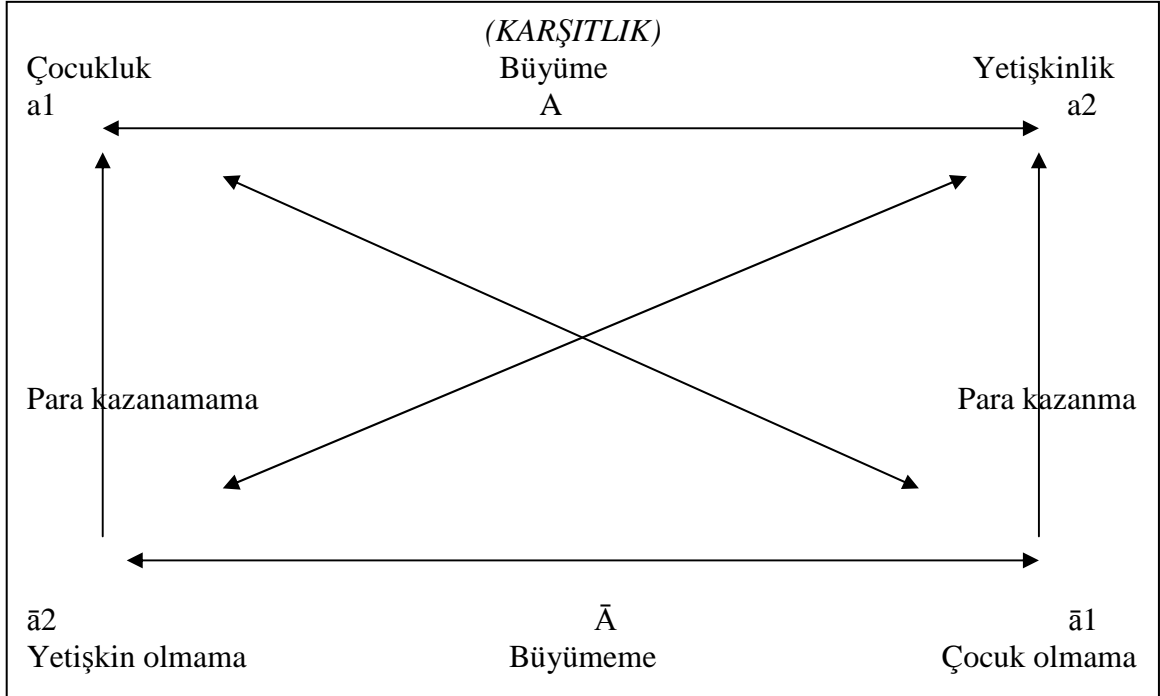
Çocukluk (a1) göstergebirimciğinden yetişkinlik (a2) göstergebirimciğine geçiş bir anda gerçekleşmemiştir. Öncelikle çocukluk (a1) göstergebirimciğinden çelişkinlik ilişkisi ile çocuk olmama ($\bar{a}1$) durumuna geçiş söz konusudur. Bunun tam tersi olan yetişkinlik (a2) göstergebirimciğinden yetişkin olmama ($\bar{a}2$) göstergebirimciğine geçiş de düşünülebilir.

Çocuk olmama ($\bar{a}1$) göstergebirimciği içirme ilişkisi ile yetişkinlik (a2) göstergebirimciğine dönüşür:

Derin yapıda gerçekleşen simgeler arasındaki bu dönüşüm metnin derin yapısındaki devingen kurguyu oluşturur. Bu durum da şu şekilde görselleştirilebilir.

Şekil 113: “Tanıdığım Çocuklardan Rüstem” adlı öykünün göstergebilimsel dörtgen yöntemi ile derin yapısı.

Metnin yüzeysel ve anlatısal yapısı yukarıda gösterdiğimiz devingen yapı üzerine kurulmuştur. Yani bu yapı öykünün üretici metnidir. Yüzeysel yapıdaki betimlemeler, yorumlar ile anlatısal yapıdaki eylemler / olaylar bu simgeler arasındaki boşlukları doldurmaya yöneliktir. Bu devingen yapının söylemsel boyuta yansımaları her yeni okumada farklı olacaktır. Çünkü her okurun sahip olduğu dil dışı ansiklopedik göndergeler ve bunlara bağlı olarak yapacağı yorumlar birbirinden farklı olacaktır. Okurun / alımlayıcının bir metni, bir sanat yapıtı olarak algılama düzeyi o okurun öz çabası ile gelişecek olan yorumsal ve yorum bilgisel derinliği ile ilgilidir (Kula-Sakallı, 2005: 22). Ele alınan metnin anlamını ve yapılan yorumları denetlemek için, metnin

üretildiği ölçünlü dil ile yazınsal metnin arka alanını, yaratım sürecini ve serüvenini de bilmek faydalı olacaktır (Sakallı, 2005: 175). Bu devingen yapıdaki anlam birimleri oluşturan anlam birimcikleri de şu şekilde gösterilebilir:

a1: / çocukluk /: “*çocuğum*”, “*çıplak, garip çocuk başı*”, “*kendi yaşında olan çocuklarım*”

ā1: / çocuk olmama /: “*sesinde azıcık hırçın, fakat gurur ve kuvvet sezilen bir incelikle*”, “*insan bu çocuğa bir iş gördürmeden mümkün değil bir şey veremezdi*”

a2: / yetişkinlik /: “*-Ben yok muyum, ben anneme bakamaz mıyım?*”

ā2: / yetişkin olmama /: “*iki çıplak el kadar ayak*”, “*sarı, zayıf, küçücük bir mahluku*”, “*küçüklüğü*”, “*iki küçük konserve tenekesinin onun kolları arasında ne kadar kocaman olduğunu görünce*”

Halide Edip Adıvar’ın bu öyküsü ile 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki “Küfeci” adlı öykü arasında bir çok yönden metinlerarası ilişki söz konusudur: “Metinlerarası ilişkilerin çeşitli tarzları ve dereceleri, birbiriyle kesişen bir sürü ölçütle yakalanabilir” (Aytaç, 2003: 211). Bu iki öykü arasındaki metinlerarası ilişki hem yüzeysel yapıda aynı türden kahramanların aynı izleksel rollerle kullanılmasında, hem eyleysel rollerde, hem de derin yapıdaki soyut simgeler arasındaki anlamsal ağda ortaya çıkmıştır. İyi bir metinlerarası tercihin söz konusu olabilmesi kaynaştırma; yani eklenecek metnin asıl metne tam anlamı ile yedirilmesi ile olur (Yıldırım, 2007:128). Bu iki öykünün metinlerarası özellikler açısından tam anlamı ile kaynaştığı görülmektedir.

5. 7. “KÜFE” ADLI ÖYKÜNÜN İNCELENMESİ

“Küfe” adlı manzum öykü; düz yazı şeklinde yazılmadığı için diğer öykülerden ayrılır. Buna karşılık metin tipi olarak anlatsal metinlerin özelliklerini göstermesi; metin türü olarak da öykü türünün içerisine girmesi bu metni de aynı yöntemlerle incelememizde dayanak noktası olmuştur. Bu metin incelenirken de diğer öyküler incelenirken kullanılan yöntemler kullanılmıştır.

Genişçe bir küfe yatmakta, hem epey eski. (1)
 Bu bir hamal küfesiymiş... (2) Acep kimin? (3) Derken;
 On üç yaşında bir çocuk gelip öteden;
 Gerildi tekmei indirdi öyle bir küfeye: (4)
 Teker meker küfe bi-tap düştü ta öteye. (5)
 -Benim babam senin altında öldü, sen hala
 Kurumla yat sokağın ortasında böyle daha! (6)
 O anda karşıki evden bir orta yaşlı kadın
 Göründü (7)
 -Oh benim oğlum, gel etme kırma sakın! (8)
 Ne istedin küfeden yavrum? (9) Ağzı yok, dili yok, (10)
 Baban sekiz sene kullandı... (11) Hem de derdi ki: “Çok
 Uğurlu bir küfedir, kalmadım hemen yüksüz...” (12)
 Baban gidince demek kaldı adeta öksüz! (13)
 Onunla besleyeceksin ananla kardeşini, (14)
 Bebek misin, daha öğrenemedin mi sen işini? (15)
 Dedim ki ben de:
 -Ayol dinle annenin sözünü! (16)
 Fakat çocuk bana haykırdı ekşitip yüzünü: (17)
 -Sakallı, yok mu işin? (18) Git, cehennem ol şuradan! (19)
 Ne dırlanıp duruyorsun sabahleyin oradan? (20)
 Benim içim yanıyor; dağ kadar babam gitti... (21)
 -Baban yerinde adamdan ne istedin şimdi? (22)
 Adamcağız sana bak hal dilince söylerken... (23)
 Bırak hanım, o çocuktur, kusura bakmam ben... (24)

Adın nedir senin, oğlum? (25)

-Hasan (26)

-Hasan, dinle. (27)

Zararlı sen çıkacaksın bütün bu hiddetinle. (28)

Benim de yandı içim anlayınca derdinizi... (29)

Fakat, baban sana ısmarlayıp da gitti sizi. (30)

O bunca çalışıp alınının teriyle seni

Nasıl büyüttü? (31) Bu gün, sen de kendi kardeşini,

Yetim bırakmayarak besleyip büyütmelisin. (32)

-Küfeyle öyle mi? (33)

-Hayhay! (34) Neden bu söz lakin? (35)

Kuzum, ayıp mı çalışmak, günah mı yük taşımak? (36)

Ayıp dilencilik, işlerken el, yürürken ayak. (37)

-Ne doğru söyledi! (38) Öp oğlum amcanın elini. (39)

-Unuttun öyle mi? (40) Bayramda komşunun gelini:

“Hasan, dayım yatı mekteplerinde zabittir;

Senin de zihnin açık... Dur söyleyeyim” demişti hani? (41)

Okutma sen de hamal yap bu yaşta şimdi beni!” (42)

Söz anladım ki uzun, hem de pek uzun süreceksin; (43)

Benimse vardı o gün birçok işlerim göreceksin; (44)

Bıraktım onları, saptım yokuşlu bir yoldan. (45)

Mehmet Akif ERSOY

İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı

5. 7. 1. GENEL İZLEK (YÜZEYSEL YAPI)

5. 7. 1. 1. Öykünün Yapısal Çözümlemesi

Sözcelem öznesinin manzum türde yazması metni şekil olarak şiire yaklaştırmıştır. Metin dilbilim açısından şiirin en önemli özelliği şiirin dizeleriyle bir bütünlük taşıması, sanatçının zihnindekileri bir bütün olarak aktarmasına olanak tanınmasıdır (Aksan, 1999: 258). Bu durum anlatının manzum türde yazılmasının bütünlük açısından problem oluşturmayacağını göstergesidir. Yazar ile anlatıcı

arasındaki ilişkiyi ve kurmaca olaya yönelik bakış açısını tespit etmek bu aşamada yapılması gereken öncelikli inceleme olacaktır.

5. 7. 1. 1. 1. Yazar ile Anlatıcı Arasındaki İlişki

Sözcelem öznesi metinde kurmaca olayları aktarırken ikinci dereceden bir anlatı kişisini kullanmıştır. Metnin 1, 2 ve 3. sözceleri anlatıcının her şeyi bilmediğini açıkça ortaya koymaktadır: "*Genişçe bir küfe yatmakta, hem epey eski.(1) - Bu bir hamal küfesiymiş...(2) - Acep kimin?(3)*" Anlatıcı daha sonra diğer anlatı kişilerinin anlattıkları kadar kurmaca olaylar hakkında bilgi sahibi olur. Her şeyi bilmemekte, her şeye tanık olmamaktadır. Bu yüzden bu metinde elöyküsel anlatıcı tipi kullanılmıştır ($Y \neq A = K_2$).

5. 7. 1. 1. 2. Öyküdeki Bakış Açısı veya Odaklayım

Kurmaca olayları anlatan kadar, gören de önemlidir. Bu anlatıda olayların dışında, ama olaylara tanık olan bir bakış açısı kullanılmıştır. Elöyküsel anlatıcı sadece tanık olduğu, gördüğü olayları aktarmıştır. Dışarıdan görü şeklinde, anlatı kişisinin iç dünyaları bilinmeden kurmaca olaylar aktarılmıştır. Elöyküsel anlatıcının kullandığı 29. sözcü; anlatıcının her şeyi bilmediğini daha sonradan farkına vardığını gösterir: "*Benim de yandı içim anlayınca derdinizi...(29)*" Bu durum da bu anlatıda **dış odaklayımın (dışarıdan görü)** kullanıldığını kesinler.

5. 7. 1. 2. Öyküdeki Kahramanların İncelenmesi

Anlatısal metinlerde birlikte ele alınan; biri değişince diğer ikisi de değişen ve bir arada bulunan üç temel unsur anlatı kişileri, zaman ve uzamdır. Anlatı kişileri hakkında verilen figüratif unsurlar kağıttan ve sözcüklerden yapılmış bu insanları tanımlamamızı sağlar. Bu da metnin inandırıcılığı açısından son derece önemlidir.

5. 7. 1. 2. 1. Kahramanların Adları

Öyküde K₁'in adı 26 ve 27. sözcelerde açıkça belirtilmiştir: "*-Hasan (26) - Hasan, dinle. (27)*" Arapça kökenli bir kelime olan "Hasan" sözcüğü güzel; iyi ve hayırlı anlamlarına gelmektedir. K₁'in adı açıkça ortaya konulmasına karşılık K₂ ve elöyküsel anlatıcı görevindeki K₃'ün adları metinde belirsiz kalmıştır. Bu yüzden de bu anlatı kişilerinin adları yerine kullanılan ön adlar ele alınmıştır. K₂ için 7. sözcede kullanılan "orta yaşlı kadın" dilsel birimleri ile 16. sözcedeki "anne" dilsel birimi bu anlatı kişinin hem cinsiyetini, hem de K₁ ile olan akrabalık derecesini ortaya koymuştur. Bu durum da bu iki anlatı kişisini tanımlamamız açısından son derece önemlidir. Yine elöyküsel anlatıcıya ait olan 24. sözcde içerisindeki "hanım" dilsel birimi de K₂ ile K₃ arasındaki sosyal durumu açıklar. Çünkü bu dilsel birim K₃'ün K₂'ye karşı duyduğu saygının sonucunda kullanılmıştır. K₃ konumundaki elöyküsel anlatıcı ise 18. sözcede ortaya çıkar: "*Sakallı yok mu işin? (18)*" Bu sözcde K₃'ün yetişkin, hatta yaşlı biri olabileceğine yönelik tahminlerin ortaya çıkmasını sağlar. Bu belirsizlik 39. sözcede biraz daha kesinlenir: "*Öp oğlum amcanın elini. (39)*"

5. 7. 1. 2. 2. Kahramanların Yaşları

Yaşları hakkında bilgi sahibi olmak, anlatı kişilerinin belirli bir sosyal sınıfa yerleştirilmesini kolaylaştırır. Sözcem öznese 4. sözcde K₁'in yaşını açıkça ortaya koyar: "*Derken; On üç yaşında bir çocuk gelip öteden; Gerildi tekmeyi indirdi öyle bir küfeye: (4)*" Bu sözcde ile K₁'in yaşı hakkında okur kesin bir bilgi sahibi olur. K₁'e göre K₂'nin yaşı daha da belirsiz olmasına karşılık yine de az çok bilgi verilmiştir. Elöyküsel anlatıcı 7. sözcde K₂'nin yaşı hakkında bize bilgi vermektedir: "*O anda karşıki evden bir orta yaşlı kadın / Göründü (7)*" Bu sözcde K₂'nin orta yaşlı olduğunu çıkarıyoruz. Sözcem öznese; elöyküsel anlatıcı olarak kullandığı K₃'ün yaşı hakkında ise 22. sözcde ipucu vermektedir: "*-Baban yerinde adamdan ne istedin şimdi?(22)*" Bu

sözce K₃'ün K₁'in ölen babası ile yaklaşık olarak aynı yaşta olduğunu bizlere gösterir.

5. 7. 1. 2. 3. Kahramanların Fiziksel Özellikleri

Metin anlatı kahramanlarının betimlenmesine, fiziksel özelliklerine yönelik çok fazla bilgi vermektedir. Özellikle K₁'in fiziksel özellikleri tamamen belirsizdir. Sadece K₁'e isim olarak kullanılan "Hasan" sözcüğünden cinsiyetinin erkek olduğu çıkarılır. Yine K₂ ile ilgili olarak 7, 16 ve 24. sözceler bu anlatı kişinin kadın olduğunu gösterir. "*Sakallı yok mu işin?(18)*" Bu sözce elöyküsel anlatıcı görevindeki K₃'ün cinsiyetini açıkça ortaya koymuştur. Bunların dışında sözcelem öznesi anlatı kahramanlarının fiziksel özellikleri hakkında çok fazla bilgi vermemiştir.

5. 7. 1. 2. 4. Kahramanların Dili

Anlatı kişilerinin kullandığı dil onları tanımlamamız açısından son derece önemlidir. Çünkü kahramanların kullandıkları dile bakarak onların kültür seviyeleri, eğitim düzeyleri ve sosyal sınıfları hakkında bilgi sahibi olunur. Bu metinde dolaysız anlatım (mimesis) çok fazla kullanıldığı için anlatı kişilerinin kullandıkları dili daha kolay inceleyebileceğiz. K₁'in 6, 18, 19, 20, 21, 22, 41, ve 42. sözcelerde kullandığı ölçünlü dildir. Yani herhangi bir yöresel ağız özelliği taşımaz. Sadece 20. sözce K₁'in ruhsal durumunu çok net şekilde bizlere göstermektedir. Bu sözcede kullandığı "dırlanmak" sözcüğü sözlükte "Herkesi tedirgin edecek, bezdirecek biçimde söylenmek" anlamına gelmektedir (TDK Sözlük I. Cilt, 1998: 577). Sözcelem öznesi K₂'ye 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 22, 23, 38 ve 39.sözcelerde; K₃'e de 16, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36 ve 37. sözcelerde ölçünlü dili kullandırmıştır. Sözcelem öznesinin bütün anlatı kişilerine ölçünlü dili kullandırması genel olarak eğitilmiş olduklarını ve aynı sosyal çevreye dahil olduklarını göstermektedir.

Anlamın yerinin dil olması, anlamla, ilgili bütün görünümünün dili koşul

tutması, yazınsal incelemelerde anlatı kişilerinin kendi aralarında kullandığı dili incelememizi zorunlu kılmaktadır (Uygur, 2001:55). Özellikle bu anlatıda kahramanların kendi aralarında kullandığı dile (K↔K) anlatı kişilerinin ruhsal durumlarının yansımış olması, bu metni alımlayacak kişiler için duygusal yönün ağır basmasına yol açmıştır.

Öyküde dilsel açıdan incelenmesi gereken bir diğer özellik ise henüz gerçekleşmemiş ya da hiçbir zaman gerçekleşmeyecek olan olay ve durumları anlatan dilsel birimlerin kullanılmasıdır. “Bu birimler, öykü kişilerinden biri tarafından gerçekleşmesi çok istenen belirli olay ya da durumların, öykünün bütüncül düzenine hakim olan ve öykü kişinin kimi yetersizlikleri nedeniyle, hiçbir zaman değiştiremeyeceği gerçeklere ters düştüğü için, nasıl gerçekleşmediğini betimler” (Erden, 1998: 20). Metinde K₁'e ait olan 40, 41 ve 42. sözceler bu duruma örnektir: “-*Unuttun öyle mi? (40) Bayramda komşunun gelini: “Hasan, dayım yatı mekteplerinde zabittir; Senin de zihnin açık... Dur söyleyeyim” demişti hani? (41) Okutma sen de hamal yap bu yaşta şimdi beni!” (42)*” Bu sözcelerle öyküde genel gerçekler ile gerçeklere ters düşen olgular arasında aykırılık oluşturan bir dünya oluşturulmuştur. Sözcelem öznesi bu ara dünyadan da yararlanarak metnin bütününe hakim olan, metni yöneten duyguları betimlemiştir. K₁'in kurmaca yaşamın gerçeklerine ters düşen okuma isteği, bu olumsuzluğu kabullenemeyişi metin ile alımlayıcı arasındaki duygu etkileşimini yoğunlaştırmış ve bu doğrultudaki anlatı birimlerinin metne girmesine yol açmıştır.

5. 7. 1. 2. 5. Kahramanların Beceri Özellikleri

Sözcelem öznesi anlatı kişilerinin beceri özelliklerini metne yerleştirirken onların izleksel rollerini daha iyi kavramamızı amaçlar. K₁'in mevcut izleksel rolü 40, 41, 42 sözcelerde özetlenir: “-*Unuttun öyle mi?(40) Bayramda komşunun*

gelini:“Hasan, dayım yatı mekteplerinde zabittir; Senin de zihnın açık... Dur söyleyeyim” demişti hani?(41) Okutma sen de hamal yap bu yaşta şimdi beni!”(42)”

Bu durum K₁'in okumayı seven, zeki bir öğrenci olduğunu göstermektedir. Ancak kurmaca olaylar öyle bir gelişmiştir ki K₁ mevcut bu izleksel rolünü değiştirmek zorunda kalmıştır. Her ne kadar bunu kabul etmek istemese de babasından kalan küfe ile yük taşımak, hamallık yapmak zorundadır. Metin bu yönü ile 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki Talip Apaydın'a ait olan “Küfeci” adlı öykü ile metinlerarası ilişki göstermektedir. Bununla birlikte bu öykünün “Küfeci”den ayrıldığı nokta ise K₁ bu anlatıda bu izleksel rolü üstlenmek istememesi, hatta isyan etmesidir. Anlatı bu durum üzerine kuruludur.

Anlatıda K₂ ve K₃'ün izleksel rolleri ise K₁'e göre daha belirsizdir. Ne iş yaptıkları, nelerden hoşlandıkları, meslekleri tam olarak belli değildir. Her ne kadar 44. sözcüde elöyküsel anlatıcı izleksel rolüne göndermede bulunsa da kesin bir bilgi vermemektedir.

5. 7. 1. 2. 6. Kahramanların Tanımlanması

Sözcelem öznesi tarafından metne yerleştirilen bu bilgiler, anlatı kişilerini daha yakından tanımlamamızı kolaylaştırmıştır. Bütün bu figüratif unsurlardan yararlanarak anlatı kişileri belirli bir sosyal sınıf içerisine yerleştirilir. Onların izleksel rolleri belirlenir.

Anlatıda çok fazla betimlemeye yer verilmemesi, anlatı kişilerinin fiziksel yönden tanımlanmasını zorlaştıran metin içi unsurların başında gelir. Buna karşılık anlatıda uygulanan dolaysız anlatım (mimesis) tekniğindeki başarı özellikle K₁'in tanımlanmasını kolaylaştırmıştır. K₁, fakir bir ailenin çalışkan, zeki, başarılı erkek çocuğu olarak okura sunulmuştur. K₁ on üç yaşındadır. K₂ ise 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 ve 15. sözcelerde kullandığı samimi dil ile şefkatli, sevgi dolu Türk kadını, annesini

temsil eder. Elöyküsel anlatıcı ise çevresindeki olaylara karşı duyarlı, insanlara yardım eden biri olarak tanımlanır. Anlatı kişilerinin tanımlanması, metindeki boşlukların okur tarafından doldurulması, alımlanma esnasında gerçekleşir.

5. 7. 1. 3. Kullanılan Eylemler ve Görevleri

“Küfe” adlı anlatı henüz gerçekleşmemiş, ancak gerçekleşmesi zorunlu olan bir eylem üzerine kuruludur. K₁'in izleksel rolünü değiştirmesine yol açabilecek olan bu eylem, babasından kalma küfe ile yük taşımaktır. Bu eylem gerçekleştiği takdirde K₁'in izleksel rolü değişecektir. K₁'in bu eylemi gerçekleştirmesi mevcut ekonomik durumun dayatmasıdır. Bununla birlikte eylemin henüz gerçekleşmemesi çözümleme için herhangi bir sorun çıkarmamıştır. Çünkü öykülere yönelik yapılacak bir çözümlemede, anlatıdaki olaylardan, eylemlerden daha çok durumları ve söylemi esas almak gerekmektedir (Korkmaz, 2007: 34).

5. 7. 1. 4. Öyküdeki Zaman

Anlatısal metinlerde oyunculardan sonra bir diğer önemli unsur da zamandır. Bu tür metinlerde öyküleme ve kurmaca zaman olmak üzere iki tür zamandan söz edilir. Kurmaca zamana yönelik bir incelemede süredizimsel zaman dilimleri (gün, ay, yıl...); öyküleme zamanında ise kurmaca zamanın öyküleme kapladığı alan kastedilir. Bu öyküde geçmiş zamanda olmuş, bitmiş bir olay elöyküsel anlatıcı tarafından artsüremsel anlatım tekniği ile anlatılmıştır. Burada dakikalarla ölçülebilecek bir kurmaca zaman söz konusudur. Öyküleme zamanı ise belirsizdir.

5. 7. 1. 4. 1. Öyküdeki Sıra

Anlatısal metinlerdeki zaman kavramını daha iyi inceleyebilmek için eylemlerdeki zaman eklerinden, zaman belirteçlerinden ve zaman ulaçlarından da

aktarılrken; duraklama, sahneleme, özetleme ve eksilti olmak üzere dört farklı teknik kullanılır. Kullanılan bu tekniklerin de etkisi ile okur kimi zaman hızlanır, kimi zaman yavaşlar.

1. Kesit: Duraklama 1

*"Genişçe bir küfe yatmakta, hem epey eski.(1)
Bu bir hamal küfesiymiş...(2) Acep kimin?(3) Derken;
On üç yaşında bir çocuk gelip öteden;
Gerildi tekmei indirdi öyle bir küfeye: (4)
Teker meker küfe bi-tap düştü ta öteye.(5)"*

Kurmaca zamanın çok az ilerleme gösterdiği bu kesitte öyküleme zamanı beş sözcük bir ilerleme göstermiştir. Bunda elöyküsel anlatıcının yaptığı betimlemeler “genişçe (1), on üç yaşında (4)” ve yorumların “epey eski (1)” etkisi de fazladır. Yapılan duraklamanın etkisi ile okurun bu kesitte okuma hızı yavaşlayacaktır.

2. Kesit: Sahne 1

*"-Benim babam senin altında öldü, sen hala
Kurumla yat sokağın ortasında böyle daha! (6)
O anda karşığı evden bir orta yaşlı kadın
Görüdü (7)
-Oh benim oğlum, gel etme kırma sakın! (8)
Ne istedin küfeden yavrum? (9) Ağzı yok, dili yok, (10)
Baban sekiz sene kullandı... (11) Hem de derdi ki: “Çok
Uğurlu bir küfedir, kalmadım hemen yüksüz...” (12)
Baban gidince demek kaldı adeta öksüz! (13)
Onunla besleyeceksin ananla kardeşini, (14)
Bebek misin, daha öğrenemedin mi sen işini? (15)"*

Bu kesitte K₁ ile K₂ arasında geçen konuşmalar dolaysız anlatım (mimesis)

teknikinden yararlanılarak öykülemeye aktarılmıştır. Kurmaca zaman ile öyküleme zamanı eşdeğer oranda ilerleme gösterir. Yapılan ayrıntılı anlatımın etkisi ile okuma hızı yavaşlar. “Öykü yazarı, çeşitli amaçlara yönelik sahneler kurar. Bu sahneler sayesinde, yazar karakter yaratır, çatışma oluşturur ve olaylar hakkında bilgi verir. Bu bilgiler yardımıyla, okur öyküyü daha iyi kavrar” (Çakır, 2002: 145). Bu öyküde de iki farklı anlatı kişisi arasında bir çatışma sahnesi yaratır. Okur bu sayede kurmaca olay hakkında bilgi sahibi olur, anlatı kişilerini daha yakından tanır.

3. Kesit: Sahne 2

"Dedim ki ben de:

-Ayol dinle annenın sözünü! (16)

Fakat çocuk bana haykırdı ekşitip yüzünü: (17)

-Sakallı, yok mu işin? (18) Git, cehennem ol şuradan! (19)

Ne dırlanıp duruyorsun sabahleyin oradan? (20)

Benim içim yanıyor; dağ kadar babam gitti... (21)

-Baban yerinde adamdan ne istedin şimdi? (22)

Adamcağız sana bak hal dilince söylerken... (23)

Bırak hanım, o çocuktur, kusura bakmam ben... (24)"

Bu kesitte K_1 ile K_2 'nin karşılıklı konuşmalarına elöyküsel anlatıcı konumundaki K_3 de katılır. Karşılıklı konuşmalar dolaysız anlatım ile öyküleme zamanına aktarılır. Bunun sonucunda da okuma hızı yavaşlar.

4. Kesit: Sahne 3

"Adın nedir senin, oğlum? (25)

-Hasan (26)

-Hasan, dinle. (27)

Zararlı sen çıkacaksın bütün bu hiddetinle. (28)

Benim de yandı içim anlayınca derdinizi... (29)

Fakat, baban sana ısmarlayıp da gitti sizi. (30)

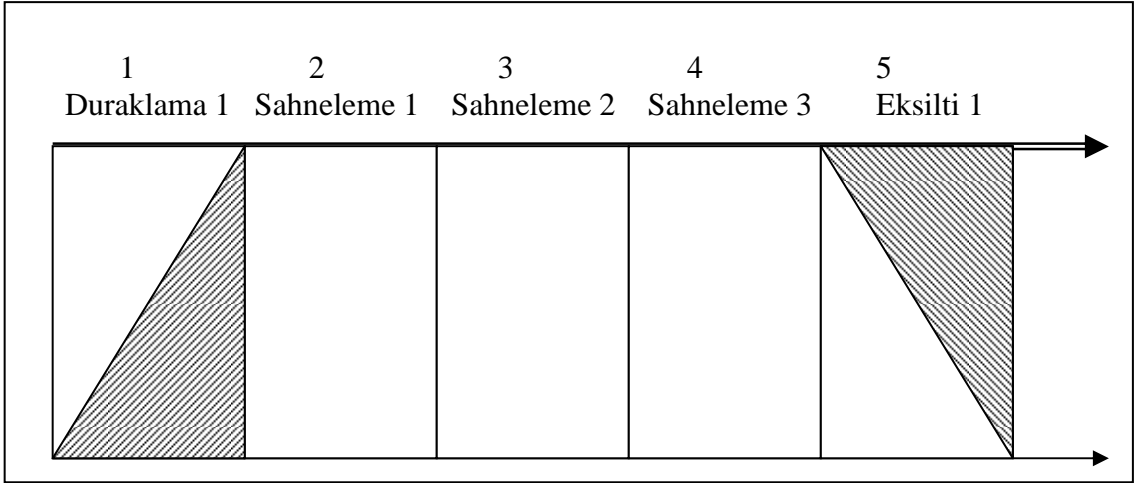
O bunca çalışıp alınının teriyle seni
Nasıl büyüttü? (31) Bu gün, sen de kendi kardeşini,
Yetim bırakmayarak besleyip büyütmelisin. (32)
-Küfeyle öyle mi? (33)
-Hayhay! (34) Neden bu söz lakin? (35)
Kuzum, ayıp mı çalışmak, günah mı yük taşımak? (36)
Ayıp dilencilik, işlerken el, yürürken ayak. (37)
-Ne doğru söyledi! (38) Öp oğlum amcanın elini. (39)
-Unuttun öyle mi? (40) Bayramda komşunun gelini:
"Hasan, dayım yatı mekteplerinde zabittir;
Senin de zihnin açık... Dur söyleyeyim" demişti hani? (41)
Okutma sen de hamal yap bu yaşta şimdi beni! (42)"

K_1 , K_2 ve K_3 (elöyküsel anlatıcı) arasındaki karşılıklı konuşmalar bu kesitte sahneleme tekniği ile devam eder. Son derece ayrıntılı bir anlatım söz konusudur. Dolayısıyla da okuma hızı yavaşlamıştır.

5. Kesit: Eksilti 1

"Söz anladım ki uzun, hem de pek uzun sürecektir; (43)
Benimse vardı o gün birçok işlerim görecektir; (44)
Bıraktım onları, saptım yokuşlu bir yoldan. (45)"

Sözcelem öznesi bu kesitte eksilteli anlatım gerçekleştirmiştir. K_1 ile K_2 'nin ne yaptığı, kurmaca olayların nasıl geliştiği açıklanmamıştır. Gizli olarak kalmıştır. Burada bırakılan boşluk okur tarafından doldurulacaktır. Bu kesitteki eksilteli anlatım okuma hızını artıracaktır. Sözcelem öznesi öyküleme zamanı ile kurmaca zamanını birbirine çakıştırırken yararlandığı bu teknikler sonucunda anlatının ritmi oluşturmuştur. Genel olarak bu anlatıda sahneleme tekniği kullanıldığı için okuma hızı da yavaş olacaktır.

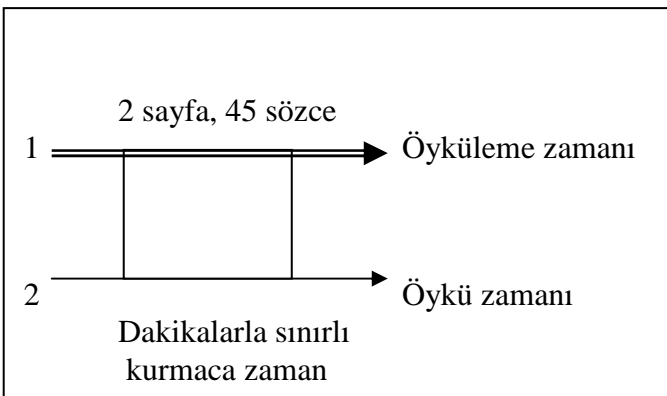
Şekil 115: "Küfe" adlı öykünün ritim şeması.

5. 7. 1. 4. 3. Sıklık

Sözcelem öznesi bu anlatıda kurmacadaki olayı öykülemede bir kez anlatmıştır. Bu da bu anlatıda tekil anlatı tekniğinin kullanıldığını gösterir.

5. 7. 1. 4. 4. Süre

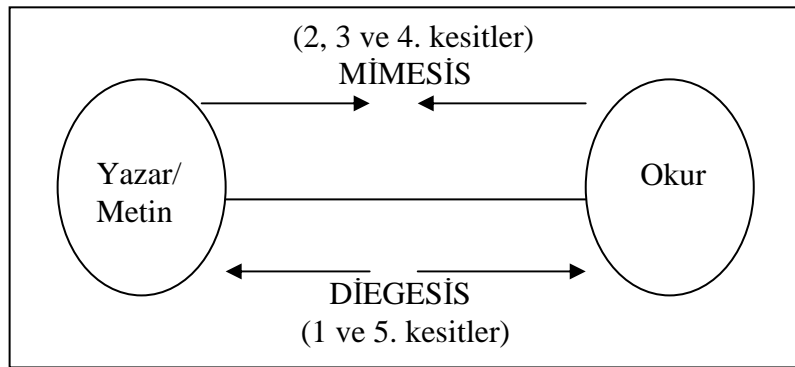
Süre kavramı kurmacadaki bir olayın öykülemede ne kadar yer kapladığı ile ilgilidir. Kurmaca zaman gün, ay, yıl gibi süredizimsel zaman dilimleriyle ölçülürken; öyküleme zamanı tümce, paragraf ve sayfa ile ölçülür. Bu anlatıda ise dakikalar ile sınırlı olan kurmaca zaman öykülemede iki sayfa, 45 sözcük bir ilerleme göstermiştir:

Şekil 116: "Küfe" adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki süre.

5. 7. 1. 4. 5. Kip

Kip kavramı kurmacadaki olayları kimin gördüğü, kimin yaşadığı ile ilgili olan kavramdır. Bu anlatıda 1. ve 5. kesitlerde elöyküsel anlatıcının ağzından bir anlatım söz konusudur. Bu da bu kesitlerde dolaylı anlatımın (diegesis) söz konusu olduğunu gösterir. Diğer 2, 3 ve 4. kesitlerde ise sahneleme tekniğinin de etkisi ile dolaysız anlatım (mimesis) kullanılmıştır. Sözcelem öznesi 1 ve 5. kesitlerde uyguladığı dolaylı anlatım tekniği ile okur ile kendi arasında bir mesafe koyarken; 2, 3 ve 4. kesitlerde ise uyguladığı dolaysız anlatım (mimesis) ile okuru kendisine ve metne yaklaştırır:

Şekil 117: “Küfe” adlı öyküde yazar/metin ile okur arasındaki kip ilişkisi.

5. 7. 1. 5. Öyküdeki Uzamın İşlevi

Anlatılarda kahramanlar ile zaman kavramını tamamlayan, metnin kendi içerisinde tanımlanmasını sağlayan bir diğer görevli öge de uzamdır. Metnin anlaşılır olabilmesi, kolayca okunabilmesi zaman ile uzam arasındaki örtüşmeye bağlıdır. Bu anlatıda kurmaca olayların geçtiği uzam sözcelem öznesi tarafından kesin olarak verilmemiştir. Buna karşılık 6 ve 45. sözceler uzamın tahmin edilmesini sağlamıştır. İlk olarak K₁'e ait olan şu sözce uzamı gösterir: "*-Benim babam senin altında öldü, sen hala / Kurumla yat sokağın ortasında böyle daha! (6)*" Bu sözce ile kurmaca olayların herhangi bir kapalı uzamda değil, sokakta geçtiğini çıkarıyoruz. Metnin sonunda elöyküsel anlatıcı da uzamı 45. sözcede göstermiştir: "*Bıraktım onları, saptım yokuşlu*

bir yoldan.(45)" Bu iki sözceden kurmaca olayların açık bir uzam olan sokakta yaşandığı çıkarsanmaktadır.

5. 7. 2. ÖYKÜDEKİ ANLATISAL DÜZEYİN İNCELENMESİ

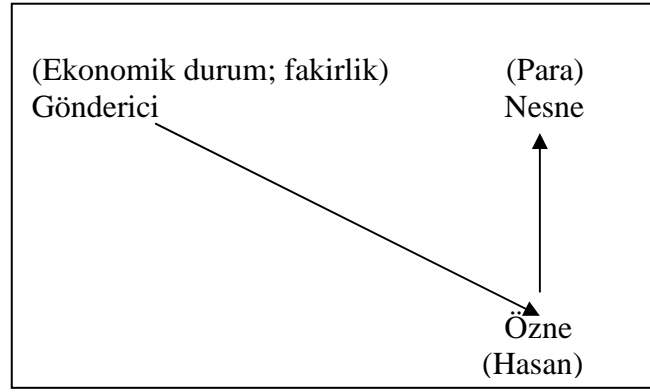
5. 7. 2. 1. Öyküdeki Eyleyenlerin İncelenmesi

Söylemsel düzeyde, somut kahramanlar olarak bulunan kağıttan varlıklar işlevlerine indirgenerek soyutlaştırılmıştır. Bu yolla anlatının değişmeyen unsurları tespit edilmeye çalışılmıştır. Anlatısal düzeyde önemli olan eyleyenleri ve bunların gerçekleştiği eyleyensel rolleri tespit etmeye çalışmaktır. Bunun için de öncelikle gönderici, özne, nesne, alıcı, yardımcı ve karşıt eyleyenler ile bunlar arasında kurulan isteyim, iletişim ve güç-iktidar eksenleri saptanmıştır.

5. 7. 2. 1. 1. İsteyim Ekseni

Bu anlatıda gönderici konumunda bir tür sosyal durum yani fakirlik tespit edilmiştir. Anlatıda $\ddot{O}_1$ ve ailesi geçimlerini sağlayabilmeleri için gerekli olan paradan yoksundur. Değer nesne konumunda ise para bulunur. Tam bu aşamada gönderici eyleyenin de etkisiyle $\ddot{O}_1$ ile N arasında isteyim ekseni kurulur ($G > \ddot{O}_1$). Alıcı konumunda da $\ddot{O}_1$ ile ailesi bulunur. Anlatının başında $\ddot{O}_1$ değer nesneden yoksundur ($\ddot{O}_1UN_1$). Bu durum da $\ddot{O}_1$ ile N_1 arasında isteyim ekseni kurulmasını sağlamıştır. $\ddot{O}_1$ bu görevi gerçekleştirmeyi istememektedir. Buna rağmen $\ddot{O}_1$ ile N_1 arasında göndericinin de baskısıyla isteyim ekseni kurulur:

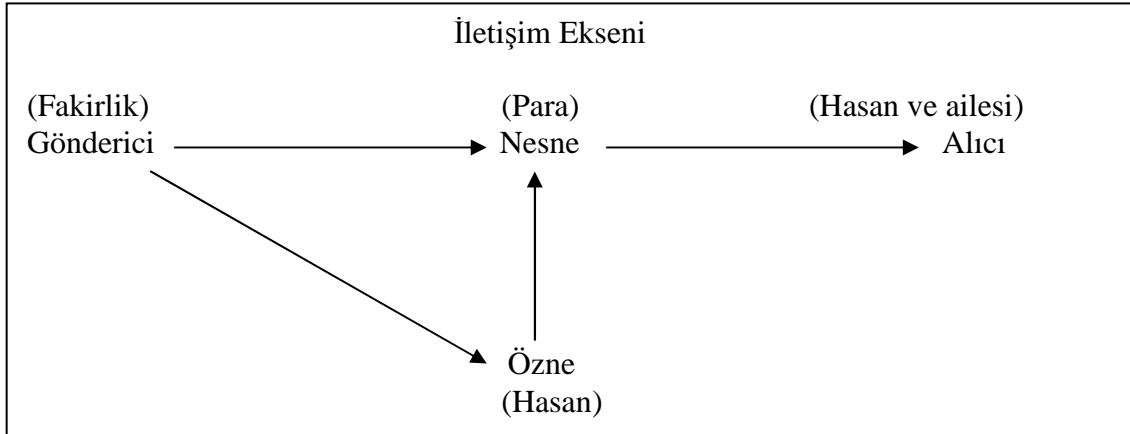

Şekil 118: “Küfe” adlı öykünü eyleyenleri arasında kurulan isteyim ekseni.

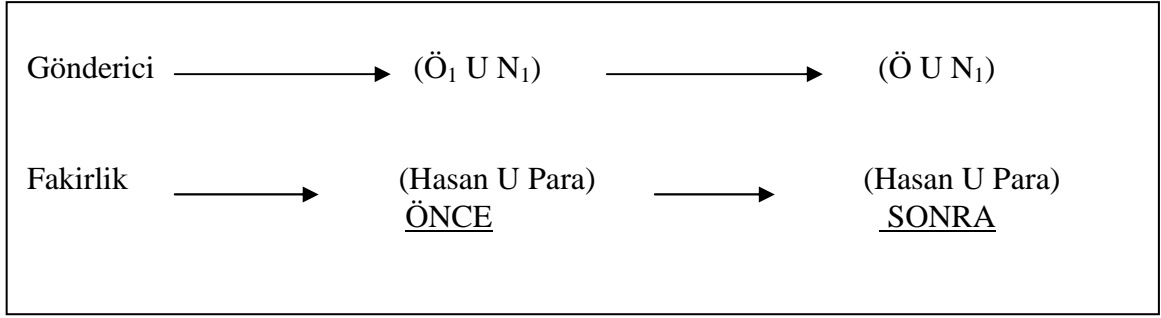
5. 7. 2. 1. 2. İletişim Ekseni

Ö₁, gönderici tarafından verilen görevi gerçekleştirdiği takdirde, değer nesneyi elde edecek alıcı eyleyen konumunda Ö₁ ile ailesi (annesi ve kardeşi) bulunur. Yani iletişim ekseni gönderici eyleyen konumundaki fakirlik ile alıcı eyleyen konumundaki Ö₁ ile ailesi arasında gerçekleşir:

Şekil 119: “Küfe” adlı öykünü eyleyenleri arasında kurulan iletişim ekseni.

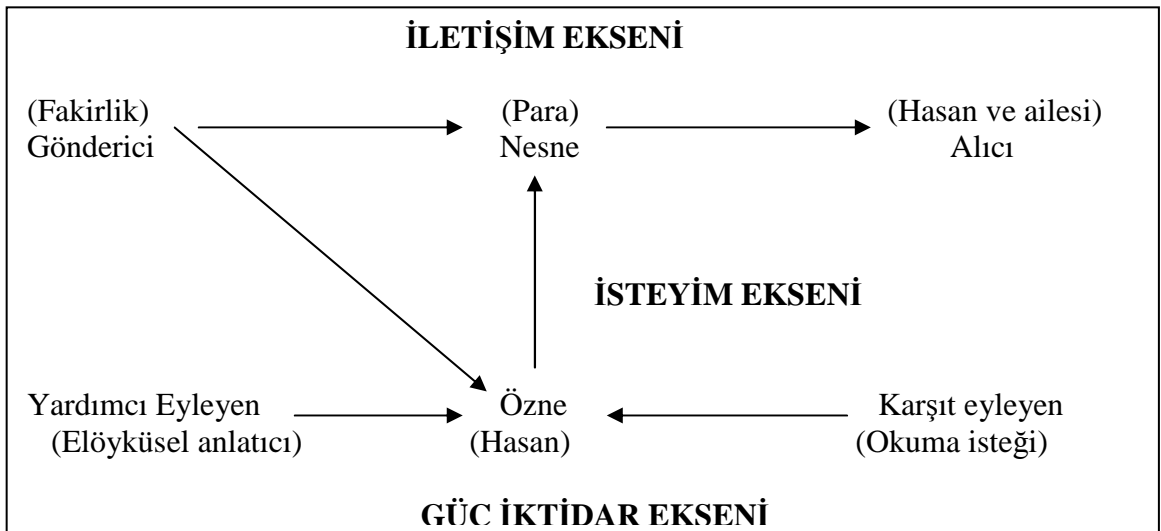
Anlatının sonunda Ö₁ yoksun olduğu değer nesneye kavuşmaz. Çünkü Ö₁ değer nesneye kavuşmasını sağlayacak eylemi (küfe ile yük taşıma) gerçekleştirmek istememektedir. Yani sonuçlandırıcı deneyim henüz gerçekleşmemiştir:

Şekil 120: “Küfe” adlı öykünün özne ve nesne eyleyenleri arasındaki durum.

5. 7. 2. 1. 3. Güç - İktidar Ekseni

Öznenin değer nesneye kavuşabilmesi için gerçekleştirilmesi gerekli olan eylemi engelleyen konumda; yani karşıt eyleyen konumunda Ö₁'in okuma isteğini görüyoruz. Bu durum Ö₁'in gönderici tarafından verilen görevi gerçekleştirmesini engellemiştir. Ö₁'e ait olan 42. sözce bu durumu açıkça ortaya koyar: "*Okutma sen de hamal yap bu yaşta şimdi beni! (42)*" Ö₁ okuma isteğinden dolayı küfe ile yük taşımak istememektedir. Yardımcı eyleyen konumunda Ö₁'i ikna etmeye çalışan elöyküsel anlatıcı bulunmaktadır. Karşıt eyleyen ile yardımcı eyleyen arasında gerçekleşen bu mücadele anlatı boyunca devam eder. Ancak anlatının sonunda yardımcı eyleyen 44 ve 45. sözceler ile mücadele etmeyi bırakır:

Şekil 121: “Küfe” adlı öykünün eyleyensel örneği.

5. 7. 2. 2. Öykünün Söz Dizimsel Yapısı

Metni oluntulara ayırmak yapacağımız söz dizimsel incelemede bize kolaylıklar sağlayacaktır.

Birinci Oluntu

Başlangıç Durumu: Küfe sokağın ortasındadır: "*Genişçe bir küfe yatmakta, hem epey eski.(1)*"

Bitiş Durumu: Küfe yuvarlanıp ileriye düşmüştür: "*Teker meker küfe bi-tap düştü ta öteye.(5)*"

Dönüşüm (d1): Ö₁ küfeye tekme attı: "*On üç yaşında bir çocuk gelip öteden; / Gerildi tekme indirirdi öyle bir küfeye: (4)*"

İkinci Oluntu

Başlangıç Durumu: Küfe yuvarlanıp ileriye düşmüştür: "*Teker meker küfe bi-tap düştü ta öteye.(5)*"

Bitiş Durumu: Elöyküsel anlatıcının (Ö₃) uzamdan ayrılması: "*Bıaktım onları, saptım yokuşlu bir yoldan. (45)*"

Dönüşüm (d2): Ö₁'in (Hasan) hamallık yapmak istemeyişinin nedenini açıklaması: "*Okutma sen de hamal yap bu yaşta şimdi beni! (42)*"

D	d	D'	Geçiş: Anne ve elöyküsel anlatıcının Hasan ile konuşmaları	
(Küfe sokağın ortasında)	(Hasan küfeye tekme attı)	(Küfe ileriye düştü)	d'	D''
		D'	(Hasan'ın okumak istemesi)	(Elöyküsel anlatıcının uzamdan ayrılması)
		(Küfe ileriye düştü)		

Şekil 122: "Küfe" adlı öykünün oluntuları arasındaki birbirini izleyen dönüşümler.

Bu anlatıda birinci dönüşümden kaynaklanan durum ikinci dönüşümün başlangıç durumunu oluşturmaktadır. Bu yüzden bu metinde birbirini izleyen dönüşümler vardır.

5. 7. 2. 2. 1. Anlatı İzlenesi

Birbirinden farklı iki durum arasındaki dönüşüm olarak kısaca tanımlanan anlatı izlenesine yönelik incelemede dörtlü şema kullanılmıştır.

1. Aşama: Sözleşme ya da Eyletim

Gönderici ile değer nesneye ulaşmayı amaçlayan özne arasında belirli bir anlaşmanın, sözleşmenin yapıldığı aşamadır. Bu öyküde gönderici eyleyen konumunda sosyal bir durum olan fakirlik bulunur. Bu yönü ile 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki "Küfeci" adlı öykü ile metinlerarası benzerlik gösterir. Bu paralellik iki metnin başlığına da yansımıştır. Gönderici eyleyen $\ddot{O}_1$ 'e babasının ölümünden sonra para karşılığında küfe ile yük taşıma yani hamallık yapma görevini vermiştir. Alıcı eyleyen konumunda da $\ddot{O}_1$ ile birlikte annesi ve kardeşi bulunur. Gönderici eyleyen $\ddot{O}_1$ 'e görevi gerçekleştirmesi yönünde baskı yapmaktadır: $\dot{I}_1 (G \rightarrow \dot{I}_2 (\ddot{O}_1 \rightarrow (\ddot{O}_2 U N_1)))$. Ancak $\ddot{O}_1$ anlatı üzerinde değer nesneye kavuşmasını sağlayacak eylemi gerçekleştirmez. Bu durum da kurmaca zaman içerisinde $\ddot{O}_1$ 'in gönderici tarafından ödüllendirilmesini yani $\ddot{O}_1$ 'in değer nesneyi elde etmesini engellemiştir.

2. Aşama: Edinç

Edinç, $\ddot{O}_1$ 'in edim aşamasında eylemi gerçekleştirirken ihtiyaç duyacağı gücül ve edimsel kiplikleri kazanacağı aşamadır. $\ddot{O}_1$, babasının ölümünden sonra göndericinin kendisine yüklediği görevi gerçekleştirmek, yani küfe ile hamallık yapmak zorunda kalmıştır: *"Onunla besleyeceksin ananla kardeşini,(14) / Bebek misin, daha*

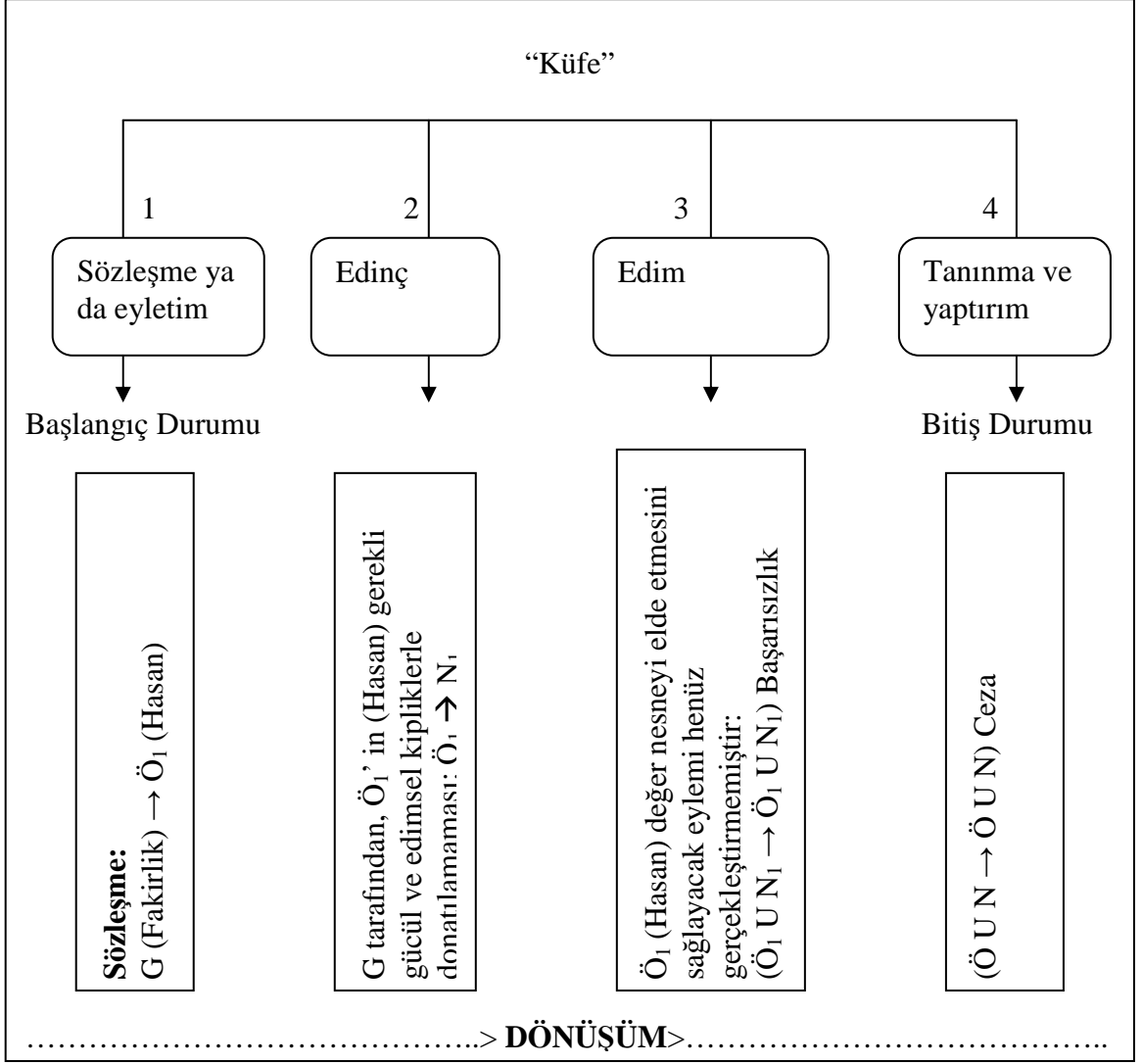
öğrenemedin mi sen işini?(15)" Yani gücül kipliklerden zorunda olmayı kazanmıştır. Ancak gönderici eyleyen ikinci gücül kipliği, küfe ile yük taşımayı istemeyi $\ddot{O}_1$ 'e tam olarak kazandıramamıştır. Bu durum da anlatıda 42. sözcüde açıkça ortaya çıkmıştır: *"Okutma sen de hamal yap bu yaşta şimdi beni! (42)"* Ayrıca anlatının başlamasını sağlayan, yani mevcut dengeyi bozan $\ddot{O}_1$ 'in küfeye tekme atması da bu gücül kipliği kazanmadığını göstermektedir. Gönderici bu aşamada $\ddot{O}_1$ 'i diğer edimsel kipliklerle (küfe ile yük taşımaya gücü yetmek, küfe ile yük taşımayı bilmek) donatamaz. Bu durum $\ddot{O}_1$ 'in edim aşamasında eylemi gerçekleştirmesini engellemiştir.

3. Aşama: Edim

$\ddot{O}_1$ 'in edinç aşamasında gerekli gücül ve edimsel kipliklerle donatılmaması, edim aşamasında eylemin gerçekleştirilmesini engellemiştir. Bunun sonucunda da $\ddot{O}_1$ anlatının sonunda değer nesneye (para) kavuşamamıştır ($\ddot{O}_1 \cup N_1 \rightarrow (\ddot{O}_1 \cup N_1)$).

4. Aşama: Tanınma veya Yaptırım

Anlatıda $\ddot{O}_1$ gerekli gücül ve edimsel kipliklerle yeterince donatılmamanın etkisiyle de göndericinin yüklediği görevi henüz gerçekleştirmemiştir. Bu yüzden tanınma aşamasında ödüllendirilmez. $\ddot{O}_1$ anlatının sonunda hala değer nesneden yoksundur.

Şekil 123: “Küfe” adlı anlatının dörtlü şemaya göre anlatı izlencesi.

Gönderici eyleyen tarafından verilen görev tanınma aşamasına gelindiğinde henüz gerçekleşmemiştir. Bunda Ö₁'in anlatının başında gücül ve edimsel kipliklerle yeterince donatılmamasının etkisi vardır. Eylemin gerçekleşmemesi Ö₁'in değer nesneyi elde etmesini engellediği için Ö₁, gönderici tarafından tanınmaz ve ödüllendirilmez.

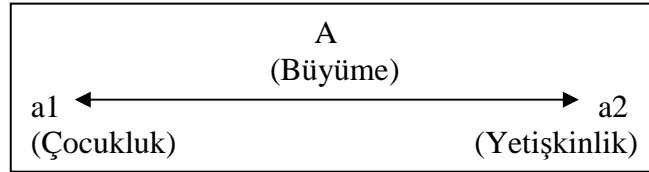
5. 7. 3. ÖYKÜNÜN TEMEL ANLAMSAL BOYUTU (DERİN YAPI)

Metnin ortaya çıkmasını sağlayan soyut simgeler arasındaki ilişkiler ağının bulunduğu en alt düzeye derin yapı denir

5. 7. 3. 1. Göstergebilimsel Dörtgen Yöntemiyle Öykünün İncelenmesi

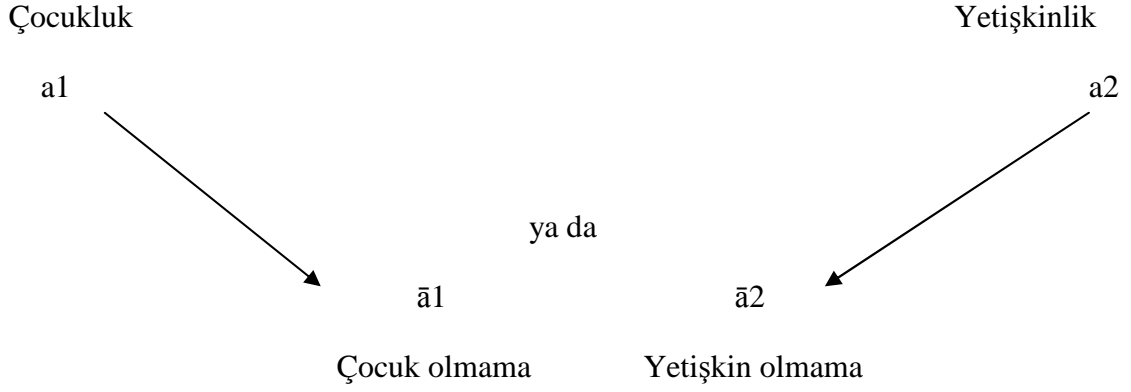
Anlatısal metinlerin derin yapısında soyut olarak bulunan simgeler ile bu simgeler arasındaki; karşıtlık, çelişkinlik ve içermeye ilişkilerini bularak bunları göstergebilimsel yöntemlerle çözümlenerek metnin derin yapısındaki simgeler arası ilişkiyi gözler önüne sermektir.

“Küfe” adlı anlatının derin yapısı çocukluk (a1) ve yetişkinlik (a2) arasındaki dizgesel karşıtlığa dayanır. İlk göstergebirimci olan çocukluk (a1) daha anlatının başında söylemsel yapıya yansır: *"On üç yaşında bir **çocuk** gelip öteden; (4)"* Göndericinin verdiği görevle Ö₁'in karşıt göstergebirimciğe geçmesi hedeflenmiştir. Ö₁ babasının ölümünden sonra ailesine bakmak zorunda kalmıştır. Bu karşıt göstergebirimciğe geçiş annesinin Ö₁'e yönelttiği 15. sözcede açığa çıkar: *"Bebek misin, daha öğrenemedin mi sen işini?(15)"* Bu iki göstergebirimci arasındaki gidiş gelişler anlatıda sıkça söylemsel yapıya yansır. Yine 24. sözcede elöyküsel anlatıcı tekrar Ö₁'in çocukluk (a1) durumuna göndermede bulunur: *"Bırak hanım, o **çocuk**tur, kusura bakmam ben...(24)"* Yetişkinlik (a2) göstergebirimciği ise üstü kapalı olarak 32. sözce ile söylemsel yapıya yansımıştır: *"Bu gün, sen de kendi kardeşini, / Yetim bırakmayarak besleyip büyütmelisin. (32)"* Anlatının derin yapısında bulunan karşıtlık ilişkilerine dayalı bu anlam ekseni şu şekilde gösterilebilir:

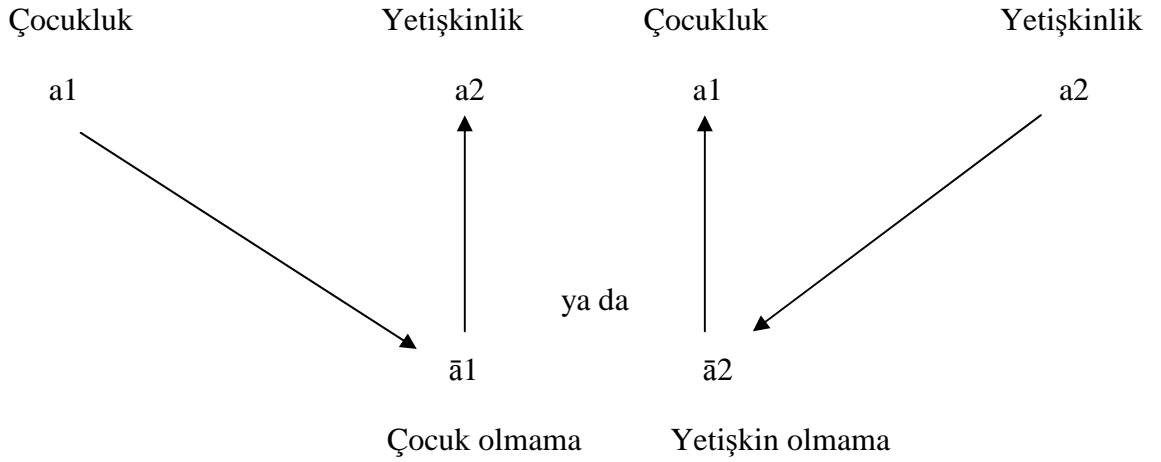

Şekil 124: “Küfe” adlı öykünün derin yapısındaki anlam ekseni.

Bu iki göstergebirimcik arasındaki anlam eksenini bir anda gerçekleştirmemiştir. Öncelikle çocukluk (a1) durumundan çelişkinlik ilişkisi ile çocuk olmama ($\bar{a}1$) durumuna geçiş gerçekleştirmiştir.

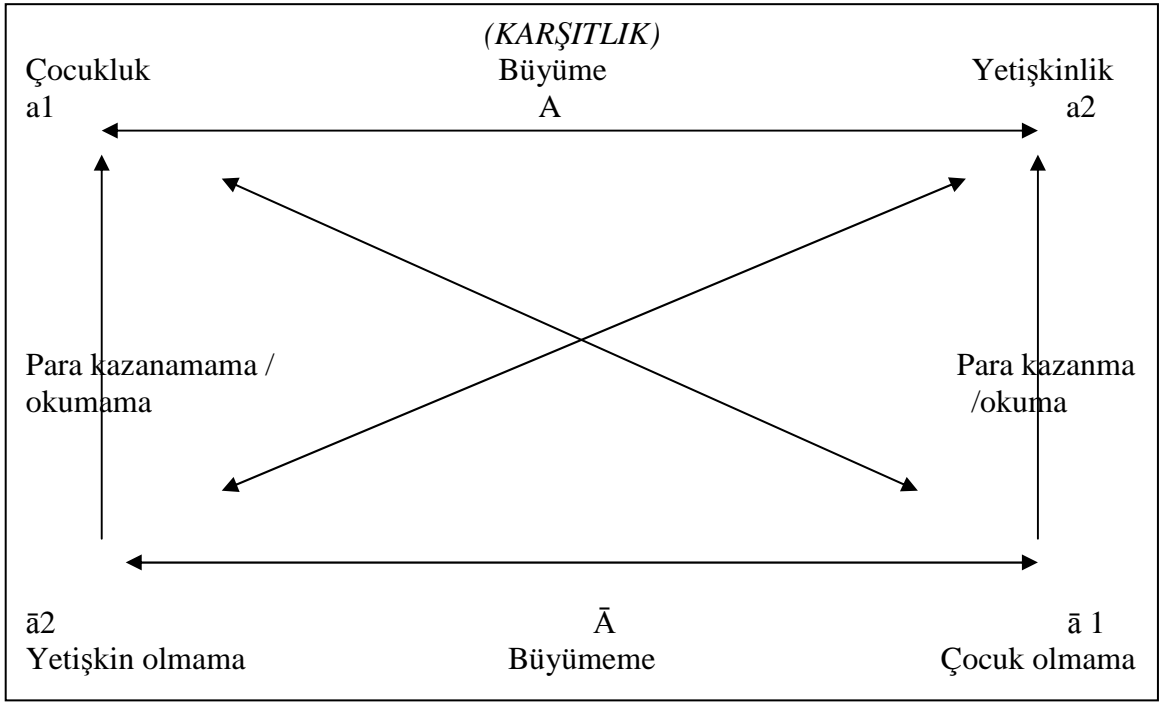

Çocuk olmama ($\bar{a}1$) durumunun yetişkinlik (a2) durumunu içerdiği düşünülürse simgeler arasındaki dönüşüm ortaya çıkacaktır:

Öykünün derin yapısındaki göstergebirimcikler arasındaki bu dönüşüm, metnin derin yapısındaki devingen kurguyu oluşturmuştur:

Şekil 125: “Küfe” adlı öykünün göstergebilimsel dörtgen yöntemi ile derin yapısı.

“Küfe” adlı öykünün üretici metni bu devingen yapı üzerine kurulmuştur. Bu metin ile 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki “Küfeci” adlı öykünün derin yapıları arasında metinlerarası ilişki söz konusudur. İki metin karşılaştırıldığında derin yapılarını oluşturan simgeler arası soyut ilişkiler ağlarının birbirine benzediği görülmüştür. İki metin arasındaki dilbilimsel fark ise “Küfeci” adlı öykünün anlatsal düzeyinde eylem gerçekleşirken; “Küfe” adlı öykünün anlatsal düzeyinde eylem henüz gerçekleşmemiştir. Buna rağmen iki metin arasında soyut düzeyde metinlerarası ilişki söz konusudur. Son olarak bu metnin derin yapısındaki anlambirimleri oluşturan anlambirimcikleri de şu şekilde sıralayabiliriz:

a1: / çocukluk /: “On üç yaşında bir çocuk”, “o çocuktur”

ā1: / çocuk olmama /: “Onunla besleyeceksin ananla kardeşini”, “büyüttü”

a2: / yetişkin / : “*baban sana ısmarlayıp da gitti sizi*”, “*besleyip büyütmelisin*”

ā2: / yetişkin olmama / : “*Öp oğlum amcanın elini*”, “*Okutma sen de hamal yap bu yaşta şimdi beni*”

“Hiçbir dil yapıtı anlamlardan koparılamaz” (Uygur, 2001: 57). Bu ister bir ek, ister bir sözcük, ister bir tümce, isterse de bir anlatı olsun dil felsefesinin bu kuralı geçerlidir. Üç düzeyde gerçekleştirilen bu çözümlemede amaç, metnin derin yapısındaki anlamsal ilişkiler ağına yönelik çıkarımlarda bulunmaktır. Bu anlatı; “**çocukluk**” durumundan “**yetişkinlik**” durumuna doğru, zamansız ve zorunlu olarak gerçekleşen geçişin anlatı kişisi üzerindeki yansımasıdır.

5. 8. “KUŞ YEMİ” ADLI ÖYKÜNÜN İNCELENMESİ

Reşat Nuri Güntekin’e ait olan ve 8. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan “Kuş Yemi” adlı öykü aşağıda verilmiş olup; diğer öykülerde kullanılan yöntem ve tekniklerle bu metin de çözümlenmiştir.

“Beyazıt kahvelerinden birinde bir arkadaş bekliyordum.(1) Kahvede pek az insan vardı.(2) İki üç kişi sönmüş sobanın yanında alçak sesle dertleşiyor; bir ihtiyar, burnunda gözlük, elinde bir gazete ile uyukluyordu.(3) Kahvenin ortasında eski, ipek çarşafı bir kadın gözüme ilişti.(4) Yanında altı yaşlarında bir erkek çocuk, çocuğun elinde de bir kafes vardı.(5) Bu kadında uzun yıllar kızı ve damadıyla Anadolu’da dolaşmış temiz bir İstanbul hanımı tipi vardı.(6)

Kahveciye yavaş bir sesle bir şeyler söylüyor; küçüğün elindeki kuş kafesini gösteriyordu.(7)

Kahveci, gazetesinin üstünde uyuklayan ihtiyara seslendi: (8)

- Sen kuş meraklısın... ucuz bir saka var... alır mısın? (9)

İhtiyar adam, kuş sesini işitince gözlerini açtı; çocuğu yanına çağırarak kafesi eline aldı; galiba meraklı bir uzmandı; dudaklarını bükerek: (10)

- Yaramaz, dedi. (11)

Büyük anne üzgün bir bakışla ihtiyarı süzdü: (12)

- Satacak değildik ama... aylık çıkmadı da... (13)

- Hepimiz o haldeyiz...(14) Kuşa yaramaz dedim ama, yarasa da alacak para nerede? (15)

Onlara dikkatle baktığını gören kahveci yanından geçerken: (16)

- Allah kimseyi düşürmesin...(17) Bu ihtiyar kadının genç bir damadı vardı.(18) Balkan’da şehit oldu, geçen yıl da kızı sizlere ömür, öldü.(19) Torunu ile yalnız kaldı...(20)

Gözümün önünde bir aile faciası canlanıverdi.(21) Bu karışık yıllarda güçlükle bağlanmış bir kaç lira aylık aylardan beri çıkmıyordu.(22) Vaktiyle çok iyi günler gördüğü halinden belli olan büyük ana yavaş yavaş bütün eşyalarını satıyor, en sonra, sıra bu küçük sakaya geliyor.(23) Ekmekçiye, bakkala borç biriktikçe birikmiştir.(24) Bugün yarım ekmek, bir mendil kömür alacak para bulunamamıştır.(25) Küçüğü aç bırakmamak için kuşu satmaktan başka çare yoktur. (26)

Bu eski tel kafesin içinde başımı boynuna kıştırarak neye uğrayacağını düşünüyor gibi görünen zavallı kuş para etmiyor; fakat onun kıymetini bir de bu şehidin küçük yetimine sorarsanız...(27)

Büyük anne torununu bu küçük dilsiz kardeşinden ayırmak için kim bilir ne vakitsiz bir hayat dersi vermiştir? (28)

Kuş satılmadı.(29) Büyük anne yaşlarla dolan gözlerinin ucu ile torununa bakıyor; çocuk da görünüşte üzüntülü.(30) Fakat küçük yaramaz, nafile, beni büyük annen gibi aldatamazsın!(31) Kendini kederli gibi göstermeye çalışırken gözlerinin içi gülüyor; kuşunu beğenmedikleri için seviniyorsun!...(32) Şimdi götürsün. (33)

Kahveciyi araya koyarak büyük anne ile pazarlığa girişiyorum.(34) Kafesi istediği fiyata satın alıyorum.(35) Büyük anne üstüne bıraktığım parayı birden bire alamıyor...(36) Böyle alım satımlar gayet basit şeyler olduğu halde ona ağır geliyordu.(37) Yalnız içinden beş kuruş alarak çocuğa veriyor, belli ki aralarında kuşun satılması işi konuşulurken bir şart koşulmuş...(38) Büyük anne benimle aylık işini konuşuyor.(39) Amacı söz arasında bu parayı gene çaktırmadan almaktır.(40) Fakat söze bunun için başladığı halde derdini anlatmaktan gene bir zevk buluyor. (41)

O kadar konuşuyoruz ki küçüğün uzunca bir zaman aramızdan kaybolduğunu göremiyorum...(42) O biraz sonra elinde bir simit ve bir küçük külahla geliyor...(43) Simitle kendi karnını doyuracaktır. (44)

Parasının yarısıyla da kuşuna yem almıştır.(45) Büyük annesiyle konuşurken ona bakıyorum.(46) Küçük avucuna bir parça yem döküyor; kafese uzanıyor; kuş belli ki onun elinden yem yemeğe alışmıştır.(47) Kafesin telleri arasından gagasını uzatıyor.(48)

Çocuk onu tutmak, gagasına bir aylık öpücüğü kondurmak istiyor.(49)

Sonra beni eteğimden çekiyor; yaşlarla dolu parlak gözleriyle yüzüme bakarak yalvarıyor: (50)

- Bu yem sizde kalsın; ona yedirirsiniz olmaz mı? (51)

Külahı aldıktan sonra geri veriyorum.(52)

- Yavrum, bu kuşa ben bakamam; onu sana bırakayım da gene sen bak!(53) Sonra büyüyünce alırım, olmaz mı? (54)

Büyük anne bunu doğru bulmuyor.(55)

- Ne önemi var.(56) Büyük anne, küçüğe benim bir hediyem olsun; fakat ne olursa olsun bir daha onu satmamak şartıyla... diyorum.(57)”

Reşat Nuri GÜNTEKİN

İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı

5. 8. 1. GENEL İZLEK (YÜZEYSEL YAPI)

5. 8. 1. 1. Öykülerin Yapısal Çözümlemesi

Betisel düzey incelenirken öykü kesitlere ayrılmıştır. Bu ayırım öykünün yüzeysel yapısının çözümlemesine yönelik olup; kesitlere ayırırken farklı ölçütler kullanılabilir: paragraflar, zamansal ve uzamsal ölçütler, bağlaçlar gibi. Reşat Nuri Güntekin'in “Kuş Yemi” adlı öyküsünün yüzeysel yapısı çözümlenirken metnin; kişi, zaman ve uzama göre farklılık göstermesi ölçüt olarak kullanılmıştır.

5. 8. 1. 1. 1. Yazar ile Anlatıcı Arasındaki İlişki

Bu öyküde anlatıcı zaman zaman olaylara karışmakta, kahramanlarla konuşmaktadır. 16 ve 20. sözceler arasında öykülemedeki kahvecinin anlatıcı ile konuşması, anlatıcının öykülemeye ilk defa girmesini sağlamaktadır. “*Şimdi görürsün.*” şeklindeki 33. sözcüyle kurmaca olaylara aktif olarak katılacağını gösteren anlatıcı, kurmacadaki yerini 34 ve 57. sözceler arasında almıştır. Bu yüzden bu anlatıda **elöyküsel bir anlatıcı (ikinci dereceden bir kahraman)** vardır ($Y \neq A = K_3$). “Genellikle içöyküsel anlatıcılar öyküde (sözcede) varlıklarını pek saklamazlar, tam tersine en iyi rolü üstlenirler” (Kıran, 1999: 156). Yine bu öyküde de anlatıcı olarak tercih edilen elöyküsel anlatıcı da kurmaca olayların içerisinde aktif olarak yer almakta, gerçekleştirdiği eylemle de örnek okurun gözünde kendisini yüceltmektedir. Bu durum içöyküsel anlatıcının bahsi geçen özelliği ile paralellik göstermektedir.

5. 8. 1. 1. 2. Öyküdeki Bakış Açısı veya Odaklayım

Anlatılardaki bakış açısı ile anlatıcı birbirine karıştırılmamalıdır. Bakış açısı tamamen varlıkları ve nesnelere betimlemeye yöneliktir. Bakış açısı ya da odaklayım “Kim görüyor?” sorusuna cevaptır. Buna karşılık anlatıcı ise “Kim konuşuyor?” sorusuna karşılıktır. Kısacası odaklayım tamamen betisel düzeye yöneliktir. Bir kamera gibi varlıkları betimlemeye yarar. Bu öyküde ise **iç odaklayım (birlikte görü)** kullanılmıştır. Öyküleme içerisindeki bir kahramanın (K_3) bakış açısı kullanılır. Özellikle uzamın ve öyküleme kişilerinin betimlendiği 1 ve 6. sözceler arasında bakış açısı olarak kahvede oturan içöyküsel anlatıcının bakış açısı kullanılmaktadır: “*Beyazıt kahvelerinden birinde bir arkadaş bekliyordum. (1)*” Bu sözcü ile sözcülem öznesi bakış açısı olarak bir kahraman kullandığını okuyucuya açıkça göstermiştir. Bu yüzden yapılan betimlemelerde sadece dışarıdan tanık olan ikinci derecede bir kahramanın gözlemleri ile yetinmek zorunda kalıyoruz. Özellikle şimdiki zaman ve şimdiki zamanın

hikayesi eylemlerde kullanılarak betimlemelere bir durağanlık kazandırılmıştır: “bekliyordum (1), dertleşiyor, uyukluyordu (3), gösteriyordu (7).” Okur öykünün içerisine bu yolla çekilmiştir. Bilinen geçmiş zamanın fiillerde kullanılmasıyla da öyküdeki olaylar başlatılmış ve betimlemelerle birlikte okurda bir gerçeklik izlenimi uyandırılmaya çalışılmıştır: “ilişti (4), vardı (5,6)” Yazınsal metinlerdeki gerçeklik okurun zihninde kurmaca olayı nesnel gerçekliğe yaklaştıracak şekildedir: “Çünkü okuduğumuz metnin gerçekleri ve doğruları bire bir ölçüde tekrarlamadığını, bunları gerçeklik duygusu uyandıracak biçimde yansıttıklarını ya da gerçekliği yeniden kurduklarını anımsarız, biliriz” (İnce, 2002: 91).

Greimas, bir söylemin temelden yüzeye doğru oluşan, üç temel düzeyde gerçekleşen; anlamın da söylemin değişik öğelerinin eklenmesiyle, derin yapıdan başlayarak, yüzeysel yapılarla birleşerek gerçekleştiğini belirtir. Öncelikle söylemsel yapı, sonra ise yüzeysel ve derin yapıyı çözümlenmiştir.

5. 8. 1. 2. Öyküdeki Kahramanların İncelenmesi

Anlatılarda kahramanların yaratılması belirli bir insan kavramına dayanır. Okuma sırasında okurun düşünce yapısında kahramanların adı, yaşı, fiziksel özellikleri, dili ve becerileri üstü kapalı olarak geçer.

5. 8. 1. 2. 1. Kahramanların Adları

Anlatılarla kahramanların adları arasında bir bağ kurulması genellikle sözcelem öznesi tarafından bilinçli yapılır. Ancak bu öyküde sözcelem öznesi anlatı kahramanlarının adlarını vermemiştir. Daha çok anlatı kahramanlarının birtakım sıfatları kullanılmıştır. Öyküdeki “büyük anne” (12, 23, 28, 36, 39, 46, 55, 57), “küçüğü” (7, 26, 42, 47, 57), “küçük yetim” (27), “küçük yaramaz” (31) sıfatları kahramanların adları yerine kullanılmıştır. Özellikle “büyük anne” sıfatı hem çocuk ile

akrabalık derecesini okuyuculara yüzeysel olarak açıklarken, hem de bağışlayıcı, koruyucu özelliklerini okura hissettirmektedir.

5. 8. 1. 2. 2. Kahramanların Yaşları

Kahramanların yaşları hakkında kesin bir bilgi verilmemektedir. Bununla birlikte K₁'in *büyük anne* sıfatı ile okuyucuya tanıtılması (12, 23, 28, 36, 39, 46, 55, 57); uzun yıllar kızı ve damadı ile Anadolu'da yaşamış olması (6) kurmaca zamanında oldukça yaşlı olduğuna dair ipuçlarını vermektedir. En azından K₁'in torun sahibi olabilecek yaşlarda olduğu sonucuna varılmıştır. K₁'e göre K₂'nin yaşı konusunda daha net bilgilere ulaşılmıştır: “Yanında **altı yaşlarında bir erkek çocuk, çocuğun elinde de bir kafes vardı.**” (5) Burada çocuğun yaşının küçüklüğü ile K₁'in yaşının büyüklüğü arasında bir zıtlık kurulmakta; bu da öykünün kurmaca yapısının daha sağlam olmasını sağlamaktadır. K₃ konumunda olan içöyküsel anlatıcının yaşı hakkında ise hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Kaç yaşında olduğu ise öyküden çıkarılamamıştır.

5. 8. 1. 2. 3. Kahramanların Fiziksel Özellikleri

Sözcelem öznesinin kahramanların fiziksel özelliklerini betimlemesi anlatısının inandırıcılığını artırmaktadır. Okuyucu sözcelem öznesinin betimlemeleri ile kahramanları düşler ve kurmaca dünyanın içine girer. Anlatı kahramanının fiziksel özellikleri o kişi hakkında ilk bilgilerin elde edilmesine olanak sağlar.

Sözcelem öznesinin, K₁'i betimlediği ilk sözcüğü “*Kahvenin ortasında eski ipek çarşafly bir kadın gözüme ilişti.*” (4) bize ilk bilgileri vermektedir. Okur bu sözcüğü okuduğunda K₁'i düşlemeye başlar ve kurmaca dünyaya ilk adımları atar. Bu sözcükle sözcelem öznesi K₁'in dış görünüşünü, giyimini betimlemeye başlar. 4 numaralı sözcüdeki “*eski, ipek çarşafly bir kadın*” tamlamasında “*eski*” ve “*ipek*” sözcükleri aslında K₁'in yaşantısını özetleyen bir ***erken anlatımdır***. Bu sözcükler, K₁'in önceleri

zengin biri iken yaşadığı olumsuzluklar sonucunda ekonomik bakımdan kötü bir duruma düştüğünü özetler. Bu erken anlatım sözcelem öznesinin daha sonra 23. sözcede verdiği bilgilerin özetidir. 4 numaralı sözcedeki “eski” sıfatı K_1 ’in fakirliğine gönderme yaparken; “ipek” sıfatı K_1 ’in varlıklı günlerinin izlerini taşıyan bir semboldür. Çünkü “ipek” daima dil dışı dünyada zenginliği temsil etmiştir. Yani 4 numaralı “*eski, ipek çarşafı bir kadın*” tamlamasında “eski” ve “ipek” sözcükleri arasında zenginlikten fakirliğe geçişin özeti verilir. Sözcelem öznesi bu sözce ile K_1 ve K_2 ’ye okurun acımasını ve aynı zamanda içöyküsel anlatıcının daha sonra yapacağı eyleme daha fazla değer vermesini sağlar. Bu duruma içöyküsel anlatıcının ağzından 6 numaralı sözce ile söylenen “*temiz bir İstanbul hanımı tipi*” şeklindeki betimlemeleri de eklenince okurun düşüncesinde K_1 ; saf, temiz, çaresiz, yaşlı bir kadın olarak tasarlanır.

K_3 konumundaki içöyküsel anlatıcının fiziksel görünümü hakkında sözcelem öznesi öykülemenin başından sonuna kadar herhangi bir betimleme yapmamıştır. Bu da okurun K_3 ’ü merak etmesine yol açmıştır. Bu gizem aynı zamanda K_3 ’ün eylemi ile tanınmasını sağlamış ve okurun gözünde daha da değer kazanmasını sağlamıştır.

5. 8. 1. 2. 4. Kahramanların Dili

Kahramanların dilleri onları tanımlamamızda kolaylık sağlar. “Dil düzeyi, okura kahramanın toplumsal sınıfı, kültürü, ruhsal durumu gibi başka özellikleri konusunda da bilgi verir” (Kıran, 2003^a: 149). Kıran’ın bu açıklamasından da anlaşılacağı gibi kahramanların kullandıkları dilden onların sosyal durumları hakkında bilgi sahibi olunur. Bu sayede anlatı kişileri daha kolay şekilde bir sosyal sınıfa dahil edilir. Bir sosyal sınıfa dahil edilen kahramanları tanımlamak bu yolla daha da basitleşir. Bu da öykülemenin gerçekçiliğini, yani inandırıcılığını artırır. Öyküde sözcelem öznesi kahramanlarına ölçünlü Türkçeyi kullandırmıştır. Bu durum da onların sosyal mertebelerine paralellik göstermektedir. Her ne kadar K_1 ve K_2 ekonomik

bakımdan son zamanlarda kötü durumda olsalar da; bu onların kültürlü bir çevreden geldikleri gerçeğini değiştirmez. Sözcelem öznesi bütün kahramanlarına ölçünlü dili kullandırır. Kahveciye 9, 17, 18, 19, 20 numaralı sözcelerde; kuş meraklısı ihtiyar adama 11, 14, 15 numaralı sözcelerde; K₁'e 13 numaralı sözcede; K₂'ye 51 numaralı sözcede ve K₃'e de 53, 54, 56, 57 numaralı sözcelerde ölçünlü Türkçe kullandırılmıştır. Sözcelem öznesi kahramanlarının sosyal mertebeleri arasındaki farkları sahnelerde onların konuşmalarına yansıtmaz.

5. 8. 1. 2. 5. Kahramanların Beceri Özellikleri

Kahramanların betimlemelerinde, sözceleme öznesi onların becerileri hakkında işe yarayacak herhangi bir bilgi vermemiştir. Sadece 9, 10 ve 11 numaralı sözceler kahvede oturan ihtiyar adamın kuş meraklısı olduğunu, bu işle uğraştığını bildirmektedir.

5. 8. 1. 2. 6. Kahramanların Tanımlanması

Kahramanlar kağıt üzerinde yaşayan birer varlıktır. Dil dışı dünyada yaşamaz, sadece kurmacada ve öykülemenin içinde yaşar. Sözcelem öznesinin başarılı betimlemeleri, verdiği bilgiler kahramanları kağıttan yapılmış insanlara dönüştürür. Bu dönüştürme o kadar gerçekçidir ki bazen bizler de anlatılardaki kurmaca kişileri gerçek yaşamda ararız. Zaten yazınsal yapıtlar, gerçek dünyadan alınmış veya gerçek dünya ile bağlarını en aza indirgeyerek gerçeğimsi bir dünya kuran kompozisyonlardır (Grisebach, 1995: 8). Sözcelem öznesi; 4, 5, 6 numaralı sözcelerde yaptığı betimlemeler, verdiği bilgilerle dolaysız bir tanımlama yapmıştır. Bazen de sözcelem öznesi, kahramanların betimlemelerini doğrudan yapmaz, onların yaşantıları hakkında bilgiler verir. Kahramanlar hakkındaki çıkarsamaları ise okura bırakır. “Kuş Yemi” adlı öyküde sözcelem öznesi olan Reşat Nuri Güntekin'in özellikle kahvecinin ağzından 17,

18, 19, 20 numaralı sözcelerde yaptığı özetleme; içöyküsel anlatıcının düşlediği 21, 22, 23, 24, 25, 26 numaralı sözceler kahramanların tanımlamasını kolaylaştırmıştır. Yine 28 numaralı sözcede belirtilen K₁'in yaptığı eylem, kahramanın tanımlanmasında okura yardımcı olmaktadır.

Sözcelem öznesinin 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49 ve 50 numaralı sözcelerde belirttiği Ö₂'nin yaptığı eylemler, bu öznenin okur tarafından tanımlanmasını kolaylaştırmıştır. Aslında kahramanların tanımlanması, sözcelem öznesi tarafından bilinçli olarak bırakılan yapıttaki boşlukların bir noktada okur tarafından doldurulmasıdır. Umberto Eco, anlatıların oluşturulmasında yazar tarafından bilinçli bırakılan çukur ile boşlukların bulunduğunu belirtir ve okurun da bu boşlukları okuma sırasında doldurduğunu dile getirir. Tanımlama bir noktada sözcelem öznesi tarafından bilinçli olarak bırakılan boşlukların okur tarafından doldurulması eylemlerinden biridir. Elbette okur bu eylemi sahip olduğu dil dışı ansiklopedik göndergeler ile yapacaktır. İşte tam bu sırada okurun kültür ve bilgi birikimi ortaya çıkmaktadır. Tabii ki kültür birikimi fazla olan okurun tanımlama yapması daha kolay olacaktır.

5. 8. 1. 3.Kullanılan Eylemler ve Görevleri

“Kuş Yemi” adlı öykü yapılması amaçlanan bir eylem üzerine kuruludur. Bu da tel kafes içerisindeki bir kuşun satılmasıdır. Bu eylem önemlidir. Çünkü kurmaca kahramanlarının bir kısmı bu eylemin gerçekleşmesini ister ve çabalar; bir kısmı bu eylemin gerçekleşmesini istemez.

Kuşun satılması eylemi önce gerçekleşmemiştir. Alıcı bu alış verişini istememiş, kabul etmemiştir. Daha sonra aynı uzamda bulunan K₃ tarafından K₁'in istediği fiyatla kuş satın alınmıştır. Bu noktada ikinci eylem gerçekleşmiştir. K₂ eylemin birinci oluntuda gerçekleşmemesinden memnun iken, ikinci oluntuda gerçekleşmesi ile üzülür. Ancak hem öykülemenin içöyküsel anlatıcısı olan, hem de kurmacada K₃ konumunda

bulunan kişi üçüncü oluntuda kuşu tekrar çocuğu hediye etmiştir. Bu üçüncü oluntudaki eylem ile K_2 tekrar mutlu olur. Hem K_1 öykülemenin asıl nesnesi olan parayı (N_1) elde etmiş, hem de K_2 bir arkadaş olarak gördüğü kuşundan (N_2) ayrılmamıştır.

“Kuş Yemi” adlı öyküde sözceleme öznesi anlatıyı kuşun satılması eyleminin gerçekleşip, gerçekleşmemesi üzerine kurmuştur. Anlatının birinci oluntusunda ($\ddot{O}_2 \cap N_2$) iken, ikinci oluntuda ($\ddot{O}_2 \cup N_2$) olur. Ancak öykülemenin dengeleyici ögesi olan üçüncü oluntuda yine ($\ddot{O}_2 \cap N_2$) durumu ortaya çıkmıştır. Bu durum kurmacanın iskeletini oluşturur. Boşluklar ise gerek sözceleme öznesinin betimlemeleri, özetlemeleri, sahneleri ile; gerekse de okurun yorumları ile doldurulur.

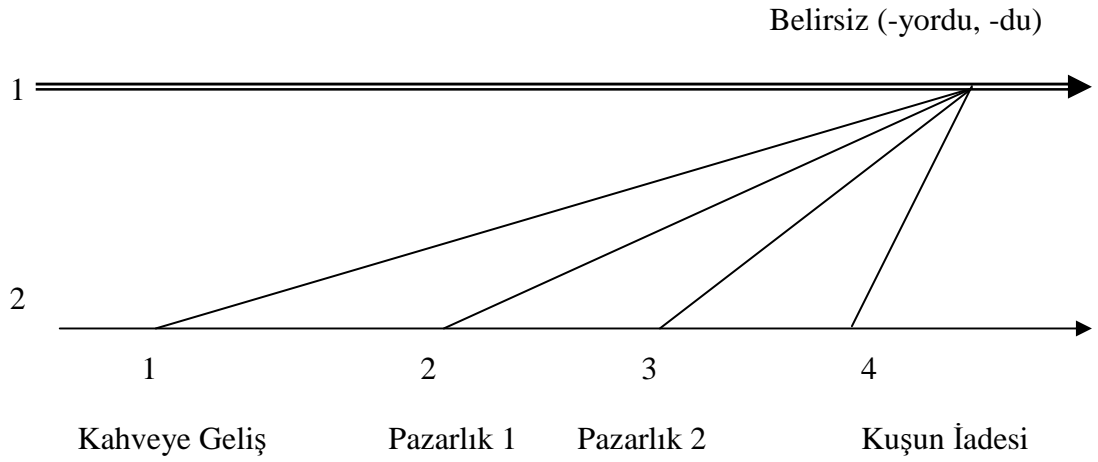
5. 8. 1. 4. Öyküdeki Zaman

Bir anlatıda iki tür zamandan söz edilebilir. Birincisi kurmaca zamanı, ikincisi ise öyküleme zamanıdır. Kurmaca zaman (öykü zamanı) olayların geçtiği, kahramanların olayları yaşadığı zamandır. Öyküleme zamanı ise anlatıcının konuştuğu zamandır. “Kuş Yemi” adlı anlatıda öyküleme zamanı kesin olarak belli değildir. Yine de eylemlerin sonlarında kullanılan şimdiki zamanın hikayesi ve bilinen geçmiş zaman ekleri öyküleme zamanını vermektedir. Anlatıdaki 18. sözce ise kurmaca zamanı göstermektedir: “*Balkan’da şehit oldu, geçen yıl da kızını sizlere ömür, öldü.(18)*” Bu sözce kurmaca zamanını okurun gözleri önüne sermiştir. Anlatılarda öyküleme zamanı ile kurmaca zaman birbiri üzerine karşılaştırılırken; sıra, süre ve sıklık olmak üzere üç tür ilişki ortaya çıkar. Bu özelliklerin incelenmesi kurmaca zamanı ile öyküleme zamanı arasındaki ilişkileri kavramak açısından son derece önemlidir.

5. 8. 1. 4. 1. Öyküdeki Sıra

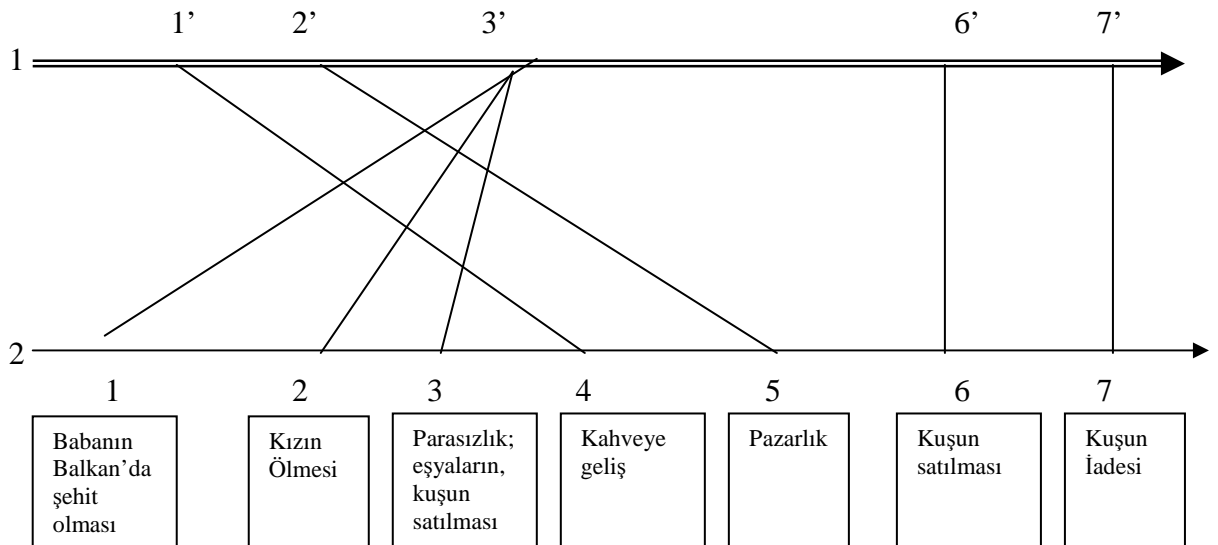
Anlatıda kurmaca zamanı ile öyküleme zamanı arasındaki ilişkiyi ortaya koyarken sözceleme öznesi artsüremsel bir anlatım yolu izlemiştir. Yani öyküleme

zamanından geriye sapım yolu ile süredizimsel sırayı bozmuştur. Bu ilişki şu şekilde gösterilmiştir:

Şekil 126: “Kuş Yemi” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zamanı arasındaki sıra ilişkisi.

Sözcelem öznesi, kurmaca zamanındaki olayları öyküleme zamanına yayarken çapraz ilişkilere yer vermiş, ileriye ve geriye sapım yöntemlerini birlikte kullanmıştır. Kurmaca ile öyküleme ayrıntılı şekilde incelenirse aradaki bağlantıları aşağıdaki gibi görselleştirebilir:

Şekil 127: “Kuş Yemi” adlı öyküde kurmaca olayların öykülemeye yansımaları.

5. 8. 1. 4. 2. Öykünün Ritmi

Öykülemenin ritmi, öyküleme zamanı ile kurmaca zamanı arasındaki ilişkiyi kaynaklanır. Ritim kurmacadaki olayların öykülemeye yer alışı ile ilgilidir. Sözceleme öznesi anlatısındaki ritmi sağlamak için dört yol izleyebilir: duraklama, sahne, özetleme ve eksilti.

1. Kesit (Duraklama 1)

“Beyazıt kahvelerinden birinde bir arkadaş bekliyordum.(1) Kahvede pek az insan vardı.(2) İki üç kişi sönmüş sobanın yanında alçak sesle dertleşiyor; bir ihtiyar, burnunda gözlük, elinde bir gazete ile uyukluyordu.(3) Kahvenin ortasında eski, ipek çarşaflı bir kadın gözüme ilişti.(4) Yanında altı yaşlarında bir erkek çocuk, çocuğun elinde de bir kafes vardı.(5) Bu kadında uzun yıllar kızı ve damadıyla Anadolu’da dolaşmış temiz bir İstanbul hanımı tipi vardı.(6)

Kahveciye yavaş bir sesle bir şeyler söylüyor; küçüğün elindeki kuş kafesini gösteriyordu.(7)”

Öykünün kurmaca anlatılara özgü işaretlerle başlamaması doğal bir anlatı olduğunun göstergesidir (Eco, 1996: 139). Birinci kesitte öyküleme zamanı ilerlerken, kurmaca zamanı öyküleme zamanına göre daha az ilerlemektedir. Bunda bu kesitte betimleme yapılmasının da etkisi vardır. Öncelikle 1, 2, 3. sözcelerde Ö₂ ve özellikle de Ö₁ betimlenir. Bundan dolayı da öyküleme zamanı ilerlerken (7 tümce), kurmaca zamanı çok fazla ilerlemez. Bu yüzden bu kesitte **duraklama** vardır.

2. Kesit (Sahne 1)

“Kahveci, gazetesinin üstünde uyuklayan ihtiyara seslendi:(8)- Sen kuş meraklısısın... ucuz bir saka var... alır mısın?(9)

İhtiyar adam, kuş sesini işitince gözlerini açtı; çocuğu yanına çağırarak kafesi eline aldı; galiba meraklı bir uzmandı; dudaklarını bükerek:(10)

- Yaramaz, dedi.(11)

Büyük anne üzgün bir bakışla ihtiyarı süzdü:(12)

- Satacak değildik ama... aylık çıkmadı da...(13)

- Hepimiz o haldeyiz...(14) Kuşa yaramaz dedim ama, yarasa da alacak para nerede?(15)”

Bu kesitte öyküleme zamanı ile kurmaca zamanı neredeyse eşdeğer şekilde ilerlemiştir. Ayrıntılı bir anlatım yapılmış, anlatı kişileri arasındaki karşılıklı konuşmalara yer verilmiştir. Bu yüzden bu kesitte sözcelem öznesinin izlediği yol sahnelemedir. Kurmaca olayı öykülemeye ayrıntılı şekilde anlatılır. Zaten **sahneleme** de en ayrıntılı anlatım yoludur.

3. Kesit (Özetleme 1)

“Onlara dikkatle baktığımı gören kahveci yanımdan geçerken:(16)

- Allah kimseyi düşürmesin...(17) Bu ihtiyar kadının genç bir damadı vardı.(18) Balkan’da şehit oldu, geçen yıl da kızı sizlere ömür, öldü.(19) Torunu ile yalnız kaldı...(20)

Gözümün önünde bir aile faciası canlanıverdi.(21) Bu karışık yıllarda güçlükle bağlanmış bir kaç lira aylık aylardan beri çıkmıyordu.(22) Vaktiyle çok iyi günler gördüğü halinden belli olan büyük ana yavaş yavaş bütün eşyalarını satıyor, en sonra, sıra bu küçük sakaya geliyor.(23) Ekmekçiye, bakkala borç biriktikçe birikmiştir.(24) Bugün yarım ekmek, bir mendil kömür alacak para bulunamamıştır.(25) Küçüğü aç bırakmamak için kuşu satmaktan başka çare yoktur.(26)”

Sözcelem öznesinin bu kesitte izlediği yol **özetlemedir**. Ö₂’nin yetim kalmasından, kuşun satılmasına karar verilmesine kadar olan birkaç yıllık süre bu kesitte özetlenmiştir. Yıllarla ifade edilebilecek kurmaca zaman 16 ve 26. sözceler arasında toplam 10 sözcede özetlenmiştir. Bu bölümde okur özetlemenin de etkisiyle daha hızlı okur.

4. Kesit (Duraklama 2)

“Bu eski tel kafesin içinde başını boynuna kıştırarak neye uğrayacağını düşünüyor gibi görünen zavallı kuş para etmiyor; fakat onun kıymetini bir de bu şehidin küçük yetimine sorarsanız...(27)

Büyük anne torununu bu küçük dilsiz kardeşinden ayırmak için kim bilir ne vakitsiz bir hayat dersi vermiştir?(28)

Kuş satılmadı.(29) Büyük anne yaşlarla dolan gözlerinin ucu ile torununa bakıyor; çocuk da görünüşte üzüntülü.(30) Fakat küçük yaramaz, nafile, beni büyük annen gibi aldatamazsın!(31) Kendini kederli gibi göstermeye çalışırken gözlerinin içi gülüyor; kuşunu beğenmedikleri için seviniyorsun!...(32) Şimdi görürsün.(33)”

Kurmaca zamanı ilerlemez. Buna karşılık öyküleme zamanı yedi (7) sözcelik bir ilerleme kaydeder. Sözceleme öznesinin **duraklamaya** başvurmasının nedeni, hem betimleme, hem de yorumlama yapmaktır. Betimlemede ve yorumlamada kullanılan unsurlar aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir:

Çizelge 8: “Kuş Yemi” adlı öykünün 4. kesitindeki betimleme ve yorumlama unsurları.

SÖZCE	BETİMLEME UNSURLARI	YORUM UNSURLARI
27. Sözce	eski, başını boynuna kıştırarak neye uğrayacağını düşünüyor gibi görünen küçük	zavallı
28. Sözce		küçük dilsiz kardeşi, vakitsiz bir hayat dersi
29. Sözce		
30. Sözce	yaşlarla dolan	görünüşte üzüntülü
31. Sözce	küçük	yaramaz
32. Sözce	kederli	gözlerinin içi gülüyor, seviniyorum
33. Sözce		

Bu kesitte duraklamanın etkisi ile okuma hızında da bir azalma olacaktır.

5. Kesit (Özetleme 2)

“Kahveciyi araya koyarak büyük anne ile pazarlığa giriyorum.(34) Kafesi istediği fiyata satın alıyorum.(35) Büyük anne üstüne bıraktığım parayı birden bire alamıyor...(36) Böyle alım satımlar gayet basit şeyler olduğu halde ona ağır geliyordu.(37) Yalnız içinden beş kuruş alarak çocuğa veriyor, belli ki aralarında kuşun satılması işi konuşulurken bir şart koşulmuş...(38) Büyük anne benimle aylık işini konuşuyor.(39) Amacı söz arasında bu parayı gene çaktırmadan almaktır.(40) Fakat söze bunun için başladığı halde derdini anlatmaktan gene bir zevk buluyor.(41)”

Bu kesitte sözcelem öznesi **özetleme** yoluna tekrar başvurmuştur. Ancak burada kurmaca zaman 3. kesitteki gibi yıllarla değil saatle, hatta dakikalarla ölçülür. Kesin olarak kurmaca zamanın ne kadar olduğu bilinmemekle birlikte; yine de 34 ile 41. sözceler arasında özetleme yapılmıştır. Yapılan pazarlık ve kuşun içöyküsel anlatıcı tarafından alınması 34 ve 35. sözcelerde özetlenmiştir. Paranın verilişi ise büyük annenin bu parayı alış tarzı ise 36 ve 41. sözceler arasında özetlenmiştir.

6. Kesit (Eksilti 1)

“O kadar konuşuyoruz ki küçüğün uzunca bir zaman aramızdan kaybolduğunu göremiyorum...(42) O biraz sonra elinde bir simit ve bir küçük külahla geliyor...(43) Simitle kendi karnını doyuracaktır. (44)”

42, 43 ve 44. sözceler sözcelem öznesinin yaptığı eksiltili anlatımın kanıtıdır. Çünkü Ö₂ 38. sözcede aldığı beş kuruşla gidip hem kendine simit almış, hem de kuşuna yem almıştır. Ö₂'nin nereye gittiği, nasıl gittiği, kaç saat kaldığı belirtilmemiştir. Dolayısıyla da burada bir **eksiltili anlatım** söz konusudur.

7. Kesit (Sahne 2)

“Parasının yarısıyla da kuşuna yem almıştır.(45) Büyük annesiyle konuşurken ona bakıyorum.(46) Küçük avucuna bir parça yem döküyor; kafese uzanıyor; kuş belli ki onun elinden yem yemeğe alışmıştır.(47) Kafesin telleri arasından gagasını uzatıyor.(48)

Çocuk onu tutmak, gagasına bir ayrılık öpücüğü kondurmak istiyor.(49)

Sonra beni eteğimden çekiyor; yaşlarla dolu parlak gözleriyle yüzüme bakarak yalvarıyor:(50)

- Bu yem sizde kalsın; ona yedirirsiniz olmaz mı?(51)

Külahı aldıktan sonra geri veriyorum.(52)

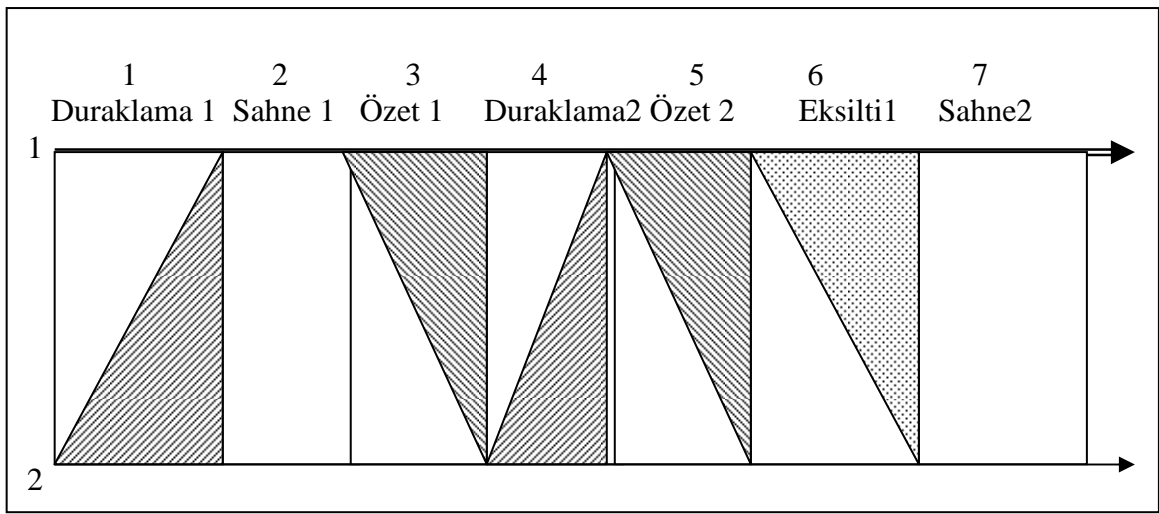
- Yavrum, bu kuşa ben bakamam; onu sana bırakayım da gene sen bak!(53) Sonra büyüyünce alırım, olmaz mı?(54)

Büyük anne bunu doğru bulmuyor.(55)

- Ne önemi var.(56) Büyük anne, küçüğe benim bir hediyem olsun; fakat ne olursa olsun bir daha onu satmamak şartıyla... diyorum.(57)”

Sözcelem öznesi bu kesitte **sahneleme** yöntemini kullanmıştır. Ö₂'nin kuşu (N₂) ile vedalaşması 45 ve 49. sözceler arasında ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Ö₁, Ö₂ ve içöyküsel anlatıcı arasındaki konuşma ise 50 ile 57. sözceler arasında gösterilmiştir. Bu kesitte öyküleme zamanı ile kurmaca zaman eşsüremsel bir anlatımla ifade edilmiştir. Sözceleme öznesinin kurmaca zamanı ile öyküleme zamanını birbirine çalıştırırken kullandığı bu yöntemler, öykümüzün ritmini oluşturur. Anlatının ritim özellikleri aşağıdaki gibidir:

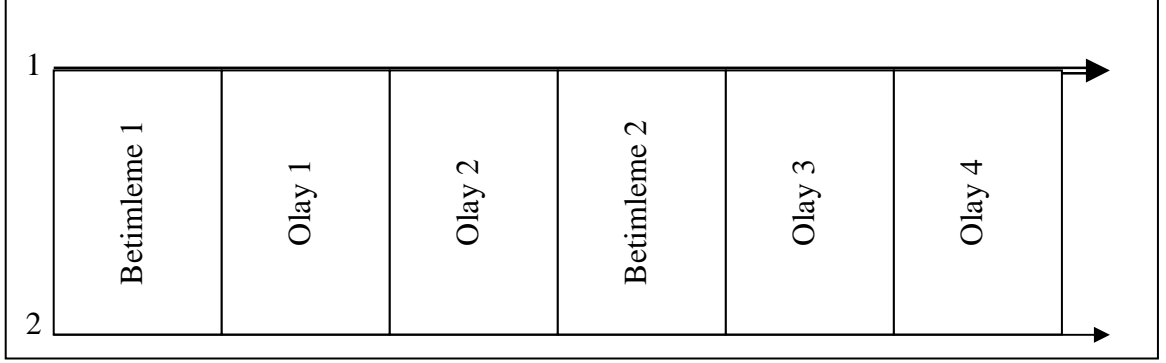

Şekil 128: "Kuş Yemi" adlı öykünün ritim şeması.

Yukarıdaki tabloda boşluklar ilerlemeyi gösterir. Duraklamalarda yapılan betimlemelerin, yorumların etkisiyle; sahnelerde ayrıntılı anlatımın etkisiyle alıcı yavaş olarak metni okur. "Kuş Yemi" adlı öyküde özellikle 1, 2, 4 ve 7. kesitlerde yavaş okuma ortaya konulur. 3, 5 ve 6. kesitlerde ise özetlemeler ve eksiltili anlatımın etkisi ile alıcı daha hızlı okumaya başlar. Okuma hızındaki bu azalış ve artışlar okuma ritmini oluşturur.

5. 8. 1. 4. 3. Sıklık

Sözceleme öznesi “Kuş Yemi” adlı öyküde sıklık bakımından **tekil anlatı** yolunu kullanmıştır. Çünkü kurmacadaki bir olay, öykülemde bir kez anlatılmıştır. Anlatının bu yönü şu şekilde görselleştirilebilir:

Betimleme 1: Uzamın, $\ddot{O}_1$ ve $\ddot{O}_2$ 'nin betimlenmesi.

Olay 1: $\ddot{O}_1$ ve $\ddot{O}_2$ 'nin N_1 ile birlikte gerekli uzama (Beyazıt'ta bir kahve) gelmeleri.

Olay 2: Kuş meraklısı ihtiyar adamla pazarlık.

Betimleme 2: $\ddot{O}_1$, $\ddot{O}_2$ ve N_1 'in durumlarının betimlenmesi.

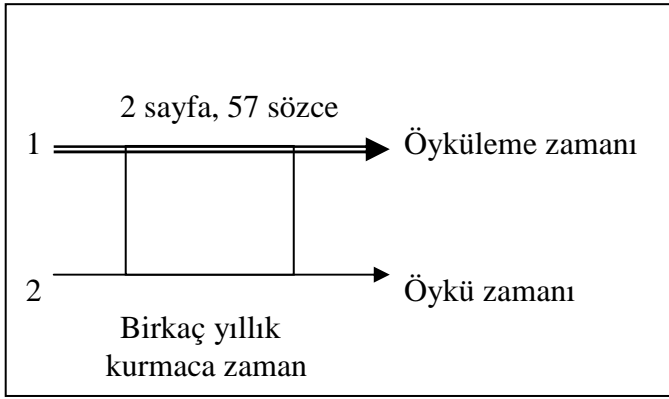
Olay 3: Kuşun içöyküsel anlatıcıya satılması.

Olay 4: İçöyküsel anlatıcı tarafından kuşun $\ddot{O}_2$ 'ye hediye edilmesi.

Şekil 129: “Kuş Yemi” adlı öyküdeki sıklık ilişkisi.

5. 8. 1. 4. 4. Süre

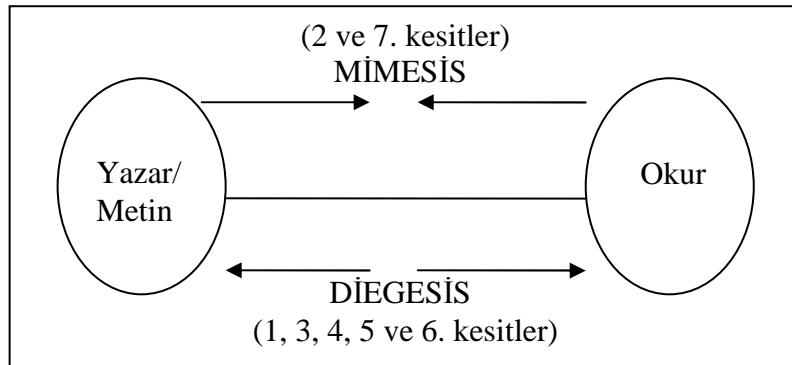
Bu anlatıda birkaç yıllık bir kurmaca zaman toplamda 57 sözce ile öykülemeye yansımıştır.

Şekil 130: “Kuş Yemi” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki süre.

5. 7. 1. 4. 5. Kip

Anlatıda 1, 3, 4, 5 ve 6. kesitlerde elöyküsel anlatıcının ağzından dolayı anlatım (diegesis) ile kurmaca olay öykülemeye aktarılmıştır. Sözcelem öznesi bu yolla metin ile okur arasındaki mesafeyi artırmıştır. Diğer 2 ve 7. kesitlerde ise sahneleme tekniğinin de etkisi ile dolaysız anlatım (mimesis) kullanılmış bu yolla da okur metne yaklaştırmış, kurmaca olayların içerisine çekmiştir:

Şekil 131: “Kuş Yemi” adlı öyküde yazar/metin ile okur arasındaki kip ilişkisi.

5. 8. 1. 5. Öyküdeki Uzamın İşlevi

“Kuş Yemi” adlı öyküde sözcelem öznesi uzama yönelik ilk göndermeyi daha 1. sözcede yapar: *“Beyazıt kahvelerinden birinde bir arkadaş bekliyordum (1).”* Bu sözce ile uzam olarak belirtilen *“Beyazıt kahvelerinden biri”* okur için dil dışı

ansiklopedik bir göndergedir. Gösterdiği özellikler düşünülünce açık, kapsanan, genel bir uzamdır. Uzam olarak kullanılan kahveyi kapsayan İstanbul'daki Beyazıt semtidir. Yani Beyazıt semti kahveyi içerisine aldığı, çevrelediği için kapsayan uzam durumundadır. Beyazıt semti, İstanbul şehrine göre ise kapsanan uzamdır. Beyazıt semtini kapsayan İstanbul; İstanbul'u kapsayan ise Türkiye'dir. Bütün bu dil dışı ansiklopedik göndergeler öykünün inandırıcılığını artırmıştır. Sözcelem öznesinin bu seçimi, anlatısının gerçekmiş gibi algılanmasını sağlamıştır.

Uzam bir anlatıda aynı zamanda; engelleyici eyleyen, gönderici eyleyen ya da yardımcı eyleyen işlevlerinde de bulunabilir. Bu öyküde uzam olarak kullanılan kahve yardımcı eyleyen durumundadır. Çünkü anlatıdaki hem $\ddot{O}_1$, hem de $\ddot{O}_2$ 'nin nesnelere ulaşmasını sağlamıştır. $\ddot{O}_1$ kahveye gelmeden önce ulaşmak istediği nesne olan paradan yoksundur ($\ddot{O}_1 \cup N_1$). Aynı zamanda $\ddot{O}_2$ için de yardımcı eyleyen durumundadır. Aslında anlatının başında karşıt eyleyen gibi görünse de anlatının sonunda $\ddot{O}_2$ için de yardımcı eyleyen olduğu görülmüştür. Çünkü anlatının başında $\ddot{O}_2$ 'nin sahip olduğu N_2 'den ayrılmasına neden olacak yer kahvedir. Ama anlatı ilerledikçe $\ddot{O}_2$ önce N_2 'den ayrılmış; sonra aynı uzamda N_2 'ye kavuşmuştur: $(\ddot{O}_2 \cap N_2) \rightarrow (\ddot{O}_2 \cup N_2) \rightarrow (\ddot{O}_2 \cap N_2)$. Bu durum aslında uzamın $\ddot{O}_2$ için de yardımcı eyleyen olduğunu göstermektedir. Çünkü eğer $\ddot{O}_1$ ve $\ddot{O}_2$ bu kahveye değil de başka bir uzama gitseydi, işte o zaman $\ddot{O}_2$ 'nin anlatının başındaki durumu ($\ddot{O}_2 \cap N_2$) değişebilir ve anlatının sonunda ($\ddot{O}_2 \cup N_2$) durumu ortaya çıkabilirdi. Yukarıda açıkladığımız her iki durum da uzamın bu anlatı için yardımcı eyleyen olduğunun göstergesidir. Bu öyküde uzamın eyleyensel işlevinin yanı sıra bir sınıflandırma aracı olarak da ön plana çıktığını görüyoruz: “Ancak edebi tasvir hiçbir zaman bir başka şeyin kopyası değildir, bir anlam kurma ve iletme yoludur, yüksek ile alçağı, güzel ile çirkini, eski ile yeniye ayırt etme, sınıflandırma aracıdır” (Moretti, 2005: 139). Kapsanan uzam olarak kullanılan Beyazıt semtindeki bir kahve

anlatı kişilerini sınıflandırmamızda, izleksel rolleri hakkında tahminlerde bulunmamızda bizlere yardımcı olmuştur.

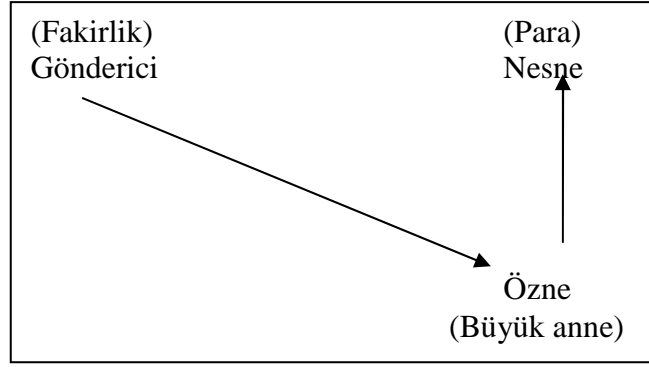
5. 8. 2. ÖYKÜDEKİ ANLATISAL DÜZEYİN İNCELENMESİ

5. 8. 2. 1. Öyküdeki Eyleyenlerin İncelenmesi

Anlatısal düzey çözümlemesinde, söylem düzeyinde sadece kahraman olarak görünen oyuncular işlevlerine indirgenerek soyutlaştırılır. Bu şekilde de anlatının özü, değişmeyen unsurları bulunmaya çalışılır. Bu yöntemi ortaya koyup anlatı çözümlemesinde kullanılmasını sağlayan ise A. J. Greimas olmuştur. V. Propp'tan esinlenen Greimas, yazınsal yapıtlardaki bu işlevleri bir eyleyen sorunu olarak ele almış ve V. Propp'un vardığı sonuçları geliştirerek eyleyensel örnekçeyi oluşturmuştur.

5. 8. 2. 1. 1. İsteyim Eksenini

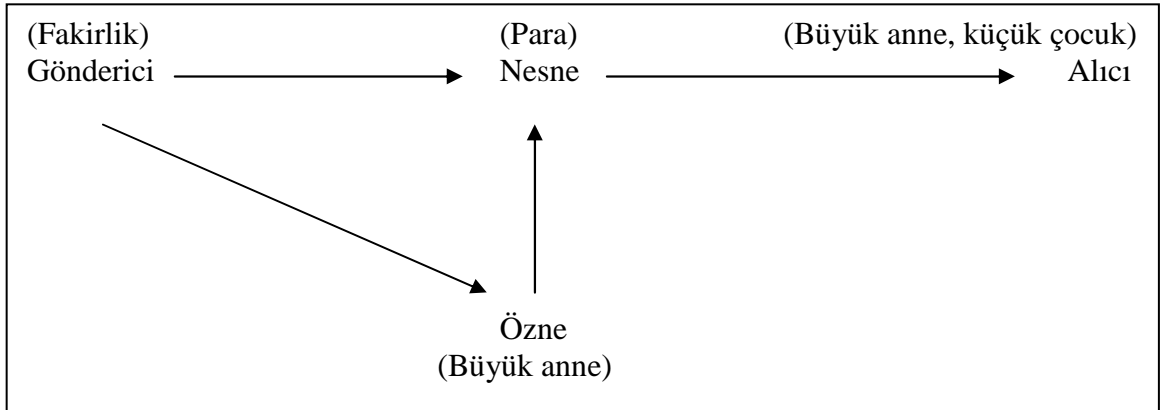
Anlatıda gönderici konumunda olan fakirlik cansız bir kavramdır. Daha önceleri ekonomik durumu gayet iyi olan $\ddot{O}_1$ damadını ve kızını kaybetmesi ile birlikte N_1 'den (para) ayrı düşmüştür. Gönderici durumundaki fakirlik yani geçim sıkıntısı $\ddot{O}_1$ 'i gerekli güç, istek, bilgi ve görev ile donatarak harekete geçmesini sağlamıştır ($G > \ddot{O}_1$). Bu öyküde gönderici (G) konumunda olan eyleyen fakirlik (geçim sıkıntısı), $\ddot{O}_1$ konumunda olan eyleyen ise büyük annedir. N_1 konumundaki eyleyen para, alıcı konumunda olan da yine büyük annenin ($\ddot{O}_1$) kendisidir. Öykünün başında $\ddot{O}_1$ nesnesinden yani paradan ayrıdır ($\ddot{O}_1 \cup N_1$). Bu doğrultuda $\ddot{O}_1$ ile N_1 arasında isteyim eksenini kurulmuştur. Anlatının sonunda ise $\ddot{O}_1$ ile N_1 birliktedirler ($\ddot{O}_1 \cap N_1$).

Şekil 132: “Kuş Yemi” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan isteyim eksenini.

5. 8. 2. 1. 2. İletişim Ekseni

“Kuş Yemi” adlı öyküde nesneyi elde edecek eyleyen aynı zamanda $\ddot{O}_1$ konumunda olan büyük anne ile küçük çocuktur. Yani alıcı konumundaki eyleyenler $\ddot{O}_1$ ve $\ddot{O}_2$ 'dir.

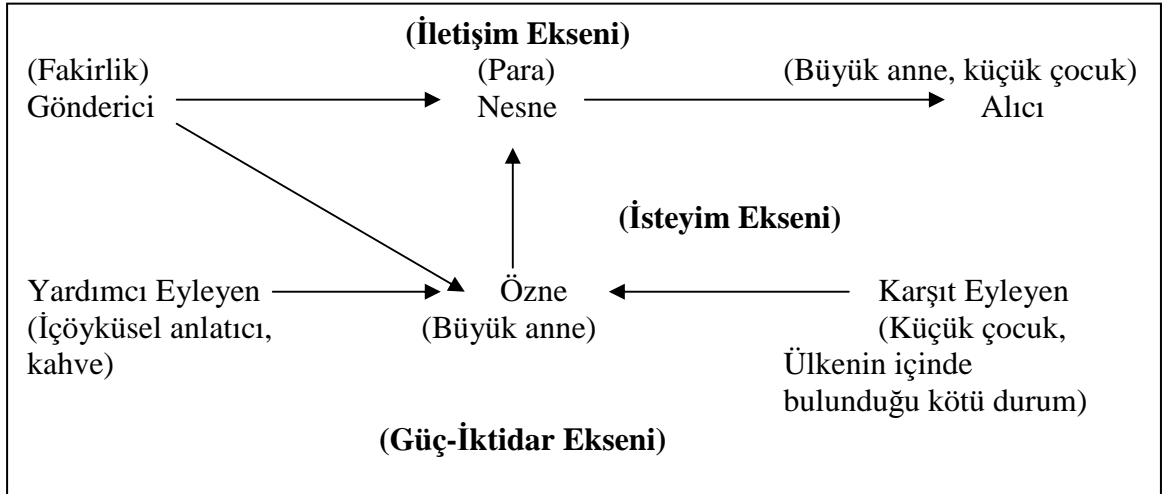

Şekil 133: “Kuş Yemi” adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan iletişim eksenini.

Öykünün sonunda $\ddot{O}_1$ nesnesine kavuşmuştur. Yani iletişim eksenini gerçekleştirir. Nesne alıcıya ulaşır. Özne ve alıcı aynı kişi olduğu için hem özne, hem de alıcı nesneye sahip olur: $G \rightarrow (\ddot{O}_1 \cup N_1) \rightarrow (\ddot{O}_1 \cap N_1)$.

5. 8. 2. 1. 3. Güç-İktidar Ekseni

Anlatıda yardımcı eyleyen konumunda olan elöyküsel anlatıcıdır. Çünkü kuşu almasa bile $\ddot{O}_1$ 'in nesnesine ulaşmasına yardımcı olmuştur. Yine uzam olarak kullanılan kahve de yardımcı eyleyen durumundadır. Karşıt eyleyen durumunda olan ise $\ddot{O}_2$ (küçük çocuk) ve ülkenin içerisinde bulunduğu kötü durumdur. Özellikle 22. sözce bu duruma işaret etmektedir: “*Bu karışık yıllarda güçlkle bağlanmış birkaç lira aylık aylardan beri çıkmıyordu.(22)*” Dolayısıyla da ülkenin içinde bulunduğu bu kötü durum, kuşun satılmasını zorlaştırmıştır. Çocuk N_1 'e ulaşmak için satılacak olan kuşundan ayrılmak istememiştir. Her ne kadar $\ddot{O}_1$ tarafından ikna edilmiş gibi görülse de bu alış veriştten oldukça rahatsızdır. Bu durum eyleyenler arasında bir mücadelenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. “Kuş Yemi” adlı öykünün eyleyensel örnekçesi şu şekilde gösterilebilir:

Şekil 134: “Kuş Yemi” adlı öykünün eyleyensel örnekçesi.

Anlatısal düzey çözümlemesi yaparken $\ddot{O}_1$ olarak ele alınan “büyük anne” açısından inceleme yapılmıştır. Aynı çözümleme $\ddot{O}_2$ (küçük çocuk) açısından da bu yöntemler kullanılarak yapılabilir.

5. 8. 2. 2. Öykünün Söz Dizimsel Yapısı

“Kuş Yemi” adlı öykü sözdizimsel yapısı bakımından incelemeden önce oluntulara ayrılmıştır. Bunun için de anlatıdaki dönüşümler ölçüt olarak kullanılmıştır:

Birinci Oluntu (D)

Başlangıç Durumu: Ö₁'in kuşu satmak istemesi: “- *Sen kuş meraklısısın... ucuz bir saka var... alır mısın?(9)*”

Bitiş Durumu: Kuşun satılmaması: “*Kuşa yaramaz dedim ama, yarasa da alacak para nerede?(15)*”

Dönüşüm (d): Başarısız pazarlık.

İkinci Oluntu (D')

Başlangıç Durumu: Kuş satılmadı: “*Kuşa yaramaz dedim ama, yarasa da alacak para nerede?(15)*”

Bitiş Durumu: Kuşun satılması: “*Kafesi istediği fiyata satın alıyorum.(35)*”

Dönüşüm (d'): Başarılı pazarlık.

Üçüncü Oluntu (D'')

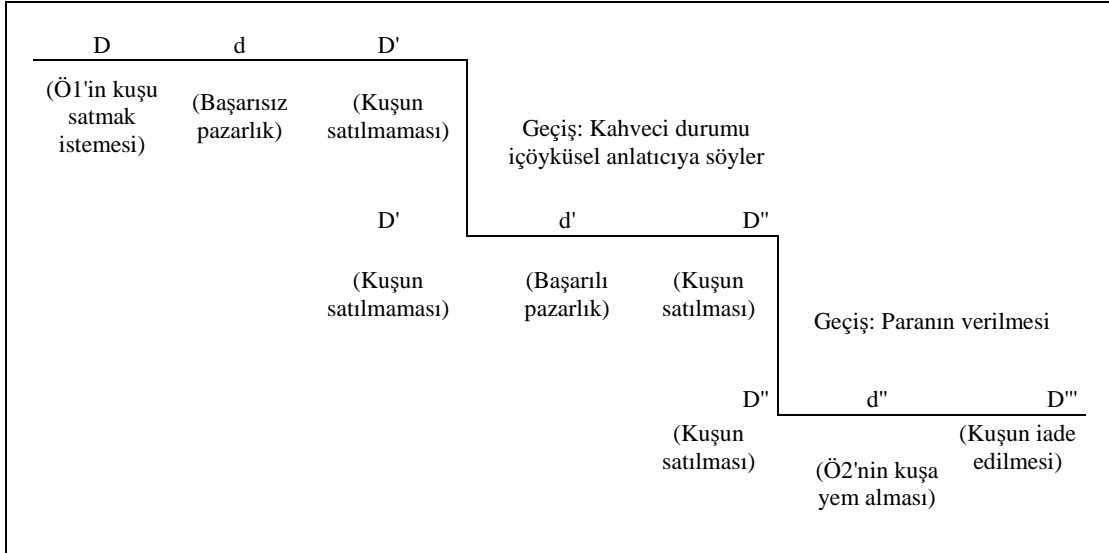
Başlangıç Durumu: Kuş satılması: “*Kafesi istediği fiyata satın alıyorum.(35)*”

Bitiş Durumu: Kuşun iadesi: “- *Yavrum, bu kuşa ben bakamam; onu sana bırakayım da gene sen bak!(53) Sonra büyüyünce alırım, olmaz mı?(54)*”

Dönüşüm (d''): Çocuğun kuşa yem alması..

Bu durumu aşağıdaki gibi görselleştirebiliriz:

Şekil 135: “Kuş Yemi” adlı öykünün oluntuları arasındaki birbirini izleyen dönüşümler.

Bu anlatıda **birbirini izleyen dönüşümler** vardır. Birinci dönüşümden kaynaklanan durum ikinci dönüşümün, ikinci dönüşümden kaynaklanan durum üçüncü dönüşümün başlangıç durumunu oluşturmaktadır. Anlatı izlencesi de bu dönüşümler üzerine kuruludur.

5. 8. 2. 2. 1. Anlatı İzlencesi

Metnin anlatsal izlencesi belirlenirken dörtlü şema kullanılmıştır.

1. Aşama: Sözleşme ya da Eyletim

Bu aşamada gönderici konumunda olan eyleyen ile özne arasında bir sözleşme yapılır. Anlatıda gönderici konumundaki fakirlik aslında sosyal bir durumdur. Gönderici Ö₁'e Ö₂'nin sahip olduğu kuşu (N₂) satması görevini verir. Ö₁, Ö₂'yi ikna edip kuşu (N₂) sattığında ödüllendirilecektir. Öykünün başında Ö₁, sahip olmak istediği nesnenen ayırıcıdır (Ö₁ U N₁). Gönderici eyleyen yaşam koşullarının ağırlığı ile ortaya çıkmış ve

Ö₁'e baskı yapmıştır. Gönderici ile özne arasındaki sözleşme de bu noktada ortaya çıkmıştır. Özellikle 17 ile 26. sözceler arasındaki bölüm, gönderici ile özne arasındaki sözleşme aşamasına gönderimde bulunmaktadır.

2. Aşama: Edinç

Bu aşamada Ö₁, gönderici eyleyen tarafından kendisine verilen görevi yapmak için gerekli olan kiplik özellikleri ile donatılır. Bu kiplikler kuşu satmak zorunda olmak, kuşu satmayı istemek, kuşu satabilmek için gerekli olan güce sahip olmak ve kuşu satmayı bilmektir. “Kuş Yemi” adlı öyküde Ö₁ konumundaki büyük anne, bu kiplik özellikleri ile anlatının başında donatılmış ve bundan sonra da gönderici eyleyenin verdiği görevi yerine getirebilmek için harekete geçmiştir. Amacı N₁'e ulaşmaktır.

3. Aşama: Edim

Edinç aşamasında gerekli olan kipliklerle donatılan Ö₁, nesneye ulaşmak için harekete geçmiştir. Gerekli olan eylemleri bu aşamada gerçekleştirmiştir. Edim aşamasında gerçekleşen bu eylemler ise gerekli olan uzama girilmesi (4. sözce), kahvecinin kulağına bir şeyler söylenmesi (7. sözce), kuş meraklısı yaşlıyla pazarlık yapılması (8 ile 15. sözceler arası), elöyküsel anlatıcı ile pazarlık yapılması ve kuşun satılması (34, 35. sözceler) eylemleridir. Bu eylemler öznenin edinç aşamasında donatıldığı kipliklerle gerçekleştirdiği eylemlerdir. Bu aşamada anlatsal izlençe öznenin durumunu şu şekilde ortaya koymuştur:

$$\underline{(\ddot{O}_1 \cup N_1 / \ddot{O}_2 \cap N_2)} \rightarrow \underline{(\ddot{O}_1 \cap N_1 / \ddot{O}_2 \cup N_2)}$$

Başlangıç Durumu

Son Durum

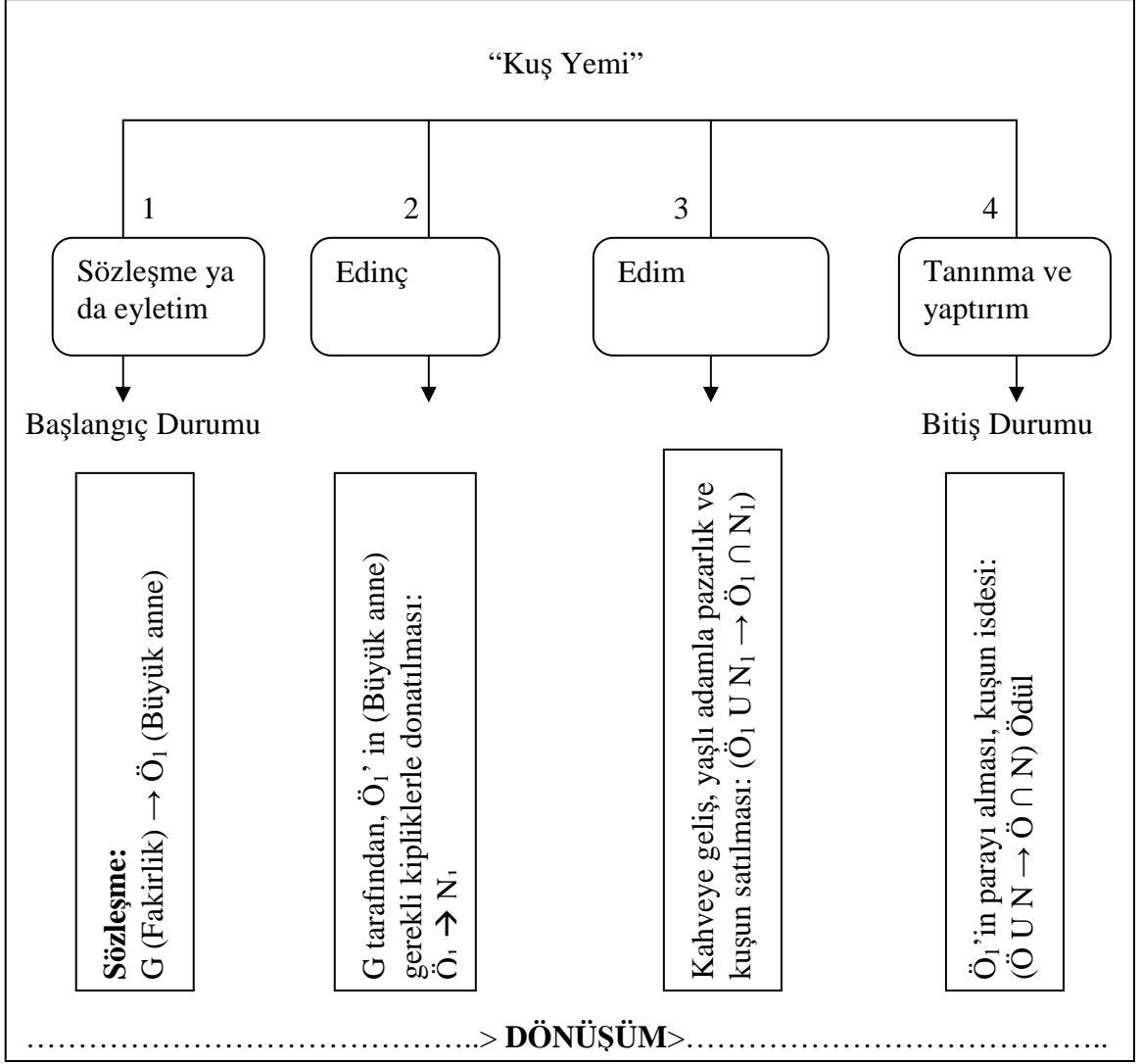
$\ddot{O}_1$ 'in edim aşamasında ortaya koyduğu eylemler, $\ddot{O}_2$ konumundaki küçük çocuğun sahip olduğu ve ayrılmak istemediği N_2 'den (kuş) ayrılmasına neden olmuştur. Bu durum da $\ddot{O}_2$ 'nin mutsuz olmasına yol açmıştır.

4. Aşama: Tanınma ve Yaptırım

Anlatı izlencesinin bu son aşamasında özne yaptığı eylemleri son kez gözden geçirir ve nesneye sahip olup olmadığına son kez bakar. Gönderici konumundaki eyleyen ise öznenin görevi yerine getirip getirmediğine bakar. Görev gerçekleştirilmiş ise gönderici özneyi ödüllendirir; görev gerçekleştirilmemişse gönderici özneyi cezalandırır. Bu aşamada ayrıca dengeleyici unsur ortaya çıkar. Bu öyküde dengeleyici unsur elöyküsel anlatıcının kuşu $\ddot{O}_2$ 'ye iade etmesidir. Bu eylemle birlikte $\ddot{O}_1$ ile $\ddot{O}_2$ arasındaki çatışma ortadan kalkmıştır. $\ddot{O}_1$ ulaşmak istediği nesneye ulaşmıştır. $\ddot{O}_2$ ise öykünün başında sahip olduğu N_2 'ye tekrar kavuşmuştur. Dolayısıyla da $\ddot{O}_2$ açısından anlatının başına geri dönmüştür:

$$\ddot{\text{ÖYKÜ}} \rightarrow \underbrace{(\ddot{O}_1 \cup N_1 / \ddot{O}_2 \cap N_2)}_{\text{Başlangıç Durumu}} \rightarrow \underbrace{(\ddot{O}_1 \cap N_1 / \ddot{O}_2 \cup N_2)}_{\text{Son Durum}} \rightarrow \underbrace{(\ddot{O}_1 \cap N_1 / \ddot{O}_2 \cap N_2)}_{\text{En Son Durum}}$$

Gönderici eyleyen tarafından verilen görev yerine getirildiği için $\ddot{O}_1$ gönderici tarafından tanınır. $\ddot{O}_1$ anlatının başında sahip olmadığı nesneye sahip olur ($\ddot{O}_1 \cap N_1$). Hem de $\ddot{O}_2$ anlatının başında sahip olduğu nesnesinden ayrılmaz ($\ddot{O}_2 \cap N_2$). Bu sayede $\ddot{O}_1$ edim aşamasındaki başarılı eylemleri için gönderici eyleyen tarafından ödüllendirilmiştir.

Şekil 136: “Kuş Yemi” adlı öykünün dörtlü şemaya göre anlatı izlencesi.

“Kuş Yemi” adlı anlatıda başlangıç durumunu paranın bitmesi, satılacak eşyanın kalmaması oluşturmuştur. Dönüştürücü öge olarak kuşun satılmaya karar verilmesi kullanılmıştır. Edinç aşamasında gerekli olan kipliklerle (zorunda olmak, yapmayı istemek, gerekli olan güç, yapmayı bilmek) donatılan öyküleme öznesi eylemleri gerçekleştirir. Bunlar ise öncelikle uzama (Beyazıt’ta bir kahve) gelmek, kahveciden yardım istemek, yaşlıyla pazarlık etmek, içöyküsel anlatıcıya kuşu satmak olarak sıralanabilir. Anlatı izlencesinin bu noktasında $\ddot{O}_1$ nesnesine (para) kavuştuğu

için mutlu iken;Ö₂ nesnesinden ayrıldığı için mutsuzdur. Tam bu noktada dengeleyici öge olarak elöyküsel anlatıcı tarafından kuşun Ö₂'ye iadesi ortaya çıkar. Artık hem Ö₁ hem de Ö₂ nesnelere ayrılmamışlardır. Bu durumu şu şekilde gösterilebilir:

1. Başlangıç Durumu: Paranın bitmesi, satılacak eşyanın kalmaması.

2. Dönüştürücü Öge: Kuşun satılmaya karar verilmesi.

3.1.Eylem / Olay: Kahveye geliş (gerekli uzama giriş).

3.2.Eylem / Olay: Kahveciden yardım isteme.

3.3.Eylem / Olay: Kuş meraklısı yaşlıyla pazarlık.

3.4.Eylem / Olay: Kuşun satılması.

4.Dengeleyici Öge: Kuşun iadesi.

5. Sonuç Durumu: Ö₁'in nesnesine ulaşması, Ö₂'nin de başlangıç durumuna geriye dönmesi.

Şekil 137: “Kuş Yemi” adlı öykünün beşli şemaya göre anlatı izlencesi.

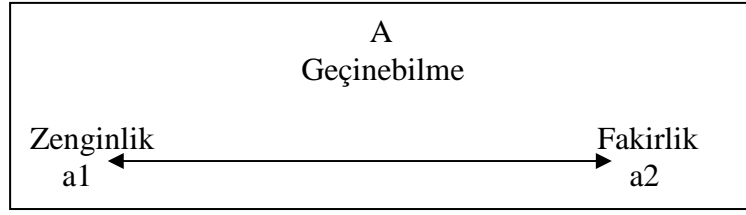
5. 8. 3. ÖYKÜNÜN TEMEL ANLAMSAL BOYUTU (DERİN YAPI)

Birer sanatsal metin olan öykülerin başarısı, yazar tarafından yazılmamış olanın anlatının derin yapısında okura sunulmasındadır. Okur metnin derin yapısındaki simgelerden hareketle bu anlatılmamış, yazılmamış olanı tamamlar. Okurun sahip olduğu kültür düzeyi okumanın bu aşamasında çok önemlidir. Yani okur tanıdığı dil dışı ansiklopedik göndergelerle metnin anlamını tamamlar. Yazın eserlerinin incelenmesinde, metin dilbilimsel yöntemlerin kullanılması anlamsal açıdan bu devingen yapıyı ortaya koyar. Çünkü geleneksel inceleme yöntemlerine göre okur pasiftir. Dilbilimsel inceleme yöntemlerinde ise okur aktif olarak değerlendirilir. Yani metnin anlamı yazar tarafında yazılmış, bitmiş olarak değil; her yeni okuyan okur tarafından yeniden oluşturulan, değişken bir yapı olarak ele alınmalıdır.

5. 8. 3. 1. Göstergebilimsel Dörtgen Yöntemiyle Öykünün İncelenmesi

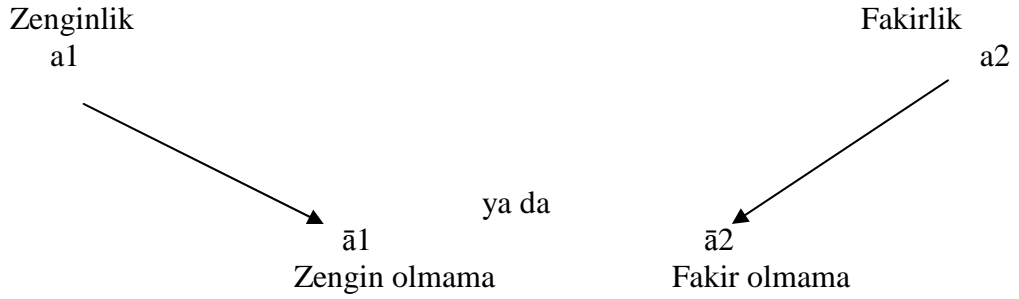
Her metin kendi içerisinde karşıtlık, çelişkinlik ve içerme ilişkilerini barındırır. Metnin temel anlamsal yapısı bu ilişkiler üzerine kuruludur. Bu anlamsal ilişkilerin bir kısmı metnin yüzeysel yapısında söylemsel olarak ortaya çıkarken; bir kısmı derin yapıda saklı kalır, yüzeysel yapıda görünmez. A.J.Greimas; Saussure’ün “anlam karşıtlıklardan doğar” ve Hjelmslev’in “dil bir göstergeler dizgesinden çok bir ilişkiler dizgesidir” savlarından hareketle bu derin yapıyı incelemek için göstergebilimsel dörtgeni oluşturmuştur. Greimas’ın ortaya koyduğu göstergebilimsel dörtgen; metnin derin yapısındaki karşıtlık, çelişkinlik ve içerme ilişkilerine dayanır. Metnin anlamı da göstergebirimcilerin kendi aralarındaki ilişkiden oluşan anlam eksenlerinden oluşur.

“Kuş Yemi” adlı öyküde dizgesel anlamdaki en büyük karşıtlık zenginlik (a1) ve fakirlik (a2) arasındadır. Bu öykünün derin yapısı bu iki göstergebirimcik arasındaki karşıtlığa dayanır. Ö₁ ve Ö₁’nin zenginlikten fakirliğe geçişi bir anda olmamıştır. Bu dönüşüm sözcem öznesi tarafından daha öykünün başında 4. ve 6. sözcelerde erken anlatım yolu ile anlatılmıştır. Dikkatli okur daha öykünün başındaki bu sözcelerde derin yapıdaki bu dönüşümün ipuçlarını fark eder. Özellikle 4. sözcedeki “*eski, ipek çarşafli bir kadın*” betimlemesi Ö₁’in bu dönüşümünü erken anlatım yolu ile bize göstermektedir. “İpek” göstergesinin zenginliğin simgesi olduğu düşünülürse bu dönüşümün anlaşılması daha da kolaylaşacaktır. Üstelik “*ipek çarşaf*” tamlamasında bu göstergeye “*eski*” sıfatının eklenmesi, bu durumu daha öykünün başında gözler önüne sermiştir. 6. sözcenin en büyük kanıtıdır: “*Bu kadında uzun yıllar kızı ve damadıyla Anadolu’da dolaşmış temiz bir İstanbul hanımı tipi vardı.(6)*” Bu dönüşüm şu şekilde gösterilebilir:

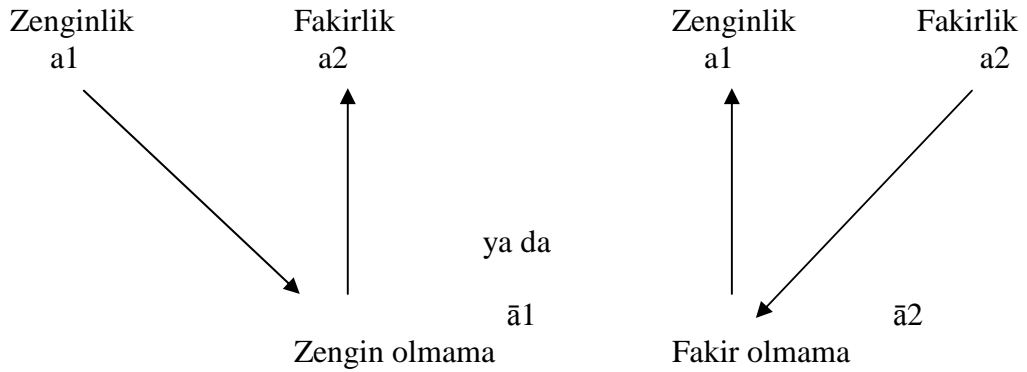

Şekil 138 : “Kuş Yemi” adlı öykünün derin yapısındaki anlam eksenini.

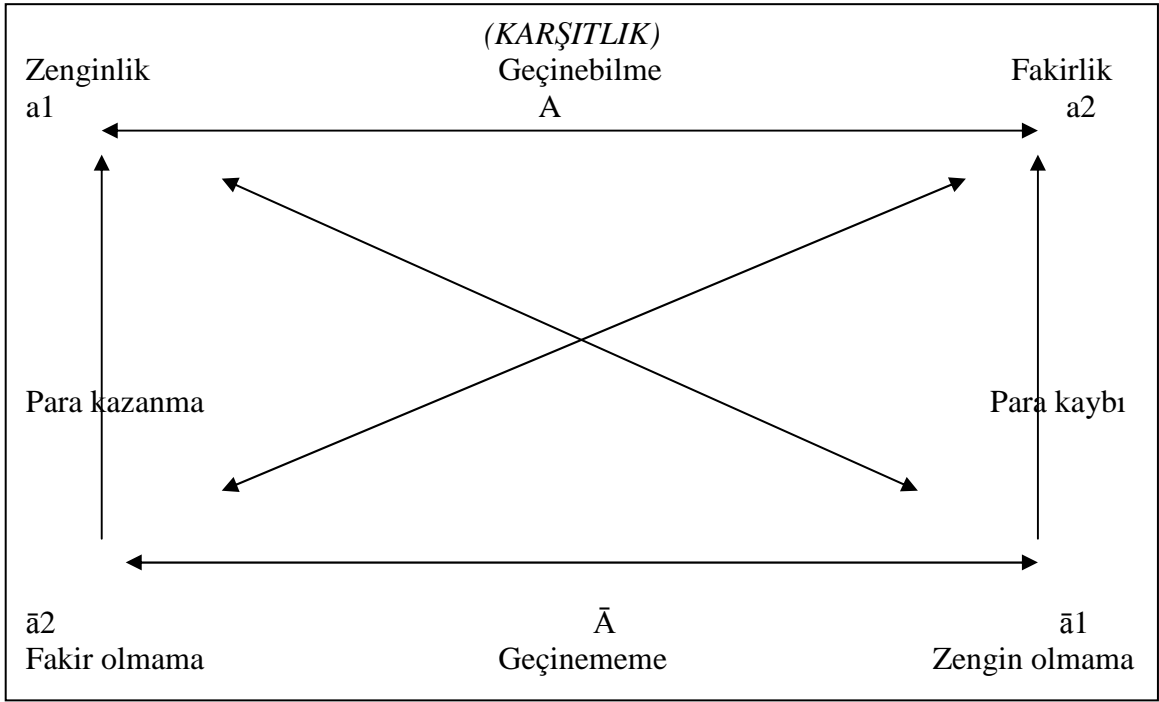
Tabii ki bu dönüşüm bir anda gerçekleşmemiştir. Öncelikle zenginlik (a_1) durumundan çelişkinlik ilişkisi ile zengin olmama ($\bar{a}_1$) durumuna geçiş gerçekleşmiştir:

Zengin olmama ($\bar{a}_1$) durumunun fakirlik ($\bar{a}_2$) durumunu kapsadığı düşünülürse bu dönüşüm daha iyi anlaşılacaktır:

“Kuş Yemi” adlı öyküde göstergebirimciler arasındaki bu dönüşüm metnin derin yapısındaki devingen kurgusunu gösterir:

Şekil 139: “Kuş Yemi” adlı öykünün göstergebilimsel dörtgen yöntemi ile derin yapısı.

Sözcelem öznesi, anlatısını yukarıda göstergebilimsel dörtgen ile gösterdiğimiz devingen yapının üzerine kurmuştur. Yani öykünün iskelet yapısını bu temel anlamsal ilişkiler çerçevesinde oluşturur. Bu ilişkilerin bir kısmı metnin yüzey yapısında sözce olarak görünürken, bir kısmı saklı kalmıştır. Her farklı okurun metinden yeni bir anlam üretmesinin, yine aynı şekilde aynı okur tarafından yapılan tekrar okumalarda yeni bir anlam üretilmesinin sebebi de öykülerin derin yapısındaki bu devingen ilişkiler ağıdır. Bu öyküdeki anlambirimleri oluşturan anlambirimcikler ise şu şekilde sıralanabilir:

a1 : / **zenginlik** / : “ipek çarşafı bir kadın” , “ vaktiyle çok iyi günler gördüğü”

ā1 : / **zengin olmama** / : “eski ipek”, “aylık çıkmadı da” , “Bu karışık yıllarda güçlkle bağlanmış birkaç lira aylık aylardan beri çıkmıyordu.”

a2 : / fakirlik/ : “büyük ana yavaş yavaş bütün eşyalarını satıyor”, “Ekmekçiye, bakkala borç biriktikçe birikmiştir.”, “yarım ekmek, bir mendil kömür alacak para bulunamamıştır.”, “Küçüğü aç bırakmamak için kuşu satmaktan başka çare yoktur.”

ā2 : / fakir olmama / : “Kafesi istediği fiyata satın alıyorum.”, “üstüne bıraktığım parayı”, “içinden beş kuruş alarak”.

Metnin derin yapısında simgelerle ifade edilen her şeyin, yüzeysel yapıda ortaya çıkmadığı daha önceden belirtilmişti. Ortaya çıkan boşluklar ise okur tarafından sahip olduğu dil dışı gerçekler / ansiklopedik göndermelerle tamamlanır. Bu yüzden de bir metnin anlamını tam olarak sınırlamak mümkün değildir. Metin, göstergebilimsel yöntemlerle okunurken metne farklı açılardan yaklaşılabilir.

5. 9. “SON KUŞLAR” ADLI ÖYKÜNÜN İNCELENMESİ

Sait Faik Abasıyanık’a ait olan “Son Kuşlar” adlı anlatı kısaltılarak 8. sınıf Türkçe ders kitabına alınmıştır. Yapılacak incelemede bu kısaltılmış metin esas alınmıştır. Sait Faik, bu öyküde doğa güzelliklerinin insana nasıl mutluluk vereceğini, doğanın yok edilmesinin insanı nelerden yoksun bırakacağını sezdirmek amacı ile anlatısının başında şiirsel bir dil kullanmıştır (Naci, 2003: 48). Ancak metnin ders kitabına alınırken kısaltılması okur konumundaki ilköğretim öğrencilerini bu şiirsel anlatımdan yoksun bırakmıştır.

...

Vaktiyle bu Ada’ya bu zamanda kuşlar uğradı.(1) Cıvıl cıvıl öterlerdi.(2) Küme küme bir ağaçtan ötekine konarlardı.(3) İki senedir gelmiyorlar.(4) Belki geliyorlar da ben farkına varmıyorum.(5)

Sonbahara doğru birtakım insanların, çoluk çocuk, ellerinde bir kafes, Ada’nın tek tepesine doğru gittiklerini görürdüm.(6) İçim cız ederdi.(7)

Büyüklerin ellerinde birbirine yapışmış, acayip çomaklar vardı.(8) Bunlarla bir yeşil meydanın kenarına varır; bunları bir ufacık ağacın altına çığırktan kafesiyle bırakırlar, ağacın her dalına ökseleri bağlarlardı.(9) Hür kuşlar, kafesteki çığırktan kuşun feryadına, dostluk, arkadaşlık, yalnızlık sesine doğru bir küme gelirler; çayırılıkta bir başka ağacın gölgesine birikmiş çoluklu çocuklu kocaman adamlar, bir müddet beklerler; sonra kuşların üşüştüğü ağaca doğru yavaş yavaş yürürlerdi.(10) Ökselerden kurtulmuş dört beş kuş, bir başka ökseye doğru şimdilik uçup giderken birer damlacık elleriyle birer tabiat harikası olan kuşları toparlarlar, hemen dişleriyle oracıkta boğarlar ve hemen canlı canlı yolarlardı.(11)

Hele bir tanesi vardı, bir tanesi...(12) Çocukları bu işe serbest eden de oydu, ökseleri cumartesi gecesinden hazırlayan da...(13) Konstantin isminde bir adamdı.(14) Galata’da bir yazıhanesi vardı.(15) Zahire tüccarıydı.(16) Kalın, tüylü bilekleri, geniş göğsü, delikleri kapamıp açılan, üstü kara kara benekli bir burnu, deriyi yırtmış da fırlamış gibi saçları, kısa kısa bir yürümesi, kalın kalın bir gülmesi...(17)

Hani sessiz, zenginliğini belli etmez, mütevazi adamdı da...(18) Konu komşusu da severdi.(19) Hiçbir şeye, hiçbir dedikoduya karışmazdı.(20) Sabahleyin işine, kısa kısa adımlarla koşarken akşam filesini doldurmuş vapurdan çıkarken görseniz; iriliğine, sallapatiliğine, hesaplı fikirlerine, basit, sevimli şakalarına karşı, hakkında kötü bir hüküm de veremezsiniz.(21) Kendi halinde, hesaplı yaşayan biriydi.(22)

Ama, güz mevsiminde birdenbire böyle canavar kesilirdi.(23) Akşam beş otuz beş vapurunun

arka tarafında yerleştiği iskemlesinde, denizin üstüne oldukça mülayim bakan gözlerini havaya kaldırır, Eylül sonlarına doğru böyle şairane gökyüzüne bakardı.(24) Birden yüzünün ve gözlerinin parladığını görürdünüz.(25)

Havada ve denizdeki tirşe maviliğin üstünde birtakım esmer damlacıklar görünürdü.(26) Sağa sola oynarlar, sonra bir istikamet tutturur, geçip giderlerdi.(27)

Konstantin Efendi, onların çok uzaktan geçtiklerini görebilirdi.(28) Gözlerini kıstırdı.(29) Esmer lekelerin Adalar istikametinde gittiklerini görür, etrafına bakar, bir tanıdık görececek olursa, gözünü kırpar, gökyüzüne bir işaret çıkar: (30)

-Bizim pilavlıklar geldi, derdi.(31)

Kuşlar pek yakından geçmişse, seslerini taklit ederek, kalın dudaklarıyla dişlerinin arasından onlara seslenirdi.(32) Kuşların çoğunca aldandıklarına, bu sesi duyarak dost sesi samp vapur etrafında bir dönüp uzaklaştıklarına şahit olmuşumdur.(33)

Havalar sertleşir, poyrazlar, lodoslar birbirini kovalar, günün birinde teşrinlerin sonlarına doğru, ılık, rüzgarsız, parça parça, oynamayan bulutlu, tatlı, sümbüli günlerde, o en çığırkan kafes kuşunu nereden bulursa bulur, mahalle çocuklarını çağdırır; bir tanesi iki yüz elli gram et vermeyen sakaları, isketeleri, fluryaları, aralarına karışmış serçeleri gökyüzünden birer birer toplarlardı.(34)

Seneler var ki kuşlar gelmiyor.(35) Daha doğrusu ben göremiyorum.(36) Güzün o güzel günlerini pencereden görür görmez, Konstantin Efendinin bulunabileceği sırtları hesaplayarak yollara çıkıyorum.(37) Bir kuş cıvıltısı duysam kanım donuyor, yüreğim atmıyor.(38) Halbuki sonbahar, koca yemişleri, beyaz esmer bulutları, yakmayan güneşi, durgun maviliği, bol yeşili ile kuşlarla beraber olunca, insana, barış, şiir, edebiyat, resim, müzik, mes'ut insanlarla dolu, anlaşmış, kavgasız bir dünya düşündürüyor.(39) Her memlekette kıra çıkan her insan, kuş sesleriyle böyle şeyler düşünecektir.(40) Konstantin Efendi buna mani oluyor.(41) Zaten kuşlar da pek gelmiyorlar artık.(42) Belki birkaç seneye kadar nesilleri de tükenecek.(43) Her memlekette kaç tane Konstantin Efendi var kim bilir?(44)

Dünya değişiyor dostlarım.(45) Günün birinde gökyüzünde, güz mevsiminde artık esmer lekeler göremeyeceksiniz.(46) Günün birinde yol kenarlarında, toprak anamızın koyu yeşil saçlarını da göremeyeceksiniz.(47) Bizim için değil ama çocuklar, sizin için kötü olacak.(48) Biz kuşları ve yeşillikleri çok gördük, sizin için kötü olacak.(49)

Sait Faik ABASIYANIK

İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı

5. 9.1. GENEL İZLEK (YÜZEYSEL YAPI)

5. 9. 1. 1. Öykülerin Yapısal Çözümlemesi

Bir metin, dilbilimsel yöntemlerle incelenirken öncelikle kendi iç yapısı içerisinde değerlendirilmelidir. Ancak bu yolla yapılacak inceleme, geleneksel yazından ve filolojiden ayrılır. Bunun için de ihtiyaç duyulan ilk şey karşı metin oluşturacak, sapsmaları yakalayabilecek hayal gücü olacaktır.

5.9. 1. 1. 1. Yazar ile Anlatıcı Arasındaki İlişki

Yazar ile anlatıcının aynı kişi olmadığını daha önceden dile getirmiştik. Anlatıcı kurmaca olayları anlatan kişidir. Bu öyküdeki anlatıcı birinci dereceden bir anlatı kişisi yani başkahramandır. Bu öykü toplumsal değişimin doğadaki yansımaları ile aktarıldığı bir metindir. Bu yüzden sözcelem öznesi nesnel gerçeklikle, yazınsal gerçekliğin kesiştiği noktada farkına vardığı değişiklikleri öyküsünde anlatır. Bunun en büyük kanıtı olarak da sözcelem öznesinin **benöyküsel anlatıcı** ile özdeşleştiği metnin sonu (45, 46, 47, 48, 49) gösterilebilir: "*Dünya değişiyor dostlarım.(45) Günün birinde gökyüzünde, güz mevsiminde artık esmer lekeler göremeyeceksiniz.(46) Günün birinde yol kenarlarında, toprak anamızın koyu yeşil saçlarını da göremeyeceksiniz.(47) Bizim için değil ama çocuklar, sizin için kötü olacak.(48) Biz kuşları ve yeşillikleri çok ördük, sizin için kötü olacak.(49)*" "Öykülenenleri anlatıcı ile birlikte izledikten sonra, 'günün birinde' olabileceklere kuşkuyla bakarak, gelecekle ilgili karamsarlığımı iki kez yinelediği 'sizin için kötü olacak' tümcesiyle belirtir" (Sayın, 1999: 161). Sözcelem öznesi benöyküsel anlatıcı ile birleşerek okurun dikkatini doğadaki değişimlerden hareketle toplumsal değişimlere çekmek istemektedir. İtalyan romancı ve göstergebilimci Umberto Eco'nun "gerçekliği sanki kurmacaymış, kurmacayı da sanki gerçeklikmiş gibi okumak" diye sözünü ettiği yazınsal özellik bu öykü için geçerlidir (Eco, 1996: 135). Çünkü sözcelem öznesi, nesnel gerçeklik ile yazınsal gerçekliğin

kesiştiği noktada yer almıştır. Sözcem öznesi daha metnin ilk sözcesinde belleğinde kalan bir yaşam öyküsünü anımsar ve anlatmaya başlar. Anımsama belirli bir uzamın içerisinde yer alan nesnelerin, olayların bellek aracılığıyla yeniden göz önüne getirilmesiyle olur. İşte sözcem öznesi ile benöyküsel anlatıcının birleşmesi tam bu sırada gerçekleşir. Anımsamanın beynin uyarılarına ve fonksiyonlarına bağımlı olması, anımsanan nesnelere ve olayların yeni bir metne dönüşmesine yol açar: “Ancak bellek yalnız olduğu gibi saklayan, depolayan bir merci olmadığına, tam aksine bağamların koşullandırdığı bir merci olduğuna göre, yaşam öyküsü de değişen alımlama koşulları doğrultusunda farklı bir metne dönüşebiliyor” (Sayın, 2006: 40). İşte bu dönüşüm sözcem öznesinin anımsadıklarının yazınsal bir metne başarılı bir şekilde dönüşmesini sağlamıştır. Bu anlatıdaki sözcem öznesi-anlatıcı, dinleyici-okur ilişkisini şu şekilde gösterebiliriz:

		ÖYKÜLEME ALANI		
YAZAR (Sait Faik Abasıyanık)	Benöyküsel Anlatıcı Gözlemci	Dinleyici		OKUR
	45, 46, 47,			

şekil 140: “Son Kuşlar” adlı öyküdeki yazar-anlatıcı, okur-dinleyici ilişkisi.

Bu anlatıdaki benöyküsel anlatıcı, olayların birinci dereceden kahramanı olup 45, 46, 47, 48 ve 49. sözcelerde sözcem öznesi ile özdeşleşir.

5. 9. 1. 1. 2. Öyküdeki Bakış Açısı veya Odaklayım

“Son Kuşlar” adlı anlatıda kullanılan imgeler görselliğe dayanmaktadır. Bu yüzden kurmaca olayları anlatan kadar; kurmaca olayları gören, betimleyen de önemlidir. Yani bakış açısının (odaklayım) çözümlememizde önemli bir rolü vardır. Bu öyküdeki bakış açısını doğru şekilde tespit etmemizde 5. sözce bize yardımcı olacaktır: *"Belki geliyorlar da ben farkına varmıyorum. (5)."* Bu sözce benöyküsel anlatıcının her şeyi bilmediğini, görmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Sözcelem öznesi birinci dereceden bir kahramanın bakış açısı ile olayları, nesnelere, kahramanları görür, betimler. Öyküdeki olayları anlatan benöyküsel anlatıcı anlatı kahramanı kadar bilmektedir. Bu yüzden bu anlatıda **birlikte görü** yani **iç odaklayım** söz konusudur.

5. 9. 1. 2. Öyküdeki Kahramanların İncelenmesi

Öykülerde sözcüklerden yaratılmış, belirli bir insan kavramına dayanan varlıklara anlatı kişisi (kahraman) denir. Okuma sırasında okur sahip olduğu dil dışı ansiklopedik göndergelerden yararlanarak kahramanların fiziksel özellikleri, adları, yaşları, kullandıkları dil, ekonomik ve sosyal durumları, meslekleri gibi metne yerleştirilen figüratif unsurlardan yararlanarak onları tanımlamaya çalışır. Anlatısal metinlerin genelinde bulunan bu özellik metnin inandırıcılığı açısından son derece önemlidir.

5. 9. 1. 2. 1. Kahramanların Adları

Sözcelem öznesinin doğa ve toplumdaki değişimleri aktardığı bu anlatıda sözcelem öznesi ile benöyküsel anlatıcının özdeşleştiği düşünülürse başkahramanın adının neden verilmediği daha iyi anlaşılacaktır. Benöyküsel anlatıcı adı yerine 5. sözcede 1. tekil şahıs adıyla 1. tekil şahıs eklerini kullanmıştır: *"Belki geliyorlar da ben farkına varmıyorum. (5)"* İkinci dereceden bir anlatı kişisi olan K₂'nin adını ise

kesin olarak metnin yüzeysel yapısında yer vermiştir (14, 28, 37, 41, 44). Bu sözcelerde K₂ yerine kullandığı “Konstantin” sözcüğü okurun daha önceden çok da alışık olmadığı bir addır ve farklı bir sosyal çevreye göndermede bulunur. Okurun bu anlatı kişisini gerçekleştirdiği eylemlerin de etkisi ile yabancı, kötü huylu biri olarak yargılamasını kolaylaştırır.

5. 9. 1. 2. 2. Kahramanların Yaşları

Bu anlatıda ne benöyküsel anlatıcı konumundaki K₁'in; ne de K₂'nin (Konstantin) yaşı konusunda kesin bir bilgi verilmektedir. Bu da okurun bu anlatı kişilerini daha fazla merak etmesini ve bu anlatı kişilerini eylemleri ile tanımlamasını sağlamıştır. Sadece 8. sözceden hareketle K₂'nin çocuk yaşta olmadığını anlayabiliyoruz. Yine benöyküsel anlatıcının 12, 13, 15, 16 ve 17.sözcelerde verdiği bilgiler ile betimlemeler de bu görüşü desteklemektedir.

5. 9. 1. 2. 3. Kahramanların Fiziksel Özellikleri

Anlatı kişileri sosyal çevreleri, adları, yaşları, cinsiyetleri ve fiziksel özellikleri ile sözcelem öznesi tarafından yaratılmış kağıttan insanlardır. Bu aşamada kahramanların fiziksel özelliklerinin iyi bir şekilde betimlenmesi, anlatısal metnin inandırıcılığını artırır. Okur bu betimlemeler sayesinde anlatı kişilerini düşler, kafasında ruh verir ve canlandırır. Sözcelem öznesi benöyküsel anlatıcının fiziksel özellikleri hakkında çok fazla bilgiye metinde yer vermemiştir. Bunda sözcelem öznesinin anlatının sonunda benöyküsel anlatıcı ile özdeşleşmesinin de payı vardır. Buna karşılık K₂ konumundaki Konstantin Efendi'nin fiziksel özelliklerine yönelik betimlemelere 17, 21, 24 ve 32. sözcelerde yer vermiştir. Benöyküsel anlatıcının özellikle 17. sözcede yer verdiği başarılı betimleme K₂'yi okura fazlasıyla tanıtmaktadır: "*Kalın, tüylü bilekleri, geniş göğüslü, delikleri kapanıp açılan, üstü kara kara benekli bir burnu, deriyi yırtmış*

da fırlamış gibi saçları, kısa kısa bir yürümesi, kalın kalın bir gülmesi... (17)" K₂'nin fiziksel özelliklerine yönelik yapılan bu betimleme okurun K₂'yi zihninde tanımlamasını oldukça kolaylaştırır. Buna ek olarak 21. sözceye yerleştirilmiş olan bir başka betimleme "iriliğine, sallapatalığına (21)" okurun işini iyice kolaylaştırır. Son olarak benöyküsel anlatıcının "oldukça mülayim bakan gözleri" (24), "kalın dudaklarıyla"(32) şeklindeki betimlemeleri K₂ konumundaki Konstantin Efendi'nin fiziksel açıdan tanımlanmasında etkili olmuştur.

5. 9. 1. 2. 4. Kahramanların Dili

Anlatı kişilerinin kullandıkları dil, onların tanımlanmasında son derece önemlidir. Çünkü okur dil sayesinde anlatı kişilerinin eğitim düzeyleri, sosyal ve kültürel çevreleri hakkında tahminlerde bulunur. Onları belirli bir sosyal sınıfa dahil eder. Bu öyküde benöyküsel anlatıcı kurmaca olayları aktarırken ölçünlü dili kullanmıştır. Bunda sözcelem öznesinin benöyküsel anlatıcı ile özdeşleşmesinin etkisi de oldukça fazladır. K₂ (Konstantin Efendi) de 31. sözcede ölçünlü dili kullanmıştır. Anlatıda sahneleme tekniğinin çok fazla kullanılmaması yani doğrudan anlatım (mimesis) yerine dolaylı anlatım (diegesis) tekniğinin kullanılması anlatı kişilerinin karşılıklı konuşmalarına yer verilmemesine yol açmıştır. Bu da anlatı kişilerinin kullandıkları dile yönelik çok fazla inceleme yapılmasını engellemiştir.

5. 9. 1. 2. 5. Kahramanların Beceri Özellikleri

Anlatı kişilerinin beceri özelliklerini; mesleklerini, beğenilerini, zevklerini ve yeteneklerini belirlemek onların izleksel rollerini tespit etmektir. İzleksel rollere yönelik yapılacak bir çözümlemede bir kişi tatlı, cimri, cömert veya sinirli olabilir.

Sözcelem öznesi K₁ konumundaki benöyküsel anlatıcının beceri özellikleri hakkında çok fazla bilgiye yer vermemiştir. Bu da okurun bu anlatı kişisine yönelik

merakının artmasına yol açmıştır. K₂'nin mesleği, beğenileri, zevkleri, yetenekleri hakkında ise çok kesin bilgiler anlatının yüzeysel yapısına yerleştirilmiştir. Özellikle 15 ve 16. sözceler bu anlatı kişinin mesleğini açıkça ortaya koyar: "*Galata'da bir yazıhanesi vardı.(15) Zahire tüccarıydı.(16)*" Benöyküsel anlatıcı K₂'nin mesleğini açıkça ortaya koyduktan sonra onun becerileri ve beğenileri hakkında anlatı genelinde bilgi vermeye devam etmiştir. 18, 20, 21 ve 22. sözcelerde K₂'nin kişilik özellikleri, iyi özellikleri sıralanmıştır: "*Hani sessiz, zenginliğini belli etmez, mütevazî adamdı da...(18) Konu komşusu da severdi.(19) Hiçbir şeye, hiçbir dedikoduya karışmazdı.(20) Sabahleyin işine, kısa kısa adımlarla koşarken akşam filesini doldurmuş vapurdan çıkarken görseniz; iriliğine, sallapatiliğine, hesaplı fikirlerine, basit, sevimli şakalarına karşı, hakkında kötü bir hüküm de veremezsiniz.(21) Kendi halinde, hesaplı yaşayan biriydi.(22)*" Ancak 8, 9 ve özellikle de 11. sözcede verdiği bilgiler K₂'nin doğaya ve kuşlara karşı olan acımasızlığından nasıl da zevk aldığını açıkça ortaya koymuştur. Benöyküsel anlatıcı da bu durumu açıkça 23. sözcede K₂'yi bir canavara benzeterek kesinler: "*Ama, güz mevsiminde birdenbire böyle canavar kesilir (23).*" Sözcelem öznesinin bu sözcede gerçekleştirdiği '*alışılmış eğretileme*' bu anlatı kişinin metni alımlayacak olan öğrenciler tarafından tanımlanmasını kolaylaştırır. Çünkü alışılmış eğretilmeler herkesin kolayca anlayabildiği ve yapabildiği eğretilmelerdir (Uğur, 2003 :107). Yine 28 ve 32. sözceler K₂'nin anlatıda canavarlığa benzetilen bu eylemde çok fazla ustalaştığını gösterir: "*Konstantin Efendi, onların çok uzaktan geçtiklerini görebilirdi.(28) - Kuşlar pek yakından geçmişse, seslerini taklit ederek, kalın dudaklarıyla dişlerinin arasından onlara seslenirdi.(32)*" Son olarak 34. sözce ile K₂'nin bu işi bir eğlence olarak yaptığı benöyküsel anlatıcı tarafından belirtilir: "*Havalar sertleşir, poyrazlar, lodolar birbirini kovalar, günün birinde teşrinlerin sonlarına doğru, ılık, rüzgarsız, parça parça, oynamayan bulutlu, tatlı, sümbüli günlerde, o en çığırktan kafes kuşunu nereden bulursa bulur, mahalle çocuklarını*

çağırtır; bir tanesi iki yüz elli gram et vermeyen sakaları, isketeleri, fluryaları, aralarına karışmış serçeleri gökyüzünden birer birer toplarlardı.(34)"

5. 9. 1. 2. 6. Kahramanların Tanımlaması

Söylemsel yapıda anlatı kişileri hakkında verilen bilgiler; yapılan betimlemeler, yorumlar onların tanımlanmasını kolaylaştırır. Metnin belirli bölümlerinin kısaltılmasının ve benöyküsel anlatıcının kullanılması sebebiyle K₁'in izleksel rolleri hakkında çok fazla yargıya varılamamıştır. Bununla birlikte K₁'in toplumdaki ve doğadaki değişimlere karşı son derece duyarlı olduğu söylenebilir. Özellikle 38. sözce bu durumu açıkça ortaya koymuştur: "*Bir kuş civıltısı duysam kanım donuyor, yüreğim atmıyor.(38)"* Buna karşılık K₂ konumundaki "Konstantin Efendi" hakkında metinde daha fazla bilgi bulunmaktadır. K₂ hakkında verilen bilgilerden hareketle okur bu anlatı kişinin fiziksel yapısı hakkında kesin yargılara varır. Özellikle mesleği hakkında kesin bilgilere ulaşan okur, esas olarak bu anlatı kişisini gerçekleştirdiği eylemle tanımlar. K₂ anlatı genelinde gerçekleştirdiği eylemlerle kuşlara karşı son derece acımasız bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Bu anlatıdaki "Konstantin Efendi" evinden uzaklaşmış, ötekileşmiş biridir. Anlatı kişinin bu durumu doğa ve toplum için bir tehlike oluşturmaktadır. İnsanın kendi doğasının dışına çıkarak, **öteki** olma şanssızlığına uğraması, bütün evren açısından büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Çünkü ötekileşen insan zaten içinde taşıdığı kendi kendisini, daha da kötüsü bütün evreni yok etme/edebilme potansiyelini harekete geçirebilir (Korkmaz, 1999: 61). Sözcelem öznesi ötekileşmiş anlatı kişisi/kişilerinden hareketle bütün evren için olan yok olma tehlikesini geçmiş-gelecek, eski-yeni, kuş sesleri-karga sesleri, yeşillik-çamur karşıtlıkları çerçevesinde metne yerleştirmiştir. Bütün bu bilgiler doğrudan benöyküsel anlatıcı tarafından aktarıldığı için dolaysız tanımlama tekniği kullanılmıştır.

5. 9. 1. 3. Kullanılan Eylemler ve Görevleri

“Son Kuşlar” adlı anlatıda ön plana çıkan eylem büyük küçük bazı insanların yaz mevsiminin sonuna doğru gökyüzündeki kuşları avlamasıdır. Benöyküsel anlatıcı; kurmaca olay içerisinde gerçekleşen bu eylemden dolayı başta K₂ olmak üzere anlatı kişilerini yargılamış, onların gerçekleştirdiği bu eylemle okur tarafından tanımlanmasını sağlamıştır. Bu açıdan gerçekleştirilen eylemler, özellikle anlatı kişilerinin tanımlanması açısından son derece önemlidir.

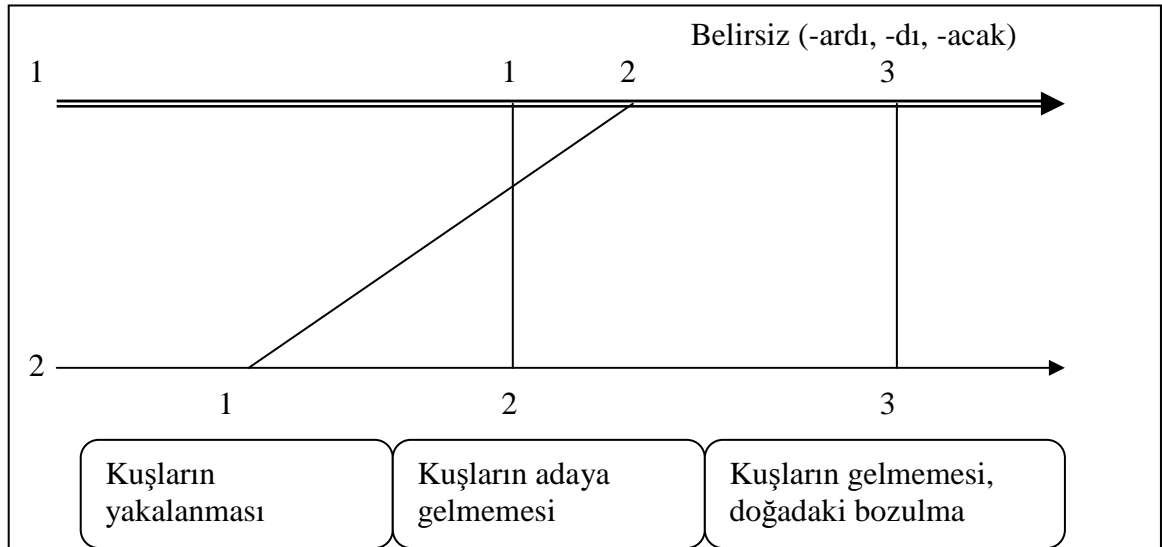
5. 9. 1. 4. Öyküdeki Zaman

Sözcelem öznesinin 45, 46, 47, 48 ve 49. sözcelerde benöyküsel anlatıcı ile özdeşleşmesi öyküleme zamanını tespit etmek açısından son derece önemlidir. Özellikle 45. sözcü öyküleme zamanı hakkında çıkarsamalarda bulunma fırsatı vermiştir: *"Dünya değişiyor dostlarım (45)."* Çünkü Sait Faik'in bu öyküyü yazdığı yıllar, Türk toplumunda değişim ve dönüşüm kıpırtılarının açıkça yaşandığı yıllardır. Sözcelem öznesi bu şekilde bu sürece etkide bulunmaya çalışır (Sayın, 1999: 166). Sözcelem öznesinin bu anlatıyı kaleme aldığı 1952 yılı tam da bu dönüşüm ve değişimin son derece hızlı şekilde yaşandığı dönemdir (Sayın, 1999: 161). Kurmaca zaman olarak ise özellikle, sonbahar mevsimi kullanılmıştır. Anlatının başındaki 6. sözcü kurmaca zamana gönderme yapan ilk sözcüdir: *"Sonbahara doğru birtakım insanların, çoluk çocuk, ellerinde bir kafes, Ada'nın tek tepesine doğru gittiklerini görürdüm.(6)"* Yine 23, 34, 37. sözcüler de bunu desteklemektedir. Özellikle 34. sözcüdeki “teşrin” sözcüğü süredizimsel bir zaman dilimine göndermede bulunur. “Teşrin” sözcüğünün yılın on ve on birinci ayları yerine kullanıldığı düşünülürse bu sözcüğün kurmaca zamanı kesinlediği ortadadır.

5. 9. 1. 4. 1. Öyküdeki Sıra

Kurmaca olaylar öyküleme zamanına yerleştirilirken süredizimsel sıra ilk olarak geriye sapım tekniği ile bozulmuştur. Benöyküsel anlatıcının kullandığı geniş zamanın hikayesi "*uğrardı (1), öterlerdi (2), konarlardı (3), görürdüm (6), cız ederdi (7), bağlarlardı (9), yürürlerdi (10), yolarlardı (11), severdi (19), karışmazdı (20), veremezsiniz (21), kesilirdi (23), bakardı (24), görürdünüz (25), görünürdü (26), giderlerdi (27), görebilirdi (28), kıyardı (29), seslenirdi (32), toplarlardı (34)*"; bilinen geçmiş zaman *vardı (8, 12, 15), oydu (13), adamdı (14, 18), tüccarıydı (16), biriydi (22)*" kullanılması bu anlatıda artsüremsel bir anlatım tekniğinin kullanıldığını göstermiştir.

Geriye sapım tekniğinin yanı sıra metnin sonuna doğru sözcelem öznesi ileriye sapım tekniğini de kullanmıştır. Yani sözcelem öznesi geleceğe yönelik tahminlerde bulunmuştur: "*göremeyeceksiniz (46, 47), olacak (48, 49)*" Bu sözcelerde gelecek zamanın kullanılması ileriye sapım tekniğinin kullanıldığını gösterir:

Şekil 141: “Son Kuşlar” adlı öyküde öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasındaki sıra ilişkisi.

Bu öyküde sözcelem öznesi geriye sapım tekniği ile anlatıdaki sıradizimsel sırayı bozmuş; bunu da ileriye sapım tekniği ile devam ettirmiştir.

5. 9. 1. 4. 2. Öykünün Ritmi

Sözcelem öznesi öyküleme zamanı ile kurmaca zamanı arasındaki ilişkiye duraklama, özetleme, sahne ve eksilti olmak üzere dört farklı teknikle müdahale edebilir. Bu müdahaleden dolayı okur metnin bazı bölümlerini hızlı, bazılarını ise yavaş okur. Bu durum da anlatının ritmini oluşturur.

1. Kesit: Özet 1

"...

Vaktiyle bu Ada'ya bu zamanda kuşlar uğrardı.(1) Cıvıl cıvıl öterlerdi.(2) Küme küme bir ağaçtan ötekine konarlardı.(3) İki senedir gelmiyorlar.(4) Belki geliyorlar da ben farkına varmıyorum.(5)

Sonbahara doğru birtakım insanların, çoluk çocuk, ellerinde bir kafes, Ada'nın tek tepesine doğru gittiklerini görürdüm.(6) İçim cız ederdi.(7)

Büyüklerin ellerinde birbirine yapışmış, acayip çomaklar vardı.(8) Bunlarla bir yeşil meydanın kenarına varır; bunları bir ufacık ağacın altına çığırtkan kafesiyle bırakırlar, ağacın her dalına ökseleri bağlarlardı.(9) Hür kuşlar, kafesteki çığırtkan kuşun feryadına, dostluk, arkadaşlık, yalnızlık sesine doğru bir küme gelirler; çayırılıkta bir başka ağacın gölgesine birikmiş çoluklu çocuklu kocaman adamlar, bir müddet beklerler; sonra kuşların üşüşüğü ağaca doğru yavaş yavaş yürürlerdi.(10) Ökselerden kurtulmuş dört beş kuş, bir başka ökseye doğru şimdilik uçup giderken birer damlacık elleriyle birer tabiat harikası olan kuşları toparlarlar, hemen dişleriyle oracıkta boğarlar ve hemen canlı canlı yolarlardı.(11)"

Sözcelem öznesi her sene güz mevsiminde yapılan bir eylemin yapılış şeklini bu kesitle özetlemiştir. Benöyküsel anlatıcıya ait olan 4. sözce bile başlı başına bir özetlemedir: "*İki senedir gelmiyorlar. (4)*" Bu sözce ile iki senelik süreç, bir tümce ile özetlenmiştir. Bunun dışında 6, 8, 9, 10 ve 11. sözceler de büyüklü küçüklü insanların sürekli yaptığı bir eylem kısaca özetlenmiştir. Bu kesitte kullanılan özetleme tekniğinin etkisi ile okuma hızlı olacaktır.

2. Kesit: Duraklama 1

"Hele bir tanesi vardı, bir tanesi...(12) Çocukları bu işe serbest eden de oydu, ökseleri cumartesi gecesinden hazırlayan da...(13) Konstantin isminde bir adamdı.(14) Galata'da bir yazıhanesi vardı.(15) Zahire tüccarıydı.(16) Kalın, tüylü bilekleri, geniş göğsü, delikleri kapanıp açılan, üstü kara kara benekli bir burnu, deriyi yırtmış da fırlamış gibi saçları, kısa kısa bir yürümesi, kalın kalın bir gülmesi...(17)

Hani sessiz, zenginliğini belli etmez, mütevazı adamdı da...(18) Konu komşusu da severdi.(19) Hiçbir şeye, hiçbir dedikoduya karışmazdı.(20) Sabahleyin işine, kısa kısa adımlarla koşarken akşam filesini doldurmuş vapurdan çıkarken görseniz; iriliğine, sallapatiliğine, hesaplı fikirlerine, basit, sevimli şakalarına karşı, hakkında kötü bir hüküm de veremezsiniz.(21) Kendi halinde, hesaplı yaşayan biriydi.(22)"

Sözcelem öznesi bu kesitte benöyküsel anlatıcının ağzından K₂'yi betimlemiştir. Onun hakkında birtakım figüratif bilgilere yer vermiştir. Bu durum da kurmaca zamanın yavaşlamasına, hatta durmasına neden olmuştur. Benöyküsel anlatıcı 13, 14, 15 ve 16. sözcelelerde verdiği figüratif bilgilerle, bu anlatı kişinin izleksel rolüne gönderme yapmıştır. Yine 17. sözcedeki başarılı fiziksel betimlemeler, kurmaca zamanını adeta durdurmuştur: "*Kalın, tüylü bilekleri, geniş göğsü, delikleri kapanıp açılan, üstü kara kara benekli bir burnu, deriyi yırtmış da fırlamış gibi saçları, kısa kısa bir yürümesi, kalın kalın bir gülmesi...(17)*" Sözcelem öznesi bu kesitin ikinci paragrafında bu anlatı kişinin izleksel rollerini kesinleyecek daha fazla bilgi vermiştir. 21. sözcede kullandığı "*kısa kısa adımlar, iriliğine, sallapatiliğine (21)*" betimleyici unsurlar ile 18, 21 ve 22. sözcelelerdeki "*sessiz, zenginliğini belli etmez, mütevazı adamdı (18), hesaplı; basit, sevimli şakaları (21), hesaplı yaşayan biri (22)*" yorumlama unsurları okuma hızını etkilemiştir. Sözcelem öznesi, kesitte hem betimleyici, hem de yorumlayıcı unsurlara yer vermiştir. Bu durum da duraklama tekniğinin kullanıldığını desteklemektedir. Duraklama tekniğinin kullanılması okuma hızını yavaşlatmıştır. Bunda asıl neden de bu kesitin betimleme ve yorumlama ağırlıklı olmasıdır.

3. Kesit: Özetleme 2

"Ama, güz mevsiminde birdenbire böyle canavar kesilirdi.(23) Akşam beş otuz beş vapurunun arka tarafında yerleştiği iskemlesinde, denizin üstüne oldukça mülayim bakan gözlerini havaya kaldırır, eylül sonlarına doğru böyle şairane gökyüzüne bakardı.(24) Birden yüzünün ve gözlerinin parladığını görürdünüz.(25)

Havada ve denizdeki tirşe maviliğin üstünde birtakım esmer damlacıklar görünürdü.(26) Sağa sola oynarlar, sonra bir istikamet tutturur, geçip giderlerdi.(27)

Konstantin Efendi, onların çok uzaktan geçtiklerini görebilirdi.(28) Gözlerini kısırdı.(29) Esmer lekelerin Adalar istikametinde gittiklerini görür, etrafına bakar, bir tanıdık görececek olursa, gözünü kırpar, gökyüzüne bir işaret çakar: (30)

-Bizim pilavlıklar geldi, derdi.(31)

Kuşlar pek yakından geçmişse, seslerini taklit ederek, kalın dudaklarıyla dişlerinin arasından onlara seslenirdi.(32) Kuşların çoğunca aldandıklarına, bu sesi duyarak dost sesi sanıp vapur etrafında bir dönüp uzaklaştıklarına şahit olmuşumdur.(33)

Havalar sertleşir, poyrazlar, lodoslar birbirini kovalar, günün birinde teşrinlerin sonlarına doğru, ılık, rüzgarsız, parça parça, oynamayan bulutlu, tatlı, sümbüli günlerde, o en çığırtañ kafes kuşunu nereden bulursa bulur, mahalle çocuklarını çağırır; bir tanesi iki yüz elli gram et vermeyen sakaları, isketeleri, fluryaları, aralarına karışmış serçeleri gökyüzünden birer birer toplarlardı.(34)"

K₂'nin her güz mevsiminde sürekli gerçekleştirdiği eylemler, bu kesitte benöyküsel anlatıcı tarafından özetlenmiştir. Özellikle 23. sözce K₂'nin her güz mevsiminde bu eylemleri gerçekleştirdiğini ön plana çıkarır: "Ama, güz mevsiminde birdenbire böyle canavar kesilirdi.(23)" Yine 34. sözcedeki "teşrinlerin sonlarına doğru (34)" sözcükleri bu eylemi yılın her on ve on birinci aylarında gerçekleştirdiğini göstermektedir. Kısacası K₂'nin hayatında önemli bir payı olan kuşları avlama eylemi; yani K₂'nin hayatının bu yönü özetlenmiştir. Kullanılan özetleme tekniğinden dolayı da okuma hızlanacaktır.

4. Kesit: Duraklama 2

"Seneler var ki kuşlar gelmiyor.(35) Daha doğrusu ben göremiyorum.(36) Güzün o güzel günlerini pencereden görür görmez, Konstantin Efendinin bulunabileceği sırtları hesaplayarak yollara çıkıyorum.(37) Bir kuş civıltısı duysam kanım donuyor, yüreğim atmıyor.(38) Halbuki sonbahar, koca

yemişlei, beyaz esmer bulutları, yakmayan güneşi, durgun maviliği, bol yeşili ile kuşlarla beraber olunca, insana, barış, şiir, edebiyat, resim, müzik, mes'ut insanlarla dolu, anlaşmış, kavgasız bir dünya düşündürüyor.(39) Her memlekette kıra çıkan her insan, kuş sesleriyle böyle şeyler düşünecektir.(40) Konstantin Efendi buna mani oluyor.(41) Zaten kuşlar da pek gelmiyorlar artık.(42) Belki birkaç seneye kadar nesilleri de tükenecek.(43) Her memlekette kaç tane Konstantin Efendi var kim bilir?(44)"

Bu kesitte de benöyküsel anlatıcı kurmaca zamanı durdurarak, sadece öyküleme zamanını ilerlemesine fırsat vermiştir. Aslında bu kesitte, özellikle de 38, 39, 40, 41 ve 43. sözcelerde doğadaki bu değişim hakkındaki düşüncelerini açıklamıştır. Bu da kurmaca zamanının duracak seviyeye gelmesini, öyküleme zamanının da 10 tümcelik bir ilerleme göstermesini sağlamıştır.

5. Kesit: Duraklama 3

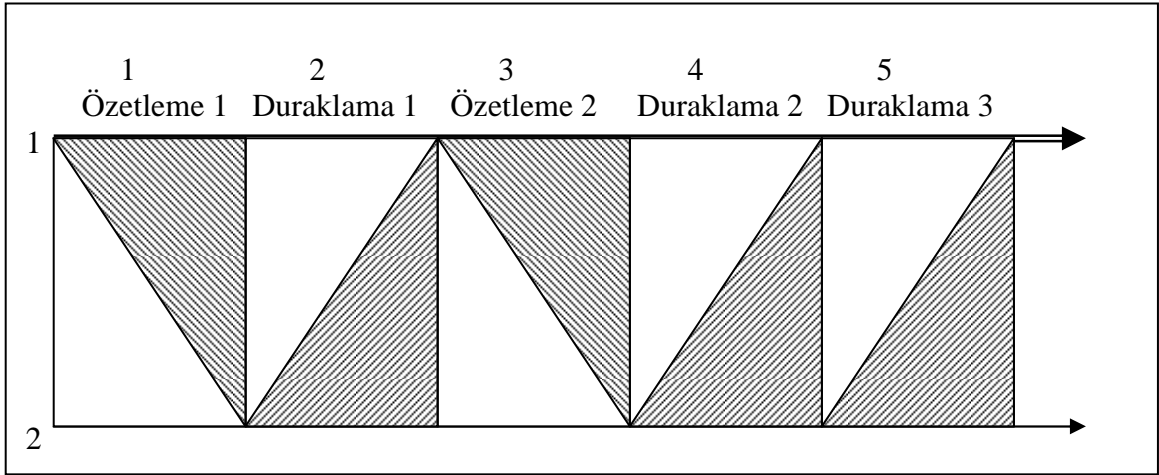
"Dünya değişiyor dostlarım.(45) Günün birinde gökyüzünde, güz mevsiminde artık esmer lekeler göremeyeceksiniz.(46) Günün birinde yol kenarlarında, toprak anamızın koyu yeşil saçlarını da göremeyeceksiniz.(47) Bizim için değil ama çocuklar, sizin için kötü olacak.(48) Biz kuşları ve yeşillikleri çok ördük, sizin için kötü olacak.(49)"

Sait Faik Abasıyanık; bu kesitte hayatın bir gerçeğine; doğadaki ve toplumdaki bir değişime dikkat çekmiştir. Bunun için de kurmaca zamanı tamamen durdurmuştur. Nesnel gerçeklik ile yazınsal gerçekliğin kesiştiği noktada benöyküsel anlatıcı ile özdeşleşmiştir. Bu yolla benöyküsel anlatıcısının ağzından bu değişimler hakkındaki düşüncelerini açıklamıştır. "Son Kuşlar" öyküsü görsel imgelerin ağırlıklı olduğu bir anlatıdır. Aslında yapmak istediği de bu görsel imgelerden hareketle toplumsal değişimlere dikkat çekmektir. Akşit Göktürk kurmaca metinlerin asıl işlevinin bir tür iletişim kurmak olduğuna dikkat çektikten sonra; metnin neyi nasıl betimlediği değil, ne etki yarattığının önemli olduğunu belirtmiştir (Göktürk, 2002^b: 68). Sözclem öznesi de kurmaca metinlerin bu en önemli işlevinden yararlanarak toplumdaki ve doğadaki bu değişime dikkat çekmek istemiştir. Bunun için de son kesitte, yazınsal gerçeklik ile nesnel gerçekliğin kesiştiği noktada mesajını vermiştir. Bu durumda kurmaca zamanının

tamamen durmasını, öyküleme zamanının da ilerlemesini sağlamıştır. Bundan dolayı da okuma hızı yavaşlamıştır.

Sözcelem öznesinin öyküleme zamanı ile kurmaca zamanı birbiri ile ilişkilendirirken kullandığı bu yöntemler anlatımızın ritmini; dolayısıyla da okuma hızını gösterir. Bu durum da şu şekilde görselleştirilebilir:

Şekil 142: "Son Kuşlar" adlı öykünün ritim şeması.

Bu öyküde 1 ve 3. kesitlerde yapılan özetlemenin etkisiyle okuma hızı artmıştır. Buna karşılık 2, 4 ve 5. kesitlerde yapılan betimlemelerin, yorumların ve verilen bilgilerin etkisi ile okuma hızı yavaşlamıştır.

5. 9. 1. 4. 3. Sıklık

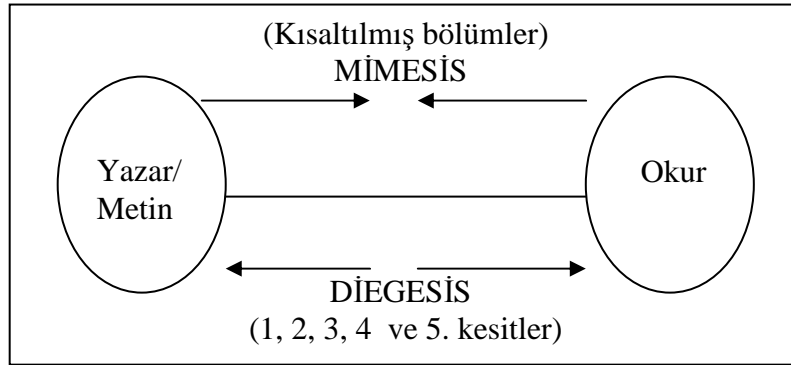
Kurmaca olayların öyküleme kaç kez anlatıldığı ile ilgili bir özelliktir. Bu öyküde sözcelem öznesi; kurmacada gerçekleşen, birbirine benzeyen, her sene güz mevsiminde tekrarlanan eylemleri anlatmıştır. Bu durum öyküde eylemsel açıdan **yinelemeli anlatı** tekniğinin kullanıldığını gösterir.

5. 9. 1. 4. 4. Süre

Anlatsal metinlerdeki süre kavramı kurmaca zaman ile öyküleme zamanını ayrı ayrı ele almayı gerektirir. Bu öyküdeki 4, 35 ve 43. sözceler kurmaca zamanının seneleri kapsadığını gösterir. Seneleri kapsayan kurmaca zaman, öyküleme zamanında yaklaşık olarak 49 tümcelik bir ilerleme göstermiştir. Unutulmaması gereken en önemli noktalardan biri de bu metnin kısaltılmış olduğudur. Öyküleme zamanına yönelik yapılacak bu tespit sadece 8. sınıf Türkçe ders kitabındaki metni kapsayacaktır.

5. 9. 1. 4. 5. Kip

Kip kavramı; kurmacadaki olayı kimin gördüğü, kimin yaşadığı ile ilgili olan kavramdır. Bu öyküde sözcem öznesi kurmaca olayları aktarırken daha çok benöyküsel anlatıcıyı kullanmıştır. Bu da bu öyküde dolaylı anlatım (diegesis) tekniğinin söz konusu olduğunu gösterir. Unutulmaması gereken bu incelemenin sadece kısaltılmış metni kapsadığıdır. Çünkü asıl metinde sahneleme tekniği de kullanılmıştır. Bu yüzden dolaylı anlatımın yanı sıra dolaysız anlatım (mimesis) da söz konusudur:

Şekil 143: “Son Kuşlar” adlı öyküde yazar/metin ile okur arasındaki kip ilişkisi.

5. 9. 1. 5. Öyküdeki Uzamın İşlevi

Anlatısal metinlerde oyuncular, zaman ve uzam kavramlarının birlikte ele alınması gerektiğini daha önceden belirtmiştik. Bu üç kavram birbirini tamamlayan unsurları karşılar. Bu anlatıda sözcelem öznesi benöyküsel anlatıcı ile özdeşleştiği için öyküleme uzamı bu noktada değerlendirilmelidir. Bu anlatıda öyküleme uzamı ön plana çıkmaktadır. Çünkü bu öykü, Sait Faik'in hayatının büyük bir bölümünün geçtiği Burgaz adasını anlatmaktadır (Sayın, 1999: 162). Öyküleme uzamı olarak Burgaz adasında sahil kenarındaki bir kır kahvesi kullanılmıştır. Metnin kısaltılması öyküleme uzamının gizli kalmasına yol açmıştır. Çünkü asıl metinde öyküleme uzamı açıkça ortaya konulmuştur.

Öyküde kurmaca uzam olarak da yine İstanbul'daki Burgaz adası kullanılır. Uzam olarak kullanılan Burgaz adası Sait Faik Abasıyanık için son derece önemlidir. Kurmaca uzama yapılan ilk gönderme 1. sözcede gerçekleşmiştir: "*Vaktiyle bu Ada'ya bu zamanda kuşlar uğrardı.(1)*" Burada "ada" kapsanan uzam, "İstanbul" ise kapsayan uzam konumundadır. Yine 15. sözcede kapsayan uzam olarak İstanbul'un kullanıldığı desteklenmektedir: "*Galata'da bir yazıhanesi vardı. (15)*" Bu durum da metnin inandırıcılığını artırmıştır. Çünkü uzam olarak kullanılan "Burgaz adası" ve "İstanbul" dil dışı gerçek dünyada da bulunan yerlerdir. Uzam olarak "İstanbul" şehrinin kullanılması sözcelem öznesine birtakım kolaylıklar ve fırsatlar sağlamıştır. Uzam olarak kullanılan bir şehir kurmaca eserlerdeki bazı geleneksel temaların işlenmesine elverişli bir ortam sağlar. Özellikle insanların her geçen gün kalabalık içerisinde yalnızlaşması, yeninin yüceltilmesi, artan ahlaksızlıklar, her şeyin para ile kıyaslanması, doğadaki ve toplumdaki değişiklikler bu tür uzamlarla paralellik gösterir (Çakır, 2002: 251).

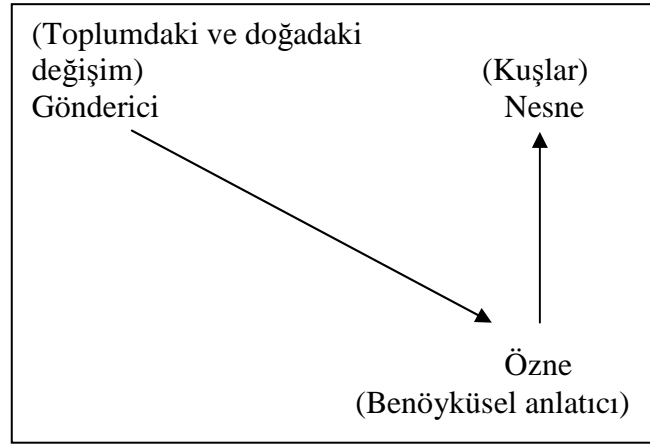
5. 9. 2. ÖYKÜDEKİ ANLATISAL DÜZEYİN İNCELENMESİ

5. 9. 2. 1. Öyküdeki Eyleyenlerin İncelenmesi

Anlatısal düzeye yönelik yapılacak bir incelemede, en önemli nokta anlatı kişileri ile eyleyenleri birbirinden ayırmaktır. Anlatı kişileri genel olarak bir insan kavramına dayanırken; eyleyenler insan da olabilir, hayvan da; somut bir varlık da olabilir, soyut bir kavram da olabilir. Eyleyenler, anlatıdaki değişmeyen işlevler ile onları üslenen kavramlardır.

5. 9. 2. 1. 1. İsteyim Ekseni

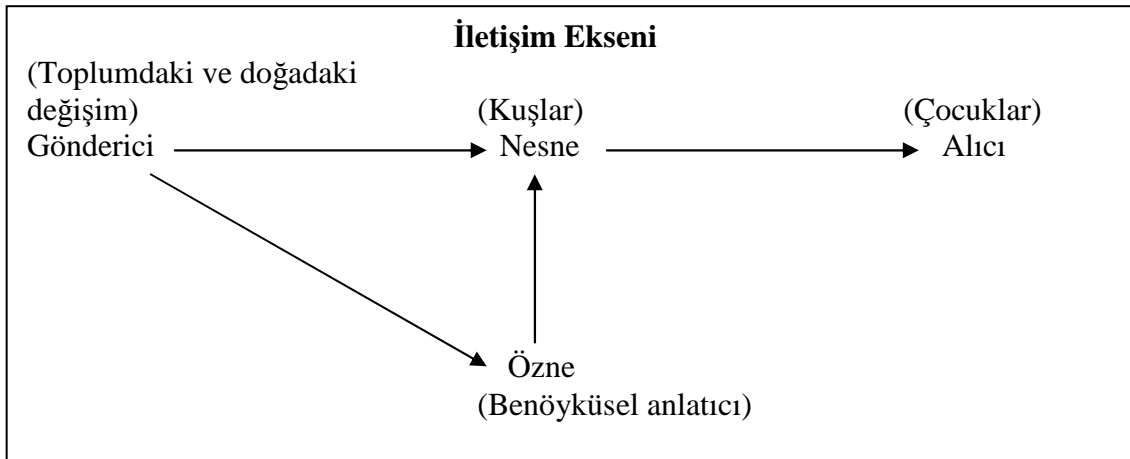
“Son Kuşlar” adlı öykü, anlatısal düzey bakımından diğer incelediğimiz metinlerden farklılıklar gösterir. Bunun nedenlerinden biri sözcelem öznesinin benöyküsel anlatıcı ile özdeşleşmesidir. Gönderici eyleyen konumunda toplumdaki ve doğadaki değişimleri görüyoruz. Toplumsal yapıdaki ve doğadaki değişimler, benöyküsel anlatıcıya gözlemlerinin öyküleştirelmesi konusunda baskı yapar ($G > Ö_1$). Benöyküsel anlatıcının amacı doğadaki bu değişimlerden hareketle insan ile doğa arasındaki bağların kopmasına dikkat ekmektir. Anlatının başında $Ö_1$ konumundaki benöyküsel anlatıcı değer nesnesi olan kuşlardan yoksundur ($Ö_1 \cup N_1$). Bu durum da 1, 2, 3 ve özellikle de 4. sözcede ortaya çıkmıştır: *"Vaktiyle bu Ada'ya bu zamanda kuşlar uğrardı.(1) Cıvı cıvı öterlerdi.(2) Küme küme bir ağaçtan ötekine konarlardı.(3) İki senedir gelmiyorlar.(4) Belki geliyorlar da ben farkına varmıyorum.(5)"* Bu yüzden gönderici eyleyenin baskısı ile $Ö_1$ konumundaki benöyküsel anlatıcı ile değer nesne konumundaki kuşlar arasında isteyim ekseni kurulur.

Şekil 144: "Son Kuşlar" adlı öykünün eyleyenleri arasında kurulan isteyim eksenini.

5. 9. 2. 1. 2. İletişim Eksenini

Anlatı sonunda değer nesneyi elde etmesi istenen, hedeflenen eyleyen yani alıcı ise çocuklardır. Öyküleme alanı içerisinde benöyküsel anlatıcının karşısında yer alan dinleyici de yine çocuklardır. Bu durum da 48 ve 49. sözcelerde açıkça ortaya konulmuştur: "*Bizim için değil ama çocuklar, sizin için kötü olacak.(48) Biz kuşları ve yeşillikleri çok ördük, sizin için kötü olacak.(49)*"

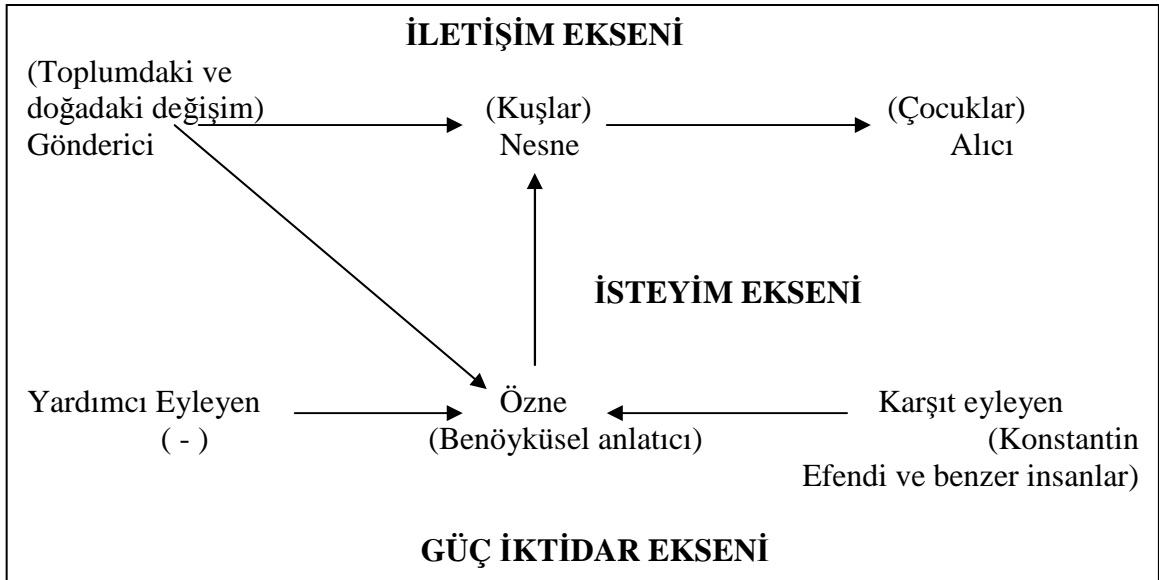

Şekil 145: "Son Kuşlar" öyküsünün eyleyenleri arasında kurulan iletişim eksenini.

Anlatının sonunda ise alıcı konumundaki eyleyen (çocuklar) değer nesneden yoksun kalacaktır. "*Günün birinde yol kenarlarında, toprak anamızın koyu yeşil saçlarını da göremeyeceksiniz.(46)*" $G \rightarrow (\ddot{O}_1 U N_1) \rightarrow (\ddot{O}_1 U N_1)$.

5. 9. 2. 1. 3. Güç - İktidar Ekseni

Anlatısal metinlerin genelinde altı temel eyleyenin hepsi de bulunur. Bu anlatıda ise $\ddot{O}_1$ görevi gerçekleştirirken kendisine yardım edecek herhangi bir eyleyen bulunmamaktadır. Ancak $\ddot{O}_1$ 'in değer nesneye ulaşmasını engellemeye çalışan karşıt eyleyen konumunda ise "Konstantin Efendi / Konstantin Efendiler" bulunmaktadır: "*Konstantin Efendi buna mani oluyor.(41)*" Yine 43 ve 44. sözcükler de bu durumu desteklemektedir: "*Belki birkaç seneye kadar nesilleri de tükenecek. (43) Her memlekette kaç tane Konstantin Efendi var kim bilir?(44)*" $\ddot{O}_1$ konumundaki benöyküsel anlatıcı değer nesneye ulaşmaya çalışırken karşıt eyleyen ile olan mücadelesinde yalnızdır. Güç - iktidar ekseni de bu iki eyleyen arasında ortaya çıkmıştır:

Şekil 146: "Son Kuşlar" adlı öykünün eyleyensel örnekçesi.

5. 9. 2. 2. Öykünün Söz Dizimsel Yapısı

Anlatının başlangıç ve bitiş durumları arasındaki genel dönüşüm (D) okuma esnasında ortaya çıkan başka dönüşümler üzerine kuruludur. Geçmiş (a1) ve gelecek (a2) arasındaki genel dönüşüm olan değişim (D) ise metnin kendi iç yapısında bulunan

başka dönüşümler tarafından desteklenir ve bu sayede ortaya çıkar.

Birinci Oluntu

Başlangıç Durumu: Kuşların gelmesi: “*Vaktiyle bu adaya bu zamanda kuşlar uğrardı. (1) Cıvıl cıvıl öterlerdi. (2) Küme küme bir ağaçtan ötekine konarlardı. (3)*”

Bitiş Durumu: Kuşların gelmemesi: “*Günün birinde gökyüzünde, güz mevsiminde artık esmer lekeler göremeyeceksiniz. (46)*

Dönüşüm (d1): Kuşların neslinin tükenmesi.

İkinci Oluntu

Başlangıç Durumu: Sonbahara doğru bazı insanların ellerindeki kafeslerle Ada'nın tepesine doğru gitmeleri: “*Sonbahara doğru birtakım insanların, çoluk çocuk, ellerinde bir kafes, Ada'nın tek tepesine doğru gittiklerini görürdüm. (6)*”

Bitiş Durumu: Kuşların yakalanıp öldürülmesi: “*Ökselerden kurtulmuş dört beş kuş, bir başka ökseye doğru şimdilik uçup giderken birer damlacık etleriyle birer tabiat harikası olan kuşları toparlarlar, hemen dişleriyle oracıkta boğarlar ve hemen canlı canlı yolarlardı. (11)*”

Dönüşüm (d2): Kuşların yakalanması.

Üçüncü Oluntu

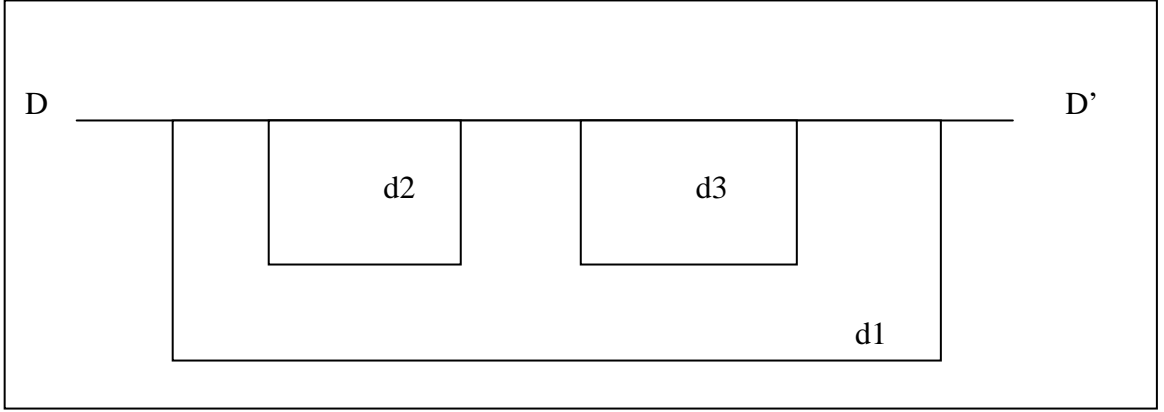
Başlangıç Durumu: Çocukların kuş yakalamaya özendirilmesi: “*Hele bir tanesi vardı, bir tanesi...(12) Çocukları bu işe serbest eden de oydu, ökseleri cumartesi gecesinden hazırlayan da...(13) Konstantin isminde bir adamdı.(14)*”

Bitiş Durumu: Çocuklar ile birlikte kuşların yakalanması: “*Havalar sertleşir, poyrazlar, lodolar birbirini kovalar, günün birinde teşrinlerin sonlarına doğru, ılık, rüzgarsız, parça parça, oynamayan bulutlu, tatlı, sümbüli günlerde, o en çığırta kafes*

kuşunu nereden bulursa bulur, mahalle çocuklarını çağırır; bir tanesi iki yüz elli gram et vermeyen sakaları, isketeleri, fluryaları, aralarına karışmış serçeleri gökyüzünden birer birer toplarlardı.(34)”

Dönüşüm (d3): Çocukların kuş yakalamaya özendirilmesi.

Bu anlatıda ikinci ve üçüncü oluntu, birinci oluntunun içerisinde gerçekleşir. Bu üç oluntuda gerçekleşen dönüşümlerin üçü de geçmiş (a1) ile gelecek (a2) arasında gerçekleşen genel dönüşüm olan “değişimin” gerçekleşmesini destekleyen dönüşümlerdir. Bu da öyküde **aşamalı dönüşümün** söz konusu olduğunu gösterir:

Şekil 147: “Son Kuşlar” adlı öykünün oluntuları arasındaki aşamalı dönüşüm.

5. 9. 2. 2. 1. Anlatı İzlenesi

Anlatı kişileri tarafından gerçekleştirilen eylemler söz dizimsel yapı bakımından son derece önemlidir. Anlatı izlenesi; anlatıların başındaki durum sözcüsinden, bir edim sözcüyle, başka bir durum sözcüsüne dönüşmesidir. Bu dönüşüm de yetilendirici, sonuçlandırıcı ve onurlandırıcı deneyim olmak üzere üç evreden oluşur. Anlatı izlenesine yönelik yapılacak bir inceleme bu çerçevede yapılır.

1. Aşama: Sözleşme ya da Eyletim

Bu aşamada gönderici eyleyen ile özne arasında bir sözleşme, anlaşma yapılır. Bu anlaşma sonucunda eğer özne başarılı olursa ödüllendirilecek, başarısız olursa cezalandırılacaktır. Gönderici eyleyen toplumda ve doğada meydana gelen değişimlerin sonucunda, insan ile doğa arasındaki kopukluklardan da yararlanarak Ö₁'e baskı yapar. Onun Konstantin Efendileri engelleyecek, dikkat çekici bir eylem yapmasını ister. Yani gönderici eyleyen ile özne arasında bir sözleşme yapılır.

2. Aşama: Edinç

Sözleşme aşamasından sonra öznenin değer nesneyi gerçekleştirmek için ihtiyaç duyacağı birtakım kiplikleri kazandığı aşamadır. Ö₁ konumundaki benöyküsel anlatıcı bu gücül ve edimsel kiplikleri kazanarak harekete geçmiş; toplumdaki ve doğadaki bu değişimlerin öyküsünü yazmıştır. Metnin kısaltılması bu aşamanın gizli kalmasına yol açmıştır.

3. Aşama: Edim

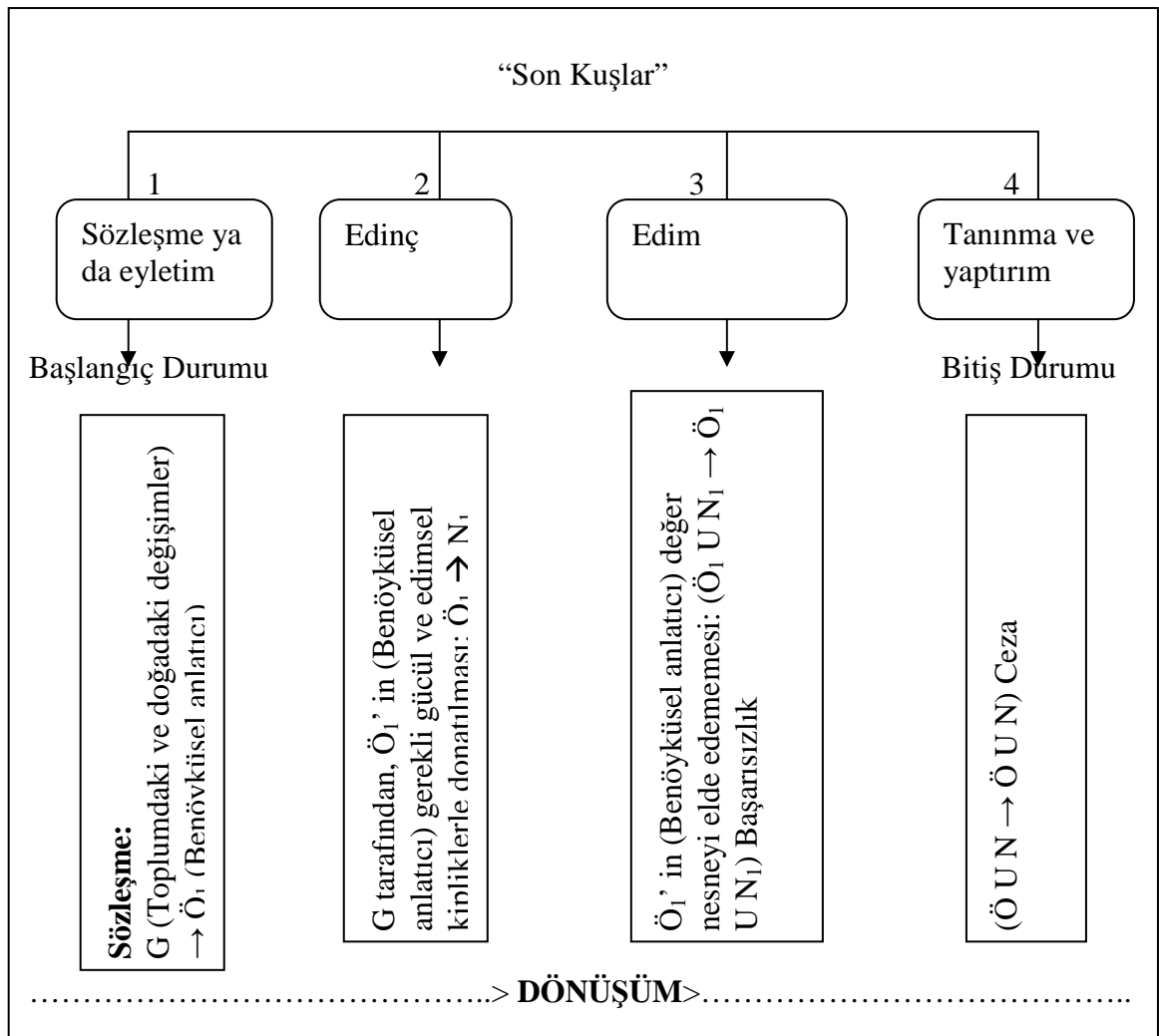
Edinç aşamasında gerekli gücül ve edimsel kipliklerle donatılan Ö₁ gerekli eylemleri bu aşamada gerçekleştirir. Anlatıda Ö₁, karşıt eyleyenin engellenmesi için dikkat çekici bir eylem gerçekleştirir; doğadaki ve toplumdaki değişimlerin öyküsünü yazar. Ö₁ bu eylemi ile varolma kaynaklarını korumaya çalışmıştır. Çünkü “İnsanın varoluş kaynaklarına dönmesi, onlara saygı duyması ve evrenin bilinci olarak bu kaynakları koruması, insanlığın en temel görevleri arasında” sayılmaktadır (Korkmaz, 1999: 60). Sözcelem öznesi her ne kadar bu eylemi ile varoluş görevini gerçekleştirmeyi amaçlasa da başarılı olamamıştır. Bu eylem Ö₁'in değer nesneye ulaşmasına yeterli olmamış, sadece uyarı aşamasında kalmıştır: $G \rightarrow (\ddot{O}_1 \cup N_1) \rightarrow (\ddot{O}_1 \cup N_1)$.

Ö₁'in edim aşamasında gerçekleştirdiği eylemler anlatının sonunda değer

nesneyi elde etmesini sağlayamamıştır.

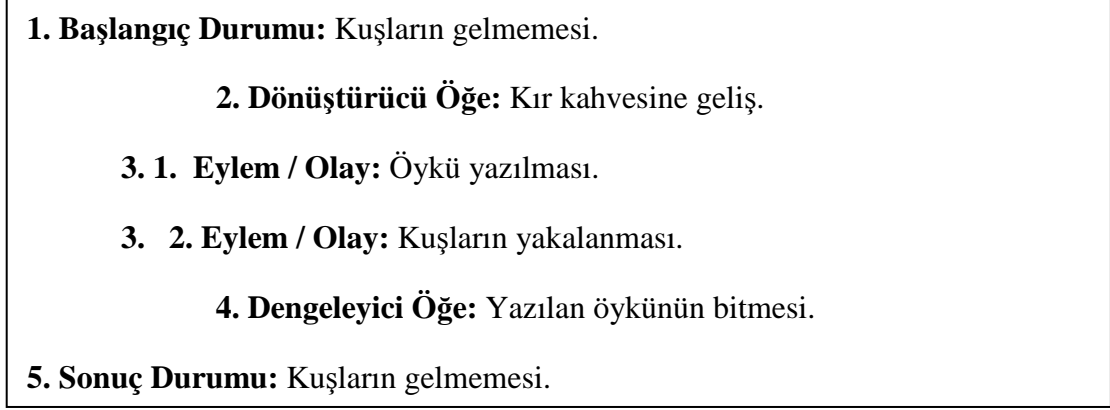
4. Aşama: Tanınma ve Yaptırım

Edinç aşamasında gerekli gücül ve edimsel kipliklerle donatıldıktan sonra harekete geçen $\ddot{O}_1$ gerekli eylemleri gerçekleştirir. Bir kır kahvesinde oturup doğadaki değişimleri; insan - doğa ayrılığını öyküleştirebilir. Yine de $\ddot{O}_1$ anlatının sonunda değer nesneye kavuşamamıştır. Doğal olarak da gönderici tarafından cezalandırılacaktır:

Şekil 148: “Son Kuşlar” adlı anlatının dörtlü şemaya göre anlatı izlencesi.

G tarafından verilen görev $\ddot{O}_1$ tarafından yerine getirilmesine rağmen, değer nesne elde edilememiş ve bu durum da $\ddot{O}_1$ 'i mutsuz etmiştir. Anlatı izlencesini beşli şemaya göre de şu şekilde gösterilebilir:

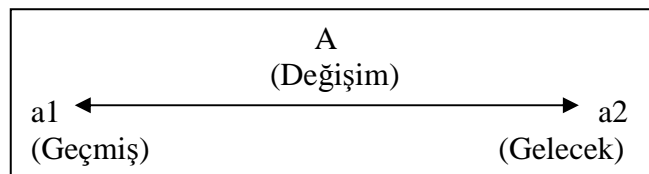

Şekil 149: “Son Kuşlar” adlı öykünün beşli şemaya göre anlatı izlencesi.

5. 9. 3. ÖYKÜNÜN TEMEL ANLAMSAL BOYUTU (DERİN YAPI)

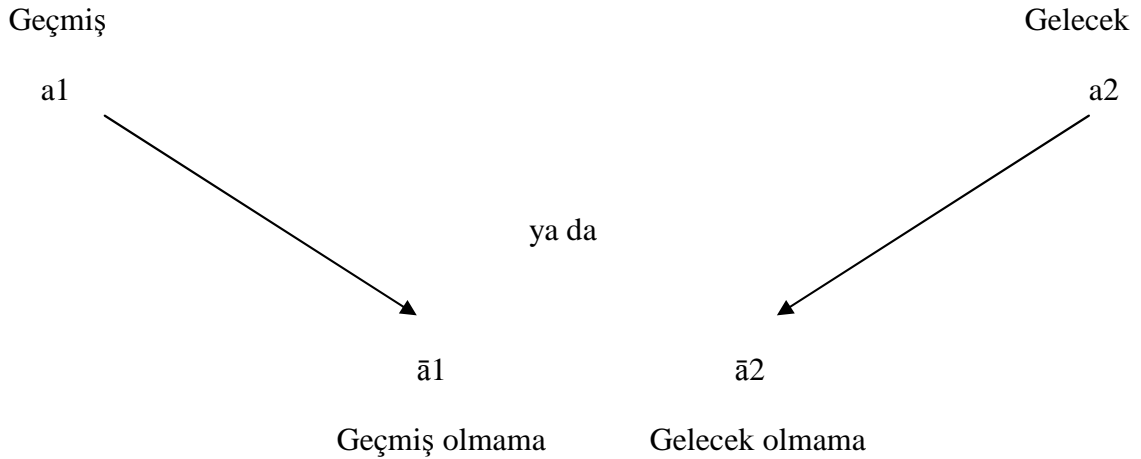
5. 9. 3. 1. Göstergibilimsel Dörtgen Yöntemiyle Öykünün İncelenmesi

Anlatıdaki en büyük karşıtlık geçmiş (a1) ile gelecek (a2) arasındadır. Çünkü sözcelem öznesinin benöyküsel anlatıcı ile özdeşleşip duygularını aktaracağı kesitte kullandığı 45. sözce bu duruma, değişime dikkat çekmektedir: "*Dünya değişiyor dostlarım. (45)*" Metin kendi yapısı içerisinde bağdaşıklık özelliği ile ele alındığında geçmiş (a1) ile gelecek (a2) arasındaki temel karşıtlık daha net ortaya çıkar. Örnek vermek gerekirse 1, 2 ve 3. sözceler geçmişe; 43. sözce de geleceğe göndermede bulunur. Yine 49. sözce bu iki göstergibirimcik arasındaki karşıtlık ilişkisini aynı sözcede bizlere iletir: "*Biz kuşları ve yeşillikleri çok gördük, sizin için kötü olacak. (49)*"

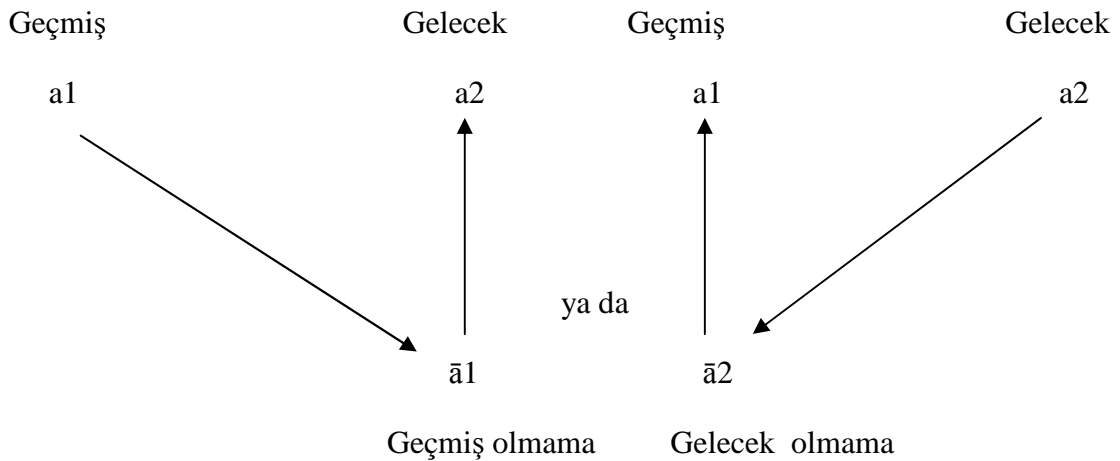

Şekil 150: “Son Kuşlar” adlı öykünün derin yapısındaki anlam eksenini.

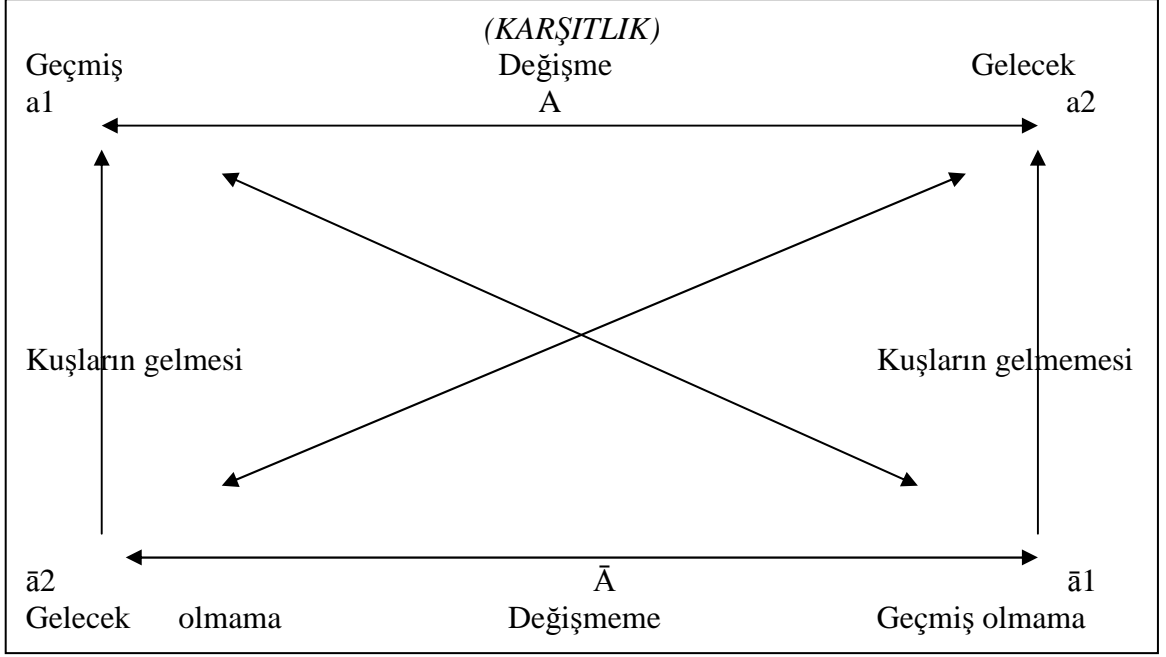
Göstergebirimcikler arasındaki bu karşıtlık ilişkisi bir anda gerçekleşmez. İki simge arasındaki karşıtlık ilişkisinin ortaya çıkması için öncelikle geçmiş (a_1) gösterge birimciğinden çelişkinlik ilişkisi ile geçmiş olmama ($\bar{a}_1$) durumuna geçiş gerçekleşmiştir. Bunun tam tersinin gerçekleşmesi de söz konusudur:

Geçmiş olmama ($\bar{a}_1$) durumunun içerre ilişkisi ile gelecek (a_2) durumunu içerdigi de düşünülürse bu dönüşüm daha iyi anlaşılacaktır.

Simgeler arasındaki bu dönüşüm tek yönlü değil; aksine çift yönlüdür. Bu gizil ve devingen kurgu üretici metni oluşturur:

Şekil 151: “Son Kuşlar” adlı öykünün göstergebilimsel dörtgen yöntemi ile derin yapısı.

Metnin yüzeysel ve anlatsal yapısı derin yapı içerisindeki bu devingen yapı üzerine kuruludur. Simgeler arasındaki anlamsal ilişkiler ağının bir bölümü metne yansırken bir bölümü gizli kalır. Sözcelem öznesinin “esmer damlacıklar” (26) ve “esmer lekeler” (30, 46) dilsel birimlerinin bağlamsal anlamı geçmişte gökyüzünde bolca bulunan kuşlardır. Bu simgesel anlatım yazınsal yapıtlarda, özellikle de öykülerde derin yapıdaki gizil kurgunun yüzeysel yapıya bağlamsal anlamda yansımalarının bir örneğidir: “Temel anlamla bağlamsal anlam birbirini örtmez. Belli bir durumda yalnızca bir tek anlam vardır: Bağlamsal anlam” (Guiraud, 1999: 42). Bu durum da sanatsal yapıtlarda imgelerden kavramsal imgeye doğru olan hareketin göstergesidir. Her okur kendine göre tamamlar. Bu devingen yapı içerisindeki anlam birimleri oluşturan anlam birimcikler ise şunlardır:

a1: / geçmiş /: “Vaktiyle bu adaya bu zamanda kuşlar uğradı”

ā1: / geçmiş olmama /: “iki senedir gelmiyorlar”, “Seneler varki kuşlar gelmiyor”

a2: / gelecek /: “birkaç seneye kadar”, “Günün birinde”, “çocuklar, sizin için kötü olacak”

ā2: / gelecek olmama /: “Dünya değişiyor”

“Son Kuşlar” adlı anlatı, yaşam gerçekleri ile kurmaca olay / olaylar arasındaki karşılıklı ilişkilerle kurulan **ayrık-göndergelilik** bakımında son derece yoğun özellikler göstermiştir. Çünkü sözcelem öznesi; toplumdaki ve doğadaki değişikliklere yoğun bir şekilde göndermede bulunmuş, metnin alımlanmasına yön vermiştir. Aynı şekilde metnin yüzeysel yapısında kullandığı figüratif öğeler aracılığıyla da derin yapıda gizil olarak bulunan anlambirimler arasında **öz-göndergelilik** özelliğinin yoğunlaşmasına ve bu doğrultuda alımlanmasına yardımcı olmuştur. Okur, kurmaca metnin genelindeki bu ayrık-göndergelilik ve öz-göndergelilik özellikleri ile alımlamayı gerçekleştirecek ve metni yeniden dokuyacaktır (Göktürk, 2002^b: 55). Zaten kurmaca bir metnin alımlanmasında önemli olan da gösterdiği ayrık-göndergelilik özellikleri ile toplumsal durumlarla özdeşleşmesi, daha da önemlisi öz-göndergelilik özellikleri metnin oluşturucu etkenleri olarak yer alan anlam öğelerinin kavranmasıdır.

ALTINCI BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde; 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki dokuz öyküden örnek olarak seçilen üç metnin yeni Türkçe öğretim programındaki anlama öğrenme alanının ön gördüğü kazanımlarla uygunluğunu ölçmeye yönelik anket çalışması yapılmıştır. Anketlerde öğrencilere yöneltilmiş sorular belirlenirken kazanımlarla ilişkili soruların yanında, beşinci bölümde metin dilbilimsel yöntemlerin ışığında elde edilen verilere öğrencilerin ulaşma düzeyleri de tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla anketlerin uygulandığı Malatya il merkezindeki altı ilköğretim okulu sosyoekonomik yapıları bakımından üst, orta ve alt olmak üzere üç düzeye ayrılmıştır.

6. 1. ALTINCI SINIFA AİT BULGULAR VE YORUMLAR

6. sınıf Türkçe ders kitabındaki tek öykü olan Talip Apaydın'a ait "Küfeci" adlı metin, ilköğretim 6. sınıf düzeyinde örnek metin olarak seçilmiştir. Bu bağlamda sosyoekonomik yapı bakımından üst düzey okullarda elli (50), orta düzey okullarda elli (50), alt düzey okullarda da elli (50) katılımcıya anket çalışması uygulanmıştır. Anketimiz ilköğretim 6. sınıf seviyesinde değerlendirilirken toplamda yüz elli (150) katılımcının görüşleri geçerli sayılmıştır.

Çizelge 9: İlköğretim altıncı sınıf düzeyinde 1 ile 13. maddeler arasındaki öğrenci görüşleri.

Madde	Okul Düzeyi	Hiç		Biraz		Çok		Çok fazla		Toplam	
		F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
1) Metni okuduktan sonra zihninizde öyküdeki olay kurgusu görsel olarak canlandı mı?	Üst	-	-	8	16.0	20	40.0	22	44.0	50	100.0
	Orta	-	-	10	20.0	19	38.0	21	42.0	50	100.0
	Alt	2	4.0	11	22.0	15	30.0	22	44.0	50	100.0
2)Metnin başlığından hareketle içeriği hakkında tahminde bulunabildiniz mi?	Üst	5	10.0	25	50.0	16	32.0	4	8.0	50	100.0
	Orta	3	6.0	24	48.0	15	30.0	8	16.0	50	100.0
	Alt	6	12.0	29	58.0	9	18.0	6	12.0	50	100.0
3)Metnin içerisinde anlamını bilmediğiniz sözcükler fazla mı?	Üst	14	28.0	35	70.0	1	2.0	-	-	50	100.0
	Orta	18	36.0	29	58.0	3	6.0	-	-	50	100.0
	Alt	12	24.0	33	66.0	3	6.0	2	4.0	50	100.0

4)Anlamını bilmediğiniz sözcükleri metnin bağlamından çıkarabildiniz mi?	Üst	5	10.0	18	36.0	16	32.0	11	22.0	50	100.0
	Orta	7	14.0	12	24.0	13	26.0	18	36.0	50	100.0
	Alt	10	20.0	16	32.0	20	40.0	4	8.0	50	100.0
5) Olay, yer, zaman, şahıs ve diğer varlıklar ile ilgili verilen bilgiler metni anlamanız açısından yeterli mi?	Üst	-	-	8	16.0	26	52.0	16	32.0	50	100.0
	Orta	3	6.0	5	10.0	23	46.0	19	38.0	50	100.0
	Alt	3	6.0	6	12.0	16	32.0	25	50.0	50	100.0
6)Metni okuduktan sonra düşüncelerinizde değişiklik oldu mu?	Üst	8	16.0	15	30.0	13	26.0	14	28.0	50	100.0
	Orta	7	14.0	23	46.0	8	16.0	12	24.0	50	100.0
	Alt	11	22.0	7	14.0	23	46.0	9	18.0	50	100.0
7) Okuma sırasında metnin sonuna yönelik tahminde bulundunuz mu?	Üst	5	10.0	13	26.0	17	34.0	15	30.0	50	100.0
	Orta	7	14.0	22	44.0	14	28.0	7	14.0	50	100.0
	Alt	7	14.0	19	38.0	12	24.0	12	24.0	50	100.0
8) Okuma bittikten sonra zihninizde metni kurguladınız mı?	Üst	1	2.0	8	16.0	20	40.0	21	42.0	50	100.0
	Orta	3	6.0	13	26.0	19	38.0	15	30.0	50	100.0
	Alt	1	2.0	17	34.0	14	28.0	18	36.0	50	100.0
9) Okuduğunuz metinde milli ve evrensel kültüre ait değerler var mı?	Üst	6	12.0	22	44.0	13	26.0	9	18.0	50	100.0
	Orta	10	20.0	26	52.0	11	22.0	3	6.0	50	100.0
	Alt	16	32.0	21	42.0	9	18.0	4	8.0	50	100.0
10) Metindeki olaya benzer durumlarla günlük hayatınızda da karşılaşılıyor musunuz?	Üst	8	16.0	24	48.0	11	22.0	7	14.0	50	100.0
	Orta	14	28.0	23	46.0	6	12.0	7	14.0	50	100.0
	Alt	11	22.0	20	40.0	12	24.0	7	14.0	50	100.0
11) Okuduğunuz metin öykü türüne yönelik ilginizi artırdı mı?	Üst	3	6.0	13	26.0	13	26.0	21	42.0	50	100.0
	Orta	-	-	16	32.0	23	46.0	11	22.0	50	100.0
	Alt	9	18.0	9	18.0	16	32.0	16	32.0	50	100.0
12) Okuduğunuz parçada uzamın (mekan) kesin olarak verilmemesi sizde parçaya yönelik merakı artırdı mı?	Üst	6	12.0	12	24.0	13	26.0	19	38.0	50	100.0
	Orta	8	16.0	16	32.0	15	30.0	11	22.0	50	100.0
	Alt	5	10.0	16	32.0	16	32.0	13	26.0	50	100.0
13) Sizce küçük çocuğun yük taşımasında fakir olmasının etkisi var mıdır?	Üst	2	4.0	8	16.0	18	36.0	22	44.0	50	100.0
	Orta	5	10.0	9	18.0	11	22.0	25	50.0	50	100.0
	Alt	3	6.0	6	12.0	15	30.0	26	52.0	50	100.0

Öğrencilerin bu öyküyü okuduktan sonra birinci maddeye verdikleri cevaplardan; ilgili kazanıma uygun olarak, kurmaca olayı görsel olarak zihinlerinde canlandırdıkları görülmüştür. Soruya verilen cevaplar anketin uygulandığı farklı sosyoekonomik yapıya sahip altı okulda da birbirine paralellik göstermiştir. Bu durumdan hareketle sosyoekonomik yapının, bu kazanımla ilgili olarak öğrenciler

üzerinde çok fazla etkili olmadığı ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak bu metnin yüzeysel yapısındaki figüratif unsurların, betimlemelerin ve yorumların; anlatsal yapısındaki eylemler ile eyleyenler arasındaki ilişkilerin öğrencilerin anlama düzeyine uygun olduğu söylenebilir.

Bir tür erken anlatım olan metnin başlığından hareketle içeriği hakkında tahminde bulunmak ile ilgili kazanımı ölçmeye yönelik olarak yöneltilen soruya öğrenciler ağırlıklı olarak “Biraz” seçeneğini işaretlemişlerdir. Sosyoekonomik bakımdan üst düzey okullarda; %50.0, orta düzey okullarda %48.0 ve alt düzey okullarda %58.0 oranlarında “Biraz” seçeneği işaretlenmiştir. Farklı okullarda eğitim gören öğrenciler; verdikleri cevaplar ile birbirine benzer bir sonucun çıkmasını sağlamışlardır. Bu durum sosyoekonomik yapının; metnin bu yönü üzerinde çok fazla etkili olmadığını göstermiştir. Bu sonuç “Küfeci” başlığının öğrencilerin metnin içeriğine yönelik tahminler de bulunmasını az da olsa sağladığını göstermiştir.

Bir dilin yapı taşlarının söz varlığı olduğu düşünülürse öğrencilerin yeni sözcükler kazanmaları dil becerilerini geliştirecektir. Bu da bilinmeyen sözcüklerin öğrencilerin okudukları yeni metinlere; özellikle de öykü gibi kısa anlatılara yeter sayıda ve bilinçli yerleştirilmeleri ile doğru orantılıdır. Anketin uygulandığı üst düzey okullarda %70.0, orta düzey okullarda %58.0 ve alt düzey okullarda da %66.0 oranlarında “Biraz” şıkkını işaretlemesinden; sözcelem öznesinin öğrencilerin seviyelerine uygun olarak dilsel birimleri yerleştirdiğini ve dilsel birimler arasında bağlaşıklık ilişkisi kurduğunu çıkarıyoruz. Bir metindeki bilinmeyen sözcüklerin sayısı, yöneldiği okurun seviyesine uygun olup olmadığını belirler. Anket çalışması göstermiştir ki bu anlatı, öğrencilerin sözcük dağarcığına yeni dilsel birimler kazandırmaya elverişlidir.

Metin içerisindeki bilinmeyen dilsel birimlere yönelik çıkarsamalar yapmak, anlamlarını bulmaya çalışmak ve kesinlemek okuma sırasında az çok herkesin gerçekleştirdiği bir uygulamadır. Çünkü sözcükler asıl anlamlarını içerisinde buldukları sözce içerisinde açığa çıkarırlar. Anketin uygulandığı okulların birbirinden çok farklı sosyoekonomik ve kültürel yapıya sahip olmaları öğrencilerin de sahip oldukları dil dışı ansiklopedik göndergelerin farklı olmasına neden olmuştur. Bu da bilinmeyen sözcüklerin okuma sırasında metnin bağlamından çıkarılması ile ilgili olan soruya verilen cevapların oluşturduğu sonuçların birbirinden farklı olmasına yol

açmıştır. Her öğrenci kendi bilgi birikimine göre metne yönelik tahminlerde bulunmuştur. Sonuçlar dikkatli incelenirse sosyoekonomik bakımdan zayıf bir yapıya sahip olan okullarda bilinmeyen sözcüklerin metinden hareketle anlamlandırılması daha kolay olmuştur. Bunda alt düzey okullardaki öğrencilerin bu metindeki kurmaca olayı kendilerine daha yakın bulmalarının da etkisi vardır.

Bir anlatının anlaşılabilirliği, o metni oluşturan dil bilgisi unsurlarının bağlaşıklık özelliği bakımından, figüratif ve betimleyici unsurların da bağdaşıklık özelliği bakımından yeterli ve birbirine uygun olması ile de ilgilidir. Öğrencilerin ilgili maddede genellikle “Çok” ve “Çok fazla” seçeneklerini tercih etmeleri, anlatının bu özellikler bakımından yeterli olduğunu göstermiştir. Sosyoekonomik yapı bakımından üst düzey okullarda %52.0 oranında “Çok”, orta düzey okullarda %46.0 oranında “Çok” ve alt düzey okullarda ise %32.0 oranında “Çok” seçenekleri işaretlenmiştir. Dikkat çekici olan ise katılımcıların ve okul çevresinin sosyoekonomik yapısı zayıfladıkça bu doğrultudaki anlama düzeylerinin artmasıdır. Özellikle bir alt düzey okullardan birinde, 25 öğrenciden 15’inin “Çok fazla” seçeneğini işaretlemesi oldukça dikkat çekicidir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun ise “Çok” ve “Çok fazla” seçeneğinin işaretlemesi bu altı okuldaki katılımcıların büyük bir bölümünün bu metni anlaşılabilirlik açısından yeterli bulunduğunu göstermiştir.

Anlatılar, özellikle de öyküler öğrencilerin farklı olaylar, durumlar ve kişiler ile yazınsal gerçeklik içerisinde karşılaşmasını sağlar. Çocuğun nesnel gerçeklik içerisinde bunlara benzer durumlar ile karşılaştığında hazırlıklı olması ve doğru kararlar alması için gerekli olan birikimi kazandırır. İlgili soruya katılımcıların verdikleri cevaplar incelendiğinde birbirine benzemeyen farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bunda bu altı okulun bulunduğu çevrenin ve farklı öğrenci potansiyelinin de etkisi vardır. Çünkü farklı çevrelerden gelen öğrencilerin hayata bakışı, hayatı algılayışı da birbirinden farklı olacaktır. Özellikle zayıf ekonomik yapıya sahip olan çevrelerde bulunan okullardaki katılımcıların bu öyküdeki kurmaca olaya karşı daha duyarlı oldukları ortaya çıkmıştır. Bunda anlatı kişinin zayıf ekonomik durumu ile kendi sosyoekonomik durumları arasındaki paralelliğin etkisi vardır. Sonuç olarak farklı kültürel çevrelerden gelen öğrenciler “Küfeci” adlı öyküdeki kurmaca olaydan da farklı şekillerde etkilenmişlerdir.

Öykü türündeki anlatılarda en önemli bölümün sonuç bölümü olduğu dikkate alınır, öykü içerisindeki dilsel ve anlamsal unsurların hepsinin sonuç bölümüne yönelik olduğu gerçeği ortaya çıkar. Bu yüzden bir öykünün başarısı sonuç bölümünün okur üzerindeki etkisi ile doğru orantılıdır. Farklı okullarda öğrenim gören katılımcılar arasında bu yönde çok büyük farklar tespit edilmemiştir. Anket çalışması soru ile ilgili olarak sosyoekonomik farklılıkların çok fazla etkili olmadığını bizlere kanıtlar. Farklı sosyal çevrelerden gelen öğrencilerin bu soruya cevapları da birbirinden farklı olmuştur. 150 öğrenciden %87'sinin okuma sırasında ortaya çıkan metinsel unsurlardan hareketle sonuç bölümü ile ilgili tahminlerde bulunması da metinsel bir başarı olarak ortaya çıkmıştır.

Yazınsal metinler çocukların zihinsel birtakım işlevlerini geliştirmeye yöneliktir. Sonuçta sözcük özneleri tarafından yapılan; betimlemeler, yorumlar, eylemler ve eylemsel ilişkiler okurun zihninde kurmaca olayı canlandırmayı amaçlar. Bu soru ile ilgili olarak yüksek sosyal, kültürel ve ekonomik imkanlara sahip olan ve birbirine benzeyen öğrenci potansiyellerine sahip olan üst düzey okullarda benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu iki üst düzey okulda %40.0 oranında “Çok”, %42.0 oranında “Çok fazla” seçenekleri işaretlenmiştir. Her iki okulda da kurmaca olayın öğrencilerin zihninde canlanması üst düzeydedir. Buna karşılık diğer dört okulun soruya cevapları benzer olmuştur. Buradan hareketle ilgili kazanıma ulaşılmasında sosyoekonomik yapının etkili olduğu söylenebilir. Genel olarak katılımcıların cevapları da incelendiğinde bu öykü genel olarak öğrencilerin zihninde kurgulanmış ve ilgili kazanıma uygun olduğu bizlere gösterilmiştir.

Okurun metnin içeriğinde kendisi ile ilgili birtakım değerleri keşfetmesi, metni kendisine yakın bulması onu anlamlandırması açısından son derece önemlidir. Çünkü metnin alımlanması sırasında bu unsurların yer alıp almaması etkili olur. Anketimizdeki 9. soru bu durum ile ilgili olarak katılımcılara yöneltilmiştir. Katılımcıların büyük bir bölümünün kendilerine ait değerleri metin içerisinde bulamadığı belirlenmiştir. Diğer okullarda da bu oran o kadar da yüksek değildir. Farklı çevrelerden seçilen katılımcılar ağırlıklı olarak “Biraz” seçeneğini seçmesi, “Küfeci” adlı öyküde milli ve evrensel değere ait bazı değerlerin yer aldığını yine de yeterli oranda olmadığını bizlere göstermiştir. Bu durum ana dili öğretiminin yeni nesillere ulus bilincini aşılama ve bu

bilinç ile birlikte ulus birliğini sağlama hedeflerine bu metnin çok fazla uygun olmadığını göstermiştir.

Sosyoekonomik yapı bakımından üst düzey okullardaki katılımcılar ile alt düzey okullardaki katılımcılar arasındaki benzerlik, öyküdeki kurmaca olayı nesnel gerçeklikle ilişkilendirmeleri açısından bu farklılığın bu kazanım üzerinde çok fazla etkili olmadığını göstermiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplar incelendiğinde 33 katılımcının “Hiç”, 67 öğrencinin “Biraz”, 29 öğrencinin “Çok” ve 21 öğrencinin de “Çok fazla” seçeneğini işaretlediği tespit edilmiştir. Katılımcıların %45’inin “Biraz” seçeneğini seçmesi, %22’sinin de “Hiç” seçeneğini seçmesi, küfe ile yük taşıyan insanların kendi çevrelerinde her geçen gün azaldığını göstermiştir. Bu durum katılımcıların bu öyküdeki kurmaca olay ile kendi hayatları arasında bir bağ kurmalarını zorlaştırmıştır. Yazınsal metinler bir nokta da nesnel gerçekliğin bir aynasıdır. Yazınsal gerçeklik ile nesnel gerçeklik en fazla öykü, roman gibi anlatısal metinlerde birbirine yaklaşır. Okurun bu metinlerdeki kurmaca olayı gerçek hayatla ilişkilendirmesi, özellikle de çocuklar için çok büyük bir tecrübe kaynağı olacaktır.

Öğrencilerin okuma birikimleri ve alışkanlıklarını geliştirdikleri; kendilerine göre bir okuma birikimi oluşturdukları ilköğretim düzeyinde; ana dili etkinliklerinde kullanılacak metinlerin özelliklerinin önemini artırmaktadır. Bu metinler öğrenci düzeyine uygun olmalıdır. Sosyoekonomik bakımdan üst düzeydeki katılımcılar, ilgili soruda %42.0 oranında “Çok fazla” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu durum metnin bu tür katılımcıların anlam dünyaları üzerinde daha fazla etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte orta ve alt düzeydeki okullarda da bu metin, birbirine yakın ve yüksek oranlarda öğrencilerin ilgisini öykü türüne yöneltmiştir.

Anlatısal metinlerde birbirini etkileyecek şekilde birlikte bulunan üç temel unsurdan biri olan uzam, öğrencilerin kurgulanmış olayı alımlamasını sağlar. Bu metinde uzam olarak dil dışı gerçek dünyaya ait bir mekânın dilsel gösterge olarak kullanılmaması, üst düzey okullardaki öğrencilerde daha fazla öğrencinin metne olan merakının artmasına yol açmıştır. Katılımcıların 12. soruya %26.0 oranında “Çok”, %38.0 oranında da “Çok fazla” seçeneğini işaretlemesi bu durumu kesinler. Yine orta ve alt düzey okullarda da bu durum katılımcıların ilgisini metne çekmiştir. Sosyoekonomik yapı bakımından; orta düzey okullarda %30.0 oranında “Çok”, %22.0 oranında “Çok fazla”; alt düzey okullarda %32.0 oranında “Çok” ve %26.0 oranında

“Çok fazla” seçeneği işaretlenmiştir. Bu durum mekânın verilmemesinin üst düzey okullarda daha fazla etkili olduğunu kesinler.

Öğrencilerin kurgulanmış olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkisini fark etmesi, yazınsal gerçekliğin nesnel gerçeklikteki yansımaları sırasında onlara bir hayat tecrübesi sağlayacaktır. Sosyoekonomik yapının zayıf olduğu alt düzey okullardaki katılımcılar 13. soruya %30.0 oranında “Çok” ve %52.0 oranında “Çok fazla” seçeneğini işaretleyerek sebep-sonuç ilişkisinin farkına varmıştır. Bu durum sosyoekonomik yapısı zayıf olan okullardaki katılımcıların kurgulanmış olaydaki sebep-sonuç ilişkisinin farkına kolaylıkla varabildiklerini göstermiştir. Unutulmamalıdır ki yazınsal birikim, bireyin gelecekteki yaşantısına daha hazırlıklı olmasını sağlayacak ve karşılaşması muhtemel benzer problemler karşısında çözüm yolları bulmasını kolaylaştıracaktır.

Çizelge 10: İlköğretim altıncı sınıf düzeyinde 14 ile 17. maddeler arasındaki öğrenci görüşleri.

Madde	Okul Düzeyi	Evet		Hayır		Fikrim yok		Toplam	
		F	%	F	%	F	%	F	%
14) Metinde anlatılan olay sizce gerçekten yaşanmış mı?	Üst	21	42.0	7	14.0	22	44.0	50	100.0
	Orta	22	44.0	3	6.0	25	50.0	50	100.0
	Alt	24	48.0	3	6.0	23	46.0	50	100.0
15) Okuma sırasında kendinizi kahramanın yerine koydunuz mu?	Üst	27	54.0	19	38.0	4	8.0	50	100.0
	Orta	30	60.0	14	28.0	6	12.0	50	100.0
	Alt	27	54.0	16	32.0	7	14.0	50	100.0
16) Metni okuduktan sonra çocuğa farklı yollardan yardım etmeyi düşündünüz mü?	Üst	35	70.0	9	18.0	6	12.0	50	100.0
	Orta	38	76.0	7	14.0	5	10.0	50	100.0
	Alt	34	68.0	8	16.0	8	16.0	50	100.0
17) Sizce metin kendi içerisinde tutarlı bir yapıya sahip mi?	Üst	36	72.0	5	10.0	9	18.0	50	100.0
	Orta	25	50.0	4	8.0	21	42.0	50	100.0
	Alt	29	58.0	6	12.0	15	30.0	50	100.0

Öğrencilerin yazınsal gerçeklik ile nesnel gerçekliği ayırt edebilmeleri belirli bir noktada anlatsal metnin yapısal özelliklerine bağlıdır. Yeni Türkçe öğretim programındaki kurgulanmış olayın farkına varma ile ilgili kazanımdan hareketle yöneltilen soruya katılımcıların verdikleri cevaplar birbirine paralellik göstermektedir. Bununla birlikte son derece de ilginçtir. Okul düzeyleri tek tek ele alındığında

sosyoekonomik yapının çok fazla etkili olmadığı görülmüştür. Üst düzey okullarda %42.0, orta düzey okullarda %44.0 ve alt düzey okullarda da %48.0 oranlarında kurgulanmış olay, gerçekten yaşanmış nesnel dünyaya ait olaylarla karıştırılmıştır. Bir başka şekilde ifade edersek katılımcıların yarısına yakınının yazınsal gerçeklik ile nesnel gerçekliği birbirine karıştırdığı belirlenmiştir. Yine sosyoekonomik yapı bu kazanım ile ilişkili olarak çok fazla etkili olmamakla birlikte katılımcıların yarısına yakınının fikri olmadığı, kararsız olduğu görülmüştür. Üst düzey okullarda biraz daha yüksek olmasına rağmen, bu durum bütün okullarda birbirine paralellik göstermiştir. Bu da bu metnin, kurgulanmış olayları nesnel gerçeklikten ayırt edebilme kazanımına çok fazla uygun olmadığını çikarsanmasına yol açmıştır.

Okurun kendisini anlatsal metindeki şahıs ve varlık kadrosunun yerine koyarak anlatı kişilerinin duygu, düşünce ve hayallerini anlamaya çalışması metnin alımlanması açısından son derece önemlidir. İlgili soruya katılımcıların verdikleri cevaplar ayrı ayrı ele alındığında üst düzey okullardaki katılımcılar ile alt düzey okullardaki katılımcıların aynı oranda (%54.0) kendilerini anlatı yerine koyabildikleri görülmüştür. Bu durum sosyoekonomik yapının metnin bu özelliği üzerinde çok fazla etkili olmadığını göstermiştir. Yine orta düzeydeki okullarda katılımcıların cevaplarının da %60.0 ile üst ve alt düzeydeki okullara yakın olması bu durumu desteklemektedir. Buradan hareketle farklı sosyoekonomik yapıdaki katılımcıların, bu kazanım ile ilgili olarak birbirine benzerlikler gösterdiği belirtilebilir.

Okur, okuma sırasında metnin ortaya koydukları ile kendi sahip olduğu dil dışı ansiklopedik göndermeleri birleştirir ve alımlamayı gerçekleştirir. Öyküdeki kurgulanmış olaya farklı çözüm yolları bulmak, bunları okuma sürecinde zihinsel olarak ortaya koymak yapılacak örnek okumada farklı düzeylerde gerçekleşecektir. Okulların sosyoekonomik yapı farklılıklarının bu özellik üzerinde etkili olmadığı, katılımcıların yüksek oranlarda okuma sürecini bu yönde gerçekleştirdikleri belirlenmiştir. Katılımcıların üst düzey okullarda %70.0, orta düzey okullarda %76.0 ve alt düzey okullarda %68.0 oranlarında “Evet” seçeneğini işaretlemeleri bu durumu desteklemektedir.

Hem örnek okumada, hem de eleştirel okumada okur, metnin kendi içerisindeki tutarlılığını belirli bir oranda sorgular ve bu yönde bir yargıya varır. Sosyoekonomik bakımından üst düzeyde olan katılımcılar %72.0 oranında bu metnin

tutarlı bir yapıya sahip olduğunu savunmuşlardır. Yine orta düzeydeki okullarda %50.0, alt düzeydeki okullarda ise %58.0 oranında metin tutarlı bulunmuştur. Verilen bu yanıtlar, ilgili metnin genel olarak tutarlı bir yapıya sahip olduğunu bizlere kesimler.

Çizelge 11: İlköğretim altıncı sınıf düzeyinde 18. madde ile ilgili öğrenci görüşleri.

Madde	Okul Düzeyi	Olayın içerisinde olmayan hayali biri		Olayı yaşayan başkahraman		Olaya tanık olan ikinci dereceden bir kahraman		Toplam	
		F	%	F	%	F	%	F	%
		18) Metindeki olayı anlatan kişi aşağıdakilerden hangisidir?	Üst	10	20.0	32	64.0	8	16.0
Orta	11		22.0	29	58.0	10	20.0	50	100.0
Alt	5		10.0	33	66.0	12	24.0	50	100.0

Okurun, kurgulanmış olayın her zaman yazarın ağzından anlatılmadığını, bazen de metnin içerisine yerleştirilen faklı biri tarafından anlatılabileceğinin farkına varıp varmaması yazar ile anlatıcıyı ayırt edebilmesi açısından son derece önemlidir. Sosyoekonomik fark gözetmeksizin bütün okullarda katılımcılar düşük oranlarda anlatıcıyı doğru şekilde tespit etmişlerdir. Verdikleri cevaplar ile okulların genelinde öğrenciler dışöyküsel anlatıcıyı, benöyküsel anlatıcı ile karıştırmışlardır. Sosyoekonomik farklılıkların da bu durum üzerinde bir değişiklik ortaya koymaması dikkat çekicidir.

Çizelge 12: İlköğretim altıncı sınıf düzeyinde 19. madde ile ilgili öğrenci görüşleri.

Madde	Okul Düzeyi	Kadına yardım etmek		Geçim sıkıntısından dolayı		Kadının akrabası olduğu için		Toplam	
		F	%	F	%	F	%	F	%
		19) Küçük çocuğun küfe ile yük taşımasının sebebi nedir?	Üst	11	22.0	36	72.0	3	6.0
Orta	8		16.0	42	84.0	-	-	50	100.0
Alt	17		34.0	33	66.0	-	-	50	100.0

Öğrencilerin sebep-sonuç ve amaç-sonuç ilişkilerinin farkına varabilmeleri anlatsal düzeydeki dönüşümlerin anlaşılabilirliği açısından son derece önemlidir. Özellikle sosyoekonomik bakımdan orta düzeyde olan katılımcıların verdikleri cevaplar ile %84.0 oranında kurgulanmış olaydaki bu sebep-sonuç ilişkisinin farkına varması, yine diğer katılımcıların da bu orana yaklaşmaları metnin anlatsal düzeyindeki dönüşümlerinin anlaşılabilirliğinin son derece yüksek olduğunu göstermiştir.

Çizelge 13: İlköğretim altıncı sınıf düzeyinde 20. madde ile ilgili öğrenci görüşleri.

Madde	Okul Düzeyi	Güzellik-çirkinlik		İyi-kötü		Çocukluk-yetişkinlik		Toplam	
		F	%	F	%	F	%	F	%
		20) Sizce bu öykü aşağıdaki karşıtlıklardan hangisinin üzerine kuruludur?	Üst	4	8.0	24	48.0	22	44.0
Orta	1		2.0	17	34.0	32	64.0	50	100.0
Alt	5		10.0	14	28.0	31	62.0	50	100.0

F. de Saussure'ün "anlam karşıtlıklardan doğar" savından hareketle bir okuma sonucunda elde edilmesi hedeflenen en son nokta, metnin derin yapısında gizil olarak

bulunan anlambirimler arasındaki karşıtlıklardır. Burada dikkat çeken ise sosyoekonomik yapı bakımından üst düzeyde olan katılımcıların diğer okullara göre daha az oranda (%44.0) bu karşıtlık ilişkisini elde etmeleridir. Buna karşılık sosyoekonomik bakımdan zayıf olan orta düzeydeki okullarda %64.0 ve alt düzey okullarda %62.0 oranlarında bu karşıtlık ilişkisine ulaşılmıştır. Bu durumun kurgulanmış olay ile sosyoekonomik bakımdan zayıf olan katılımcıların yaşantı benzerliği ile ilişkili olduğu belirlenmiştir.

6. 2. YEDİNCİ SINIFA AİT BULGULAR VE YORUMLAR

7. sınıf Türkçe ders kitabındaki Orhan Hançerlioğlu'na ait olan "Mustafa Kemal'in Askerleri" adlı metin, bu kitaptaki üç öyküden biridir. Bu örnek metin üzerinden toplam iki yüz (200) katılımcıya yöneltilen anketle anlama öğrenme alanı ile ilgili kazanımlara ulaşma düzeyini ölçmek amaçlanmıştır. Bunun yanında yapılan inceleme sonucunda elde edilen verilere katılımcıların ulaşma düzeyleri hakkında bilgi edinebilmek amacına yönelik sorular da katılımcılara yöneltilmiştir. Anket uygulanırken okulların sosyoekonomik yapıları da dikkate alınmış ve yorumlar da bu doğrultuda yapılmıştır.

Çizelge 14: İlköğretim yedinci sınıf düzeyinde 1 ile 12. maddeler arasındaki öğrenci görüşleri.

Madde	Okul Düzeyi	Hiç		Biraz		Çok		Çok fazla		Toplam	
		F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
1) Metni okuduktan sonra zihninizde öyküdeki olay kurgusu görsel olarak canlandı mı?	Üst	1	1.42	20	28.58	24	34.29	25	35.71	70	100.0
	Orta	1	1.42	12	17.15	46	65.72	11	15.71	70	100.0
	Alt	1	1.66	6	10.0	28	46.67	25	41.67	60	100.0
2) Metnin başlığından hareketle içeriği hakkında tahminde bulunabildiniz mi?	Üst	1	1.42	37	52.86	20	28.58	12	17.14	70	100.0
	Orta	4	5.71	41	58.57	12	17.14	13	18.58	70	100.0
	Alt	3	5.0	28	46.67	19	31.67	10	16.66	60	100.0
3) Metnin içerisinde anlamını bilmediğiniz sözcükler fazla mı?	Üst	33	47.14	33	47.14	2	2.86	2	2.86	70	100.0
	Orta	27	38.57	37	52.85	2	2.86	4	5.72	70	100.0
	Alt	21	35.0	35	58.34	2	3.33	2	3.33	60	100.0

4) Anlamını bilmediğiniz sözcükleri metnin bağlamından çıkarabildiniz mi?	Üst	11	15.71	18	25.71	20	28.58	21	30.0	70	100.0
	Orta	10	14.28	18	25.71	27	38.59	15	21.42	70	100.0
	Alt	6	10.0	20	33.33	21	35.0	13	21.67	60	100.0
5) Olay, yer, zaman, şahıs ve diğer varlıklar ile ilgili verilen bilgiler metni anlamanız açısından yeterli mi?	Üst	-	-	7	10.0	26	37.15	37	52.85	70	100.0
	Orta	2	2.85	12	17.14	36	51.43	20	28.58	70	100.0
	Alt	2	3.33	6	10.0	24	40.0	28	46.67	60	100.0
6) Metni okuduktan sonra düşüncelerinizde değişiklik oldu mu?	Üst	11	15.71	30	42.86	24	34.29	5	7.14	70	100.0
	Orta	10	14.28	32	45.72	17	24.29	11	15.71	70	100.0
	Alt	6	10.0	33	55.0	13	21.67	8	13.33	60	100.0
7) Okuma bittikten sonra zihninizde metnin öncesine ve sonrasına yönelik tahminlerde bulundunuz mu?	Üst	7	10.0	21	30.0	16	22.85	26	37.15	70	100.0
	Orta	5	7.14	25	35.72	22	31.43	18	25.71	70	100.0
	Alt	8	13.34	18	30.0	17	28.33	17	28.33	60	100.0
8) Okuduğunuz metinde milli ve evrensel kültüre ait değerler var mı?	Üst	1	1.42	25	35.72	27	38.58	17	24.28	70	100.0
	Orta	3	4.28	29	41.43	25	35.72	13	18.57	70	100.0
	Alt	2	3.33	32	53.34	15	25.0	11	18.33	60	100.0
9) Metindeki milli ve evrensel değerlerin günlük hayatınız ile ilişkisi var mı?	Üst	11	15.71	32	45.72	15	21.43	12	17.14	70	100.0
	Orta	9	12.85	26	37.15	18	25.72	17	24.28	70	100.0
	Alt	7	11.66	22	36.67	19	31.67	12	20.0	60	100.0
10) Okuduğunuz metin öykü türüne yönelik ilginizi artırdı mı?	Üst	8	11.42	27	38.58	21	30.0	14	20.0	70	100.0
	Orta	7	10.0	20	28.57	24	34.29	19	27.14	70	100.0
	Alt	5	8.33	19	31.67	23	38.33	13	21.67	60	100.0
11) Okuduğunuz parçada uzamın (mekan) kesin olarak verilmesi sizin için parçanın inandırıcılığını artırdı mı?	Üst	3	4.28	15	21.42	26	37.15	26	37.15	70	100.0
	Orta	7	10.0	19	27.15	15	21.42	29	41.43	70	100.0
	Alt	2	3.33	13	21.67	23	38.33	22	36.67	60	100.0
12) Sizce küçük çocuğun Türk askerlerini hayal etmesinde yabancı askerlerin bir etkisi var mıdır?	Üst	12	17.14	20	28.58	19	27.14	19	27.14	70	100.0
	Orta	14	20.0	26	37.14	20	28.58	10	14.28	70	100.0
	Alt	8	13.33	22	36.67	11	18.33	19	31.67	60	100.0

Metindeki kurmaca olayın okurun zihninde görsel olarak canlanması ile ilgili kazanıma genel olarak ulaşıldığı görülmüştür. Sosyoekonomik yapı bakımından üst düzey okullardaki katılımcıların %34.29 oranında “Çok”, %35.71 oranında “Çok fazla”; orta düzeydeki okullarda %65.72 oranında “Çok”, %15.71 oranında “Çok fazla” ve alt düzey okullarda ise %46.67 oranında “Çok”, %41.67 oranında “Çok fazla” seçeneğini işaretlemeleri bu kazanımın elde edilmesinde sosyoekonomik yapının az da olsa etkili olduğunu göstermiştir. Sosyoekonomik yapı zayıfladıkça, katılımcıların kurgulanmış olayı daha fazla zihinlerinde canlandırdıkları tespit edilmiştir.

Bir tür erken anlatım olan başlıktan hareketle metnin içeriği hakkında tahminde bulunabilme kazanımına yönelik olarak katılımcıların büyük oranda “Biraz” seçeneğini işaretledikleri görülmüştür. Sözcelem öznesi başlığı belirlerken metnin içeriği hakkında okura fikir verecek ipuçlarını yerleştirmiş; buna rağmen okulların genelinde okur konumundaki katılımcılar bu ipuçlarına yeterli oranda ulaşamamışlardır. Bu durum katılımcılar arasındaki sosyoekonomik farklılıkların bu kazanım açısından etkili olmadığını, katılımcıların genelinin ilgili kazanıma ulaşamadığını gösterir.

Bir dilin yapı taşlarını oluşturan sözcükler, metin içerisinde hem dizgesel bağlantıları ortaya koymaya fırsat verirken, hem de dizimler arasındaki geçişlerin gerçekleştiği zihinsel süreçte kullanılacak temel araçlardan biri olur. Kazanımla ilgili olarak sosyoekonomik bakımdan üst düzey okullardaki katılımcılar %47.14, orta düzey okullardaki katılımcılar %38.57 ve alt düzeydeki okullardaki katılımcılar da %35.0 gibi yüksek oranlarda bilinmeyen sözcük bulunmadığını belirtmiştir. Bu durum metnin öğrencilerin anlama düzeylerine uygun olduğunu göstermiştir. Yine “Biraz” seçeneğini işaretleyen katılımcı sayısının da oldukça yüksek olması bu durumu desteklemektedir.

Bir sözcüğün temel anlamından ziyade bağlamsal anlamının, dilin anlatım ve sanat işlevleri açısından önemli olduğu bilinmektedir. Farklı sosyoekonomik çevrelere ait olan katılımcıların birbirine yakın oranlarda cevaplar vermesi, bu durumun bu tür bir okuma için çok fazla etkili olmadığını göstermektedir. Sosyoekonomik yapı bakımından üst düzey okullardaki katılımcıların %28.58 oranında “Çok”, %30.0 oranında “Çok fazla” seçeneklerini; orta düzeydeki okullardaki katılımcıların %38.58 oranında “Çok”, %21.42 oranında “Çok fazla” seçeneklerini ve alt düzeydeki katılımcıların %35.0 oranında “Çok”, %21.67 oranında “Çok fazla” seçeneklerini işaretlemeleri genel olarak bu metnin bu kazanıma ulaşılmasına uygun olduğunu göstermiştir. Öğrencilerin

bilinmeyen sözcüklerin anlamlarını metnin bağlamından hareketle çıkarabilmelerinde, kültürel birikimlerinin de etkisi oldukça fazladır.

Bir metnin figüratif ve betimleyici unsurlarının bağdaşıklık özelliği bakımından birbirleri ile uyum içerisinde olması; hem o metnin anlaşılabilirliğini olumlu yönde etkiler, hem de metnin yazınsal gerçekliğinin nesnel gerçeklikten hareketle anlamlandırılmasını sağlar. Katılımcıların ağırlıklı olarak “Çok” ve “Çok fazla” seçeneklerini işaretlemeleri bu metnin bu özellik bakımından yeterli olduğunu gösterir. Bununla birlikte üst düzey okullardaki katılımcıların %52.85 oranında “Çok fazla” seçeneğini işaretlemeleri, sosyoekonomik yapının da metnin bu yönde anlaşılabilirliğinde etkili olduğunu göstermiştir.

Sosyoekonomik farkların çok fazla etkili olmadığı bir durum da yazınsal birikimin nesnel gerçeklikteki problemlere karşı bir hayat tecrübesini oluşturmasına yönelik olan kazanım üzerindedir. Çünkü üst düzey okullarda %42.86, orta düzey okullarda %45.72 ve alt düzey okullarda da %55.0 oranlarında “Biraz” seçeneği işaretlenmiştir. Bu durum da yazınsal gerçeklik üzerindeki bu olay/olaylardan katılımcıların çok fazla etkilenmediğini gösterir. Yine sosyoekonomik yapı zayıfladıkça metnin okur üzerindeki etkisi azalmıştır.

Anlatısal metinler, yazınsal gerçeklik içerisinde belirli bir kesiti okura sunar. Okuma sırasında okur, bu kesiti alır ve zihninde nesnel dünya içerisine yerleştirir. Bu yerleştirme sırasında da metnin öncesine ve sonrasına yönelik tahminlerde bulunur. Dikkat çekici olan ise üst, orta ve alt düzey okullarda katılımcıların metnin öncesine ve sonrasına yönelik birbirine yakın oranlarda tahminlerde bulunmalarıdır. Bu durum sosyoekonomik yapı farklılıklarının bu kazanım ile ilgili olarak katılımcılar üzerinde etkili olmadığını göstermiştir.

Katılımcıların verdikleri cevapların “Biraz” seçeneğinde yoğunlaşması metindeki milli ve evrensel değerleri yeterli bulmadıklarını göstermiştir. Her ne kadar sosyoekonomik yapı bakımından üst düzeydeki katılımcıların diğer okullara göre metin içerisindeki milli ve evrensel değerlerin farkına varabilmelerinde daha yüksek bir oran görülse de belirgin bir fark yoktur. Yine toplamda %43.0 oranında katılımcının “Biraz seçeneğini işaretlemesi bu durumu desteklemiştir. Bu durum da ana dili öğretiminin en önemli amaçlarından birine ulaşabilmek için ilgili metnin yeterli olmadığını göstermiştir. Milli ve evrensel değerlerin yeteri kadar işlenmediği metinlerin

kullanılması ilköğretim çağında gerçekleştirilen dil öğretimini sekteye uğratacak, bireyin ulus bilincini kazanmasına engel olacaktır.

Öğrencilerin gelecek hayatlarına dair birikimlerini oluşturdukları okuma sırasında metin içerisindeki milli ve evrensel değerleri benimsemeleri, ulusal kültür çevresinde bireyler yetiştirilmesine olanak verir. Bu bağlamdan sosyoekonomik bakımdan üst düzey okullardaki katılımcıların %45.72, orta düzey okullardaki katılımcıların %37.15 ve alt düzey okullardaki katılımcıların da genel olarak milli ve evrensel değerlerle günlük hayatları arasında bağlantı kuramadıkları görülmektedir. Genel olarak da katılımcıların %40.0 oranında bu seçeneği işaretlemeleri bu durumu desteklemektedir. Bu durum ana dili öğretiminde kullanılacak anlatıların seçiminde içerik olarak bu değerlere sahip yapıdaki metinlerin tercih edilmesinin faydalı olacağını göstermektedir.

Öyküler, anlatsal metinler içerisinde; gerek kısa oluşları, gerek olay kurgusunun basit olması, gerekse de simgesel anlatımdan hareketle anlamın metnin sonunda yoğunlaşması bakımından çocukların yazınsal eğitimleri ve okuma birikimleri açısından son derece önemlidir. Burada dikkat çekici olan verilen cevaplar sonucunda sosyoekonomik bakımdan üst düzeyde olan katılımcıların öykü türüne yönelik ilgilerinde, orta ve alt düzeydeki katılımcılara göre daha az oranda artmasıdır. Buna karşılık orta ve alt düzeydeki okullarda okuyan katılımcılar açısından metnin daha fazla ilgi uyandırdığı tespit edilmiştir.

Üst düzey okullarda %37.15 oranında “Çok”, %37.15 oranında “Çok fazla”; orta düzeydeki okullarda %21.42 oranında “Çok”, %41.43 oranında “Çok fazla”; alt düzey okullarda ise %38.33 oranında “Çok”, %36.67 oranında “Çok fazla” seçeneklerinin işaretlenmesi, sözcelem öznesinin anlatıdaki uzamı kesinlemesinin metnin yazınsal gerçekçiliği açısından yararlı olduğunu gösterir. Kurmaca olayın geçtiği mekâna anlam vererek uzama dönüştüren sözcelem öznesi ve okur, birlikte metnin belirli bir nesnel gerçekliğe yaklaşmasını sağlar.

Katılımcıların kurmaca olaylardaki sebep-sonuç ilişkisinin farkına varabilmesine yönelik olan soruya cevaplar sosyoekonomik yapı bakımından üst düzeyde olan okullarda birbirine yakın oranlarda “Biraz”, “Çok” ve “Çok fazla” seçenekleri işaretlenmiştir. Buna karşılık orta ve alt düzeylerdeki okullarda “Biraz”

seçeneğini işaretleyen katılımcı sayısı daha fazladır. Sosyoekonomik farkların kurmacadaki sebep-sonuç ilişkilerini fark etmelerinde etkili olduğu görülmüştür.

Çizelge 15: İlköğretim yedinci sınıf düzeyinde 13 ile 15. maddeler arasındaki öğrenci görüşleri.

Madde	Okul Düzeyi	Evet		Hayır		Fikrim yok		Toplam	
		F	%	F	%	F	%	F	%
13) Metinde anlatılan olay sizce gerçekten yaşanmış mı?	Üst	43	61.43	2	2.85	25	35.72	70	100.0
	Orta	35	50.0	6	8.57	29	41.43	70	100.0
	Alt	34	56.67	5	8.33	21	35.0	60	100.0
14) Okuma sırasında kendinizi kahramanın yerine koydunuz mu?	Üst	29	41.43	35	50.0	6	8.57	70	100.0
	Orta	46	65.72	19	27.14	5	7.14	70	100.0
	Alt	33	55.0	22	36.67	5	8.33	60	100.0
15) Metni okuduktan sonra kahramana farklı yollardan yardım etmeyi düşündünüz mü?	Üst	33	47.15	27	38.57	10	14.28	70	100.0
	Orta	29	41.43	28	40.0	13	18.57	70	100.0
	Alt	24	40.0	23	38.33	13	21.67	60	100.0

Yazınsal gerçekliğin farkına varılmasında katılımcılar birbirine yakın ve yüksek oranlarda “Evet” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu durum yazınsal gerçeklik ile nesnel gerçekliği ayırt edemediklerini göstermektedir. Bu durum da ana dili eğitiminde yazın eğitimi açısından yazınsal gerçeklik sorunun olduğunu bizlere göstermektedir.

Okurun kendisini anlatı kişilerinin yerine koyarak yazınsal dünya içerisinde bir yer edinmesi metnin anlaşılabilirliği ve okur tarafından alınılması açısından son derece önemlidir. Sosyoekonomik yapı bakımından üst düzeyde olan katılımcılar %50.0 oranında “Hayır” seçeneği işaretlemiştir. Buna karşılık orta düzey okullarda %65.72 ve alt düzey okullarda ise %55.0 oranlarında “Evet” seçeneği işaretlenmiştir. Bu belirgin fark sosyoekonomik yapı bakımından üst düzeyde olan okullardaki katılımcıların kendilerine metnin kurmaca dünyasında daha zor yer bulduklarını göstermiştir.

İlköğretim öğrencileri için ana dili eğitimi içerisinde gerçekleştirilecek olan yazınsal eğitimin temel amaçlarından biri de okurun hayat boyu karşısına çıkması muhtemel olan sorunlara farklı çözüm yolları bulma becerisini kazandırma ve geliştirmektir. Bu yolla öğrenci belirli bir hayat tecrübesini okuma birikimi sayesinde

elde edecektir. Verilen cevaplar incelendiğinde üst, orta ve alt düzey okullardaki cevapların birbirine yakın oranlarda olduğu görülmüştür. Ağırlıklı olarak da “Evet” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu durum da bu kazanım ile ilgili olarak sosyoekonomik farklılıkların çok fazla etkili olmadığını göstermektedir.

Çizelge 16: İlköğretim yedinci sınıf düzeyinde 16. madde ile ilgili öğrenci görüşleri.

Madde	Okul Düzeyi	Düşman askerlerini		Anadolu topraklarını		Atatürk ve Türk askerlerini		Toplam	
		F	%	F	%	F	%	F	%
		16) “Anadol” sözcüğü metni okurken zihninizde aşağıdaki anlamlardan hangisini oluşturdu?	Üst	2	2.85	12	17.15	56	80.0
	Orta	1	1.42	24	34.29	45	64.29	70	100.0
	Alt	4	6.67	14	23.33	42	70.0	60	100.0

Metin içerisinde birçok kez tekrar edilen “Anadol” sözcüğü metinsel açıdan yerdeşlik özelliği gösteren bir dilsel birimdir. Bu yolla sözcelem öznesi önemli gördüğü Kurtuluş Savaşının Önderi Mustafa Kemal Atatürk ve kahraman Türk askerlerini simgesel bir yolla okura sezdirmek, kavratmak istemiştir. Bu yönde sosyoekonomik farklılıkların yerdeşlik özelliği gösteren “Anadol” sözcüğünün anlambirimlerine okurun ulaşmasında çok fazla etkili olmadığını göstermektedir. Çok yüksek oranlarda bütün okullarda doğru seçenek işaretlenmiştir. Bu da sözcelem öznesinin yerdeşlik özelliği bakımından gayet başarılı bir tercih yaptığını kanıtlar.

Çizelge 17: İlköğretim yedinci sınıf düzeyinde 17. madde ile ilgili öğrenci görüşleri.

Madde	Okul Düzeyi	Beyoğlu		Anadol		asker		Toplam	
		F	%	F	%	F	%	F	%
		17) Metindeki olay akışını etkileyip değiştiren sözcük aşağıdakilerden hangisidir?	Üst	10	14.28	55	78.58	5	7.14
Orta	7		10.0	45	64.29	18	25.71	70	100.0
Alt	5		8.33	45	75.0	10	16.67	60	100.0

Yeni Türkçe öğretim programında okuma öğrenme alanı ile ilgili olarak 7. sınıf öğrencilerinden gerçekleştirmesi beklenen kazanımlardan biri de metindeki olay akışını etkileyen sözcük ve sözcük gruplarının farkına varmasını sağlamaktır. Katılımcıların büyük bir kısmı, kurmaca olaydaki akışı değiştiren sözcüğün farkına varmıştır. Çünkü sosyoekonomik bakımdan üst düzeyde okullarda %78.58, orta düzeydeki okullarda %64.29 ve alt düzeydeki okullarda ise %75.0 oranında doğru seçenek olan “Anadol” seçeneği işaretlenmiştir. Bu da bu kazanımın öğrenciler tarafından elde edilmesinde bu metnin uygun olduğunun çıkarılmasını sağlar.

Çizelge 18: İlköğretim yedinci sınıf düzeyinde 18. madde ile ilgili öğrenci görüşleri.

Madde	Okul Düzeyi	Hayali gerçekleşmiştir		Hayalinin gerçekleşmesine çok yaklaşılmıştır		Hayali gerçekleşmemiştir		Toplam	
		F	%	F	%	F	%	F	%
		18) Metnin sonunda kahramanın hayalini kurduğu şey hangi seviyede kalmıştır?	Üst	33	47.15	35	50.0	2	2.85
Orta	30		42.85	35	50.0	5	7.15	70	100.0
Alt	18		30.0	35	58.33	7	11.67	60	100.0

Öykü türündeki anlatısal metinlerde önemli noktalardan biri de kurmaca olayların yoğunlaştığı sonuç bölümüdür. Öznenin anlatının başındaki durum sözcesinde yoksun olduğu değer nesneye kavuşması anlatın sonunda henüz gerçekleşmemiştir ($\bar{O}_1 ? N_1$). Üst ve orta düzeydeki katılımcılar %50.0 oranında doğru sonuca ulaşmışlardır. Alt düzeydeki okullarda ise bu oran %58.33 oranına çıkmıştır. Bu da gayet dikkat çekicidir. Burada dikkat çekici olan bir diğer nokta da özellikle üst ve orta düzeydeki okullarda katılımcıların doğru seçeneğe yakın oranlarda öznenin değer nesneyi elde ettiğini belirten seçeneğe ulaşmalarıdır. Bu durum da bu metnin sonuç bölümünün ilköğretim 7. sınıf öğrencileri için soyut düzlemde kaldığını gösterir.

Çizelge 19: İlköğretim yedinci sınıf düzeyinde 19. madde ile ilgili öğrenci görüşleri.

Madde	Okul Düzeyi	Olayın içerisinde olmayan hayali biri		Olayı yaşayan başkahraman		Olaya tanık olan ikinci dereceden bir kahraman		Toplam	
		F	%	F	%	F	%	F	%
		19) Metindeki olayı anlatan kişi aşağıdakilerden hangisidir?	Üst	5	7.14	40	57.15	25	35.71
	Orta	13	18.57	46	65.72	11	15.71	70	100.0
	Alt	11	18.33	37	61.67	12	20.0	60	100.0

Sözcelem öznesi, kurmaca olayı aktarması için kendisinden daha farklı birini metin içerisine yerleştirir. Bu öyküde bu görev birinci dereceden bir kahraman olan benöyküsel anlatıcıya yüklenmiştir. İlköğretim öğrencisine kazandırılması hedeflenen kazanımlardan biri de yazar ile anlatıcıyı birbirinden ayırt edebilmesidir. Üst düzey okullardaki katılımcıların %57.15, orta düzeydeki okullardaki katılımcıların %65.72 ve alt düzeylerdeki katılımcıların da %61.67 oranlarında benöyküsel anlatıcıya ulaşmaları bu metnin ilköğretim 7. sınıf öğrencileri için bu yönden uygun olduğunu gösterir. Okul düzeyleri dikkate alındığında da belirgin bir fark görülmemiştir.

Çizelge 20: İlköğretim yedinci sınıf düzeyinde 20. madde ile ilgili öğrenci görüşleri.

Madde	Okul Düzeyi	Güzellik – çirkinlik		Esaret – özgürlük		Çocukluk - yetişkinlik		Toplam	
		F	%	F	%	F	%	F	%
	20) Sizce bu öykü aşağıdaki karşıtlıklardan hangisinin üzerine kuruludur?	Üst	4	5.71	53	75.12	13	18.57	70
	Orta	3	4.28	47	67.15	20	28.57	70	100.0
	Alt	7	11.66	40	66.67	13	21.67	60	100.0

Anlatısal metinler, derin yapılarında bulunan simgesel karşıtlıklar ile bu karşıtlıklar arasındaki devingen yapı üzerinde kuruludur. Okurun gerçekleştireceği okumada ulaşması istenen en son noktalardan biri de metnin derin yapısı içerisinde bulunan bu simgesel karşıtlıkların farkına varabilmesidir. Sosyoekonomik yapı bakımından üst, orta ve alt düzeydeki okullarda katılımcılar gayet yüksek oranlarda doğru zıtlık olan “esaret-özgürlük” ilişkisinin farkına varabilmiştir. Üst düzeydeki katılımcıların %75.72, orta düzeydeki katılımcıların %67.15 ve alt düzeydeki katılımcıların da %66.67 oranında doğru seçeneği işaretlemeleri sosyoekonomik yapının az da olsa cevaplar üzerinde etkili olduğunu gösterir.

6.3. SEKİZİNCİ SINIFA AİT BULGULAR VE YORUMLAR

8. sınıf Türkçe ders kitabındaki anlatısal metinler arasında örnek metin olarak seçilen “Kuş Yemi” adlı parça Reşat Nuri Güntekin’e aittir. Bu metinden hareketle anlama öğrenme alanındaki kazanımlara ve metin dilbilimsel inceleme sonucunda elde edilen verilere yönelik hazırlanan anket yüz elli (150) katılımcıya uygulanmıştır. Sosyoekonomik farklar gözetilerek okullar; üst, orta ve alt düzey olmak üzere üçe ayrılmıştır.

Çizelge 21: İlköğretim sekizinci sınıf düzeyinde 1 ile 11. maddeler arasındaki öğrenci görüşleri.

Madde	Okul Düzeyi	Hiç		Biraz		Çok		Çok fazla		Toplam	
		F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
1) Metni okuduktan sonra zihninizde öyküdeki olay kurgusu görsel olarak canlandı mı?	Üst	-	-	19	38.0	19	38.0	12	24.0	50	100.0
	Orta	-	-	7	14.0	34	68.0	9	18.0	50	100.0
	Alt	2	4.0	13	26.0	12	24.0	23	46.0	50	100.0
2) Metnin başlığından hareketle içeriği hakkında tahminde bulunabildiniz mi?	Üst	5	10.0	30	60.0	11	22.0	4	8.0	50	100.0
	Orta	4	8.0	28	56.0	12	24.0	6	12.0	50	100.0
	Alt	5	10.0	28	56.0	15	30.0	2	4.0	50	100.0
3) Metnin içerisinde anlamını bilmediğiniz sözcükler fazla mı?	Üst	25	50.0	24	48.0	-	-	1	2.0	50	100.0
	Orta	17	34.0	28	56.0	5	10.0	-	-	50	100.0
	Alt	17	34.0	32	64.0	-	-	1	2.0	50	100.0
4) Anlamını bilmediğiniz sözcükleri metnin bağlamından çıkarabildiniz mi?	Üst	7	14.0	15	30.0	17	34.0	11	22.0	50	100.0
	Orta	4	8.0	20	40.0	19	38.0	7	14.0	50	100.0
	Alt	6	12.0	21	42.0	13	26.0	10	20.0	50	100.0
5) Olay, yer, zaman, şahıs ve diğer varlıklar ile ilgili verilen bilgiler metni anlamanız açısından yeterli mi?	Üst	-	-	18	36.0	19	38.0	13	26.0	50	100.0
	Orta	-	-	8	16.0	25	50.0	17	34.0	50	100.0
	Alt	3	6.0	8	16.0	26	52.0	13	26.0	50	100.0
6) Metni okuduktan sonra düşüncelerinizde değişiklik oldu mu?	Üst	6	12.0	19	38.0	18	36.0	7	14.0	50	100.0
	Orta	2	4.0	21	42.0	15	30.0	12	24.0	50	100.0
	Alt	6	12.0	26	52.0	9	18.0	9	18.0	50	100.0
7) Okuma bittikten sonra zihninizde metnin öncesine ve sonrasına yönelik tahminlerde bulundunuz mu?	Üst	1	2.0	18	36.0	21	42.0	10	20.0	50	100.0
	Orta	5	10.0	11	22.0	21	42.0	13	26.0	50	100.0
	Alt	6	12.0	14	28.0	18	36.0	12	24.0	50	100.0
8) Okuduğunuz metinde milli ve evrensel kültüre ait değerler var mı?	Üst	5	10.0	26	52.0	14	28.0	5	10.0	50	100.0
	Orta	9	18.0	19	38.0	17	34.0	5	10.0	50	100.0
	Alt	5	10.0	32	64.0	12	24.0	1	2.0	50	100.0
9) Metindeki milli ve evrensel değerlerin günlük hayatınız ile ilişkisi var mı?	Üst	8	16.0	25	50.0	13	26.0	4	8.0	50	100.0
	Orta	4	8.0	31	62.0	9	18.0	6	12.0	50	100.0
	Alt	7	14.0	26	52.0	15	30.0	2	4.0	50	100.0
10) Okuduğunuz metin öykü türüne yönelik ilginizi artırdı mı?	Üst	4	8.0	9	18.0	30	60.0	7	14.0	50	100.0
	Orta	1	2.0	18	36.0	14	28.0	17	34.0	50	100.0
	Alt	4	8.0	10	20.0	23	46.0	13	26.0	50	100.0

11) Okuduğunuz parçada uzamın (mekan) kesin olarak verilmesi sizin için parçanın inandırıcılığını artırdı mı?	Üst	7	14.0	13	26.0	17	34.0	13	26.0	50	100.0
	Orta	4	8.0	10	20.0	25	50.0	11	22.0	50	100.0
	Alt	5	10.0	14	28.0	15	30.0	16	32.0	50	100.0

Alımlama esnasında metni oluşturan unsurların bir bütün olarak algılanması metnin anlaşılabilirliği açısından son derece önemlidir. Sosyoekonomik yapı bakımından üst düzey okullardaki katılımcılar ağırlıklı olarak %38.0 oranında ‘‘Biraz’’, %38.0 oranında da ‘‘ok’’ seçeneklerini işaretlemişlerdir. Burada dikkat çekici olan sosyoekonomik yapı zayıfladıkça bu kazanıma ulaşma düzeyindeki artıştır. Bu durum, metnin soyut düzleminde bulunan ‘‘fakirlik’’ anlambirimi ile sosyoekonomik yapı bakımından alt düzeyde olan katılımcılar arasındaki paralelliğin yansımasıdır.

Bir tür erken anlatım aracı olan başlık içerisine metnin içeriğine yönelik ipuçlarını yerleştirme eğilimi, yazınsal yapıtlarda sıklıkla başvurulan yöntemlerden biridir. Okur açısından bu ncelem metnin alımlanması açısından son derece önemlidir. Sosyoekonomik yapı farklılıkları bakımından dikkate alındığında cevapların birbirine yakın oranlarda olduğu, birbirine paralellik gösterdiği görülmektedir. Bu durum da sosyoekonomik yapı farklılıklarının bu özellik üzerinde gerçekleşen metin-okur iletişiminde çok fazla etkili olmadığını göstermiştir. Buna karşılık üst düzey okullardaki katılımcıların %60.0, orta ve alt düzeydeki okullardaki katılımcıların %56.0 oranında ‘‘Biraz’’ seçeneğini işaretlemesi, metnin bu yönüyle alımlamayı gerçekleştirecek ilköğretim 8. sınıf öğrencileri için zayıf kaldığını göstermiştir.

Bir metindeki dizgesel ilişkileri sağlayan dil bilgisel unsurlardan olan sözcüklerin, öğrencilerin söz varlıklarına uygun olması metnin anlaşılabilirliği açısından son derece önemlidir. Sosyoekonomik yapı zayıfladıkça öğrencilerin anlamını bilmedikleri sözcük sayısında az da olsa artış olmuştur. Çünkü st düzey okullarda %48.0 oranında ‘‘Biraz’’, orta düzey okullarda %56.0 ve alt düzey okullarda da %64.0

oranlarında “Biraz” seçeneği işaretlenmiştir. Yine “Çok” ve “Çok fazla” seçeneklerini işaretleyen katılımcı sayısının çok düşük düzeyde kalması bu metindeki bilinmeyen sözcük seviyesinin fazla olmadığını göstermiştir. Bu da metnin ilköğretim 8.sınıf öğrencilerinin anlama düzeylerine uygun olduğunu gösterir.

Bir metnin içerisindeki bilinmeyen sözcüklerin alımlama esnasında metni oluşturan diğer dizgesel ve dizimsel ilişkilerden çıkarılması okuma sırasında az çok her okurun gerçekleştirdiği bir eylemdir. Sosyoekonomik yapı bakımından üst düzey okullarda eğitim gören katılımcıların %34.0 ile “Çok” seçeneğini işaretlediklerini görüyoruz. Buna karşılık orta düzeydeki okullarda %40.0 ile alt düzey okullarda ise %42.0 ile “Biraz” seçeneği ağırlıklı olarak işaretlenmiştir. Bu sonuçtan hareketle az da olsa sosyoekonomik yapının bu kazanıma ulaşılmasında etkili olduğu çıkarılmaktadır.

Anlatısal metinlerin yüzeysel yapılarına ait olan figüratif unsurların okur tarafından belirlenme düzeyi, anlaşılabilirlik açısından son derece önemlidir. Burada sosyoekonomik yapı bakımından üst düzey okullarda %38.0, orta düzey okullarda %50.0 ve alt düzey okullarda da %52.0 oranında katılımcılar “Çok” seçeneğini işaretlemişlerdir. Sosyoekonomik yapının zayıflaması bu kazanımın elde edilmesini olumlu yönde etkilemiştir. Bu durum metnin derin yapısındaki “fakirlik” anlambilimi ile katılımcıların sosyoekonomik yapıları arasındaki paralellik ile açıklanabilir.

Katılımcılara belirli bir hayat tecrübesi oluşturan okuma parçaları, bu yönleri ile onları belirli bir oranda yönlendirir. İlgili maddeye katılımcılar ağırlıklı olarak “Biraz” seçeneğini işaretlemişlerdir. Yine sosyoekonomik yapı bakımından üst düzey okullardaki katılımcıların %36.0 ile “Çok” seçeneğini işaretlemeleri bu kazanıma ulaşılmasında sosyoekonomik yapının etkili olduğunu göstermiştir. Buna karşılık orta düzey okullarda %42.0 ve alt düzey okullarda ise %52.0 oranlarında “Biraz” seçeneğinin işaretlenmesi, metnin bu yönü ile öğrencilerin üzerinde çok fazla etkili olmadığını göstermiştir.

Gerek metin içerisinde sözcük örneği tarafından yapılan erken anlatımlar, gerek metne yerleştirilen çeşitli ipuçları, gerekse de kurgulanmış olayların akışı, okuma sürecinde okurun çeşitli tahminlerde bulunmasını sağlar. Üst düzey okullardaki katılımcılar ile orta düzey okullardaki katılımcıların %42.0 oranında “Çok” seçeneğini işaretlemeleri bu yönde yapılacak okumalarda sosyoekonomik yapı farklılıklarının çok fazla etkili olmadığını göstermiştir. Yine sosyoekonomik yapı bakımından alt düzeyde olan okullardaki katılımcıların da %36.0 oranında “Çok” ve %24.0 oranında “Çok fazla” seçeneğini işaretlemeleri bu durumu desteklemektedir. Sosyoekonomik yapı farklılıkları bu kazanım üzerinde etkili olmamış, aksine katılımcıların birbirine paralel cevaplar verdikleri görüşünü ortaya çıkarmıştır.

Ana dili eğitimi ve bu bağlamda gerçekleştirilen yazınsal eğitim öğrencilerin ulus bilincini kazanmaları; değişen dünyada kendilerine yer edinmeleri açısından son derece önemlidir. Ana dili öğretiminde kullanılacak metinlerin bu özellikleri taşıması ise son derece önemlidir. Metni bu yönü ile ele aldığımızda 8. soruya verilen cevaplarda üst düzey katılımcıların %52.0 ve alt düzey katılımcıların da %64.0 oranlarında birbirine paralel olarak “Biraz” seçeneğini işaretledikleri görülmüştür. Sosyoekonomik yapı bakımından da orta düzeydeki katılımcıların da %38.0 oranında “Biraz” seçeneğini işaretlemeleri bu durumu destekler. Buradan hareketle bu metinde yer alan milli ve evrensel değerlere öğrencilerin ulaşma düzeylerinin çok düşük kaldığını söylenebilir.

Okurun gerçekleştireceği alımlama sırasında metin ile nesnel gerçeklik arasında ilişki kurması anlaşılabilirlik açısından son derece önemlidir. Sosyoekonomik yapı bakımından üst düzeyde olan katılımcıların %50.0, orta düzeyde olan katılımcıların %62.0 ve alt düzeyde olan katılımcıların da %52.0 oranında “Biraz” seçeneği işaretlenmiştir. Bu durum metin ile nesnel gerçeklik arasında bağ kurulmasında katılımcıların genel olarak yetersiz kaldıklarını göstermiştir. Özellikle sosyoekonomik

yapı bakımından orta düzeyde olan katılımcılar diğerlerine göre bağ kurmada daha da zorlanmışlardır.

Gerek kısalığı, gerek olay kurgusundaki basitliği ile anlatısal metinler içerisinde öyküler, öğrencilerin anlama düzeylerine en uygun olan metinlerdir. Sosyoekonomik yapı bakımından üst düzey okullardaki katılımcılar %60.0 oranında “Çok” ve %14.0 oranında “Çok fazla” seçeneklerini işaretlemiş, yine alt düzeydeki katılımcılar %46.0 ile “Çok” ve %26.0 ile “Çok fazla” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Metin, katılımcıların beğenisini kazanmıştır. Bununla birlikte orta düzeydeki katılımcıların verdikleri cevaplar biraz daha farklılık göstermiştir. Katılımcıların %28.0’i “Çok” seçeneğini işaretlerken, %34.0’ü “Çok fazla” seçeneğini işaretlemiştir. Bu da sosyoekonomik yapı bakımından orta düzeydeki katılımcıların diğerlerine göre daha yüksek oranlarda metni beğendiklerini göstermektedir.

Anlatısal metinlerin bir arada bulunan ve birbirini kesinleyen üç temel unsurundan biri olan uzamın, bu metinde nesnel gerçek dünya içerisinde de yer alması kurgulanmış olayın yazınsal gerçekçiliği açısından son derece önemlidir. Katılımcıların verdikleri cevaplar sonucunda oluşan kesit incelendiğinde özellikle sosyoekonomik yapı bakımından orta düzeyde yer alan katılımcıların bu anlatısal metni inandırıcı buldukları çıkarılmaktadır. Katılımcıların %50.0 oranında “Çok” ve %22.0 oranında “Çok fazla” seçeneklerini işaretlemeleri bu durumu desteklemektedir.

Çizelge 22: İlköğretim sekizinci sınıf düzeyinde 12 ile 15. maddeler arasındaki öğrenci görüşleri.

Madde	Okul Düzeyi	Evet		Hayır		Fikrim yok		Toplam	
		F	%	F	%	F	%	F	%
12) Metinde anlatılan olay sizce gerçekten yaşanmış mı?	Üst	19	38.0	6	12.0	25	50.0	50	100.0
	Orta	24	48.0	7	14.0	19	38.0	50	100.0
	Alt	17	34.0	7	14.0	26	52.0	50	100.0
13) Okuma sırasında kendinizi kahramanın yerine koydunuz mu?	Üst	24	48.0	25	50.0	1	2.0	50	100.0
	Orta	25	50.0	22	44.0	3	6.0	50	100.0
	Alt	20	40.0	28	56.0	2	4.0	50	100.0
14) Metni okuduktan sonra kahramana farklı yollardan yardım etmeyi düşündünüz mü?	Üst	24	48.0	19	38.0	7	14.0	50	100.0
	Orta	34	68.0	11	22.0	5	10.0	50	100.0
	Alt	18	36.0	27	54.0	5	10.0	50	100.0
15) Metindeki kahramanlar ile daha önceden okuduğunuz öykülerdeki kahramanlar arasında benzerlikler ya da karşıtlıklar kurduunuz mu?	Üst	16	32.0	21	42.0	13	26.0	50	100.0
	Orta	18	36.0	18	36.0	14	28.0	50	100.0
	Alt	21	42.0	20	40.0	9	18.0	50	100.0

Yazınsal gerçeklik ve nesnel gerçeklik arasındaki ayrımın ilköğretim öğrencilerinin farkına varması gerçekleşecek yazınsal okuma açısından son derece önemlidir. Ancak katılımcılar, genel olarak kurgulanmış olayı gerçekten yaşanmış olaylarla karıştırmıştır. Bu ayrımın farkına varabilen katılımcılar sosyoekonomik yapı bakımından üst düzeyde olan okullarda %12.0, orta düzeyde olan okullarda %14.0 ve alt düzeyde olan okullarda ise %14.0 oranlarında kalmıştır. Bu oranlardaki düşüklük katılımcıların bu metindeki kurgulanmış olayların farkına varamadıklarını göstermiştir.

Okuma sırasında okurun kendini anlatı kişilerinin yerine koyması metnin anlaşılabilirliği açısından son derece önemlidir. Verilen cevaplar incelendiğinde sosyoekonomik yapı bakımından üst, orta ve alt düzeylerdeki katılımcıların neredeyse yarı yarıya “Evet” ve “Hayır” seçeneklerinin işaretledikleri görülmektedir. Bu durum

sosyoekonomik farklılıkların bu kazanım üzerinde çok fazla etkili olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte katılımcıların yarıya yakını kendisini anlatı kişilerin yerine koyarken, yarıdan fazlası da kendisini anlatı kişilerin yerine koyamamıştır.

Okur, okuma esnasında metindeki kurmaca olaylara kendi kültürel birikimine göre farklı yollardan yaklaşır, problemlere farklı çözüm yolları bulur. Üst düzey okullardaki katılımcılar %48.0, orta düzey okullarda da %68.0 oranlarında kurgulanmış olaylardaki problemlere farklı çözüm yolları bulmuşlardır. Bu da sosyoekonomik yapı bakımından orta düzeydeki katılımcıların bu metni kendilerine daha yakın bulduklarını göstermiştir.

Gerek her yeni üretilen metnin kendinden önceki metinler ile metinlerarası özellikler göstermesi, gerekse de okuma sırasında anlatı kişileri ile daha önceki yazınsal birikimi arasında bağ kurması yazınsal eğitim açısından son derece önemlidir. Bu noktada sosyoekonomik yapı bakımından üst düzeyde olan okullardaki katılımcılar %42.0 ile ağırlıklı olarak bu metin ile öncekileri arasında bağ kuramamışlardır. Dikkat çekici olan ise sosyoekonomik bakımdan orta düzeyde olan okullarda eşit olarak %36.0 oranında bu öykü ile yazınsal birikimleri arasında bağ kurmalarındadır. Yine %36.0 oranı ile katılımcıların bir kısmı da yazınsal birikimleri ile bu metin arasında bağ kuramamışlardır. Alt düzeydeki okullarda da %42.0 oranında katılımcılar bu bağı kurabilirken, %40.0 oranında bu bağ kurulamamıştır. Bu durum da sosyoekonomik yapının bu kazanıma ulaşılmasında az da olsa etkili olduğunu göstermektedir.

Çizelge 23: İlköğretim sekizinci sınıf düzeyinde 16. madde ile ilgili öğrenci görüşleri.

Madde	Okul Düzeyi	Yeni bir kuş almak		Fakirlik		Çocuğun artık kuş ile ilgilenmemesi		Toplam	
		F	%	F	%	F	%	F	%
		16) Sizce kuşun satılmasını gerektiren etken aşağıdakilerden hangisidir?	Üst	2	4.0	48	96.0	-	-
Orta	1		2.0	49	98.0	-	-	50	100.0
Alt	2		4.0	43	86.0	5	10.0	50	100.0

Metnin anlatsal düzeyindeki gönderici eyleyeni fark etme ve sebep-sonuç ilişkisini kavramaya yönelik olan soruya katılımcıların cevapları genelde doğrudur. Üst düzey okullardaki katılımcıların %96.0, orta düzey okullardaki katılımcıların %98.0 ve alt düzey okullardaki katılımcıların da %86.0 oranlarında doğru seçenek olan “Fakirlik” seçeneğini işaretlemeleri, anlatsal düzeyde gerçekleştirilen okuma için son derece başarılı olduklarını ortaya koymuştur. Katılımcıların metnin anlatsal düzeyindeki gönderici eyleyeni fark etmelerinde sosyoekonomik yapı az da olsa etkili olmuştur.

Çizelge 24: İlköğretim sekizinci sınıf düzeyinde 17. madde ile ilgili öğrenci görüşleri.

Madde	Okul Düzeyi	Olaylara karışmaz ama her şeyi bilir.		Olayları dışarıdan görür, tank olur ve bazen de olaylara müdahale eder.		Olayları dışarıdan görür ama müdahale etmez.		Toplam	
		F	%	F	%	F	%	F	%
		17) Olayları anlatan kişinin bakış açısı aşağıdakilerden hangisine uyar?	Üst	6	12.0	32	64.0	12	24.0
	Orta	10	20.0	31	62.0	9	18.0	50	100.0
	Alt	8	16.0	30	60.0	12	24.0	50	100.0

Anlatısal metinlerde kurgulanmış olayların gerçekçi bir şekilde anlatılması bir noktada da sözcük öznelerinin seçtiği bakış açısı ile ilgilidir. Bu öykü için sözcük öznelerinin tercihi olaylara tanık olan, az da olsa olaylara müdahale eden kahramanın bakış açısı olan birlikte görüdür. Katılımcıların 17. soruya verdikleri cevapları incelendiğinde sosyoekonomik yapı farklılıklarının bu noktada da katılımcılar üzerinde etkili olmadığını ve yüksek oranlarda katılımcıların doğru bakış açısını tespit edebildikleri görülmüştür.

Çizelge 25: İlköğretim sekizinci sınıf düzeyinde 18. madde ile ilgili öğrenci görüşleri.

Madde	Okul Düzeyi	Amaçları gerçekleştirmiştir.		Amaçlarının gerçekleşmesine çok yaklaşılmıştır.		Amaçları gerçekleştirilmemiştir.		Toplam	
		F	%	F	%	F	%	F	%
		18) Metnin sonunda kahramanların amaçları hangi seviyede kalmıştır?	Üst	30	60.0	12	24.0	8	16.0
	Orta	33	66.0	13	26.0	4	8.0	50	100.0
	Alt	29	58.0	19	38.0	2	4.0	50	100.0

Metnin anlamının öykülerde sonuç bölümünde yoğunlaşması, bu tür metinlerde sonuç bölümünün ön plana çıkmasına yol açar. Sosyoekonomik yapı bakımından üst düzey okullardaki katılımcıların %60.0, orta düzeydeki katılımcıların %66.0 ve alt düzeylerdeki katılımcıların %58.0 oranlarında doğru seçeneği işaretledikleri görülmüştür. Yani katılımcıların tanınma ve yaptırım bölümünde öznenin değer nesneye ulaştığının farkına varabildikleri söylenebilir. Bütün okullarda katılımcıların birbirine yakın oranlarda doğru seçeneği işaretlemeleri, sosyoekonomik yapı farklılıklarının okumanın bu seviyesinde çok fazla etkili olmadığını göstermiştir.

Çizelge 26: İlköğretim sekizinci sınıf düzeyinde 19. madde ile ilgili öğrenci görüşleri.

Madde	Okul Düzeyi	Olayın içerisinde olmayan hayali biri		Olayı yaşayan başkahraman		Olaya tanık olan ikinci dereceden bir kahraman		Toplam	
		F	%	F	%	F	%	F	%
		19) Metindeki olayı anlatan kişi aşağıdakilerden hangisidir?	Üst	7	14.0	17	34.0	26	52.0
	Orta	5	10.0	13	26.0	32	64.0	50	100.0
	Alt	6	12.0	17	34.0	27	54.0	50	100.0

Okurun anlatıcı ile yazarın aynı kişi olmadığını farkına varması, alımlama açısından son derece önemlidir. Üst düzey okullarda %52.0, orta düzey okullarda %64.0 ve alt düzey okullarda %54.0 oranlarında elöyküsel anlatıcının farkına varılmıştır. Bu oranların birbirine yakın olması sosyoekonomik yapı farklılığının, katılımcıların bu ayrımı yapmalarında çok fazla etkili olmadığını gösterir.

Çizelge 27: İlköğretim sekizinci sınıf düzeyinde 20. madde ile ilgili öğrenci görüşleri.

Madde	Okul Düzeyi	Güzellik – çirkinlik		Esaret – özgürlük		Fakirlik - zenginlik		Toplam	
		F	%	F	%	F	%	F	%
		20) Sizce bu öykü aşağıdaki karşıtıklardan hangisinin üzerine kuruludur?	Üst	2	4.0	6	12.0	42	84.0
	Orta	2	4.0	4	8.0	44	88.0	50	100.0
	Alt	3	6.0	7	14.0	40	80.0	50	100.0

Okuma sonucunda en son ve en zor ulaşılabacak dizimsel boyut olan derin yapıda yer alan simgeler arası karşıtıklara okurun ulaşabilmesi okuma için son derece önemlidir. Bu bağlamda verilen cevaplar incelendiğinde üst düzey okullardaki katılımcıların %84.0, orta düzeydeki katılımcıların %88.0 ve alt düzeydeki katılımcıların da %80.0 oranlarında öykünün derin yapısındaki anlamsal karşıtığa ulaştıkları görülmüştür. Bu durum bir yandan sosyoekonomik yapı farklılıklarının bu okuma düzeyinde etkili olmadığını, bir yandan da katılımcıların büyük bir kısmının bu anlamsal karşıtığa ulaştığını göstermektedir. Metnin derin yapısında gizil ve devingen olarak yer alan anlamsal karşıtıkların farkına varılması açısından metin son derece başarılıdır.

SONUÇ

Öyküler ilköğretim öğrencilerinin okuma birikimleri açısından son derece önemlidir. İlköğretim Türkçe ders kitaplarında bulunan dokuz öykü bu amaçla metin dilbilimsel yöntemler ışığında incelenmiş, elde edilen veriler de yeni Türkçe öğretim programındaki okuma/anlama öğrenme alanı ile ilişkilendirilerek hazırlanan anketler ile denetlenmiştir.

Metin dilbilimsel çözümlemeyi diğer geleneksel yazınsal çözümlemeden ayıran en önemli farklardan biri de metni bir bütün olarak ele alıp, kendi yapısal bütünlüğü içerisinde değerlendirmesidir. Metin dilbilim, bir metnin öncesi ve sonrası ile, sözcelem öznesinin hayatı ile çok fazla ilgilenmez. Aynı şekilde sözcelem öznesinin ideolojik düşünceleri de metin dilbilimsel okumada dikkate alınmaz. Bu özellikleri ile geleneksel yazınsal çözümlemeden ayrılır. Bir diğer fark ise metin dilbilimin metnin anlamını tamamlanmış, bitmiş olarak kabul etmeyişidir. Çünkü metin içerisinde sözcelem öznesi tarafından bırakılan boşluklar okur tarafından doldurulacak ve her yeni okumada farklı anlatsal özellikler ortaya çıkacaktır. Bu yönü ile metin dilbilimsel yöntemlerin kullanılması, ilköğretim Türkçe ders kitaplarındaki öykülerin okuma öğrenme alanındaki kazanımlara uygunluğunu belirlemede kullanılmıştır.

Sonuç olarak;

1. Ana dili öğretiminde kullanılan metinlerde uzam olarak kullanılacak mekânların dil dışı gerçek dünyaya göndermede bulunması ilköğretim öğrencilerinin bu tür metinleri alımlamasını kolaylaştıracaktır.

2. 6. sınıflara uyguladığımız ankette okurların anlatıcı ile sözcelem öznesini birbirine karıştırdıkları, genel olarak katılımcıların anlatıcı-gözlemciyi doğru olarak tespit edemedikleri görülmüştür. Buna karşılık 7. sınıflara uygulanan ankette benöyküsel anlatıcı, 8.sınıflara uygulanan ankette elöyküsel anlatıcı katılımcılar tarafından yüksek oranda tespit

edilmiştir. Bu durum üzerinde sosyoekonomik farklar da etkili olmamıştır. Ana dili öğretiminde kullanılacak öyküler seçilirken içöyküsel anlatıcıların kullanıldığı anlatısal metinlerin seçilmesi bu yönden faydalı olacaktır.

3. İlköğretim 8.sınıf öğrencilerine bakış açısına (odaklayım) yönelik olarak sorduğumuz soruya katılımcılar, yüksek oranlarda doğru seçenek olan birlikte görünüm özelliklerini tespit etmişlerdir. Buradan hareketle ana dili öğretiminde kullanılacak anlatısal metinlerde bakış açısı olarak bir anlatı kişinin bakış açısının kullanılmasının faydalı olacağı söylenebilir.

4. Metnin başlığından hareketle içeriği hakkında tahminde bulunabilme kazanıma ile ilgili olarak 6, 7 ve 8.sınıflardaki katılımcılar ağırlıklı olarak “Biraz” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu durum da ana dili öğretiminde başlığa yönelik çalışmalara daha fazla ağırlık verilmesinin faydalı olacağını göstermektedir.

5. Ana dili öğretiminde kullanılan öykülerin mevcut söz varlığına uygun olduğu 6, 7 ve 8. sınıflardaki katılımcıların verdikleri cevaplardan çıkarsanmaktadır. Buna karşılık ilköğretim öğrencilerinin sözlük kullanma alışkanlıklarının artması için bilinmeyen sözcüklerin daha fazla olduğu metinlerin tercih edilmesi faydalı olacaktır.

6. “Küfeci” adlı öyküde uzamın dil dışı gerçek dünyaya kesin olarak göndermede bulunmaması ilköğretim 6.sınıf öğrencilerinin kurgulanmış olaya yönelik meraklarının artmasını sağlamıştır. Bununla birlikte 7 ve 8. sınıf düzeylerinde örnek metin olarak seçilen “Mustafa Kemal’in Askerleri” ve “Kuş Yemi” adlı öykülerde uzamın dil dışı gerçek dünyaya kesin olarak göndermede bulunmuş ve metnin inandırıcılığı artmıştır. Türkçe ders kitaplarına öykü türündeki anlatısal metinler seçilirken uzam olarak bu özellikleri gösteren metinlerin tercih edilmesi ilköğretim düzeyindeki yazınsal eğitim açısından faydalı olacaktır.

7. İlköğretim 6, 7 ve 8. sınıflardaki katılımcılar; örnek metin olarak seçilen öyküleri milli ve evrensel kültüre ait değerler bakımından yetersiz bulmuşlardır. Dil bir

milletin kültürel değerlerinin başında gelir. Dilin duygu ve düşünceyi insanlara aktararak, insan topluluklarını bir yığın veya kitle olmaktan kurtarıp aralarında duygu ve düşünce birliği olan bir ulus hâline getirdiği unutulmamalıdır. Aynı zamanda bireye ulus bilincini aşılarken, ulus birliğinin de sağlanmasına ve korunmasına yardımcı olmaktadır. Dil bu görevini de kültürel değerleri tarihsel süreç içerisinde bünyesinde saklayarak ve gelecek nesillere aktararak gerçekleştirir. Doğal olarak milli kültürümüzü oluşturan unsurlardan kopuk, onları yeterince işlemeyen metinlerle yapılacak bir ana dili öğretimi amacına ulaşamayacaktır. Kültürel etkileşimin yoğun olarak yaşandığı günümüzde kültürel kimliğini koruyamayan birey doğal olarak da kültürel yozlaşmaya ayak uyduracaktır. Aynı zamanda ulus bilincini yeterince kazanmayacağı için büyük bir olasılıkla da kimlik sorunu yaşayacaktır. Yapılması gereken ise ana dili öğretiminde kullanılmak üzere ders kitaplarına seçilecek metinlerin milli ve evrensel kültüre ait değerler bakımından daha yoğun özellikler göstermesine dikkat edilmesidir.

8. Ana dili öğretiminde kullanılacak olan gerek öykü türündeki metinler gerekse de diğer anlatısal metinler tespit edilirken metinlerin anlatısal düzeylerindeki eyleyenlerin katılımcıların kendi yaşantıları ile eşsüremsel nitelik taşıması, bu düzeyde gerçekleştirilecek olan örnek okuma için son derece faydalı olacaktır. Ana dili öğretiminin eşsüremsel olarak yürütülmesinin ne kadar önemli olduğu düşünülürse, kullanılacak metinlerin de eşsüremsel açıdan hedef kitle olan ilköğretim öğrencilerinin yaşantıları ile uyum içerisinde olması faydalı olacaktır.

9. Okuma sırasında elde edilmesi beklenen en son nokta, metnin derin yapısında bulunan anlambirimler ile bu anlambirimler arasındaki gizil ve devingen karşıtlıklara ulaşmaktır. 7 ve 8. sınıflarda katılımcıların bu düzeye ulaşmaları gayet yüksek olmuştur. Bunda bu iki öyküde derin yapıda bulunan bu anlamsal karşıtlıkların yüzeysel ve anlatısal yapılara da yansımalarının etkisi vardır. Buna karşılık 6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan “Küfeci” adlı öyküde sözcelem öznesi derin yapıda yer alan anlamsal karşıtlığı yüzeysel ve

anlatısal yapılar daha az oranda yansımıştır. Bu durum özellikle sosyoekonomik yapı bakımından üst düzey okullardaki katılımcıların derin yapıda yer alan anlamsal karşıtlığa ulaşmalarının düşük oranlarda kalmasına yol açmıştır. Bu yüzden ilköğretim 6.sınıf düzeyindeki ana dili öğretiminde kullanılacak öyküler seçilirken, anlamsal karşıtlıkların daha yoğun olarak yüzeysel ve anlatısal yapılar yansımış metinlerin seçilmesi daha faydalı olacaktır.

10. İlköğretim 7.sınıf Türkçe ders kitabında kullanılan “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öyküde sözcelem öznesinin yerdeşlik özelliği ile ilişkili olarak kullandığı “Anadol” sözcüğü katılımcıların anlamsal açıdan önemli olan Kurtuluş Savaşının önderi Mustafa Kemal Atatürk ve kahraman Türk askerlerine ulaşmalarını kolaylaştırmıştır. Ana dili öğretiminde bu ve benzeri yerdeşlik özellikleri gösteren metinlerin seçilmesi ilköğretim öğrencilerinin öykü türündeki anlatısal metinleri alımlaması açısından faydalı olacaktır.

11.Öykü türündeki anlatısal metinlerin en önemli özelliği anlamsal özelliklerinin metnin sonunda yoğunlaşmasıdır. Bu bakımdan “Mustafa Kemal’in Askerleri” adlı öykünün anlatı izlencesindeki tanınma ve yaptırım aşamasındaki çelişki /ikilem ($\ddot{O}_1 ? N_1$) durumuna katılımcıların ulaşma düzeyi, “Kuş Yemi” adlı öykünün anlatı izlencesindeki başarı ($\ddot{O}_1 \cap N_1$) durumuna göre daha düşük oranda kalmıştır. Bu nedenle öykü türündeki, hatta anlatısal tipteki metinlerin seçiminde anlatı izlencesi açısından başarı veya başarısızlık durumlarını yansıtan metinlerin tercih edilmesi faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- ADALI, Oya (2004), Anlamak ve Anlatmak, Pan, İstanbul.
- AKBAYIR, Sıddık (2006), Cümle ve Metin Bilgisi, PegemA Yayıncılık, Ankara.
- AKERSON, Fatma Erkman (2005), Göstergelime Giriş, Multilingual, İstanbul.
- AKSAN, Doğan (1973), “Bugünkü Dünyada Dilbilimi ve Bize Düşen Görevler”, **Türk Dili**, C. XXVIII No 259, Nisan1973, s. 1-4.
- AKSAN, Doğan (1979-82), “Türkçe Çalışmalarında ve Öğretiminde Dilbilimin Yeri”, **DTCF Dergisi**, Cilt XXX, Sayı 1-2, s. 43-49.
- AKSAN, Doğan (1997), Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi, Engin Yayınevi, Ankara.
- AKSAN, Doğan (1999), Şiir Dili ve Türk Şiir Dili, Engin Yayınevi, Ankara.
- AKSAN, Doğan (2001), Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- AKSAN, Doğan (2002), Anadilimizin Söz Denzinde, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- AKSAN, Doğan (2003^a), Dil, Şu Büyülü Düzen..., Bilgi Yayınevi, Ankara.
- AKSAN, Doğan (2003^b), Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim) – I. Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- AKTAŞ, Şerif (1986), Edebiyatta Üslup ve Problemleri, Akçağ, Ankara.
- ALLEN, Roberta (2007), (Çev. Deniz GEMİCİ), “Kısa kısa Öykülerle Daha Uzun Öyküleri Mukayesesi”, **Hece Öykü**, Sayı:20, Nisan-Mayıs 2007, s. 104-113.
- ALTINÖRS, Atakan (2003), Dil Felsefesine Giriş, İnkılap, İstanbul.

ALP (ORAL), Zeynep (2000), “Tahsin Yücel’in Komşular Adlı Öyküsünde Uzam”,

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:17, Sayı:1, Haziran 2000,
s. 109-119.

ALVER, Köksal (2006), “Öyküde Mekan, Mekanda Öykü”, **Hece Öykü**, Sayı:17,

Ekim-Kasım 2006, s. 37-42.

ANDAÇ, Feridun (1995), Yazınsal Gerçekçiliğin Boyutları, Ümit Yayıncılık, Ankara.

AYDIN, Mehmet (2007), Dilbilim El Kitabı, 3F Yayınevi, İstanbul.

AYTAÇ, Gürsel (2003), Genel Edebiyat Bilimi, Say Yayınları, İstanbul.

BANGUOĞLU, Tahsin (1998), Türkçenin Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları 528, Ankara.

BARTHES, Roland (1999), (Çev. Tahsin Yücel), Yazı ve Yorum, Metis, İstanbul.

BARTHES, Roland (2002), (Çev. Sündüz Öztürk Kasar), S / Z, YKY, İstanbul.

BARTHES, Roland (2003), (Çev. Tahsin Yücel), Yazının Sıfır Derecesi, Metis, İstanbul.

BARTHES, Roland (2005), (Çev. Mehmet-Sema Rifat), Göstergibilimsel Serüven,
YKY, İstanbul.

BARTHES, Roland (2007), (Çev. Şule Demirkol), Yazı Üzerine Çeşitlemeler. Metnin Hazzı,

YKY, İstanbul.

BAŞKAN, Özcan (2003^a), Bildirişim, İnsan Dili ve Ötesi, Multilingual, İstanbul.

BAŞKAN, Özcan (2003^b), Lengüistik Metodu, Multilingual, İstanbul.

BAŞKAN, Özcan (2006), Dilde Yaratıcılık, Multilingual, İstanbul.

BATUR, Enis (2003), E / Babil Yazıları, YKY, İstanbul.

BAYRAV, Süheyla (1998^a) Filolojinin Oluşumu, Multilingual, İstanbul.

- BAYRAV, Süheyla (1998^b), Yapısal Dilbilimi, Multilingual, İstanbul.
- BAYRAV, Süheyla (1999), Dilbilimsel Edebiyat Eleştirisi, Multilingual, İstanbul.
- BEK, Kemal (1996), “Edebiyatımızda Eleştiri Anlayışlarına Öznel Bir Bakış”, Eleştiri ve Eleştiri Kuramı Üstüne Söylemler, Düzlem Yayınevi, İstanbul.
- BEKİROĞLU, Nazan (2006), “Öykü Mekân İlişkisi”, **Hece Öykü**, Sayı:17, Ekim-Kasım 2006, s. 95.
- BURAN, Ahmet (2006), “Karma Diller ve İki Örnek: Klasik Osmanlıca ve Kürtçe”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 20, Kayseri 2006/1, s. 19-33.
- CARLONI – FILLOUX (2000), (Çev. Tahsin Yücel), Eleştiri Kuramları, Multilingual, İstanbul.
- CEMİLOĞLU, Mustafa (2001), Dil Bilimi Açısından Türkçe Yazılı Anlatım ve Anlatım Teknikleri Öğretimi, Alfa, İstanbul.
- CHOMSKY, Noam (2002), (Çev. Ahmet Kocaman), Dil ve Zihin, Ayraç, Ankara.
- CİRAVOĞLU, Öner (1999), Çocuk Edebiyatı, Esin Yayınevi, İstanbul.
- CULLER, Jonathan (2007), (Çev. Hakan Gür), Yazın Kuramı, Dost, Ankara.
- ÇAKIR, Hasan (2002), Öykü Sanatı, Çizgi, Konya.
- ÇELİK, Mehmet (1999), “*da*’nın İşlevleri”, **Dilbilim Araştırmaları**, Simurg, İstanbul, s. 25-32.
- DEMİREL, Özcan (2005), Öğretme Sanatı, PegemA Yayıncılık, Ankara.
- DOĞRUEL, Süheyla – KURTER, Selçuk – GÜNDOĞDU, Muzaffer; MEB Türkçe Ders Kitabı 7, Evos Basım-Ankara, 2006.

EAGLETON, Terry (2004), (Çev. Tuncay Birkan), Edebiyat Kuramı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

ECO, Umberto (1991), (Çev. Sema Rifat), Alımlama Göstergelimi, Düzlem, İstanbul.

ECO, Umberto (1996), (Çev. Kemal Atakay), Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti, Can Yayınları, İstanbul.

ECO, Umberto (1998), (Çev. Mehmet H. Doğan), Yanlış Okumalar, Can Yayınları, İstanbul.

ECO, Umberto (2001), (Çev. Pınar Savaş), Açık Yapıt, Can Yayınları, İstanbul.

ECO, Umberto (2003), (Çev. Kemal Atakay), Yorum ve Aşırı Yorum, Can Yayınları, İstanbul.

ENGİNÜN, İnci (1987), “Çocuk Edebiyatına Toplu Bir Bakış”, Çocuk Edebiyatı Yıllığı 1987, Gökyüzü Yayınları, İstanbul.

ERDEN, Aysu (1993), “Çözümleyici Yazın Eleştirisi Işığında Bir Yaşar Kemal Hikayesi: ‘Süpürge’”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı:1, Temmuz 1993, s. 87-104.

ERDEN, Aysu (1998), “Öyküde Bütüncül Düzeni (Schema) Oluşturan Olgulara ve Düşünsel Akımlara Dilbilimsel Yaklaşım: Yöntem ve Uygulama”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2, Aralık 1998, s. 9-26.

ERDEN, Aysu (2002), Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri, Gendaş Edebiyat, İstanbul.

ERGİN, Muharrem (1998), Türk Dil Bilgisi, Bayrak, İstanbul.

EYHENBAUM, Boris (2005^a), (Çev. Mehmet-Sema Rifat), “Biçimsel Yöntemin Kuramı”, Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri – Tzvetan Todorov, YKY, İstanbul.

EYHENBAUM, Boris (2005^b), (Çev. Mehmet-Sema Rifat), “Düzyazı Kuramı”,

Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri – Tzvetan Todorov, YKY, İstanbul.

FREI, Henri (2005), (Çev. Mustafa Durak), “İşlevsel Dilbilime Giriş”, Terimden Anlama,

Multilingual, İstanbul.

GADAMER, KUHN, NIETZSCHE (2002), (Çev. Şahbender Çoraklı-Ahmet Sarı),

Edebiyat Nedir?, Babil Yayınları, İstanbul.

GÖĞÜŞ, Beşir (1993), “Anadili Gelişiminin Düşünce ve Davranış Üzerine Etkisi”,

VII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri / 13-14 Mayıs 1993, Ankara Üniversitesi

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını: 371, 1993, Ankara.

GÖKTÜRK, Akşit (2002^a), Çeviri: Dillerin Dili, YKY, İstanbul.

GÖKTÜRK, Akşit (2002^b), Okuma Uğraşı, YKY, İstanbul.

GÖMLEKSİZ, Mehmet Nuri ve BULUT, İlhami (2007^a), “Yeni Hayat Bilgisi Dersi Öğretim

Programının Uygulamadaki Etkililiğinin Değerlendirilmesi”, **Milli Eğitim**, Sayı 173,

s. 67-88, Ankara.

GÖMLEKSİZ, Mehmet Nuri ve BULUT, İlhami (2007^b), “Yeni İlköğretim Türkçe Dersi

Öğretim Programının Uygulamadaki Etkililiğinin Değerlendirilmesi”, **Milli Eğitim**,

Sayı 175, s. 161-184, Ankara.

GÖREN, Esin (2004), “Yorumun Sonu Var/Mı?”, Disiplinlerarası Ortam ve Yöntem

Sorunları, Multilingual, İstanbul.

GRİSEBACH, Manon Maren (1995), (Çev. Arif Ünal), Edebiyat Bilimi'nin Yöntemleri,

Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.

GUILLAUME, Gustave (1999), (Çev. Emel Ergun), “Yükleyim / Dayanca ve Uygulanım Düzenegi”, Yirminci Yüzyıl Dilbilimi, Multilingual, İstanbul.

GUIRAUD, Pierre (1994), (Çev. Mehmet Yalçın), Göstergibilim, İmge Kitabevi, Ankara.

GUIRAUD, Pierre (1999), (Çev. Berke Vardar), Anlambilim, Multilingual, İstanbul.

GÜNAY, V. Doğan (2002), Göstergibilim Yazıları, Multilingual, İstanbul.

GÜNAY, V. Doğan (2003^a), “Bilmek ve İstemek Kiplikleri Açısından Özne”, Günümüz Dilbilim Çalışmaları, Multilingual, İstanbul.

GÜNAY, V. Doğan (2003^b), Metin Bilgisi, Multilingual, İstanbul.

GÜNAY, V. Doğan (2004), Dil ve İletişim, Multilingual, İstanbul.

HENGİRMEN, Mehmet (1999), Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Engin Yayınevi, Ankara.

[http://ttkb.meb.gov.tr/TürkçeDersi\(6-8.Sınıflar\)ÖğretimProgramı](http://ttkb.meb.gov.tr/TürkçeDersi(6-8.Sınıflar)ÖğretimProgramı) 17.09.2007 tarihli erişim.

http://www.yok.gov.tr/egitim/ogretmen/programlar_aciklama.doc 29.05.2007 tarihli erişim.

İNCE, Özdemir (2002), Yazınsal Söylem Üzerine, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

JAKOBSON, Roman (1999), (Çev. Osman Senemoğlu), “Dilbilim ve Yazınbilim”, Yirminci Yüzyıl Dilbilimi, Multilingual, İstanbul.

JAPP, Uwe (2003), (Çev. Doğan Özlem), “Hermeneutik, Filoloji ve Edebiyat”, Hermeneutik Üzerine Yazılar, İnkılap, İstanbul.

KANTER, M. Fatih (2006), “Ses Hikayesi Üzerine Bir Çözümleme Denemesi”, **Türk Dili**, Sayı: 650, Şubat 2006, s. 134-140.

KAPLAN, Mehmet (2004), Edebiyatımızın İçinden, Dergah, İstanbul.

KILIÇ, Veysel (2002), Dilin İşlevleri ve İletişim, Papatya, İstanbul.

KIRAN, Ayşe Eziler (1999), “Ben ve Ötekiler”, **Dilbilim Araştırmaları**, Simurg, İstanbul, s. 152-172.

KIRAN, Zeynel – Ayşe Eziler (2002), Dilbilime Giriş, Seçkin, Ankara.

KIRAN, Ayşe Eziler – Zeynel (2003^a), Yazınsal Okuma Süreçleri, Seçkin, Ankara.

KIRAN, Zeynel (2003^b), “Dilbilimin Alanları”, Günümüz Dilbilim Çalışmaları, Multilingual, İstanbul.

KIRAN, Ayşe Eziler (2004), “Göstergebilim ve Yazınsal Çözümlemeler”,

Disiplinlerarası Ortam ve Yöntem Sorunları, Multilingual, İstanbul.

KOCABAŞ, Şakir (2002), İfadelerin Gramatik Ayrımı, Küre Yayınları, İstanbul.

KORKMAZ, Ramazan (1999), “Cengiz Aytmatov’un Romanlarında Kaostan Düzene Ev/Anne ve Çevre/Dünya İzleği”, **Bilig**, Sayı: 9, s. 53-63.

KORKMAZ, Ramazan (2007), “Küçürek Öykü (Short Short Story) Türü ya da Bir Çılgınlığın Metinleşmesi”, **Hece Öykü**, Sayı:19, Şubat-Mart 2007, s. 30-36.

KORKMAZ, Zeynep (1992), Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yay., Ankara.

KORKUT, Ece (1999), “Verlaine’de Uzam-Özne İlişkisi”, **Dilbilim Araştırmaları**, Simurg, İstanbul, s. 125-133.

KULA, Onur Bilge-Cemal SAKALLI (2005), “Göstergebilimsel Yaklaşım Yazınsal Alanda Ne Denli İşlevselleşebilir?”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 22, Sayı:1, Haziran 2005, s. 21-26.

- LEKESİZ, Ömer (2006), Kuramdan Yoruma Öykü Yazıları, Selis Kitaplar, İstanbul.
- LYONS, John (2005), (Çev. Mustafa Durak), “Sözdizim, Anlambilim ve Edimbilim”, Terimden Anlama, Multilingual, İstanbul.
- MANGUEL, Alberto (2004), (Çev. Füsün Elioğlu), Okumanın Tarihi, YKY, İstanbul.
- MARTINET, Andre (1999), (Çev. Necmettin Sevil), “Dilbilimde Görgül – Tümdengelimli Yaklaşım”, Yirminci Yüzyıl Dilbilimi, Multilingual, İstanbul.
- MARSHALL, Julia (1994), (Çev. Cahit Külebi), Anadili ve Yazın Öğretimi, Çağdaş, İstanbul.
- MELİKOĞLU, Esra (2004), “Metinlerarasılık ve Çokseslilik”, Disiplinlerarası Ortam ve Yöntem Sorunları, Multilingual, İstanbul.
- MERİÇ, Cemil (1986), “Çocuk Edebiyatı”, Çocuk Edebiyatı Yıllığı 1987, Gökyüzü Yayınları, İstanbul.
- MERT, Necati (2006), Öykü Yazmak, Hece, Ankara.
- MORAN, Berna (2003), Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MORETTI, Franco (2005), (Çev. Zeynep Altok), Mucizevi Göstergeler: Edebi Biçimlerin Sosyolojisi Üzerine, Metis, İstanbul.
- NACİ, Fethi (2003), Sait Faik’in Hikayeciliği, YKY, İstanbul.
- NEYDİM, Necdet (2003), Çocuk Edebiyatı, Bu Yayınevi, İstanbul.
- NIDA, Eugene A. (2003), (Çev. Özcan Başkan), Dilbilim Üzerine Tartışmalar, Multilingual, İstanbul.
- OĞUZKAN, A. Ferhan (2001), Çocuk Edebiyatı, Anı, Ankara.

OKAY, Cüneyd (1998), Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900, Kırkambar Yayınları, İstanbul.

ÖZDEMİR, Emin (1983), Okuma Sanatı: Nasıl Okumalı, Neler Okumalı, Varlık, İstanbul.

ÖZSARI, Mustafa (2006), “Edebi Dilin Boyutları”, **Türk Dili**, Sayı: 650, Şubat 2006, s. 165-173.

ÖZTOKAT, Nedret Tanyolaç (2005), Yazınsal Metin Çözümlemesinde Kuramsal Yaklaşımlar, Multilingual, İstanbul.

ÖZÜNLÜ, Ünsal (2001), Edebiyatta Dil Kullanımları, Multilingual, İstanbul.

ÖZYILDIRIM, Işıl (2001), “Tür Çözümlemesi: Yönelimler, Yöntem ve Sınırlamalar”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 2, Aralık 2001, s. 67-78.

PORZIG, Walter (2003), (Çev. Vural Ülkü), Dil Denen Mucize, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

POSPELOV, N. Gennadiy (1984), (Çev. Yılmaz Onay), Edebiyat Bilimi I, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

PROPP, Vladimir (2001), (Çev. Mehmet-Sema Rifat), Masalın Biçimbilimi, Omkuram, İstanbul.

RİFAT, Mehmet (2005^a), XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları:

1. Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler, YKY; İstanbul.

RİFAT, Mehmet (2005^b), XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları:

2. Temel Metinler, YKY; İstanbul.

SAĞIR, Mukim (2002), Türkçe Dil Bilgisi Öğretimi, Nobel, Ankara.

SAKALLI, Cemal (2005), “Yazınlararası Biçem Alımlamaları (Vladimir Nabokov ve Oğuz Atay Örneğinde)”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 22, Sayı:2, Aralık 2005, s. 173-186.

SARAÇOĞLU, Ahmet – ÇİMEN, Cengiz – GÜZEL, Yunus; MEB Türkçe Ders Kitabı 8, Evos Basım-Ankara, 2006.

SAYIN, Şara (1999), Metinlerle Söyleşi, Multilingual, İstanbul.

SAYIN, Şara (2006), “Edebiyat ve Bellek”, Bellek Mekân İmge, Multilingual, İstanbul.

SEARLE, John R. (2000), (Çev. R. Levent Aysever), Söz Edimleri, Ayraç, Ankara.

SEARLE, John R. (2006), (Çev. Alaattin Tural), Zihin Dil Toplum, Litera Yayıncılık, İstanbul.

SIĞIRCI, İlhami (2005) “Metin Bilgisi”, Dilbilim ve Uygulamaları, Multilingual, İstanbul.

SİNAN, Ahmet Turan (2001), Türkçenin Deyim Varlığı, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya.

SİNAN, Ahmet Turan (2006) “Ana Dili Eğitimi Üzerine Bazı Düşünceler”, **Fırat**

Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, Şubat 2006, s. 75-78, Elazığ.

ŞENÖZ, Canan Ayata (2005), Metindilbilim ve Türkçe, Multilingual, İstanbul.

ŞİRİN, Mustafa Ruhi (1986), “Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış”, Çocuk Edebiyatı Yıllığı 1987, Gökyüzü Yayınları, İstanbul.

TANRITANIR, Bülent C. (2005), “Türkçe’de Dilin Cinsiyete Göre Kullanımı”, Sözlü Dil Yapısı, Multilingual, İstanbul.

- TATAR, Burhanettin (2004), Hermenötik, İnsan Yayınları, İstanbul.
- TEKİN, Mehmet (2003), Roman Sanatı (Romanın Unsurları), Ötüken, İstanbul.
- TİMUR, Şebnem (2001), “Göstergenin İmgesel / Kavramsal Salınımları”, Göstergebilim Tartışmaları, Multilingual, İstanbul.
- TODOROV, Tzvetan (2001), (Çev. Kaya Şahin), Poetikaya Giriş, Metis, İstanbul.
- TODOROV, Tzvetan (2004), (Çev. Nedret Öztokat), Fantastik Edebi Türe Yapısal Bir Yaklaşım, Metis, İstanbul.
- TOMOŞEVSKİ, Boris (2005), (Çev. Mehmet-Sema Rifat), “Tema Örgüsü”, Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri – Tzvetan Todorov, YKY, İstanbul.
- TOKLU, Osman (2003), Dilbilime Giriş, Akçağ, Ankara.
- TURAL, Sadık (1982), Zamanın Elinden Tutmak, Ötüken, Ankara.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (1998), Cilt 1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (1998), Cilt 2, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu (2005), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- UÇAN, Hilmi (2006), Yazınsal Eleştiri ve Göstergebilim, Hece, Ankara.
- UĞUR, Nizamettin (2003), Anlambilim, Sözcüğün Anlam Açılımı, Doruk, Ankara.
- UYGUR, Nermi (2001), Dilin Gücü, YKY, İstanbul.
- ÜÇOK, Necip (2004), Genel Dilbilim (Lengüistik), Multilingual, İstanbul.
- ÜNAL, Meral - ÖNER, M. Yavuz – BAYRAK, Nevin; MEB Türkçe Ders Kitabı 6, Milli Eğitim Basımevi-İstanbul, 2001.
- ÜNALAN, Şükrü (2001), Türkçe Öğretimi, Nobel, Ankara.

- VARDAR, Berke (2001^a), Dilbilimden Yaşama: Yapısalcılık, Multilingual, İstanbul.
- VARDAR, Berke (2001^b) “Dil Üstüne”, Dilbilim Yazıları, Multilingual, İstanbul.
- VARDAR, Berke (2001^c) “Göstergebilim ve Toplumsal Bilimler”, Dilbilim Yazıları, Multilingual, İstanbul.
- VARDAR, Berke (2002), Açıklamalı Dilbilim Terimler Sözlüğü, Multilingual, İstanbul.
- VENDRYES, J.V. (2001), (Çev. Berke Vardar), Dil ve Düşünce, Multilingual, İstanbul.
- YALÇIN, Alemdar (2002), Türkçe Öğretim Yöntemleri; Yeni Yaklaşımlar, Akçağ, Ankara.
- YAVUZER, Haluk (2002), Çocuk Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- YAZICI, Tahsin (2004), Makaleler, Multilingual, İstanbul.
- YAVUZ, Hilmi (1987), Yazın Üzerine, Bağlam, İstanbul.
- YILDIRIM, Ercan (2007), “Metinlerarasılıktan Parodiye Postmodern Edebiyat”, **Hece Öykü**, Sayı:24, Aralık-Ocak 2007, s. 123-129.
- YILDIZ, Cemal (2003), Ana Dili Öğretiminde Çağdaş Yaklaşımlar ve Türkçe Öğretimi, PegemA Yayıncılık, Ankara.
- YÜCEL, Tahsin (1983), Yazın ve Yaşam, Yol Yayınları, İstanbul.
- YÜCEL, Tahsin (1993), “Dilbilim Açısından Dil Devrimi”, Tartışmalar, YKY, İstanbul.
- YÜCEL, Tahsin (1997), Alıntılar, YKY, İstanbul.
- YÜCEL, Tahsin (2005^a), Yapısalcılık, Can Yayınları, İstanbul.
- YÜCEL, Tahsin (2005^b), Yazın Gene Yazın, Can Yayınları, İstanbul.
- YÜCEL, Tahsin (2006), Göstergeler, Can Yayınları, İstanbul.
- YÜCEL, Tahsin (2007), Eleştiri Kuramları, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

ZIMA, Peter V. (2004), (Çev. Mustafa Özsarı), Modern Edebiyat Teorilerinin Felsefesi,

Hece, Ankara.

WELLEK – WARREN (2001), (Çev. Yurdanur Salman-Suat Karantay), Yazın Kuramı,

Adam, İstanbul.

T. C.
MALATYA VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : B.08.4.MEM.4.44.00.07.0.21/54/25012
Konu : Anket İzni

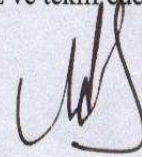
29-05-2007

VALİLİK MAKAMINA

Elazığ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Sezgin DEMİR'in "İlköğretim 6. 7. ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki öykülerin metin dilbilimsel yöntemle incelenmesi ve bu metinlerin öğrencilerin anlama düzeylerini etkisi" konulu anketi ilimiz merkezindeki İlköğretim okullarında uygulayabilme isteği hakkındaki Fırat Üniversitesi Rektörlüğünün 25.05.2007 tarih ve 5589 sayılı yazıları ile ekleri ilişikte sunulmuştur.

Yüksek lisans öğrencisi Sezgin DEMİR'in anketini Merkez İlköğretim Okullarında uygulaması Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde tensiplerinize arz ve teklif ederim.

Mehmet BULUT
Milli Eğitim Müdürü

OLUR

29/05/2007

Erdiç FILİZ
Vali a.
Vali Yardımcısı

EK-2A: 6. SINIFLAR DÜZEYİNDE UYGULANAN ANKET**ANKET – 6.SINIF****Sevgili öğrenciler,**

Belirli bir zaman ve uzamda (mekânda), belirli kişilerin başından geçen, gerçeğe uygun olayları anlatan kurgulanmış anlatılara öykü denir. Öyküler siz değerli öğrencilerimizin sınırlı yaşam tecrübelerini geliştiren, zenginleştiren; farklı insan tiplerini tanımalarını, onları anlamalarını sağlayan kısa yazılardır. Bu özellikleri ile öyküler çocukların topluma ve sosyal yaşama daha iyi ve sağlıklı uyum sağlamalarını kolaylaştırır. Yapacağımız inceleme sonucunda Türkçe ders kitaplarından seçilen bu öykülerin ana dili öğretimindeki genel amaçlara ve kazandırılmak istenilen temel becerilere uygunluk düzeyini tespit etmeye çalışacağız.

Sezgin DEMİR

KÜFECİ

On bir, on iki yaşlarında çok sevimli bir çocuktur. Siyah saçları gözlerinin üstüne dökülmüş, kara kara parlayan gözlerinin içi gülüyordu. Sırtında da kendisi gibi küçücük, temiz, güzel bir küfe vardı. Genç bayan, fileleri küfeye doldurdu. Çocuğun doğrulup kalkmasına yardım etmek için minik ellerinden tuttu. O önde, hamal arkada yola koyuldular. Çocuk, sırtındaki küfeyi güçlkle taşıyordu. Acımıştı çocuğa. Filelerden birini alıp kendisi taşımak istedi.

Hamal:

-Yok abla yok! Ben götürürüm. Ben bundan daha ağırını da taşıdım, diyerek vermek istemedi. Biraz sonra çocuk sordu:

-Abla, eviniz uzak mı?

-Niçin sordun? Yoksa götüremeyecek misin? Alayım mı filelerin birini?

-Yok abla, onun için değil. Daha uzaksa geri dönemem. Bu sokaktan ileri hiç gitmedim de... Hava da karardı. Kaybolurum diye korkuyorum. Genç bayan da güldü:

-Korkma, ben seni bu caddeye kadar geri getiririm.

Bir iki sokak daha gittikten sonra bir kapının önünde durdular:

-İşte geldik!

Küçük hamal, hafifçe çömelerek, küfesini merdivene dayadı. Omzunu kesen iplerden sıyrılarak derin bir nefes aldı. Genç bayan, çantasını açtı. Bozuk paraların içinden,

iki tane lira, iki tane de yirmi beş kuruş seçerek çocuğa verdi. Çocuk, avucundaki paralara bir süre sevinçle baktı:

-Allah bereket versin abla! Dedikten sonra paraları cebinden çıkardığı işlemeli bir keseye koydu. Kesenin ağzını iyice büzüp sıkıca düğümlendi. Yine dikkatlice cebine yerleştirdi. Genç bayan küfenin içinden fileleri aldı. Çocuk, hemen davranarak fileleri kaptı:

-İçeriye kadar ben götüreyim abla.

-Yok yok, sen bırak ben götürürüm.

-Olmaz abla, içeriye kadar götüreyim ki aldığım parayı hak edeyim. Filenin birini çocuğa verdi. Dairenin kapısının önünde fileyi çocuktan aldı.

-Allaha ısmarladık abla!

-Güle güle!

Genç bayan fileleri mutfağa götürdü. Çocuğun etkisinden hala kurtulamamıştı. Bu yaşta çalışan, hem de aldığını hak etmeye çalışan bir çocuk... Bir an çocuğun hayatını merak etti. Sürekli bir zil sesi onu bu düşüncelerinden sıyırdı. Kapı çalıyordu. Koştü kapıyı açtı. Karşısında inci dişleri ile gülümseyen küfeci çocuğu görünce şaşırđı. Çocuğun kendisine doğru uzattığı elli lirayı görünce, şaşkınlığı bir kat daha arttı:

-Ne, ne o? Diyebildi. Çocuk gülümsüyordu:

-Para, merdiven başında buldum inerken. Bana para verirken çantanızdan düşürdünüz herhalde.

Talip APAYDIN

1) Metni okuduktan sonra zihninizde öyküdeki olay kurgusu görsel olarak canlandı mı?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

2) Metnin başlığından hareketle içeriği hakkında tahminde bulunabildiniz mi?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

3) Metnin içerisinde anlamını bilmediğiniz sözcükler fazla mı?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

4) Anlamını bilmediğiniz sözcükleri metnin bağlamından çıkarabildiniz mi?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

5) Olay, yer, zaman, şahıs ve diğer varlıklar ile ilgili verilen bilgiler metni anlamamız açısından yeterli mi?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

6) Metni okuduktan sonra düşüncelerinizde değişiklik oldu mu?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

7) Okuma sırasında metnin sonuna yönelik tahminde buldunuz mu?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

8) Okuma bittikten sonra zihninizde metni kurguladınız mı?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

9) Okuduğunuz metinde milli ve evrensel kültüre ait değerler var mı?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

10) Metindeki olaya benzer durumlarla günlük hayatınızda da karşılaşılıyor musunuz?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

11) Okuduğunuz metin öykü türüne yönelik ilginizi artırdı mı?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

12) Okuduğunuz parçada uzamın (mekan) kesin olarak verilmemesi sizde parçaya yönelik merakı artırdı mı?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

13) Sizce küçük çocuğun yük taşımasında fakir olmasının etkisi var mıdır?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

14) Metinde anlatılan olay sizce gerçekten yaşanmış mı?

Evet ( )   Hayır ( )   Fikrim Yok ( )

15) Okuma sırasında kendinizi kahramanın yerine koydunuz mu?

Evet ( ) Hayır ( ) Fikrim Yok ( )

16) Metni okuduktan sonra çocuğa farklı yollardan yardım etmeyi düşündünüz mü?

Evet ( ) Hayır ( ) Fikrim Yok ( )

17) Sizce metin kendi içerisinde tutarlı bir yapıya sahip mi?

Evet ( ) Hayır ( ) Fikrim Yok ( )

18) Metindeki olayı anlatan kişi aşağıdakilerden hangisidir?

- ( ) Olayın içerisinde olmayan hayali biri
- ( ) Olayı yaşayan baş kahraman
- ( ) Olaya tanık olan ikinci dereceden bir kahraman

19) Küçük çocuğun küfe ile yük taşımmasının sebebi nedir?

- ( ) Kadına yardım etmek
- ( ) Geçim sıkıntısından dolayı
- ( ) Kadının akrabası olduğu için

20) Sizce bu öykü aşağıdaki karşıtlıklardan hangisinin üzerine kuruludur?

- ( ) Güzellik – çirkinlik
- ( ) İyi – kötü
- ( ) Çocukluk - yetişkinlik

EK-2B: 7. SINIFLAR DÜZEYİNDE UYGULANAN ANKET

ANKET – 7.SINIF

Sevgili öğrenciler,

Belirli bir zaman ve uzamda (mekanda), belirli kişilerin başından geçen, gerçeğe uygun olayları anlatan kurgulanmış anlatılara öykü denir. Öyküler siz değerli öğrencilerimizin sınırlı yaşam tecrübelerini geliştiren, zenginleştiren; farklı insan tiplerini tanımalarını, onları anlamalarını sağlayan kısa yazılardır. Bu özellikleri ile öyküler çocukların topluma ve sosyal yaşama daha iyi ve sağlıklı uyum sağlamalarını kolaylaştırır. Yapacağımız inceleme sonucunda Türkçe ders kitaplarından seçilen bu öykülerin ana dili öğretimindeki genel amaçlara ve kazandırılmak istenilen temel becerilere uygunluk düzeyini tespit etmeye çalışacağız.

Sezgin DEMİR

MUSTAFA KEMAL'İN ASKERLERİ

Altı yaşında idim ama pek iyi hatırlıyorum. Beyoğlu'nda Rumeli Hanı'nın caddeye bakan bir dairesinde otururduk. Beyoğlu yine bugünkü gibi dar, kasvetli ve kalabalıktı. Ben hemen bütün vaktimi odamın penceresinden sokağı seyretmekle geçirirdim. Haftada birkaç kere, ılık yaz sabahlarında dadımla beraber Taksim Bahçesi'ne de giderdik. Ama annem bu gezintilerimize üzüntü ile razı olur, biz yola çıkmadan evvel dadıma bin bir tembihte bulunurdu. Zira o günlerde bahçelerimiz de sokaklarımız gibi bizim değildi. Birbirine benzemeyen çeşit çeşit kılıklı, çeşit çeşit dilli bir sürü yabancı asker doldurmuştu şehrimizi... Zavallı anneciğim bu dilleri dillimize, huyları huyumuza uymayan gururlu yabancıların, biricik oğluna bir kötülük etmelerinden korkardı.

Taksim Bahçesi'nde alabildiğine yükselmiş taflanların arasında kendi başıma avare avare dolaşırdım. Böyle sabahlardan birinde, taflanların arasındaki dar yollarda kendi alemimin içine gömülmüş iken kulağında:

-Yakında Anadol gelecek... diyen öksürüklü bir sesin çınladığını hatırlıyorum.

Bunu söyleyen beyaz sakallı, gözlüklü, sırtındaki hafif kamburu daha kolay taşıyabilmek istermişçesine bastonuna dayanarak yürüyen ve her haliyle etrafındaki iki kız çocuğuna korku değil de sokulmak, gittikçe daha fazla sokulmak duygusunu aşıl原因an sevimli bir ihtiyardı.

-İşte o zaman bu yabancı askerlerin hepsi kaçacak delik arayacaklar, hele bir Anadol gelsin de...

İyi ama bu Anadol da ne idi? ... Oyuncak mı, kuş mu, ağaç mı? ... İhtiyarın yanındaki çocuklar da her halde benim gibi düşünüp sormuş olacaklar ki az sonra öksürük nöbetlerinden ara bulan bu sesin, sözlerine şöyle devam ettiğini duydum:

-Anadol Mustafa Kemal'in askerleri demektir. Bizim askerlerimiz... Yakında gelecekler, yakında, hem pek yakında...

O gün akşama kadar, küçük lakin hülyalı kafamda bu Anadol denilen Mustafa Kemal'in askerleri, bizim askerlerimiz sonsuz bir geçit resminin bitmez tükenmez orduları halinde geçtiler, geçtiler, geçtiler.

Babam hemen her gün eve geç gelirdi. O ılık nisan akşamı da öyle olmuştu. Annemle beraber avizeden dökülen ışık yağmurundan kamaşan gözlerimizle kapıya baktık. Gördük onu. Babam elektriği eliyle kapadı. Mumların ışığında kendisine hayretle bakan anneme:

-Yarın... dedi. Sultanahmet Meydanı'na bakan evlerden birinde bir oda kiraladım. Hep beraber oraya gideceğiz...

Annem onun ne demek istediğini anlamaya çalışarak sordu:

-Niçin?

-Ordu gelecek... Anadolu'dan Mustafa Kemal'in askerleri geliyor yarın...

Orhan HANÇERLİOĞLU

1) Metni okuduktan sonra zihninizde öyküdeki olay kurgusu görsel olarak canlandı mı?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

2) Metnin başlığından hareketle içeriği hakkında tahminde bulunabildiniz mi?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

3) Metnin içerisinde anlamını bilmediğiniz sözcükler fazla mı?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

4) Anlamını bilmediğiniz sözcükleri metnin bağlamından çıkarabildiniz mi?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

5) Olay, yer, zaman, şahıs ve diğer varlıklar ile ilgili verilen bilgiler metni anlamamız açısından yeterli mi?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

6) Metni okuduktan sonra düşüncelerinizde değişiklik oldu mu?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

7) Okuma bittikten sonra zihninizde metnin öncesine ve sonrasına yönelik tahminlerde bulundunuz mu?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

8) Okuduğunuz metinde milli ve evrensel kültüre ait değerler var mı?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

9) Metindeki milli ve evrensel değerlerin günlük hayatınız ile ilişkisi var mı?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

10) Okuduğunuz metin öykü türüne yönelik ilginizi artırdı mı?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

11) Okuduğunuz parçada uzamın (mekan) kesin olarak verilmesi sizin için parçanın inandırıcılığını artırdı mı?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

12) Sizce küçük çocuğun Türk askerlerini hayal etmesinde yabancı askerlerin bir etkisi var mıdır?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

13) Metinde anlatılan olay sizce gerçekten yaşanmış mı?

Evet ( )   Hayır ( )   Fikrim Yok ( )

14) Okuma sırasında kendinizi kahramanın yerine koydunuz mu?

Evet ( ) Hayır ( ) Fikrim Yok ( )

15) Metni okuduktan sonra kahramana farklı yollardan yardım etmeyi düşündünüz mü?

Evet ( ) Hayır ( ) Fikrim Yok ( )

16) “Anadol” sözcüğü metni okurken zihninizde aşağıdaki anlamlardan hangisini oluşturdu?

- ( ) Düşman askerlerini
- ( ) Anadolu topraklarını
- ( ) Atatürk ve Türk askerlerini

17) Metindeki olay akışını etkileyip değiştiren sözcük aşağıdakilerden hangisidir?

- ( ) Beyoğlu
- ( ) Anadol
- ( ) asker

18) Metnin sonunda kahramanın hayalini kurduğu şey hangi seviyede kalmıştır?

- ( ) Hayali gerçekleşmiştir
- ( ) Hayalinin gerçekleşmesine çok yaklaşmıştır
- ( ) Hayali gerçekleşmemiştir

19) Metindeki olayı anlatan kişi aşağıdakilerden hangisidir?

- ( ) Olayın içerisinde olmayan hayali biri
- ( ) Olayı yaşayan baş kahraman
- ( ) Olaya tanık olan ikinci dereceden bir kahraman

20) Sizce bu öykü aşağıdaki karşıtlıklardan hangisinin üzerine kuruludur?

- ( ) Güzellik – çirkinlik
- ( ) Esaret – özgürlük
- ( ) Çocukluk - yetişkinlik

EK-2C: 8. SINIFLAR DÜZEYİNDE UYGULANAN ANKET

ANKET – 8.SINIF

Sevgili öğrenciler,

Belirli bir zaman ve uzamda (mekanda), belirli kişilerin başından geçen, gerçeğe uygun olayları anlatan kurgulanmış anlatılara öykü denir. Öyküler siz değerli öğrencilerimizin sınırlı yaşam tecrübelerini geliştiren, zenginleştiren; farklı insan tiplerini tanımlarını, onları anlamalarını sağlayan kısa yazılardır. Bu özellikleri ile öyküler çocukların topluma ve sosyal yaşama daha iyi ve sağlıklı uyum sağlamalarını kolaylaştırır. Yapacağımız inceleme sonucunda Türkçe ders kitaplarından seçilen bu öykülerin ana dili öğretimindeki genel amaçlara ve kazandırılmak istenilen temel becerilere uygunluk düzeyini tespit etmeye çalışacağız.

Sezgin DEMİR

KUŞ YEMİ

“Beyazıt kahvelerinden birinde bir arkadaş bekliyordum. Kahvede pek az insan vardı. İki üç kişi sönmüş sobanın yanında alçak sesle dertleşiyor; bir ihtiyar, burnunda gözlük, elinde bir gazete ile uyukluyordu. Kahvenin ortasında eski, ipek çarşafli bir kadın gözüme ilişti. Yanında altı yaşlarında bir erkek çocuk, çocuğun elinde de bir kafes vardı. Bu kadında uzun yıllar kızı ve damadıyla Anadolu’da dolaşmış temiz bir İstanbul hanımı tipi vardı.

Kahveciye yavaş bir sesle bir şeyler söylüyor; küçüğün elindeki kuş kafesini gösteriyordu.

Kahveci, gazetesinin üstünde uyuklayan ihtiyara seslendi:

- Sen kuş meraklısısın... ucuz bir saka var... alır mısın?

İhtiyar adam, kuş sesini işitince gözlerini açtı; çocuğu yanına çağırarak kafesi eline aldı; galiba meraklı bir uzmandı; dudaklarını bükerek:

- Yaramaz, dedi.

Büyük anne üzgün bir bakışla ihtiyarı süzdü:

- Satacak değildik ama... aylık çıkmadı da...

- Hepimiz o haldeyiz... Kuşa yaramaz dedim ama, yarasa da alacak para nerede?

Onlara dikkatle baktığını gören kahveci yanımdan geçerken:

- Allah kimseyi düşürmesin... Bu ihtiyar kadının genç bir damadı vardı. Balkan’da şehit oldu, geçen yıl da kızı sizlere ömür, öldü. Torunu ile yalnız kaldı...

Gözümün önünde bir aile faciası canlanıverdi. Bu karışık yıllarda güçlükle bağlanmış bir kaç lira aylık aylardan beri çıkmıyordu. Vaktiyle çok iyi günler gördüğü halinden belli olan büyük ana yavaş yavaş bütün eşyalarını satıyor, en sonra, sıra bu küçük sakaya geliyor. Ekmekçiye, bakkala borç biriktikçe birikmiştir. Bugün yarım ekmek, bir

mendil kömür alacak para bulunamamıştır. Küçüğü aç bırakmamak için kuşu satmaktan başka çare yoktur.

Bu eski tel kafesin içinde başını boynuna kıştırarak neye uğrayacağını düşünüyor gibi görünen zavallı kuş para etmiyor; fakat onun kıymetini bir de bu şehidin küçük yetimine sorarsanız...

Büyük anne torununu bu küçük dilsiz kardeşinden ayırmak için kim bilir ne vakitsiz bir hayat dersi vermiştir?

Kuş satılmadı. Büyük anne yaşlarla dolan özlerinin ucu ile torununa bakıyor; çocuk da görünüşte üzüntülü. Fakat küçük yaramaz, nafile, beni büyük annen gibi aldatamazsın! Kendini kederli gibi göstermeye çalışırken gözlerinin içi gülüyor; kuşunu beğenmedikleri için sevinyorsun!... Şimdi görürsün.

Kahveciyi araya koyarak büyük anne ile pazarlığa girişiyorum. Kafesi istediği fiyata satın alıyorum. Büyük anne üstüne bıraktığım parayı birden bire alamıyor... Böyle alım satımlar gayet basit şeyler olduğu halde ona ağır geliyordu. Yalnız içinden beş kuruş alarak çocuğa veriyor, belli ki aralarında kuşun satılması işi konuşulurken bir şart koşulmuş... Büyük anne benimle aylık işini konuşuyor. Amacı söz arasında bu parayı gene çaktırmadan almaktır. Fakat söze bunun için başladığı halde derdini anlatmaktan gene bir zevk buluyor.

O kadar konuşuyoruz ki küçüğün uzunca bir zaman aramızdan kaybolduğunu göremiyorum... O biraz sonra elinde bir simit ve bir küçük külahla geliyor... Simitle kendi karnını doyuracaktır.

Parasının yarısıyla da kuşuna yem almıştır. Büyük annesiyle konuşurken ona bakıyorum. Küçük avucuna bir parça yem döküyor; kafese uzanıyor; kuş belli ki onun elinden yem yemeğe alışmıştır. Kafesin telleri arasından gagasını uzatıyor.

Çocuk onu tutmak, gagasına bir ayrılık öpücüğü kondurmak istiyor.

Sonra beni eteğimden çekiyor; yaşlarla dolu parlak gözleriyle yüzüme bakarak yalvarıyor:

- Bu yem sizde kalsın; ona yedirirsiniz olmaz mı?

Külahı aldıktan sonra geri veriyorum.

- Yavrum, bu kuşa ben bakamam; onu sana bırakayım da gene sen bak! Sonra büyüyünce alırım, olmaz mı?

Büyük anne bunu doğru bulmuyor.

- Ne önemi var. Büyük anne, küçüğe benim bir hediyem olsun; fakat ne olursa olsun bir daha onu satmamak şartıyla... diyorum."

1) Metni okuduktan sonra zihninizde öyküdeki olay kurgusu görsel olarak canlandı mı?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

2) Metnin başlığından hareketle içeriği hakkında tahminde bulunabildiniz mi?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

3) Metnin içerisinde anlamını bilmediğiniz sözcükler fazla mı?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

4) Anlamını bilmediğiniz sözcükleri metnin bağlamından çıkarabildiniz mi?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

5) Olay, yer, zaman, şahıs ve diğer varlıklar ile ilgili verilen bilgiler metni anlamamız açısından yeterli mi?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

6) Metni okuduktan sonra düşüncelerinizde değişiklik oldu mu?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

7) Okuma bittikten sonra zihninizde metnin öncesine ve sonrasına yönelik tahminlerde bulundunuz mu?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

8) Okuduğunuz metinde milli ve evrensel kültüre ait değerler var mı?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

9) Metindeki milli ve evrensel değerlerin günlük hayatınız ile ilişkisi var mı?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

10) Okuduğunuz metin öykü türüne yönelik ilginizi artırdı mı?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

11) Okuduğunuz parçada uzamın (mekan) kesin olarak verilmesi sizin için parçanın inandırıcılığını artırdı mı?

Hiç ( )   Biraz ( )   Çok ( )   Çok fazla ( )

12) Metinde anlatılan olay sizce gerçekten yaşanmış mı?

Evet ( ) Hayır ( ) Fikrim Yok ( )

13) Okuma sırasında kendinizi kahramanın yerine koydunuz mu?

Evet ( ) Hayır ( ) Fikrim Yok ( )

14) Metni okuduktan sonra kahramana farklı yollardan yardım etmeyi düşündünüz mü?

Evet ( ) Hayır ( ) Fikrim Yok ( )

15) Metindeki kahramanlar ile daha önceden okuduğunuz öykülerdeki kahramanlar arasında benzerlikler ya da karşıtlıklar kurdunuz mu?

Evet ( ) Hayır ( ) Fikrim Yok ( )

16) Sizce kuşun satılmasını gerektiren etken aşağıdakilerden hangisidir?

- ( ) Yeni bir kuş almak
- ( ) Fakirlik
- ( ) Çocuğun artık kuş ile ilgilenmemesi

17) Olayları anlatan kişinin bakış açısı aşağıdakilerden hangisine uyar?

- ( ) Olaylara karışmaz ama her şeyi bilir.
- ( ) Olayları dışarıdan görür, tanık olur ve bazen de olaylara müdahale eder.
- ( ) Olayları dışarıdan görür ama müdahale etmez.

18) Metnin sonunda kahramanların amaçları hangi seviyede kalmıştır?

- ( ) Amaçları gerçekleşmiştir.
- ( ) Amaçlarının gerçekleşmesine çok yaklaşmıştır.
- ( ) Amaçları gerçekleşmemiştir.

19) Metindeki olayı anlatan kişi aşağıdakilerden hangisidir?

- ( ) Olayın içerisinde olmayan hayali biri
- ( ) Olayı yaşayan baş kahraman
- ( ) Olaya tanık olan ikinci dereceden bir kahraman

20) Sizce bu öykü aşağıdaki karşıtlıklardan hangisinin üzerine kuruludur?

- ( ) Güzellik – çirkinlik
- ( ) Esaret – özgürlük
- ( ) Fakirlik - zenginlik

ÖZ GEÇMİŞ

Sezgin DEMİR, 20.12.1981 yılında Elazığ'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimi Malatya'da tamamladıktan sonra, 1998 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü'nü kazandı. Bu bölümden 2002 yılında mezun olup, aynı yıl Malatya Darende Yenice İlköğretim Okulunda Türkçe öğretmeni olarak göreve başladı. 2005 yılında Fırat Üniversitesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. Aynı yıl, Malatya Merkez Hacı İbrahim Işık İlköğretim Okuluna tayini çıktı. Avrupa Birliği "Hayat Boyu Öğrenme / Comenius" eğitim programı kapsamında 2006 yılında başlayan ve hala devam eden "Avrupa Okullarında Tiyatro Eğitimi" adlı projede görev aldı. Halen Malatya Hacı İbrahim Işık İlköğretim Okulunda Türkçe öğretmeni olarak meslek hayatına devam etmektedir.